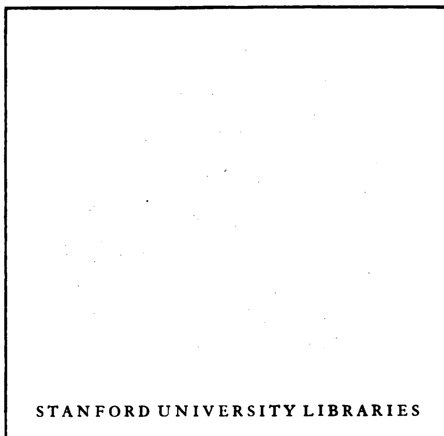

КРИТИКА

МѢСЕЧНО СПИСАНИЕ.

ПЪРВА ГОДИШНИНА.

РЕДАКТОРЪ

Д-РЪ К. КРЪСТЕВЪ.

Цѣна 5 лева.

ПЛОВДИВЪ.
Издание и печатъ на Д. В. Манчовъ.
1891.

Съдържание.

ГОДИНА I. МАРТА 1891. КНИЖКА I.

КРИТИКА.

ОТЪ РЕДАКЦИЯ-ТА.

Обичай е, да се привлича благосклонно-то внимание на публика-та камъ едно ново литературно прѣдприятие съ нѣколко думи отъ име-то на негови-тѣ инициятори. Ние не можахме да се отклонимъ отъ него, ако и да сме твърдо убѣдени, че никакви лични думи нѣма да иматъ неотразима-та сила на дѣло-то, нито да привлѣкѫтъ внимание-то на когото и да било върху нѣщо, което само̀ не може да го привлѣче. Не можахме, казваме да се отклонимъ, ако и да го желаехме. А ние желаехме да го избѣгнемъ най-много затова, защото въ такъви редакторски „нѣколко думи“ твърдѣ често — и по̀-вече безсъзнателно, се обѣщаватъ златни гори и още отъ първия день се посѣва една гибелна дисхармония. . . Думи-тѣ на редактора ще съдържатъ негова идеалъ, който като всякой идеалъ, не може да бѫде испълненъ. Може би и ние неволно да паднемъ въ тая човѣшка грѣшка, ако и да имаме твърдо намѣрение да не обречемъ нищо, което наши-тѣ сътрудници и ние да не можемъ испълни, ако и само съ тая надежда да пристѫпяме камъ едно кратичко посочванье на программа-та му.

Программа-та на тоя критически листъ е да запознава публика-та съ *по̀-видни-тѣ*, нови или стари литературни явле-

ния въ България, като посочва беспристрастно всичко добро, полезно и прѣкрасно, и като не прѣмълчава нищо врѣдно, бесполезно, низко и безграмотно въ наша-та литература, абсолютно независимо отъ лице-то, на което принадлежи. Задача-та е колкото свещена, толкова и трудна; по своя-та обширность тя далеко надминува сила-та на единъ човѣкъ — дори и на най-силния . . .; по своя-та сѫщность тя не бива и не трѣбва да бѫде испълнявана само отъ единъ човѣкъ. Единъ човѣкъ, и при най-силно желание, и при най-добра воля, не може обгърнѫ нито съ свои-тѣ знания, нито съ своя интересъ цѣлия крѫгъ на една литература — дори и на най-бѣдна-та . . . И ако ние рискуваме да се нагърбимъ съ редактиранье-то на едно списание съ такъва мѫчна задача, то го правимъ защото сме увѣрени, че нѣма да бѫдемъ оставени сами, че полза-та отъ прѣдприятие-то е голѣма, а нужда-та отъ него още пò-голѣма, че тая нужда всички съзнаваме и никой нѣма да отрече да ѝ принесе лепта-та си. —

Проникнѫти отъ дълбоко съзнание, че единъ авторъ, една литература не трѣбва да се разглеждатъ отъ едно гледище, до тогава, до дѣто борба-та между разнообразни-тѣ гледища не ни открие истинско-то — ние отваряме страници-тѣ на списание-то за всички посоки и за всички убѣждения, безъ да гледаме, съгласни ли сѫ тѣ съ наши-тѣ или не, и безъ да лишаваме други-тѣ и себе си отъ право-то да ратуваме противъ онова, което би ни се сторило невѣрно.

Естетична-та или *художествена* критика ще бѫде ядка-та на списание-то. Увѣрени въ това, че българский духъ още много и много десетилѣтия нѣма да създаде истинска естетична критика, ние ще допълняме тая празнина съ прѣводи на разни произведения на съврѣменни-тѣ или пò-прѣдишни европейски критици. Първа-та часть отъ Philosophie de l'art на Ип. Тена, прѣв. отъ г. А. Б-ровъ, ще бѫде първо-то нѣщо отъ тоя родъ.

Научна-та критика ще върви на второ мѣсто. Послѣдни-тѣ

мѣсеци обогатихѫ литература-та ни съ нѣколко научни съчинения, които наложително искатъ критика, а пò-вечето отъ наши-тѣ учебници за първоначални-тѣ и за срѣдни-тѣ ни училища сѫ такъви, щото всяко мълчанье, всяко гледанье прѣзъ пръсти е прѣстѫпление. Ние ще считаме за испълнена една отъ най-важни-тѣ си задачи, ако това листче сполучи да принесе каква-годѣ полза въ тая область, ако унищожи понѣ нѣкои отъ много-то учебничета, които затѫпяватъ невинность-та.

Въ тая книжка четецъ-тъ ще намѣри и една „театрална хроника.“ Нъ ако тя въ други-тѣ книжки липсува, то вина-та нѣма да бѫде наша. Столично-то театрално прѣдприятие се намира, за голѣмо наше съжаление, въ надвечерие-то на своя-та смърть, или на свое-то испаданье до нищожество. Ако не настѫпи нѣкоя благоприятна промѣна, то ние нито въ единия, нито въ другия случай нѣма да занимаваме читатали-тѣ си съ театъра.

Новини-тѣ изъ разни-тѣ клонове на наука-та или изъ литература-та, нѣма да липсуватъ въ никоя книжка; сѫщо и библиография-та, за която ще залѣгаме да става все пò-богата...

27/II 1891.

ФИЛОСОФИЯ НА ИСКУССТВО-ТО

Отъ И. Тена.

Прѣв. съ нѣкои съкращения А. Б-ровъ.*)

I.

За сѫщность-та на художествено-то произведение.

Исходна-та точка на моя-та метода лежи въ това: да припознаемъ, че художествено-то произведение не е нѣщо изолирано, нѣщо вънъ отъ всички условия и че затова трѣбва да се търси онова *цѣло,* отъ което зависи то и което го обяснява.

---

*] Ние печатаме тоя прѣводъ почти въ тая форма, както ни се испрати. Добавяме отъ насъ само тамъ, дѣто ни се вижда, че испустнѫто-то и твърдѣ важно. И бѣлѣжки-тѣ принадлежѫтъ на прѣводча; наши-тѣ бѣл. сѫ отбѣлѣжени съ Б.Р.

Първа-та стжпка никакъ не е мжчна. Прѣди всичко е явно, че художествено-то произведение, картина-та, трагедия-та, статуя-та, сж *часть* отъ цѣла-та дѣятелность на художника, тѣхния творецъ. Това е досущь елементарно нѣщо. Всякой знае, че разни-тѣ произведения на единъ художникъ си приличать, както дъщери-тѣ на единъ баща. Вие знаете, че всякой художникъ има свой стилъ, който се срѣща въ всички-тѣ му творения. Живописецъ-тъ има особенъ колоритъ, бльскавъ или тьменъ, свои любими типове, благородни или тривиялни, свои пози и др. Писатель-тъ има свои любими характери — бурни или нѣжни; свои завръзки — заплетени или прости; свои развръзки — трагически или комически; свой слогъ, периоди и дори любими фрази и думи. Това е толкова вѣрно, щото, ако дадете въ ржка-та на нѣкой вѣщь въ литература-та едно произведение отъ единъ колко-годѣ извѣстенъ художникъ, той, безъ да му обаждате, непрѣмѣнно ще познае, чие е то; и дори ако тоя вѣщакъ е доста опитенъ и съ тьнко естетично чувство, той ще угади и камъ кой периодъ на развитие-то му спада то.

Ето *първо-то цѣло,* камъ което спада произведение-то. Второ-то е това:

Самий художникъ, разгледанъ въ свръзка съ всичко, създадено пакъ отъ него, не е нѣщо изолирано. И той е часть отъ друго-то цѣло, пò-обширно отъ негова-та собствена дѣятелность. То е група-та отъ съврѣменни нему художници, които принадлежжтъ на сжщия народъ и на сжща-та страна. Запр., около Шекспира, който на пръвъ погледъ е едно чудо, паднжло отъ небо-то, единъ аеролитъ, прѣнесенъ изъ другъ свѣтъ, намираме цѣла плеяда отъ даровити драматически писатели: Вебстеръ, Марло, Бенъ-Джонсонъ, Флетчеръ и др., които сж писали съ неговия слогъ и въ неговия духъ. Тѣхни-тѣ драми иматъ сжщи-тѣ характерни черти; сжщи-тѣ бурни и ужасни лица; сжщи-тѣ кървави и ненадѣйни развръзки, сжщи-тѣ буйни и внезапни неукротими страсти; сжщия безреденъ, страненъ, остъръ и ослѣпителенъ слогъ, сжщи-тѣ нѣжни и дълбоко любящи жени. — Сжщо-то трѣбва да кажемъ и за нидерланския живописецъ Рубенса, който ни се струва да е безъ прѣдтечи и безъ ученици. Въ сжщность има нѣколцина съврѣменни нему живописци (Крайеръ, Ванъ-Остъ, Евердингенъ, Иордансъ, Ванъ-Дейкъ), въ чиито картини вѣе сжщий духъ, които сжщо като него рисуватъ цвѣтжще-то здраво тѣло, раскошни-тѣ, пълни съ животъ дви-

жения, трепетния пулсъ на живота, здраво-то кърваво и нервозно месо, което въ раскошна червенина се отразява на лице-то; сѫщи-тѣ често груби типове, и стремежа и увлѣчения-та на каприциозна-та страсть и др. т.

Това е втора-та стѫпка. Остава ни третя-та. Тия сѫщи-тѣ художници сѫ часть отъ едно пò-обширно цѣло: околний свѣтъ, чийто вкусъ е еднакъвъ съ тѣхния. И нравствено-то и умствено-то състояние е еднакво, както за цѣло-то общество, тъй и за артисти-тѣ. Ако и да слушаме ние сега, подиръ вѣкове, само тѣхния гласъ, нъ въ звуци-тѣ на тоя грѫмовенъ гласъ, трептѣнье-то на който достига до нашия слухъ, ние распознаваме едно необятно, глухо шумтенье, распознаваме великия, бескрайния, сложния говоръ на народа, който е повтарялъ думи-тѣ имъ. И само тая хармония ги е направила велики. Другояче и не би могло да бѫде. Фидий, Иктиний, хора-та, които сѫ създали Партенона и Олимпийския Зевсъ, сѫ били, както всички-тѣ атинци, свободни граждане и езичници, ходили сѫ въ палестрата, и тие сѫ се борили и сѫ играли гимнастика голи, имали сѫ сѫщи-тѣ идеи и вѣрвания и сѫщия езикъ.

Това съотношение става още пò-нагледно, ако се обърнемъ камъ една пò-ближня до насъ епоха, запр. велика-та испанска епоха, която захваща отъ XVI в. и отива до половина-та на XVII в.— епоха-та на велики-тѣ поети: Лопе де Вега, Калдеронъ, Сервантесъ; на велики-тѣ живописци Мурилло, Алонзо Кано и др. Вие знаете, че Испания тогава бѣше чисто-монархична и католишка държава, побѣждаваше турци-тѣ въ Лепанто, тъпчеше съ крака Африка и въвождаше тамъ свои наредби; биеше протестанти-тѣ въ Германия, гонеше ги въ Франция, нападаше ги въ Англия; кръщаваше и покоряваше езичници-тѣ въ Новия Свѣтъ, пѫдеше изъ обятия-та си евреи-тѣ и маври-тѣ, чистеше своя-та собствена вѣра съ гонения и ауто-да-фета, губеше своя-та флота, своя-та армия, злато-то и сребро-то на своя-та Америка, — най-скѫпа-та кръвь на чеда-та си, кръвь-та на сръдце-то си съ чести и смѣли кръстоносни походи — и всичко това съ такъво упорство и фанатизъмъ, щото слѣдъ едно столѣтие и половина клюмнѫ глава и изнемощѣла паднѫ прѣдъ крака-та на Европа. Нъ и въ паданье-то си тя пакъ пламти отъ сѫщия ентузиязъмъ, пакъ е заобиколена съ такъвъ ореолъ отъ слава и съ такъва привързанность камъ всичко свое, щото поданници-тѣ ѝ, увлѣчени отъ монархизъма, символа на тѣхна-та сила, иматъ само

едно желание: да въздигнѫтъ черква-та и царя, и да оградѭтъ олтаря и трона съ тѣсенъ крѫгъ отъ вѣрни, отъ защитници и поклонници. Най-велики-тѣ художници на тая монархия отъ инквизитори и кръстоносци, пазаче на рицарски-тѣ чувства, мрачни-тѣ страсти, диводтия-та, религиозна-та нетърпимость и мистицизма на срѣдни-тѣ вѣкове, — сѫ били такъви люде, които сѫ имали въ най-висока стѫпень способности-тѣ, чувства-та и страсти-тѣ на своя народъ. Най-знаменити-тѣ поети, Лопе де Вега и Калдеронъ, сѫ били солдати-авантюристи, доброволци въ армада-та, дуелисти и любовници, тъй екзалтирани и мистериозни въ любовь-та, както поети-тѣ и Донъкихотовци-тѣ на феодални-тѣ врѣмена; тие сѫ били такъви страстни и пламенни католици, щото единъ отъ тѣхъ прѣди смъртьта си става агентинъ на инквизиция-та, други-тѣ свещеници, а най-славний отъ тѣхъ, великий Лопе де Вега, пада въ несвѣсть въ врѣме на служба-та, само отъ мисъль-та за жрътвата и страдания-та на Иисуса Христа. — Вредъ ще намѣримъ примѣри отъ подобно родство и вѫтрѣшна хармония между художника и негови-тѣ съврѣменници. И можемъ каза дори съ увѣреность, че, ако нѣкой иска да разбере вкуса и таланта на художника, причини-тѣ, които сѫ го накарали да избере тоя или другъ родъ живопись или драма, да прѣдпочете тоя или другъ типъ или колоритъ, да нарисува тия или други чувства — той *трѣбва да изучи общо-то състояние на нрави-тѣ и духа, както и развитие-то на общество-то.*

Въ това правило се крие послѣдне-то обяснение и първична-та причина, която управя всичко друго. Тая истина се доказва и съ опитъ. Ако си прѣкараме прѣзъ ума най-главни-тѣ епохи въ история-та на искусство-то, ще намѣримъ, че *искусства-та поникнуватъ и се изгубватъ заедно съ поникванье-то и изгубванье-то на извѣстни умствени и нравствени състояния, съ които сѫ сврързани.* Запр. гръцка-та трагедия, трагедия-та на Есхила, Софокла и Еврипида, се явява въ епоха-та на гръцки-тѣ побѣди надъ перси-тѣ, въ героическа-та епоха на дребни-тѣ републикански градове, въ момента на най-велики-тѣ усилия, съ помощь-та на които спечелватъ независимость-та и утвърдяватъ господарувамье-то си въ образования свѣтъ. Съ унищожаванье-то на тая независимость и тая енергия, съ изнѣжаванье-то на характера имъ и македонски-тѣ побѣди, които правѭтъ Гръция подвластна страна—

исчезва и тая трагедия. — Сѫщо така готическа-та архитектура се развива съ закрѣпяванье-то на феодализма въ полуренесанса на XI в., въ онова врѣме, когато общество-то, отървано вече отъ нормани и разбойници, начева да се урежда, — и тя исчезва, когато въ края на XV в. се явява най-нова-та монархия и когато исчезва сила-та на дребни-тѣ, независими барони. — Така и холандска-та живопись достига най-висока-та точка на развитие-то си въ онова славно врѣме, когато Холандия, храбро се освобождава отъ испанско-то иго и противостои на Англия съ равна сила, когато става най-богата, най-свободна, най-индустриялна и най-честита държава въ Европа; въ начало-то на XVIII в. виждаме испаданье-то ѝ, — тогава, когато Англия се възвишава, а тя зима второстѫпенна роля и става просто банкерска и търговска кѫща. . . — Най-послѣ и французска-та трагедия се явява въ врѣме-то на монархия-та на Лудовика XIV съ нейни-тѣ етикети, придворенъ животъ, великолѣпни празници и изященъ аристократизъмъ, — а исчезва тогава, когато революция-та струпаля дворянство-то и придворни-тѣ нрави.

Искалъ бихъ, съ помощь-та на едно сравнение да ви нарисувамъ пò-нагледно влияние-то на умствения и нравственъ битъ върху художествено-то произведение. — Като отивате отъ нѣкоя южна страна камъ сѣверъ, ще забѣлѣжите, че щомъ стѫпите въ единъ новъ, извѣстенъ поясъ, растителность-та е съвсѣмъ друга: най-напрѣдъ алое и портокали, нататъкъ маслини и лозя, послѣ дѫбъ и овесъ, още пò-далече ели и найпослѣ мъхове и лишеи. Всякой поясъ си има друга растителность, която се явява тамъ, дѣто се захваща поясъ-тъ и се изгубва тамъ, дѣто се свръшва той. Извѣстенъ поясъ е условие-то за появяванье-то на извѣстна растителность; минѣте въ другъ поясъ и ще намѣрите съвсѣмъ друга растителность. И какво е самий поясъ, ако не е извѣстна температура, сир. извѣстна топлина и влага, съ една дума, извѣстно число важни условия, прилични по своему на онова, което ние токо що нарекохме общо състояние на духове-тѣ и на нрави-тѣ? Както има физическа температура, която, като се измѣни, докарва появяванье-то на разни видове растения; сѫщо така има и духовна температура, която обуславя появяванье-то на тоя или другъ родъ искусство. Сѫщо така, както се изучва физическа-та температура, за да се разбере появяванье-то на едно или

друго растение, (на царевица-та или на овеса), сѫщо така трѣбва ние да изучимъ духовна-та температура, за да разберемъ пораждanье-то на извѣстенъ родъ искусство: запр. на елинска-та скулптура или реалистична-та живопись, на сластолюбива-та музика или на идеалистична-та поезия. Плодове-тѣ на човѣшкия духъ, както и плодове-тѣ на природа-та, се обясняватъ *само съ срѣда-та,* въ която се раждатъ (ne s'expliquent que par leur milieu).

Ето по коя метода имамъ намѣрение и азъ да изучѫ съ васъ тая година италиянска-та живопись. Прѣдположѣте за минута, че трудове-тѣ ни ще се увѣнчѣѭтъ съ успѣхъ, че ще сполучимъ да издиримъ условия-та на процьвтяванье-то на разни-тѣ искусства въ различни епохи — и ние ще имаме пълно обяснение на изящни-тѣ искусства, сир. ще имаме философия на искусство-то, или *естетика.* Ние се стремимъ камъ такъва, а не камъ друга нѣкоя естетика. Тая естетика е нова наука; тя има *исторически, а не догматически характеръ?* тя не прѣдписва правила, а открива закони. Стара-та естетика прѣди всичко даваше дефиниция на хубаво-то („въплъщение на нравствения идеалъ, или въплъщение на човѣшки-тѣ страсти, на невидимо-то“ и др.) и слѣдъ това оправдаваше, осѫждаше, рѫководеше, прѣдпазваше. Азъ съмъ честитъ, че мене ме не чака такъва огромна работа; азъ и не се наимамъ да ви рѫководѭ, — това би надминувало сила-та ми. Колкото за правила-та, азъ си казвамъ нисичко, че до сега сѫ открити само двѣ: първо-то иска да бѫде човѣкъ гений — това зависи отъ родителе-тѣ ви, а не отъ мене; второ-то съвѣтва всякиго да работи много, за да проникне въ искусство-то си — и това не е моя работа, а ваша. Моя работа е само да ви изложѫ фактове-тѣ и да посочѫ, какъ сѫ произлѣзли тие. Нова-та метода, по която азъ имамъ намѣрение да вървѭ, и която захваща да прониква вече въ всички-тѣ духовни науки, изисква отъ насъ да гледаме на човѣшки-тѣ произведения убoще и на художествени-тѣ частно като на такъви фактове и явления, които трѣбва да се изучѫтъ, да се намѣрѭтъ характерни-тѣ черти да се откриѭтъ причини-тѣ имъ, и нѝ-вече нищо. Разбрана така, наука-та не осѫжда и не прощава, а само посочва и обяснява. Тя не ви казва: „прѣзирайте холандско-то искусство — то е твърдѣ грубо, възхищавайте се само отъ италиянско-то.“ Тя *нѣма да ви каже:* „прѣзирайте готическо-то искусство — то е

болѣзнено, въсхищавайте се само отъ грьцко-то.“ Тя дава всякиму пълна свобода да се води отъ наклонности-тѣ си, да прѣдпочита онова, което е свойствено на темперамента му, и да изучва съ по̀-голѣмо внимание онова, което по̀-вече отговаря на развитие-то на духа му. Колкото за неѭ, тя гледа съ симпатия всички-тѣ форми на искусство-то и всички-тѣ школи, дори и ония, които на гледъ сѫ най-противоположни; тя ги счита за разни проявявания на човѣшкия духъ и сѫди така: колкото сѫ по̀-многобройни тѣ, толкова по̀-пълно се отразява въ тѣхъ човѣшкий духъ отъ много разни страни. Тя постѫпва като ботаника-та, която съ еднакъвъ интересъ изучва и нара, и лавъра, и ела-та, и брѣста; сама̀ тя е нѣщо като ботаника, съ тая разлика само, че не изучва растения-та, а човѣшки-тѣ произведения. Ето защо върви тя заедно съ общо-то движение, което въ днешно врѣме сближава духовни-тѣ науки съ естествени-тѣ и, като обогатява първи-тѣ съ принципи-тѣ, благоразумие-то и метода-та на послѣдни-тѣ, дава имъ сѫща-та основность и имъ гарантира сѫщия успѣхъ.

(Слѣдва).

ДЕННИЦА.

Мѣсечно литературно списание.

Година първа. Декемврий, кн. XII.

По едно извънредно благоприятно стичанье на добри условия г. Вазова-та *Денница* въ кѫсо врѣме успѣ да спечали голѣмъ крѫгъ читатели и да си извоюва, безъ никаква борба, първо мѣсто между всички-тѣ български периодически списания. За една година тя проникнѫ между голѣма часть отъ българската интелигенция и станѫ насѫщна храна за неѭ — уви, едничката и то „далечь не“ за цѣла-та интелигенция. Да ли е заслужила това *Денница*, не се наимаме да рѣшимъ. Констатираме само факта и добавяме, че той налага на редактора една тежка и висока длъжность: внимателно, страхливо дори да избира материяла, и да не пропуска нищо слабо и незрѣло . . . . А трѣбва да припознаемъ, че до сега не е било така; не е стояла *Денница* винаги на висота-та си, не

е задоволявала всякога дори и не твърдѣ придирчиво исканье. Тя е привличала публика-та съ име-то и важность-та на редактора си както и съ нѣкои негови расказн, а не толкова съ цѣлость-та на своето съдържание. Фактъ е и това, че послѣдни-тѣ книжки на Денница никакъ не можѫтъ се удари съ пѝ-първи-тѣ ѝ книжки прѣзъ първа-та година . . .

***

Когато излѣзе първа-та книжка отъ Денница, ние прѣвъ ѭ поздравихме най-радостно, ние прѣвъ ѭ посрещнѫхме въсхитени, и съ едно твърдѣ ласкаво и твърдѣ силно въсклицание: „Най-послѣ една заря въ непроницаемия мракъ!“ Наше-то въсхищение, което още не е истинѭло, бѣше естествено слѣдствие на факта, че *Денница* (отъ първа-та до послѣдната си книжка) е едничкий *български* белетристически журналъ, едничкий, въ който можемъ научи нѣщо за България, и който може да ни посочи, до дѣ се простира наша-та духовна-поетическа сила . . . Другъ въпросъ е, да ли Вазова-та Денница е оправдала ония надежди, които сѫ били хранени. Разумѣва се, че тука не може да бѫде ни дума за надежди-тѣ на Ивана и на Стояна — тия надежди, надежди-тѣ на многоглава-та и многоезична тълпа никой още не е можалъ да испълни или задоволи. Тука се касае само за ония надежди, които храни тъй нареченото *коллективно съзнание*. И тоя тежекъ, сѫдбоносенъ въпросъ не се наимаме да рѣшимъ, ако и да се надѣваме, че сме атомъ отъ това коллективно съзнание, ако и да знаемъ, какво е можло и какво е имало право то да очаква . . . . Нъ причини-тѣ, както на това, така и на пѝ-горне-то прѣмълчаванье, сѫ на явѣ: ние сме заинтересувана страна. Ако и на рѣдко, ако и пѝ-вече случайно, ала и ние взидахме въ Денница часть отъ наше-то битие, и ние зехме участие въ сѫдбина-та ѝ, та и върху насъ ще тежи обща-та присѫда, която едно трете лице би издало за първа-та годишнина на Денница. Наистина, нѣма да ни костува никакъвъ трудъ да се посмѣемъ на себе си, нѣма да се посвѣнимъ да кажемъ безъ заобиколки истина-та въ очи-тѣ на любезния си гостоприимецъ, както и въ очи-тѣ на ония, съ които сме другарували. Нъ всичко това, ако и да не е мѫчно, никакъ не е деликатно. Па най-сетнѣ и да кажемъ, че ние малко неделикатно извършимъ всичко това, кой *ще* ни увѣри, че не сме рискували нѝпусто, че и други-тѣ *ще припознаѭтъ* наше-то беспристрастие? —

Остава ни да кажемъ само нѣколко думи за программа-та на Денница и да прѣминемъ камъ разглежданье на XII кн.

Въ наша-та рецензийка на първа-та книга на Денница*) ние посочихме на кратко, каква трѣбва да бѫде программа-та на едно българско списание, което би се нагърбило да поеме рѫководяща-та роля въ анархия-та на наша-та литературна държава, анархия, пò-голѣма и отъ анархия-та въ общество-то ни — роля, която споредъ наше-то схващанье трѣбваше да се падне именно на *Денница*. Такъво списание трѣбва да има понѣ най-важни-тѣ срѣдства за развитие-то на естетичния вкусъ на публика-та. Тия срѣдства сѫ: легки расказчета, способни да заинтересуватъ и да привлѣкѫтъ голѣмъ крѫгъ отъ читатели; второ, капитални классически произведения, които като даватъ на читателя образци отъ вѣчна хубость, да въспитаватъ неговия вкусъ и да облагородяватъ неговия духъ, и най-послѣ—критика. Първо-то *Денница* притежава въ най-висока стѫпень, нъ второ-то и трете-то — или никакъ, или досущь слабо. По нѣманье свои классици, ние не само щѣхме да бѫдемъ благодарни за хубави прѣводи на чужди-тѣ, нъ дори изрично ги искахме. Не вѣрваме и да е спорна полза-та отъ хубаво прѣведени-тѣ классици за читатели-тѣ на Денница, а при това въ цѣла-та първа годишнина на Денница нѣма ни диря отъ никакъвъ классикъ. Чуждестранна-та поезия е застѫпена само съ нѣкои словѣнски прикасчици, прѣведени доста слабичко на български. Защо? — питаме се ние, защо *тия* и *такъви* прѣводи, когато оригинални-тѣ повѣсти на самия г. Вазовъ стоѭтъ често пò-високо отъ тѣхъ? Противъ само-то стремление на редактора — да ни запознава съ словѣнска-та литература, ние нѣмаме нищо. Идея-та е твърдѣ похвална, нъ реализиранье-то на тая идея е осѫдително. Грѣщно е да ни се прѣпорѫчва словѣнство-то съ такъви посрѣдствени историйки. Или *достойно*, или *никакъ*. Другояче е и непростимо и бесцѣлно — освѣнь ако не желаемъ да умъртвимъ сѫща-та оная велика идея, която се стремимъ да въскръсимъ — изъ гроба. *Гордость-та* на словѣнски-тѣ литератури ще чакаме ние за напрѣдъ да видимъ въ *Денница*, или никакъ да не ги виждаме.

А заедно съ гордость-та на словѣнски-тѣ литератури трѣбва

---

*) В. *Литературно-научно списание* на Каз. Учит. Дружество.

да върви и гордость-та на човѣчество-то. Тука за г. Вазова-та дѣятелность има неизмѣримъ просторъ. Г. Вазовъ *още не е създалъ* въ прѣводна-та ни литература нищо образцово, нищо епохално. Доказалъ е само, че, ако иска, способенъ е да го създаде. А струва ни се, че щомъ е *способенъ* той е и *длъженъ*.

Безсилни ще бѫдѫтъ всички-тѣ усилия и негодования на българска-та критика противъ оная градушка отъ невѣжествени прѣводи, които заплашватъ да удавѭтъ литературна България; безсилни ще бѫдѫтъ, казваме, до тогава, до дѣто прѣводний *занаятъ* не стане прѣводно искусство и не се искубне изъ рѫцѣ-тѣ на невѣжи-тѣ; до дѣто не се заловѭтъ за прѣвожданье хора способни и приготвени за тая работа. Потрѣбни сѫ художници прѣводачи, които да научѫтъ всички ни какъ трѣбва да се прѣвожда на български и съ своя примѣръ да ни покажѫтъ, до каква красота може да се възвиси днешний прѣводенъ български езикъ Има вече, съ радость го казваме, има вече нѣколцина, ако и малко на брой, прѣводачи, които стоѭтъ *надъ* обикновена-та прѣводна паплъчь, нъ г. Вазовъ трѣбва да не жали никакъвъ трудъ, Вазовъ е длъженъ да бѫде пръвъ на всяко благородно дѣло въ крѫга на негово-то царство. Ние сме въ право-то си да искаме настоятелно отъ Вазова да направи той тая услуга на българска-та публика, а особено на младо-то поколение — камъ което принадлежимъ всички . . . Колкото за това, *какъ* и *какво* трѣбва да се прѣвожда днесь — нѣма нужда ние да расправяме г. Вазову; той го знае пὸ-добрѣ отъ насъ. Ще кажемъ само, какво е скромно-то желание на единъ учитель. То е: да видимъ пὸ-скоро прѣведени нѣкои отъ тия нѣща: най-хубави-тѣ пѣсни изъ *Илияда-та**) и *Одиссея-та***) на Хомира; нѣкои отъ гръцки-тѣ трагедии; откѫслеци изъ Божествена-та комедия на Данте и изъ Шекспирови-тѣ драми; Гетева-та чудна поема Херманъ и Доретея; кѫсове изъ Фауста, изъ Валленщайна и др. . . Това занимание съ классици-тѣ ще бѫде най-благотворно и за самия г. Вазова, който въ свои-тѣ повѣсти се отдалечава малко отъ „чисто-то искусство“ и твърдѣ

---

*) XII-та пѣсень (прѣзиманье-то на ахейския станъ), XIV-та и. (Зевсъ и Хера), XVI-та (Смърть-та на Патрокла), XXI-та (Бой между богове-тѣ, стихъ. 205—519), XXIV-та (Приямъ у Ахилесовия станъ).

**) *VI-та пѣсень* (Навзикая), XI-та (Одисей въ Ада), XIII-та (Одисей въ *Итака) XVI-та (Одисей и Телемахъ)* и убще всички-тѣ послѣдни пѣсни.

малко мѣсто дава на идейния елементъ: то ще го укрили и възвиси, и ще го избави отъ оная опасность, въ която твърдѣ лесно може да падне у насъ всякой талантъ, оставенъ подъ власть-та на вледенена-та и вледеняжща българска срѣда . . . Това би било за г. Вазова и най-добрия пжть камъ единъ новъ периодъ на самобитно творчество, въ което той трѣбва като въ единъ фокусъ да слѣе лирическия и епическия си талантъ, за да създаде нѣщо не само поетично, нъ и велико . . . .

***

На първо мѣсто въ XII-та книжка стои „Коледний даръ“ отъ г. Вазова. То е слабъ и непретенциозенъ расказъ. Ние нѣма да се бавимъ върху него, за да можемъ въ втора-та или третя-та книжка на „Критика“ да дадемъ мѣсто на една статийка специялно за него и за подигнжти-тѣ отъ него социялни въпроси, която ни се вречe да напише единъ надежденъ сътрудникъ.

Подиръ „Коледния даръ“ върви едно стихотворение отъ Ст. Михаиловски, „Димитровче.“ И то е твърдѣ слабо. Отъ мисъль, отъ идея, то не е лишено; нъ тая идея не е изстжпила напълно, не е „испъкнжла“ и всички-тѣ части на стихотворението не сж съгласени съ неж.

Стихотворение-то състои отъ двѣ части, никакъ не съразмѣрни: първа-та часть състои отъ 4 строфички — 24 стиха, когато втора-та половина, въ която поетъ-тъ иска да ни каже, *защо* описва димитровче-то и какво иска да каже съ него — има само 6 стихчета. Сама по себе, тая диспропорция не е недостатъкъ. Елегийки-тѣ отъ тоя родъ, въ които поетъ-тъ търси да въплъти своя-та скърбь въ нѣкое явление на мъртва-та, неорганическа, или жива-та природа, всякога тъй безгрижно захващатъ и дълго се спиратъ върху това явление, та послѣ изъединъ пжть да разваляжтъ иллюзия-та, като растворяжтъ болка-та на свое-то сърдце. У Хайне, у Пушкина, у Лермонтова има много такъви стихотворения. И у Вазова има нѣколко сантиментални и твърдѣ сполучени стихотворения, както въ „Поля и гори,“ така и въ „Италия.“ Едно отъ наи-хубави-тѣ е прѣлестна-та, напоена съ тиха сладка, меланхолия картина изъ „Помпейския музей.“

Не бутай тоя сждъ, каза стражарь-тъ,
Распукнжтъ е . . почти полуизгнилъ;
Чупливъ е той, не бива да го баратъ,

Най-малкий ударъ би го разломилъ.
Звънливъ и якъ излѣлъ го бѣ грънчарь-тъ;
Той благовонни миризми е крилъ,
Той сладъкъ дъхъ е пръскалъ изъ олтарь-тъ
Палати-тѣ съ ливандо е пълнилъ.
Нъ лава огнена бухнà — обля го!
Не го строши съвсѣмъ, нъ що? Пукна го.
Не бутай тоя сѫдъ, далеко стой!
Тогасъ турихъ рѫка до сръдце близко,
И, мраченъ, дълго все повтаряхъ ниско:
„Не бутай тоя сѫдъ, разбитъ е той!“

Италия, стр. 63.

И тука диспропорция-та е голѣма, нъ всяка дума и фраза отъ първа-та половина е просто едно облѣкло, една конкретна покривка на идея-та, на скръбь-та на поета, исказана въ послѣдния редъ. Дори и вторий куплетъ, ако и не буквално, нъ понѣ символически може да се отнесе напълно камъ болка-та на поета. Не е тъй у „Димитровче-то“ на Михаиловски. Тамъ третя-та строфа:

Природата щедра
Къмъ лянъ и гиргина,
Къмъ кремъ и роза,
Защо е зла съ тебе? . . .
У майка подобни
Неправди защо сѫ? . . .

никакъ не може да се съгласи съ идея-та, съ оная тѫжна мисъль, която е спрѣла погледа на поета върху димитровче-то:

И ази тъй сѫщо
На младость цвѣтуща
Очаквамъ края
И менъ сѫщо тласка
И гони буря
Кѫдѣ? — Не знаѭ

Горѣ се говори за щедрость-та на природа-та камъ едни, за нейни-тѣ неправди камъ други, а тука за *обща-та* сѫдбина на всичко живо, сѫдбина, отъ която не избавва никаква хубость и щедрость, която немилостиво покосява всичко. Ето това противорѣчие разваля впечатление-то на четеца. И ако Михаиловски имаше обичай да се вгледва, да поправя и оглажда всичко, *щото пише, той щѣше* самъ да го забѣлѣжи и да исхвърли

третия куплетъ, като излишенъ и непотрѣбенъ. Нъ той твърдѣ немарливо, твърдѣ „суверенно“ иска да пише. Това ни доказва и оная раздърпана форма, въ която нàбържѣ нàбържѣ облича свои-тѣ негалени стихотворни чеда, които отритва, щомъ се родѫтъ, както Русо — свои-тѣ синове. — Поезия-та е дъщеря на Хармония-та; тамъ, дѣто нѣма Хармония, Поезия не може да се роди. А бърза-та, непридирчива композиция и раскѫсаний стихъ не даватъ на хармония-та и да подише . . .

Който е челъ излѣзли-тѣ до сега novissimi на Михаиловски, той ще се почуди на тоя сюжетъ и ще му се порадва, защото такъви сюжети у него сѫ голѣма рѣдкость. Други може съ други очи да погледнѫтъ на тая „несоциялность“ на поета, на тая малка сантименталность и това слизанье отъ царство-то на фраза-та въ царство-то на природа-та, нъ въ наши-тѣ очи то е една голѣма крачка напрѣдъ — камъ поезия-та*)

„Страница изъ епоха-та на македонско-то възражданье“ отъ Ю. Иванова ни запознава съ единъ епизодъ изъ история-та на женско-то образование въ Прилѣпъ, и ни съобщава, че авторъ-тъ одавна събиралъ материялъ за една работа върху училища-та въ Македония. Ще чакаме появяванье-то на тоя трудъ и ще се надѣваме, че Ивановъ ще намѣри подражатели и въ княжество-то.

Стихотворение-то „Уломъкъ“ отъ Х. е единъ хубавъ pendant на елегия-та „Трауръ на една муза“ (въ Х-та кн. на Денница). „Трауръ на една муза“ и „Уломъкъ-тъ“ сѫ отъ броя на малко-то хубави стихотворения, които ни подари Денница въ първа-та си годишнина. По свое-то съдържание и по своя тонъ, тие сѫ досущь противоположни, нъ извиратъ, несѫмнѣно изъ едни грѫди, и ни рисуватъ двѣ различни фази, два момента

---

*) Казваме изрично *въ наши-тѣ очи*, защото въ послѣдне врѣме единъ гласъ заговори и за социялни-тѣ тенденции на искусство-то. Ние го поздравяваме, безъ да отхвърляме принципа и безъ да сподѣляме крайности-тѣ му. Първата и най-света длъжность на единъ критикъ е да пригърне принципиялно най-широка-та толерантность. Да бѫдешъ краенъ, едностранчивъ, да осѫждашъ всичко, щото не отговаря на твои-тѣ лични симпатии и вкусове, е твърдѣ лесно и простимо на единъ читатель; нъ у критика то е прѣстѫпление, защото той не работи само за себе си и трѣбва хубаво да се взира да не натрапя другиму чувства-та и принципи-тѣ си, та да заблуждава, а да анализира и да освѣтлява, като дава право на всяка индивидуалность и на всяко разумно стремление. Ние еднакво се въсхищаваме и отъ чисто-то, классическо-то „Гетевско“ искусство, и отъ тенденциозна-та поезия на XIX в., и при всичко, че наши-тѣ симпатии клонѫтъ камъ първо-то, никога не би си простили прѣстѫпление-то, да мислимъ наши-тѣ чувства за абсолютни. — Ars longa est; негово-то царство, а слѣдователно и негова животъ, негово-то *развитие*, сѫ бескрайни.

въ жизнени-тѣ борби на поета. Въ „Трауръ на една муза“ всичко е черно и мрачно; душевни-тѣ облаци задръстватъ небо-то и заплашватъ да унищожѫтъ всякой пламенъ и всяка енергия въ грѫди-тѣ на поета; заплашватъ да потопѭтъ духа му въ бескрайна-та нощь на отчаяние-то. Въ него има стихове, които се прощаватъ поету, само защото му сѫ диктувани отъ аффекта на отчаяние-то, което има право да простре надъ всичко своя мракъ:

Сърдце-то ми тряпка въ сънища гробовни
Въ него вмѣсто пѣсни съскатъ змий отровни
И парливи рани пъшкатъ и горѭтъ.
. . . Неволи страшни ме сломихѫ!
И рано измами горчиви затрихѫ
Вѣрата ми въ всичко, що въспѣхъ, любихъ
Изгубихъ азъ вѣра въ Бога и Доброто
И наста въ душа ми безконечна нощь.
. . . .
Искра свѣтла божья тамо не прониква
И тя на доброто вечъ се не откликва
И дори да плаче тя забрави какъ!
. . . .
Едно само чувство въ душата ми свѣти
Цъвти и вирѣе, като майско цвѣте:
Злобата — исчадье на мѫки безъ брой.

Съвсѣмъ друга картина рисува „Уломъкъ-тъ“; тамъ облаци-тѣ се прояснявать и слънце-то весело изгрѣва.

Защото скърбьта е сѫщо даръ небесни,
Майка благородна на вѣчнитѣ пѣсни. . . .
Черпи ги ти свойтѣ изъ тозъ изворъ скѫпъ;
Всѣко сърдце болно тѣхъ ще ги обикне,
Всѣка скърбь човѣшка тѣмъ ще се откликне,
Че човѣкътъ самъ е въплътена скърбь.
Не казвай: угаснѫ всичко свѣтло въ мене!
Неволи убихѫ всѣко вдъхновенье.
Клеветишъ се, бѣдний? Доръ дъха, живѣй
Въ тебъ сърдце метежно и мѫчи го жажда
И люшкатъ го бури — то пѣсни ще ражда.
Доръ може да пѫшка. може и да пѣй!
Не млъквай; пророкътъ нѣма на туй право и т. н.

По настроение-то на поета, „Трауръ на една муза“ ни нау-

мѣва „Пѣсни-тѣ за Мая“*), а тоя „Уломъкъ“ — стихотворения-та въ „Италия,“ пакъ по настроение-то на поета, по начина, какъ се отнася той камъ скърбь-та си.

Ако ни бѫде позволено, съ факти въ рѫцѣ, да проникнемъ задъ онова було, задъ което поетъ-тъ е искалъ да се скрие отъ насъ като е прѣмълчалъ име-то си, ние ще кажемъ, че „Трауръ на една муза“ и „Уломъкъ-тъ“ сѫ отъ сѫщия авторъ, който е написалъ *Пѣсни-тѣ за мая* и *Италия*. Тие и по форма-та си носѭтъ чисто Вазовски характеръ.

Нъ защо ли въпросно-то стихотворение носи име-то „Уломъкъ?“ То е съвсѣмъ пълна, завършена картина, на която нищо не липсува. Само въ една смисъль може да се нарече уломъкъ: *то е кѫсъ отъ вѣчна-та, бескрайна епопея на сръдце-то . . .*

Поема-та „Калоферъ войвода“ отъ Начова, захваща 10 стр. отъ XII книжка. Тя е естетично слабичка. Авторъ-тъ ѝ, може би, има и други нѣща, пò-хубави, нъ тая поема личи да е отъ първи-тѣ му опити. Обаче авторъ-тъ хубаво и леничко расказва, дава на езика мѣстенъ колоритъ и не го лишава съвсѣмъ отъ хайдушка-та терминология. Той се пьне само тукъ-тамъ въ езика и въ стиха (въ втора-та половина, въ XII-та книжка пò-вече, отъ колкото въ първа-та, въ XI-та кн.). Скокове прави само при перипетии-тѣ на расказа, защото вѣроятно стихъ-тъ още го затруднява.

„Една сцена на св. Кралска-та площадь“ е твърдѣ жива и интересна. То е едничко-то нѣщо въ тая книжка, едничкото, въ което трепти трепетний пулсъ на врѣме-то. Наистина, не е централний пулсъ, нъ единъ отъ много-то периферни и не пò-малко болни и важни пулсове на социялния организъмъ.

Интересенъ е и хубавий етюдъ на Жюль Леметра за прочутия биографъ на Иисуса, Ернеста Ренана.

Jules Lemaitre пръвъ пѫть се явява въ наша-та литература. Той има такъви писателски свойства, които нѣма особено да привлѣкѫтъ наши-тѣ четци, защото тѣ не търпѭтъ никаква индивидуалность у писателя, тѣ не обичатъ да виждатъ човѣка въ неговия слогъ. Нъ ние затова именно желаемъ на Леметра голѣмъ успѣхъ въ наша-та България, той би можалъ да ни приучи на малко по фамилиярен, субективенъ и игривъ слогъ,

*) В. „Зора“ кн. V.

можалъ би да ни докаже, че, ако пишешъ естествено и свободно, това не ще каже, че пишешъ блудкаво, нито пъкъ, че пишешъ пристрастно, когато си исказвашъ чувства-та и впечатления-та.

Жулъ Леметръ е единъ твърдѣ своеобразенъ критикъ. Прѣди да стане критикъ, той е билъ поетъ*), така както и други-тѣ двама прочути французки критици — както и Sainte-Beuve, както и Полъ Бурже. Нъ и когато се посвѣтява на критика-та, той пакъ си остава пламененъ артисъ, жива, впечатлителна натура. Това личи прѣди всичко въ негова-та антипатия камъ прѣдвзети принципи, камъ естетически и философски доктрини, камъ едностранчиве и упорито прокарванье на една идея. Той нѣма писатели-любимци — голѣма рѣдкость у хора-та и критици-тѣ; той обича еднакво всички-тѣ автори, защото душа-та му е способна да се възхити отъ най-разнообразни таланти и индивидуалности: и отъ Жоржъ Санда и Ламартина и отъ всемирна-та каль (ordure universelle) на Емилъ Зола, и отъ оногова, когото би трѣбвало да счита за свой съперникъ — Брюнетиера, когато дори зима въ своя защита противъ обществено-то мнѣние**). Малцина сѫ критици-тѣ, способни да гледатъ толкова непрѣдвзето, добродушно и оптимистично на веякой списатель, както прави това Жюлъ Леметръ. Той всякога открива пò-вече добри-тѣ, отъ колкото слаби-тѣ страни на писателя. Само грубо-то и мръсно-то го изважда изъ търпение, само претенциозно-то го прави беспощаденъ. Нъ пакъ думи-тѣ му всякога сѫ вѣжливи-тѣ, деликатни-тѣ умѣрено-остри-тѣ думи на единъ сѫщи французинъ и най-силно-то му орѫжие е добродушна-та шега, украсена понѣкога съ остро жило.

За забѣлѣжванье е, че самъ Леметръ напълно съзнава особености-тѣ на своя-та критическа маниера и своя писателски темпераментъ, и на едно мѣсто съ ирония подмѣта, че е лишенъ отъ способность-та да се хвърли въ обятия-та на нѣкоя теория. „Който като мене," казва той, се стреми да проникне навредъ, той често остава безъ своя стрѣха; а това положе-

---

*) Отъ него има двѣ сбирки стихотворения: Medaillons и Petites orientales

**) И той не се излъга, защото Брюнетиеръ сѣ послѣдне-то си съчинение: L'evolution des genres dans l'histoire de la littératre, първий томъ отъ което е излѣзнѫлъ и съдържа история-та на французска-та критика, стои на висота-та на французска-та научна критика.

ние не е завидно.“ „Уви, казва той на друго мѣсто, въ моя-та душа тъй малко зима врърхъ критикъ-тъ; азъ напълно се прѣдавамъ на оня писатель, който ме занимава, и слѣдъ една минута се намирахъ въ власть-та на другъ нѣкой; всяко подирно впечатление у мене заличава прѣдишне-то.“ Сентъ Бевъ е казалъ: Nous sommes mobiles et nous jugeons des êtres mobiles — ние сме промѣнливи, непостоянни и критикуваме нѣща промѣнливи. Леметръ санкционира това, и като че иска да го направи на принципъ. „Сами промѣнливи, ние съзърцаваме вѣчно промѣнливия свѣтъ . . . Азъ нѣкога обожавахъ Корнела и комай прѣзирамъ Расина; сега обожавамъ Расина, а камъ Корнела съмъ комай равнодушенъ. Едно врѣме стихове-тѣ на Мюсѐ будѣхж въ мене силно въсхищение, а сега отъ това въсхищение диря нѣма. Викторъ Хюго бѣше за мене вълшебна сила — сега той е чуждъ за моя-та душа.“ „Ние хвалимъ онова, което обичаме — ето дѣ се крие всичко, и разлика-та между хора-та състои само въ това, че едни всякога обичатъ едно и сжщо-то, та затова и въсхвалятъ все едно и сжщо нѣщо, когато възгледи-тѣ на други се мѣняватъ заедно съ тѣхни-тѣ привързаности.“ — Това на гледъ много прилича на въсхищаванье-то на русския критикъ Бѣлински ту отъ идеализма на Шиллера, ту отъ реализма на Гете, ту отъ Жоржъ Санда, ту отъ Холмана, ту отъ Хегела, ту отъ Шеллинга — въсхищаванье, което е вървѣло заедно съ прѣзиранье и незачитанье на несимпатична-та нему въ извѣстенъ моментъ посока. Подобно нѣщо у Леметра нѣма, затова казахме, че тие само на гледъ си приличатъ съ Бѣлински. У Бѣлински тия „вспышки,“ тия припадъци отъ въсхищение сж били всякога плодъ на оная естетико-метафизическа теория, която го е владѣла въ минута-та — проявление на нѣгова-та склонна камъ крайности и ентузиязъмъ натура. У Леметра то е плодъ на краенъ либерализъмъ въ литература-та*) то е просто моментално исчезванье на личность-та въ творчество-то на оня писатель, който го занимава.

*) Въ етюда си за Emile Zola той исказва твърдѣ ясно тоя свой либерализъмъ, ако и да отива въ крайность, въ сжща-та крайность, въ която падня и Тенъ въ първи-тѣ си лекции (Philosophie de l'art — виждь нѣ-горѣ) и която самъ подиръ призна и поправи (въ De l'ideal dans l'art) Ето тия думи на Леметра: „Dans quelle mesure peut-on choisir et, par suite, élaguer? C'est affaire de goût et de tempérament. Jl n' y a pas de lois pour cela; celui qui en édicte, est un faux prophète L'art, même naturaliste, est necessairement une transformation du réel: de quel droit fixez-vous la limite, qu'elle ne doit pas dépasser? Dites-mois pourquoi jé dois goûter mediocrement Jndiana etc? Et quelle est

Това е само една-та, чисто индивидуална-та страна на неговия писателски обликъ; за отношение-то му камъ негови-тѣ съврѣменници ще кажемъ само двѣ думи. — Леметръ естествено е свързанъ съ традиции-тѣ на нова-та французска литературна критика, и неотхвърля онова, което Сентъ Бевъ, Иполитъ Тенъ и др. завоювахѫ за неѭ. Само че и тука личность-та, произволъ-тъ, лекость-та, зиматъ връхъ надъ доктрина-та. Така напримѣръ при разглежданье-то на романа Le berger отъ адвокатина *Глуве*, той иска да върви по метода-та на Сентъ Бева, метода, израсла като една млада фиданка отъ исъхнѫлия вече дънерь на Хегелова-та „диялектическа метода“ и исторически „конструкции,“ и да тръси подземни-тѣ нишки, които съединяватъ произведение-то на единъ писатель съ негова-та личность, ближни-тѣ нему люде и др. Камъ края обаче той нечакано мѣнява тона и чистосърдечно въсклицава: „Най-сетнѣ, менѣ и не би ми дошло на умъ за всичко това, ако незнаяхъ, че *Глуве* служи по сѫдебно-то вѣдомство.“ Това може да е съвсѣмъ право, нъ не само за Леметра, а и за голѣма часть отъ анализи-тѣ на Сентъ Бева и Тена и други много; той е ималъ само куражъ-тъ да си признае това и да го исповѣда. —

Тоя етюдъ на Леметра, ако и да не ни се вижда дотамъ закрѫгленъ и завършенъ, е твърдѣ хубавъ и се чете съ наслада. Само че на български той има важенъ недостатъкъ: не е прѣведенъ навредъ гладко и леко, не сѫ побѣдени всички-тѣ мѫчнотии на слога, и на мисли-тѣ не е дадена напълно

---

cette etrangère et pédantesque tyrannie, qui se mêle de régenter mes plaisirs? Elargissons nos sympathies (M. Zola lui même y gagnera) et permettons tout à l'artiste, sauf d'être médiocre et ennuyeux. B. Les contemporains, première serie, dizième edition, p. 251. Ако *само посрѣдствено-то* и *досадително-то* излизахѫ вънъ отъ областъ-та на искусство-то, ако тѣ бѣхѫ едничко-то нѣщо, което не се позволява на искусство-то, тогава негово-то царство би било бескрайно; то би обгърнѫло всичко и намѣсто царство на идеали и на хубость имали би — единъ хаосъ. Че не може никой да заповѣдва на вкуса ми, това е много стара и вѣрна истина, нъ отъ вкуса до сама-та хубость има една пропасть, затова и отъ тая истина никакъ не слѣдва, че въ царство-то на хубость-та нѣма нищо трайно и вѣчно — разумѣва се, *релативно, условно*, а не абсолютно и безусловно. Това ограничение: *релативно* — не се касае само за искусство-то. *Релативность-та* е основенъ законъ на човѣшка-та природа; тя е еднако присѫща на човѣшка-та *нравственность, религия, наука* и *искуство*.—Нъ тоя въпросъ не е за бѣлѣжка; ние ще се повърнемъ върху него принципиялно и ще го разгледаме отъ естетико-психологическо гледище. Тука ни е дума-та само за крайность-та на Леметра, която проистича отъ тамъ, че на французския „impressioniste“ липсува единъ принципъ, който да съгласи свобода-та съ закона и съ особености-тѣ на *искусство то* (*B.* Brunetière, La critique impressioniste, въ Revue des deux mondes *1891, № 1*).

хармонична и естествена българска форма. *Денница* по принципъ трѣбва да бѫде недостѫпна за прѣводи, които не сѫ образцови. Редомъ съ пасажи-тѣ, исказани хубаво и свободно, редомъ съ конгениялно създадени-тѣ на български фрази, вървѭтъ и такъви, които не сѫ друго нищо, освѣнь единъ буквaленъ прѣводъ, съ или безъ галицизми, нъ винаги съ искусствена конструкция. Ето нѣколко примѣра: „Чувствувашъ се отцѣпенъ отъ всяко положително вѣрванье, прѣнебрѣжителенъ камъ масса-та, стоящъ високо надъ обикновено-то и банално прѣдставление за дълга, и като че опаченъ въ една ироническа поза противъ глупава-та дѣйствителность.“ Другъ примѣръ: „Той прави голѣма консомация En duelque sorte, благоразуменъ начинъ за говоренье, и казва . . .“ „Ренанъ нѣма съвсѣмъ онова лице, което книги-тѣ му и животъ-тъ му би трѣбвало да му дадѫтъ (Renan n'a pas tout á fait la figure, que ses livres et sa vie auraient dû lui faire).

Естествено е, че една часть отъ всички-тѣ несвоиствени на нашия езикъ фрази, които се срѣщатъ въ тоя прѣводъ, проистича отъ младость-та на българския езикъ и отъ негова-та нееластичность — нъ само една часть отъ тѣхъ.

Като свръшваме рецензия-та си, не можемъ да не пожелаемъ на *Денница* да напрѣдне прѣзъ втора-та си годишнина въ всяко отношение. Желателно би било и вънкашно да не стои тя все на сѫщо-то низко стѫпало: печатни-тѣ погрѣшки да не бѫдѫтъ толкова много, а хартия-та ѝ да не бѫде толкова груба и проста. Такъва хартия днесь въ България и бакали-тѣ не употрѣбяватъ. Всички се стремѭтъ да дадѫтъ на хубаво-то нѣщо и хубавъ и приятенъ изгледъ, а издателя на *Денница* никакъ не бие съвѣсть-та да ѭ печата на дебела пенджурска книга и да ѭ обвива въ корици отъ цигарева хартия. И защо най-сетнѣ да се хабѭтъ хубави-тѣ книги, когато и тъй минува? Когато българска-та публика зима всичко, щото ѝ дадѫтъ . . .

И испращанье-то на списание-то дано не бѫде прѣзъ втора-та година толкова нередовно, колкото бѣ прѣзъ първа-та.

Декемврий, 1890.

Д-ръ К. Кръстевъ.

Моцартъ и Салиери
и
Скжперникъ рицарь.

Драми въ стихове отъ *А. С. Пушкинъ.*

Прѣвелъ *Т. Ц. Трифоновъ.*

Отъ С. Делиспасовъ.

„Г. Трифоновъ е сжщо добъръ прѣводачъ — на поети. Той **доказа** вече това съ *сполучения прѣводъ* на Шекспировия Кориоланъ, а днесь *съ още пò-вече успѣхъ* той ни поднася прѣвода на горни-тѣ двѣ Пушкинови драмици". Това се казва въ начало-то на една рецензия на горня-та книжка въ X кн. на „Денница" стр. 478, а въ края на сжща-та рецензийка четемъ: „На корици-тѣ г. Трифоновъ ни е зарадвалъ съ извѣстие-то, че е приготвилъ за печатъ прѣводи-тѣ въ стихове на Царь Лира отъ Шекспира, и на Донъ Жуана, колоссална-та поема на Байрона!"

Да ли е толкова сполученъ стихотворний прѣводъ на *Кориолана*, четецъ-тъ може да сжди отъ наша-та рецензийка за него *). А колкото за това да ли „съ още пò-вече успѣхъ" сж прѣведени Пушкинови-тѣ драми и да ли трѣбва толкова да се радваме, че е прибързалъ той да прѣведе Царь Лира и Донъ Жуана, ще рѣши подробно-то разглежданье на новия неговъ трудъ.

Утѣшително и рѣдко явление е това, че Трифоновъ дава нѣкои бѣлѣжки за ония произведения, прѣводи-тѣ на които поднася на българска-та публика. Че тия бѣлѣжки не сж до тамъ удовлетворителни, не значи много за насъ; стига това, че има добро начало, а то съ врѣме ще даде и добъръ плодъ, ако само прѣводачъ-тъ се развива послѣдователно и не жали труда си — въ което ние за г. Трифонова не се сжмнѣваме.

Върху сами-тѣ бѣлѣжки на г. Трифонова, както за „Моцарта", тъй и за „Скжпия рицарь" нѣма да се спираме. Ще напомнимъ само двѣ нѣща, на които той не е обърнжлъ внимание, и които, колкото и да сж маловажни, добрѣ би било да се не занемарватъ. То сж дреболийки, ала такъви, които можжтъ да заблуджтъ, а можжтъ и да освѣтлжтъ четеца.

---

*) *Ще бжде* вмѣстена въ втора-та книжка. Б. Р.

1. За „Скупой рицарь“ е казано, както въ русски-тѣ издания, „Сцени изъ Ченстонова-та траги-комедия The caveteous Knight.“ Русски-тѣ четци на Пушкина знаѭтъ много добрѣ история-та на тая приписка; отъ български-тѣ ѭ знаѭтъ само ония, които познаватъ оригинала — и пакъ не всички отъ тѣхъ. Щомъ прѣводачъ-тъ не е искалъ нищо да испустне, трѣбвало е да каже двѣ думи за тая Пушкинова шега, за да не се заблуди българский четецъ, и да помисли, че е истина.

Ние не искаме отъ прѣводача да прѣтръси история-та на английска-та литература, та да ни обади, че въ неѭ нѣма никакъвъ Ченстонъ и никаква траги-комедия съ това име; не, то ще му е извѣстно отъ оня изворъ, отъ който и ние го знаемъ, безъ много трудъ: изъ „Матеріалы для біографіи Пушкина“. отъ Анненкова, и изъ русски-тѣ издания на Пушкина. Анненковъ съобщава дори и факта, че въ ржкописа на Пушкина име-то на измислена-та траги-комедия е промѣнявано нѣколко пѫти и че тая прибавка не се намира въ първа-та кн. отъ „Современникъ“ (за 1836 година), дѣто е билъ напечатанъ най-напрѣдъ „Скупой рицарь“.

Най-сетнѣ, ако прѣводачъ-тъ не е искалъ да дава дълги обяснения — трѣбвало би, напр., да поговори и за вѣроятни-тѣ причини, които сѫ накарали Пушкина да постѫпи така — тогава той е можалъ просто да испустне тая приписка. Отъ това трагедийка-та нищо не би затубила.

2. Въ „Моцарта и Салиери“ прѣводачъ-тъ не е умѣлъ да се въсползува отъ една Пушкинова бѣлѣжчица за Салиери, която ще намѣри въ всяко рсcуко издание на Пушкина и която хвърля голѣма свѣтлина върху Салиери и мотиви-тѣ, що го каратъ да отрови Моцарта. Тя е важна и по това, че ни запознава съ мисли-тѣ на поета за Салиери. Ето тая бѣлѣжка: „Въ първото прѣдставление на Донъ-Жуана, тъкмо тогава, когато цѣлий театъръ безмълвно се упивалъ отъ хармония-та на Моцарта, ненадѣйно се чуло едно подсвиркванье. Изумени и пълни съ негодование се избърнѫли всички, а знаменитий Салиери излѣзълъ изъ салона, побѣснѣлъ и раскѫсванъ отъ зависть. — Салиери умрѣ прѣди 8 години (1825 год., 10-й майя). Нѣкои нѣмски вѣстници пишѣхѫ, че на смъртния одъръ той ужъ припозналъ ужасно-то прѣстѫпление, че отровилъ Моцарта. — *Завистникъ-тъ, който е ималъ сърдце да освирка Донъ-Жуана, е билъ способенъ да отрови и неговия творецъ.*“ — Тия малко

Пушкинови думи можжтъ послужи на внимателния четецъ толкова, и дори по-вече за разбиранье и вникнуванье-то въ душа-та на Салиери, отъ колкото разни обяснения.

***

Първа-та длъжность на единъ прѣводачъ е да разбере всяка една дума, фраза и мисъль въ онова произведение, което иска да прѣведе. Втора-та му длъжность е да проникне въ произведение-то, да улови неговия духъ, за да може творчески да го въспроизведе на единъ другъ езикъ. Ако е право, че всяко истинско прѣвожданье е творчество, то е десеть пжти по-право това за прѣвожданье-то на поетически-тѣ произведения.

А това творческо прѣсъздаванье, въспроизвожданье е немислимо до тогава, до когато прѣводачъ-тъ не проникне напълно въ духа на автора, въ особености-тѣ на това и дори на всички-тѣ други негови произведения. Да ли г. Трифоновъ е отговорилъ на това послѣдне исканье — ние на тоя въпросъ нѣма да отговоримъ, защото ни се вижда още твърдѣ рано да се повдига у насъ въпросъ-тъ за послѣдния критериумъ на прѣводно-то искусство. Надѣваме се, че скоро ще дойде врѣме да се приказва въ наша-та прѣводна литература само за художествена-та стойность на единъ прѣводъ, защото всичко друго ще се разбира и ще слѣдва само отъ себе си; нъ пакъ повтаряме, че сега, когато осемь десети отъ прѣводи-тѣ сж невѣжи, е още рано. Само по тая причина сме ние толкова отстжпчиви, и не се сърдимъ нито на единъ отъ ония прѣводачи, на които липсува художественость; затова сме и твърдѣ доволни, ако не сме търсили напразно други-тѣ, по-елементарни достоинства. Нъ толкова по-вече се мислимъ въ право-то си да бждемъ неумолими, когато липсуватъ на една прѣводна книга и тия елементарни добрини . . . .

Въ монолога на Салиери (у Трифонова навредъ Салйеръ) дългъ двѣ страници, намѣрихме само три четире твърдѣ голѣми фактически грѣшки и нѣколко отъ неголѣма важность.

Пръститѣ си свикнжхъ *точно*
И *бързо* да сновжтъ, ушитѣ си
Да слушатъ вѣрно. Звука умъртвихъ
И музиката, като трупъ разгледахъ.

На русски:

Перстамъ

Придалъ послушную сухую бѣглость,
И вѣрность уху. Звуки умертвивъ,
Музыку я разъялъ какъ трупъ.

Всякой вижда, че прѣводачъ-тъ е ималъ да се бори съ мѫченъ текстъ, нъ че не се е отклонилъ отъ борба-та. Мѫчнотии-тѣ не е побѣдилъ, нъ и не е оставилъ тѣ да го побѣдѭтъ. Въ слѣдни-тѣ стихове е трѣбвало пò-голѣма борба, защото и мѫчнотия-та е била пò-голѣма, ала прѣводачъ-тъ като да не ѭ съзналъ, или като да се е отнесълъ камъ неѭ малко лековѣрно, малко самоувѣрено.

Повѣрилъ
Я алгеброй гармонію. Тогда
Уже *дерзнулъ*, въ наукѣ искушенный
Предаться нѣгѣ *творческой* мечты.

Прѣводъ-тъ:

Сравнихъ хармонията съ алгебрата
И чакъ тогава, опитенъ до негдѣ
Рѣшихъ се азъ да се прѣдамъ *изъ цѣло*
На сладостнитѣ *авторски* мечти

Какво значи: Повѣрилъ я алгеброй гармонію? Каквото и да значи, нъ въ никой случай не може да означава: „хармонията сравнихъ съ алгебра-та.“ Фраза-та е мѫчничка и пò-вече нищо; искала е пò-вече взиранье — и друго нѣщо. Прѣводъ-тъ ѝ може да бѫде споренъ: или повѣрихъ (довѣрихъ) хармония-та на алгебра-та — което нѣма смисъль, ако ида е до нѣйдѣ гласно съ буква-та; или „чрѣзъ алгебра-та, сир. научни-тѣ иссъчисления провѣрихъ (повѣрилъ, повѣрка) хармонии-тѣ“, което не означава друго нищо, освѣнь, че е усвоилъ научни-тѣ основания на музика-та. „Алгебра“ тука личи да е pars pro toto“ (вмѣсто цѣло-то назована е само една негова часть); алгебра-та не е научна-та основа на музика-та, а алгебрически-тѣ дѣйствия съ акустически-тѣ и физиологически данни. — Нъ пò-натагъкъ. Прѣводачъ-тъ е замѣнилъ дума-та „дерзнулъ“ съ „рѣшилъ“, а творчески“ съ „авторски“. И едно-то и друго-то е фатално и не доказва, че той цѣни тънкости-тѣ на Пушкиновския слогъ, ако и да доказва, че несполучва, щомъ се опитва да прѣвожда пò-свободно. „Дерзнулъ“ масторски улавя оня таенъ священъ страхъ на младия художникъ, а „рѣшихъ“ е досущь обикновена дума; авторски-тѣ мечти комай нѣматъ ни що общо съ творчески-тѣ. Авторски-тѣ мечти сочѫтъ камъ сла-

дости-тѣ на слава-та, а творчески-тѣ камъ упоение-то отъ само-то творчество. Грѣшка е противъ духа на Пушкина да се промѣнява така. Взрѣте се въ характера на Салиери, така както го схваща Пушкинъ и ще се увѣрите, че той иска да го нарисува като човѣкъ, въ основи-тѣ на свое-то сѫщество добъръ и благороденъ, нъ човѣкъ отпослѣ паднѫлъ, прѣльстенъ отъ демона на завистъ-та.

Кой може каза,
Че нѣкога Сальеръ е бивалъ гордъ,
Че е умразенъ завистникъ — змия
Растъпкана, която *еле-жива*
Гризе безсилно прахъ и пѣсъкъ?

На руски:

Кто скажетъ, **чтобъ Сальери гордый былъ**
Когда-ни-будь завистникомъ презрѣннымъ,
Змеей, людьми растоптанною, вживѣ
Песокъ и пыль грызущею безсильно?

Български-тѣ думи, подчертани отъ насъ нагло противорѣчѫтъ на русски-тѣ. Пушкинъ иска да каже: Кой би се надѣвалъ, че гордий Салиери ще се унизи до завистъ, а Трифоновъ — че (тоя скроменъ) Салиери е билъ нѣкога гордъ и завистливъ.

Нъ ние още не сме свършили съ монолога.

И не отидохъ ли слѣдъ него смѣло
Безъ да помъмрж, като человѣкъ
И заблуденъ и пакъ **въ посока крива**
Отъ срѣщнати-тѣ пѫтници опѫтватъ.

На русски:

И не пошелъ ли бодро вслѣдъ за нимъ
Безропотно, какъ тотъ, кто заблуждался
И встрѣчнымъ посланъ въ **сторону иную.**

„Иная сторона“ значи „друга страна“ и *не съозначава*, да ли тая страна е права или крива. Прѣводачъ-тъ е свободенъ, да прибави, която иска отъ двѣ-тѣ, стига само неговий прѣводъ да е съгласенъ съ оная смисълъ, която свързка-та съ прѣдишне-то и подирно-то ще изисква, стига само негови-тѣ прибавки да не противорѣчѫтъ на духа на произведение-то. Въ тоя случай ние трѣбва да припознаемъ, че прѣводачъ-тъ не е намѣрилъ истина-та, че той не се е взрѣлъ. Прочетѣте *ония редове, които* стоѭтъ прѣди въпросни-тѣ, и вие ще се *убѣдите, че оная страна,* за която говори Салиери, не е крива:

Когда великій Глюкъ
Явился и открылъ намъ новы тайны
(Глубокія, плѣнительныя тайны)
Не бросилъ ли я все, что прежде зналъ,
Что такъ любилъ, чему такъ жарко вѣрилъ?“

Тия думи на Салиери напълно доказвать, че не може подъ думи-тѣ „въ сторону иную“ да се разбира крива посока, защото пѫтникъ-тъ, който е повелъ блуждаѭщия, не е билъ никой другъ, а великий Глюкъ, заради когото той захвърля всичко.

Ако и да не е исчерпано всичко, което би могло да се каже за тоя монологъ, ние свръшваме вече съ него. Останѫлата часть отъ Моцарта и Салиери нѣма да разглеждаме така подробно, защото е излишно; нататъкъ не се срѣщать такъви и толкова грѣшки, и само двѣ-три отъ тѣхъ заслужвать по-голѣмо внимание.

Моцартъ казва: Сижу
Съ красоткой или съ другомъ — това е прѣведено:
Сѣдѭ съ *парченце* или съ приятель.

Това е недостойно за искусство-то; такъви улични думи може, който иска, да си позволява въ кѫщи съ другаре, а не въ литература-та; тя и не е дума за уста-та на Моцарта.

Хотя *обиду* **чувствую** глубоко — е прѣведено неправилно и неясно съ думи-тѣ:

Макаръ **търпѭ** *нападки-тѣ дълбоко,* — които и нѣмать до тамъ смисълъ.

[Слѣдва.]

КАРТА

на

Княжество България, съставена по най-нови-тѣ източници въ масщабъ 1 : 500000; Объема: С. и Ю. България; Европ. Турция; Румѫния съ Добруджа; Сърбия; Босна и Херцеговина; Черна-гора и Гърция.

Издание и печатъ на Янко С. Ковачовъ, 1890.

Отъ освобождение-то насамъ се изучава наша-та отеч. география въ училища-та въ III и VI кл. Прирѫчки имаме на *български само* карта-та на г. F. Kanitz. Тая карта, вѣр-

ваме, е извѣстна на мнозина отъ читатели-тѣ; тя прѣдставлява главно Сѣв. България, ако и не цѣла; а южна-та половина на отечество-то ни се изучаваше и се изучава и днесь безъ карта — безъ всяка нагледность. А и карта-та на знаменития г. F. Kanitz има твърдѣ много грѣшки и празнини, които учители-тѣ, успоредно съ изучванье-то отеч. ни география, поправяхѫ и допълняхѫ. Ние знаемъ добрѣ, че такъво изучванье география-та на България е свързано съ много мѫчнотии, че то непрѣмѣнно е вървѣло и върви много бавно; а освѣнь това е и много мѫчно и уморително, както за ученици-тѣ така и за сами-тѣ учители. Нѣкои прѣподаватели на география чертаѭтъ цѣла-та карта на България на черна-та дъска (параллелно съ прѣдаванье-то на география-та), защото не искатъ да губѭтъ врѣме съ притурянье и поправянье Каницова-та карта, па и защото желаѭтъ български-тѣ ученици да иматъ по̀-ясни и по̀-здрави познания за българско-то княжество. Нъ ние вѣрваме, че такъви прѣдаватели сѫ много рѣдко, та затова между свършили-тѣ въ наши-тѣ гимназии, малцина познаватъ добрѣ свое-то отечество. И ние трѣбва да припознаемъ, че слѣдъ свръшванье-то на гимназия-та имахме твърдѣ осѫждни познания по отечествена-та ни география.

Отъ една добра карта за Бълг. княжество и съ български текстъ, разбира се, усѣщаше се много голѣма нужда, и то не само въ училища-та; нужда-та бѣше всеобща у насъ, каквато е и днесь. Още прѣди да излѣзе на бѣлъ свѣтъ казана-та карта и прѣди да се расчуе за неѭ, ние се научихме за нейно-то появяванье и се зарадвахме, защото отъ една страна въ училища-та ни ще се улесни изучванье-то отечественна-та ни география; отъ друга страна и на наши-тѣ млади сили, свършили високи училища и прѣдадени на изучванье страна-та ни, ще се даде въ рѫцѣ-тѣ вѣренъ водачъ и точенъ показатель на всичко интересно и паметно у насъ. Излъгани отъ хубаво-то заглавие на горѣпоменѫта-та карта, „съставена по най-нови-тѣ източници,“ ние вѣрвахме, че ще видимъ една точна и пълна карта на отечество-то ни. Насъ ни зарадва и хубава-та идея и патриотическо-то прѣдприятие на единъ нашъ книгопечатарь българинъ, защото съзнавахме добрѣ, че такъво прѣдприятие е свързано съ голѣми разноски, които у насъ, днесь за днесь, не се възнаграждаватъ *лесно. Карта-та,* споредъ както се надѣвахме, наскоро се появи *и днесь е въ рѫцѣ-тѣ* ни. Нъ колко се отчаяхме, когато ѭ

разгледахме! Ние не чакахме подобна карта на българско-то княжество.

Наистина, карта-та на г-на Ковачева има приличенъ масщабъ — 1 : 500000, и листове-тѣ ѝ сѫ прилѣпени на доста ягко и хубаво платно; тя е и много нашарена и трѣбва да възбужда любопитство-то на малки-тѣ дѣца, които обрѫщатъ внимание обикновено само на тая страна на нѣща-та. Нъ намъ шарена-та карта на г-на Ковачева не ни се харесва и ние ще кажемъ тука защо.

1) Отъ сходство-то на грѣшки-тѣ, които се срѣщатъ въ г-на Ковачева-та карта и въ карта-та „Балканский п-овъ,“ изработена отъ австрийския генераленъ щабъ, излиза на явѣ, че съчинитель-тъ на карта-та се е ползувалъ почти исключително отъ послѣдния източникъ. Въ карта-та на русския генераленъ щабъ тия грѣшки не се намиратъ.

2) Това, което на карта-та прѣдставлява планини-тѣ на България, прилича по-вече на расхвърляни отъ вѣтера мъгли, отъ колкото на истински планински вериги. Човѣкъ не е въ състояние да распознае на карта-та ни една планинска верига; тамъ всичко е распокѫсано и расхвърлено безъ редъ и безъ смисъль или пакъ е натрупано всичко накупъ, безъ да е обърнѫто внимание на истинность-та. Намъ ни се чини дори, че картографъ-тъ, когато е почнѫлъ да рисува планини-тѣ на България, си е потопилъ рѫка-та просто въ графитовъ прахъ и набързо, набързо го е размазалъ по карта-та, като че нарочно е искалъ да се пошегува съ наши-тѣ хубави балкани. Всякой вѣщь топографъ съ двѣ рѫцѣ ще се улови за косми-тѣ, ако му се прѣдстави случай да види подобенъ мишь-машь отъ сѣнки, които сѫ нарисувани на една карта, съ намѣрение да изображаватъ планини. Единъ чужденецъ, па и нашенецъ, който не е запознатъ съ планини-тѣ на отечество-то ни, ако земе г-нъ Ковачева-та карта, за да ги изучи, непрѣмѣнно ще си помисли, че въ България нѣма отдѣлни голѣми планински вериги, а една скачена планинска група, безъ *всякакви проходи и връхове*. Дѣ оставатъ въ такъвъ случай поетически-тѣ въсхищения на нашия поетъ Ив. Вазова за „гиганта Мусалла,“ който се издига до облаци-тѣ, за да изглежда прѣдѣли-тѣ на България? — Напразно любознателний туристъ ще търси между планини-тѣ на г-нъ Ковачева-та карта мѣсто-то на историческия върхъ св. Никола, въ Шипченския балканъ, плещи-тѣ на който сѫ украсени съ

паметника на Царя Освободителя и съ гробища-та на починжли-тѣ юнаци за свобода-та ни. Читатели-тѣ на „Минжло-то" напусто ще се взиратъ въ карта-та за да намѣрятъ „Арабаконакъ" или понѣ Шипченския проходъ, дѣто „българановци-тѣ" пролѣхж кръвь-та си, да го защитятъ. Читатель-тъ на „Cesty po Bulharsku" отъ г. К. Иречека, страшно ще се удиви на ума на знаменития професоръ, когато види, че прохода Гинци, описанъ отъ него толкова поетично, не сжществува въ г-нъ Ковачева-та карта. Ние се усѣщаме много добрѣ, защо г-нъ Ковачевъ не е забѣлѣжилъ на карта-та си и Хаинкьойския боазъ — за да не ни напомни съ негово-то име измръзнжли-тѣ нозѣ и ржцѣ на толкова Гуркови юнаци прѣзъ Русско-турска-та война. Връхове-тѣ *Юмрукъ-чалъ*, *Мара-гидикъ* и *Амбарица*, които цѣлуватъ облаци-тѣ на наше-то небо — и тие не фигуриратъ на тая карта, защото и безъ това всяка Карловска и Калоферска баба ги знае дѣ сж и кои сж. Все по такъви важни причини планини-тѣ на тая карта нѣматъ *нито единъ проходъ, нито единъ високъ връхъ**).

Когато на карти, които прѣдставляватъ цѣлъ единъ материкъ, биватъ изобразени ясно всички пò-бѣлѣжити връхове и проходи на планински-тѣ вериги и групи, а подъ бѣлѣзи-тѣ на връхове-тѣ и подъ имена-та на проходи-тѣ точно сж отбѣлѣжени и височини-тѣ имъ надъ морско-то равнище; то колко пò-точна е можла и е трѣбвало да бжде една карта, която ни прѣдставлява само часть на единъ малъкъ п-въ, и съчинитель-тъ на която е можалъ да се ползува отъ такъвъ добъръ источникъ, какъвто е карта-та за България, изработена отъ русския генер. щабъ.

3) Господинъ Ковачевъ е направилъ много добрѣ, дѣто е забѣлѣжилъ на карта-та си езера-та на Западна България. Нъ намъ щѣше да бжде много пò-драго, ако фигурирахж тамъ и нѣкои отъ рилски-тѣ езера, защото тие, ако и да сж мънички, тако-речи всякога сж пълни съ вода, а рибни-тѣ езера сж и доста голѣми и се намиратъ въ ония мѣста на отечество-то ни, които за насъ сж свещени и които всяка година се посеща-

---

*) Ето нѣколко примѣра: Връхъ-тъ *Връшка-чука*, който се смѣта за начало на Балкана, липсува; сжщо липсуватъ: *Иванова ливада*, *Бабинъ зжбъ*, *Комъ*, *Баба* — отъ зап. Балканъ; *Паскалъ*, *Амбарица*, (сега *Фердинандовъ* връхъ), *Кадемлия*, *Желѣзни врата* — отъ Срѣдния Балканъ; отъ Източния е *отбѣлѣжонъ* само края — *Емине*. А проходи-тѣ липсуватъ комай всички! Така е въ всички-тѣ други планини.

вать отъ хиляди поклонници българе и отъ стотини любознателни туристи. Ако не сѫществувахѫ тия езера, то едва ли въ отечествена-та ни география можеше да се говори за „морски очи,“ едва ли щѣхме да имаме въ татковина-та си планини, които да приличать толкова много на хубави-тѣ Татри. И струва ни се, че най-голѣми-тѣ рилски езера все щѣхѫ да се побержтъ въ масщаба на г-нъ Ковачева-та карта, ако и като отдѣлни точки.

4) Наше-то отечество и тъй и тъй нѐ може да се похвали съ много пѫтища, затова всякой единъ, колко-годѣ важенъ пѫть би трѣбвало да фигурира на карта-та. Нъ г-нъ Ковачевъ е направилъ тъкмо противно-то; той избърсалъ отъ карта-та на България дори и такъви жизнени пѫтища, които непрѣмѣнно трѣбвало да фигуриратъ на неѭ. Запр., пѫть-тъ, който върви пѝ-на югъ отъ Троянъ и който трѣбва да ни прѣведе прѣзъ планина-та, изведнажь се изгубва въ зелена-та боя на карта-та, и забѣлѣжителния Троянски проходъ го нѣма вече ни за свѣта, ни за троянчене. Сега Троянъ трѣбва или да роди нѣкой хитроуменъ Одиссей, който да измисли начинъ за да прѣхвърли троянчене прѣзъ планина-та, или пъкъ да пропадне.

И единъ Самоковецъ вече не може отѝ лесно на Рилския монастирь, защото шосе-то, което на карта-та върви наюгозап. отъ Самоковъ, още не сѫществува, а сѫществуващий конски пѫть камъ монастиря напротивъ не фигурира въ неѭ. Нъ ние пакъ се досѣщаме кѫдѣ е мѣрилъ г-нъ Ковачевъ, като е побъркалъ пѫтя на самоковчене за монастиря; знае той, че тие сѫ протестанти. Нъ, ако г-нъ Ковачевъ е добъръ приятель на рилски-тѣ монаси и е отбѣлѣжилъ на карта-та си пѫтя отъ монастиря до с. Рила . . ., той не трѣбваше да забрави и пѫтя отъ Чепино за Т. Пазарджикъ прѣзъ Елли-дере (неправилно забѣл. на карта-та *Елмдере*); пѫть-тъ отъ Чепино пакъ за Т. Пазарджикъ прѣзъ Каркария; хубавия пѫть на истокъ отъ Шуменъ за Провадия прѣзъ села-та: Кюлевча, Марковецъ (Марковча), Косовча, Равна и Кривна; пѫтя на сѣв. отъ Провадия до с. Язъ-тепе (въ карта-та неправилно забѣл. Яси-тепе); пѫтя на сѣв.-зап. отъ Бѣлоградчикъ за прѣзъ Връшка чука *); пѫтя отъ Батакъ за Пещера, отъ Клисура за Копривщица, отъ Костенецъ за Куртово, прѣзъ р. Крива (Костѣнецка). Трѣбваше

*) И отъ станция-та Каспичанъ нѣма пѫть за Шуменъ, защото шосе-то на карта-та е много далече отъ неѭ.

да се отбѣлѣжи и пѫтя отъ Радуилъ за Македония (Разложко), който въ турско врѣме е билъ добъръ пощенски пѫть, и неговия калдаръмъ и днесь личи. Демиръ-капийския пѫть съвсѣмъ го нѣма, защото и сама-та Демиръ-капия на карта-та не е никакъ на мѣсто-то си. Пѫть-тъ Карлово — Калоферъ, прѣзъ Метиризово, който е толкова познатъ кѫсъ пѫть, и него нѣма на карта-та и пр. пр. А всички-тѣ тия пѫтища сѫ еднакво голѣми и еднакво важни, и не падатъ пò-долу отъ пѫтя за Рилския монастирь отъ с. Рила.

5) Въ кѫта на лѣва-та страна на карта-та има написано съ едри букви: „Условни-знакове.“ Каква полза отъ тѣхъ, когато пò-вечето не сѫ употрѣбени на мѣсто-то си, а нѣкои дори не сѫ и употрѣбени никакъ (запр. котва-та, която показва пристанищенъ градъ и бѣлѣгъ-тъ, който показва крѣпость). Дори столица-та София, ако гледаме бѣлѣга ѝ на г-нъ Ковачева-та карта, не се отличава отъ градове-тѣ: Свищовъ, Варна, Кюстендилъ, Ихтиманъ и пр.

6) А защото главно-то намѣрение на г-нъ Ковачева-та карта, както вѣрваме, е било да се улесни изучванье-то наБългарско-то княжество, то г-нъ Ковачевъ не е сторилъ добрѣ, дѣто не е отбѣлѣжилъ понѣ прѣдѣли-тѣ на окрѫзи-тѣ ни. Нему нѣма да послужи никакъ за извинение, ако ни отговори, че тия прѣдѣли не сѫ отбѣлѣжени, защото не сѫ постоянни. Ние искаме отбѣлѣжванье-то на сегашни-тѣ прѣдѣли на окрѫзи-тѣ ни, а тѣхното измѣнение е длъжность на всякой българинъ да го знае.

7) Ако всички до тука споменѫти грѣшки на карта-та на г-нъ Ковачева се земяхѫ все за нищожни и маловажни, то за слѣдни-тѣ понѣ трѣбва всякой да припознае, че сѫ отъ твърдѣ голѣма важность, и, ако всичко друго бѣ погрѣшено, то понѣ това, което пò-долу слѣдва, трѣбваше да бѫде вѣрно, защото то е можло най-лесно да се поправи; имена-та на толкова много села и паланки въ България сѫ изопачени, та, ако ги махнемъ, карта-та ще стане изведнажъ „нѣма карта.“

За потвърждение на думи-тѣ си, ще приведемъ само нѣколко примѣра:

Въ Ловечския Окр.,	вмѣсто	с. Типава,	на карта-та	е	Типао.
	„	с. Дайрени	„	„	Дайренци.
	„	с. Ябланица	„	„	Яблоница.
Въ Плѣвенския Окр.,	„	с. Одърне	„	„	Одерна.
	„	с. Катарица	„	„	Катерица.

Въ Плѣвенския окрѫгъ	вм.	с. Бдотъ	„ „	„ Боготъ.
	„	с. Пълзигѫзъ [сега Ясенъ]	—	Плазивасъ
Въ Руссенския Окр.	„	с. Басарабово	на карта-та е	Бесирбовъ
	„	с. Бѫзинъ	„ „	„ Бъзянъ.
	„	с. Божиченъ	„	„ Бузиченъ.
Габровска Околия.	„	к. Мархоли	„ „	„ Мрагори.
	„	к. Байковци	„	„ Пайковци.
Въ Трънския Окр.	„	с. Врабча	„ „	„ Варбче.
	„	с. Слишовци	„	„ Стишивци.
Въ Бѣленска-та Околия	„	с. Балабаново	„	„ Балбунаръ.
Въ Варненския Окр.	„	с. Девня	„ „	„ Девно.
	„	с. Пашакьой	„	„ Шашакьой.
Въ Правадийска Околия	„	с. Кайради	„	„ Кайраджи.
Въ Костѣндилския окр.	„	с. Слокощица	„	„ Слевокощица
	„	с. Невѣстино	„	„ Нѣвестано и

дори и име-то на Чипоровци е изопачено — въ Чипрвица.

Такъви погрѣшени и изопачени имена изобилватъ въ карта-та въ всички наши окрѫзи и чрѣзъ това карта-та е станѫла още пò-заблудителна.

Това, което казахме за Българско-то княжество, можемъ да кажемъ и за всички други балкански държавици, вмѣстени въ неѭ.

Най-сетнѣ ще споменемъ още, че и при днешня-та карта на г-нъ Ковачева, ние оставаме пакъ безъ карта и дано понѣ бѫдѫща-та карта на Балк. П-овъ, която слушаме, че г-нъ Дановъ нàскоро ще издаде, бѫде пò-сполучлива и пò-утѣшителна.

София, 13 февруарий 1891 год.

Д. Заира.

БУКВЫ

Ъ и Ь

въ Старомъ Церковно-Словянскомъ языкѣ, съ прибавленіями: а) о буквѣ щ и б) о правописаніи народнаго имени **словѣнинъ**. Изъ филологическихъ изслѣдваній *Найдена Герова*. Пловдивъ, въ типографіи *Д. В. Манчева*.

Подъ това заглавие е излѣзла тия дни отъ печатъ на Русски езикъ една книга, въ която Г-нъ Н. Геровъ обяснава значение-то на букви ъ и ь въ Старий Церковно-Словѣнски

езикъ и дава правила за правописание-то имъ въ кореня на рѣчи-тѣ. Това обяснение и тия правила Г. Геровъ вади отъ свои-тѣислѣдования за състава на нинѣшния Български езикъ.

За да оцѣни човѣкъ това съчинение отъ Г. Герова, трѣбва да бѫде напълно вѣщь въ Словѣнска-та филология. Ние нѣмаме това притезание и ще чакаме да видимъ какъ ще се отзовѫтъ за него извѣстни-тѣ Словѣнски филолози, а за сега ето какво можемъ да кажемъ.

Г. Геровъ показва, че съ обяснение етимологически-тѣ и правописни свойства на нинѣшния Български езикъ се обясняватъ и етимологически-тѣ и правописни свойства и на Стария Церковно-Словянски така, щото правила за правописание-то извадени отъ нинѣшния Български езикъ, се прилагатъ на Стария Церковно-Словѣнски съ такъва точность, като да сѫ извадени отъ сѫщия него.

Ако тия изводи, що прави Г. Геровъ за Стария Церковно-Словѣнски езикъ отъ ислѣдования-та си за нинѣшния Български, бѫдѫтъ признати отъ Словѣнски-тѣ филолози за прави, то това ще бѫде доказателство безъ прѣрекание, че нарѣчие-то, на което основателе-тѣ на Словѣнска-та писменность, Св. Кирилъ и Методий, сѫ прѣвели свещени-тѣ книги, е било Българско-то, а не друго нѣкое, както нѣкои отъ словѣнисти-тѣ още подрържатъ.

Въ свои-тѣ ислѣдования за обяснение и опрѣдѣление състава на нинѣшния Български езикъ Г. Геровъ, както казва въ въведение-то въ книга-та си, *се е ограничилъ въ прѣдѣли-тѣ на тоя езикъ и явления-та въ него обяснява отъ сѫщия него съ срѣдства-та, които му дава изучение то му.* Тоя е и най-вѣрний начинъ за опрѣдѣление свойства-та на единъ езикъ. Явления-та на единъ езикъ трѣбва да се опрѣдѣлѭтъ най-напрѣдъ отъ него сѫщия, и послѣ да се сравнява той съ други езици; другояче изводи-тѣ отъ сравнение-то биватъ пὸ-често невѣрни.

Съ такъвъ начинъ за ислѣдованье свойства-та на единъ езикъ се опрѣдѣлява вѣрно и негово-то правописание. Всякой езикъ има правописание-то си въ себе-си, и това правописание, извадено отъ него и свойствено нему, бива и правилно и може да се слѣдува. Другояче, правописание по сговоръ, както нѣкои казватъ да се сговоримъ да пишемъ всички еднакво, или натурено, каквото други искатъ да ни натрапѭтъ, каквото и да

бѫде то, нѣма да се прихване, и все ще бѫде, както е сега у насъ: единъ да пише така, а другъ другояче, и още единъ и сѫщий едно и сѫще-то нѣщо на едно мѣсто да го пише така, а на друго инакъ, и така, вмѣсто правописание, ще имаме всякога, както казва Г. Геровъ, *разнописание.*

Колкото за буква щ, Г. Геровъ така сполучено обяснява съображения-та, по които Основатели-тѣ на Словѣнска-та азбука сѫ придали и неѭ като особна буква, дѣто не вѣрваме да може да се каже нѣщо противъ това тълкование. И чудно е, какъ досега това не е дошло на умъ никому, та ѭ иматъ за съкратително начертание вмѣсто шт и намѣсто неѭ пишѭтъ шт.

И за правописание-то народно-то имя **Словѣнинъ** по стария езикъ обяснение-то, което му дава Г. Геровъ трѣбва да е съвсѣмъ право, както се види отъ примѣри-тѣ, които привожда за него.

За да свършимъ рецензия-та си за това филологическо расѫждение ще кажемъ, че дѣто Г. Геровъ го е написалъ на русски, то е види се, за да може да го четѫтъ и разумѣѭтъ вси-тѣ Словѣнски филолози, защото вси-тѣ тие знаѭтъ Русски езикъ, а Българский на малцина отъ тѣхъ е извѣстенъ. Нъ добрѣ ще бѫде да се прѣведе и издаде и на български.

На края на книга-та въ кратко едно послѣсловие Г. Геровъ казва, че е приготвилъ за печатанье както услѣдованията си за Българския езикъ, така и рѣчника на живия Български езикъ, за което е събиралъ материалъ отъ пò-вече отъ четиридесеть години. Ние желаемъ отъ срѫдце да излѣзе пò-скоро на свѣтъ и едно-то и друго-то, и вѣрваме, че съ това той ще направи добра послуга на възраждаѭща-та се наша писменность.

Грудинъ.

„ПРОМИШЛЕННОСТЬ“ И НЕЙНА-ТА ЗАЩИТА.

Отговоръ на единъ отговоръ*)

Отъ Д-ръ К. Кръстевъ.

I

Ние не мисляхме, че наши-тѣ бѣлѣжки за I книжка на „Промишленность“ ще иматъ сила-та да привлѣкѫтъ толкова внимание и

*) В. Промишленность, год. III. Кн. V и VI, и Денница, год. I, кн. IX.

да заслужжтъ толкова голѣмо — цѣли 10 страници — „опровержение.“ Нъ като ни правжтъ неочаквано и незаслужено тая честь, да прѣтеглюватъ съ „алтънъ-везни“ и да расчекнуватъ всяка наша дума, длъжни сме и ние да погледнемъ така галено думи-тѣ си и да видимъ, иматъ ли тие наистина стойность-та на чисто злато и заслужватъ ли да бждятъ защитени.

Тонъ-тъ на г. Паяковата антикритика е май такъвъ, който не привлича наша-та полемическа страсть. И кой би отговорилъ на една статия, въ която се казва за него 3—4 пжти, че не обмислено билъ направилъ еди-какви бѣлѣжки, 2—3 пжти, че *небрѣжно* (по български казано немарливо), е разглеждалъ нѣщо, единъ пжть, че имало нѣщо безмисленно въ рецензия-та му, и че най-послѣ челъ книга-та наопаки, та рецензия-та му излѣзла неблагоприятна. Да оставимъ това че съ тия думи защитникъ-тъ излиза изъ ролята си и забравя най-главно-то нѣщо, че право-то и невинность-та, които той иска да защити, се защищаватъ съ достоинство; само накърнено-то авторско честолюбие прибѣгва камъ отрова-та, защото мисли, че отрова всякиго отравя. . . . . Не, има и такъви, на които отрова-та дава пó-вече животъ. . . . .

Като приимаме да отговоримъ, сир. да подемемъ грубичко хвърлена-та ржкавица, ние обаждаме отрано, че ще бждемъ строги и остри камъ г. Паякова, защото той, като човѣкъ, се позабравилъ малко въ огъня на битка-та и не съзрѣлъ, какъ се е покачилъ на катедра-та въ парижска-та *Сорбонна* и е седнжлъ тамъ да ни пише патентъ за писателство и диплома за знания. Излишенъ трудъ; ние изгорихме и ония, които имахме, защото знаемъ, че хартийний щитъ още никого не е уварделъ и нѣма да уварди. . . .

Нъ, ако и да бждемъ беспощадни камъ него, все пакъ нѣма да прибѣгваме камъ негови-тѣ оржжия, камъ сжщи-тѣ квалифицирания, съ които си служи страна-та, която се е счела за нападнжта и окривена, а не критикувана. Ако и да не е извинително, нъ понѣ е простимо да пламне и да се расърди единъ човѣкъ, който не е наученъ да бжде критикуванъ. Нъ, да се расърди и да захване все тъй да квалифицира противника си единъ рецензентъ, ще бжде непростимо увлѣчение. Още пó-непростимо ще бжде то за единъ злочестъ бълг. рецензентъ, който трѣбва одавна да се е калилъ и да е обръгнжлъ на такъви музики, който трѣбва да знае, че оня, който всички критикува, рѣдко е честитъ да бжде критикуванъ; него го нападатъ и хулжтъ — това сж побѣди-тѣ му; него го подигравать — това сж трофеи-тѣ му. И тежко на оня критикъ, който не бжде посрещнжтъ така тържествено! . .

И по други причини ще гледаме ние да избѣгваме лични-тѣ нападения. Расправия-та има шансъ да стане длъга, та трѣбва още отъ сега да се прѣнесе на пó-спокойна и пó-обективна почва. Както виждате, ние още сме тъй лековѣрни, да мислимъ, че и въ България може да има вѣщна полемика, безъ никаква сръдня и безъ никакво *излизанье* изъ кожа-та. —

[Слѣдва].

ТЕАТРАЛНА ХРОНИКА.

Пишжтъ ни отъ Казанлжкъ, че тамъ били прѣдставени прѣзъ послѣдни-тѣ мѣсеци тия драми: 1. *Вѣра, Надежда и Любовь*, 2. *Емилия Галотти*, 3. *Лукреция Борджия*, 4. *Женидба* и 5. *Мария Тюдоръ*.

Казанлжкъ е отъ броя на малко-то български градове, които иматъ постоянна сцена. Казанлжчене много обичатъ театъра и между тѣхъ се намиратъ нѣколцина любители-актьори, особено комици, които би засрамили и столични-тѣ специялисти-актьори. Нѣкои класически пиеси сж играни тамъ прѣзъ послѣдни-тѣ години прѣкрасно.

Столичний театъръ е твърдѣ злочестъ откакъ прѣдстави „Иванку". Несполука-та, която споредъ насъ бѣ пò-вече случайна и произлѣзе само отъ гледанье прѣзъ пръсти на работа-та е пробудила страшенъ прѣдразсждъкъ въ публика-та; тя вече никакъ не посѣщава. Печално ще бжде, ако прѣдразсждъкъ-тъ и апатия-та станжтъ причина да пропадне това прѣдприятие.

Наший съвѣтъ на Дирекция-та и актьори-тѣ е: да употрѣбжтъ разумно и цѣлесъобразно всички-тѣ си сили, за да искоренжтъ прѣдразсждъка и отъ ново да възбуджтъ интереса на публика-та. А това лесно ще постигнжтъ. Стига да избержтъ една удобна пиеса и ж приготвжтъ, както трѣбва. „Ревизора" ние считаме за най-сгоденъ, само ако не бждятъ и тамъ глупаво распрѣдѣлени роли-тѣ. — Оныя пиеси, които се давахж подиръ „Иванку," малко спомогнжхж, нѣкои отъ тѣхъ дори поврѣдихж.

За *Докторъ Калева*, прѣдставенъ на 21 ен., ние нѣмаме приготвена публика; наистина, въ столица-та сж зети мѣрки да стигнемъ Европа понѣ съ нѣкои маймунства, нъ за добра честь само една извѣстна столична каста страдае отъ балска-та мания. *Женидба* (на 27 ен.) е прѣдставяна вече 2 пжти, а трагедия-та *Коварство и Любовь* (на 5 февр.) е изисквала много трудъ — за да бжде разбрана отъ пò-вечето актьори. Напусто се взирахме да откриемъ дири отъ изучванье и проникванье въ пиеса-та. Освѣнь единъ двама, никой другъ не вѣрваме да се е заинтересувалъ да прочете цѣла-та трагедия и да разбере понѣ нѣкои отъ нейни-тѣ велики мисли. Шиллеръ не е Бъчваровъ; той е мислилъ когато е писалъ, та и актьори-тѣ трѣбва да помислжтъ кога го четжтъ. — Тоя недостатъкъ можемъ да наречемъ общъ, защото неразбиранье-то на онова, което уста-та говорѣхж, блъщѣше въ очи-тѣ на мновина, които играяхж важни и мжчни психически роли. Нѣма да влизаме въ подробности и нѣма да изреждаме ни хубаво-то, ни лошо-то; ще кажемъ само какво ще трѣбва да се направи, когато се повтори пиеса-та. Прѣди всичко трѣбва да се размѣнжтъ роли-тѣ. Г. Кирковъ игра Фердинанда; ние не можемъ си обясни това другояче освѣнь съ едно страшно заблуждение. Г. Кирковъ е доста даровитъ актьоръ, нъ Асѣньовци и Фердинандовци могжтъ само да му поврѣдятъ. И ако милѣе

той за таланта си, разумно ще бжде да не играе всевъзможни роли и по двѣ въ една пиеса, а да си пести сили-тѣ за каквото трѣбва.— Фердинандъ е била роля за г. Налбурова, а той игра Вурма. Миллера игра г. Кировъ; сжмнѣваме се, да ли и тука изборъ-тъ е сполучливъ, тоя г-нъ е твърдѣ младъ, лекъ и тьнькъ за 60 годишния музикантъ. За распрѣдѣление-то на други-тѣ роли нищо не можемъ каза, не защото всички бѣхж въ добри и способни ржцѣ, а защото нѣма пò-добри. — *Коварство и любовь* е трагедия, която при всички-тѣ си гениялни слабости може да покръти българска-та публика при една колко-годѣ внимателна и прочувствована игра. Да знаяхме, че роли-тѣ се раздаватъ по произволъ, запр. Налбуровъ играе разни Исаковци и Вурмовци по заповѣдь на началство-то, а не отъ желание да блъсне съ разнообразие-то на своя репертуаръ, казали би, че това началство, сир. Дирекция-та, или не си разбира отъ работа-та, или пакъ иска да изрови гроба на театъра. Любопитни сме да видимъ, ако се прѣдстави запр. „Ревизоръ,“ да ли и тамъ нѣма да бждѫтъ раздадени тъй мижишка-та роли-тѣ на Налбурова — Добчински или Хлестаковъ, на Киркова или Попова — градоначалника, на г-жа Попова или г-жа Бакърджиева — Мария Антоновна, а на г-ца Христева или г-ца Симова — Анна Андрѣевна. Тогава ще бждемъ на върха на неразбория-та; тогава ще се испълнжтъ и думи-тѣ на единъ колега (С.): „ако искашъ въ български театъръ да видишъ комедия, върви та гледай трагедия, а ако искашъ трагедия, иди когато се прѣдставява комедия.“

Независимо отъ всичко това ние считаме за длъжность да привлѣчемъ внимание-то на столична-та публика върху театъра. При всички-тѣ си грѣхове той още не е загубенъ безвъзвратно и заслужва всяко насърдчение. Пръска се слухъ, че Министерство-то било зело енергични (неизвѣстни обаче на насъ) мѣрки за поправянье на многото злини, които заплашватъ негова животъ. . . .

Оперно-то отдѣление даде на 30 ян. опера-та „*Трубадуръ*“ а на 3 февр. повтори опера-та „Фаустъ,“ съ твърдѣ голѣми съкращения.

Нека споменемъ тука и похвална-та инициятива на софийски-тѣ студенти, да почетжтъ паметь-та на покойния отецъ Неофитъ Рилски. На 12-й Февр. настоятелство-то на студенско-то дружество „Наука“ извѣсти, че въ Салона на “Словянска-та бесѣда“ въ спомена на 10 годишнина-та отъ негова-та смърть ще се даде сжщий день една литературно-музикална вечеринка. Въ программа-та на тая вечеринка личаше между друго-то: четенье биография-та на покойния, пѣние-то на 3—4 български пѣсни и толкова нѣмски и френски, декламиранье-то на „Паисия,“ „Тжга за югъ,“ „Жестокость-та ми се сломи“ и „Раковски.“ Тако-речи всички мѣста бѣхж заети. — Доклѣ трая четенье-то на скаска-та, всрѣдъ сцена-та стояше гипсовий бюстъ на Неофита, освѣтенъ съ електричество и декорация-та бѣше колкото прѣкрасна, толкова и духовита: раскошна пролѣть цьвтѣше надъ гроба на неуморимия труженикъ . . .

ИЗЪ НАУКА-ТА.

Производство на мини-тѣ въ свѣта. Прѣзъ 1888 год. сѫ извадени отъ мини-тѣ като руда слѣдни-тѣ метали: желѣзо 23,512,000 тона, злато 166,225 килограма, сребро 4,000 тона, мѣдь 341,000 тона, олово 517,000 тона, цинкъ 344,000 тона, калай 35,000 тона, живакъ 4,000 тона, никелъ, кобалтъ и платина 3,000 тона, всичко 2,476,000 тона, съ стойность—близу 4 милиярда лева.

Като се притури на тая цифра и стойность-та на неметалически-тѣ камене и други-тѣ продукти на мини-тѣ, цѣла-та стойность възлиза до 9 милиярда лева.

Колко врѣме може да живѣе единъ конь безъ храна и безъ вода. Опити-тѣ сѫ доказали, че конь-тъ може да търпи повече безъ храна, отколкото безъ вода. Конь, който получава редовно вода за пиенье, може да живѣе до 25 дни безъ храна; а напротивъ, конь, който получава само твърда храна, може да живѣе само 5 деня. Ако конь-тъ не пие три дни вода, той ожеднѣва до толкова, щото въ три минути испива до 90 литъра вода.

С. К.

Искуссвени скѫпоцѣнни камене. Още прѣди три години двама френски химици сполучихѫ да направѭтъ искусствени рубини, които обаче, поради своя-та микроскопическа голѣмина, нѣмахѫ практическо значение. Едвамъ нѝскоро сѫ сполучили сѫщи-тѣ да направѭтъ искусственъ рубинъ на голѣмина 1/3 отъ карата.

Вещества-та, които служѫтъ за правенье искусствени рубини, се турятъ въ порцеланова паничка и се нагрѣватъ до 1350° С. цѣла недѣля. При това, освѣнь рубинъ били забѣлѣжени още твърдѣ хубави виолетни и сини кристали, прилични на единъ другъ скѫпоцѣненъ камень — сафиръ, което, както тия химици прѣдполагатъ, дало надежда, че и сафиръ-тъ може да се добие искусствено.

Кѫщи отъ дървени трици. Въ нашия вѣкъ на откритията и изнамѣрвания-та, техника-та е изнамѣрила новъ материалъ за строенье — а именно дървени-тѣ трици, които се добиватъ отъ рѣзанье-то и обработванье-то на дърво-то.

Дървени-тѣ трици се смѣсватъ съ извѣстни евтини и добрѣ надребнени минерали, и се притискатъ съ хидравлическо налѣганье отъ 1½ милионъ на единъ кв. м., чрѣзъ което имъ се дава форма на кирпиче или квадратни камене. Така приготвени дървени-тѣ трици образували добъръ, якъ и лекъ строителенъ материалъ, който не попива влага-та, никакъ не се распадва отъ атмосферно-то влияние и не гори. Направило се е опитъ съ единъ кѫсъ, който е билъ държанъ 5 часа въ силенъ огънь, безъ да се яви никаква диря отъ запалванье. Отъ тоя материалъ щѣли да правѭтъ много кѫщи въ Шарлотенбургъ (при Берлинъ).

П. Тишковъ.

БИБЛИОГРАФИЯ.

Нѣкои научни прѣведени на български книги, които заслужватъ особено внимание.

1. *Дж. Ст. Милль.* За Свобода-та. Прѣв. Д. Македонски Ц. 2. лева.
2. *Гизо.* История на цивилизация-та въ Европа. Прѣв. П. Даскаловъ. Частъ I Ц. 1 л. и 60 ст.
3. *Х. Спенсеръ.* Умствено, нравствено и физическо въспитание. Прѣв. Д. Минковъ. Ц. 3 л.
4. *Дж. Дреперъ.* История на умствено-то развитие на Европа. Ч. I. Кн. 1 Ц. 80 ст.

НОВИ КНИГИ.

1. *Уилямъ Шекспиръ.* Краль Лиръ. Прѣв. Трифоновъ. Ц. 2 л.
2. *Наль и Дамаянти,* индийска повѣсть. Ц. 1. л.
3. *Новѣйша история.* Съставилъ Д. Агура. Ц. 2. л. и 50 ст.
4. *Мирчо.* Стихотворения. Ц. 1 левъ.
5. *Карапетковъ.* Пѣсни и сатири. Цѣна 50 ст.
6. *Животъ-тъ на Ив. Златоуста* отъ промитунски епископъ Теодоръ. Прѣв. Н. К. Лица. Ц. 70 ст. — Невѣжество-то, което блъщи въ прѣведения оная год. отъ г. Лица „Животъ на Александра Велики," ни кара да се страхуваме и за живота на светеца. Па дано се лъжемъ.
7. *Причини-тѣ на французска-та революция.* Н. Станевъ.
8. *Библиотека св. Климентъ.* Кн. XV.
9. *Трудъ.* Научно-литературно списание. Год. III Кн. VIII и IX.
10. *Ю. Ивановъ.* Българский периодически печатъ.
11. *Искра.* Литературно-научно списание. Год. II, кн. I.
12. *Струве.* Елементарна логика. Издава книжарница-та на Ив. Б. Касѫровъ.
13. *Свѣтлина.* Литературно списание. Год. I, кн. I. Редакторъ Юрд. Михаиловъ въ София.
14. *Български народенъ календарь.* Г. Котевъ. Година II. Печатница ня Я. Ковачевъ. Ц. 1 л. и 50 ст.
15. *Д. Стеревъ. Мара,* трагедия въ IV д. и *Петъръ* I, трагедия въ V д.
16. *К. А. Шапкаровъ.* Сборникъ отъ бълг. нар. умотвор.
17. *Козловъ.* История-та на хайдутъ Сидеръ.
18. *Ч. Поповъ.* Черти изъ живота на С. Раковски.

Нѝскоро ще излѣзе отъ печатъ второ-то издание на извѣстния Миладиновъ *Сборникъ.* Надѣваме се, че сѫ вети мѣрки да се редактира това издание така, каквото да бѫде достойно за име-то на *двама*-та братя.

ГОДИНА I. АПРИЛЪ 1891. КНИЖКА II.

КРИТИКА.

ФИЛОСОФИЯ НА ИСКУССТВО-ТО

Отъ И. Тена.

Прѣвелъ съ нѣкои съкращения А. В-ровъ.

II.

Азъ бихъ искалъ ей-сега да приложѫ тая метода върху първия и най-главния въпросъ, съ който се начеватъ естетиките — върху въпроса за опрѣдѣление-то на искусство-то. Що е искусство и въ какво състои негова-та сѫщность? Вмѣсто да ви натрапвамъ нѣкоя формула, щѫ се погрижѫ да ви дамъ фактове. И тука, както всякѫдѣ, има фактове, положителни и достѫпни за насъ фактове; тѣ сѫ *художествени-тѣ произведения,* размѣстени по музеи-тѣ и библиотеки-тѣ така, както растенията — въ хербариума и животни-тѣ — въ музея. И едни-тѣ и други-тѣ могѫтъ да бѫдѫтъ анализирани; можемъ се постара да си уяснимъ, какво е художествено произведение въобще, както можемъ показа, какво е растение или животно въобще. Както въ единия, така и въ другия случай нѣма нужда да се излиза изъ область-та на опита; ще стига само, чрѣзъ нѣкои сравнения и лимитации да откриемъ ония бѣлѣзи, които сѫ общи на всички-тѣ искусства и ония, които отличаватъ художествени-тѣ произведения отъ всички-тѣ други произведения на човѣшкия духъ.

Като оставяме за сега архитектура-та и музика-та на страна, които сѫ *пд-мѫчни за обя*сняванье, ще се спремъ само върху

поезия-та, живописъ-тъ и скулптура-та. И три-тѣ тия искусства си приличатъ по това, че сж много или малко *подражателни.*

На пръвъ погледъ ни се струва, като че най-точно-то подражание е сжщность-та и цѣль-та на искусство-то. Статуя-та се стреми да бжде най-близко подражание на живия човѣкъ; картина-та има за цѣль да ни нарисува истински лица въ истински пози и др. т. Очевидно е и това, че и драма-та и романъ-тъ гледатъ точно да нарисуватъ вѣрни на живота характери, постжпки и думи, и да ги облѣкжтъ въ най-вѣрни форми. И наистина, ако статуя-та не е до тамъ точна, или е невѣрна, ние казваме на скулптора: „Грждн-тѣ не трѣбва да сж такива, или: крака тъй не се правжтъ." На живописеца казваме: „второстжпенни-тѣ лица въ картина-та ви сж твърдѣ голѣми; колоритъ-тъ на дървета-та не е вѣренъ." На писателя: „никой човѣкъ не е чувствувалъ и не е мислимъ така, както вие го рисувате."

Нъ има и други, пò-силни докази; на първо мѣсто е всякидневний опитъ. Ако се вземъ въ онова, което става въ живота на художника, ще забѣлѣжимъ, че неговий животъ се дѣли обикновено на двѣ части. Въ първа-та половина, въ младость-та и зрѣлость-та на таланта, той грижливо изучва прѣдмѣти-тѣ, мжчи се само да ги въспроизведе и ги въспроизвожда съ прѣголѣма боязливость и прѣкалена вѣрность. Послѣ, когато достигне извѣстна стжпень на свое-то развитие, той мисли, че ги е изучилъ доста и не намира нищо ново въ тѣхъ; тогава оставя на страна живия образецъ и прави драма или романъ, картина или статуя само по рецепти-тѣ, които си е съставилъ самъ въ досегашния си опитъ. Първа-та епоха е периодъ на истинско чувство; втора-та — периодъ на манерность и упадъкъ. — И въ живота на най-велики тѣ хора съзираме тия двѣ епохи. Първа-та е траяла напр. у Микелъ Анджело *) твърдѣ много — около 60 години; въ всички-тѣ му произведения отъ тая епоха вѣе сила и героическо величие. Тѣ пълнжтъ душа-та на художника — той и не мисли за нищо друго. Негови-тѣ многобройни дисекции и студии, негови-тѣ постоянни анализи на собствено-то му сърдце, негово-то изучванье на трагически-тѣ страсти и тѣхно-то тѣлесно въплъщение — ето срѣдства-та, съ които си е служилъ за да изрази бурна-та

*) За Микелъ Анджело в. „Книжици за прочитъ" Сохуиъ, кн. IV.

енергия на своя духъ, ето мисъль-та, която ви се усмихва въ всякой жгълъ, всякой сводъ на Сикстинска-та Капела. Нъ влѣзте и въ капела-та на св. Павла и погледнѣте творения-та на старини-тѣ му: „обръщанье-то на св. Павла,“ „распьванье-то на св. Петра,“ дори и „Страшния сждъ,“ написанъ на 67-та му година. И вѣщий и невѣщий на часа ще забѣлѣжи, че двѣ-тѣ фрески сж писани по рецептъ, че художникъ-тъ има извѣстенъ брой форми и ги употрѣбява навредъ, че нѣкакъ нарочно създава малко искусствени пози, че живий творчески изворъ, естественость-та, полѣтъ-тъ на чувства-та, пламъкъ-тъ на сърдце-то му, чудна-та вѣрность, които изобилвать въ първи-тѣ му произведения, сж до нѣйдѣ исчезнжли, че искусство-то е станжло на занаятъ, и че ако и Микелъ Анджело да стои съ тия свои произведения пд-горѣ отъ други-тѣ художници, нъ отъ себе си стои много пд-долу.

Сжщо-то виждаме и въ другъ единъ животъ, живота на нашия, французския Микелъ Анджело — Корнелъ. И той въ първи-тѣ си години е билъ поразенъ отъ нравствена-та сила и героизма. Той е намиралъ и едно-то и друго-то на около си: въ диви-тѣ страсти, останжли на нова-та монархия отъ религиозни-тѣ борби, въ смѣли-тѣ дѣла на дуелисти-тѣ, въ гордо-то честолюбие, което испълняло феодални-тѣ души, въ кървави-тѣ трагедии, съ които заговори-тѣ на разни-тѣ принцове и присжди-тѣ на Ришелие пълнѣли двора. Той създаде лица като Химена и Сида, като Полиевкта и Паулина, като Корнелия, Сертория, Емилия и Хорации-тѣ. Пд-послѣ той написа *Пертарита, Аттила* и още много жалки пиеси, дѣто ситуации-тѣ ставать ужасни, а великодушие-то се губи въ надути фрази. Въ тая минута живи-тѣ образци, които той прѣди е изучвалъ, липсували вече отъ сцена-та на свѣта; той понѣ ги не е тръсилъ и не е съживявалъ съ тѣхъ вдъхновение-то си. Той си е направилъ само единъ видъ рецепти, спомнялъ си е ония процеси, които е билъ намѣрилъ едно врѣме, когато пламъкъ-тъ на вдъхновение-то му не билъ изгаснжлъ, спомнялъ си е литературни-тѣ теории за разни театрални перипетии и драматически волности. Той само копиралъ и повтарялъ себе си; знание-то, прѣсмѣтанье-то, рутина-та замѣнили и лично-то наблюдение на велики-тѣ душевни движения и доблестни-тѣ дѣла. Той вече не създавалъ — а фабрициралъ.

Нъ не само история-та на тоя или на другъ великъ човѣкъ *ни доказва,* че е необходимо да се подражава на живия

образецъ, и че природа-та е вѣчний изворъ на истинско-то творчество. Сѫщо-то потвърждава и история-та на всяка велика школа. Всички школи (не вѣрвамъ да има исключения) се израждатъ и падатъ, защото забравятъ точно-то подражание и занемарватъ живи-тѣ образци.

Отъ много-то примѣри щѫ изберѫ само два. Първий е паданье-то на антична-та скулптура и живопись. За да си съставите едно живо прѣдставление за това, стига да посѣтите, едно слѣдъ друго, Помпей и Равенна. Помпейски-тѣ статуи и картини сѫ отъ I в. подиръ Хр.; мозаики-тѣ въ Равенна сѫ отъ VI-ия вѣкъ и възлизатъ дори до врѣме-то на Юстинияна Велики. Прѣзъ тоя периодъ отъ 500 г. искусство-то невъзвратно пада и то само защото забравя живия образецъ. Въ първия в. още траѭтъ нрави-тѣ на палестрата и езический вкусъ. Хора-та още носѭтъ широки дрѣхи, които лесно и бържѣ се снематъ, посѣщаватъ бани-тѣ, правѭтъ — голи — гимнастически упражнения, ходѭтъ въ цирка и съ любовь изучватъ пози-тѣ на тѣло-то; живописци-тѣ и скулптори-тѣ още били заобиколени навсякждѣ съ живи образци, голи или полуголи и можѣли да ги въспроизвождатъ. И въ Помпей навредъ ще видите прѣкрасни, танцуѭщи жени, сърдчени и горди герои, силни грѫди, леки крака, съ една дума всички-тѣ движения и форми на тѣло-то, изразени така вѣрно и свободно, както днесь не би могли да бѫдѫтъ изразени и при най-подробно-то изучванье. Лека полека прѣзъ подирни-тѣ 5 столѣтия всичко се мѣнява. Езически-тѣ нрави исчезватъ, вкусъ-тъ камъ палестрата и пълна-та голота исчезва. Тѣло-то вече не се сочи, то се крие въ сложни и раскошни одежди. Аскетизъмъ завладѣва души-тѣ и заедно съ него се вкоренява една изнѣжена мечтателность и бесъдържателни диспути. Изучванье-то на живия образецъ постѫпенно се запрѣщава; художници-тѣ не виждатъ и не изучватъ него, а произведения-та на стари-тѣ мастори, които и копиратъ. Скоро захващатъ да копиратъ само копия на копия-та и т. н. и всяко поколение по̂-вече се отдалечава отъ оригинала. Художникъ-тъ прѣстава да има своя мисъль и свое лично чувство; той става машина. Черковни-тѣ отци казватъ дори, че художникъ-тъ самъ нищо не измислюва, а само „транскрибира“ черти, посочени нему отъ традиция-та и приети отъ авторитети. Това отдалечаванье на художника отъ образеца довежда искусство-то до онова състояние, въ което го на-

мираме въ Равенна. Слѣдъ петь вѣка вече не умѣѭтъ прѣдстави човѣка друго-яче освѣнь седнѫлъ или правъ; други-тѣ пози сѫ твърдѣ мѫчни за артиста и той не може ги прѣдстави. Рѫцѣ-тѣ и крака-та сѫ прѣчупени, гѫнки-тѣ на дрѣхи-тѣ като че сѫ дървени, тѣла-та имъ приличатъ на кукли, очи-тѣ имъ пълнѭтъ цѣла-та глава. Искусство-то е като единъ боленъ човѣкъ, паднѫлъ въ прѣдсмрътна агония: — чезне и умира.

Въ едно друго искусство, у насъ и въ една епоха пòближня до насъ, намираме още едно паданье прилично на това и докарано все отъ такива причини. Въ епоха-та на *Лудовика* XIV литература-та достига единъ стилъ, така съвършенъ, чистъ, правиленъ и високъ, какъвто втори не е имало; театрално-то искусство намира единъ стихъ и единъ езикъ, който цѣла Европа припознава за най-съвършено-то произведение на човѣшкия духъ. Нъ тогавашни-тѣ писатели сѫ били заобиколени съ прѣкрасни модели и не сѫ прѣставали да ги изучватъ. *Лудовикъ* XIV говорѣлъ прѣкрасно, съ царствено достоинство, краснорѣчие и важность. Отъ писма-та, депеши-тѣ, мемоари-тѣ на придворни-тѣ знаемъ, че аристократический тонъ, всякогашна-та елегантность, отбраний езикъ, благородни-тѣ маниери, искуссна-та рѣчь се срѣщали между придворни-тѣ, както и у царя, така щото тогавашний писатель е стигало да потръси изъ паметь-та си и въ жизнения си опитъ, за да намѣри най-добрия материялъ за свое-то искусство.

Въ единъ вѣкъ — отъ *Расина* до *Делила* — се извършила голѣма промѣна. Тия рѣчи и стихове възбудили толкова голѣмо удивление, щото подирни-тѣ писатели, вмѣсто да продължаватъ да изучватъ живи-тѣ образци, залавятъ се да изучватъ само ония трагедии, въ които тие се отражавали. За образци не служили хора-та, а тѣхни-тѣ отражения въ автори-тѣ. Създава се условенъ езикъ, академически стилъ, парадна митология, искуссвенъ стихъ и най-послѣ провѣренъ, испитанъ вече рѣчникъ, извлѣченъ изъ най-добри-тѣ автори. Тогава начева да дава тонъ оня нетолерантенъ стилъ, който траялъ прѣзъ 18-ий в. и начало-то на 19, оня жаргонъ, въ който една ритма водила подирѣ си друга, отрано прѣдвидена ритма, дѣто никой не смѣялъ да нарече едно нѣщо съ име-то му, дѣто топъ-тъ се означавалъ съ нѣкаква перифраза, а море-то съ Амфитрита, дѣто окована-та мисъль нѣмала ни истина, ни животъ, и дѣто тя станѫла произведение на една академия отъ

буквояди, способни да управляватъ една фабрика за латински стихове. . . .

Заключение-то отъ всичко това, като да говори, че трѣбва да спремъ погледа си само върху природа-та и да копираме колкото можемъ пò-вече и че цѣль-та на искусство-то е пълно-то и точно подражение.

III.

Вѣрно ли е това досущь и трѣбва ли да заключимъ, че абсолютно точно-то подражение е цѣль-та на искусство-то?

Ако бѣше така, господа, то абсолютно точно-то подражание би давало най-хубави-тѣ произведения. Нъ то въ сѫщность не е така. — Фотография-та е едно искусство, което съ линии и сѣнки производжда най-пълно контури-тѣ и форма-та на прѣдмѣти-тѣ. И безъ сѫмнѣние, фотография та е едно полезно спомагателно срѣдство за живопись-та; интелигентни и образовани хора често сѫ ѭ употрѣбявали съ вкусъ; нъ, при всичко това, тя и не мисли да се сравнява съ живопись-та. — Ако бѣше истина, че точно-то подражение е висша-та цѣль на искусство-то, то знаете ли тогава какво би било най-добра-та трагедия и най-добра-та комедия? — Стенографически-тѣ бѣлѣжки на разни-тѣ сѫдебни процеси: тамъ всички думи точно сѫ въспроизведени. Ясно е, че ако понѣкога се намѣри въ тѣхъ нѣщо естествено, нѣкое пламенно чувство — то ще бѫде зрънце добъръ металъ въ една мѫтна и груба руда. Тѣ могѫтъ дà на писателя материали, нъ тѣ сами не сѫ художествено произведение.

Може нѣкой да каже, че фотографиня-та и стенографиранье-то сѫ механически процеси, че машини-тѣ трѣбва да не се смисатъ въ въпроса, а да се сравнява само едно човѣшко произведение съ друго пакъ човѣшко. — Нека потръсимъ художествени произведения, които да сѫ колкото е възможно точни и вѣрни. Ние имаме въ Лувръ една картина отъ Деннера. Той е работилъ съ лупа и е употрѣбявалъ по 4 год. за единъ портретъ. Нищо не е забравено въ негови-тѣ портрети, ни най-малки-тѣ гѫнки на кожа-та, ни черни-тѣ точици по носа, ни синкави-тѣ микроскопични вени, които се извиватъ на епидермиса, ни бльсъка на око-то, въ което се отражаватъ прѣдмѣти-тѣ. Човѣкъ остава слисанъ: глава-та причинява пълна иллюзия — тя като да се подава навънъ отъ рамка-та; никога не *се е виж*дало такова съвършенство, ни такова търпение. Нъ,

изобщо вето, единъ бързъ ескизъ отъ Ванъ-Дейка е сто пѫти пѝ-мощенъ, па и нито въ живописа, нито въ други-тѣ искусства иллюзия-та само по себе нѣма никаква цѣна.

Пѝ-силенъ доказъ за това, че точно-то подражание не е цѣль-та на искусство-то, е фактъ-тъ, че нѣкои искусства, прѣди всичко скулптура-та — не сѫ точни по принципъ. Обикновено една статуя има само единъ цвѣтъ — цвѣтъ-тъ на бронза-та или на мрамора. Очи-тѣ сѫ безъ зѣници. И именно това еднообразие и това смекчаванье на душевни-тѣ вълнения завръшватъ хубость-та имъ.

Нъ, погледнете ония произведения, въ които подражанието е доведено до връха. Въ Неаполъ и въ Испания има черкви съ колорирани и облѣчени статуи; има статуи на светци съ истинско монашеско расо, съ жлътникаво-землиста кожа, като кожа-та на сѫщи аскетъ, съ окървавени рѫцѣ и прободено бедро, както прилича на истински мѫченици. Отъ страна виждате Мадони въ царски одежди и празнични туалети, бльскави копринени платове, чудни диадими, съ розови лица, бльскави очи, съ гледецъ отъ истъ корбункълъ. Съ това прѣкалено свободно подражание, художникъ-тъ не произвожда никакво удоволствие, а отвращение, ужасъ дори.

Сѫщо-то е въ литература-та. Пѝ-добра-та половина на драматическа-та поезия, цѣла-та классическа — гръцка и французска — драма, пѝ-вечето отъ испански-тѣ и английски драми, не само че не сѫ копие на обикновения разговоръ, нъ и съзнателно измѣнение на говорима-та рѣчь. Всякой отъ тия драматически поети дава на лица-та си стихотворна рѣчь, стѫпки и ритми. Врѣди ли на произведение-то тая неестественость? Не, никакъ. Опитъ-тъ доказа това най-убѣдително въ едно отъ най-велики-тѣ произведения — *Гетева-та Ифигения*. Тя е писана пѝ-напрѣдъ въ проза, послѣ въ стихове. И въ проза е хубава, нъ, какво нѣщо е въ стихове! Тука очевидно промѣна-та на обикновения езикъ, въвожданье-то на стиха дава на произведението негова-та несравнима важность, ясна възвишеность, високъ и издържанъ трагически тонъ, който издига духа надъ проза-та на живота и изважда прѣдъ очи-тѣ му герои-тѣ на стари-тѣ дни, забравено-то поколение на първобитни-тѣ души и между тѣхъ възвишена-та дѣва, тълкувателка на божеска-та воля, пазителка на закони-тѣ, благодѣтелка на хора-та, — дѣва, въ коя-

то сж сбрани, като въ единъ фокусъ, всички добри и благородни черти на човѣшка-та природа, за да се прослави човѣчество-то и да се възвиси ерьдце-то ни . . .

IV.

И така въ единъ прѣдмѣтъ трѣбва твърдѣ близко да се подражава на нѣкои нѣща, не на всичко. Остава да се намѣри, на кое именно трѣбва да се подражава. Азъ отъ сега отговарямъ: на отношения-та и взаимна-та зависимость на части-тѣ. Извинете за тая абстрактна дефиниция, тя скоро ще стане твърдѣ ясна.

Ето прѣдъ васъ стои единъ живъ образецъ, мжжъ или жена и вие сте зели моливъ и едно кжсче книга, за да ги копирате. Явно е, че отъ васъ не може да се иска да въспроизведете голѣмина-та на членове-тѣ, защото книга-та е твърдѣ малка; сжщо-то е и съ боята — защото вие имате на ржцѣ само черно и бѣло; отъ васъ може да се иска само да въспроизведете *отношения-та* и прѣди всичко пропорции-тѣ. Ако глава-та е толкова длъга, трѣбва тѣло-то да бжде толкова пжти пò-длъго; така и за ржцѣ-тѣ, за крака-та и др. — Отъ васъ се иска още да въспроизведете форми-тѣ, или отношения-та на разни-тѣ положения едно камъ друго. Съ една дума тука се касае да се въспроизведжтъ изъ цѣло всички ония отношения, които свръзватъ части-тѣ на прѣдмѣти-тѣ, друго нищо. *Логика-та на тѣло-то* трѣбва да въспроизведете, а не физическа-та му външность.

Или вие стоите прѣдъ нѣкой живъ човѣкъ, прѣдъ една сцена изъ реалния животъ, и искате да ги опишете. Вие имате очи, уши, паметь, може би и моливъ, за да си забѣлѣжите туй онуй; малко е, нъ то стига, защото отъ васъ се не иска да забѣлѣжите всички думи, жестове и дѣйствия на едно или 15 или 20 лица, що сж били прѣдъ Васъ. Тука, както и въ първия случай, искатъ да отбѣлѣжите пропорции-тѣ, свръзски-тѣ и отношения-та; искатъ първо да запазите точно отношения-та между разни-тѣ дѣйствия на лице-то, да направите да изстжпжтъ въ ваше-то изложение амбициозни-тѣ му постжпки, ако е амбициозенъ, скжпернишки-тѣ, ако е скжперникъ, жестоки-тѣ, ако е жестокъ; сетнѣ да запазите взаимна-та свръска между тѣхъ, да прѣдизвикате възражение-то съ възражение, да мотивирате всяко рѣшение, чувство и идея чрѣзъ друга идея, чувство и то прѣдне рѣшение, а главно *чрѣзъ положение-то на ли-*

це-то въ тоя моментъ, и най-сетнѣ чрѣзъ общия характеръ, който сте му дали. На късо казано, въ литературно-то произведение както и въ живописно-то, не се касае за описванье видима-та външность на прѣдмѣти-тѣ и явления-та, а за *ансамбла на тѣхни-тѣ отношения и зависимости*, сир. *на тѣхна-та логика.* И така, общо казано, всичко, което ни интерисува въ реално-то сжщество и което искаме да бжде схванято и прѣдадено отъ художника, е вжтрѣшна-та или вънкашна логика на това сжщество, или съ други думи, *негова-та структура, съставъ и редъ.*

Сега виждате, въ какво се поправи първо-то опрѣдѣление, което намѣрихме; съ това ние не го унищожаваме, а само очистваме. Ние открихме единъ пô-високъ признакъ на искусство-то което по тоя начинъ става произведение на ума, а не само на ржка-та.

Моцартъ и Салиери
и
Скжперникъ рицарь.

Драми въ стихове отъ *А. С. Пушкина.* Прѣвелъ *Т. Ц. Трифоновъ.*

Отъ С. Делиспасовъ.

Прѣводъ-тъ на „Скупой рицарь“ стои пô-горѣ отъ прѣвода на „Моцартъ и Салиери;“ у него нѣма толкова фактически грѣшки. Вѣроятно, той е прѣвожданъ слѣдъ „Моцартъ и Салиери,“ та прѣводачъ-тъ е ималъ пô-голѣма практика и е билъ пô-вече упражненъ въ технически-тѣ „уловки.“ Това е за насъ най-добрий доказъ, че на прѣводача не липсува добра-та воля да напрѣдва; той е само твърдѣ бързъ и може би гледа малко лекичко на прѣвожданье-то. Затова грѣшки-тѣ не липсуватъ и въ тоя прѣводъ.

Пробитъ *наздраво*, развраленъ — казва Алберъ на слугата за шлема си. У Пушкина:

Пробитъ *насквозь*, испорченъ (пô-сполучливо е казалъ П. П. Славейковъ*): Пробитъ накръстъ). — Всклицание-то на Албера „какое горе“ е прѣведено съ „каква злина!“

---

*). Ст. Костовъ и Д. Мишевъ. Христоматия, т. II, стр. 590.

И *не жалѣя* шлетъ туду сюда — казва Еврейнъ-тъ на Албера; у Трифонова: И *безъ да иска,* праща тукъ тамѣ.

Нъ струва ни се, че, намѣсто да тръсимъ отдѣлни-тѣ грѣшки и невѣрности на негова прѣводъ, пò-благодарна работа ще бѫде, още и пò-голѣма полза ще принесе на четеца и на прѣводача, ако сравнимъ прѣвода на г. Трифонова съ другия български прѣводъ на сѫща-та Пушкинова пиеса, печатанъ въ II томъ на приведена-та долу подъ бѣлѣжка христоматия.

Прѣводачи-тѣ му сѫ: г. П. П. Славейковъ (първа-та сцена), г. Ив. Вазовъ (втора-та сцена) и г. Д. Мишевъ (третя-та сцена). Не знаемъ положително билъ ли е извѣстенъ Трифонову тоя прѣводъ, прѣди да напечата той своя; прѣдполагаме, че му е билъ извѣстенъ, защото намираме нѣколко еднакви стихове и защото ни се помни, че II томъ отъ христоматия-та излѣзе пòрано отъ неговия прѣводъ. Нъ друго нищо нѣмаме въ полза на прѣдположение-то си и за това ще сравняваме прѣводи-тѣ съвсѣмъ независимо отъ наше-то прѣдположение.

Г. Трифоновий прѣводъ на първа-та сцена не би могълъ да стой насреща на г. Славейковия, ако стихове-тѣ на послѣдния не бѣхѫ все тъй слаби както Трифонови-тѣ, ако Славейковъ не бѣ прибѣгнѫлъ камъ турски думи и ако не бѣ прѣвелъ слабо нѣкои отъ ония стихове, които Трифоновъ малко пò-хубаво или пъкъ сѫщо тъй слабо е прѣвелъ. Струва ни се, че сила-та на едина прѣводачъ липсува на другия. Интересно е да се види, какъ се кръстосватъ тѣхни-тѣ грѣшки и добрини.

У Трифонова: Венециянска-та му ризница
Е *цѣла,* а *грѫдитѣ му за него*
Сѫ нищо (?), други нѣма да купува.

У Славейкова: И ризница-та му венециянска
Е здрава, а *грѫдьта* му що му чини?
— Зеръ, друга той нали не ще купува.

Не можемъ се рѣши да прѣдпочетемъ единъ отъ два-та прѣвода; иска ни се нѣкакъ да съберемъ само непогрѣшено-то отъ два-та прѣвода, та да се приближимъ до оригинала:

Его нагрудникъ цѣлъ венеціянскій,
А грудь своя: гроша ему не стоитъ.

Слѣдни-тѣ три стиха у Трифонона сѫ досущъ искуствени; струва ти се, че чувствувашъ непосрѣдствено труда и *усилия-та на* прѣводача:

Защо *тогазъ* азъ шлема му не взехъ?
Азъ непрѣменно бихъ го взелъ *тогазъ*
Да ме не бѣше срамъ отъ херцога . . .

У Славейкова малко пò-хубаво и пò-кратко:

Защо му не вземахъ тогава шлема,
А взелъ бихъ го, да н' бѣ ме досрамѣло .

Пушкиновий стихъ

И платье нуждно мнѣ

и двама-та не сѫ прѣвели беспорочно. Трифоновъ казва: „А дрѣхи все ми трѣбвать,“ а Славейковъ: „И други дрѣхи *ще да ми сѫ нуждни.*“ У единия и у другия е като да се разбира, че и пробитий шлемъ е дрѣха.

Колкото за Трифоновия прѣводъ на монолога, той стои пò-долу отъ Вазовия прѣводъ, при всичко, че Вазовий прѣводъ само въ нѣкои свои пасажи се възвисява до сила-та и енергия-та на оригинала. Само едно мѣсто въ цѣлия монологъ у Трифонова е излѣзло пò-хубаво отколкото у Вазова, или пò-право казано, и у двама-та не е хубаво.

У Вазова е казано: *Постойте*
Доволно скитания по свѣта
На служба на човѣшки страсти, нужди.
Заспете тука мощно и покойно
Катъ боговетѣ въ тайното небе.

А у Труфонова: Идете. Стига толкозъ
Да миткате *за хорскитѣ потрѣби*
Заспете тукъ дълбоко и покойно
Както спѭтъ боговетѣ въ небесата.

И двама-та сѫ твърдѣ далече отъ хубость-та и поетичность-та на оригинала:

Ступайте, полно вамъ по свѣту рыскать
Служа страстямъ и нуждамъ человѣка.
Усните здѣсь сномъ силы и покоя
Какъ боги спятъ въ глубокихъ небесахъ! . .

Всичко друго у Вазова навредъ е пò-хубаво, пò-гладко и пò-изразително, отъ колкото у Трифонова. Ние намираме за излишно да правимъ подробни сравнения, за да не прѣпълнимъ рецензия-та си съ цитати; всякой, който обича, може да провѣри сѫждение-то ни — и два-та прѣвода сѫ на лице. Неизлишно ни се види само да съобщимъ на четеца, какъвъ опитъ направихме ние, за да се увѣримъ, право ли сѫдимъ. Ние прочетохме

на второ лице (Р) и два-та прѣвода късъ по късъ и то пò-напрѣдъ единъ късъ отъ Вазова, сетнѣ сѫщий късъ отъ Трифонова или пъкъ обратно, и питахме за впечатление-то, безъ да обаждаме, кой прѣводъ чий е. За да не влияе върху лице-то нашето четенье, ние залѣгахме еднакво съ сръдце да четемъ и два-та, и за всички-тѣ сравнени по тоя начинъ откѫслеци, освѣнь за горѣприведени-тѣ, излѣзе, че ония, които принадлежѫтъ Вазову, сѫ направили пò-силно и пò-хубаво впечатление.

Разумѣва се, че ние не се сърдимъ Трифонову, дѣто не е могълъ да се удари съ Вазова; ние констатираме само факта, като притуряме, че на много мѣста само негово-то невнимание е било причина-та на разни грѣшки и на това, дѣто монологъ-тъ у него е тъй малко задоволителенъ. Искривени мисли тоя пѫть нѣма, ала осѫдителни думи има нѣколко: дохвъркне намѣсто долѣти; безсънливъ намѣсто безсъненъ или бдящъ трудъ (както е у Вазова); щѣше да е, вмѣсто щѣше да стане новъ потопъ; когтистъ звѣрь; стражарска сѣнка (сторожевою тѣнью); умекотени страсти (у Вазова „сковани:“ въ оригинала „обузданныхъ страстей).

Стихъ-тъ:

Земя-та съ елей ще напои — освѣнь дѣто не е правиленъ, а твърдѣ лесно е можалъ да стане такъвъ, не само дѣто тѣхнически не е правиленъ — най-извинителна грѣшка, — а е и съвсѣмъ далечъ отъ смисълъ-та и красота-та на своя първообразъ („Онъ *грязь* елеемъ *царскимъ* напоитъ“). Колко поезия въ прѣлестния контрастъ: да напоишъ съ *царски* елей *калъ-та*, и колко скромна проза въ мисъль-та: да напоишъ *земя-та* съ *елей.*

Да не истъщимъ съвсѣмъ търпѣние-то на благосклонни-тѣ четци (уви, тѣ сѫ за критика всякѫдѣ и всякога твърдѣ малко!) ние се отказваме отъ всяко разглежданье и сравняванье на два-та прѣвода на третя-та сцена. И казано-то стига, за да си състави всякой едно вѣрно и основно мнѣние. Ако, по обичая, сме длъжни и ние да не прѣмълчимъ свое-то послѣдне сѫждение, то четете:

Защото ние подъ дума-та сполучливъ прѣводъ разбираме само такъвъ прѣводъ, който „сполучва“ да улови духа на едно поетическо произведение и да го искаже въ поетическа изящна форма — то не можемъ дà по съвѣсть това име на Трифонова прѣводъ, защото на тоя прѣводъ не само че липсува горѣказа-*но-то качество, не* само че на много мѣста, дѣто се е касаяло

да ни докаже, че е уловилъ тоя духъ, той е доказалъ, че не е можилъ да го улови, нъ и защото има множко — за 30 стр. работа дори твърдѣ много — фактически грѣшки. Ние мислимъ още, че подъ сполученъ прѣводъ се разбиратъ голѣми хубости и важни достоинства, а подъ дума-та „пò-сполученъ“ — още пò-голѣми и пò-важни*), и че показани-тѣ отъ насъ грѣшки сѫ несъединими съ тѣхъ. Така мислимъ понѣ ние, — а всякой другъ е свободенъ да мисли другояче — и затова не би се рѣшили безъ всяка „оговорка“ да наречемъ сполучливъ дори и Вазовий хубавъ прѣводъ на великия монологъ. Това е наше-то „абсолютно“ сѫждение, а релативно-то ето какъ гласи: Трифоновий прѣводъ е добъръ, много пò-добъръ, и, ако щете, пò-сполучливъ отъ безбройно-то множество български прѣводи.

Извѣстие-то на корици-тѣ, че Царь Лиръ и Донъ Жуанъ сѫ облѣчени съ българска аба малко ни зарадва; или не, зарадва ни твърдѣ много, нъ и много неприятно ще ни стане, ако ги срещнемъ на пѫтя прѣди тие да си посѣдѭтъ въ кѫщи и да направѭтъ щото трѣбва, за да имъ прилегне тя и за да не се пьнѫтъ. . .

Джонъ Стюартъ Миллъ.

ЗА СВОБОДА-ТА.

Прѣвелъ и издава Д. В. Македонский. София. — Стр. 160, Ц. 2 л.

Една отъ малко-то сериозни книги, които сѫ били прѣведени на български въ послѣдни-тѣ години, е прѣкрасний трактатъ на прочутия английски философъ Милля за „Свобода-та.“ Този трактатъ е дори толкова сериозенъ и толкова малко привлѣкателенъ за български-тѣ четци, щото човѣкъ мѫчно може да се въздържи да не счете за анахронизъмъ негово-то прѣвождание на езика ни. Понѣ ние не вѣрваме да е купена тая книга отъ мнозина, а още пò-малко да е прочетена отъ мнозина. —

Задача-та на трактата е да се посочѫтъ прѣдѣли-тѣ на човѣшка-та индивидуалность, прѣдѣли-тѣ, до които се простира свобода-та на отдѣлна-та личность и нейна-та независимость отъ воля-та и каприции-тѣ, съ една дума отъ *тирания-та на дър-*

---

*) Така разбираме ние думи-тѣ: „Съ още пò-вече успѣхъ ни поднася и т. н.

жава-та и *общество-то.* Оная толерантность, която Миллъ проповѣдва, стои на най-висока-та точка на човѣшка-та способность, или пò-право казано, тая толерантность надминува оная висота, до която би могла да се възвиси, не само на теория, нъ и на практика, търпимость-та на днешно-то нетърпѣливо и нетърпимо человѣчество — съ негови-тѣ звѣрски ужаси и бескраенъ позоръ . . . . Прѣкрасно и убѣдително закриля Миллъ свои-тѣ принципи противъ възможни или направени вече одавна възражения. Ако и да чувствува четецъ-тъ твърдѣ често, че не е всякога способенъ, дори съ мисли-тѣ си, да се издигне до тая идеална висота въ схващанье-то на човѣшка-та свобода; нъ той се удивява на смѣлость-та и послѣдователность та на английския мислитель и не може да остави книга-та отъ ржцѣ-тѣ си, безъ да се почувствува просвѣтленъ и възвисенъ вжтрѣшно отъ оная чудна, неисказна интеллектуална наслада, въ която го потопява четенье-то на тая книга. Вижда се, че авторъ-тъ говори за особено милъ и скжпъ на сърдце-то му прѣдмѣтъ, че исказва най-скрити-тѣ и най-сърдечни-тѣ си убѣждения, че пише съ кръвь-та на сърдце-то си.

Въ желание-то си да дадемъ на четеца едно ясно понятие за оня духъ, който вѣе въ тоя трактатъ, ние твърдѣ се колебаемъ, какво да изберемъ, защото хубаво-то, характерно-то и важно-то се намира на всяка страна. Ржководими само отъ желание-то, да хвърлимъ малко свѣтлина въ единъ мраченъ фактъ отъ нашия съврѣмененъ животъ, ние ще прѣпишемъ нѣкои отъ ония мисли, които стоjжтъ най-близко до насъ.

Дозволено е да се надѣваме, че се е минжло вече онова врѣме, когато е трѣбвало да се доказва, че свобода-та на печата е една отъ необходими-тѣ гаранции противъ правителствения произволъ или притѣснение-то. Дозволено е сжщо да се прѣдположи, че е бесполезна всяка аргументация за потвърждение на това, че народъ-тъ не трѣбва да търпи, щото каквато и да е власть, законодателна или испълнителна, да му прѣдписва да има извѣстни мнѣния или да опрѣдѣля какви мнѣния или доктрини могжтъ свободно да достигатъ до негови слухъ и какви не *(което, разумѣва се, бива само въ случая, когато интереси-тѣ на власть-та не сж тождествени съ интереси-тѣ на народа).*" — Още пò-близо до насъ е онова, което Миллъ казва за бюрократизма, понеже то много релъефно ни прѣдставя оная яма, която единъ день ще погълне България. „Не трѣбва također да се забравя, че поглътванье-то на вси-тѣ пò-добри способности на страна-та въ правителствена-та корпорация рано или късно *става бѣдствено* за умствена-та дѣятелность и прогрессивность на

сама-та тая корпорация. Бидѣйки крѣпко съединена, дѣйствувайки като система, и слѣдователно, както и вси-тѣ системи, ржководѣйки се въ свои-тѣ дѣйствия отъ извѣстни, веднажъ установени правила, правителствена-та корпорация се подвърга постоянно на искушението да падне въ беспечна рутина, да се прѣвърне въ водениченъ конь, и когато вече падне въ такова състояние, то ако наврѣмени и да излиза изъ него, то само като се увлича отъ нѣкоя незрѣла идея, която е успѣла да завладѣе фантазия-та на едного отъ ржководящи-тѣ неѭ членове. Тия наклонности, които сж общи на вси-тѣ бюрократически корпорации, намиратъ се помеждy си въ тѣсна свръска, ако повидимому, и да противорѣчжтъ една на друга. Единствено-то, което може да сдържа тия наклоности, което може да служи за стимулъ за подържанье особности тѣ на бюрократия-та на извѣстна стжпень височина, това е, ако способности-тѣ на бюрократия-та бждктъ прѣдмѣтъ на неусипна критика отъ страна на други не пò-малко силни способности, находящи се вънъ отъ неѭ.“

Като говори за това, какъ трѣбва да постжпватъ ония, които сподѣлятъ едно владѣѭще мнѣние и които считатъ за криво друго нѣкое, распространявано изъ масса-та учение, той наумѣва сждба-та на Иисуса и на Сократа. „И ония, които осждихж най-нравствени-тѣ хора на чоловѣчество-то и тѣ трѣбва да сж мислили, че прѣслѣдватъ една врѣдна мисъль. Нищо не можжтъ да приведжтъ за оправдание на себе си кои да сж днешни врагове на нѣкоя оригинална, сподѣляна дори само отъ едного мисъль — нищо, което сжщеврѣменно да не оправдава и убийци-тѣ на Христа.“ А колкото за това, трѣбва ли да се дава свобода на мисли и томува, който единъ едничекъ има съвсѣмъ противоположни на общеприети-тѣ мисли, Милль направо заявява на нѣколко мѣста, че брой-тъ на ония, които сподѣлятъ една мисъль нищо не доказва за нейна-та голѣма истинность. Малко ли епохи има въ история-та, дѣто почти цѣло-то човѣчество да е вѣрвало въ страшни заблуждения! Истина-та никога не е била достояние на тълпа, а още пò-рѣдко или пò-право, никога не е била откривана тя отъ мнозина, а само отъ едного. —

Цѣлий трактатъ е раздѣленъ на петь глави, отъ които първа-та съдържа общо въвежданье, втора-та говори за свобода-та на мисъль-та и на критика-та, третя-та — за индивидуалность-та, като елементъ на благосъстояние-то, четвърта-та — за прѣдѣли-тѣ на власть-та и на общество-то надъ индивидуума и най-послѣ петя-та се занимава съ приложение на тия принципи. Съ кжси извадки четецъ-тъ малко може да се ползува;

подобни съчинения искатъ дълговрѣменно и спокойно изучванье въ тишина-та на стая-та. Ние особено прѣпоръчваме на внимание-то на четеца втора-та глава и заключителни-тѣ бѣлѣжки по поводъ на прилаганье-то на два-та негови принципа върху разни спорни въпроси.

Прѣводъ-тъ ни се види да е направенъ доста внимателно; фактични грѣшки има, нъ не сж много; само руссизми-тѣ сж пò-много. Изобщо недостатъчно-то познаванье свойства-та на българския езикъ сж попрѣчили на прѣводача да избави прѣвода си отъ негладкости. Той навредъ прѣвожда русско-то; „говоря въобще“ съ „говорейки въобще“ (а много пò-български ще бжде да се каже напр. разгледано или казано въобще)... Отъ руссизми-тѣ биjжтъ на очи най-много слѣдни-тѣ, нъ тѣ не сж еднички-тѣ. Ржчателство стр. 28, вѣси стр. 50, сторонникъ стр. 53, уровень стр. 89, и др. приобретение стр. 93, изуродовани стр. 92, прѣдшествовавши, ремесло стр. 97, стълкновение и прѣмѣни (отъ перемѣни) стр. 98, угражающа опасность и може да отстои себе си стр. 99, порабощение и заработвание стр. 120, замешани, замѣшателство стр. 126, образи на живѣянье стр. 144; дори и прѣвосходна-та степень на едно мѣсто е криво прѣведена: сами-тѣ повръхностни възражения стр. 47.

Нъ главний недостатъкъ на прѣвода не се крие въ отдѣлни-тѣ руссизми, а въ небългарщина-та на езика му въобще. Въ горни-тѣ извадки това ясно личи и то именно затруднява до нѣйдѣ разбиранье-то и отравя наслада-та отъ българския прѣводъ на тоя трактатъ.

W.

НАЛЬ и ДАМАЯНТИ.

Индийска повѣсть. Прѣводъ отъ русски. 1890 г. Ц 1 л.

Тая книга ни се *подаде* въ ржка-та тъкмо тогава, когато търсѣхме пò-нови прѣводи на видни произведения, за да видимъ много ли е напрѣднжло наше-то *„прѣводарство“* прѣзъ послѣдни-тѣ 6 мѣс. на 1890-та година. Като отворихме книга-та, именно нашия екземпляръ, на първия листъ ни се мѣрнж слѣдня-та бѣлѣжчица, написана съ моливъ на единъ *почти русски езикъ*: „Опечатки и наши ошибки — все это, происшедшее изъ

обоюдной поспѣшности, исправлено, хотя не тщательно, въ этомъ экземплярѣ. — За *троихъ* переводчиковъ, по собстенной иниціятивѣ, Г. Б. (одинъ изъ нихъ).“ Почеркъ-тъ на тая бѣлѣжка е твърдѣ неуработенъ, може би нарочно, за да не познаемъ кому принадлежи той, а може би и защото принадлежи на нѣкой юноша. А като сѫдимъ психологически, трѣбва неизбѣжно да приемемъ, че той наистина е юноша, защото само юноша-та е способенъ за такова неблагодарно занятие, само юноша-та, у когото егоизъмъ-тъ още не е обхванжлъ душа-та — както става, уви! съ насъ, старн-тѣ юноши . . . . . Нъ най-сетнѣ, които и каквито и да сѫ тѣ; нека отдадемъ справедливость и на безименни-тѣ труженици.

Прѣди всичко за печатни-тѣ погрѣшки - тѣ сѫ твърдѣ много. И не ни се вѣрва, че всички-тѣ грѣшки сѫ печатни; трѣбва нѣкои отъ тѣхъ да сѫ „рѫчни.“ Наший екземпляръ е, наистина, както казва приведена-та горѣ бѣлѣжчица, поправенъ, и ние срѣщаме въ него на всяка страница по нѣколко поправки — които ни улесняватъ прѣглежданье-то. Ето нѣкои отъ тѣхъ; тѣ ще дадѫтъ на четеца *възможность* самъ да сѫди: *говоря* е поправено на *говорѭ, далѣчъ — далечъ, долѣтѣхме — долетѣхме, трѣвога — тревога,* растли - раслн, умрѣшъ — умрешъ и др., Тъй систематически да реди словослагатель-тъ *ѣ* вмѣсто *е*, а по-нататъкъ пъкъ въ нѣколко думи *е* вмѣсто *ѣ* и др. не ни се вижда до тамъ вѣроятно. Наше-то прѣдположение се усилва още по-вече отъ оння случаи, въ които напечатано-то е правилно, а поправка-та — погрѣшна; така напр. има на двѣ-три мѣста напечатано *свадба* и *очаквамъ,* поправено на *сватба* и *очѣквамъ* и др.

Колкото за прѣвода на „Наль и Дамаянти“ той е срѣденъ; лошъ не е, а на много мѣста е хубавичекъ. Ето напр. думи-тѣ на Дамаянти въ XI *) пѣсень слѣдъ исчезванье-то на Нала.

„Гдѣ си благородний царю, могѫщий прѣкрасний Нишадецо? Гдѣ си? Кѫдѣ си отишелъ мой владѣтелю, като ме остави въ пусто мѣсто безъ защита? Какъ можа ти усърденъ при-

---

*) Прѣводъ; „Печатни-тѣ и наши-тѣ грѣшки - всичко това, произлѣзло отъ обоюдна (двояка ли?) бързина, е поправено, ако и не грижливо, въ този екземпляръ. — За трима-та прѣводачи, по своя собствена инициятива (вѣроятно безъ знание-то на другари-тѣ) — Г. Б. [единъ отъ тѣхъ].“

*) Nala und Damayanti Ein altindisches Märchen aus dem Mahabhârata. Sinngetreue Prosaübersetzung V. N. Kellner. Reclam's Universalbibliothek, № 2116 [въ българския прѣводъ пѣсень IV, часть III, стр. 28].

носитель жертви на богове-тѣ да забравишъ за нашия съюзъ, читателю на Веди-тѣ, какъ можа ти да нарушишъ свои-тѣ обѣщания, какъ ще можешъ да се молишъ на добри-тѣ богове, които ти заповѣдатъ да бѫдешъ защита на *дадена-та ти отъ тѣхъ* жена?!! . . . „Отговори ми, кѫдѣ си отишълъ Нешадски царю, по тебе се мѫчи твоя-та Видарбинка; сине на могѫщий Виразена — дъщеря-та на благодушний Бима те вика; о, Наль, мой, отзови се на твоя-та Дамаянти, *подай ѝ гласъ* въ тъзи пустиня.“ Колкото отивате камъ края на книга-та, прѣводъ-тъ става пô-хубавъ. Сѫщо-то сме забѣлѣжили и въ много други прѣводи и си го обясняваме съ това, че наши-тѣ прѣводачи до гдѣто идѫтъ до края на една книга, ставатъ пô-опитни. А колко ще е пô-хубаво и пô-благородно да не бързатъ, та да бѫдѫтъ опитни и въ начало-то на прѣводи-тѣ си.

Когато слѣдъ дълго скитанье и 4 годишна раздѣла, огорчена отъ страшни нещастия, нещастия, които само една индийска фантазия може да създаде, Дамаянти познава своя Нала по тропота на негова-та колесница, тя въсклицава (стр. 68): „Това е Наль, моя владѣтель, Наль, моя желанний! Ако азъ сега не се видѭ съ него, ако сега не бѫдѫ въ негови-тѣ сладки обятия, ако това не е той, ако не е свѣтлия Наль, моя спаситель, ако ме е излъгало сърдце-то, то пô-вече не трѣбва да живѣѭ: ще се хвърлѭ въ жарки тѣ обятия на пламъка за да свършѭ тѫга-та на уединения животъ. О! сега е забравено всичко минѫло; живота се подмлади“ . . . . . „Азъ не помнѭ (отъ него) обидна дума или суровъ погледъ; помнѭ само священното щастие на любовь-та и т. н.“

Отъ духа на индийска-та поезия, духа, който вѣе въ нѣмския, русския и др. прѣводи на това прѣлестно и раскошно източно цвѣте, въ българския прѣводъ трѣбва да го признаемъ — сѫ останѫли слаби дири. Нъ това е страшна-та орисница, която испива кръвь-та на всички-тѣ наши прѣводи още въ часа на тѣхно-то зачеванье.

При всичко това четенье-то на книжка-та доставя наслада, ако и не навредъ отъ поетичность-та на своя-та българска форма, то понѣ отъ хубость-та на свое-то индийско съдържание. За жаль е само, че прѣводачи тѣ не сѫ се уварднли отъ русски думи, като *безотчетливость* (стр. VIII); случившето се (стр. 3); *Дамаянти почнѫла* да бѣга (вм. да тича) подиръ дружки-тѣ си *(стр. 3)*; *посолство* (стр. 6); проигравамъ (вм. загубвамъ); гро-

зяща-та ги опасность (стр. 18); стонъ (стр. 20); гибка снага (стр. 27); и др. т.

Обръщаме внимание-то на читатели-тѣ особено върху прѣдговора на прѣводачи-тѣ, земенъ изъ история-та на литература-та отъ Вл. Затова. Желателно е пò-често наши-тѣ прѣводачи да компилиратъ или да прѣвождатъ такива откъслеци, които да ориентиратъ четеца на книга-та.

К. К.

ЧЬРТИ ОТЪ ЖИВОТА НА РАКОВСКИ.

Нарединъ и издава Черню Поповъ. Руссе Ц. 2 лева.

Ти иска да бутнешъ, о духъ беспокоенъ,
Нещастенъ мечтатель, апостолъ и войнъ
Въ единъ часъ дѣло-то на петь вѣкове.
Ив. Вазовъ.

Не е далече онова врѣме, когато геniялна-та и своеобразна натура на Раковски ще дразни и привлича любопитство-то и таланта на всякой колко-годѣ даровитъ български писатель, когато всякой ще го счита за единъ длъгъ да испита сила-та си въ отгатванье-то на тоя „безотвѣтенъ сфинксъ,“ въ проникванье-то въ тая душа—лабиринтъ. Сега като че никой не мисли за това, и то, колкото и да е скръбно, естествено е, когато надъ наша-та глава виси тоя ужасенъ ножъ...., когато въпроси отъ друго естество душѫтъ народна-та свѣсть. —

Съ голѣма радость посрещнѫхме горня-та книжка на г-на Черня Попова, защото не сме навикнѫли да намираме твърдѣ въ наши-тѣ книги полезни и потрѣбни нѣща. Задача-та, която авторътъ си е поставилъ, наистина, е много ограничена, нъ това никакъ не намалява стойность-та и значение-то на книжка-та. Всякой е свободенъ по своя произволъ да си избира задача-та и затова никой съ право не може никому да натяква, защо е прѣдпочелъ да пише за това, а не за друго и защо само за едно, а не за много или за всичко. Всякой приносъ и всякой добросъвѣстенъ трудъ въ литература-та е полезенъ, ако ще да е и най-дребний и най-специялний, и въпросъ-тъ, който една критика може и трѣбва да рѣши, е само тоя: испълнилъ ли е авторъ-тъ оная задача, която самъ си е избралъ? И за г. Попова ние трѣбва да кажемъ, че той добросъвѣстно и грижливо се е отнесълъ камъ прѣдмѣта си, че на единъ лекъ и гладъкъ езикъ, който се чете съ голѣма наслада, ни е запозналъ съ пò-важни-тѣ моменти изъ *външния* животъ на тоя трескавъ български синъ, въ когото народний гений бѣ въплътилъ, кристализиралъ енергия-та на 500 *годишенъ* мрътвешки животъ. Ние нарочно казваме: *изъ вънишния животъ,* и искаме съ това да означимъ, че г. Поповъ

развива прѣдъ насъ само картина-та на негови-тѣ скитания, борби и дѣяния. Съ душа-та на героя авторъ-тъ не се занимава. Той не се е опиталъ нито да обясни колко-годѣ генизиса на тоя извънреденъ духъ, нито въобще да ни охарактеризира негови-тѣ индивидуални качества. Това е безъ съмнѣние, ако щете, единъ недостатъкъ, нъ само въ такъвъ случай, ако считахме книга-та за една пълна и цѣла биография, а това самъ авторъ-тъ е прѣдпазилъ, като е нарекълъ книга-та си „Чьрти изъ живота на Раковски.“

Цѣла-та книга има 140 стр., 60 отъ тѣхъ (70 — 131) съдържатъ 35 писма, писани отъ Раковски до г. С. Дайнеловъ, дадени на автора отъ тоя послѣдния. Авторъ-тъ ги е напечаталъ едно слѣдъ друго, безъ никакви коментарии, безъ дори да съобщи нѣщо пò-вече за лице-то, до което сѫ били адрессирани. Тия писма сѫ отъ голѣма важность за изучванье различни-тѣ фази, прѣзъ които е миналъ черковния въпросъ и за участие-то на Раковски въ него. Личенъ, субиктивенъ елементъ въ тѣхъ твърдѣ малко има и за една характеристика на Раковски отъ тѣхъ малко може да се извлѣче. Нъ Раковски е билъ много прилеженъ писмописецъ и навѣрно у мнозина, още живи хора, се пазѭтъ драгоцѣнности изъ негова та корреспонденция. Чудно-то е само, че до сега никой не е издалъ нищо отъ негови-тѣ писма. Г. Дайнеловъ дава прѣкрасенъ примѣръ, който заслужва подражание.

1891, 18 мартъ.

Д-ръ К. Кръстевъ.

ГЕОМЕТРИЯ.

за

Долни-тѣ классове на срѣдни училища, книга I. Отъ *А Тодорановъ.* Четвърто издание.

Безъ никакви прѣдисловия за жално-то състояние на математическа-та ни литература ще пристѫпимъ да разгледаме, на-двѣ на-три, горѣпомененѫтия учебникъ. Добъръ ли е или лошъ, ние нѣма да кажемъ; ще оставимъ читатели-тѣ сами да си извадѭтъ заключение, слѣдъ като прочетѫтъ скромна-та ни рецензийка и, ако това заключение бѫде въ полза на учебника, то вина-та ще е наша, защото, както казахме, ще го разгледаме на-двѣ на-три. Нъ нека захванемъ:

Авторъ-тъ начева съ пространство-то. Той казва: *„мѣсто, което се простира къмъ всѣка посока безкрайно се нарича* **неопрѣдѣлено пространство.“** Споредъ насъ намѣсто неопрѣдѣлено може да се каже *беспрѣдѣлно* или *бескрайно голѣмо,* защото неопрѣдѣлено пространство е и това, което се заключава между стѣни-тѣ на единъ двостѣненъ ѫгълъ, а между това, туй пространство не се простира камъ всички страни бескрайно. Той нѣма да ни възрази на тая бѣлѣжка, защото, на нѣкои мѣста, самъ употрѣбява термина *беспрѣдѣлно.* — Малко пò-долу, авторъ-тъ казва: *„пространство-то има три посоки измѣрвамия.“* Кое пространство, беспрѣдѣлно-то ли? *Ами три посоки измѣрвания* ли е пò-добрѣ да се каже, или *измѣрение*

по три посоки? — *„Дълбочина наричаме третото измѣрване, когато го смѣтаме на долу въ земята, а дебелина го наричаме, когато можемъ да го разглеждаме отъ много страни“ *)* (стр. 1).

Опрѣдѣление-то на дебелина-та е досущъ лошо. Айфелова-та кула може да се разглежда отъ всички страни, нъ г-нъ Тодорановъ нѣма да каже, че тя е 300 м. „дебела,“ а 300 м. „висока.“ —

Слѣдъ пространство-то и измѣрвания-та, авторъ-тъ минува на точка-та, слѣдъ която слѣдватъ: линии-тѣ, повръхнини-тѣ и най-послѣ тѣла-та. — Г-нъ Тодорановъ, разбира се е прѣдавалъ по своя учебникъ; ще откаже ли той, че ученици-тѣ не сж разбирали, какво нѣщо е геометрическа точка?

Той казва че *„ний можемъ да си намислимъ точка, която да нѣма ни едно измѣрение,“* нъ не прѣдполага ли, че за учиници-тѣ отъ I кл. това е мжчно? че у тѣхъ се явяватъ въпроси: какъ, кждѣ и защо ще си помисляме такава точка, когато не можемъ да работимъ съ нея, а ще сме принудени да си я изобразяваме съ веществена? Още пò-мжчно е не само за малки тѣ, нъ и за ученици-тѣ отъ пò-горни-тѣ классове да разбержтъ, какво нѣщо е геометрическа линия, повръхнина ли или тѣло, и защо геометрия-та борави съ тѣхъ, когато е много пò-лесно да се работи съ веществени-тѣ? Според нась пò-добрѣ е да не се начене съ точка-та, а съ тѣло-то. Може да се земе едно веществено тѣло, да се раскаже на учиници-тѣ, по какви посоки и какъ се измѣрва то, да имъ се истълкува, че измѣрения-та на тѣло-то ще си останжтъ сжщи-тѣ, ако то е направено отъ дърво, желѣзо или друго и по тоя начинъ да разбержтъ, че прѣдметъ-тъ на геометрия-та нѣма никаква свръска съ материя-та, и че затова въ геометрия-та не става дума за никаква материя. Лесно е слѣдъ това да разбержтъ учиници-тѣ, какво нѣщо е геометрическо тѣло, а веднажъ разбрали това, може отъ тѣло-то да се мине на повръхнини-тѣ, линии-тѣ и най-послѣ точка-та.

На стр. 4 четемъ: *„Понеже математическата точка е невидима, за това съ веществената точка всякога означаваме математическата, т. е веществената точка е само образъ на математическата точка,“*

Защо ли не е употрѣбена намѣсто „означаваме“ пò сгодна-та дума „изобразяваме.“ Тая дума е пò-умѣстна: 1) защото самъ авторъ-тъ казва, че веществена-та точка е „образъ“ а не „знакъ“ на математическа-та и 2) защото дума-та „означаваме“ пò-долу е употрѣбена въ друга смисъль, („ний означаваме точкитѣ съ букви“).

На страница 6 има единъ прѣкрасенъ примѣръ отъ чупена линия; ето го: *като хвъркатъ, жрави тѣ се нареждатъ на чупена линия.* Що ли му е трѣбвало на Г-на Тодоранова, да хвърка толковъ високо? Ами какво ли понятие ще си състави дѣте-то за чупена линия, ако жерави-тѣ случайно се наредятъ на крива линия?

---

*) Лѣтось пжтувахъ прѣзъ Балкана. Отбихъ се на спасителния домъ да си почина. При входа имаше една нова каца. — „Твоя ли е тая каца, попита кой-тъ кираджия съдържателя на хана? — „Моя, сега що я стоварихъ“ — „Дълбока е, коджа нѣщо ще събере,“ каза кираджия-та. Той каза „дълбока“ при всичко, че каца-та бѣше на връхъ Балкана.

На сѫща-та стр. *Ако образующата точка въ движението си постоянно си мѣни посоката и може да се върне на сѫщото мѣсто отъ гдѣто е почнѫла да се движи, тя образува крива линия.* Ами ако върнемъ чупена-та линия тамъ, отдѣто е тръгнѫла, тя става ли крива? или ако образуѭща-та точка не се връща въ първоначално-то си положение, линия-та не може ли да бѫде крива? Авторъ-тъ види се припознава само затворени криви линии, нъ въ геометрия-та се разглеждатъ и отворени, нѣкои отъ които сѫ толкова важни, щото и г. Тодорановъ не ще може да ги исхвърли.

Пакъ на 6 стр: *Да си намислимъ една геометрическа права линия, че се движи не по продължение то (си?), а прѣко, както съ ножъ се рѣже хлѣбъ, то тя ще образува пѫть, който има двѣ измѣрения и т. н.*

Г-нъ Тодорановъ много обича да дава нагледни примѣри [като напр. съ жерави-тѣ], нъ жално-то е само, че не може да ги избира. Примѣръ-тъ съ хлѣба е много неясенъ. Не само дѣца-та, нъ и учитель-тъ мѫчно ще се усѣти, че г. Тодорановъ зима остро-то на ножа за линия [която рѣдко се случва да е права], а разрѣза на хлѣба за повръхнина. Понѣ ние така тълкуваме примѣра, па кой знае, може да се лъжемъ.

На стр: 7 *Една права линия въ движението си може да се движи различно и да образува разни повръхнини, з. това и повръхнинитѣ биватъ различни.*

Опрѣделение на крива-та повръхнина: *„Ако образующата линия отъ какъ образува единъ пѫть се завърне пакъ на първо-то мѣсто, отъ гдѣто е начевала движението си, то нейния пѫть се нарича крива повръхнина. Една кибритена кутия, глобусъ, яйце, бъчва и др. иматъ крива повръхнина*

Тука вече нѣма нищо вѣрно:

1) Не е достатъчно щото образуѭща та линия да се завърне въ първоначално-то си положение, за да бѫде повръхнина-та крива, въ такъвъ случай тя може да бѫде и чупена стига само да образува плоскость. При това не всички-тѣ криви повръхнини сѫ затворени. 2) Между примѣри-тѣ за криви повръхнини има и повръхнина-та на глобуса и яйце-то. Прѣкрасни примѣри, нъ никаква послѣдователность, а примѣръ-тъ съ пльощение-то на хлѣба на сѫща-та страница ни се вижда излишенъ.

Стр. 9. „*Между двѣ точки прѣзъ тѣхъ, може да има само една права линия*“ Пд-добрѣ е било да се каже· отъ една точка до друга може да се прѣкара само една права линия.

На стр. 11. *„Различаваме два вида линии: главни и помощни.*

Слѣдъ това Г-нъ Тодорановъ дава за примѣръ чертежъ 11 и разяснява, какъ се чертаѭтъ главни-тѣ и какъ помощни-тѣ, слѣдъ което казва: *„линиитѣ съ чъртици и точки се вѣматъ и за* искани. *Линии-тѣ съ точки (пункторни линии) служѫтъ за изображение на задната или невидимата часть на едно тѣло (виждъ ч. II)*“

Прѣди всичко, ученици-тѣ не могѫтъ разбра, какво значи искана линия, освѣнь това не е добрѣ, да се пращатъ дѣца-та въ ч. II да гледатъ линии съ точки; тѣ не знаѭтъ различни тѣ видове тѣла, *които ще срещнѫтъ* и начини-тѣ за чертание-то имъ, не знаѭтъ

коя е видима и коя невидима часть на тѣло-то. Па и въ много чертежи има линии съ чертички, а не съ точки. И послѣ, не е правило, че *невидителни-тѣ* ржбове трѣбва непрѣмѣнно съ точки да се чертажтъ.

(Слѣдва).

„ПРОМИШЛЕННОСТЬ“ И НЕЙНА-ТА ЗАЩИТА.

Отговоръ на единъ отговоръ

Отъ Д-ръ К. Кръстевъ.

II.

Да се защити човѣкъ, когато го нападатъ, или мисли само, че го нападатъ, не е негово *право;* то е негова свещена *длъжность.* Пò-висока и пò-полезна за света нравственость има, споредъ насъ, оня, който дѣбне и чака да унищожи всяка неправда (била лична негова, или чужда), отъ колкото оня, който стоически-лѣниво прѣнася всичко и казва само, като Вазовия Хаджи—Ахилъ: Божия Промисъль. Затова и ние пò-обичаме мизерна-та душа на оня учитель, който миналя-та година ни заплати, ако и безъ подписъ, и на лихви-тѣ лихви за една наша рецензия — отъ колкото стоицизъма на оня инспекторъ, който прѣмълча, когато го уловихте въ най-голѣмо граматическо невѣжество. Ужасний викъ показва съзнание на ужасна сила; че това съзнание често е фалшиво, или по български казано, *лъжовно,* това нищо не значи . . . . Та на ли и най-велики-тѣ философи, отъ индийския *Готама* до нѣмския *Фихте*, и „несъзнателния“ *Едуардъ фонъ Хартманъ*, казватъ, че тоя свѣтъ е цѣлъ лъжовенъ . . .

Слѣдъ като казва г. Пояковъ, че сме се стремили „единъ видъ“ да се специализираме въ критика-та, че критически-тѣ ни бѣлѣжки съдържали *невѣрни сжждения* и *противорѣчия*, добавя, че важно-то било това, дѣто сме „попаднали“ въ грѣшки каквито сме се *опитвали* тѣмъ да припишемъ. И захваща.

Необмислено сме отправили камъ научни-тѣ книги забѣлѣжката, че тие всички сж написани съ убийствено лошъ езикъ и то само тѣ. — Ние прочетохме своя та рецензийка на „Промишленность“*) съ всичка-та *обмисленость* своиствена г-ну Паякову и намѣрихме въ нея по тоя въпросъ само това: „Когато земете въ ржка българска книга, първо-то нѣщо, което особено неприятно и дори убийствено ви поразява, е: нейний езикъ и нейно-то правописание.“ И г. Паяковъ е цитиралъ само това, друго и не е могълъ да намѣри; нъ когато подирь съ свои думи поискалъ да повтори наши-тѣ, той прибавилъ отъ себе си само двѣ нѣща: първо, всички-тѣ научни, и второ, само научни-тѣ. Немислимо е да е направилъ това нарочно; той

---

*) В. Деянница, год. I, кн. IX, стр. 427.

просто не се е взрѣлъ въ думи-тѣ ни и ги е разбралъ така—нѣщо, което става съ всички ония, които отъ фалщиво честолюбие не искатъ да припознаѭтъ и поправѭтъ, а да отрекѫтъ грѣшки-тѣ си. Нъ въ всякой случай г. Паяковъ ще бѫде тъй любезенъ, щото безъ да го прѣдизвикваме, да оттегли тия прибавки, сир. да ги припознае за свои, погрѣшно приписани намъ. Увѣрени сме, че ще го стори, защото, ако погледне малко пò-спокойно на въпроса, трѣбва да съзнае, че и ние имаме „скромни" претенцийки за малко *научность*, че като „единъ видъ" специяленъ критикъ сме видѣли до сега много български (прѣводенъ и оригиналенъ) беллетристически сметъ, много пò-вече отъ колкото напр. самъ г. Паяковъ, че сме доказали това печатно съ рецензии на разни дребни и едри книжки и мн. др. И ако г. Паяковъ не мисли за насъ, че сме избѣгали изъ нѣкоя лудница, ако прѣдполага напр., че и ние като него мислимъ. когато пишемъ, и тогава ще трѣбва да признае, че такива галения на беллетристика-та не могѫтъ да излѣзѫтъ изъ уста-та на оногова, който е рецензиралъ съ толкова жлъчка прѣводи-тѣ на Вилхелмъ Телла, на Коварство и Любовь, на Макбета и др. Най-сетнѣ пакъ е свободенъ да мисли, каквото ще, стига да ни го каже и докаже съ наши собствени думи. Не стори ли това и не земе ли думи-тѣ си назадъ — тогава ние нѣма да го считате достоенъ за отговора ни.

За да улеснимъ г-ну Паякову мѫчна-та му длъжность, ние ще му кажемъ, какъ се е породила у него тая грѣшка .Той не е съзрѣлъ, че ние не сравняваме двѣ нѣща — научния и беллестристичния езикъ — а говоримъ *само* за едно, *безъ никакво отношение* камъ нѣщо друго и безъ никакво *всички*. Може да грѣшимъ — и има ли нѣщо пò-лесно отъ това? Нъ тогава трѣбвало г. Паяковъ гордо да ни каже: „стойте, г-нъ критиче; докажѣте това." Той не е умѣлъ да го стори; нека го стори сега и ако не му съберемъ примѣри за *убийствено лошъ* езикъ най-малко изъ 10 научни и quasi — научни книжлета, ще отстѫпимъ нему критическия жезълъ . . .

Послѣдни-тѣ 4 реда отъ оня пасажъ на 374 стр., който захваща съ „второ" и свръшва съ „рецензаторъ," ние считаме недостойни за една статия, която „скромний" авторъ счита за защита, за отговоръ. — Колко куражъ и колко търпѣние имаме ние, трѣбва да го покажѫтъ дѣла-та ни; а г. Паяковъ трѣбва само да има търпѣние да гледа и да си прави бѣлѣжчици. А колкото за сега, за да не се бои, че наший куражъ ще го остави насрѣдъ пѫтя, ние можемъ го увѣри, че неговий противникъ е бестрашенъ, а енергия-та му бескрайна — както е непрѣсушимъ изворъ-тъ, изъ който черпи и както е вѣчна идея-та, която го вдъхновява; че той желае само това: и неговий противникъ, сир. г. Паяковъ да не клюмне глава прѣдѝ врѣме. Толкова — и сега вѣрваме, че нѣма вече г. Паяковъ да иска отъ насъ „скромнички" бѣлѣжки. Скромность продава само надменний. Ние и не сме отъ оная пасмина скромни, които носѭтъ въ рѫцѣ-тѣ си скромни-тѣ думи: *необмислено, небрѣжно, безмислено*, за да ги хвърлятъ въ лице-то на ония, които *се стремѭтъ единъ видъ* да се специялизиратъ въ критика-та . . .

III.

На стр. 375 г. Паяковъ казва: „Малцина сѫ лица-та, които да могѫтъ да пишѫтъ по разни-тѣ *„отрасли"* на наука-та на *езикъ напълно понятенъ* за наши-тѣ читатели. Колцина сѫ и наши-тѣ специялисти по езика, които могѫтъ да се посочѫтъ за *примѣръ?* Да ли наший почитаемъ критикъ ще ги наброи много?" — Въ наша-та рецензия нѣма ни дума за *понятенъ езикъ* и за *примѣрни писатели*. Нъ като повдига г. Паяковъ тоя въпросъ, ще му кажемъ, че за насъ никакъ не важи, да ли има въ България такива хора, или не. Ни единъ да нѣма, ние пакъ все така беспощадно ще осѫждаме всички ония, които пишѫтъ *неправилно* и *лошо* Ако ние сами пишемъ така, то и ние сме осѫдени—и то най-жестоко, защото сами се осѫждаме.—Нъ, г. Паяковъ пò-нацолу казва, че все пакъ билъ задоволителенъ езикъ-тъ на наши-тѣ научни книги. О, горчива измама! Езикъ-тъ на „Промишленность" нагло се подиграва съ тая милость. Че г. Паяковъ се лъже, ние твърдѣ лесно можемъ го доказа, напр. съ „Промишленность", като захванемъ отъ нейно-то име, което страшно мирише на архаическа плѣсень. „Поминъкъ" наречете списание-то си, когато се рѣшите да поправите коренно езика му.

Пристѫпяме да докажемъ горне-то. Вие казвате, че, наистина, на 63 стр. се били вмъкнѫли *неясности. Безсмислици* сѫ тие, казваме ние, и то такива безсмислици, които никакъ не произтичатъ отъ «осѫдни-тѣ срѣдства на печатарство-то у насъ.» Отъ такива безсмислици не състои цѣла-та книга, нъ това споредъ Васъ заслуга ли е? И мислите ли Вие, че ние би удостоили „Промишленность" съ рецензия, ако състояше тя все отъ такива хубости? — Колкото за грѣшки-тѣ противъ езика, тѣ сѫ безбройни въ I кн. Ако обичате, да, Ви услужимъ: да Ви посочимъ най-малко по двѣ на всяка страница, и то безъ да имаме на рѫка ни единъ отъ оригинали-тѣ на прѣведени-тѣ тамъ статии. Нъ, пò-добрѣ снабдѣте ни съ оригинали-тѣ и обѣщайте да напечатате *като поправки* всичко онова, което ще поправимъ въ езика на «Пр.», а за сега да се задоволимъ само съ нѣкои *«повръхни»* — цитати.

„Това е една фантазия, срѣщу, която ще си подигне тозъ часъ три възражения: Техническо, практическо и финанциално, освѣнъ нераздѣлното усложнение на добро осѫществление, система-та е приспособима само въ права линия."

„. . . . Тъй щото други лица, както за млади, пъргави и вѣщи могѫтъ да се въсползуватъ безпрѣпятствие. Една подвижна банда, особенно на тъзи бързина по срѣдъ единъ тротоаръ ще причини много паданье-то съ лица не опитни, разсѣни, кѫсогледи и проч."

Стр. 58. Желателно е, *освенъ исключенията и нуждни-тѣ срокове въ всяка страна,* щото всякой индустриаленъ работникъ да има единъ день въ седмица-та осигоренъ за почивка; щото тоя день да бѫде недѣлния за лица протежирани.

Стр 56. „Засѣвание-то на ечмика почти завършено, само въ Британия, гдѣто обикновенно отъ страхъ за измръзванье не захващатъ посѣви-тѣ пò-рано отъ срѣда-та на Априлий. На вътрѣшни-тѣ пазари *настроение-то* на житна-та търговия малко се измѣни, само овесъ-тъ поскѫпя отъ 25 до 50 сант. Собствено въ Марселия *цѣни-тѣ на жито-то обнаружи подобряванце-то* на 25 сант. *прѣдъ видъ съкращение на привозвание-то съ повишителна тенденция въ Англия и Америка.*"
Това се нарича български езикъ!

Полит. економия навредъ се нарича *морална* наука; това е криво. Французка-та дума moral не отговаря на българска-та морален, защото послѣдне-то означава само нравственъ, а първо-то и нравственъ и духовенъ. Полит. економия, психология-та, логика-та и др. не сѫ морални, а *духовни* науки.

Production прѣвождате съ *производителность* вмѣсто съ произвожданье. Въ послѣдня-та кн. (V-та) сами сте поправили грѣшка-та си.

„Въ дѣйствителность, нѣма освѣнъ една и сѫща полит. економия." Туй е галицизъмъ; на български трѣбва да се каже: Въ сѫщность има само една (едничка) политическа економия.

Стр. 36 „Неможе да се запазватъ богатства безъ умно надъ тѣхъ заведование."

Стр. 39 Може или да обмѣни на другъ (продуктъ) . . .

Стр. 18. „Марксъ основава своя-та система върху формулирани-тѣ принципи отъ економисти съ най голѣмъ авторитетъ." Това е рабско прѣвеждание.

Стр 15, първи р. е казано: „Въ економия-та както и въ нравственность-та и политика-та." Тукъ се говори за науки; наука, която да се нарича *нравственность* на български, ний не сме чували. Дума-та moral пакъ е напакостила, защото отваря и на наше-то нравственность и наука за нравственность-та — *етика-та*.

Стр. 13 „Неизбѣжното харченье се поглъща отъ оскѫдни срѣдства и тежко се отзовава на *изработеното*." Не знаемъ оргинала, а безъ него тукъ е трудно да се разбира.

А на стран. 64: „Х. прѣдлага една организация [тротоаръ — организация!] назначена която да принесе голѣма услуга и т. н.". „Дѣятелни-тѣ хора бихѫ приложили на тази система бързина-та на тѣхния ходъ оная на тротоара."

Сравнително най-добъръ, въ I-та кн. на „Промишленность," е прѣводъ-тъ на Г. Д. Стерева (Спестяванье чрѣзъ осигоряванье), нъ въ него ето какви нѣща се срѣщатъ: „Тая длъжность е толкова настоятелна и срѣдствата *за да се испълни* толкова сѫ достѫпни сега за всякиго . . . . щото не знаемъ нито една причина *за да се отклони* човѣкъ отъ осигоряванието. Трѣбва да съжалимъ, че осигоряванието не е още всеобщо и *не е обично* отъ всички-тѣ классове на обществото." (11 стр).

„Освободи Франция *отъ да бѫде заната* отъ германскитѣ побѣдители" (12 стр).

„Което е *достатъчно за испълнението на намѣрението на осигорительтъ* (7 Стр).

Скѫпитѣ му на сърдце-то сѫщества. (стр. 9).

„Прѣстѫпление по отношение камъ нещастнитѣ жъртви, *така, и камъ цѣло-то общество.*" (9)

„Чрѣзъ пѫтьтъ на много количества отъ малки влогове въ купъ получва се единъ фондъ, който стига, *за да се продължѫтъ членоветѣ на обществото* въ врѣме на болѣсть" (13 стр.).

Когато въ статия-та съ най-добрия езикъ има толкова и такива грѣшки, то можете си прѣдстави, Г. Цаяковъ, колко съкровища, колко перли отъ классически български езикъ можемъ изрови въ „Промишленность" (I-та кн. само!), ако не пестяхме мѣсто-то и врѣме-то си.

Ако споредъ Васъ единъ такъвъ езикъ е удовлетворителенъ, тогава Вие имате пълно право да заявите, че всички-тѣ наши книги сѫ *задоволителни*. Ние си оставаме при старо-то заблуждение.

Слѣдъ тия цитати Вие може да сѫдите, да ли сме прочели Ваша-та I кн и да ли сме имали право да се не въсхитимъ отъ езика ѝ. Нъ трѣбва да Ви кажемъ, че слѣдъ онова основно опровержение, съ което удостоихте ваша-та не основна рецензия, сега трѣбва все така основно да докажете, че цитати-тѣ съдържжтъ езикъ, който заслужва да се нарече български.

(Слѣдва).

ИЗЪ ЖУРНАЛИ-ТѢ*).

I. *Аристотель и днешни-тѣ социялни въпроси.* Намѣрено-то неодавна Аристотелово съчинение, за Атинска-та конституция, което се мислѣше за пропаднало, растваря за историческа-та наука една до сега тъмна страница изъ старо-гръцкия животъ. Ние намираме въ тия пергаментови листа сжща-та вѣчна борба между „нѣмотия-та и богатство то, между привилегировани-тѣ единици и народна-та масса,“ която и днесь мжчи и движи умове-тѣ, която и днесь така упорито и бавно пъпле камъ края си. „Ако бѣше живъ сега великий философъ, се казва въ единъ англ. журналъ, той не би прибавилъ ни една нова страница камъ книга-та си, отъ страхъ, да не повтори нѣщо отъ казано-то въ нея. Ако ли се прѣведяше това съчинение и се напечаташе въ нѣкой вѣстникъ (слѣдъ като се промѣнжтъ само имена-та въ него), ние би помислили, че четемъ описание на онова, което става днесь въ Стария или Новия Свѣтъ.“

II. Review of Reviews. Нѣкогашний редакторъ на „Pall Mall Gazette,“ В. Стедъ, основалъ миняла-та година единъ *журналъ на журнали-тѣ*, който дава прѣгледи на съдържание-то на всички журнали и извадки изъ пô-важни тѣ статии, а освѣнь това политическа и обществена хроника, биографии на съврѣменници и др. Успѣхътъ на това ново прѣдприятие билъ блѣскавъ: 12-ий № трѣбвало да се напечата въ 200000 екз. Сжщо така била посрещнжта и втора-та му годишнина.

III. *25 годишний юбилей на „Вѣстникъ Европы.“* Като отбѣлѣжватъ русски-тѣ журнали тоя юбилей, тѣ почти единодушно признаватъ онова беспристрастие и оная смѣлость, които характеризуватъ политическия отдѣлъ на *„В. Европы.“* Горчиви-тѣ истини, които е слушало русско-то правителство отъ *„В. Е.“* дори и по най-деликатни-тѣ въпроси (напр. по българския), би били твърдѣ отровни и за много отъ така наречени-тѣ демократически управители. Като завиждаме на сѣверния Колоссъ за неговия неподкупимъ сждия, не можемъ по тоя поводъ да не искажемъ съжаление, че наши-тѣ правителства

---

*) В. Р. Въ тоя отдѣлъ ще вмѣстяваме както научни-тѣ новини, така сжщо и литературни-тѣ бѣлѣжки за наши или чужди списания. — При това считаме за нуждно да помолимъ ония г-да, които би имали добрина-та и за напрѣдъ да ни пращатъ материялъ за тоя отдѣлъ, да се ограничаватъ съ нѣща принципиялни и отъ общъ интересъ.

не сѫ имали всякога такива искренни приятели, такива строги и безстрашни сѫдии. — Партизане е имало всякога много, нъ въ тѣхни-тѣ заяшки тупурдии—инсинуации или нископоклонства—всичко има, само безстрашие не. —

Първи-тѣ 3 кн. отъ 26-та год. на *„В. Европы“* съдържатъ между много други нѣща и слѣдни тѣ, върху които ние обръщаме внимание-то на наши-тѣ читатели:

Прикований Прометей отъ Есхила, въ единъ хубавъ прѣводъ отъ извѣстния русски поетъ Мережковски.

Срѣдневѣково то мировъзрѣние, негово-то поникванье и идеалъ отъ В. Герье. Тая прѣкрасна и обширна културно-историческа статия би заслужвала да се прѣведе на български, защото ние нѣмаме нищо подобно.

Хайне и негови-тѣ критици отъ К. К. Арсеньевъ. Статия-та е съставена по поводъ на различни-тѣ мнения за Хайне, когото прѣслѣдватъ, като „не нѣмецъ“ нѣколцина видни нѣмски писатели (историкъ-тъ Трайчке и др.), па и самий императоръ Вилхелмъ II. Авторъ-тъ на статия-та, единъ отъ корифеи-тѣ на русска-та критика, възстава противъ това и прѣдава въ кратко мисли-тѣ на Брандеса, прочутия авторъ на „Главни-тѣ течения въ литература-та на 18 и 19 в.

IV. *Непрѣкѫснѫти ли сѫ жизнени-тѣ процесси?* Извѣстно е, че има много описания на разни случаи, дѣто човѣкъ и висши-тѣ животни падатъ въ такава пълна летаргия, щото изглежда, като че сѫ прѣкѫснѫти всички-тѣ имъ жизнени процесси, и послѣ, при извѣстни условия, изново се съживяватъ. Въ научно отношение тоя въпросъ не е рѣшенъ и тия явления не сѫ обяснени. Нъ нѣкои припознаватъ понѣ сѫществуванье-то на сами-тѣ фактове, а други и него отричатъ. Камъ послѣдни-тѣ спада и W Kochs, който въ X т. на Biologis hes Centralblatt (отъ 1890 г) обнародва статия-та: *„Възможно ли е врѣменно да се спре ходъ-тъ на жизнени-тѣ процесси?“* Като се основава на свои-тѣ опити, той заключава, че въ клѣтка-та на яйце-то животъ-тъ дълго врѣме може да почива, безъ да пада въ абсолютенъ вѫтрѣшенъ застой (както е напр. въ единъ кристалъ). Нъ щомъ отъ яйце-то се е развило извѣстно сѫщество, тогава прѣкѫсванье-то (систиранье-то) на жизнени-тѣ процесси е невъзможно, при всичко че въ яйце-то, образувано отъ тия сѫщества, пакъ може да настѫпи приврѣмененъ застой. Ст. Г.

V. *Нова метода за добиванье искуствено синило.* Синило-то е било извѣстно още на стари-тѣ. Гърци-тѣ и римляни-тѣ сѫ го употрѣбявали почти само въ живописство-то и медицина-та. Въ Европа то захваща да се употрѣбява за боядисванье едвамъ въ XVI столѣтие. — До скоро синило-то се добиваше само отъ извѣстни тропически растения. Старания-та на химици-тѣ да го добиѭтъ искуствено въ свои-тѣ лаборатории сѫ били напусто. Мюнхенский професоръ Baeyer прѣди нѣколко години сполучи; нъ негово-то откритие нѣмà практическо значение; негово-то синило ставаше много по-скѫпо *отъ естествено*-то. Едвамъ профессоръ Heumann въ Цюрихъ сполучи

прѣзъ Окт. миналата-та година да намѣри нова метода за добиванье синило по искуственъ начинъ, което той патентира въ всички държави. Материяли-тѣ, които употрѣбява той, сж евтини и метода-та е твърдѣ проста. Загрѣватъ смѣсь отъ анилинъ и манохлоръ-оцетна киселина, отъ което се получва ново съединение наречено ваниловъ — гликоколъ. Една часть отъ това съединение загрѣватъ до 260° съ двѣ части натриева основа, и слѣдъ като истине, растварятъ тъмнопортакалена-та смѣсь въ вода, наливатъ ж въ разлати сждове и ж оставятъ на въздуха. За малко врѣме въ раствора се образува искуствено синило, което се утайва на дъно-то на сжда. П. Р.

VI. *Българска-та литература прѣдъ русска-та публика.* При оная „отзывчивость“ на всички съврѣменни литературни явления, съ която справедливо се гордѣе русский народъ, трѣбва да ни очудва дѣто русски тѣ журнали рѣдко съдържатъ прѣводи изъ слав. литератури, а изъ българска-та, която при всичка-та си сиромашия има доста интересни за тѣхъ нѣща — комай никога Дори и библиографически бѣлѣжки за бълг. книги и списания нѣма. Ако ли, по изключение прѣведжтъ нѣкоя повѣсть, то тая повѣсть се печата въ второ и третостепенни журналчета и разни провинциялни издания. Въ най-распространени-тѣ и най-добри тѣхни лит. журнали нѣма буквално нищо. Чехи-тѣ, които стоятъ много пó-далече отъ насъ, прѣведохж най-добри-тѣ Вазови стихове, а русси-тѣ нѣма да сж прѣвели и десетина и то колко посрѣдствено! За „Подъ Игото“ се чуваше, че щѣло да се прѣвожда; печатано ли е, не знаемъ.

VII. *Русский философски журналъ.* Петербургска-та академия на науки-тѣ основа миналата та год. единъ чисто философски журналъ: *Вопросы философіи и психологіи,* подъ ред. на извѣстния русски психологъ Гротъ. Въ тоя журналъ се печататъ само оригинални русски изслѣдвания по философия-та и реферати за видни чужди философски съчинения. Въ послѣдня-та кн. на тоя журналъ има между друго-то една интересна ст. за нравственость-та и естествени-тѣ науки.

VIII. *Български-тѣ литературни списания.* „Трудъ“ като че е на издъхванье. Понѣ такова впечатление правятъ послѣдни-тѣ му (VIII, IX и X) кн., които никакъ не приличатъ на списание, а на книга. Жално ще бжде, ако го сполѣти тая сждба, нъ справедливость-та го изисква да припознаемъ, че „Трудъ“ съ своя-та апатия камъ нови-тѣ литературни явления самъ си ископа гроба, като зарази и читателе тѣ си съ апатия — камъ себе си. И негово-то крайно нередовно излизанье, както и бесъвѣстно-то неплащанье на множина волни или неволни абонати, много му напакостихж. — „Искра“ съ I-та кн. на III-та год. като да се посъвзе и засили: материялъ-тъ бѣше пó-живенъ, обѣщания-та пó-обилни. Нъ ето че се изминува половина-та отъ марта, трѣбвало би да се чака 4-та кн., а то втора-та не е излѣзла! Камъ края на година-та, когато българска-та енергия се пó-исхарчи, а ковчези-тѣ —пó-испразнятъ, това забавванье би било обяснимо, нъ сега никакъ не можемъ го разбра.

IX. *К. Ценкъръ,* професоръ въ висше-то чешко техническо учи-

лище въ Прага*), съ свои-тѣ нови открития по електричество-то става основатель на една нова теория за движение-то на небесни-тѣ тѣла, която принципиялно измѣнява Нютонова-та теория за всемирно-то притеглюванье. Въ идущия брой ние ще съобщимъ тая нова теория. *Ш.*

X *Не в „изъ" а „за" журнали-тѣ,* именно за наши-тѣ. Единъ г-нъ, който вѣроятно мисли, че скромна-та „Критика" ще критикува всичко, ни праща единъ видъ трактатъ съ страшно-то име: *„Лъжата, като българско национално качество."* Ние не го печатаме, защото излиза вънъ отъ кржга на списание-то и защото е много страшно; ще съобщимъ само негово-то интересно начало, което може на мнозина да се стори твърдѣ ближно до истина-та: „Кой не лъже въ България? Книжарь-тъ лъже, книговезецъ-тъ пò-вече, а печатарь-тъ още пò-вече; чиновникъ-тъ лъже, селенинъ-тъ лъже — по невинность и невѣжество, а търговецъ-тъ не само че лъже, нъ е убѣденъ, че безъ лъжа нѣма ни животъ, ни печалба."

Дума-та иматъ политически-тѣ вѣстници.

XI. *Японски-тѣ мини.* Минна-та индустрия въ Япония се намира сега въ голѣмо испаданье. Добиванье злато не принася сега никаква печалба, при всичко че въ XVIII-ий вѣкъ Португалци-тѣ сж изнасяли оттамъ всяка година злато за 20 милиона лева. Сега тамъ се разработватъ съ успѣхъ само мѣдни-тѣ, сребърни-тѣ и желѣзни-тѣ руди. Нъ, главно-то богатство на Япония се заключава въ каменни-тѣ вжглища. Споредъ Лимау, само островъ Иезо дава до 400 милиарда тона вжглища, сир. такова количество, което е достатъчно да удовлетворява нужди-тѣ на цѣлъ свѣтъ за 20 години.

XII. *Ново мѣстонахождение на минерала касситеритъ въ* Jacinto, *въ Калифорния.* Касситеритъ-тъ е едничка-та калайна руда, която служи за добиванье калай. Ново-то му мѣстонахождение се простира на пò-вече отъ 70 английски мили и има около 70 жилки, които излизатъ на повръхнина-та. Най-важна-та отъ жилки-тѣ има дебелина около 20 метра. Образувало се е английско дружество за разработванье тоя важенъ минералъ. С. К.

БИБЛИОГРАФИЯ.

Н. Станевъ Причини-тѣ на французска-та революция. Ц. 3 л.

Н. Шелгуновъ. Минжло-то и бждаще-то на европ. цивилизация. Стр. 80, Ц. 40 ст. (издава читалище-то „Трезвеность," въ Севлиево).

Д. Писаревъ. Исторически очерки. Ц. 2 л (Сжщо издание).

Люляковъ. Нова Китка. Стихотворения. Ц 1 л.

---

*) Ценкъръ е чехъ и единъ отъ най-видни-тѣ учени чехи; той е почетенъ членъ на Societa des Spettroscopisti italiani въ Римъ, на метеорolog. дружество въ Вѣна, на Naturforscherversammlung и мн. др. научни дружества и на чешка-та акедемия на науки-тѣ.

Шекспиръ. Краль Лиръ, трагедия. Прѣв. Т. Ц. Трифоновъ. Ц. 2 л.

Шекспиръ. Отелло, трагедия. Прѣв. А П. Н.

К. Величковъ. Христоматия. Т. I, за долни-тѣ кл.; т. II, за горни-тѣ кл. Стр. 180 + 436. Ц. 28 гроша. Издава книжарницата на К. Семерджиевъ, Солунъ.

Ч. Поповъ. Чърти изъ живота на С. Раковски. Стр. 150 Ц. 2 л. (За продань у автора, Руссе).

НАЙ-НОВИ КНИГИ,

получени въ редакция-та отъ 1 до 25 мартъ.

D-r K. Jiriçek. Das Fürstentum Bulgarien, seine Bodengestaltung, Natur, Bevölkerung, wirtschaftliche Zustände, geistige Kultur, Staatsverfassung, Staatsverwaltung und Geschichte.

(*Д-ръ К. Иричекъ.* Княжество България; почва, природа, население, економическо състояние, духовна култура, законодателство, управление и история).

Ето най-ново-то, а безъ съмнѣние и най-пълно-то и най-хубаво-то съчинение за България. И отъ кого другиго би могли да очакваме подобно нѣщо, ако не отъ г. Иричека, който отъ всичкитѣ чужденци най-добрѣ познава история-та, народа, страна-та и езика ни? Фактъ-тъ, че ние сами не се интересуваме и не изучваме страна-та си, е печаленъ, нъ още пó-скръбно би било, ако не докажемъ, че знаемъ да цѣнимъ и да се ползуваме отъ онова, което ни се поднася готово. И твърдо сме увѣрени, че ще го докажемъ, че книга-та на Иричека ще намѣри у насъ най-добъръ приемъ и най-пълна оцѣнка, че и нѣма да чака много за единъ добъръ и способенъ прѣводачъ на български. Наистина книга-та е огромна (до 600 стр. in 4-о), нъ то не може да бъде прѣчка, защото всяки ще си ѭ купи и защото и М-вото на Просвѣщение-то ще даде съ готовность най-голѣма поддръжка.

2. *Е. Лавеле.* Начала отъ политическа икономия. Прѣв. отъ II-то френско изд. Г. Писановъ. Стр. 296, Ц. 3 л. (Намира се за проданъ у издателя М. Кожухаровъ, Търново). — Драго ни е да извѣстимъ за прѣвода на тая книга отъ извѣстния у насъ Лавеле, чието име е свързано въ паметь-та на всички ни съ най-приятни спомени Сама-та книга нѣма нужда отъ прѣпоръка; тя е написана тъй легко и достѫпно, щото може да се чете като беллетристическа книга.

3. *Ю. Ивановъ.* Българский периодически печатъ отъ възраждането до днесь. Кн. I Ц. 1 л. — Поздравяваме начало-то на детални тѣ издирвания по наша-та литературна история, което полага г. Ивановъ и се надѣемъ, че скоро ще се тури край на днешна-та бежизненость, произлѣзла главно отъ раскѫсванье връзкитѣ, които ни съединяватъ съ наше-то литературно минѫло. Ето едно бескрайно поле за най-полезна дѣятелность, което по право прина-

длежи на българскитѣ младежи, а най-вече на студентитѣ отъ Висше-то Училище въ столица-та. Нека заявятъ тѣ на обществото за свое-то битие и нека докажатъ, че има едно скѫпо за България сърдце, въ което грозна-та апатия не е проникнѫла — юношеско-то.

4. *В. Атанасовъ*. Овощни дървета и сушение на овощия-та. Съ 11 обр., стр. 64, Ц. 80 ст. (Кн. V отъ „Народна библиотека,“ издание на съставителя въ София).

Ако има въ България вѣстници и списания, които се занимаватъ съ народа, и негова-тѣ материялни интереси, то сега му е врѣме-то, да се убѣди всякой, че тѣ съзнаватъ и залѣгатъ да испълнятъ длъжность-та си. Г. Атанасовъ тъкмо на врѣме издава книжка-та си; нека се притекѫтъ на помощь всички, *които сѫ длъжни* и които могѫтъ да сторятъ това; нека се популяризира между население-то идея-та за саденье овощни и други дървета. Станѫли сме за смѣхъ на свѣта и позоръ на себе си съ наша-та мания къмъ голѣми работи и наша-та неспособность за малки-тѣ. Лозе-то не ще молитва, а мотика. Защо се отпускатъ толкова пари за разни комисии и теоретически екскурзии, когато никакво *дѣло* не се начева? И ако *не можемъ* стори друго (защото не искаме), нѣмаме ли сила понѣ да испълнимъ закони-тѣ си? Или не, тука не може да се говори за сила, а за честь и самоуважение: тѣ ни налагатъ това. А има единъ законъ, който *заповѣдва* да се садятъ дървета. Тоя законъ трѣбва въ найближня-та сессия да се *унищожи,* щомъ и тая година се докаже, че България още не е узрѣла и толкова, щото да даде плодъ, отъ който понѣ дървета да се посадятъ за злочесто-то потомство. . .*).

5. *Шекспиръ*. Хамлетъ, трагедия въ V дѣйствия. Прѣв. отъ русски и нѣмски и издава Т. Ц. Трифоновъ, въ Руссе. Съ портрета на автора и 10 образа. Ц. 2 л. и 50 ст.

Прѣпорѫчваме на публика-та най-новия прѣводъ на г. Трифонова, който заслужва най-голѣмо насърчение и най-внимателна критика. Нека го похвалимъ тука прѣди всичко за това, че е ималъ тоя рѣдъкъ у насъ тактъ и вкусъ, да печата изящно Шекспировитѣ драми.

6 *Викторъ Хюго*. Парижска-та съборна цръква Св. Богородица. Часть. II. Прѣв Д. Х. Ивановъ, съ 72 ф. въ текста. Стр. 422, ц. 3 л. и 50 ст. Издава К. Г. Семерждевъ и С-ие, Солунъ.

7. *А. Шоповъ*. Баташко то кланье. Трагедия въ 4 д. Ние ще пишемъ въ наши-тѣ литературни „анали“ тая книга, защото има 1700 — 1800 спомоществователи. А за печалния фактъ, както и за сама-та книга и подобни-тѣ ней ще поговоримъ по-вечко.

---

*) Втора-та кн. бѣше подъ печатъ, когато прочетохме въ „Балканска зора“ отъ 22 мартъ статия-та „Наши-тѣ пѫтища.“ Тя не е първа-та ѝ ст. по тоя въпросъ, нѣма да бѫде и послѣдня-та: „Б Зора“ неуморно брани народнитѣ политически и економически интереси и ней се пада честь-та да бѫде първа *между наши-тѣ поли*тически вѣстници въ тоя въпросъ, както и въ мн. други. . .

ГОДИНА I. МАЙ 1891. КНИЖКА III и IV.

КРИТИКА.

ФИЛОСОФИЯ НА ИСКУССТВО-ТО

Отъ И. Тенъ.

Прѣв. съ нѣкои съкращения А. Б-ровъ.

V.

Нъ стига ли това, и художествени-тѣ произведения задоволявать ли се само да въспроизвеждатъ *отношения-та по между части-тѣ?* Никакъ не, защото най-велики-тѣ школи наймного занемарватъ реални-тѣ отношения.

Разгледайте, запр. италиянска-та школа въ най-великия нейнъ художникъ, *Микелъ Анджело,* и, за да си уясните идеи-тѣ, спомнѣте си негово-то chef d'oeuvre, четире-тѣ мраморни статуи, положени въ Флоренция на гробница-та на Медичи-тѣ.Ония отъ васъ, които не сѫ видѣли оригинала, знаѭтъ понѣ копия-та. Навѣрно, тия сѫщества, а най-вече тия легнѫли жени, отъ които едни спѭтъ, а други вече се пробуждатъ, нѣматъ сѫщи-тѣ пропорции на тѣло-то, каквито иматъ живи-тѣ лица. Като тѣхъ не се намиратъ и въ Италия. Тамъ ще видите хубаво облѣчени красиви юноши, селяне съ свѣтящи очи и дивъ изгледъ, академически модели съ силни мишци и горди движения; нъ нито въ село, нито на тържество, нито въ ателиера на художника — въ Италия или другѫдѣ, днесь или въ XV в., никой човѣкъ и никоя жена не е приличала на тия възмутени герои, на тия гигантски, отчаяни дѣви, които великий човѣкъ е изложилъ въ погребална-та капела. Въ своя гений и

въ свое-то сръдце намира Микелъ Анджело тия типове*). Да въплътишъ тѣхъ, трѣбвало е да имашъ душа-та на единъ самецъ мислитель, правдолюбецъ, душа пламенна и благородна, изгубена всрѣдъ изнѣжени и развратени души, измѣни и насилия, прѣдъ побѣдоносния триумфъ на тирания-та и неправда-та, подъ развалини-тѣ на свобода-та и на отечество-то; трѣбва и самий художникъ да е билъ заплашванъ отъ смъртъ и да е чувствувалъ, че ако живѣе, то е само по милость и може би за кратко врѣме, да бѫде неспособенъ да се прѣгъва и покорява, да бѫде унесенъ цѣлъ въ *това* искусство, едничко-то, въ което посрѣдъ безмълвие-то на робство-то, негово-то велико сръдце и неговото отчаяние намиратъ исходъ. На пьедестала на заспалата статуя е написалъ самъ Микелъ Анджело: „Сладко е да спишъ, а още пò-сладко, отъ камень да бѫдешъ, дори траѭтъ тегла-та и позора. Нищо да не виждамъ, нищо да не сѣщамъ е мое-то щастие, не буди ме. Ахъ, тихо говори.“ Ето онова чувство, което е създало тия форми; за да изрази него, той промѣнява обикновени-тѣ размѣри, продължава трупа и членове-тѣ, прѣгъва тѣло-то надъ кълки-тѣ, вдълбочава очи-тѣ, набраздява съ бръчки чело-то, за да прилича на львски погледъ, натрупва на плещи-тѣ цѣла планина отъ мускули, испъва на гърба сухи-тѣ жили и притиснѫти-тѣ едно въ друго ребра — както една силно испънѫта, желѣзна верига, която ще се пръсне.

Да разгледаме така и *фламандска-та школа,* отъ неѭ великия *Рубенсъ,* именно една отъ най-поразителни-тѣ му картини *Кермесса.* И тука нѣма да намѣрите реални-тѣ отношения. Идѣте въ Фландрия и ще видите весели хора, които хубаво ядѫтъ, а още пò-хубаво пиѭтъ, които пушѫтъ съ голѣмо душевно спокойство, флегматици и разумни, съ тѫпоуменъ изгледъ и съ голѣми неправилни черти; нъ нѣма да намѣрите нищо като животински-тѣ лица въ Кермесса. Рубенсъ навѣрно ги е взелъ отъ друго мѣсто. Подирь страшни-тѣ религиозни войни тая тлъста Фландрия, опустошавана отъ длъго врѣме, намѣри миръ и гражданска безопасность. А тамъ земя-та е тъй богата и хора-та тъй мѫдри, щото благоденствие-то и щастие-то бържѣ пакъ се наплодяватъ. Всякой сѣтѝ това обилие;

*). „Michel-Angelos Gestalten sind verkörpert Gedanken (Статуи-тѣ на М. сѫ въплътени идеи, мисли), казва извѣстний датски писатель Brandes в. *Hauptsrömungen,* томъ I). Б. П.

контрастъ-тъ между сегашно-то и минжло-то размърда груби-тѣ физически инстинкти. Рубенсъ е чуствувалъ въ себе си тия инстинкти: поезия-та на животинска-та, прѣситена плъть, на скотско-то, гигантски распустнжто, лишено отъ всякой срамъ сладострастие, блика въ бѣлина-та и свѣжесть-та на голоти-тѣ, съ които изобилно е насѣялъ картина-та си. За да изрази туй чувство Рубенсъ въ своя-та Кермесса расширява туловища-та, утлъстява бедра-та, прѣгъва кълки-тѣ, дава бльсъкъ на бузи-тѣ, разрошава коси-тѣ, запаля въ очи-тѣ дивия пламень на неуобздана-та страсть, дава воля на оргии, цѣлувки, ревъ и на най-оглушителния триумфъ на човѣка-скотъ — както никой други живописецъ прѣди него не е сторилъ.

Тия два примѣра ви показвамъ, че художникъ-тъ, като модифицира реално-то, модифицира го по *една* посока, съ цѣль да испъкне единъ извѣстенъ *сжщественъ признакъ* (caractère essentiel) на прѣдмѣта и съ него главна-та идея на художника за този прѣдмѣтъ. Този признакъ е онова, което философи-тѣ наричатъ *сжщность* на нѣща-та и казватъ, че искусство-то има за цѣль да прояви сжщность-та на нѣща-та. Ние ще оставимъ на страна тая техническа дума и ще кажемъ просто, че искусство-то има за цѣль да прояви основния характеръ, нѣкое видно и испъкнжло качество, нѣкое важно, ново гледище — съ една дума своиствено-то на единъ извѣстенъ прѣдмѣтъ битие.

Тука засѣгаме истинска-та дефиниция на искусство-то и имаме нужда отъ пълна ясность; трѣбва прочее да се спремъ и точно да отбѣлѣжимъ, какво наричаме *сжщественъ признакъ*. Ще отговорж на часа, че то е едно качество, изъ което проистичатъ *всички-тѣ или пò-много-то отъ други-тѣ му качества, пò-извѣстни точни отношения.* Извинѣте за това обстрактно опрѣдѣление; примѣри-тѣ ще го разяснжтъ.

Основний характеръ на льва е да бжде голѣмо месоядно животно. Всички-тѣ му физически или психически свойства произлизатъ отъ него, като отъ единъ изворъ. Прѣди всичко, зжби като трионъ, уста направени да раскжсватъ, които му сж и потрѣбни, защото е грабливо месоядно, което се храни съ месо и съ жива плѣчка. За да движи огромни-тѣ си челюсти, той има нужда отъ огромни мускули. Прибавѣте камъ това още страшни-тѣ клещи на крака-та му, страшни-тѣ му ногти, лекия му и и пъргавъ вървежъ, еластичность-та на крака-та му, които го подхвъргатъ като перо, видящи-тѣ и въ нощния мракъ

очи — въ най-сгодно-то врѣме за ловъ. Единъ естественикъ, който ми сочеше скелета му, каза: „то е една челюсть, издигнѫта на 4 крака.“ И всички-тѣ му вѫтрѣшни свойства сѫ съгласни съ това: кръвожедний инстинктъ, алчность-та камъ прѣсно месо, отвръщение-то отъ всяка друга храна, сетнѣ сила-та и нервна-та трескавость, чрѣзъ която грамадни-тѣ си сили концентрира въ минути на нападанье и защита, а слѣдъ тѣхъ пада въ сънлива дрѣмливость, спокойно и мрачно бездѣйствие. Всички тия черти проистичатъ отъ неговия хищнически характеръ, затова е и нареченъ отъ насъ: сѫщественъ харектеръ на льва.

Да разгледаме сега единъ другъ, по-мѫченъ примѣръ: цѣла страна, съ нейни-тѣ безбройни частности въ направа-та, външния ѝ видъ, култура-та, растения-та и животни-тѣ, съ нейни-тѣ жителе и градове — запр. Нидерландия. Сѫщественний характеръ на тая страна се крие въ това, че тя се е образувала отъ насипи, които се носѭтъ отъ рѣки-тѣ и се изливатъ въ устия-та. Отъ това проистичатъ безбройно много частности, които съставятъ жизнения битъ на страна-та, не само нейния външенъ изгледъ, а и общия строй на ума, нравствени-тѣ и физически качества на жителе-тѣ и тѣхни-тѣ произведения. Въ неодушевена-та природа, най-напрѣдъ намираме влажни и плодоносни равнини, отъ много-то и широки рѣки. Тия равнини постоянно сѫ зелени, защото голѣми, спокойни, лѣниво текущи рѣки, безбройни канали, сгодно расположени въ ниска и влажна почва, даватъ постояна влага. Сега сами ще угадите изгледа на страна-та, онова блѣдно дъжделиво небо и въ хубаво врѣме покрито съ леки испарения, които се повдигатъ отъ мокра-та почва и правѭтъ свода прозраченъ. — Много-то и богати пастбища отъ друга страна привличатъ много мирни стада, които даватъ на население-то млѣко и говеждо месо въ изобилие. Могло би да се каже, че въ тая страна вода-та дава трѣва, трѣва-та — добитъкъ, добитъкъ-тъ — сирене, масло и говеждо месо, а тия послѣдни-тѣ, заедно съ бира-та, произвождатъ жителе-тѣ.

И наистина, отъ тоя тлъстъ животъ и напоена съ влага физическа организация се ражда фламандский темпераментъ, флегматический характеръ, правилни-тѣ навици, спокойствие-то *на ума и на нерви-тѣ,* расѫдително-то и благоразумно схващанье *на живота,* постояно-то доволство отъ всичко, вкусъ-тъ

камъ такова благосъстояние, а отъ него — всякогашна-та чистота и пъленъ конфортъ . . .

Дори въ всички дреболии на всякидневния животъ, като направа-та на кжщи-тѣ и улици-тѣ въ всички-тѣ проявления на домашно-то доволство и щастие, ще видите слѣди отъ основния характеръ на народа, отпечатанъ въ почва-та и климата, въ растение-то и животно-то, въ човѣка и негово-то произведение, въ общество-то и индивидуума.

Отъ тия безбройни дѣйствия (effets) на основния характеръ, сждѣте за важность-та му. Искусство-то има за цѣль него да освѣтли. И ако то си задава тая цѣль, то го прави, защото природа-та сама не ж постига. Въ природа-та тоя характеръ е главний, а искусство-то иска да го направи едничкий.

Този характеръ се отразява въ реални-тѣ прѣдмѣти, нъ само отъ части, слабо и непълно, защото се кръстосва и отъ други причини. Човѣкъ сѣща тая празнина и, за да ж испълни, прибѣгва камъ искусство-то.

Нека се повърнемъ пакъ на *Кермесса*. Тия цвѣтущи жени, тия горди пияници, тия грждй, тия раскопчани и натъпкани кореми и стомаси може да сж имали подобия въ тогавашни-тѣ буйства. Обилна-та и богата природа се е стремѣла да произведе тъй силни и тъй груби нрави и тѣла, нъ само наполвинъ е сполучила. Други причини сж обуздавали проявления-та на плътски-тѣ страсти. Прѣди всичко сиромашия-та: въ най-добри-тѣ врѣмена и страни, мнозина нѣматъ достатъчно храна, и гладъ-тъ, или понѣ ненасиштанье-то, мизерия-та, лоший въздухъ, въобще всичко, което придружава бѣдность-та, ослабва развитие-то и пламнуванье-то на вродена-та алчность: който е страдалъ, той е по̀-бесиленъ, по̀-сдържанъ. Религия-та, законъ-тъ, полиция-та и навици-тѣ, спечалени отъ редовна работа, дѣйствуватъ по сжща-та посока; въспитание-то сжщо спомага. Отъ сто души, които при добри условия, би могли да служжтъ Рубенсу като модели, може би да е имало само 5 или 6, които наистина сж му служили като такъви. Нъ тия 5 или 6, които той е могълъ да види въ нѣкое тържество, сж се губѣли въ една тълпа отъ много или малко посрѣдствени, много или малко обикновени фигури. Смѣтнѣте и това, че въ момента, когато ги е гледалъ, тѣ не сж имали ония пози, изрази, движения, костюми и дивотии, които сж потрѣбни за да излѣзе на явѣ излишъкъ-тъ отъ дивашко-то

веселие. Тука природа-та вика искусство-то на помощь; тя сама не е могла тъй пълно да изрази характера — искусство-то е трѣбвало да го допълни.

Тъй е въ всяко висшо произведение на искусство-то. Когато *Рафаелъ* създавалъ своя-та *Галатея,* той писалъ, че понеже хубави-тѣ жени били рѣдки, той „слѣдвалъ една своя идея." Това значи, че като гледа отъ извѣстна точка на човѣшка-та природа, на нейна-та ясность, (sérénité) щастие и горда и грациозна нѣжность, той не намира живъ образецъ, който напълно да изразява тия черти. Селянка-та, която му е служила за моделъ, е имала обезобразени отъ работа ржцѣ, искривени отъ обувки-тѣ крака, убитъ отъ срама или унизенъ отъ занаята ѝ погледъ. Дори негова-та *Форнарина* има твърдѣ увиснжли рамена, грозни лакте и тжпъ и грубъ изразъ. Ако *Фарнезина* е скопирана отъ неж, то тя ще е досущъ измѣнена: въ картина-та той е развилъ онзи характеръ, който въ истинско-то лице се е съдържалъ само фрагментарно.

И тъй, сжщность-та на художествено-то произведение е да прѣдстави сжществения характеръ, или кой да е важенъ признакъ на прѣдмѣта, колкото може пò-господствуващъ и пò-виденъ. Затова артистъ-тъ махва ония черти, които затулятъ тоя характеръ, избира ония, които го проявяватъ, поправя ония, въ които е развален и подновява ония, въ които е унищоженъ.

Разгледайте сега, не вече произведения-та, а сами-тѣ художници, тѣхни-тѣ чувства, творчество и изобрѣтателность и ще ги намѣрите съотвѣтствени съ дефиниция-та на художествено-то произведение. Има една необходима за художника дарба, която никакво изучванье, никакво търпѣнье не може му замѣни. Ако ж нѣматъ, тѣ ставатъ копираче, работници. Тая дарба състои въ *самобитна въсприемливость* на прѣдмѣти-тѣ и явления-та. Единъ характеръ ги фрапира, поразява—резултатъ-тъ на туй е едно силно и ясно впечатление. Съ други думи: когато единъ човѣкъ се ражда съ талантъ, то негови-тѣ впечатления, понѣ отъ извѣстни прѣдмѣти, сж живи и бързи; той прониква и открива съ бързъ и вѣренъ тактъ нюанси-тѣ и отношения-та на прѣдмѣти-тѣ: ту печалния или геоический характеръ на върволица отъ звуци, ту гордость-та или сладострастность-та на една поза, ту богатство-то или чистота-та на два едноврѣмени или *или сукцессивни* тона. Съ тая способность художникъ-тъ про-

никва въ душа-та на прѣдмѣти-тѣ и става пò-проницателенъ отъ други-тѣ. Това толкова живо и индивидуално чувство не остава бездѣятелно — мисъль-та и нервна-та система отъ нея зимать потици-тѣ си. Неволно човѣкъ изразява вхтрѣшно-то си чувство: тѣло-то му прави движения и той сѣща една вхтрѣшна необходимость, да прѣдстави прѣдмѣта външно сжщо така, както самъ го схваща, гласъ-тъ рефлективно се модулира; рѣчь-та намира образни думи, непрѣдвидени обрати, хиперболиченъ, искусственъ слогъ и т. н.

Ето ние дойдохме вече до дефиниция-та на художествено-то произведение, Обърнѣте за минута ваши-тѣ погледи на назадъ и разгледайте, изминжтия пжть. Стжпка по стжпка дойдохме до едно пò-високо и заедно съ това пò-точно схващанье на искусство-то. Най-напрѣдъ приехме, че цѣль-та му е: *да подражава на видима-та външность.* Сетнѣ, като отличихме материялно-то подражание отъ интеллектуално-то, намѣрихме, че искусство-то *въспроизвежда само отношения-та по между части-тѣ.* Найсетнѣ, като забѣлѣжихме, че, за да отиде искусство-то до връха, тия отношения могжтъ и трѣбва да бждѫтъ измѣнени, приехме, че изучванье-то на отношения-та между части-тѣ става съ цѣль: *да се изрази въ тѣхъ сжществений характеръ на прѣдмѣта.* Никоя отъ тия дефиниции не оборва, а всяка отъ тѣхъ поправя прѣдишня-та, и сега, като съединимъ всички-тѣ и подчинимъ пò-ниски-тѣ на пò-високи-тѣ, можемъ ги резюмира тъй както слѣдва:

„Художествено-то произведение има за цѣль да прояви единъ сжщественъ характеръ, една важна идея, и то пò-пълно и пò-ясно отъ колкото това става въ живота. То постига това, като си служи съ ансанбла на части-тѣ на прѣдмѣти-тѣ и промѣнява тѣхни-тѣ взаимни отношения. Въ три-тѣ подражателни искусства: скулптура-та, живописъ-тъ и поезия-та, тая съвъкупность (ensemble) отговаря на реални-тѣ прѣдмѣти*).

---

*). Б. Р. Въ тая глава прѣводачъ-тъ е направилъ нѣкои испускания, които ние, поради тѣхна-та незначителность, не счетохме за нужно да прибавимъ. — VI-та глава съвсѣмъ липсува; тя е маловажна и се занимава съ музика-та и архитектура-та, отъ които Тенъ образува втора група искусства и ѭ противопоставя на първа-та. Разлика-та между двѣ-тѣ групи, споредъ него е тая, че първа-та комбинира произволно, безъ да подражава на реални отношения.

VII.

Сега, като се запознахме съ сѫщность-та на искусство-то, можемъ разбра и негова-та важность. Прѣди само ѭ чувствувахме, по инстинктъ, не съзнателно; благоговѣехме прѣдъ искусство-то, нъ не можѣхме си обясни това благоговѣние. Сега можемъ оправда нашия въсторгъ и да му посочимъ мѣсто-то въ човѣшкия животъ. Въ много отношения човѣкъ е само едно животно, което гледа да се заварди отъ влияние-то на природа-та или отъ други-тѣ хора. Той трѣбва да се грижи за храна, облѣкло, жилище, да се запази отъ лошо врѣме, гладъ и болѣсти. Затова обработва земя-та, борави съ мореплаванье, съ поминъкъ и търговия. — Освѣнь това, той е длъженъ да се грижи за продължение на рода си и за прѣдпазванье отъ чуждъ натискъ. Съ такъва цѣль образува семейство и държава, чиновници, сѫдилища, закони и войска. Подирь толкова наредби и трудове, човѣкъ все не е излѣзълъ изъ своя-та първобитность, той е все животно, само по̀-добрѣ снабдено съ храна и по̀-добрѣ защитено; нъ той все мисли за себе си и подобни тѣ си. Тука се отваря прѣдъ него единъ по̀-високъ, съзърцателенъ (contemplatif) животъ: той се интересува за вѣчни-тѣ общи причини, отъ които зависи негово-то битие и онова на подобни-тѣ му, за сѫществени-тѣ характери, които управяватъ всяка съвъкупностъ на вещи-тѣ и имъ даватъ своя отпечатъкъ въ най-малки-тѣ подробности. За да ги открие, той има два пѫтя: първий е наука-та, чрѣзъ която открива тия причини и тия основни закони, и ги изразява съ точни формули или абстрактни понятия; вторий е искусство-то, чрѣзъ което той проявява сѫщо-то, ала не вече съ сухи дефиниции, недостѫпни за тълпа-та и понятни само за нѣколцина специялисти, а по единъ конкретенъ начинъ, който не говори само на ума, а и на чувства-та и сръдце-то на най-простия човѣкъ. Искусство-то има тая особенность, че е въ едно и сѫщо врѣме *възвишено* и *народно,* че проявява най-високо-то и го проявява за всички.

Край на I отдѣлъ.

КРИТИКЪ-ТЪ

Отъ В. А. Жуковски.

Истинский критикъ, надаренъ отъ природа-та съ дълбоко живо чувство камъ прѣкрасно-то, има проницателенъ и вѣренъ умъ, който го ржководи въ сжждения-та му. Чувство-то му показва красота-та тамъ, дѣто ѭ има, въ всички-тѣ ѝ нюанси, и въ най-нѣжни-тѣ и въ най-нечувствителни-тѣ. Расждъкъ-тъ му опрѣдѣля истинска-та ѝ цѣна и не го оставя да се заслѣпи отъ лъжовния блъсъкъ, който по нѣкой пжть замѣнява истинска-та хубость. Той знае всички-тѣ правила и закони на искусство-то, запознатъ е съ най-прѣвъсходни-тѣ образци на изящно-то; нъ въ сжждения-та си не се покорява рабски нито на образци-тѣ, нито на правила-та: въ душа-та му сжществува единъ неговъ идеалъ на съвършенство-то, съставенъ отъ всички-тѣ красоти, забѣлѣжени отъ него въ изящни-тѣ произведения, идеалъ, съ който той сравнява всяко ново художествено произведение, идеалъ на възможно-то, който му служи като вѣренъ показатель за опрѣдѣлянье стжпени-тѣ на прѣкрасно-то. Нъ и това не стига: за да сжди човѣкъ добрѣ за художествени-тѣ произведения, трѣбва да бжде добрѣ запознатъ съ природа-та.

Земѣте за примѣръ епическа-та поема — най-висока-та поезия; въ неѭ ще видите нравствения свѣтъ съ всички-тѣ му страсти и физическия свѣтъ съ всички-тѣ му прѣлести и великолѣпия. Питамъ: ще бжде ли въ състояние единъ критикъ да опрѣдѣли достойнство-то на стихотвореца въ изображения-та на страсти-тѣ и характери-тѣ, ако нито дѣйствия-та на страсти-тѣ, нито тайни-тѣ на характери-тѣ, които трѣбва да се наблюдаватъ въ самия човѣкъ, не му сж извѣстни? Ще забѣлѣжи ли той вѣрность-та или невѣрность-та въ изображения-та на физическа-та природа, ако самъ се не въсхищава отъ нейни-тѣ хубости, ако вечерня-та чаровность, спокойно-то величие на утро-то, сладостния дъхъ на сѣнчести-тѣ долини, ужаси-тѣ на диви-тѣ скали, неподвижни всрѣдъ грандиозно-то паданье на водопади-тѣ отъ тѣхни-тѣ грамадни висини, ако всички-тѣ тия нѣща нѣматъ нищо привлѣкателно за негово-то сърдце?

Най-сетнѣ искамъ да намѣрѭ въ него пламенна любовь камъ искусство-то: то трѣбва да има за него високо понятие; въ противенъ случай той никога не ще си състави оня идеалъ за съвършенство-то, безъ който мисли-тѣ му, не ще бждтъ

нито живи, нито убѣдителни. Разбира се, че критици, ближни до моя идеалъ, сѫ твърдѣ малко: Лонгиновци, Джонсоновци, Лахарповци, Лессинговци,*) сѫ тъй рѣдки, както сѫ рѣдки и велики-тѣ художници, на чиито творения тие ни научихѫ да се удивляваме.

Добрий артистъ не може да не бѫде и добъръ сѫдникъ за свое-то искусство. Това е истина; нъ отъ това още не слѣдва, че способность-та за оцѣняванье художествени-тѣ произведения непрѣмѣнно трѣбва да бѫде свързана съ способность-та за произвожданье прѣкрасно-то. Лахарпъ е посрѣдственъ трагикъ; нъ кой по-добрѣ отъ него познава теория-та на драматическо-то искусство? И негови-тѣ бѣлѣжки върху трагедиитѣ на Расина и Валтера не сѫ ли по-добри отъ бѣлѣжки-тѣ, които великий Корнелъ **), тоя прѣвъсходенъ трагикъ, написа върху собствени-тѣ си трагедии? Творецъ-тъ създава по вдъхновение: той скоро налучва ония красоти, които критикъ-тъ, рѫководенъ отъ расѫдъка, съ бавно размишление разгледва въ само-то имъ пораждане. Тая бавность въ работа-та на оногова, който анализира вкуса, едва ли е съобразна съ бързина-та на творческия духъ; и ние не ги намираме всякога съединени въ единъ и сѫщия човѣкъ. — Способность да се въсхищавашъ отъ хубость-та, способность да налучишъ оня пѫть, по който творческий гений е достигнѫлъ цѣль-та си, по който е достигнѫлъ до произвожданье изящно-то, не е още творчески гений — тя е една стѫпень по-долу; не е всякиму дадено отъ природа-та да произвожда велико-то; нъ оня е поблизу до велико-то, който по-добрѣ отъ други-тѣ отгатва тайни-тѣ му, — И ако би трѣбвало да се избира, то азъ бихъ задлъжилъ послѣдния да бѫде тълкователь на първия, защото той е по-способенъ да влѣзе въ такъви подробности, които първий, като обхваща всичко съ единъ погледъ и изъ цѣло, би занемарилъ, би счелъ за бесполезни, та и не би ни пояснилъ удовлетворително, защо е постѫпилъ така, а не инакъ.

Звание-то на критика е съединено само по себе си съ нѣкои неизбѣжни опасности: критикъ-тъ има работа съ само·

---

*) Лонгинъ е гръцки критикъ, живѣлъ въ III вѣкъ под. Р. Хр. — Самуилъ Джонсонъ, английски журналистъ литераторъ, сатирикъ и авторъ на знаменития: „Рѣчникъ на английски езикъ.“ — Лахарпъ — французски критикъ (роденъ въ 1759, умрѣлъ въ 1803 год.). — Лессингъ нѣмски критикъ, роденъ въ 1729 — 1781 год).

**) Корнелъ — французски трагикъ (роденъ 1606 год, умрѣлъ 1684 год.)

любие-то, и то — а това е най-важно-то, — съ авторско-то самолюбие (което по своя-та разразителность заема първо мѣсто между всички-тѣ видове самолюбия): и така той е винжги изложенъ на опасность-та да оскърбява и съ най-скромно-то и съ най-умѣрено-то си сждение Въ такъвъ случай ще го спасжтъ тия правила: нека бжде той съвсѣмъ беспристрастенъ (беспристрастие-то може да се нарече честность на критика); нека има прѣдвидъ само полза-та на искусство-то, да се прѣдпазва отъ прѣдубѣждение и да си не позволява да сжди за случаи, въ които нѣкоя личность може да смѣси незабѣлѣжено въ присжда-та му и пристрастие. Мислж, че той като анализира изящни-тѣ произведения, трѣбва пò-вече да се спира на красоти-тѣ, отъ колкото на погрѣшки-тѣ, и като отбѣлѣжва само важни-тѣ погрѣшки, да въспроизвожда прѣвъсходно-то: всяка нова красота е печалба на искусство-то, и нова крачка камъ съвършенство. Най-сетнѣ езикъ-тъ на критика трѣбва да бжде важенъ и простъ и само въ необходимъ случай (когато просто-то убѣждение е недостатъчно) позволява му се да употрѣби орждие-то на ирония-та. Ирония-та произвожда не убѣждение, а прѣдубѣждение. Тя трѣбва да бжде само като помагало на здрава-та логика; нъ и тамъ е опасна, защото може да унизи и най-прѣвъсходно-то. —

Прѣвелъ: *Г. Куруяновъ.*

ДЖОНЪ ДРЕПЕРЪ.

История на умствено-то развитие на ЕВРОПА.

Прѣв. отъ русски. т. I, часть I стр. 160, Ц. 80 ст.

Прѣвожданье-то на едно тъй капитално научно съчинение, каквато е Дреперова-та *„История на умствено-то развитие въ Европа“* и то въ една епоха, въ която една твърдѣ малка часть отъ интелигенция-та се занимава съ четенье на какви да е книги, а една още пò-малка — съ четенье на научни книги — е много чудно, а и много похвално нѣщо. Нъ фактъ е, че послѣдня-та година и първи-тѣ мѣсеци отъ тая година обогатихж литература-та ни съ нѣколко прѣводни и оригинални на

учни съчинения и тоя фактъ прѣдрича единъ скорошенъ прѣломъ. А и между мнозина отъ наши-тѣ прѣводаче трѣбва да си е пробила пѫть тая златна истина, че съ прѣвожданье *само* на поетически произведения, ако ще и да сѫ най-хубави-тѣ, не може да се повдигне една литература и една публика, че трѣбва да се учимъ и то много да се учимъ, защото всинца сме недоучени, всинца сме скромни въ свои-тѣ оскѫдни знания...

I.

Дреперова-та история е една отъ малко-то всемирно-извѣстни книги, които, като по едно чудо, сѫ проникнѫли съ своя-та слава и въ наша България, и които сѫ си придобили извѣстна популярность. Наистина, Дреперова-та книга не е отъ броя на първокласни-тѣ съчинения, нъ, може би, това ѭ прави една отъ най-распространени-тѣ у насъ книги. Нейни-тѣ недостатъци и едностранчиви възгледи не отласкватъ, а привличатъ пò-вече читателе; тия недостатъци не се и чувствуватъ у насъ, или ако се чувствуватъ, то само отъ малцина. —

Дреперъ има живо и ясно изложение, има и свои особени, малко американски тенденции, нъ той умѣе на всичко да даде наученъ характеръ, умѣе вѣщо да се ползува отъ послѣдни-тѣ резултати на нова-та наука. Колко е смѣла, напр. и колко е оригинална тая негова мисъль, че „История-та на умствено-то развитие на Европа“ е *продължение* на негова-та „Физиология.“ *) Всички-тѣ му идеи не сѫ и не могѫтъ да бѫдѫтъ толкова смѣли; нѣкои отъ тѣхъ сѫ остарѣли вече или, както право каза единъ компетентъ г-нъ, тие никога не сѫ бивали твърдѣ нови. Негово-то историческо гледище и негово-то схващанье на историческия прогресъ сѫ много тѣсни, по нѣйдѣ дори не философски; той никакъ не е „хармониченъ“ — или, съ други думи казано, той никакъ не ламти, а и не е способенъ да примирява всички-тѣ диссонаси на фактове-тѣ въ грандиозна-та хармония на историческия животъ на човѣчество-то. Въ него ни диря нѣма отъ духа на классическо-то искусство и наука. . . Да, Дреперъ не е синъ на стара-та Еллада. И не само това — той е и прѣдубѣденъ противъ неѭ,

---

*) В. Прѣдговоръ: „. . . Тя трѣбва да служи като допълнение на моя-та книга: *физиология-та на човѣка*, дѣто се говори за човѣка като индивидуумъ.“

нейна-та красота не го вдъхновява, нито го привлича*). За ефирния животъ на ефемерна Еллада той е твърдѣ реаленъ и материяленъ; за чувствена-та и безгрижна Еллада той е твърдѣ интелектуаленъ и замисленъ. Лишенъ и отъ способность-та да забравя себе си, да исчезва и да се изгубва въ поезия-та на прѣдмѣта си — способность, която въ една така висока степень притежаватъ мнозина европейски историци и учени — Дреперъ никакъ не е могълъ да проникне въ прѣлести-тѣ, въ поезия-та на старо-гръцкия животъ. И най-послѣ Дреперъ не е достатъчно обективенъ; той не гледа всяка историческа епоха съ нейни-тѣ собствени очи, и не се издига на толкова високо гледище, за да може отдѣлни-тѣ заблуждения да смятря като едни необходими или понѣ неизбѣжни кривулици въ пѫтя на прогресса.

Никой обаче не би пожелалъ да бѫде лишена Дреперова-та книга отъ ония хубости и добрини, които проистичатъ именно отъ тия нейни недостатъци. Негова-та книга само затова е така своеобразна, защото е еднообразна, защото е едностранчива. А хубости-тѣ, които нея не красѭтъ, можемъ намѣри въ много други книги; нъ рѣдко ще намѣрите въ тѣхъ ония нѣща, ония особности, които има Дреперъ.

Частно за насъ, трѣбва да добавимъ, че пò-многото отъ слабости-тѣ на книга-та не сѫ слабости. Ние отъ тѣхъ можемъ само полза да извлѣчемъ. Ние имаме въ кръвь-та си малко отъ нѣмския мьглявъ идеализъмъ, сир. имаме непрактичность и Unbeholfenheit (ако и да нѣмаме голѣма доза deutsches Gemüth). Распространение-то на една книга съ такъвъ свѣжъ и здравъ реализъмъ между наше-то юношество ще бѫде много благотворно, независимо отъ ония крайности, които ще породи въ крѣхки-тѣ мозъци и слаби умове. Въ свѣта нѣма идея безъ крайности, а тая крайность все ще остави по нѣщо отъ английско-американска-та енергия (и „Thatkraft“), отъ тѣхния здравъ реализъмъ, отъ тѣхна-та любовь камъ науки тѣ, особенно камъ природни-тѣ, – любовь, отъ която сме толкова лишени. Само отъ единъ недостатъкъ на книга-та трѣбва да се прѣдпази българския четецъ: отъ игнориранье то на искусство-то — „das Moment der Schönheit

---

*] „Les grecs avaient partout je nesais quoi d'harmonieux, dèxquiset de definiti. Ils avaient exprimaient la beauté avec aisance et grandeur. Ont sent, que le génie ne peut faire mieux les mêmes choses . . .“ казва Ед. Scherer (Etudes sur la lit comtemporaine, t. IV, въ статия-та: L'histoire du romantisme]. Отъ това и диря нѣма въ схаващанье-то на гръцкия животъ отъ страна на Дрепера, както въ писателския темпераментъ на Самия Дреперъ.

und ihren Cultus"*) както казва прочутий историкъ на литератури-тѣ, Шерръ. И твърдѣ умѣстно въсклицава Шерръ за тая едностранчивость на Дреперова-та книга: „кой ще поиска още да тътре този „окаянъ животъ," ако не намираше утѣха въ прѣкрасно-то и въ поклонение-то на прѣкрасното!" Това лишение отъ ест. чувства не е необходимо свързано съ научни-тѣ знания; напротивъ, истинска-та наука — научна и въ свои-тѣ основи — необходимо води въ область-та на искусство-то. Наука безъ искусство, истина безъ хубость е сѫщо такава ръждясала тенденция, както хубость безъ истина и искусство безъ наука.

Нъ както и да е, а прѣвожданье-то на тая книга е хубаво нѣщо и ние желаемъ само да се свърши то пò-скоро и да намѣри отъ страна на наша-та публика оня благосклоненъ приемъ, който заслужва.

Първа-та книжка, която ние ще разгледаме, обзема тия 4 глави:

I. Природа-та се управява отъ закони;

II. Европа; нейна-та топография и етнология. Първобитни-тѣ форми на мисли-тѣ ѝ, тѣхни-тѣ прогрессивни измѣнения, както сѫ се появили въ Гръция въ вѣка на суевѣрие-то;

III. Отстѫпванье — за индийска-та теология и египетска-та цивилизация.

IV. Гръцкий вѣкъ на издирванье-то. Въздиганье-то и паданье-то на умозаключителна-та физика.

Върху първи-тѣ три глави нѣма много да се спираме, тамъ ще се задоволимъ пò-вече съ едно кратко излаганье на Дрепернови-тѣ мисли и нѣкои критически бѣлѣжки. Пò-дълго ще се занимаемъ съ IV-та глава; въ нея Дреперъ твърдѣ много се е повлиялъ отъ свои-тѣ американски коллези и твърдѣ много се е отдалечилъ отъ истина-та.

II.

(Глава I. За това, че природа-та се управява отъ закони).

„Върви ли историческия процесъ (? на русски процессія) на народи-тѣ напрѣдъ, като скитаѭще съновидѣние безъ причина и редъ или има единъ предначъртанъ тържественъ пѫть, въ който всичко трѣбва да се слѣе, винаги като се движи, винаги необоримо

*) Моментъ-тъ на хубость-та и нейний култъ J. Scherr. Geschichte der Weltleratur Bd. II. Туй сѫ послѣдни-тѣ думи на Шерра въ история-та на англо-американска-та литература.

като напрѣдва, като срѣща и прѣтърпява неизбѣжна-та послѣдователность на събития-та?" — ето задача-та, която си поставя Дреперъ. Неговий point de départ, неговото основно гледище е това: „Човѣкъ е прототипъ на общество-то. Индивидуално-то развитие е моделъ на социялния прогрессъ." Отъ това гледище раздѣля той история-та на всяки народъ на шесть *периода или фази:* 1. *дѣтство* (въ българския прѣводъ *дѣтинство),* 2. *отрочество,* 3. *младость,* 4. *мѫжество (?)* (зрѣлость, възмѫжалость), 5. *старость,* и 6. *смърть.*

Колкото и да е популярна тая анология между индивидиума и общество-то, колкото прѣгледность и ясность да пръска тя върху въпроса. — което прави всяко хубаво сравнение и всяка духовита аналогия, нъ противъ нея стоѭтъ тежки фактове и още пò-тежки философски принципи. Самъ Дреперъ като да ѭ счита вънъ отъ всякой споръ; понѣ той твърдѣ спокойно ѭ приима и ни една дума не губи, за да покаже, че това нѣщо не е голъ фактъ, а една смѣла, обширна и прѣкрасна научна хипотеза, далеченъ резултатъ на единъ дльгъ умственъ процессъ. Струва ни се да проникваме дори въ онова нѣщо, което е вдъхнѫло Дреперу толкова силна вѣра въ тая рисувана мисълъ. Че не е нѣкоя емоционална екзалтация, че не е единъ фантастиченъ произволъ, въ това можемъ а priori да бѫдемъ увѣрени. Единъ тъй трѣзвенъ ученъ, единъ ню-йоркски профессоръ на химия-та и физиология-та, не се увлича отъ призраци. Не, съвсѣмъ въ друга область и друга посока трѣбва да се търси изворъ-тъ ѝ: въ нова-та наука, въ ония велики и свѣтли истини, които ѭ огрѣхѫ, и въ ония искрици (Jrrlichter, feus follets], които ѭ направихѫ да блуждае [1]) — Ето напр. въ I-та глава между другото ще намѣрите, ако и не наблизу до горни-тѣ цитати, нъ въ явна свръска съ тѣхъ, тия мисли, които не сѫ друго нищо, освѣнь почва-та, която е родила горния цвѣтъ: „Въ индивидиума животъ-тъ се поддържа само чрѣзъ образуванье-то и унищожаванье-то на органически-тѣ частици; ни една часть отъ система-та не остава неподвижна, нъ всякадѣ се смѣнява непрѣкѫснѫто, като се разлага. *По тоя начинъ смърть-та е необходимо условие за живота, и колкото по енергично работи нѣкоя часть отъ организъма,* или - ако сравнимъ различни-тѣ животни — колкото е пò-дѣятелно тѣх-

[1]] Туй се отнася както за природни-тѣ, тъй и за социални-тѣ и философски науки.

ното сжществуванье, толкова пò-вече съставни-тѣ елементи се исхабяватъ и изгубватъ.“

За физическия животъ на индивидиума това е вѣрно, както е вѣрно за всякой организъмъ, защото *„оргарнически животъ“* е само друго име за тоя фактъ — за вѣчния водовъртежъ на материя-та, за непрѣкжстнжто унищожаванье на сжществуващи-тѣ и създаванье на нови клѣтки (Zellen, cellules). Ако ли се вземемъ пò-вече, ние ще трѣбва да кажемъ, че за човѣшкия организмъ — духовния и тѣлесния – то не е напълно вѣрно, а само отъ части. Има други единъ физиологически принципъ, който много пò-точно се прилага върху тѣлесна-та организация на човѣка и който противорѣчи на горния. Тоя принципъ гласи: животъ-тъ на единъ органъ състои въ негово-то функциониранье, а смърть-та въ неговото нефункциониранье. Колкото пò-редовно и пò-правилно функционира единъ организъмъ, толкова е пò-здравъ и пò-длъгъ неговий животъ. Инакъ и не може да се помисли, защото тогава би трѣбвало да влѣземъ въ противорѣчие съ най-очевидни-тѣ фактове и да твърдимъ, че болний човѣкъ или болний стомахъ живѣжтъ пò-вече отъ здрави-тѣ. Въ психическия животъ пакъ само послѣдний принципъ може да бжде приложенъ точно и само той е съгласенъ съ най-извѣстни факти, на които първий, Дреперовий досущь противорѣчи. Безбройни сж примѣри-тѣ отъ длъгъ животъ на лица, които сж прѣкарали живота си въ най-усилни умствени занятия[1]) а тия примѣри би трѣбвало да се игнориратъ, да се оставжтъ необясними, щомъ се приеме, че едимъ организъмъ толкова пò-бържѣ се разрушава, колкото пò-вече работи. Има обаче и такива научни факти, които направо доказватъ, че именно неработенье-то, нефункциониранье-то е истинска смърть. Хората обикновено считатъ за най-здрави ония отъ подобни-тѣ си, които сж най дебели и най-чудно-то за тѣхъ е, да чужтъ, че билъ умрѣлъ внезапно нѣкой снаженъ, червендалестъ и сферически закржгленъ човѣкъ. За медицина—та обаче тая смърть е най-естествена-та, „най-правилна-та,“ защото голѣма-та дебелина на тѣло-то, която обикновено се послѣдва отъ *затлъстяванье на сръдце-то* (Herzverfettung) не е здравье, а болѣсть, произлѣзла единствено отъ нефункциониранье, отъ лѣность — умствена или тѣлесна.

---

[1]) *И Софоклъ,* и Гете, и Нютонъ, и Кантъ, и Ранке, и Шлоссеръ.

Слѣдъ всичко това трѣбва да кажемъ, че принципъ-тъ за неминуемо-то „исхабяванье“ е неприложимъ нито въ психическия, нито въ тѣлесния животъ на индивидуума. Само въ една область има стойность тоя законъ, само въ едно отъ много-то приложения е вѣренъ той: въ теория-та за клѣтки-тѣ (Zellentheorie). Дреперъ прави тука една фатална грѣшка, именно защото смѣсва всички области, защото не отличава унищожаванье-то на клѣтки-тѣ на единъ организъмъ отъ унищожаванье-то на самия организъмъ, зетъ изъ цѣло, въ неговия ensemble. Унищожаванье-то на отдѣлни-тѣ клѣтки е толкова пд-бързо и животъ-тъ на всяка отдѣлна клѣтка толкова пд-ефемеренъ, колкото животъ-тъ на *цѣлия организъмъ е пд-трескавъ.* Така формулиранъ тоя принципъ е вѣренъ и само въ такъва форма се приема той отъ днешня-та физиология, а не тъй, както Дреперъ неточно казва.

Нъ нека видимъ, може ли тоя принципъ да бѫде приложенъ понѣ върху социялния животъ. —

Като наречемъ човѣка „социяленъ атомъ,“ както мнозина го наричатъ, тогава само *една* аналогия е позволена и твърдѣ умѣстна: и социялния животъ на единъ народъ сѫщо така се поддържа съ появяванье-то и исчезванье-то на отдѣлни-тѣ индивидууми, както физический животъ на организми-тѣ. Нъ пд-нататъкъ аналогия-та никакъ не отива. Старня индивидуумъ никакъ не може да се сравни съ употрѣбена-та и врѣдна вече за организъма клѣтка, а смърть-та на отдѣлни-тѣ индивидууми нѣма нищо общо съ смърть-та на общество-то. Много млади распалени мозъци мислѭтъ, че старо-то е непотрѣбно и че е полезно само онова, което тѣхний микроскопически гледецъ вижда, нъ тие иматъ тъкмо толкова право, колкото може да бѫде право противно-то, онова, което проповѣдватъ много прѣди врѣме узрѣли и прѣзрѣли умове, които не чакатъ никакъвъ май въ декемврийския мракъ на своя едвамъ захванѫтъ пѫть...

Сѫщия резултатъ може да се добие и безъ тия дребнави и малко педантични за „голѣма-та публика“ взирания въ история-та и физиология-та. — Че смърть-та на индивидуума никакъ не произлиза отъ тамъ, отъ дѣто проистича смърть-та и промѣняванье-то на молекули-тѣ — това нѣма нужда отъ доказванье. А за смърть-та на цѣли общества и народи не може и дума да става, защото нито за минута не можемъ помисли, че тя сѫществува затова и по сѫща-та причина, по която се раз-

вива молекуларния животъ*). Колкото за само-то дѣление човѣшкия животъ на шесть възрасти, то, само по себе, не е осѫдително, не е и невѣрно — освѣнь ако не се довежда ad absurdum. Има мисли и дѣйствия, свойствени пò-вече на една, отъ колкото на друга възрасть, пò-вече на юноша-та или на стареца, пò-вече на момъка, или на дѣвица-та. Нъ всичко туй не е абсолютно, защото изобщо въ психическия животъ, дѣто не царуватъ механически-тѣ закони, не може да има и пълна абсолютность. По тая причина именно — липсуванье-то на механическа (apodiktisch) неизбѣжность — не може смърть-та да фигурира като неизбѣженъ шести моментъ**). Само двѣ нѣща би могли да докажѫтъ, че тая смърть наистина сѫществува: I *факти-тѣ*, II *теория-та*. И двѣ-тѣ говорѭтъ противъ нея.

Оня кѫсъ отъ историческия животъ на народи-тѣ, който съ толкова трудове на наука-та е билъ скърпенъ, реконструиранъ (и то, уви, съ толкова празнини!), е единъ атомъ въ живота на човѣчество-то и въ прѣдвѣчния, милиярдния животъ на вселенна-та. Ако въ тоя кѫсъ имаше факти, съгласни съ тоя принципъ, то тѣ сами по себе си малко сигурность можехѫ да ни дадѫтъ. Въ сѫщность обаче тия факти не говорѭтъ въ полза на принципа, а много отъ тѣхъ стоѭтъ въ явно противорѣчие съ него. Само за нѣкои народи изъ древня-та история можемъ ние съ колко-годѣ вѣроятность да говоримъ за умиранье, за постѫпенно разлаганье; нъ даже и въ римска-та история, която е най-близка до едно сѫщинско раскапванье (като онова, на единъ червясалъ и гнилъ трупъ), дори и въ нея не можемъ игнорира нахлувванія-та на варвари-тѣ, които не само ускоряватъ, а и докарватъ паданье-то, и които, заедно съ много други вѫтрѣшни условия на римския държавенъ животъ, правѭтъ невъзможно всяко прѣражданье. А колко исторически примѣри има, които не могѫтъ да бѫдѫтъ вклѣщени въ схема-та на Дрепера? Може ли напр. китайска-та история, която отъ хиляди години стои, като замрьзнѫла, на една и сѫща висота, да се интерпретира въ полза на тая теория? Нъ нека не излизаме вънъ отъ история-та на Европа: и въ нея има доста факти

---

*) Съ най-неумолима логика и здравъ Geschichtssinn (историческо чувство) бичува Лотце тия и подобни-тѣ ней теории. В. Mikrokosmos, Bd. III, VII B.

**) Желали бихме да знаемъ, нѣма ли и такива фантастични биолози, които да сѫ се въсползували отъ тая аналогия, за да прѣпишѫтъ на клѣтка-та шесть-тѣхъ възрасти на индивидуума, нъ историци-тѣ, които на индивидуума прѣ*писватъ* клѣтъчна-та смърть, сѫ доста много.

за оборванье-то на тая теория. Така напр. има периоди, въ които едни съвсѣмъ младенчески, нови исторически народи иматъ въ своя общественъ животъ елементи, които могжтъ и би трѣбвало да се срѣщатъ само въ зрѣли народи. Въ единъ и сжщи народъ намираме ние въ срѣдни-тѣ вѣкове признаци на младость и на старость: най-голѣма варварщина, неопитность и хаотическа безредица, редомъ съ най-високи-тѣ плодове на култура-та. Грубость-та на нрави-тѣ, крайно-то невѣжество и дѣтинска-та наивность сж първий признакъ; възвишено-то религиозно чувство, екзалтирана-та вѣра, грандиозни-тѣ готически храмове, съперници на еллинска-та архитектура, военни-тѣ наредби и въобще военни-тѣ желѣзарски издѣлия — ето вторий признакъ. Има̀ ли въ органическия и психическия животъ на индивидуума понѣ диря отъ такова смѣсванье на старость и младость? Не, нѣма. И ако въ историческия животъ е възможно, то съ това пакъ се доказва, че въ него нѣма истинско остаряванье. „Les générations succedant aux générations, un peuple est toujours également jeune," казва прѣкрасно и вѣрно Emile de Laveley*). Прѣсни-тѣ и пълни съ енергия пришелци зиматъ мѣсто-то на съсипана-та отъ тѣхъ римска империя и култура, нъ при това зиматъ и си ассимилиратъ само два три елемента, именно ония, които имъ трѣбватъ и така блѣскаво, щото пò-нататъшно-то развитие не е друго нищо, освѣнь едно продължение на досегашно-то. Тия два елемента сж *архитектура-та* и *военно-то искусство;* първо-то имъ трѣбва за да градкжтъ храмове, второ-то за да воюватъ. Освѣнь тѣхъ друго нищо не вирѣе, освѣнь тия два цвѣта на културно-то дърво нищо друго не цъвти — то спи дългъ мрътвешки сънъ. Тука е очевидна разлика-та между индивидуума и общество-то. Послѣдне-то е смѣсь отъ стари и млади, отъ индивидууми, принадлежащи на стара рухнжла висока култура и на нова.

Нъ пò-нататъкъ, има ли въ органическия животъ нѣщо, което да може да се сравни съ историческия фактъ, нареченъ така хубаво: *Възражданье на народи-тѣ?* А възражданье-то на единъ народъ става именно въ негова-та старость, когато за единъ индивидуумъ слѣдва неминуема и неизбѣжна смърть, и никакво срѣдство за възродяванье и подмладяванье нѣма.

*) Eléments d'Economie politique, p. 14 [II edition]. Прѣводъ: „Поколения-та слѣдватъ едно подирь друго и народа всякога остава еднакво младъ" — и еднакво старъ, ако щете.

Само обожатели-тѣ на „жизнения елексиръ,“ исчезнѫли отдавна заедно съ златни-тѣ си надѣжди, сѫ се осмѣлявали само да мечтаѭтъ за него, когато подмладяванье-то на общество-то не е мечта: то е дъхъ-тъ, който вѣе и дава животъ на нова-та история, то е основа-та на цѣла-та днешна политическа система. На тоя проблемъ, на тая златна цѣль посвѣтяватъ днесь живота си и сили-тѣ си много хуманни и самоотвържени дѣйци. Па и не е ли наистина едно прѣкрасно подмладяванье, не е ли грандиозна картина на борба между мрачна-та рутина и свѣтло-то бѫдѫще, онова, което днесь, като единъ живителенъ електрически токъ раздвижва, разтръсва Европа? Само Римъ, а особено Еллада, въ свое-то естествено развитие твърдѣ близки до органическия животъ на индивидуума, лишени отъ ония искусствени помагала на самоподмладяванье-то, които минѫло-то завѣща на потомство-то, само тие лесно могѫтъ се окова въ тая теоретическа рамка, и то може би именно затова, *защото сѫ твърдѣ близки до органическия животъ на индивидуума.* Послѣдне-то обстоятелство говори много въ полза на Дрепировий принципъ, нъ само за оная область, изъ която е зетъ и на която принадлежи; сѫщето обстоятелство го прави още пô-въпросенъ и пô-подозрителенъ за „искусственния“ исторически животъ — какъвто е днешния и вѣковния животъ на континента, защото е изложенъ на безбройни влияния. И защо най-послѣ да ходимъ на далечъ? Нека устремимъ погледи-тѣ си върху чудни-тѣ сѫдбини на България — тие много ще кажѫтъ. . . Има ли въ органическия животъ нѣщо, подобно на тѣхъ? На тия шесть вѣка трескавъ исторически животъ? На тия петь вѣка историческа смърть и подирь неѭ едно пробужданье, единъ стремежъ и гигантски полетъ, каквито история-та не е запомнила и никой Тукидидъ не е още записалъ?....

(Слѣдва).

НЕРВНИЙ ВѢКЪ.

Съчинение на Мантегацца, професоръ по антропология-та въ Флоренция. Прѣв. Ж. Д. Руссе, скоропечатница на С. Роглева. 65 стр Ц. 75 ст.

Тая хубавичка книга, написана на единъ твърдѣ популяренъ и лекъ езикъ и прѣведена, ако и не безъ нѣкои руссизми, нъ доста гладко, се явява малко прѣди врѣме въ Бъл-

гария. Нервни хора има и у насъ, нъ наше-то общество не е нервно и наший XIX вѣкъ (отъ освобождение-то на самъ) не може да бѫде нареченъ *нервенъ,* ако и да заслужва много други пò-лоши имена. . . Струва ни се, че ще е пò-полезно да се прѣвождатъ книги, които да ни запознаватъ и цѣрѭтъ отъ ония болки, които имаме сега, а изучванье-то на бѫдѫщи-тѣ ни болки да остане за пò-послѣ. Други-тѣ приготвени отъ сѫщия г-нъ за печатъ Мантегайцови книги: *Лицемѣрний вѣкъ, Хигиена на красота-та* ще бѫдѫтъ пò-своеврѣменни.

Прѣпорѫчваме на прѣводача на тия книги да се пази отъ подобни несвойственни на нашия езикъ думи и фрази: мозгови-тѣ стр. 6 (вмѣсто мозъчни-тѣ); у мене сѫ разстроени нерви-тѣ, стр. 9; главокружение, причудливи (стр. 8); извощикъ (стр. 16); отличившия се синъ (стр. 17); насмѣшка (стр. 16); отрасъль (стр. 41); чрезвичаенъ (стр. 33): въ родѣ на миндално масло (стр. 34); не е освѣнъ единъ прѣписчикъ, ощущения (58 стр.) и др.

По свое-то съдържание книжка-та заслужва да бѫде внимателно прочетена; тя е пълна съ научни фактове и социялни истини.

Z.

КОРИОЛАНЪ.

Трагедия въ V дѣйствия отъ В. Шекспира.

Прѣвелъ отъ русския прѣводъ на А. Дружинина Т. Ц. Трифоновъ.

Отъ всички-тѣ всемирни поети Шекспиръ е най-честитъ — или най-злочестъ — въ България. Отъ никой другъ поетъ не сѫ прѣведени въ толкова кѫсо врѣме и толкова много произведения, както отъ любимия синъ на Стария Албионъ. Отъ оригинала, наистина, сѫ били прѣведени само двѣ-три негови произведения: Хамлетъ (прѣвелъ Ив. П. Пѣевъ), Юлий Цезаръ (прѣв. Ив. Славейковъ) и други, нъ отъ русски-тѣ прѣводи най-малко 7 — 8. Казвамъ 7 — 8, нъ това е броя само на печатани-тѣ до сега; освѣнь тѣхъ има 5 — 6, извѣстни менѣ въ рѫкописъ, още не печатани.

Другъ е въпросъ-тъ, да ли тия прѣводи сѫ достойни за име-то на Шекспира, да ли тѣ запознаватъ наша-та публика съ духа на Шекспирова-та поезия, да ли му печелѭтъ четци и обожателе. Другъ е и въпросъ-тъ, печелимъ ли — Шекспиръ и ние — отъ това усърдие и трудолюбие на наши-тѣ прѣводаче. Не знаѭ, читателе-тѣ какво мислѭтъ за това, нъ азъ никакъ не съмъ наклоненъ да

отговоря утвърдително. Фактъ-тъ, че Шекспиръ е недостѫпенъ за „масса-та“ — тоя фактъ не важи много, защото съ малко трудъ той може да се направи достѫпенъ за нѐ-голѣма-та часть отъ тая масса, не като се съкрати и разводни, както сѫ правили стари-тѣ французски прѣводаче на Шекспира, не като се *снеме той,* а като се *издигне* тя — като се поучи и опѫти.

Ако Гете, по духа на своя-та тиха и спокойно-бестрастна поезия прилича на Рафаела, то Шекспиръ и Шиллеръ пѐ-вече приличатъ на Микелъ-Анджело. За да проникнешъ и да се почувствувашъ плѣненъ отъ Рафаелови-тѣ картини или отъ Гетеви-тѣ драми и поеми, трѣбва да имашъ извънредно тънъкъ естетиченъ вкусъ, трѣбва *непосрѣдствено* (интуитивно) да бѫдешъ обаянъ отъ тѣхния духъ, тѣхна та атмосфера, тѣхна-та свърхчовѣшка прѣлесть. Никакви чужди опѫтвания не могѫтъ те научи, не могѫтъ те въве въ тѣхния очарованъ крѫгъ, ако и да могѫтъ ти помогнѫ да ги разберешъ. Хубости-тѣ на Микелъ-Анджело и на Шекспира не сѫ така ефирни, така не уловими за око-то: тие на чело-то си носѭтъ явенъ печатъ на свое-то величие, когато първи-тѣ въ сърдце-то си криѭтъ своя-та прѣлесть. . . Сѫщий посѣтитель, който хладно и спокойно заминува *Сикстинска-та Мадона,* трогнѫтъ се спира съ умилени очи прѣдъ импозантна-та група Pietà, дѣто божествена-та майка държи въ рѫцѣ студено-то мрътво тѣло на Спасителя; прѣдъ гигантска-та, неестествено искълчена снага на *Нощь-та*, или надъ прѣчупено-то тѣло на *пророка Иеремия* при Иерусалимски-тѣ развалини. . . Сѫщий четецъ, който безъ очудванье би прочелъ *Ифигения* и съ малко досада би обърнѫлъ послѣдния листъ на *Херманъ* и *Доротея,* съ трепетъ неволенъ ще чете любовни-тѣ въздишки и прѣдсмъртни-тѣ думи на *Ромео и Юлия* съ ужасъ ще гледа и съ поиманье ще слуша жѫдния за смрътьта на Дезде-мона Отелло, когато грозно стои прѣдъ нейно-то невинно легло и зловѣщо пита: „Ако те изгасѭ, свѣтлий прислужниче, то щомъ се раскаѭ, пакъ могѫ да ти дамъ първа-та свѣтлина; нъ ако изгасѭ *твоя-та* свѣтлина — о, чуденъ ликъ на божествена-та природа, дѣ ще намѣрѭ пакъ искра-та на Прометея, за да запалѭ отъ ново твоя изгаснѫлъ пламъкъ,“—сѫщий четецъ не може да не слуша съ бескрайно удивление страшни-тѣ клетви и страдания на царствения Лиръ, не може да не страдае заедно съ него.

Редомъ съ грандиозность-та на шекспирово-то творчество, която е увлѣкла дори и Волтера и го е накарала да лѣе миниатюри отъ негови-тѣ мощни мраморни блокове, върви непроницаема-та глѫбина на психическия анализъ. Съ единъ махъ раздира Шекспиръ най-дебело-то було на човѣшко-то сърце и ние сякашъ непосрѣдствено гледаме страшно-то зрѣлище на най-люти-тѣ човѣшки мѫки и борби, гледаме какъ се тръшка и като змия извива въ пепель-та на своитѣ собствени развалини. . . Именно тая неумолима сила и истинность на неговия анализъ го правѭтъ най-великия сърдцевѣдецъ и го издигатъ надъ всички поети. Нъ тая черта наша-та *масса нѣма да види* сама, ако и да бѫде способна да оцѣни и раз-

бере, щомъ ѝ се посочи. За жалость, Шекспиръ до сега е испадалъ въ ржцѣ на прѣводаче, отъ които понѣ нѣкои, може би, сами да проникватъ въ тая бездна, може и да познаватъ най-надежни-тѣ водаче прѣзъ нейни-тѣ лабиринти, нъ отъ които ни единъ до сега не съзна голѣма-та полза и жизнена-та нужда отъ прѣвожданье или съставянье на упжтванье, на обяснение. Толкова прѣкрасни нѣща има за всяка Шекспирова драма, а наши-тѣ прѣводаче турятъ по 1-2 стр. нѣкакви обяснения, съ които човѣкъ не знае, ни какво да прави, ни какъ да си обясни, защо сж. Странички-тѣ — и 2 и 3 и 4 — тука не помагатъ, а иска *коли*. Когато Дружининъ *) издаде прѣвода на Царь Лира, той му даде цѣли 75 страници „вступленіе!"

Както казахме пò-горѣ, Шекспиръ се прѣвожда отъ руски пò-вече. Това е за осжжданье, нъ понѣ азъ не бихъ осждилъ тако-тъй никого, ако и напълно да съзнавамъ всичка-та несгодность на това. Зло-то е необходимо и пò-малко отъ колкото би било то, ако се прѣвождаше отъ английски. Извѣстний прѣводъ на Макбета не би могълъ да бжде такъвъ, ако бѣше прѣведенъ отъ руски, пакъ отъ сжщия, отъ г. Панайотова. Нъ тая отстжпка, или пò-право тая прошка за прѣводаче-тѣ отъ руски още не съдържа одобрение и похвала за сами-тѣ прѣводи и прѣводаче на руския Шекспиръ; напротивъ тя прави пжть за пò-голѣма строгость. Ни единъ прѣводачъ отъ русски не е далъ до сега добъръ прѣводъ. И въ стихове сж го прѣвеждали и въ проза, а не сж постигали ни сила-та на русския стихъ, ни неговата краткость и поетичность. Кой знае и да ли има нѣкой, който би могълъ да се похвали съ това, че е прѣвелъ всичко право, че е разбралъ понѣ смисъль-та на всякждѣ.

И не е чудно; до сега съ тия работи сж се занимавали само, или хора бездарни, или неприготвени, или невнимателни, хора които не сж били строги и неумолими камъ работа-та си. Само за това резултатъ-тъ е толкова неутѣшителенъ. А той би билъ много радостенъ при едно пò-силно съзнание и при едно пò-голѣмо взиранье, и ние би имали единъ сносенъ, приятенъ Шекспиръ, единъ Шекспиръ, който да ни доставя наслада, да се чете съ увлѣчение отъ наше-то юношество и да плѣнява сърдца-та. Сега наистина, че го нѣмаме, и една часть отъ вина-та може би се крие въ тоя фактъ, че се е прѣвождало отъ Гербелово-то издание на Шекспира. Прѣкрасни сж прѣводи-тѣ въ това издание, нъ всички-тѣ му красоти въ прѣвода се губжтъ. Пò-хубаво ще бжде, може би, да се прѣвожда отъ Кетчерово-то издание **).

---

*] Нека се послѣдва неговия примѣръ. Дори нѣщо пò-вече. Криво-лѣво сж прѣведени най-добри-тѣ трагедии, та ми са вижда много на врѣме да се прѣведе нѣкой коментаторъ По своя обемъ и по своя тонъ *Дауденъ* е много добъръ за насъ, нъ пò-хубаво ще е прѣди него да се прѣведе нѣкой отъ екзалтирани-тѣ нѣмски коментатори: Гервинусъ или Крайссигъ [Kreyssig]. Тѣ сж твърдѣ голѣми, нъ за сега нѣма нужда цѣли да се прѣвождатъ, стига най-нуждно-то.

**] То е пò-вече въ проза—нъ прѣкрасна проза; не е и пълно. Съдържа само пò-важни-тѣ драми, които за сега ни стигатъ.

Тия бѣлѣжки само отъ части се отнасатъ камъ прѣдмѣта на на тая статия; тѣ сѫ написани съвсѣмъ независимо отъ прѣводи-тѣ на г. Трифонова и инѣние-то на рецензента за тѣхъ. Г. Трифоновъ не е отъ гордия сонмъ на нашитѣ невѣжи прѣводаче. Нъ той е прибързалъ да прѣвожда Шекспира, да се нагърби съ трудъ, който *за сега* надминува сила-та му.

Груби грѣшки не намирамъ въ прѣвода му, нъ онова, което липсува на всички-тѣ прѣводаче — *поетичность-та* — липсува и нему, а между това хубаво би било и много хубаво, ако тя не липсуваше на пð-добри-тѣ. Прѣводачъ-тъ не е уловилъ най-обикновени-тѣ игри съ думи, най-явни-тѣ и най-лесни контрасти на русския прѣводъ. Дружининъ казва: „Въ сенатѣ говорятъ, что у бѣдныхъ просителей терпѣнье крѣпко. А теперъ узнаютъ, что и руки наши не слабы."

На български:

„ Въ сената казватъ, че бѣдни-тѣ могли да търпѭтъ. *Нъ тѣ сега ще разберѫтъ, че рѫцѣ-тѣ ни не сѫ слаби.*' Подчертани-тѣ думи непрѣмѣнно прѣдполагатъ контрастъ. Оставени безъ контрастъ, тѣ събуждатъ друга мисъль: Въ друго ако сме слаби, понѣ въ рѫцѣ-тѣ не сме. А то не бива така да се разбира. — Непозволително е, да ни се даватъ въ една печатна книга два прѣвода: единъ въ текста и единъ въ скоби, както честичко прави г. Трифоновъ. Ето единъ примѣръ.

Ще да узрѣе за държавно зло
(Ще да узрѣй за зло на цѣлъ народъ).

Заградено-то въ скобки е може би, пð-хубавко и пð-вѣрно, нъ прѣводачъ-тъ е трѣбвало самъ да избере, а не да остава четеца да си избира.

Отъ немарливо прѣдаванье на нѣкои думи и фрази прѣводъ-тъ не е осѫденъ. Ето нѣколко примѣра „Ако синъ ми не вардеше честь-та си;" (стр. 115 *) на русски е: *Не отзываясь на призывъ чести.* Има голѣма разлика да кажемъ за нѣкого, че не си пази честь-та, или че не отива тамъ, дѣто го вика честь-та, сир. почести-тѣ, слава-та. У Дружинина послѣдне-то се разбира, а у Трифонова — първо-то.

Опомнитесь е прѣведено (на стр. 266 и др.) съ *опомнете си,* низвергнутъ съ неупотрѣбителна провинциялна дума: да се *сурине* (267 стр.) вмѣсто да се струполи, събори или др. подобни.

„Время намъ
За нашу власть вступиться иль навѣкъ
Разстаться съ ней" —

На български е прѣведено (стр 267):

„За насъ е врѣме,
Или да си запазиме честьта
Или навѣки да се *распростимъ* (съ нея)

— *по-русски* и отъ русското.

---

*) *В. Списание „Искра,"* год. I.

На сжща-та страница намираме още нѣколко такива немарливости: *смъртовенъ ядъ* (вмѣсто смъртоносна отрова — нарусски смердный ядъ; *бжди бесплатенъ,* което въ русския текстъ липсува, може да значи въ тоя случай: *не търси отмжщение,* отплата, нъ азъ не виждамъ никаква необходимость, да се коватъ такива фрази — „*Едни безумци* могжтъ да се трепжгъ, като подпиратъ *струтенитѣ* кжщи съ плещи-тѣ си." *Срутени* вече кжщи на да ли ще могжтъ да бждатъ подпрѣни, защото у тѣхъ нѣма що да се подпира. Друго нѣщо е, ако сж „на пжть да се срутжтъ" или ако сега падатъ, както се казва на русски (валящееся зданье). *Едни безумци* пакъ не е хубаво: безумни хора е пò-употрѣбително и пò свойствено за езика ни, а дума-та *едни* не се употрѣбява така. Наистина, Вазовъ одавна е направилъ на законъ това нейно употрѣбение (и то не въ тая форма, а съ членъ), нъ критика-та още не е отдѣлила у него плѣвела отъ пшеница-та.

На стр. 268, която разгледахме пò-подробно, намираме пòвече грѣшки:

Той твърдѣ й чистъ и е съ душа открита — много неточенъ и не хубавъ прѣводъ на русския стихъ:

„Онъ слишкомъ чистъ и прямъ душой для мира."

Пò надолу:

Той нѣма да *полсти* и на Нептуна
За негова тризжбъ и на Юпитера
За правото *съ* гърмежа да владѣе.

Това вече не е прѣводъ и то ето защо. Всякой, който би сравнилъ тия редове съ русския текстъ, ще види, че всички-тѣ думи сж еднакви. Само „польстить" е трѣбвало да се замѣни съ „полъскаж" — а то не е сторено. „Владѣж" на български не ще прѣдлогъ, а тукъ, по подражение на русска-та конструкция (владѣть чѣмъ), му се дава прѣдлогъ *съ*. Защо, и потрѣбно ли е да се прѣвождатъ русскитѣ книги на български, когато само се прѣписватъ и развалятъ?

„Онъ сталъ противъ закона" — е прѣведено: „Той бори закона." „Намъ надо пò-скорѣй покончить съ той змѣей" — на български: „Намъ ни трѣбва да свършимъ скоро." „Срамъ великій и вѣчный насъ покроетъ" — „тогава срамъ великъ на насъ ще легне.

Много пжти Трифоновъ заминува готови-тѣ български думи, та исковава нови или пакъ употрѣбява нѣкои неумѣстни. Вмѣсто „обноски" той казва „обходки," вмѣсто „бжднина"—„сетнина" (ако ми потрѣбва да оттървж другаре-тѣ си и свой-та сетнина (Коль надобно . . . .).

Има и мѣста, дѣто той, като се е ползувалъ съ „прѣводна-та свобода," промѣнявалъ е смисълъ-та така, щото се поражда бесмислица. Ето единъ примѣръ.

Иди, мои синко, молж те, иди
Смирено, *съ отложена глава.*
Кориоланъ.
Нима ще трѣбва да имъ се явж
Съ отложена глава, съ езикъ завърaанъ

И съ *зацапана* лъжа да черня
Сърдцето си достойно.

На русски:

Ужели долженъ я
Предъ ними стать съ открытой головой?
И рабскимъ языкомъ, и ложью подлой
Позорить сердце доблестное?

Ето най-сетнѣ и единъ примѣръ, който най-вече показва до дѣ се е простирала невнимателность-та или бързина-та на прѣводача:

И сердце пусть *смягчится* у тебя
Какъ спѣлый плодъ — на български:

И *укроти* сърдце-то си като озрѣялъ плодъ" Като промѣнилъ една дума, той забравилъ, че това много пѫти води подирѣ си промѣняванье-то, или испусканье-то на друга нѣкоя. Тъй зрѣли-тѣ плодове тука станѫли — кротки, вмѣсто да бѫдѫтъ мегки.

Ние не отричаме свещено-то право на прѣводача да замѣства думи и фрази съ други, когато намѣри за нуждно; спрямо думи-тѣ той е почти безгранично свободенъ, нъ спрямо смисъль-та и духа е твърдѣ ограниченъ. Освѣнъ това длъжность на всякой прѣводачъ е да гледа, кога замѣства, да не исхвърля пò-хубаво-то и пò-умѣстно-то. А Трифоновъ като че така е постѫпилъ на нѣкои мѣста: „Зацапана лъжа" е безъ смисъль и не отговаря на „подла лъжа," а „ отложена глава" е твърдѣ насилено за да означава „отложена шапка."

Много още, малки и голѣми, грѣшки би могли да се посочѫтъ въ тоя прѣводъ, нъ пакъ не може да се счита трудъ-тъ на Трифонова за съвсѣмъ изгубенъ. Най-добрий съвѣтъ, който рецензентъ-тъ би си позволилъ да му даде, е тоя: да не се отнася тъй лекомислено камъ работа-та си, да не работи толкова бързѣ и да не ламти за евтина жетва. И неговий стихъ е още твърдѣ далечъ отъ оная гладкость, сила и естественость, които го правѭтъ *стомhäнenъ*, ако и да личи, че му се дава доста леко да прави стихове.

На свръшванье ще забѣлѣжѫ, че ми се виждатъ съвсѣмъ странни и непонятни негови-тѣ стремления да прѣвожда и да побългарява собствени-тѣ имена. „*Волски-тѣ*" той е направилъ на *Вълсци*, а Кориоланова-та майка *Волумния* — на *Вълмуния*. Излишенъ трудъ.

С. Делиспасовъ.

1890, Ноемврий.

ЛИТЕРАТУРНИ ПИСМА.

за

1890 година.

ПИСМО I.

Довлѣетъ дневи злоба его.

19 Ноемврий, 1890.

Ти искашъ отъ мене, сладки друже, да ти изложж моитѣ мисли за вървежа на българска-та литература прѣзъ тая хубава, божия годинка. Като прѣдполагашъ, че нашата „бждяща литературна история" ще събере голѣма жетва тъкмо тая година, ти „настоятелно" искашъ, щото ние съ тебе да съберемъ отъ сега туй-онуй, да ѝ намалимъ работа-та и отъ сега да се порадваме и повеселимъ съ „плодове-тѣ (лозови-тѣ ли?) на тая плодоносна и примѣрна (по своето повидение ли?] година." О, завиждамъ ти, ублажавамъ те за тая вѣра, която те прави въ моитѣ очи толкова щастливъ. И като ти искамъ прошка за моитѣ заградени въ скоби въпросителни, обаждамъ ти гръмогласно, че, уви, оня, отъ когото ти искашъ това, нѣма твоя-та блажена вѣра въ хубава-та и прѣславна 1890 литературна година, не отъ прѣдубѣждение камъ нея, а поради свое-то твърдо убѣждение въ страшна-та нѣмотия на днешния български поетически духъ и пустота-та на днешна-та ни литература. Нъ ти одавна знаешъ моя скептицизъмъ, ти знаешь, че за мене българскитѣ *литературни* (не политически-тѣ) години сж досущь прилични една на друга, толкова прилични, колкото лирови-тѣ дъщери Регана и Гонерилла, колкото единъ шупливъ орѣхъ на други. И струва ми се, че ти именно затова, защото знаешъ всичко това именно затова сега, съ малко приятелско злорадство, ми налагашъ тая висока и приятна, а за мене трудна и мжчителна длъжность: ти искашъ да видишъ, какъ щж се борж съ стари-тѣ си убѣждения и прѣдубѣждения. Нъ нека бжде! Съ радость приимамъ твоя-та покана, защото, при всичкия ми мрачень скептицизъмъ, една „надежда тайна," както казва единъ поетъ, се крие въ дъно-то на сърдце-то и ми шепне, че може да не бжде съвсѣмъ бесполезно, че може да изровимъ понѣ нѣщо. Радва ме и това, че прѣдъ васъ двама могж да говорж безъ никакво стѣснение и да повѣрж всички-тѣ си болки, лаптения и сжмнения. Може би най-сетнѣ съ нашия прѣгледъ на тая година да проникнемъ въ духа на врѣме-то, да изучимъ „сили-тѣ и слабости-тѣ" на мизерна-та епоха, въ която живѣемъ, да разбулимъ тайни-тѣ мотиви, които ни управляватъ, явни-тѣ страсти, които ни вълнуватъ и водятъ слѣпешки, злоба-та, която ни души и мрака, който ни свѣти въ пжтя на прогресса . . . Каква прѣкрасна, приятна и увлѣкателна перспектива, способна да убѣди, или по право, да изюди и единъ човѣкъ, пò-малко склоненъ камъ прѣльстяванье и иллюзии, пò-малко отъ мене — една въплътена

халлюцинация... И какъ най-сетнѣ, какъ да не се изюдишъ, когато всякой авторитетенъ и неавторитетенъ списатель ти казва, че въ литература-та народний духъ се отразява пò-ясно, отъ колкото въ коя да е друга рожба на народа, когато никой не отказва, че книгитѣ сж огледала на души-тѣ . . . Всички историци, поети и критици не сж ли чели въ сърдца-та на разни, отъ вѣкове на самъ мрътви и безгласни врѣмена и народи, и то съ помощь-та на кжсчета надраскани хартийки и пергаменти, съ помощь-та на мраморни блокове и бронзови „излияния?“ Нъ има ли у насъ човѣкъ, който отражава свое-то врѣме? Имаме ли ние цѣлъ човѣкъ, който и да отражава едно цѣло нѣщо — ако речемъ за минута, че има какво да се отразява? Не сме ли ние всинца окаяни фрагменти отъ едно величие, което Създатель-тъ е проектиралъ въ минута на Байронизъмъ и отложилъ за нѣколко вѣка? Дѣ ни фокусъ-тъ, който събира въ себе всички лжчи? Дѣ човѣкъ-тъ, въ когото бие пулсъ-тъ на врѣмето и дѣ оня, който притѣжава такта и знание-то, потрѣбни за рѣшение-то на една тъй трудна задача: да се открие въплъщението и духа на врѣме то? . . . Нъ азъ виждамъ отъ тука, че ти се чумеришъ и твоя-та мила L L ти гледа угрижено въ очи-тѣ. Не, недѣй се чумери. Онова, отъ което се боишъ, нѣма да стане. Знаж ти се боишъ, да не би да отидж въ крайность и да кажж, че България е лишена съвсѣмъ отъ такива хора, отъ такива фокуси и фокусници . . Какъ могж да кажж такова нѣщо? Не виждамъ ли, колко „политически“ вѣстници у насъ има, които по единъ, па и по два пжти въ седмица-та отражаватъ съврѣменния български духъ и живстъ? А колко пакъ литературни и научни и поетически „журнали“ отразяватъ сжщия духъ? И най-сетнѣ малко ли пасквили и парцали служжтъ на сжща-та велика идея и отразяватъ „народа“ съвсѣмъ отъ друга страна: ту отъ сѣверна-та, ту отъ южна-та, ту отъ лице-то, ту отъ опако-то? . . . Нъ ти пакъ не ме разбирашъ — като да има въ неразбрано-то и непонятно-то нѣщо за разбиранье . . Азъ тоя пжть, противъ обичая си, искахъ само да бждж скроменъ. Нъ неспособенъ и въ скромность-та си да бждж скроменъ, трѣбва да ти кажж направо онова, което искахъ ти да отгатнешъ: че себе си не мислж способенъ за тая длъжность . . .

Въ едно наше списание, не помнж вече кое — едно ли е, двѣ ли сж, та да ги запомнишъ? — се казваше, че у насъ нѣмало общественъ животъ, та ergo нѣмало и съврѣменъ общественъ и народенъ духъ, отъ което ergo излиза, че не може да има и никакво отражение. Ала знаемъ си ние български-тѣ списания, какви сж и какви съмнителни истини откриватъ, та много не трѣбва да се облѣгаме на дебели-тѣ плещи на тѣхния тънькъ авторитъ.

Тие не сж за вѣрванье и когато казватъ и ласкажтъ „любезни-тѣ си читатели“ (защото не четжтъ), а камоли пъкъ когато ж цапатъ въ лице-то (не мисли, че наша-та публика нѣма лице — о какво „пространо“ и чисто лице има тя, и колко мѣсто има за цапанье, ама смѣе ли нѣкой?). Нъ и по други пжть можемъ се избави отъ *тая дума;* този други пжть е кривъ и тѣсенъ, нъ баремъ сѣнчастъ.

Да речемъ, че наистина нѣмаме читающа публика, нечитающа нѣмаме ли? Ако ли нѣмаме и публика, нѣмаме ли хора, които почитватъ или двуноги сѫщества (безъ перушина, би рекълъ *Платонъ*), които не сѫ чели, откакъ сѫ станѫли хора, сир. откакто учитель-тъ е прѣстанѫлъ да ги бие . . .? Ако нѣмаме общественъ животъ. нѣмаме ли хорски — сир. животъ на разни търговци, занаятчии, чиновници, вѣдомства, вѣдомости, „суточни," „прогонни," учители, даскали, пазари и кафенета? И ако най-сетнѣ нѣмаме народенъ животъ и духъ, нѣмаме ли безбройно много нѣмски и французски, руски, а може би и хотентотски духове и — привидения? А всичко това не трѣбва ли да се отражава? На ли трѣбва да си има едно огледало, или една — локва, въ която да се огледва, защото не се огледва само плѣнителна-та хубость на младость-та, а и грозота-та на африканска-та негритянка.

Ти пакъ се чумеришъ, като гледашъ какъ плувамъ въ мѫтнитѣ талази на бистра-та българска поезия, какъ плаимнувамъ та прѣхвърквамъ планини и долове, за да достигнѫ до нѣкоя крайность, или — бездна, както би се ти изразилъ. О, ти не знаешъ, колко те обичамъ азъ, когато се вълнувашъ, когато слизашъ отъ висититѣ на твое-то олимпийско спокойствие, щомъ зърнешъ, че съмъ расперилъ крила за пѫть — камъ абсолютно-то, камъ милия, желѣзния екстремъ, който ме спасява отъ никелена-та мѫдрость на златна-та срѣдина. Обичамъ те, ако и да не те обсипвамъ въ тия писма съ мои-тѣ всякогашни ласки и нѣжни галени думи. Ти се сѣщашъ, защо . . . Отъ какъ побѣдоносна-та съперница се загнѣзди въ сърдце-то ти, азъ съмъ все на щрекъ, да не пробудѭ ревность-та й. Тя е толкозъ любезна и внимателна камъ менъ въ свои-тѣ „приписки" камъ твои-тѣ писма, та азъ отъ деликатенъ пòделикатенъ трѣбва да бѫдѫ. Па колкото и да прониквамъ, съ помощь-та на твои-тѣ и нейни-тѣ писма, въ цѣло-то й сѫщество, нъ азъ никога не съмъ ѭ виждалъ, а безъ това е трудно да се измѣри сила-та на една дума върху когото и да е. Па може и друго нѣщо да се случи съ тия писма. . . Свѣтъ-тъ е свѣтъ, нъ не е светъ. . .

ПИСМО II.

25 Ноемврий.

Ти „Фауста" четешъ? Фауста? О, тогазъ ми позволи прѣди да се захласнѫ, та да забравѭ и васъ и себе си, позволи ми да ви направѭ моя комплиментъ, да ви искажѫ моето удивление, моя въсторгъ! Нѣма друго име, което тъй да раздвижва и растрепервa всички-тѣ струни на болѣзнено-то ми сърдце, което тъй чаровно и всесилно да ме унася въ най-високи-тѣ сфери!! . . Колко сълзи на умиление е истръгвало то отъ мои-тѣ очи, колко безсънни нощи ми е костувало и колко чудни, божествени дни благодарѭ нему! Вие и не сте могли да изберете за Фауста и за Гретхенъ пò-сгодно, пòблагоприятно врѣме, отъ врѣме-то на първа-та любовь. Нѣма въ

нашия животъ друга епоха, нѣма други дни, които да правятъ човѣка тъй способенъ да се упие отъ тая неисчерпаема поезия, що блика въ него, прѣсна и нетлѣнна като сама-та природа, както дни-тѣ на първа-та любовь. А нѣма и отъ любовь-та пò-голѣмъ врагъ на онова канцертриранье на духа, или, както казва *Хегелъ*, на онова „потъванье на духа въ самия него“ — което е първо-то условие за проникванье въ тайни-тѣ на тоя сѫщи духъ *„неугомонный демонъ“* — и въ тайни-тѣ на битие-то, скрити у Фауста. Да любишъ значи да живѣешъ съ Бога и съ природа-та единъ животъ, да слушашъ въ свое-то сърце пулса на цѣла-та вселенна. Виждамъ, че женска рѫка е рѫководила избора и непогрѣшимо е избрала: философски-тѣ глѫбини на тая Menschheitstragödie всякога могѫтъ се изброди и изучи, нъ както никога не се връща сладостния трепетъ на първа-та цѣлувка, тъй никога и сърдца-та ви нѣма пакъ да се растворѭтъ за чувства-та, които само Фаустъ ражда, и за наслада-та, съ която само Гретхенъ благоуханно духа ни облива. Нѣма чародѣй, който да дава животъ на мрътви-тѣ букви, който да чете въ сърдца-та на двѣ души, обзети отъ пламъка на най-света-та и най-чиста любовь. Само сърдце-то може да чете въ сърдца-та и само сгрѣно-то отъ пролѣтния топликъ на първа та любовь — да почувствува всичка-та глѫбина и безбрѣжность на любовь-та и на мѫки-тѣ на това чудно, въздушно творение, което носи име-то на първо-то либе на 15 годишния Гете. Когато си спомнѭ само, какъ сѣди тя сама въ градина-та, пълна съ тиха скръбь и неисказана тѫга, какъ чака своя ненагледенъ Хайнрихъ, чака, нъ уви, напрасно, когато си спомнѭ нейни-тѣ страшни вопли въ черкова-та:

„Wer fühlet
Wie wühlet
Der Schmerz mir im Gebein? —
Was mein armes Herz hier banget
Weisst nur Du, nur Du allein“ —

— нейно-то отчаяние и нейни-тѣ сръдцераздирателни бълнувания и полуда та въ тъмница-та — тогазъ моя духъ се изгубва въ този океянъ отъ скърбь, въ който не потъватъ само думи-тѣ на Madame de Stael: *„бескрайно е само страдание-то.“*

Като прочетохъ подирь 2 часа горния кѫсъ отъ писмо-то си, видѣхъ, че съмъ злоупотрѣбилъ и свобода-та на единъ писмописецъ, затова щѫ бързамъ въ малко-то празно мѣсто на хартия-та да те възнаградѭ. Je sais beau dire: да те възнаградѭ, нъ съ какво? Трѣбва да захванѫ вече, нъ съ какво? И какъ тъй изъ единъ пѫть ще захванѫ: отъ кого, отъ какво? Ето истинска-та мѫка, пò-голѣма и отъ Фаустовия „Jammer, von keiner Menschenseele zu fassen.“ Хрумва ми, че въ българска-та поезия и то само въ нея, е въплътена моя-та мѫка. То ще бѫде и най-правий пѫть, да влѣземъ въ нейна-та область, до дѣто спи Церберъ, е да ѭ направимъ „тълкувателка“ на мои-тѣ чувства. Ти угаждашъ я. Угаждашъ, че моя-

та мжка може да се сравни само съ адски-тѣ мжки на оня български любовникъ, който е съчинилъ (споетизилъ — gedi·htet) тия „по всей Болгаріи“ извѣстни двустишия — единички-тѣ, които би могли да испълнять неиспълнима-та задача:

Отъ дѣ да начеиж,
О, любезна моя,
Да ти искрикажж
Съ нѣкой леснота
Какви мжки теглж
Какъ за тебе чезнж — и пр. и пр.

двустишия, глупави — като всяка българска поетическа пѣсень. Защото, както знаешъ, ако и българе-тѣ да сж народъ уменъ — напукъ на своя-та музикалность и народъ музикаленъ — напукъ на своя-та умность, нъ български-тѣ поетически-любовни и патриотически-военни пѣсни, по една фатална необходимость, сж всички глупави, на чело съ „Шуми Марица“ — тая революционна марсейлеза тоя военен химнъ, тоя религиозенъ маршъ:

Шуми Марица
Окървавена,
Плаче вдовица
Люто ранена, —

което произведение, да прощавашъ, е глупѣйшо, ако и да е отъ прочутия авторъ на Краль Милана безъ уши (или ако щешъ, безъ опашка, като куче-то на атинския Байронъ, Алкивияда), г-на Никола Живковъ, и което още пò-глупави-тѣ нѣмци прѣведохж на езика на Шиллера, Хегела и Фихте . . .

Нъ азъ пакъ забравямъ дума-та си:

Отъ дѣ да начеиж
О любезна моя.

Види се, че въ това писмо глава-та нищо не може да роди, па и книга-та се свърши, та можемъ да се утѣшимъ само съ други единъ безутѣшенъ български стихъ:

Охъ жално, жално, ‖ жално печално.
Българинъ често, ‖ страда тъй тежко.

РЕЦЕНЗИЯ.

Весѣди върху земния животъ на Иисуса Христа, споредь книги-тѣ на четире-тѣ евангелиста. Отъ Иннокентия, архиепископъ Херсонский и Таврический. Прѣвелъ отъ русски и нарѣдилъ *Ив. Ст. Визиревъ.* **Първо, собственно негово издание. София 1890 г.**

До колкото азъ знаѭ, книга-та, заглавие-то на която пò-горѣ показахъ, е првъ опитъ за прѣвожданье на български езикъ проповѣди-тѣ на знаменити-тѣ русски церковни проповѣдници, и, забѣлѣжително нѣщо, тоя опитъ е направенъ отъ *свѣтско лице*. Нѣма нужда да говорѭ, че одавна вече наше-то духовенство трѣбваше да се погрижи за распространение-то между народа книги съ духовно съдържание, видно мѣсто между които, разбира се, трѣбва да заематъ и церковни-тѣ проповѣди. Азъ ще отбѣлѣжѫ само тоя печаленъ фактъ, че наши-тѣ духовни началници твърдѣ малко казватъ проповѣди въ цръква, а още пò-малко мислѭтъ за напечатванье-то проповѣди, било отъ тѣхъ написани, било прѣведени. Наистина, нѣкои духовни лица на послѣдъкъ сѫ почнѫли да печататъ говорени-тѣ отъ тѣхъ проповѣди . . ., нъ какви сѫ тия проповѣди? Пò-добрѣ щѣше да бѫде, ако тѣ не бѣхѫ нито говорени, а не и печатани. Исключение правѭтъ само нѣкои отъ прѣведени-тѣ отъ гръцки проповѣди и напечатани въ в. „Селянинъ."

При тия условия толкова пò-голѣмо внимание заслужва книга-та на г на Визирева, защото нему дошло на умъ да прѣведе нѣколко отъ проповѣди-тѣ, на едного отъ най-знаменити-тѣ русски проповѣдници — Херсонския архиепископъ Инокентия.

Азъ нѣма да говорѭ нищо за избора, съдържание-то, достойнства та и значение-то на прѣведени-тѣ отъ Визирева проповѣди, защото само-то име на Високопрѣосвещенния Инокентия е доста за да вдъхне пълно довѣрие камъ онова, което е излѣзо отъ негови-тѣ уста или изъ подъ негово-то перо. Азъ щѫ разгледамъ само езика, на който сѫ прѣведени проповѣди-тѣ на Високопрѣосвещенния Инокентия и твърдѣ на кѫсо реда, въ който сѫ расположени бесѣди-тѣ у книга-та на Визирева. Прѣдварително ще забѣлѣжѫ, че азъ нѣма да разглеждамъ пета-та бесѣда, защото тя не е написана отъ Високопрѣосвещенния Инокентия въ тоя видъ, въ който Визиревъ ни ѭ дава. Происхождение-то на тая бесѣда е слѣдне то: г-нъ Визиревъ е зелъ *отдѣлни части* отъ различни Инокентиеви бесѣди на день „Срѣтения Господня" нанизалъ ги една подирь друга и по тоя начинъ се получила негова-та *„пета бесѣда."* Азъ много съжалявамъ, че г-нъ Визировъ не поискалъ да се задоволи съ скромна-та роля *прѣводачъ,* а рѣшилъ да стане и *кърпачъ* и съ това твърдѣ много да покварн книга-та си.

Изобщо езика на г нъ Визирова въ разглеждана-та книжка е добъръ. Въ него не се срѣщатъ тъмни и мѫчни за разбиранье форми, каквито твърдѣ често се срѣщатъ у списания-та на наши-тѣ млади *учени, сир.* тôй се отличава по сравнителна-та си ясность. Вслѣд-

ствие на това прѣведени-тѣ отъ г-на Визирева бесѣди се четѫтъ леко и съ удоволствие.

Отъ омилитическа гледна точка *главний недостатъкъ* въ езика на г-на Визирева, се заключава въ отсѫтствие-то на *важность* и още по-често въ отсѫтствие-то на *свещенъ характеръ* въ изложение-то. Обикновено казватъ, че изложение-то на една проповѣдь има свещенъ характеръ тогава, когато езика на проповѣдь-та по вънкашния си видъ се доближава до езика на Слово-то Божие и церковно богослужебни-тѣ книги. Езика на проповѣди-тѣ на В. П. Инокентия се отличава по важность-та си и по свещения си характеръ. Нъ езика на Визирева нѣма тия качества; за доказателство, азъ щѫ прѣведѫ два три откѫслека отъ проповѣди-тѣ по русски и по български.

1. Стр. 51. „Довлѣетъ и сего да всякъ слышавшій возблагоговѣетъ прѣдъ Тѣмъ, Кто, оставивъ славу, юже отъ вѣка имѣлъ у Отца, является ради насъ со всѣми немощами младенчества, и, возблагоговѣвъ, да научится, подобно Спасителю своему, отвергать суетную славу міра, любить простоту и смиреніе, полагать за братію душу свою." — Прѣводъ. (Стр. 4.):

„Доволно ще бѫде това, дѣто всякой ще слуша, ще благоговѣе прѣдъ Тогова, Който, като остави прѣстола на прѣдвѣчната си слава, що имаше отъ начало въ Отца си, се явява зарадъ насъ съ всички-тѣ немощи и слабости на младенчеството, и, отъ какъ възблагоговѣе, да се научи сѫщо като Спасителя си, да прѣзира и отхвърля суетната мирска слава, и да люби простотата и смирение-то и да дава душа-та си за своитѣ братя."

Стр. 17. „Марія, яко жена коя не подлежала переписи, могла, повидимому, оставаться дома; сего трѣбовало, самое положеніе ея: но она была, по свидѣтельству преданія, послѣдняя въ своемъ родѣ, не имѣла ни братьевъ, ни сестеръ; а таковыя, яко наслѣдницы имѣли и всего рода отеческаго, подлежали переписи на равно съ мужами."

— Прѣводъ (стр. 19): „Мария, като жена, която не подлежала да бѫде записвана, можеше, повидимому да си остане въ кѫщи; това изискваше самото ѝ положение: нъ тя била според Св. Прѣдание, послѣдня въ своя родъ, нѣмала ни братя ни сестри, а пъкъ такива лица, като наслѣдници на името на цѣлия родъ отечески, подлѣжали да бѫдѫтъ записани на спорѣдъ съ мѫжетѣ, сѫщо като тѣхъ."

Стр. 70. „Чѣмъ болѣе сокрываешь Ты Свое величіе подъ кровомъ смиренія, тѣмъ болѣе мы чувствуемъ беспрекладную твою любовь къ намъ и желанье подражать Тебѣ и Твоему Божественному младенчеству. До померкнутъ прѣдъ нами всѣ обманчивыя свѣтила суетнаго величія земного, да не будетъ намъ висшей похвалы, какъ точію хвалитися яслями и крестомъ Твоимъ; да сдѣлаемся кротки, смиренны, нищи духомъ, ничтоже имуще въ мірѣ, якоже былъ Ти отъ начала до конца Твоего пребыванія между нами?"

Прѣводъ (стр. 22). „Колкото по вече криешъ ти своето величие подъ покрива на смирението; толкова по силно чувствуваме ние безкрайната твоя любовь къмъ насъ и желаемъ да подражаваме на Тебе и на твоето божествено младенчество. Нека се затъмнятъ прѣдъ насъ всичкитѣ измамчиви свѣтила на суетното земно величие; нѣка нѣма за насъ по голѣма и по добра похвала, освѣнъ тая на твоитѣ ясли и кръстъ; нека станеме кротки, смирени, нищи духомъ, сетни сиромаси въ свѣта, каквото си билъ ти отъ самото начало дори до края на своето прѣбивание между насъ человѣцитѣ."

Въ нѣкои мѣста г. Визировъ, като че ли нарочно постжпя така, щото да лиши езика си отъ проповѣдническия священъ характеръ. Така, той на много мѣста прѣвожда на български словѣнски-тѣ текстове, които авторъ-тъ употрѣбява за да искаже мисъль-та си: „И вотъ она однакоже *обрѣте се имуще въ чревѣ*," каже Високопрѣосвещений Инокентий; нъ ето че тя се вижда непразна" прѣвожда г-нъ Визиревъ, като че ли тука не е било пð-умѣстно и пð-прилично да се остави словѣнския текстъ безъ прѣводъ. — Това се повтаря на много мѣста.

Като посочвамъ тоя недостатъкъ въ езика на Визирева, азъ никакъ не мислж да укорявамъ Визирева. Азъ испълнявамъ единъ свой длъгъ, като рецензентъ. — Священъ характеръ изложение-то на една проповѣдь има тогава, когато.... проповѣдникъ-тъ е добрѣ, отъ близу запознатъ съ езика на Св. Писание и церковно богослужебни-тѣ книги. А такова едно нѣщо не може да се изисква отъ човѣкъ безъ всякакво богословско образование. Разбира се, че щомъ като Визировъ се е заловилъ съ прѣвожданье-то церковни проповѣди, той трѣбва да се погрижи да допълни тоя недостатъкъ; нъ по мое-то мнѣние, при сегашно-то състояние на наша-та богословска литература, тоя недостатъкъ може да се остави безъ внимание.

Другъ важенъ недостатъкъ въ езика на Визирова е прибавление-то на думи, които нѣма въ оригинала. Въ тоя случай г-нъ Визиревъ толкова пð-вече заслужва осжждание, че прибавени-тѣ отъ него думи сж съвсѣмъ излишни, а по нѣйдѣ покварятъ и смисъль-та на казано-то въ оригинала.

Ето нѣколко примѣра:

1. „Върхъ насъ лежи *главна* и священна длъжность да сподѣляме съ Васъ. (стр. —3—4).	1. На насъ лежитъ священный долгъ дѣлиться съ вами. (Стр. 31).
2. Служителю и провозвѣстниче (макаръ и *да си* недостоенъ) на Евангелието — тъй ми се струваше дочухъ азъ—защо се бавишъ, *защо не побързашъ* да възвѣстишъ славата на твоя Спаситель, защо искашъ да мълчишъ, като *безсловесна и безгласна тварь*, когато всичко живо *възвѣстява и расказказва* за Него." (Стр. 4).	2. „Служитель и провозвѣстникъ, хотя и недостойный, Евангелія, такъ казалосъ слышалъ я, почто медлишь возвѣстить славу Спасителя Твоего, и хочешь пребыть безгласнымъ, когда все вѣщаетъ о Немъ." Стр. 31.

Прибавени-тѣ въ това мѣсто думи: *„като безсловесна и безгласна тварь"* сж съвсѣмъ неумѣстни и дори не прилични за про-

изнасянье отъ единъ архиерей отъ църковна-та катедра. А дума-та „живо“ съвсѣмъ разваля смисъль-та на казано-то въ оригинала. Проповѣдникъ-тъ, споредъ Св. Писание, казалъ „все вѣщаетъ о немъ;“ а Визиревъ прѣвелъ: *и всичко живо възвѣстява и расказва за него.* Както е ясно, разлика-та между оригинала и прѣвода е голѣма; мисли-тѣ на проповѣдника и прѣводача сѫ съвсѣмъ различни една отъ друга. Прѣводъ-тъ показва, че прѣводачъ-тъ е много малко запознатъ съ Св. Писание.

3. „Изобрази и расскажи на своитѣ приятели това, което става тамъ. (Стр. 4).	3. „Изобрази своимъ *слушателямъ,* что тамъ совершается. Стр. 31.
4. „Да би могли оживотворени отъ вѣра-та да въсприемемъ вѫтрѣ въ себе си, въ самото си сърдце Прѣдвѣчното Слово, което *лѣжи и почива* въ Витлеемскитѣ ясли“ стр. 5.	4. Да оживотворенныя вѣрою возможемъ восприять внутрь себя, въ самыя сердца наши, прѣдвѣчное Слово *почивающее* въ яслѣхъ Витлеемскихъ стр. 52.
5. „Но Мария имъ отговорила рѣрѣшително, че тя, обрѣчената отъ своитѣ родители и сама обрѣкла се на Бога, неможе да принадлѣжи никому *другиму, който и какъвто и да билъ той освѣнъ на Бога.*“ (Стр. 6).	5. „Но Марія объявила рѣшительно, что она, посвященная родителями и сама посвятившаяся Богу, не можетъ принадлѣжать никому изъ людей.“ Стр. 53.
6. „Да не прилѣпяте към нищо земно вашето сърдце, и като *располагате и владѣете много нѣща* и пр.“ стр. 27.	6. „Да не прилѣпляете ни къ чему на землѣ сердца вашего и обладая многимъ и пр.“ Стр. 75.
7. „Да потрепне отъ такъвъ страхъ, съ какъвто трепери прѣстѫпника, който иска да побѣгне *и се скрие* отъ идящия сѫдникъ и да отдалечи сѫда и наказанието, *което справедливо заслужва,* съ ново злодѣяние и още пò-голѣмо прѣстѫпление.“ (Стр. 29).	7. „Потрястися страхомъ преступника, ищущаго убѣжать отъ грядущаго Судіи и новымъ злодѣяніемъ отдалить судъ и наказаніе.“ стр. 127.
8. Прѣдставете си светия старецъ, изведнѫжъ ставающъ посрѣдъ тъмната *като въ рогъ* нощь отъ сиромашкото си лѣгло.“ Стр. 102.	8 „Представьте св. Старца, вдругъ возстающаго среди мрачной ночи съ бѣднаго ложа.“ Стр. 178.

Тука и на много други мѣста, прѣводачъ-тъ се старалъ да сближи езика си съ простонародния езикъ. Нъ първо, това противорѣчи на самия духъ на проповѣди-тѣ, които той прѣвожда, и второ, и това е най-главно-то, Омилетика-та допуща употрѣблението и на разговорния простонароденъ езикъ въ проповѣди-тѣ, нъ *съ това непрѣмѣнно условие,* че цѣла-та проповѣдь — отъ начало-то и до края — ще бѫде написана съ простонароденъ езикъ. Между това Визиревъ употрѣбява *нѣкои* форми, зети отъ разговорния езикъ, *само по нѣкога.*

Трети недостатъкъ въ езика на г-на Визирева е испущанье-то въ нѣкои мѣста отдѣлни думи и то върѣки точно-то искане на Омилетика-та.

Ето нѣколко примѣра:

1) „И да вървимъ слѣдъ звѣздата на виспрянно-то богословие.“ (Стр. 4).

1) „И идти съ *мудрами волхвами* за звѣздою выспрянняго богословія. (Стр. 81).

2) „Като го обрѣщаме въ *пища* за душата и *храна* за сърдцето. (Стр. 4).

2) „Обращая его для себя посредствомъ *благоговѣйнаго размышления* въ пищу для души и сердца. (Стр. 81).

3) „Иосифъ скоро ще бѫде длъженъ да се нарече неговъ баща.“ (Стр. 10).

3) „*Святой* Иосифъ долженъ будетъ вскорѣ нарещись отцомъ Его.“ (Стр. 87).

Въ дадено-то мѣсто, както и въ само-то заглавие на книга-та и въ нѣкои още други мѣста е нарушено едно отъ най-важни-тѣ омилетически правила, въ сила-та на което свети-тѣ лица, които се поменуватъ, дѣто и да било, трѣбва да се именуватъ съ пълни-тѣ тѣмъ присвоени имена.

Четвърти важенъ недостатъкъ въ езика на г-нъ Визирева е неточность-та въ прѣвода на нѣкои мѣста. Така навредъ мѣстоимение-то „тотъ“ е прѣведено съ „този,“ вмѣсто „оня.“

Ето и още нѣкои мѣста.

1. „Съ току-рѣчи ангелския си нравъ и живение. Стр. 11.

1) „Равноангельнымъ нравомъ и житіемъ своимъ“ стр. 88.

2. „Само Дѣва Мария, Неговата Прѣсвета Майка и старецъ Иосифъ, нейния праведенъ пазитель и обрѫчникъ сѫ били служители на тази велика тайна — въплощението, и *свидѣтели на небивалитѣ другъ пѫтъ до тогава чудеса*.“ Стр. 28.

2. „Только Прѣсвятая Матерь и праведный Иосифъ были служителями тайны я свидѣтелями чудесъ.“ (Стр. 126).

А колкото се отнася до реда, въ който сѫ расположени бесѣди-тѣ въ книга-та на г-на Визирева, ще забѣлѣжѫ, че той не издържа критика. Въ сборника, отъ който Визиревъ е прѣвождалъ, бесѣди-тѣ сѫ расположени по реда на дни-тѣ, въ които сѫ били произнесени. Така най-напрѣдъ е поставена проповѣдь-та, произнесена въ начало-то на рождественския постъ, послѣ проповѣдь-та въ недѣля-та на Св. Праотци и пр. Въ такъвъ редъ *обикновено* се располагатъ проповѣди-тѣ въ сборници-тѣ. Съвсѣмъ другояче е направилъ Визиревъ. Той зелъ, та размѣсилъ и нанизалъ прѣведени-тѣ отъ него проповѣди една подирь друга безъ всякакъвъ редъ. Би трѣбвало и въ това отношение Визиревъ да бѫде пò-внимателенъ.

Най-послѣ азъ щѫ си позволѭ да забѣлѣжѫ и слѣдне-то. Обичай е да се надписва въ начало-то на всяка проповѣдь въ кой праздниченъ день тя е била произнесена. Това обстоятелство особено е важно за у насъ, дѣто свещеници-тѣ сѫ толкова малко развити, щото не само че сами не могѫтъ да напишѫтъ проповѣдь, нъ и написана-та отъ други могѫтъ да произнесѫтъ само тогава, когато имъ се каже, у кой именно день тая проповѣдь може да бѫде произнесена.

Ст. Икономовъ.

София. Декемврий 1890 год.

НАЧАЛНА НЕОРГАНИЧЕСКА ХИМИЯ,

по нова-та химическа теория за българскы-тѣ реални училища.

Нарѣдилъ Василъ Атанасовъ. Второ изд. Прага 1882 г.

Д-ръ *П. Н. Райковъ*.

У народи-тѣ, които въ културно отношение стоѭтъ пò-високо отъ насъ българе-тѣ и на които литература-та изобилва съ всякакви научни съчинения, учебници-тѣ нѣматъ толкова голѣмо значение, каквото тие иматъ у насъ. У насъ учебници-тѣ сѫ почти единствений источникъ, отъ който може да се черпи знание по наука-та. Наша-та учебна литература е сѫщеврѣменно и наша-та научна литература. Отъ тука проистича и важно-то значение, което наши-тѣ учебници иматъ за сега и ще го иматъ още за дълго врѣме. Тая е сѫщо причина-та, дѣто появяванье-то на новъ учебникъ у насъ е почти равносилно съ появяванье-то на нѣкое оригинално съчинение у други-тѣ народи. Освѣнь това, по нѣманье добрѣ подготвени учители за всички наши училища, успѣхъ-тъ по кой да е прѣдмѣтъ у насъ се намира още въ прѣголѣма зависимость отъ качества-та на учебници-тѣ. Не искамъ да кажѫ, че понеже наши-тѣ учебници сѫ несъвършени, то ученици-тѣ ни не успѣватъ; нъ, безъ сѫмнение, при пò-добри учебници, успѣхъ-тъ щѣше да бѫде пò-голѣмъ и желаема-та цѣль щѣше да се постигне съ пò-малко трудъ. Добри-тѣ учебници улесняватъ не само ученици-тѣ, като ги избавятъ отъ излишенъ трудъ по съставянье или прѣписванье записки, нъ тие помагатъ твърдѣ много и на самия учитель, понеже му даватъ възможность при расказванье-то урока да се ограничи само съ главни-тѣ фактове, като остави на ученици-тѣ сами да се запознаѭтъ по учебника съ фактове-тѣ отъ пò-малка важность. Това важно значение на учебници-тѣ у насъ възлага отъ своя страна особна длъжность върху тѣхни-тѣ съставители и изисква, щото тие да бѫдѫтъ извънредно внимателни, а именно да излагатъ научни-тѣ истини, точно, достѫпно и безъ всяка неясность и двосмислие.—

Като се рѣшавамъ да прѣгледамъ нѣкои наши учебници по химия, ще се постараѭ да искажѫ, до колкото ми е възможно, тѣхни-тѣ добри и лоши страни. Подобна работа обаче е свързана *у насъ* съ разни неприятности. Тия неприятности проистичатъ отъ това, че за голѣма жалость у насъ се е вкоренила оригинална привичка да гледаме на всяка малко-много неблагоприятна критика, па била тя и най-обективна-та, като на плодъ отъ ненавистъ и лични гонения. Отъ това криво схващание значение-то на критика-та проистича и печална-та истина, че лице-то което е искало да прѣдпази читающа-та публика отъ заблуждение, често пѫти се обсипва съ купъ неприлични епитети и улични псувни. Безъ сѫмнѣние тая е главна-та причина, дѣто у насъ рѣдко се появява сериозна и *откровенна* оцѣнка на литературни произведения. Тази *е сѫщо* причина-та, дѣто учебници (па и другъ родъ

книги), напъстрени съ страшни грѣшки, прѣтърпѣватъ по нѣколко издания безъ всяко подобрение.

Ласкаѫ се съ мисъль-та, че г-да автори-тѣ на оняя учебници, които искамъ да прѣгледамъ, не падатъ въ группа-та на автори-тѣ отъ горня-та категория, че тие ще погледнѫтъ на скромни-тѣ ми рецензии, като на плодъ отъ добро намѣрение, а именно като на плодъ отъ желание да помогнѫ, споредъ сила-та си, за подобрение на наши-тѣ учебници по химия.

Учебници-тѣ по химия на г-на В. Атанасова сѫ, до колкото знаѭ, най-распространени въ наши-тѣ училища, затова ще захванѫ съ прѣглежданье-то на негови-тѣ учебници. До колкото ми е извѣстно, до сега само г-нъ М. Георгиевъ е разгледалъ единъ отъ тия учебници и то този, при съставяние-то на който е зелъ участие и г-нъ Лукашъ. Рецензия-та е вмѣстена въ VI-та книжка на „Периодическо-то списание“ за 1883 г. Тя е написана обективно и въ нея г-нъ Георгиевъ прави сполучлива оцѣнка на поменѫтия учебникъ, слѣдъ повторно прѣглеждание на тоя учебники ще бѫде излишно, Азъ щѫ пристѫпѭ към прѣглежданье-то на учебника, на който заглавие-то прѣписахъ пò-горѣ.

При съставянье-то на първа-та книжка отъ „учебна-та книга“ авторъ-тъ казва, че „ималъ прѣдъ видъ, да направи общи-тѣ начала на химия-та пристѫпни и за ученика и за учители-тѣ на долни-тѣ училища,“ а цѣла-та „учебна книга сгодна за пò-кратко и за пò-обширно учение“ (прѣдговоръ). Както се види, авторъ-тъ е искалъ да състави книга, която да е едновремѣнно и учебникъ за ученици-тѣ и рѫководство за учителе-тѣ. Това обаче е непостижимо, понеже „учебникъ“ и „рѫководство“ сѫ двѣ несъвмѣстни нѣща, и се различаватъ по между си несамо по обема на материяла, нъ и по начина на изложение-то. Ето защо, който иска да напише, въ една книга, и учебникъ и рѫководство, не написва обикновено ни учебникъ, ни рѫководство.

Понеже г-нъ Атанасовъ не е искалъ да напише само учебникъ, а учебникъ-рѫководство, то нѣмаме право да изискваме отъ книга-та му да отговаря строго на всички условия, на които трѣбва да отговаря единъ учебникъ; затова азъ щѫ ѭ разгледамъ пò-подробно само отъ научна страна, сир. до колко вмѣстений въ нея материялъ е изложенъ вѣрно и ясно, а въ края на рецензия-та ще споменѫ за достойнства-та ѝ като учебникъ и като рѫководство.

Пристѫпямъ камъ разгледванье-то материяла. На стр. 5 четемъ: „природа или естество сѫ всички-тѣ тѣла по наша-та земя.“ Несъстоятелность-та на това опрѣдѣление на понятие-то „природа“ е очевидна, понеже споредъ него се исключва отъ това понятие не само всичко веществено, което не принадлежи камъ наша-та земя, нъ биле и сама-та земя. Освѣнь това, туй опрѣдѣление допуща да си помисли човѣкъ, че и всякой прѣдмѣтъ по наша-та земя, зетъ отдѣлно, може да се нарече природа или естество.

И опрѣдѣление-то на „физически-тѣ явления“ е несполучливо. *Слѣдъ като привежда* нѣколко примѣра отъ физически явления,

авторъ-тъ свършва съ слѣдующе-то опрѣдѣление: „Тия явления, които виждаме *да ставатъ по външность-та на тѣла-та, се наричатъ физически.*" (стр. 5) Подъ думи-тѣ „вънкашность на тѣла-та се разбира тѣхна-та повръхность, слѣдователно ученикъ-тъ ще разбере отъ горне-то опрѣдѣление, че физически явления се наричатъ тия, „които виждаме да ставатъ по повръхность-та на тѣла-та." Това опрѣдѣление не е вѣрно. Разширение-то на метали-тѣ отъ топлина-та е физическо явление, и споредъ това би трѣбвало при загрѣвание да се „распуща," а при истудяванне да се „згръчва" само тѣхна-та повръхность.

При разяснение на факта, че между химическа-та сила (афинитетъ) на разни-тѣ прости тѣла сѫществува не само количествена разлика, се срѣщатъ слѣдующи-тѣ примѣри: „ако нагрѣемъ на огънь едно кѫсче калай, той лесно ще се съедини съ кислорода (отъ въздуха). Така сѫщо мѣдь-та и олово-то се съединяватъ съ кислорода. Напротивъ ние можемъ злато-то и срѣбро-то да загрѣваме колкото щемъ и както щемъ: *тѣ (?) обаче нѣма да се съединятъ,* слѣдователно тие (?) нѣматъ никакво сродство по между си, макаръ да сѫ си толкозъ сродни." (стр. 8) Въ тия редове се вмъкнѫла неясность и противорѣчие. Въ първи-тѣ два примѣра се показва сродство-то между кислорода отъ една страна, калая, олово-то и мѣдь-та отъ друга страна; въ третия примѣръ, като че иска да се покаже (както и трѣбва), че срѣбро-то и злато-то не се съединяватъ при никакво условие направо съ кислорода отъ въздуха, а пакъ излиза, че не се съединяватъ по между си. Иначе е не ясно, къмъ кои два елемента се отнасятъ думи-тѣ „макаръ и да сѫ си толкосъ сродни."

Химическа-та сила е опрѣдѣлена (на стр. 8) по слѣдующия начинъ: „причина-та на всички-тѣ химически явления ще наричаме химическа сила, химическо сродство (афинита)." А на слѣдующа-та (9 стр.) четемъ, че „дѣйствие-то на електричество-то върху тѣла-та е пò-вече да имъ отнеме сродство-то или да ги разлага. Амоняка, който е съединение на въздухообразни-тѣ азотъ и водородъ, чрѣзъ електрическа искра се разлага." Разлаганне-то на амоняка отъ електрическа-та искра е явление химическо, нъ нима това явление се причинява отъ химическо-то сродство на азота съ водорода? Нима при испущание-то на галванически токъ прѣзъ подкиселена вода, причина-та за распадание-то на послѣдна-та на кислородъ и водородъ е химическо-то сродство на кислорода съ водорода? Отъ тия и тѣмъ подобни примѣри се вижда ясно, че опрѣдѣление-то на химическо-то сродство е невѣрно.

Сѫщо е невѣрно или пò-добрѣ неточно казано, че „ако нагрѣемъ въ едно стъкло киноваръ размѣсенъ съ желѣзни стърготини, живака ще се отдѣли . . . . , а желѣзо-то ще се съедини съ останала-та сѣра." Когато човѣкъ прочете тия редове, ще си припомни че киноваръ-тъ е не постоянно съединение, и когато го загрѣемъ, се распада на живакъ и сѣра. Живакъ-тъ се испарява при това а „*останала-та сѣра*" се съединява съ желѣзни-тѣ стърготини. Нъ

това противорѣчи на свойства-та на киновара, понеже и самъ г-нъ Атанасовъ пише на стр. 270, че „чистия киноваръ ще познаваме по това, че като го загрѣеме, изгубва се съвършенно, т. е. не се распада, а сублимира“

За опрѣдѣление на дума-та „еквивалентъ“ на стр. 12 се расправя най-първо опита съ желѣзни-тѣ стърготини и киновара, като се констатира фактъ-тъ, че 28 гр. желѣзни стърготини испѫждатъ само 100 гр. живакъ отъ киновара. Послѣ това се прави слѣдующе-то заключение: „числа-та 28 и 100, които ни показватъ по колко части (?) тегли живакъ или желѣзо се съединява съ едно и сѫщо количество сѣра (16 гр.) се наричатъ еквиваленти на тия елементи.“ Това е всичко съ което се опрѣдѣля дума-та „еквивалентъ.“ Това опрѣдѣление е недостатъчно, понеже всякой, който иска пръвъ пѫть да се запознае съ общото значение на тая дума въ химия-та, малко ще може да си послужи съ него, тъй като съ него се опрѣдѣлятъ само еквивалентни-тѣ тегла на живака и желѣзо-то, а не и дума-та „еквивалентъ“ изобщо. Освѣнъ това, читатель-тъ никога не ще може да отгатне тайна-та, защо при горния примѣръ е избрано количество то. на сѣра-та 16 гр., а не 15 или друго нѣкое количество грамове. Както ще видимъ по-нататъкъ, отсѫтствие-то на пълно опрѣдѣление на дума-та „еквивалентъ“ или „еквивалентно тегло“ е прѣдизвикало нѣколко твърдѣ важни грѣшки, относително еквивалентно-то тегло на по-вечето отъ химически-тѣ елементи.

На стр. 17 четемъ: „молекули-тѣ на прости-тѣ тѣла сѫ съставени отъ атоми.“ „Всички-тѣ въздухообразни (тѣла) иматъ едни и сѫщи физически свойства, т. е. обема имъ расте едноврѣменно съ количество-то на топлина-та.“ Въ първи-тѣ редове е пропуснѫта дума-та „еднородни,“ затова излиза, като че молекули-тѣ на сложни-тѣ тѣла не състоѭтъ отъ атоми, което, разбира се, ще противорѣчи, както на истина-та, така и, на това, което авторъ-тъ пише за молекули-тѣ на сложни-тѣ тѣла. — Вторий цитатъ е не ясенъ и противорѣчивъ; въ първо-то прѣдложение се говори изобщо за физически-тѣ свойства на въздухообразни-тѣ тѣла, а въ второ-то се расправя само за увеличванье-то на обема имъ, съ повишение на температура-та. Тия двѣ прѣдложения слѣд. не сѫ равносилни, затова не могѫтъ да бѫдѫтъ свързани съ думи-тѣ „т. е.“ Иначе, подъ думи-тѣ „физически свойства на въздухообразни-тѣ“ ще трѣбва да се разбира само свойство-то имъ да се раширочаватъ равномѣрно съ повишение-то на температура-та имъ.

Въ нѣкои мѣста, въ химия-та на г-на Атанасова се срѣща, че „ молекула-та на нѣкое просто или сложно тѣло се състои *обикновенно отъ два атома.*“ (стр. 18, 19). Когато прочете човѣкъ тая фраза, ще си помисли, че понеже молекули-тѣ на разни-тѣ тѣла се състоѭтъ обикновенно отъ по два атома, то съединения, на които молекула-та се състои отъ три, четире и по-вече атома, сѫ твърдѣ малко и съставляватъ исключение. Въ сѫщность е обаче тъкмо обратно; тѣла, на които молекула-та се състои отъ два атома, сѫ *толкова малко въ* сравнение съ тѣла-та (химически-тѣ съединения),

на които молекула-та съдържа по-вече отъ два атома, щото може се каза, че първи-тѣ съставляватъ исключение отъ втори-тѣ. Достатъчно е само да си припомнимъ, че между бесчислено-то множество органически съединения не се намира ни едно, на което молекулата да се състои само отъ два атома.

На стр. 18 се срѣща твърдѣ интересно заключение за обема на атоми-тѣ отъ разни-тѣ елементи и то на основание на закона на Авагадро. Авторъ-тъ пише: „знаеме, че молекули-тѣ на *всички-тѣ въздухообразни* иматъ една и сжща голѣмина (?). Когато молекули-тѣ на тѣла-та сж еднакво голѣми, слѣдва, че и атоми-тѣ, отъ които сж съставени, сж еднакво голѣми." Както се види, въ цитирани-тѣ редове се говори за „молекули-тѣ на всички въздухообразни," слѣдователно въ горни-тѣ редове не се прави разлика между прости и сложни тѣла, както това не се прави въ закона на Авагадро. Подъ дума та „голѣмина" въ горни-тѣ редове може да се разбира или тегло-то или обемъ-тъ на молекули-тѣ, тукъ обаче трѣбва да се подразбира послѣдне-то, именно обемъ-тъ, при всичко че това не е казано изрично, както би трѣбвало да бжде. Споредъ г-нъ Атанасова излиза, че голѣмина-та (обемъ-тъ) на атоми-тѣ отъ разни-тѣ елементи е величина постоянна, или съ други думи, атоми-тѣ на разни-тѣ елементи иматъ еднакъвъ обемъ. Това заключение той прави на основание на факта, че молекули-тѣ на „всички-тѣ въздухообразни иматъ при еднакви условия, еднакъвъ обемъ. Фактъ-тъ самъ по себе си е вѣренъ, нъ заключение-то, което се вади отъ него, е невѣрно, понеже противорѣчи на самия фактъ. Ако „молекули-тѣ на тѣла-та" (въ въздухообразно състояние) иматъ еднакви обеми, а число-то на атоми-тѣ, отъ които се състоятъ молекули-тѣ на разни-тѣ тѣла може да бжде малко или голѣмо (напр. H_2 и $C_4 H_{10}$); то за обема на атоми-тѣ трѣбва да направимъ заключение тъкмо противоположно на онова, което Г-нъ Атанасовъ прави, понеже у единъ и сжщи обемъ, споредъ горни-тѣ примѣри, веднжжъ се съдържжтъ само 2 атома водородъ а другъ пжть 10 атома водородъ и 4 атома въглеродъ. Да прѣдположимъ, че когато Г-нъ Атанасовъ е правилъ горне-то заключение, той подъ думи-тѣ: „молекули на всички въздухообразни" и „молекули-тѣ на тѣла-та." е подразбиралъ молекули-тѣ на елементи-тѣ въ въздухообразно състояние; нъ и въ такъвъ случай нѣма никакво основание да прави заключение, че и атоми-тѣ, отъ които (молекули-тѣ) сж съставени, сж еднакво голѣми."

Споредъ закона на Авагадро циано-водородъ-тъ се отличава (по строение) отъ метала съ това, че намѣсто 3 атома водородъ у послѣдния, у първия се намира 1 атомъ азотъ. Ако обемъ-тъ на единъ атомъ водородъ, е равенъ на единъ атомъ азотъ, то какъ така обеми-тѣ на една молекула металъ и на една молекула циановодородъ оставатъ пакъ равни по между си? Отъ всичко това се вижда, че ние не можемъ още да правимъ никакви заключения за обеми-тѣ на атоми-тѣ отъ разни-тѣ елементи, да ли сж тие равни или неравни по между си. Слѣдов. и заключение-то на г-на Атанасова е съвършено произволно и противорѣчи на фактове-тѣ.

Сѫщо е невѣрно заключение-то на стр. 19, което гласи: „Ний знаемъ вече, че всяка молекула се състои отъ атоми, обикновено два, тогава и *обемъ-тъ на молекула-та ще се състои отъ обеми-тѣ на атоми-тѣ.*“ Това заключение противорѣчи сѫщо на закона на Авагадро, който служи за основа на химия-та като наука.

За да не се спирамъ пò-дльго врѣме при § 6, който носи заглавие-то „атомическа теория,“ ще кажѫ изобщо, че той е щедро напъстренъ съ неясности и противорѣчия.

Пò-горѣ видѣхме, че г-нъ Атанасовъ не опрѣдѣля значение-то на дума-та „еквивалентъ“ или „еквивалентно тегло“ на химически-тѣ елементи, но се задоволява само съ единъ примѣръ, според който се опрѣдѣля еквивалентно-то тегло само на живака и желѣзо-то. Тоя недостатъкъ прѣдизвикалъ цѣлъ редъ грѣшки, които се срѣщатъ въ таблица-та за еквивалентни-тѣ тегла на елементи-тѣ на стр. 23 и 24. За пò-голѣма прѣгледность, азъ ще прѣпишѫ тукъ отъ помѣнѫта-та таблица всички елементи, на които еквивалентно-то тегло е не вѣрно. При това ще напишѫ при всякой елементъ число-то на валенции-тѣ му по отношение камъ водорода и то споредъ таблица-та на стр. 45 и 46. Освѣнъ това при всякой елементъ ще прибавѭ и сѫщинско-то му еквивалентно тегло.

Название на елемента.	Атомно тегло.	Валенция.	Еквивалентно тегло спор. г. Атанасовъ.	Сѫщинско екв. тегло.
Азотъ	14	III	14	$4^2/_3$
Алуминий	27_5	IV	13_{75}	$6^{85}/_{40}$
Антимонъ	122	III	122	$40^2/_3$
Арсенъ	75	III	75	25
Бисмутъ	210	III	210	70
Боръ	11	III	11	$3^2/_3$
Ванадий	51_3	III	51_3	17_1
Волфрамъ	184	IV	92	46
Въглеродъ	12	IV	6	3
Злато	197	III	197	$65^2/_3$
Индий	113_4	II	113_4	56_7
Иридий	198	IV	99	49_5
Калай	118	IV	59	29_5
Кремний	28	IV	14	7
Монибденъ	96	VI	48	16
Ниобъ	94	V	94	$18^4/_5$
Осмий	196	IV	98	49
Паладий	106_6	IV	53_3	26_6
Платина	198	IV	99	49_6
Радий	104_4	IV	52_2	26_1
Рутений	104_4	IV	52_2	26_1
Танталъ	182	V	182	$36^2/_5$
Титанъ	50	IV	25	12_5
Фосфоръ	31	III	31	$10^1/_3$

Отъ всички-тѣ 65 елемента, еквивалентнало-то тегло на 24 е не вѣрно. Отъ сравнение на двѣ-тѣ послѣдни колони въ горня-та таблица се вижда, че между числа-та за еквивалентни-тѣ тегла у г-нъ Атанасова и числа-та получени чрѣзъ дѣление атомни-тѣ тегла съ число-то на негови-тѣ валенции, сѫществува *голѣма разлика.* Пита се сега, коя е причина-та на това противо-

рѣчие. На тоя въпросъ може лесно да се отговори, ако се прѣгледатъ добрѣ всички-тѣ 46 страници, на които е изложена обща-та часть на химия-та. На тия страници читатель-тъ ще намѣри много нѣща изложени доста подробно, а така сѫщо и такива, които не отговарятъ до тамъ на обема на книга-та, но той напраздно ще търси да научи не сѫществува ли нѣкаква зависимость между атомно-то тегло, валентность-та и еквивалентно-то тегло на химически-тѣ елементи. При всичко, че авторъ-тъ не намѣрилъ за нуждно да спомене нищо за зависимость-та, която сѫществува между горни-тѣ величини, но съ това истина-та не се накърнява и тя ни послужва въ тоя случай да откриемъ грѣшки-тѣ въ горня-та таблица. Между горни-тѣ величини сѫществува слѣдующа-та математическа зависимость: еквивалентно-то тегло на единъ елементъ е равно на атомно-то му тегло, раздѣлено съ число-то на валенции-тѣ му спрямо водорода. Както се вижда, на основание на това правило ние можемъ лесно да намѣримъ коя да е отъ горни-тѣ три величини, когато сѫ извѣстни останали-тѣ двѣ, така напр. ако знаемъ, че азотъ-тъ е елементъ отъ третя волепция и атомно-то му тегло е равно на 14, то като раздѣлимъ 14 на 3, получваме число-то $4^2/_3$, което прѣдставлява еквивалентно-то тегло на азота. По сѫщия начинъ сѫ намѣрени сѫщински-тѣ еквивалентни тегла на всички елементи, които сѫ написани въ горня-та таблица. Не вѣрвамъ и самъ г-нъ Атанасовъ да има нѣщо противъ горне-то правило, понеже то е резултатъ отъ безбройно много опити. Че г-нъ Атанасовъ признава косвенно истиность-та на горне-то правило, се вижда отъ по-внимателно разглежданье таблица-та му на стр. 23.

Еквивалентни-тѣ тегла на всички моно и дивалентни елементи (съ едно само исключение) сѫ вѣрни и съгласни съ искания-та на горне-то правило. Еквивалентнитѣ тегла на три и многовалентни-тѣ елементи обаче сѫ невѣрни и сѫ показани или равни на атомни-тѣ имъ тегла или равни на половина на атомни-тѣ имъ тегла.

(Слѣдва.)

ГЕОМЕТРИЯ.

ЗА

Долни-тѣ классове на срѣдни-тѣ училища, книга I. Отъ *А Тодорановъ.*
Четвърто издание.

(Продължение отъ кн. II).

На стр. 12 четемъ: *„Успореднитѣ линии не се прѣсичатъ, нъ такива линии, които се прѣсичатъ на твърдѣ далечно растояние, се смѣтатъ за успоредни; такива сѫ заритѣ на слънцето."*

И тия подробности сѫ излишни и непонятни за ученици отъ I-ий классъ.

Стр. 13. *Ако наклонение-то на една права къмъ друга не е еднакво къмъ два-та ѝ края (чр. 18) т. е. една права линия, която не е нито отвѣсна, нито хоризонтална, се нарича наведена, наклонена или полегата.*

Това е така разбъркано, щото, нека си признаемъ, ние сами не разбираме нищо. Г-нъ Тодорановъ не прави никаква разлика между линия наклонена камъ хоризонта и линия наклонена камъ друга линия. Споредъ него, една линия, щоиъ не о еднакво наклонена отъ двѣ-тѣ страни камъ друга линия, тя не може да бѫде нито хоризонтална нито отвѣсна. Съмнително.

Пò-долу срѣщаме въпроса: *каква е разликата между наклонена, наведена и полегата линии?* Ако ни се паднеше да прѣдаваме по учебника на Г. Тодоранова, ние не знаемъ какъ бихме разяснили това на ученици-тѣ. Питаме него.

На стр. 14 е дадена задача-та: *отъ една точка колко отвѣсни, успоредни и полегати линии можемъ прѣкара?* Най-напрѣдъ си помислихме, че дума-та „успоредни" е печатна грѣшка, че съ нея е замѣнена дума-та „хоризонтални," нъ за зла честь, лъгали сме се, сѫща-та дума е напечатана и въ трете-то издание. Какъ ще рече Г. Тодорановъ, колко успоредни ще се прѣкаратъ? Ние бихме се усѣтили, ако ни кажеше той, *съ какво да сѫ успоредни,* нъ той не е казалъ, затова задача-та става непонятна.

На стр. 17 г. Тодорановъ смѣсва перпендикуляръ съ отвѣсъ. Перпендикуляръ и отвѣсъ не е сѫщо-то.

На стр. 18, задачата: *„отъ една точка колко перпендикуляра можемъ да спустнемъ или да издигнемъ"* — не е добрѣ зададена. Пò хубаво е било да се раздѣли тя на двѣ задачи, и да се опрѣдѣли пò-добрѣ, камъ какво ще спустнемъ перпендикуляра, камъ една ли или камъ нѣколко прави. Ще напомнимъ, че при рѣшение-то на задача 2-ра, стр. 18 му е било мѣсто-то да се разяснѫтъ главни-тѣ, спомагателни-тѣ и търсени-тѣ линии, а пъкъ авторъ-тъ не само, че не е направилъ това, нъ е употрѣбилъ все еднакви линии.

Стр. 22: *„Споредъ число-то на ѫгли-тѣ и страни-тѣ фигури-тѣ биватъ: триѫгълници и многоѫгълници."* — Кои фигури? Правоѫгълни-тѣ ли или кривоѫгълни-тѣ? Освѣнъ това, кое се брои — ѫгли-тѣ ли, страни-тѣ ли, или и ѫгли-тѣ и страни-тѣ?

На сѫща-та стр: *Страна-та А В, на която е сложенъ △, се нарича негова основа, а върха В, който е срѣща основа-та, се нарича главенъ връхъ на триѫгълника.*

Не само г. Тодорановъ прави грѣшка въ тази дефиниция, а почти всички-тѣ наши геометрии, нъ ний все ще се осмѣлимъ да кажемъ, че е грѣшка. Ако тукъ се говори за начъртания △, то той е сложенъ съ три-тѣ си страни върху книга-та, а ако се говори за геометрически триѫгълникъ, него не можемъ нито да го дигаме нито да го слагаме. Освѣнъ това, само една основа и една височина ли има единъ △? Споредъ насъ основа безъ височина нѣма, сѫщо и височина безъ основа. За туй най-хубаво е да се каже тъй: перпендикуляръ-тъ (а не отвѣсътъ), спуснѫтъ отъ кой да е връхъ на △ къмъ срѣщуположна-та страна, се нарича височина, а страна-та, къмъ коя-то е спустнѫта височина-та, се нарича основа. Това е и *пò-общо и пò-разбрано.*

Г-нъ Тодорановъ ще се съгласи съ насъ, защо-то по нататъкъ, на стр. 23 той казва; че *за основа на равнобедрения △ „обикновенно“ се взема неравна-та страна.* Отъ тукъ се разбира, че и други-тѣ страни могжтъ да се вземжтъ за основи, нъ „обикновенно'„ за такава се взема неравна-та страна. Жално-то е *само* гдѣто той признава, че *само* въ равнобедрения △ може да има три основи, а отъ това и три височини.

На стр. 26 не срѣщаме кое се нарича височина на трапеция-та. Вѣроятно трапеция-та не е добрѣ „сложена,“ както параллерограммътъ и трижгълникъ-тъ.

Стр: 31. Рѣшение: *отъ центъръ 0 съ радиусъ равенъ на кржга B и радиусъ K, описваме джга.* — Нищо не разбираме.

Стр. 32. *Двѣ допирни окржжности иматъ само една допирна линия.*

Не е вѣрно! Ако окржжности-тѣ се допиратъ външно, тогава тѣ могжтъ да иматъ тъкмо три общи касателни прави.

На стр. 32 и 33 има нѣколко задачи за прѣкарвание на допирателни, нъ до сега не сме срѣщнжли още какъ се спуща перпендикуляръ къмъ права-та отъ една точка вънъ отъ неж съ помощь-та на пергеля и линийка-та.

Казано е какъ се располовява една *права.* Ами какъ се дѣли тя на 3, 5, 6 и т. н. части? Тѣзи нѣща, сж и важни и достжпни за I-ий классъ.

Сега ще прѣскочимъ нѣколко листа, та ще дойдемъ въ стереометрия-та.

И тука още въ начало-то се смѣсва перпендикуляръ съ отвѣсъ.

На стр. 39 е казано, че *една линия се нарича перпендикуляръ къмъ равнина-та, ако тя образува прави жгли съ двѣ прави линии, които минуватъ прѣзъ основа-та и върху равнина-та.*

Въ това се увѣряваме, ако вземемъ една права прѫчка A D (чър. 80) и ж закрѣпимъ при една точка A на права-та линия A C, която е начъртана на хоризонтална равнина.

Който разбира отъ това разяснение нѣщо, нека се увѣрява, но ний ще си признаемъ, че нищо не разбираме. Какво разбира авторъ-тъ подъ думи-тѣ „права прѫчка“ да не би да разбира отвѣсна? Какъ ще ж закрѣпимъ? Какво означаватъ линии-тѣ AB, AC, AF, AO и AE, които виждаме на чъртежа, а г. Тодорановъ нищо ни не говори за тѣхъ?

Стр. 41, питание: *Съ какво си служжтъ дюлгеритѣ за въздигание зидове или въобще стѣни?*“ Нарочно зададохме този въпросъ на единъ ученикъ и отговоръ-тъ бѣше: ако зидъ-тъ е урусанлия, дюлгери-тѣ си служжтъ съ камъне и варъ. — Отговоръ платенъ.

Стр: 41. *Равнина, въ която лѣжи една хоризонтална линия, се нарича хоризонтална равнина (чър. 83)*

И тази книга е търпяла 4 „поправени“ и допълени издания!? Нѣма равнина, която да съдържа не една, ами безбройно много хоризонтални прави, а при това, всички-тѣ равнини не сж хоризонтални.

Стр. 43. *Многостѣнъ А В (чър. 86), който е заграденъ съ три равни правоѫгълници и два равни и успоредни △—ци, се нарича права триѫгълна призма.*

Ний мислимъ, че правоѫгълници-тѣ могѫтъ да бѫдѫтъ и не равни, а при това призма-та да си остане права. Не знаемъ какъ мисли авторъ-тъ.

Стр: 33 и 34. *„Ако отъ горня-та основа на една призма спустнемъ перпендикуляръ (къмъ кое?) и перпендикуляръ-тъ излиза вънъ отъ основа-та* (горня-та или долня-та?), *призма-та се нарича наклонена призма.“*

Може да се случи, щото перпендикуляръ-тъ, спустнѫтъ отъ пройзволна точка на горня-та основа къмъ долня-та, да не излиза вънъ отъ призма-та, а при това тя да си бѫде наклонена: това зависи отъ наклонение-то на ржбове-тѣ камъ равнина-та, на основа-та.

Освѣнъ това, мислимъ, че наклонена-та призма не е заградена само съ правоѫгълници, а пакъ въ дефиниция-та за призма-та г. Тодорановъ не поменува други видъ четириѫгълници.

Стр: 44. *„Ако основи-тѣ на параллелопипеда сѫ правоѫгълници, той се нарича правоѫгъленъ параллелопипедъ“* И това не е вѣрно! Паралелопипеда не е правоѫгъленъ ако околовръстни-тѣ ржбове сѫ наклонени къмъ основи-тѣ.

Сѫща-та стр. *„Ако височина-та пада перпендикулярно на основа-та призма-та се нарича права, ако ли вънъ — наклонена“.*— Любопитно е да се знае, когато височина-та прѣсича основа-та въ нейното продължение, дали тя не е перпендикулярна камъ нея. Ний не сме съгласни и съ дефиниция-та за правилна-та пирамида, нъ нека ѭ оставимъ на страна, защото ни прѣдстои нѣщо по-важно.

На страница 45 срѣщаме: *„Въ правилна-та пирамида* (въ неправилна-та не може ли?), *ако прѣкараме равнини* (съ кое?) *и сѣчемъ пирамида-та тъй щото второ-то сѣчение* В *да е два пѫти по далечъ отъ върха* S *нежели първо-то* А, *трето-то сѣчение* С *да е три пѫти по-далечъ отъ върха* S *нежели първо-то и т. н., то втора-та равнина* (цѣла-та ли?) *ще бѫде 4 пѫти по-голѣма отъ първа-та, третя-та 9 пѫти по-голѣма отъ първа-та и т. н.“*

Всичко това е пояснено съ единъ чъртежъ и автора смѣта това за достатъчно. Г. Тодорановъ е забравилъ, каква врѣда се принася на дѣца-та ако се принуждаватъ да заучватъ такива нѣща, безъ да ги разбиратъ? Слѣдъ това иди се чуди, защо ученици-тѣ у насъ не разбиратъ и мразѭтъ математика-та. —

Г. Тодорановъ вади отъ горѣказано-то слѣдующе-то правило: *„Голѣмина-та (?) на сѣчение-то се намира като умножаваме далечина-та сама на себѣ или като я възведемъ въ втора степень.“* Отъ тукъ излиза, споредъ насъ, и всякиго, който го прочете, че ако далечина-та на сѣчение-то е 5 м., то сѣчение-то ще бѫде 25 квадратни метра. Каква леснотия, пъкъ до сега никой ѭ не знаеше!

„Горне-то правило е важно за сила-та на свѣтлина-та и на гласа“ и т. н. Видите ли защо е взелъ той, това непонятно *правило?* — Защото било важно за сила-та на свѣтлина-та и на

гласа! Ако г. Тодорановъ обича *физика-та,* то защо не е казалъ какво се нарича sinus на единъ жгълъ: то е важно при прѣчупванье-то на свѣтлина-та. Колкото за насъ, ние бихме съвѣтвали автора, като се занимава съ такива високи работи, да не забравя пд-ниски-тѣ, нъ пд-важни-тѣ. До сега не сме срѣщнжли какво нѣщо е диагоналъ на единъ многожгълникъ или тѣло, нъ не се отчайваме: може да е оставено това при описванье-то на сфера-та.

Стр. 46. *Една пирамида, която е прѣсѣчена така, щото тя нѣма обща точка или връхъ за трижгълници-тѣ, които я заобикалятъ, се нарича прѣсѣчена пирамида.* —

Дѣто ще каже, прѣсѣчена-та пирамида е заградена съ трижгълници!!

На ст. 46, нѣма никаква послѣдователность. Ето какво има:

Правъ цилиндръ. Кръгло тѣло, което е заградено съ два равни и успоредни кржга и крива повърхнина, каквото напр: кюнкъ, се нарича цилиндръ.

Както виждате, тази дефиниция, макаръ и не до тамъ добра, се отнася и за правъ и за наклоненъ цилиндръ. Нъ авторъ-тъ не обръща на това внимание, а казва, че той (цилиндра) се образува отъ въртение-то на правожгълника около една отъ страни-тѣ му. Това е вѣрно, нъ само за правъ цилиндръ, а пъкъ дефиниция-та се отнася и за наклонения.

Едвамъ слѣдъ това, той ни опрѣдѣля кой цилиндъръ се нарича правъ и казва, че *„въ правия цилиндъръ височина-та се нарича ось и се казва, че ось-та и височина-та му се сливатъ.“* Височина-та си е височина, а ось-та си е ось, г. Тодорановъ; инакъ излиза, че въ правия цилиндъръ, кой да е перпендикуляръ отъ горня-та основа камъ долня-та, се нарича ось. — *Цилиндъра, на който височина-та не се слива съ ось-та, се нарича наклоненъ цилиндъръ.* Хубаво, само че незнаемъ кое се нарича ось на всякой цилиндъръ; ако е височина-та, както е при правия цилиндъръ, тогава тя, кждѣто и да ж прѣкараме, слива се сама съ себе си и не щѣше да сжществува наклоненъ цилиндъръ, а ако е друго нѣщо, г. Тодорановъ трѣбваше да ни го каже.

Стр. 47. *„Конуса се образува отъ завъртвание правожгъленъ* △ ACE *около катета му* CE.“ — Мислимъ, че не всякой конусъ се образува по тая начинъ. На сжща-та страница има нелѣпость, както оная за която говорихме при цилиндъра; ето ж: *„Въ правия конусъ височина-та се нарича ось на правия конусъ. Ако височина-та и ось-та на единъ конусъ не се сливатъ, конуса се нарича наклоненъ.“*

Разбирайте, ако можете, нъ ний пакъ не разбираме височина и ось все едно ли е, и ако не е, то кое е ось и кое височина.

На послѣдня-та страница четемъ: *При сѣчение-то на сферата, както и да ж сѣчемъ, всякога се получаватъ кржгове и то различни.*

Послѣдня страница — послѣдня лъжа. Ако сѣчемъ сферата съ счупени или криви повръхнини, сѣчение-то не ще бжде всякога кржгъ. Вмѣсто да казва „както и да е“ автора би направилъ пд-добрѣ да каже, „съ равнина.“

Тая е послѣдня-та ни бѣлѣжка. Върху езика оставяме да говорѭтъ цитати-тѣ, които сме направили въ рецензийка-та си.

Чакаме г. Тодорановъ да ни яви, ако намира нѣкаква несправедливость въ бѣлѣжки-тѣ ни. Ще се постараемъ да му отговоримъ.

З. Ивановъ.

„ПРОМИШЛЕНОСТЬ" И НЕЙНА-ТА ЗАЩИТА.

Отговоръ на единъ отговоръ.

Отъ Д-ръ К. Кръстевъ.

IV

Въ наша-та рец. се казва: „*Струва ти се,* че раздѣление-то на труда, което въ България е въ пелени, си е прокарало пѫть само дѣто не трѣбва; че ония, които пишѫтъ научни статии, *не считатъ за нуждно да уважаватъ* българския езикъ, нито пъкъ да пазѭтъ послѣдователно едно какво да е правописание." Тоя пасажъ, безъ да се насилва и изопачава, не може да се тълкува така, както го тълкува г. Паяковъ: „г. Дръ Кръстевъ прѣдполага, че писатели-тѣ по научна специялность *сѫ приели за правило* да се не грижѫтъ за езика на писано-то отъ тѣхъ." Ние колко годѣ знаемъ да се изразяваме по български и ако искахме да направимъ идиоти „научни-тѣ списатели," — въ гордия сонмъ на които, entre nous казано, единъ день мислимъ и ний да влѣземъ — то щѣхме да се провикнемъ: „наши-тѣ учени, за да се специялизиратъ въ науки-тѣ си, на основание на принципа за раздѣление то на труда, познатъ още отъ Ксенофонтова-та Киропедия, приложенъ още въ Платонова-та идеална република, извѣстенъ отъ нови-тѣ на Берклея, Мандевила, Руссо и др., нъ поставенъ на научни политико-економически основи едвамъ отъ баща-та на тая наука, Адама Смита и пр. и пр., рѣшили да не си губѭтъ врѣме-то съ изучванье на нещастния бълг. езикъ" . . . Тогава и Вий щѣхте да помислите, че и ний знаемъ „*едно що*" отъ полит. економия. Нъ ний казваме: „Струва ти се, че еди кой не счита за нуждно да уважава бълг. езикъ." Това за насъ значи, че той не знае езика, че пише, както Господь далъ, безъ да гледа правилно ли е то. Само за неправилность, небългарщина укоряваме ние, и нѣмаме на умъ никакво екзалтирано идиотство, което можало да се допустне само за нѣкои невѣжи лица.

Ние не знаемъ, невѣжи ли сѫ Ваши-тѣ научни писатели, нъ знаемъ, че мнозина отъ тѣхъ пишѫтъ много лошо. И Вие сте отъ ония „научни писатели," които пишѫтъ лошо, нъ що е право право: Вие не сте отъ най-лоши-тѣ.

Като оставимъ на страна разсѫждения-та на 375 и 376 стр. испълнени съ разни възможности и заобикалки, които нищо общо *нѣматъ съ факта*, че между много-то научни книги и „Промишлен-

ность“ се пълни съ много лошъ езикъ, ще отбѣлѣжимъ само метода-та, съ която си служи противникъ-тъ на нѣколко мѣста. Освѣнь споменжто-то вече неволно прѣиначаванье на наши-тѣ мисли, г. Паяковъ обича и така нареченo-то deductio ad absurdum: той върти на витло мисли-тѣ ни, додѣто се излупи нѣкоя абсурдна фраза, за да може изъ единъ пжть великодушно да се провикне, че и неговий почитаемъ критикъ ще въстане противъ нея. Дайте ни, г. Паяковъ най-великата мисъль и ние твърдѣ лесно ще я извъртимъ, както по-скаме, безъ да направимъ ни единъ скокъ по-вече отъ ония, които Вие сте направили при слѣдни тѣ си думи: „Трѣбва ли на такива лица да се запрети да съобщаватъ чрѣзъ печата научни-тѣ си познания, които може би много добрѣ притежаватъ, *поради проста-та причина, че не притежаватъ изящния стилъ на езика,* че ставали жъртва нѣкои и други запетаи или граматически правила? Вѣрваме, че самия нашъ критикъ ще възстане противъ такова запрещение.“ Лъжете се, нѣма да възстанемъ, а безъ да мръднемъ отъ стола, спокойно ще кажемъ, че „запретительтъ“ тъкмо толкова разбира, какво иска да каже съ тия думи, колкото си разбиратъ длъжность-та ония, които искатъ да пишжтъ български, прѣди да сж си дали трудъ да се *научжтъ.* Нъ Вие въ тоя пасажъ много бесцеремонно сте се отнесли не само съ наши-тѣ повръхни бѣлѣжки, въ които нийдѣ не се говори за изящность, а само за правилность, нъ и съ значение-то на дума-та стилъ и съ граматики-тѣ. Изященъ стилъ, г. Паяковъ, не се добива съ непринасянье въ жъртва разни запетаи и граматики. Туряйте Вие колкото щете запетаи въ съчинения-та на Кондева и Сѣмкова, а стилъ нѣма да се роди. Когато Мирабо и Дантонъ сж распаляли сърдца та и страсти-тѣ на французи-тѣ, прѣди сто години, съ свои-тѣ рѣчи, тѣ не сж имъ туряли запетаи. А стилъ-тъ на тия рѣчи удивява потомци-тѣ — Не вѣрваме да възразите нѣщо на тоя примѣръ, защото ако и да нѣмаме обичай да говоримъ за стилъ на рѣчи, на говоръ, нъ то е само една ограниченость въ езика. Стилъ-тъ си е стилъ, билъ той на книга съ запетаи, или въ уста-та, безъ запетаи. Инакъ не може и да бжде, защото тогава ще трѣбва да кажемъ, че мастило-то, книга та и запетаи-тѣ образуватъ стила. Нъ Вие трѣбва, между друго-то, да сте забравили и това, че запетаи-тѣ сж много по-млади отъ писмо-то, че стари-тѣ гръцки писатели — и Есхилъ, и Платонъ, и Тукидидъ — най-изящни-тѣ стилисти, не знаjжтъ запетая какво е. И съ граматика-та не бива да се мѣси стилъ-тъ. Безъ граматика стилъ нѣма, както безъ животъ у човѣкъ характеръ нѣма, нъ стилъ-тъ тъкмо толкова е резултатъ на граматика-та колкото характеръ-тъ — на тупанье-то на сърдце-то или на рѣпа-та, съ която се крѣпимъ прѣзъ велики пости. А има и такива случаи, дѣто стилъ-тъ зима връхъ надъ граматики-тѣ. Писатели-тѣ съ най-могжщия стилъ, единъ Шекспиръ, единъ Хюго, най-малко се грижжтъ за граматика, най-далече вървжтъ отъ нейни-тѣ истъпкани пжтища. По всесилния произволъ на своя та гениялна мисъль, тѣ съ свѣткавична бързина прѣнасятъ четеца въ сфери недостжпни за правила и като сливатъ искусство-то съ природа-та,

като го възвисяватъ до неж, дѣйствуватъ сжщо тъка, както тя дѣйствува: актъ-тъ става законъ. А пъкъ въ прѣдѣли-тѣ на граматически-тѣ правила има безбройно много стилове: и Гете и Хайне пишжтъ нѣмски, нъ тѣхни-тѣ стилове сж далечъ единъ отъ другъ колкото небе-то отъ земя-та! Ние говоримъ само за стилъ, нъ това което казваме за стила, е вѣрно и за изящния.

Проза, проза, говоримъ ние, като Молиеровий gentilhomme, и искаме само граматическа правилность, разумность и разбраность, отъ всички наши книги, а не стилове и изящества. Изящно се пише само на изященъ езикъ, ergo въ България днесь никой не пише изящно.

V.

„Намъ се чини, че ако почитаемия нашъ критикъ прочетеше внимателно цѣлата наша кн. — и то като ж почне отъ началото къмъ края, а не отъ края къмъ началото, както се вижда отъ цитатитѣ отъ Промишленность да е правилъ — той би призналъ, че езика на Пром. изобщо не е отъ лошитѣ. . . .

Паяковъ, стр. 377.

Ceci *) est un recueil d'articles; j'aime je l'avoue, ces Sortes de livres. D'abord, on peut jeter le volume au bout de vingt pages, commencer par la fin, du milieu; vous n'y êtes pas serviteur, mais maître; vous pouves le traiter comme journal; en effet, c'est le journal d'un esprit.

H. Taine, Histoire de la litterature anglaise, vol. V, p. 147.

По Ваши тѣ „либерални“ понятия за стила, Вие, г. Паяковъ, никакъ не приличате на французски възпитаникъ, нъ, като такъвъ, ще знаете французски езикъ много пò-хубаво отъ насъ, та нѣма нужда да Ви прѣвождаме на български Тенови-тѣ думи, защото и не сме се учили да прѣвождаме отъ французски, та може да „отклснемъ“ нѣкоя такава грѣшка, каквито Вие кжсате въ българския. За да ни разбер態тъ и читатели-тѣ, ще кажемъ само това, че Тенъ никакъ не личи да е съгласенъ съ Васъ: че четенье-то на едно списание отъ края къмъ начало-то е неблагоприятно за него. Понѣ за етюди-тѣ на Маколея, които доста разбъркано ще е челъ, той говори съ възхищение. Клетий Тенъ, той е още живъ и не знае какво е напакостилъ на единъ български критикъ, който се е осмѣлилъ да се научи отъ него, ако не на друго, то понѣ на това, да чете списания-та наопаки. Ако нѣкога бжджчеститъ да го видж, то всякой може да бжде увѣренъ, че нѣма да му говорж за сливи (както Хайне на Гете), а направо ще го питамъ, защо распространява изъ българско-то юношество такива волнодумни мисли.

И тъй, не е криво мое-то четенье, г. Паяковъ, а мои-тѣ очи. Ето Ви убѣдителенъ доказъ: прочетѣте и Вие I-та кн. тъй, както мислите, че ж е челъ Ваший „почитаемъ критикъ,“ че виждте, ще ли оцѣните тъй беспристрастно езика ѝ. А земѣте мои-тѣ очи, или дайте Ваши-тѣ менѣ, да видите какъ ще се разберемъ — като стой, та гледай!

---

*) *Историко*-критически-тѣ етюди на Маколея.

*
* *

Оставатъ ни още 6 страници отъ антирецензия-та. Ако бѫдѫ все тъй подробенъ и поискамъ да посочѫ и да разрушѫ всички-тѣ иллюзии на г. Паякова, ще трѣбва да се напишѫтъ още 6 страници. А това никакъ не бихъ желалъ. Затова — пѝ-кратичко и пѝ-силничко за напрѣдъ ! —

На 377 стр. г. Паяковъ ни посочва една грѣшка въ цитата *). Крайно съжаляваме, че се е вмъкнѫла, първо, защото „треперимъ" на всяки цитатъ, и второ, защото езикъ-тъ на *Промишленность* отъ Бога толкова е развален, че безбожно ще бѫде и една буква да се сбърка. Колкото за извора на тая наша грѣшка, трѣбва да кажемъ, че г. Паяковъ много на дълбоко е ровилъ. Ние пѝ-обичаме отъ плитко вода да черпимъ. И наша-та метода е пѝ-практична, по французски. Като ѭ приписва на *„небрѣжливость,"* г. Паяковъ доказва, че не прави разлика между *разбиранье* и *прѣписванье.* Небрѣжно разглежданье на кн. за него като да е равно на беспогрѣшно цитиранье. Прѣдположете за минута, че бѣхме дали на нѣкое дѣте отъ II отд. да прѣпише цѣла-та книга *безпогрѣшно,* щѣхте ли да се осмѣлите да кажете, че Вие или ние не можемъ се сравни съ него, защото правимъ грѣшки? Нъ ние нѣмаме право да напишеме Васъ, защото Вие може да не правите грѣшки.

„Колкото за избора на материяла, той не е толкова за осѫждание, нъ желателно би било да не съдържатъ слѣд. кн. толкова много прѣведъ и толкова малко ориг. статии. Нима въ нашия животъ нѣма толкова теми за разни политикоекономически разсѫждения?" — се казва въ „Денница."

На туй г. Паяковъ отговаря съ една дисертация, въ която се говори за много работи, само за тая — не. А най-важно-то, че г. Паяковъ ѭ е писалъ изустъ: „да има малко оригинали едва ли съставявало грѣхъ" — казва той, като че ние съ грѣхове-тѣ на хора-та се занимаваме; пѝ-хубаво било да се прѣвожда, защото други-тѣ пѝ-хубаво писали —като че ние сме искали да не се прѣвожда; че статии-тѣ били полезни — като че ние нѣмаме очи да видимъ туй и като че сме отказали полезность-та имъ и пр. и пр. Най-сетнѣ се прави сравнение съ „Денница" и то е най-убѣдително. Ето го и то не съ думи, а съ цифри: „Пр." има 64 стр., отъ тѣхъ 8 оригинални; „Ден" IX кн. — 48, отъ тѣхъ ориг. 29. Оригинална-та сила на „Пр." е 1/8, а на „Ден." — 5/8 отъ цѣло-то. Съ тоя фактъ г. Паяковъ оправдава „Пр." Хубаво оправдание, което ни казва, че пакъ не сме били разбрани. Ние много ясно искаме, щото „Пр." пѝ-често да пише за въпроси изъ българския животъ, за които още никой на свѣта не е писалъ, а отговаря ни се: други-тѣ пѝ-хубаво пишѫтъ. Това било отговоръ, а не изопачаванье — волно или не, малко значи. —

---

*) „Учѫтъ за естество-то, човѣка"; е казано въ *Пр.*, а у насъ цитирано: „учѫтъ естество-то, за човѣка. . "

***

За правописание-то нѣма какво да кажемъ. Ние закачаме правописание-то само на ония книги, въ които невѣжество-то и нехайство-то сѫ прѣголѣми. „Промишленность“ тъй невнимателно се печата, пълна е съ толкова грѣшки, че и най-голѣмий флегматикъ трѣбва да изгуби търпение и то най-вече за това, защото явно вижда, че не може само печатари-тѣ и коректори-тѣ да се направѭтъ виновни, а трѣбва сами-тѣ автори да сѫ много немарливи въ свое-то писанье или пъкъ да не умѣѭтъ пò-хубаво да пишѫтъ. Г. Паяковъ като да признава това отъ части, ако и неволно: той казва, че не трѣбвало да се запрети никому да си исказва знанията печатно, по тая проста причина, че не притежавалъ изящния стилъ на езика, и защото нѣколко запетаи (и букви, и думи, и закони на езика, бихме прибавили ние) щѣли да станѫтъ жъртва. За такава висока цѣль — наука-та — ние не само запетаи-тѣ, а и живота си даваме, нъ и бѫдѫща-та смърть не може ни оттърва отъ тежкия и неприятенъ трудъ: да се *научимъ* да пишемъ, ако *искаме* да пишемъ. Нъ тия думи на г. Паякова не сѫ характерни само за „Промишленность,“ а за цѣла-та новобълг. епоха и нейни-тѣ писателски принципи. Отъ 10 книги нѣма да намѣришъ една, която да те увѣри, че нейний авторъ се е приготвилъ за работа-та, която иска да върши. Ако ставаше това въ другъ „занаятъ,“ хора-та ще го наричатъ безсъвѣстна експлоатация, а въ литература-та му думатъ: не може инакъ. Неволно идѫтъ на умъ Сократови-тѣ думи, въ Платонова-та *Аналогия,* въ които той укорява Анита и Мелита, защото казватъ, че коне-тѣ всякой не може да въспитава, а само опитни и вѣщи коняре, а за дѣца-та не мислѭтъ и не се грижѫтъ — (както е до день днешенъ). За да ставашъ ботушарь, трѣбва да се учишъ, *ботуши да шиешъ,* а не само да ги гледашъ; а за да станешъ писатель, стигало само да имашъ знания, да си челъ, а не и да си се понаучилъ, упражнилъ да пишешъ.

VI и послѣдне.

„Конецъ всему дѣлу вѣнецъ.“

Едно отъ двѣ-тѣ. Или г. Паяковъ е отъ броя на ония, които носѭтъ на чело-то си печата: Nemo me impune lacessit, или пакъ се кланя на мѫдро-то изречение: 'Quieta non movere. Другояче ние не можемъ си обясни, защо въ „отговора“ му се е намѣсила злобица, защо не се е задоволилъ съ признаванье вѣрно-то и поправянье невѣрно-то, защо е излѣзълъ вънъ отъ една достолѣпна защита, която всички радва, а най-вече оногова, противъ когото е насочена. Наша-та рецензия на *„Промишленность“* е едничка-та ни рец., въ която нѣма ни едно собствено име, ни една, насочена противъ когото и да е, бѣлѣжка. Наистина, и тия грѣшки, за които се говори тамъ безлично, сѫ извършени отъ лица, нъ ние отъ деликатность прѣдъ трудове-тѣ на една научна корпорация избѣгнѫхме *както имена,* така и беспощадно-то раскриванье на страшно лошия

езикъ и немарливо писанье. Желанието-то ни бѣше да бѫдемъ разбрани, и то отъ г. Паякова и негови-тѣ другари. Че именно г. Паяковъ тъй страшно се заблуждава за качество-то на езика въ „*Пр.*", това и не помисляхме, а още пò-малко, че той ще се усѫмни въ наше-то беспристрастие и ще се увлѣче толкова, че да забрави *какво* и *за какво* говори. А на това забравянье, на тая неволна и минутна надменность той има да благодари за послѣдни-тѣ стр. на отговора си, които ни напомнюватъ горни-тѣ двѣ латински изречения. Първо-то отъ тѣхъ значи: „Никой безнаказано не ме оскърбява;" второ-то: „Покоя ми не разваляй." Единъ отъ тия два девиза, или и два-та сѫ му диктували онова, което ще засегнемъ тука съ нѣколко думи само.

„Пò-добрѣ е да се не намисаме тамъ, дѣто не сме компетентни: литератори-тѣ въ економия-та, економисти-тѣ — въ литература-та. Колко голѣмо зло произлиза отъ намисанье въ чужди области, доказватъ и тия „нѣколко думи," които съдържатъ литер. бѣлѣжки, написани съ голѣма литературна наивность." Това казахме ние; *въ тая форма* днесь, слѣдъ една година*), не би го казали, нъ отъ смисъль-та нищо не би измѣнили, защото и днесь мислимъ, че всички хора не могатъ и не трѣбва да се занимаватъ съ економически въпроси, защото и днесь мислимъ, че и „нѣколко" души сѫ искали да искажѫтъ една права мисъль, нъ сѫ ѭ исказали *криво* (schief, tortu искаме да кажемъ) и дори глупаво, наивно, именно по недостатъкъ на литературно образование. На горни-тѣ наши думи г. Паяковъ отговаря, че ние, безъ „да попада въ наша-та область, критикуваме економическо научно списание и искаме да даваме уроци по распрѣдѣление-то на труда." И въсхитенъ отъ това, сътрадателно-надменно продължава, че ако паднемъ на колѣнѣ и съ издигнѫти къмъ него рѫцѣ, кажемъ: „Ний говорихме *само за езика* на специялно-то списание, Господи," то това нѣмало да бѫде достатъчно, защото 1) освѣнь, че сме *прѣскочили* граница-та на своя-та область, можѣло да бѫдемъ осѫдени 2) даже и затова, дѣто сме се „*заловили* съ критикуванье-то на езика на едно научно специялно сп., все пò логика-та на сами-тѣ насъ," и най-сетнѣ 3) за да се критикува езика на едно научно специялно сп., между друго-то, се изисквало и добро познавание на въпроси тѣ, които се третиратъ (или прѣсѣвватъ) въ него. У г. Паякова всичко това е казано съ дълбока сериозность, нъ ние, отъ радость, че нѣма 4-та точка, която да ни осѫжда на распъванье на кръстъ (яко блаженно почившую грамматику болгарскую) за правенье грѣшки, го изложихме весело. Nun kann es aber los gehen! Съ наше-то стремление „единъ видъ да се специялизираме въ критика-та" истина, че нѣмаме дотамъ право да имаме знания, защото какво ще остане тогава за ония, които въ нищо не се стремѭтъ единъ видъ да се специялизиратъ — напр. въ българописанье. Нъ ако питаме г. Паякова, защо ни не позво-

*) Първа-та книжка отъ „*Пр.*" излѣзе прѣзъ априлъ, а рецензийка-та е писана прѣзъ май, минѫла-та година.

лява да знаемъ малко економийка, напр. толкова, колкото е могълъ да ми научи неговий коллега, г. Roscher, профессоръ въ лайпцигския университетъ? Или защо не е обадилъ ония наши грѣшки противъ економия-та, които сѫ му открили тая тайна, а ги е прѣмълчалъ? Или ако е искалъ съ тая сладка точность да си подслади само уста-та отъ пелиня на горчиви-тѣ хапове, приготвени въ нашата рецензийка отъ „Нѣколко думи,“ защо не е поглъщалъ само, ами е и дъвкалъ? Защо тъй легкомислено се е изложилъ на стрѣли-тѣ и подигравки-тѣ съ смѣшни претенции за беспогрѣшность? Защо да не смѣемъ да му даваме уроци, — ако наречемъ за минута наша-та бѣлѣжчица урокъ — когато всяки други е готовъ да се радва и да благодари за уроци? Кажете си право, г. Паяковъ, кой Ви изюди да се прѣпорѫчате за „неприкосновенъ“ за уроци и поправки? Да не е туй, че прѣдавате економия? Ние прѣдаваме пó-вече нѣща — и русски, и нѣмски, и литература, и психология, и логика, и етика, и стенография, а скоро ще земемъ Законъ Божи, Ст. Завѣтъ и Геометрия — нъ, помнѣте ни дума-та, ако нѣкой ни нарече беспогрѣшенъ въ тия „специялни науки,“ ние ще му се искискаме напрѣди, а ако бѫдемъ ние сами, то подирь тая невинна наивность или на св. Иванъ Рилски ще се отдалечимъ, или въ Римъ ще отидемъ, за да седнемъ на папския прѣстолъ — първий папа-славянинъ! Вънъ отъ всички-тѣ специялни научни знания, г. Паяковъ, има една велика и свѣтла истина, която по своя-та царствена воля озарява свои-тѣ любовници. Ето тая истина: да знаешъ нѣщо, още не значи да бѫдешъ беспогрѣшенъ въ него; да притежавашъ наука, още не доказва, че си проникнѫтъ отъ нея, нито че знаешъ да ѭ прилагашъ; да мислишъ, че знаешъ, още не значи, че наистина знаешъ. Какво бихте сторили, г. Паяковъ, ако, като Jmmanuel Kant, напишѣхте безсмъртна-та „Критика на чистия разумъ,“ за да ископаете гроба на една 25 столѣтня стара метафизика, на една вѣковна, нъ „тщетна“ надежда на човѣчество-то за постиганье на свърхестественно-то, за да създадете най-великия философски прѣвратъ, — какво бихте сторили, ако 7 години слѣдъ това (1781—1788) съ „Критика-та на практическия разумъ“ паднѣхте въ тоя сѫщи гробъ, забравѣхте, унищожѣхте свои-тѣ собственни принципи, безъ да го съзнаете? — О, не грѣшки-тѣ и противорѣчия-та, г. Паяковъ, оскърбяватъ и убиватъ личность-та. Тѣхъ *никой* не е избѣгнѫлъ до днесь, а най-малко онзи, който има „дѣйствителни знания.“ Ваша-та грѣшка за жетварка-та бѣ нищожна, нъ и огромна да бѣше, азъ пакъ нѣмаше да направѭ никакво неблагоприятно заключение за Ваши-тѣ пó-нататъшни знания. Ако азъ не съмъ направилъ никаква грѣшка, то е само, защото нищо особенно не съмъ казалъ. Нъ Вие не сте умѣли да се въсползувате отъ тоя прѣкрасенъ случай, да направите една колкото иронческа, толкова деликатна и остроумна бѣлѣжка на моя смѣтка. Ако Ваше-то честолюбие ламти само камъ това, да не би да помисли нѣкой, че *азъ имамъ* пó-голѣми отъ Васъ економически знания, то мое-то е *устремено съвсѣмъ* въ друга посока. Ако Вие желаете, *всички ми-*

сания да се занимаватъ съ економ. въпроси, азъ туй не желаѫ Не бо единымъ хлѣбомъ живъ будетъ человѣкъ, г. Паяковъ. Ако Вие трепперете за економия-та само, азъ милѣѭ и за история-та, и за естествени-тѣ науки, и за география-та, и за философия-та, и за литература-та, и за езикознание-то и за юриспруденция-та, и за астрономия-та дори. Всички еднакво ме интересуватъ, отъ всички еднакво съмъ готовъ да черпѭ знания и наслада. Ако не бѣхъ въ края на своя пѫть, дѣто всяко отвличанье е нетърпимо, азъ щѣхъ да Ви научѫ за една прѣкрасна Лессингова мисъль, а сега щѫ свършѫ съ бѣлѣжка-та, че не мъртво-то знание, не тежкий товаръ, подигатъ наша-та стойность, а онова употрѣбление, което правимъ *ние* съ него, не баластъ-тъ на духа, а самий духъ . . . . . Вѣчно човѣкъ се учи, нъ вѣчно трѣбва той и да мисли, вѣчно трѣбва той да се бори съ грѣшки-тѣ си и заблуждения-та си. Азъ нѣмамъ прѣтенция-та да знаѭ пѐ-вече отъ никого, и не мислѭ нѣкога да ѭ имамъ, нъ онова, което никога не желаѭ да загубѭ, то е стремление-то правилно и широко да мислѭ и да не си затварямъ очи-тѣ прѣдъ нищо . . . Голѣмъ неприятель на това стремление сѫ ограничени-тѣ знания, нъ тѣ не сѫ най-голѣмий, а тѣсний крѫгозоръ, ограничений духъ. Той е и моя най-голѣмъ врагъ. Ако е и Ваший, тогава спокойно можемъ да вървимъ рѫка за рѫка и примирени да повторимъ стари-тѣ думи на Boileaux:

Mes défauts (désormais) sont mes seuls ennemis.

Ако е останѫла пакъ нѣкоя дифференция между насъ, азъ ѭ потопявамъ въ оная хармония, която дава единъ тъй непрѣдвиденъ, нъ, вѣрвамъ, хубавъ и приятенъ свършъкъ на мои-тѣ мисли.

София, 1891, Апр. 25.

ДВѢ АПРИЛСКИ СПИСАНИЯ.

1. *Педагогиумъ* за родители, възпитатели и учители. Ежемѣсеченъ вѣстникъ.

На първа-та стр. на този новъ *педагогиумъ* *) (или по български казано: възпитателно заведение) четецъ-тъ ще прочете, а може би и да разбере нижедолослѣдующия „културъ на XIX в. прѣди да се свръши.“

„Къмъ читатели-тѣ.“

Всѣки, който се е интересувалъ поне що-годѣ отъ обща-та срѣда, въ която е живѣлъ, *не е можелъ отъ да се не увѣри* въ силно-то движение и чувствително-то промѣняване на наше-то врѣме. Всички тѣ признаци, които той е забѣлѣжилъ *на една, двѣ или на всички страни*, сѫ засвидѣтелствували не само тѣзи два факта, но така сѫщо и нови-тѣ обстоятелства, що сѫ взели върхъ въ нашия общественъ животъ сегашно врѣме, които, *кога като съ експресъ, кога*

*) Старий, както е извѣстно, принадлежи на прочутия вѣнски педагогъ *Дитеса*.

като съ обикновенъ, рѣдко съ амалски тренъ, [нъ никога съ биволски кола Р.] ни тласкатъ напрѣдъ; тѣ същеврѣменно ни приготвуватъ по опрѣдѣленъ и съотвѣтств нъ съ врѣме-то постояненъ *образъ, а може би, скоро ще ни удостоѭтъ съ него* — той е нашия националенъ, религиозенъ, политически и културенъ образъ за IX вѣкъ; вѣкъ, който, като нито единъ отъ изминали-тѣ вѣкове, е получилъ своя образъ прѣди да се свърши — „Вѣкъ на машини-тѣ и на нерви-тѣ," а пакъ отъ многозина е нареченъ само „Нервенъ вѣкъ."

Проникналия въ настояще-то и ясно прѣдставляющия си бѫдаще-то *не може отъ да не истрьпва*, потрѣперва, щомъ стане нужда да искочѫтъ изъ устата му думи-тѣ: нашия култъ за XIX *вѣкъ е лишенъ отъ подобающа-та се симетрическа връзка, слѣдователно и отъ нуждна-та естетика.* [?] Горчива е тази истина, но неуборима; защото сме далечъ отъ познания-тѣ за народно-то ни въспитание и обучение или отъ народно-то ни образование; далечъ отъ този едничакъ най-важенъ и най-високо-стоящъ факторъ на нашия *култъ*. Надникни въ челядь-та, разгледай учелище-то, проникни въ общество-то и въ самия му крой, *не само ще се увѣришъ въ горчива-та тази истина, но и повече отъ увѣренъ ще останешъ;* понеже съ незначителни исключения тамъ ще забѣлѣжишъ невежество, тукъ ще видишъ, че липсва подготовка по народно-то ни образование — управа, *присѫтствува и най-малка-та апатиа* къмъ четение на педагогически книжки, поне колкото ги имаме, а пакъ въ общество-то ще съзрѣшъ *цѣлъ хаусъ* по отношение къмъ народно-то наше образование. Това сме ние, споредъ това ще се сѫди *и за степень-та, хармония-та на нашия култъ отъ XIX вѣкъ.* който култъ ще служи за основа и може би за *едничка найсолидна основа за култа на всѣки отъ бѫдящи-тѣ вѣкове.* — Нещастно е наше-то потомство!

Когато ме вълнуваха горни-тѣ идеи, рувваше ми по нѣкога за френско-то, нѣмско-то, английко-то, руско-то, чехско-то и т. н. и г. н. семейства училища и читающе общество, *прочитахъ по нѣщо за тѣхъ*, и за педагогическ-та имъ *журналистика, припомнихъ си това, що знаехъ за тѣхъ и се увѣрихъ, че сме диаметрално противоположни тѣмъ.* Обаче, понеже знаехъ, че нѣкои отъ тѣхъ не сѫ били въ по блѣскаво положение отъ сегашно-то на и пакъ сѫ дошли до днешно-то си, вмѣсто обезсърчение, почувствувахъ надежда, сдобихъ се съ енергия, ак не за повече, то поне за даванието потикъ да се отмахне тази *несвоеврѣменна* апатия къмъ четението и ниското положение на народното ни образувание; съ тѣзи именно двѣ надежди започва излизанието на „Педагогиума" за родители, въспитатели и учители и тъкмо тогава, когато владѣе у насъ както се каза, най-голѣма апатия къмъ четение, когато почти всѣки се страхува отъ *непосилитѣ му този педагогически въпросъ*, когато е исгаснѫла всѣка искра за поддържанието у насъ па часенъ педагогически журналъ, слѣдъ погрѣбяванието на нѣколко вече педагогически журнала, които сѫществуваха почти по день и допладнина; но пакъ отъ друга страна и тогива, *когато се има най голѣмата му нужда.*"

Четецъ-тъ да има търпѣние да почете още малко:

Программа на „Педагогиума"

Както не може да се сѫди *отъ думитѣ на человѣка за характера на послѣдния, а отъ* дѣлата му, *също така* не може да се достигне посоката на публеченъ *органъ или да се опрѣдѣли неговата програма.* „Най-добрата программа на публеченъ органъ е неговото съдържание" *Тъй като сме се рѣшили да увеличимъ числото на досегашнитѣ педагогически журнали у насъ съ една* единица [1] *съ издавачието на Педагогиума, считаме за нашъ дължность, като излизаме прѣдъ публиката, да означимъ въ нѣколко думи* както степень-та, на която сме, и за която достатъчно се отбѣлѣза въ заглавието „къмъ читателитѣ" (*ето една голѣма психологическа истина Р*), *също и пѫтьтъ, по който ще пѫтуеаме.*

Че педагогическото **значение (?)** *заема първо място въ обществения животъ както у насъ, така и у други, вървамъ никой нѣма да успорява, защото такъвъ прогрессъ не се е достигналъ* **ни за врѣмето на Коменски, нито пъкъ въ врѣмето на Песталоцци,** *прогрессъ, който като че ли се стреми да наврабн изгубеното прѣзъ изминалитѣ врѣмена*

Възпитанието се распространява всѣки-дневно все повече и повече. То се освобождава вече отъ древнитѣ рамки; днесъ се не счита вече задача само на родителитѣ. учителитѣ а и на всѣки членъ отъ голѣмия организмъ — человечеството; **то не трѣбва да се изостави подиръ култа** *или да се изулира отъ цѣлата наука и искуството* **Тази задача на Педагогиума ще спада къмъ петагогическо — дидактическия отдѣлъ.**

2. *Нова свѣтлина,* или тълкувание на тайни-тѣ явления на природа-та. Мѣсечо издание, посвѣтено: на съвѣсть-та и разума!!

„Главенъ ягентъ въ всѣко отношение" и редакторъ Д-ръ Мирковичъ, въ Бургазъ.

И това списание ще оставимъ да говори за себе си, само да си пробие пжть за успѣхъ между читатели-тѣ на „Критика," защото политически-тѣ вѣстници захванахж вече иронически успѣхъ да желаѭтъ на нови-тѣ списания. Ето по-нови тѣ и по-свѣтли истини въ I статия „Измѣнение то."

Явленията въ природата сж разнообразни, *безъ да иматъ, обаче, постоянъ характеръ, като се минѫтъ едно въ друго, както ежедневно гледаме:* топлината се измѣнява въ студенина; мракътъ — въ свѣтлина; сушата се обрѫща въ дъждъ и пр.

Подобно явление се явява, тоже, въ познанията, въ нравитѣ, въ обичаитѣ, въ практикитѣ и въ законитѣ на всичкитѣ народи, които сж неселявали свѣта; съ една дума, всичко се мѣни въ напрѣдъка си, *за да достигне до бесконечната тази намъ непозната цѣль* отъ творителя.

Този дуализмъ, който се намира изобщо въ явленията, сѫществува още и въ самитѣ природни прѣдмети: *сила* и *материя.* Всичкитѣ вещества, поне въ крѫга на нашата атмосфера, се състоѭтъ отъ тѣзи два противоположни елемента (??) Тамъ дѣто се нахожда единия, сѫществува и другия; тамъ дѣто се развива и напрѣдва едното, паралелно се развива и напрѣдва и другото.

Изобщо, материя казватъ прѣдметитѣ, които *иматъ* една каква-годѣ тежесть; *но нахождатъ се* прѣдмети, които нѣматъ никаква тежесть: топлината, свѣтлината, електричеството, магнетизмътъ. ...... сж материални прѣдмети безъ никаква тежесть Тѣ се познаватъ по тѣхнитѣ явления и дѣйствия, че падатъ въ рода на течноститѣ (!!). Съ други думи: сѣко нѣщо, що пада врьзъ нашитѣ чувства, или има едно какво-годѣ дѣйствие, било то видимо или невидимо, е прѣдметъ, вещество или материя и сила."

Тая ужасна нова свѣтлина е способна да ослѣпи съ блѣсъка си българскитѣ умове! Ако г. Д-ръ Мирковичъ е докторъ само за душевно болнитѣ — автори, ние го поздравяваме и му желаемъ даже успѣхъ, нъ съ условие, тѣлесно болнитѣ да ввѣри на Бога и природата. Нъ по-нататъкъ.

„Ученитѣ, водими отъ тѣзи двѣ главни начала, се раздѣлихж на два главни лагера: *материалисти* и идеалисти, или спиритисти (Охо!) . . . . .

. . . .

Спиритиститѣ съвсѣмъ противното мислѭтъ и *научно доказватъ,* че силата е главното нѣщо въ прѣдметитѣ, че тя е материалния двигатель, и че щомъ послѣдният се разруши, тя се отдѣля и се съединява съ други материални елементи, съобразни съ нейния напрѣдъкъ; слѣдователно, *человѣкъ, като умре, неу мира, но, тъй да се каже, се съживява, понеже се освобождава отъ този затворъ, тѣлото, въ който бѣше затворена душата му.*

При всичко че тѣзи двѣ мнѣния сж противоположни едно на друго наглѣдно, тѣ се мислѭтъ да притежаватъ истината, и, по причина на това, както едната страна, тъй и другата, се стремѭтъ и стараѭтъ да ѭ открилѭтъ. Но понеже едната не е можала до сега да докаже нищо, което да може да се съобра-

зи по нейни-тѣ начала съ природни-тѣ закони, т. е. материализмътъ, полето остава на другата, идеализмътъ (г. Д-ръ Мирковичъ иска да каже: „спиритизмъ-тъ,“ не трансцендателний идеализъмъ, нъ негова-та терминология е американска Р,), която донѣгдѣ се е показала по-убѣдителна и по-съобразна съ мнѣния-та на Истариата.

Читатели-тѣ на „Критика“ сега „не само ще се увѣрятъ въ горчива-та тая истина, нъ и пò-вече отъ увѣрени ще останятъ,“ че мѣсецъ най ще бѫде бесиленъ да се удържи на висота-та на априлия.

Сизифовий каменъ на върха на планина-та не стои: той пада отъ друга-та страна. Една литература, стигнѫла до апогея си; слиза, бавно, нъ неудържимо. Единъ такъвъ апогей — първия — достигнѫ наша-та литература въ епоха-та на безсмъртния Софийски млѣкарь, злочестия *Сѣмковъ* (Виждь „нещастна фамилия и въздушна природа“). Тоя „култъ на XIX в.“ и тая „свѣтлина“ сѫ вторий апогей. Третий дано не доживѣемъ.

Сега остава извѣстний „Докторъ Шоповъ, грамотенъ отъ Чирпанъ,“ или още пò из.ѣстний „литераторъ и издатель Кондевъ“ да напишѫтъ история-та на българска-та „литература.“

Пò-нататъшни коментарии сѫ излишни и бесилни прѣдъ всесилно-то невѣжество. —

ИЗЪ ЖУРНАЛИ-ТѢ.

Даваме на читатели-тѣ на „Критика“ едно кратко изложение на реферата на Ценкъра (Zenger), по иллюстровано-то сп. Zlata Praha, което печата цѣлия рефератъ по стенографически бѣлѣжки.

Коперникъ е първий, който каза, че земя-та не е центъръ на свѣта. и че слънце-то и други тѣ планети не се движѫтъ около нея. Земя-та прѣстава да бѫде центъръ на природа-та и зема подчинено мѣсто; слънце-то — извора на топлина-та, свѣтлина-та и живота, става този центъръ. Нъ вѣра-та въ безпогрѣшность-та на Аристотелова-та философия е била тъй силна, даже и у самия Коперникъ, щото едва слѣдъ много години се рѣшава той да извади на свѣтъ своя-та теория (1535).

Самий Коперникъ е мислилъ, че земя-та и други-тѣ планети като обикалятъ около слънце-то, описватъ окрѫжности. Тихо де Брахе обаче доказалъ въ 1600 г., че тѣ не сѫ окрѫжности. Кеплеръ. наслѣдникъ на длъжность-та и рѫкописи-тѣ на Т. де Брахе, продължава негови-тѣ изслѣдвания и открива основния законъ на новата астрономия. Слѣдъ мѫчни и дълги исчисления той намѣрилъ елипсата, която описва *Марсъ* и доказалъ, че всички-тѣ планети трѣбва да обикалятъ около слънце-то въ *конусни сѣчения*. Това откритие спечелва *Кеплеру* мѣсто-то профессоръ на астрономия та и математика-та въ Линцъ, дѣто той открива закона за скорость-та на *планетно то движение*. Кеплеръ пръвъ забѣлѣжилъ и това, че не е

достатъчно да си прѣдставяме слънце-то, като причина на планетни-тѣ движения. а че трѣбва да приемемъ и едно *ротационно* движение, на което е подчинено и само-то слънце, и чрѣзъ което то дѣйствува *като магнитъ* върху други-тѣ планети.*)

Галилей работи възъ основа на тия принципи. Слънчеви-тѣ петна, видѣни още отъ Кеплера, съ помощь-та на построения отъ самия него телескопъ Галилей можилъ пò-добрѣ да разгледа и да се увѣри, че сѫ на повръхность-та на слънце-то. *Нютонъ*, като професоръ въ Кембриджския университетъ, сполучва чрѣзъ много пò-съвършени телескопи, и възъ основа на Кеплерови-тѣ и Галилееви-тѣ принципи да създаде пълна система за движение-то на небесни-тѣ тѣла. Така, той между друго-то намѣрилъ пѫтя на луна-та и исчислилъ влияние-то на тоя нейнъ пѫть върху движение-то на наша-та земя. За основа на негова-та мисъль служила теория-та за *всемирно-то притеглюванье* (гравитация-та), нъ той самъ е билъ увѣренъ че съ гравитация-та не може всичко да се обясни, защото „гравитационна-та сила на материя-та може да причини само едно праволинейно, а не това елипсовидно движение, което описватъ небесни-тѣ тѣла.“ „Нека прѣдположимъ, казва още Нютонъ, че по каква да е причина се спрѫтъ дѣйствията на притегателна-та сила; отъ това ще слѣдва, че планети-тѣ ще захванѫтъ да се движѫтъ въ посока-та на тангента-та, теглена къмъ пѫтя на планета-та въ тоя моментъ, въ който притегателна-та сила е прѣстанѫла да дѣйствува. Непрѣменно трѣбва да дѣйствува върху планети-тѣ и друга нѣкоя сила.“ Тая сили той нарича *тангенциална.*

Нютонови-тѣ обширни и епохални открития издигатъ астрономия-та до таква висота, щото ставатъ вече възможни най-точни-тѣ исчисления не само за бѫдѫщи-тѣ, нъ и за досегашни-тѣ движения на небесни-тѣ тѣла. Така напр. за луна-та е било исчислено, дѣ се е намирала въ начало-то на историчски-тѣ врѣмена и мн. др**).

---

*] Б. Р. Въ българска-та литература има само една книга, въ която увлѣкателно и популярно сѫ изложени грандиозни-тѣ астрономически открития: Небесни свѣтила отъ Мичелъ. Прѣв. Д Витановъ, 1875. Както всички-тѣ добри и полезни книги, и тя е днесь забравена. Не само рѣдко се намира у частни хора, нъ и въ ученически-тѣ библиотеки ѭ нѣма, защото и з тѣхъ, не само за голѣми-тѣ — народни и ненародни библиотеки — безъ система се купуватъ книги. — Прѣпорѫчваме горещо книга-та. Прѣводъ-тъ ѝ, както сѫ изобщо пò-стари-тѣ прѣводи, е прѣкрасенъ. Днешни-тѣ прѣводачи трѣбва да се червѭтъ, че сѫ отишли тъкмо 15 години — назадъ.

**] При тоя случай е било направено едно интересно откритие: ония думи отъ стария завѣтъ, които хора-та сѫ считали за най-силенъ доказъ *противъ* истинность-та на нова-та астрономическа теория, сѫ доказали нейна-та математическа точность и непогрѣшимость. Дума-та ни е за спиранье-то на слънце-то, което въ библия-та Иисусъ Навинъ испросва отъ Бога Саваота, „за да може да се свърши битка-та.“ Нова-та наука не може да приеме за истина никакви подобни факти, нъ тя е била въ състояние да ги обясня. Точни астрономически исчисления сѫ доказали, че тъкмо тоя день е станѫло *тотално* слънчево затъмнение, и то надвечеръ, до самия хоризонтъ. Какво по естествено отъ това, че съ наивно-то мировързрѣние и дълбока-та си вѣра Иис. Навинъ е приписалъ това природно явление на своя-та горещa молитва и го е истълкувалъ въ смисълъ на моментално прѣкѫсванье [систиранье] на слънчова-та свѣтлина.

Съ врѣме и Нютонова-та теория се показва недостатъчна за обясненье на всички-тѣ явления. Нютонъ не е доказалъ сѫществуването-то на никаква *срѣда* (medium) между разни-тѣ небесни тѣла. Той самъ казва въ едно свое писмо, че сѫществуванье-то на една такава срѣда е необходимо, нъ че не се знае, дали тя трѣбва да бѫде веществена или не. Нютону не е било извѣстно ново-то физическо понятие за етера, като вещество отъ извънредна за човѣшката мисълъ непостижима разрѣденность и лекость.

Съ Нютонова-та теория не е могло да се обясни нито забавванието то и ускорение-то на разни-тѣ небесни тѣла, фактове, които често сѫ били наблюдавани тогава, нито други важни фактове, които сѫ зависѣли отъ слънце-то и които вкратцѣ ще изложимъ. —

Слънце-то е огнено кълбо, покрито съ твърда кора отъ бѣлъ жаръ, връхъ която се намира слънчева-та атмосфера (фотосфера), която издава свѣтлина и то защото се състои отъ огнени газове. Въ пó-високи-тѣ пластове на фотосфера-та, която поглъща пари-тѣ на всички тѣ метали, ставатъ силни сгѫстявания, които ни прѣчѫтъ да гледаме истинска-та форма на слънце-то. Телескопи-тѣ проникватъ прѣзъ тая обвивка на слънце-то и ние откриваме голѣми петна по негова-та повърхнина. Казватъ, че китайски-тѣ астрономи съ просто око виждали тия петна и ги мислѣли за разни дракони. Можемъ и ние да ги считаме за дракони, за насъ твърдѣ опасни. Такъвъ единъ драконъ е билъ причина-та на страшни-тѣ нещастия и на срутяванье-то на прочутия каменень мостъ въ Прага, (съграденъ още отъ Карла IV), при голѣмо то наводнение въ 1890 г.

Тия слънчови петна сѫ много сложни: въ центъра—тъмна ядка, наоколо полусѣнка, а по крайща-та свѣтли поясчета, които не сѫ друго нищо, освѣнь проломи, шупли, изъ които бликатъ сгѫстени газове. Тия шупли сѫ истински-тѣ извори на петна-та; тие сѫ като пропасти въ слънчева-та атмосфера, пропасти, дълбоки до 2000 англ. мили.

Особенни петна сѫ така наречени-тѣ *„върбови листе“* — огнени езици, които извиратъ изъ тъмно-то петно. Петна-та сѫ огромни и въ разни врѣмена различни: ту 30, 40, или 60 и пó-вече пѫти пó-голѣми отъ повръхнина-та на земя-та. Въ периодъ отъ 11 год., по нѣкой пѫть 13½ години, тия петна постоянно растѫтъ достигатъ своя максимумъ у двѣ-тѣ полукълба и сетнѣ исчезватъ*)

Едвамъ въ послѣдни-тѣ 40-50 години, когато е била забѣлѣжена свръзка-та между тия петна и разни-тѣ земни явления, е била оцѣнена и всичка-та имъ важность за космически-тѣ науки.

Наблюдавано е именно това, че винѫги съ порастванье-то на петно-то се явяватъ силни *магнитни бури,* които ставатъ най-силни тогава, когато «дѣятелность-та» (активитетъ-тъ) на слънце-то, сир. петна-та му, сѫ дохождали до своя максимумъ, и сѫ заключили за една постоянна свръзка между явления-та въ слънце-то и онния на земя-та. Мнения-та на астрономи-тѣ по тоя въпросъ най-напрѣдъ сѫ били раздѣлени; нѣкои, особено отъ послѣдователи-тѣ на Лапласа, *отричали това,* като лишавали слънце-то отъ всѣка магнитна сила.

Опитъ-тъ е доказалъ противно-то, именно, че слънце-то е единъ огроменъ магнитъ, който чрѣзъ индукция влияе върху наша-та земя. И трете едно явление нераздѣлно е свързано съ други-тѣ двѣ: *сѣверно-то сияние.* Така напр., слънчеви тѣ петна въ 1882 г. сѫ били 45 пѫти нѡ-голѣми отъ земна-та повръхность, сѣверно-то сияние е било твърдѣ силно, и се е движило отъ сѣверния полюсъ камъ екватора, а отъ тамъ камъ южния полюсъ. Въ ядка-та на петна-та сѫ били съзрени свѣткавици, цѣли порои отъ метеорити сѫ падали (само въ Италия до 15000) и сами-тѣ петна порастнѫли до 2 милиярда английски мили и се виждали наистина съ просто око. Въ това врѣме били наблюдавани голѣми колебания въ земния магнитъ; магнитна та стрѣла е правила голѣми отклонения (до 4°), дори и телеграфъ-тъ не е могѫлъ никакъ да работи. (Слѣдва).

БИБЛИОГРАФИЯ.

Нови книги:

*) *А Арнулдъ, А-дю Тюжолъ и Огюстъ Маке.* История-та на бастилия-та. Прѣв. отъ френски и издава Н. Анастасиевъ (Мушмовъ). Кн. I, Ц. 1 л.

Колко е притрѣбвала тая книга на България, колко врѣме още можѣхме да живѣемъ безъ неѭ и какви нѡ-полезни и за насъ много нѡ-вече поучителни книги, съ които е тъй богата франц. историческа литература, е могълъ г. Анастасиевъ да прѣведе — за всичко това оставяме да се произнесѫтъ наши-тѣ историци. Обръщаме най-много внимание-то на ония, които сами пишѫтъ разни истории и историйки, а се намиратъ въ голѣмо невѣжество за онова, което пишѫтъ тѣхни-тѣ братя-историци.

**С. Басаричекъ.* История на педагодия-та. Прѣвели: Илия Гудевъ и Тодоръ Таневъ. Изд. Хр. Г. Дановъ. Ц. 3 лева.

Ето комай еднички-тѣ прѣводачи на педагогически книги, отъ какъ замълча Д. Петровъ Ковачъ*). Езикъ-тъ на тѣхни-тѣ прѣводи е много нѡ-хубавъ отъ езика на послѣдния. Нъ тѣхний изборъ не е отъ най-добри-тѣ. Всички-тѣ педагогич ски книги на прѣвъсходния автодидактъ, Басаричека, сѫ исмукани изъ нѣмски-тѣ педагогически съчинения, които отъ своя страна не сѫ друго нѣщо освѣнь скелетъ на одавна остарѣла-та и лишена отъ жизненъ сокъ *Хербартова* педагогика — психология. Всичкий респектъ за дъл-

---

[1]) Отбѣлѣзани-тѣ съ * книги сѫ излѣзли отъ 25 мартъ до 1 май.

*) Прѣвелъ: *история на педагогия та и Начална школа,* и двѣ-тѣ отъ J. Paroz, книги съ малко теологическа боя, нъ хубави за легко четенье Само че наши-тѣ първоначални учители по села-та и градища-та *нищо* не четѫтъ и не учѫтъ. И иматъ право. Малко ли сѫ се учили въ училище-то! По 5—6 години . . . Сега трѣбва дѣца-та да се учѫтъ!

бока-та метафизика на Хербарта и негови-тѣ заслуги за събужданье-то на нѣмска-та психология, нъ негова-та психология е отколѣшно достояние на история-та. История-та на Педагогия-та на Басаричека е най-слабо-то му съчинение. Пароцова-та е голѣма и за учебникъ не до тамъ сгодна, нъ тя пакъ е за прѣдпочитанье. Като Диттесова-та историйка на педагогия-та не е, нъ има ли българинъ който да се усѣти да прѣведе най-легка-та и най-приятна-та за четенье и за ученье книжка! . . . .

*А. *Узуновъ*. 1. *Източни цвѣтя,* нови лирически стихотворения. цѣна 1 левъ. Стр. 60.

*Учебникъ по ботаника-та за долни-тѣ классове на срѣдни-тѣ училища. Нареденъ споредъ най-нова-та программа и съставенъ отъ Д. П, Викило въ. Цѣна 1 л 60 ст. Стр. 126.

*Пѫтувение по славянски-тѣ страни на Европейска Турция отъ г-цитѣ Мюръ Макензи и А П. Ирби. Прѣвелъ отъ сръбски П. Ивановъ. Цѣна нѣма Стр. 122 XVIII.

Тая книга се чете съ голѣма наслада. Прѣпорѫчваме ѭ особено като книга за юношество-то, за което, както е извѣстно никой се не грижи да приготви полезни книги, най-малко ония, които сѫ длъжни.

Прѣводъ-тъ е доста добъръ; само тукъ тамъ се срѣщатъ сръбски думи.

Желателно би било, по-често да се прѣвождатъ книги отъ сръбски и други-тѣ словянски езици и то тѣхни собственни произведения. Мнозина знаѭтъ, както сръбски, тъй и чешки и полски, нъ никой не прѣвожда. Дори и не знаемъ какво става въ тѣхни-тѣ литератури Особено безмълвие то за чешка-та литеритура ни се види чудно, когато въ Прага има винаги по 20—30 „млади сили," а въ България — стотини чехи. Име-то на единъ такъвъ съврѣмененъ чешки поетъ, какъвто е *Верлицки* въ България е непознато. За стогодишния юбилей на първо-то Прашко — първо и въ цѣла Европа — изложение (прѣзъ майя), въ Прага ставатъ грандиозни приготовления. Български вѣстници това като да не знаѭтъ, а за изложение-то въ Чикаго, което ще стане подирь цѣли двѣ години, има вече нѣколко въводни статии въ единъ политически вѣстникъ.

Наскоро е излѣзла и на фрунцузски една книга за Балканскитѣ страни подъ насловъ:

Souvenirs des Balkans; авторъ-тъ ѝ е Millet.

Ще се надѣваме, че може да се намѣри понѣ единъ българинъ, който да се заинтересува и да извади изъ нея онова, което се касае за насъ.

Периодическо списание на българско то книжовно дружество. Подъ редакция-та на В. Д. Стояновъ. Год. седма, кн. XXXVI.

Съдържание: Два санджака отъ източна Македония. — Българо-гръцка-та церковна распр. Отъ Т. Бурмовъ. — Приносъ за познаванье бълг. флора отъ А. Явашовъ. — Материялъ по народното ни стопанство отъ Т. Ионческъ. — Писма по нар. ни пробужданье. — *Записки на единъ осѫденъ.* Отъ Ив. Ев. Гешовъ. — Ново село

отъ П. Ивановъ. — рецензии: А. Тодоровъ: тетрадка съ рѣчникъ; Ив. Ев. Гешовъ: Die volksnirts chaftliche Entwickelung Bulgariens v s Franz Joseph von Battenberg и др.

Въ своя-та рец. на книга-та на принца ф. Батенберга Г. Гешовъ прави нѣколко бѣлѣжки, които развалятъ модна-та днесь иллюзия за наше-то нормално развитие и напрѣдванье. „Не трѣбва да забравяме, казва той, че въ нѣкои (економически) отношения отъ 1879 насамъ ние сме направили *нѣколко крачки само напрѣдъ;* а въ други, ние сме *положително ритняли надирѣ* (стр. 989)." — „Искате ли доказателства! Вие ще ги намѣрите въ сама-та рецензируема отъ насъ книга. Въ нея вие ще видите, че *само държавний ни бюджетъ* отъ освобождение-то насамъ се е удвоилъ. А съ това могжтъ да се радватъ и хвалжтъ само безмозъчни драскачи. Можѣхме да ликуваме и да се гордѣемъ, само ако земледѣлчески-тѣ и занаятчийски-тѣ ни произведения се бѣхж умножили въ сжща-та пропорция. Нъ самъ авторъ-тъ забѣлѣжва (стр. 67), че мѣстна-та ни индустрия се намира въ силенъ упадъкъ. А кой може да отрече съвършено-то съсипванье на много наши народни занаяти." Послѣ се казва, че и въ търговия-та „нѣма да намѣримъ голѣми причини за сърадванье," прѣсмѣта се сумма-та на вноса и износа отъ 1881 г. на *135* мил. за княжество-то и за Румелия и се пита: „А на какво количество се въскачва търговия-та на двѣ-тѣ Българии въ 1888? На 130 мил.! Ще каже, че вжтрѣ въ седемь години, намѣсто да напрѣдне, наша-та търговия е „ударила надиря съ около 5 миллиона лева!"

„Неутѣшителни сж тия факти. Неободрително е тъй сжщо и грозно-то testimonium paupertatis*), което князь Францъ Иосифъ ни издава на стр. 22 отъ своя-та книга, като забѣлѣжва, че *само* 11. 44% отъ население-то ни знаятъ да четжтъ и пишжтъ. Ние си знаехме тая пропорция, отъ резултати-тѣ на послѣдне-то ни прѣброяванье, нъ пакъ крайно посрамени и нажалени останжхме отъ нейно-то блесванье прѣдъ очи-тѣ на западноевропейска-та публика, въ една книга, която е единъ видъ хвалебна пѣсень въ честь на Българе-тѣ.

Книги, като тая на князь Францъ Иосифъ, могжтъ да бждятъ пò-полезни намъ, на българе-тѣ, отъ колкото на чужденци-тѣ, ако съ обнаружванье на слаби-тѣ ни страни, тие ни направятъ да се стреснемъ, да се поогледаме и да се позамислимъ; ако ни накаратъ да залегнемъ всички, и народъ и правителство, за постиганье онова економическо, сбразователно и нравствено развитие, безъ което едно добро народно бждяще е немислимо."

В. Хюго. Парижска-та съборна цръква Св. Богородица. Прѣв. Д. Х. Ивановъ. т. II. Ц. 3 л. и 50 ст.

---

*) Буквално: свидѣтелство за бѣдность. Р.

Нѣкои книги за наше-то юношество.

В. Шекспиръ. Ю. Цезарь. Трагедия въ V дѣйствия. Прѣвелъ Ив. Славейковъ. За цѣна-та прѣводачъ-тъ ни съобщава, че е намалена отъ 2 на 1 левъ.

Мичелъ. Небесни свѣтила. Прѣв. Витановъ.

Бързицовъ. Природа, или книга за чудеса-та на свѣтъ-тъ. Цѣна 2 лева.

С. Смаилсъ. Самъ си помагай. Прѣв И. Груевъ.

В. Шекспиръ. Венециянски търговецъ

М. Сервантесъ — Донъ Кихотъ. 2 т. Прѣв. Хр. Самсаровъ.

Гоголь. Тарасъ Булба. Повѣсть. Пр. Бончовъ.

Минерва. По възпитание-то на момичета-та. Извлѣчение отъ разни списания. Цѣна 60 ст.

Фенелонъ Приключения-та на Телемаха, сина Одисеевъ. Прѣв. Н. Михаиловски.

Дѣ онова врѣме, когато само г. Славейковъ г. Михаиловски и др. прѣвождахѫ и издавахѫ, когато всяка нова книга правѣше епоха и на едно стѫпало подигаше народа — защото тогава именно *народъ-тъ* четѣше, народъ-тъ който днесь нищо не чете. а и нѣма какво да чете, и да искаме. Сега всички прѣвождатъ, невѣжи-тѣ наймного, затова не е останѫло кой да чете. . . Знающи-тѣ у насъ сѫ това се не занимаватъ.

Езикъ-тъ на Телемаха е вече старъ; ония държавни термини, които едно врѣме е трѣбвало да се зиматъ отъ Руссия, сега отъ части сѫ побългарени. Нъ това му не бърка, да си бѫде прѣкрасенъ, както и сама-та Книга, която не би трѣбвало да остави непрочетена ни единъ 4 — 5 класссникъ.

Художествено Фенелоновий епосъ е едно слабо копие, нъ негово-то величие се крие въ негова-та практическа, държавно политическа мѫдрость. Прочутий английски историкъ *Маколей,* въ ст. *„Мирабо“* *) ето какво казва за него: „Ако сравнимъ духъ-тъ, въ който е написано то, съ духа, отъ който е проникнѫта всичка-та литература на оня вѣкъ, то ще забѣлѣжимъ, че то е едно отъ най-оригинални-тѣ съчинения, които нѣкога сѫ били написани.“ По-надолу: „никой нѣма да бѫде справедливъ къмъ Фенелона, ако не помни постояно, че Телемахъ е билъ написанъ въ единъ вѣкъ и между единъ народъ, дѣто смѣли-тѣ и независими мислители сѫ дохождали въ изумение при думи-тѣ, че 20-тѣ миллиона човѣшки сѫщества не сѫ създадени за единъ човѣкъ“ (Лудовикъ XIV).

*) Полное собранiе сочиненiй, Маколея, издание II т. II стр 102.

ГОДИНА I. ЮНИЙ 1891. КНИЖКА V.

КРИТИКА.

DAS FÜRSTENTHUM BULGARIEN
von
D-r Constantin Jireçek.

Книга-та на г. Иречека ще мине, както минуватъ всички ония книги, които не дразнятъ страсти-тѣ ни, които не падатъ въ тѣсния кржгъ на наши-тѣ още пò-тѣсни интереси — тя ще мине незабѣлѣжена. Вѣстници-тѣ ни още дума не сж казали, а да чакаме отъ тѣхъ да запознаятъ публика-та съ пò-важни-тѣ, пò-сжществени-тѣ резултати отъ издирвания-та на единъ десеть годишенъ наблюдатель — това би значило да не знаемъ атмосфера-та, въ която вегетира наша-та журналистика, въпроси-тѣ и задачи-тѣ, които ж занимаватъ . . . .

Да се надѣваме, че самий оригиналъ ще намѣри голѣмо распространение, би било твърдѣ голѣмъ оптимизъмъ отъ наша страна, още пò-вече когато знаемъ, че извѣстна-та нѣмска книжарница въ столица-та е продала само 10—15 екз. Колкото за българския прѣводъ на тая книга, то, право да си кажемъ, ние не смѣемъ и да мечтаемъ, а камо ли пъкъ да се надѣваме за него. Частни-тѣ срѣдства би били недостатъчни, особено като се има прѣдъ видъ, че наша-та публика за полезни и потрѣбни нѣща е неспособна да се интересува, ни да помага. За една такъва книга би трѣбвало и много здравъ и разуменъ патриотизъмъ, много пò-вече отъ колкото българска-та почва би могла да роди . . . Колкото за нечастни-тѣ срѣдства, на които мнозина се надѣватъ, ние трѣбва да припознаемъ, че, до колкото се простиратъ наши-тѣ знания, въ България такива и за такива нѣща нѣма. . .

Като се наимаме да поговоримъ за Иречекова-та книга, двоумимъ се, какъ да го сторимъ. Първо-то ни намѣрение бѣше да посочимъ на българска-та публика скелета на „българско-то княжество.“ Ала прѣмислихме, че скелети-тѣ и безъ това сж твърдѣ много наоколо ни. Пô-полезно ни се видѣ, да направимъ само нѣкои извадки отъ пô-важни тѣ и пô-интересни въпроси.

Население-то на България Иречекъ опрѣдѣля на 3,154,375 и то 1,605,389 мжже, а 1,548,986 жени (на 1000 мжже се падатъ по 952 жени). Отъ тия 3 мил. българе-тѣ сж 2,326,250. Гжстота-та на население-то е 31.7 душъ жителе на кв. километъръ (въ Сърбия по 38, Гърция — 34, а Ромжния 41). Колкото за гжстота-та въ отдѣлни-тѣ окржзи и околии, то тя е твърдѣ различна и се движи отъ 123 на кв. килом въ Търново и 49 — въ Севлиево до 14 — въ Бургазъ, а 9 — въ Рупчосъ.

Срѣдне число на годишни-тѣ женидби е 9, на раждания-та — 37, на умирания-та — 18. На 100 новородени момичета се падатъ 111 момчета, — Максимумъ на раждания-та е есень, минимумъ — пролѣть; максимумъ на женидби-тѣ — зимѣ, минимумъ — лѣтѣ; максимумъ на умирания та -- пакъ зимѣ.

Движение-то на население-то Иречекъ доста подробно разглежда, като отбѣлѣжва негово-то ръстенье за разни-тѣ окржзи и мѣстности отдѣлно, както и причини-тѣ на това. Ние нѣма да се спираме ни върху това, нито пъкъ върху дльги-тѣ издирвания на Иречека за отдѣлни-тѣ народности, които населяватъ българско-то княжество. Всичко туй наистина, че е твърдѣ ново и интересно, ала ние се виждаме принудени да се ограничимъ само съ изважданье характеристика-та на българина и да ѭ прѣдадемъ колкото се може съ пô-малко испускания и съ негови-тѣ собствени думи.

Българе-тѣ нѣматъ особенъ типъ, какъвто типъ си иматъ напр. арменци тѣ или евреи-тѣ, и, лишенъ отъ народния си костюмъ, българинъ-тъ мжчно може да се познае. Това е слѣдствие на онова смѣшение на народности-тѣ, отъ което се е образувало днешно-то население въ продължение на пô-много отъ едно цѣло столѣтие. По расть българе-тѣ пô-могжтъ да бждхтъ наречени дребни, отъ колкото едри. Планинци-тѣ изъ Балкана, отъ Искъръ до Черно море, сж пô-вече дребни, набити, кокалести и пъргави. Високи, стройни фигури има напротивъ въ Дунавска-та ниска равнина и по планински-тѣ мѣ-

ста около София, Радомиръ и Трънъ. Кормести хора сѫ рѣдкость. Косми-тѣ на българе-тѣ сѫ пò-вече тьмни и остри, кѫдрави глави рѣдко се намиратъ; сѣверна-та свѣтло-руса коса е исключение. Типове-тѣ на лица-та сѫ най-разнообразни. Има славянски лица, каквито се срѣщатъ само въ Руссия, Полско и Чешко; нъ има и ромѫнски, сетнѣ гръцки, особено въ градища-та (като Пловдивъ, Търново, Свищовъ и др.), сѫщо и арменски и кавказски съ голѣми носове. Широки-тѣ лица, съ малъкъ носъ и испъкнѫла скулова кость, показватъ старо-турско, печенешко или куманско происхождение. А единъ червендалестъ българинъ изъ търновския Балканъ, *съ свои-тѣ гѫсти вѣжди надъ тъмни-тѣ очи, съ длъги-тѣ, засукани на горѣ мустаци и малка брадичка изглежда досущъ като татаринъ или калмюкъ*. Не липсуватъ, както и въ Румѫния, и цигански лица. — Между мѫже-тѣ се намиратъ хубави лица; а жени-тѣ пò-вече иматъ интеллигентни отъ колкото хубави лица. Всички-тѣ други балкански народи сѫ пò-богати съ хубости на женския полъ отъ колкото българе-тѣ. За най-хубави обаче въ страна-та се сматрятъ българки-тѣ отъ Шуменъ, Карлово и Враца.

Въ срѣдни-тѣ вѣкове мѫже-тѣ носѣли длъга коса и длъги бради. Турски-тѣ обичаи измѣнили туй, нъ сега длъги-тѣ бради пакъ влизатъ въ мода. — Еднакви-тѣ дрѣхи и др. много лъжѫтъ въ опрѣдѣлянье-то физиса на источни-тѣ народи. Единъ новакъ би счелъ за единъ народъ жители-тѣ отъ единъ градъ, въ който има разни народности, нъ които биватъ облѣчени, остригани и обръснѫти еднообразно и защото, както българе-тѣ, така и ромѫне-тѣ и кавказки-тѣ народи съ тѣхни-тѣ шапки отъ овча кожа, правѭтъ едно впечатление. Отъ друга страна пъкъ мѫчно може да се види свръска-та между единъ свършилъ дипломиранъ българинъ съ цилиндъръ и фракъ, единъ български селянинъ съ народно облѣкло и калпакъ, и единъ мухамедански българинъ съ чалма и джубе. А въ сѫщность тѣ могѫтъ да бѫдѫтъ отъ една область и тѣхни-тѣ облѣкла би могли да бѫдѫтъ размѣнени . . . .

Прѣвъсходна е мускулатурата на българина. Той има здрава силна снага и истърпѣва невѣроятни лишения, тежка работа и дълъгъ пѫть. Нъ това е вѣрно само за селска-та и полуселска-та класса. Търговци-тѣ — граждане, интеллегенция-та, и то на всички-тѣ источни народи безъ исключение, е мекушава и болнава, поради бесмислено-то физическо въспитание, нѣманье-то,

липсуванье-то на всякакви тѣлесни упражнения, поради изнѣженость-та, на която се приучвать млади-тѣ, както и поради исключвание-то на християне-тѣ отъ военна-та повинность; и много-то горещи кѫпания влияѭтъ злѣ.

Въ *характера* си българинъ-тъ на гледъ е спокоенъ и флегматиченъ; нъ отъ близу се забѣлѣжва, че подъ тая външна тишина се крие буйно пламтящъ холерически темпераментъ. Отъ поетическия полѣтъ и веселия животъ на други-тѣ балкански народи той е доста далече. Трѣзвенъ е той въ всяко отношение, прѣсмѣтливъ е и работливъ. Несъкрушимо е неговото трудолюбие, както на нива-та, тъй и въ индустрия-та. Задъ външно недовѣрчива-та селашка хитрость на простия човѣкъ се крие едно остро наблюдателно око; тихичка-та прихваща той всичко, на каквото го учѫтъ, било като ученикъ и войникъ, или като чиракъ или търговецъ, и бржѣ се ориентира въ повѣрена-та му работа. По духъ (Gemüth) той е миролюбивъ и добродушенъ, нъ дѣто омраза и мъсть играѭтъ голѣма роля, тамъ има и много исключения. Опоритость и инатъ често се срѣщатъ. Въ развълнувани врѣмена, при избори, революции, войни и др., българинъ-тъ се обхваща отъ ентузиязъмъ и отъ фанатизъмъ, които го въорѫжаватъ съ голѣма енергия. Инакъ огънь-тъ на българина скоро истива и дава мѣсто на обикновена-та спокойна спекулация.

Испускаме скромно-то описание на още пô-скромна-та българска кухня, което свършва съ хвала за наша-та умѣренность въ яденье и пиенье.

Тая умѣреность, се казва нататъкъ, съединена съ работливъ, спокоенъ, само приврѣменно възбуждаванъ темпераментъ, доближава българина до италиянеца и до гърка. Голѣма е разлика-та между руссина и българина. Руссинъ-тъ е искренъ и веселъ; каквото спечелва, той бржѣ пакъ разнася съ легко сърдце. Българинъ-тъ напротивъ е скритъ, сериозенъ, всичко търговски прѣтегля и все прѣсмѣта, колко би могълъ да спечели. Расипници азъ не намѣрихъ, а само хора, които бѣхѫ си побъркали смѣтки-тѣ или отъ политически инатъ бѣхѫ харчили много Примѣри отъ извънредна пестовность, които напомнюватъ гръцки и арменски образци, има много. Най-голѣми-тѣ мастори на пестенье-то сѫ македонци-тѣ (Стр. 64 – 67)

Испускаме всичко друго, което се говори за особеноститѣ на българе-тѣ (до стр. 112), както и онова, което пише

Иречекъ за други-тѣ народности (гърци-тѣ, ромжни-тѣ, арменци-тѣ, албанци-тѣ, цигане-тѣ, евреи-тѣ, турци-тѣ татаре-тѣ, гаяаузе-тѣ и черкезе-тѣ — до 147 стр.). Третя-та книга (отъ 147 до 234), посвѣтена на едно всестранно разглежданье на нашия економически битъ, заслужва една особена статия. Ще се надѣваме другъ нѣкой да ж напише, а ние прѣминуваме на четвърта-та книга: Geistige Cultur (култура).

Вторий дѣлъ отъ тая книга е посвѣтенъ на „Просвѣщение-то.“ Като отбѣлѣжва факта, че първи-тѣ двѣ години слѣдъ освобождение-то, въ княжество-то сж били промѣнени седемь министра на народно-то просвѣщение (отъ които единъ „управявалъ“ тъкмо 17 дена), Иречекъ не до тамъ вѣрно забѣлѣжва, че учители-тѣ не били мѣнявани, когато е извѣстно, че мѣстенье-то на учители-тѣ е една отъ най-голѣми-тѣ стари злини на наши-тѣ училища. — Понататъкъ споменуватъ похвални-тѣ *основни* закони, които правжтъ първоначално-то обучение задължително и които, за голѣма наша скръбь, до день днешень не сж имали само тая *елементарна* сила, власть, да задължжтъ непосрѣдствени-тѣ (а въ сжщность много посрѣдствени, да не кажемъ невѣжи) ржководители на това обучение, да ги испълнжтъ. Затова, стотини български дѣца отъ 6 до 10 години ревностно се въспитаватъ по улици-тѣ и по цигански-тѣ ковачници, по ниви-тѣ, лозя-та, рѣки-тѣ и гьолове-тѣ. — За учебници тѣ се казва, че изобщо (im ganzen) били практични, тъй като още въ турско врѣме били направени много добри работи въ область-та на българска-та педагогия. Много интересна е слѣдующа-та подирь това мисъль, а именно начинъ-тъ, по който е исказана: „учебници-тѣ не се издаватъ отъ държава-та, а отъ книжаре-тѣ“ — и отъ всички други православни жители на българско то княжество, бихме добавили ние, нъ съ условие да не прѣмълчимъ и това, че именно по тая причина наши тѣ учебници сж дошли до тоя халъ, че именно затова днесь подъ „учебникъ“ у насъ всякой си прѣдставява книга, която, за разлика отъ други тѣ български книги, лишени отъ цѣль, има една извѣстна цѣль и едно точно опрѣдѣлено стремление: да служи за училище на експлоатация и затжпяванье.

Твърдѣ криво е „увѣдоменъ“ Иречекъ и въ другъ единъ учебенъ въпросъ, защото казва, че (само) до скоро и (само) селски-тѣ учители материялно били злѣ поставени. Уви, колко бихме желали ние да бжде това истина и да нѣма изъ България

градища, въ които на учители-тѣ по Коледа да се плаща за Септемврия и Октомврия. Още е далече и много далече онова идеално врѣме, когато учители-тѣ, именно „народни-тѣ," ще бѫдѫтъ толкова осигурени и постоянни, колкото сѫ — калфи-тѣ на пò-добри-тѣ терзии. Калфа-та знае, че колкото пò-усърдно работи, толкова пò-вече расте неговото възнагражение и довѣрие-то на господаря му. Тая надежда народний учитель не може да има, защото негови-тѣ господари сѫ — легионъ; той не може да има и друга-та надѣжда, че неговий животъ нѣма да бѫде чергарски, че и втора-та и третя-та година ще бѫде житель на сѫщата община. Защо? — Защото той трѣбва всяка година да бѫде отъ ново „пазаряванъ," защото негови-тѣ интереси и стремления могѫтъ само за една година да бѫдѫтъ постоянни. Ваканция-та, отредена за почивка, тѣлесна и душевна, той прѣкарва въ съсипванье тѣлесно и душевно, хлопанье отъ едни врата на други, еднакво негостолюбиви, още съ напрегнѫто чаканье да благоволѭтъ капризиозни-тѣ му господари отъ ново да поискатъ услуги-тѣ му, или да му кажѫтъ (на 29 августъ, споредъ закона), че „село-то го не иска." Нъ ние забравихме, че ще излагаме Иречекови-тѣ думи, а нѣма да пишемъ своя елегия за народни-тѣ учители *).

Прѣзъ врѣме-то на окупация-та, расказва авторъ-тъ нататъкъ, само въ княжество-то е имало 1088 народни училища (отъ тѣхъ 61 момински), 1247 учители и 132 учителки, 48404 ученици и ученички. Слѣдъ двѣ години училища-та порастватъ съ 277, учители-тѣ и учителки-тѣ съ 340 и 50. Въ Румелия прѣзъ 1881 г. е имало 846 български основни училища съ 48094 дѣца. Слѣдъ 7 години, въ 1888/9 ученици-тѣ народни-тѣ училища ставатъ 172183, отъ тѣхъ 42206 момичета.

---

*) За утѣшение на читатели-тѣ ще добавимъ, че при тия основи другояче не може и да бѫде. Нъ какви сѫ тия основи? — Сѫдба-та на хиляди хора се повѣрява теоретически на каприции-тѣ и произвола на невѣжи „училищни настоятели" и още пò-невѣжи „прѣдсѣдатели," а практически, сир. въ сѫщность на цѣлия градъ и цѣло-то село. Че всякой българинъ е способенъ да оцѣни учителя на дѣте-то си, въ това ние не се сѫмняваме, само се чудимъ, защо при тая способность и „компетентность" не се оставѭтъ всички-тѣ длъжности въ рѫцѣ-тѣ на „народна-та воля." Защо околийски-тѣ началници, сѫдебни-тѣ слѣдователи, пощенски-тѣ началници, мирови-тѣ сѫдии не се оставѭтъ „народу" на благоусмотрѣние, когато се знае, че всички тия длъжности сѫ „народни" и народъ-тъ е 10 пѫти пò-компетентенъ и за тѣхъ най-вѣщи-тѣ хора да избере, и когато има голѣма вѣроятность, че тогава никакъвъ Виловски, (исписанъ отъ г. Михалаки Георгиева съ такъвъ черенъ вѫгленъ), не би спалъ на сѫдейско-то кресло и дѣдо Колю не би полудѣвалъ.

— Като казва, че държава-та контролира основни-тѣ училища чрѣзъ инспектори-тѣ, авторъ-тъ не забравя да спомене, че тѣ доскоро били избираеми. Той ни казва, и какъвъ befremdenden Eindruck (какво странно впечатление) правила въ Европа тая и подобни-тѣ ней официялни телеграмми: „При инспекторски-тѣ избори врѣдъ спечели правителствена-та партия.“ — За срѣдни-тѣ ни училища се казва между друго-то, че много учѣли, а малко въспитавали, че искусство-то да въспитаватъ българе-тѣ не били научили, не били още прѣнесли отъ вънъ.

За висше-то училище се говори на стр. 252 съ малко юмористически тонъ — понѣ намъ тъй се стори. „Въ туй импровизирано *„високо училище“* работжтъ нѣкогашни български министри, каквито има тъй много въ страна-та, прѣсно промовирани тамошни доктори на философия-та и на химия-та, нѣколцина учители отъ гимназия-та и др.“ Бѣлѣжчица-та на тая страница, все за висше-то училище, съдържа двѣ фактически грѣшки: първо, че г. Агура билъ първий ректоръ, а второ, че имало единъ сърбинъ професоръ. И тукъ Иречекъ криво е увѣдоменъ. Когато се отвори висше-то училище, г. Агура бѣше още директоръ въ Пловдивъ; на втора-та година дойде той и станж ректоръ, а първа-та година г. Д-ръ А. Тодоровъ бѣше ректоръ. И сърбинъ ние не знаемъ да има.

Третя-та глава е посветена на българска-та наука и литература. Съвсѣмъ кратъкъ и много сухъ е оня прѣгледъ на наша-та литература, който дава Иречекъ. Много други глави стожтъ пô-високо отъ тая, било по богатство-то и разнообразие-то на събрания отъ него материялъ, било по наблюдателность-та, съ която авторъ-тъ е уловилъ най скрити-тѣ особености на прѣдмѣта. Читатель-тъ твърдѣ малко ново ще научи отъ нея, нъ наша-та цѣль е само да го запознаемъ съ възгледи-тѣ на Иречека. По тая причина и ще се въздържаме отъ всякакви възражения. Петь листа е написалъ Иречекъ на тая тема; петь коли би трѣбвало ние да напишемъ, за да се получи единъ колко-годѣ вѣренъ и пъленъ прѣгледъ.

Ново-българска-та литература е основана отъ двама скромни самоуци, духовници: *Паисий* съ една хроника (1762.) и неговий ученикъ, врачанский епископъ *Софроний*, неуморний съчинитель на много популярни книги. Отъ тогава тя расте чрѣзъ компилации и прѣводи, пô-вече съ педагогическо съдържание. Само слѣдъ появяванье то на една българска журналистика се

пораждатъ скромни оригинални опити. Най-голѣмо участие въ развитие-то на това писателство сѫ имали учители-тѣ, свещеници-тѣ, лѣкари-тѣ, търговци-тѣ, а най-сетнѣ емигранти-тѣ и революционери-тѣ, които сѫ били въ едно и сѫщо врѣме и поети и журналисти. Въ Турция развитие-то бѣ оковано отъ цензурата; книги сѫ били печатани само въ Цариградъ или по вънъ. До 1877 г. по цѣла та область на днешно то княжество е имало само една пресса въ Руссе, която печатала бесъдържателния правителственъ листъ „Дунавъ“ — на попивателна книга.

Между писатели-тѣ първо мѣсто заематъ почти сѫщи-тѣ хора, които виждаме на чело и въ политика-та. Политикъ-тъ, журналистъ-тъ и писатель-тъ сѫ тука едно лице, и който работи съ перо, работи въ едно врѣме изъ много области и пише драми, раскази, исторически, статистически и економически статии, учебници и вводни статии заедно, освѣнь дѣто прѣвожда. Голѣми книжари и издатели има само двама въ Пловдивъ. Дановъ и Манчовъ, които отъ 1858 г. сѫ си спечалили голѣми заслуги чрѣзъ издаванье на български учебници. Много книги излизатъ още чрѣзъ прѣдварително събиранье на спомоществователи, имена-та на които се напечатватъ въ края на книга-та. Книги-тѣ сѫ евтини, инакъ пестовний българинъ не купува.

Българска-та беллетристика биде основана отъ народни-тѣ водачи прѣзъ врѣме-то отъ кримска-та война до въстание-то въ 1876 г. Слѣдъ нищожни опити българска-та муза се вѣстява въ 50-тѣхъ години. Първи истѫпватъ: *Найденъ Геровъ* отъ Копрog, учитель, сетнѣ руски вицеконсулъ въ Пловдивъ, който въ 1845 г. захваща да пише лирически и политически стихотворения. *Петко Рачовъ Славейковъ* (Трѣвна), който и днесь не е прѣстанѫлъ да работи, полу-самоукъ, прѣвъсходенъ познавачъ на народа, отъ 1852 г., съ лирически, пò-вечето любовни пѣсни по народни и ново-гръцки образци, както и съ баллади, поеми и др.; македонеца *Райко Жинзифовъ,* гимназияленъ учитель въ Москва, който въ 1863 г. начена литературна-та си карриера съ единъ томъ стихотворения, отъ части въ македонско нарѣчие и учитель-тъ *Н. Козловъ* (Лѣсковецъ), авторъ на народни епически пѣсни. Редомъ пишехѫ и революционнитѣ агитатори. *Раковски* (Котелъ, † 1857), излиза съ прозаически съчинения, написани на единъ архаиченъ, силенъ езикъ и една голѣма хайдушка поема. Наслѣдникъ-тъ му, *Любенъ Каравеловъ* (Копрището, † 1879) спечелва силно влияние върху ду-

хове-тѣ на свои-тѣ сънотечественици чрѣзъ свои-тѣ пò-вече сатирически, написани по подражание на народни-тѣ пѣсни, стихотворения и чрѣзъ расказн, въ които се отражава влияние-то както на фолклора, тъй и на новия руски романъ. Той е основатель-тъ на българска-та повѣсть. Негови-тѣ повѣсти, написани нà-бързѣ, нъ съ юморъ и съ повѣствователенъ талантъ, гонжтъ прѣди всичко една политическа цѣль — пробужданье на умраза противъ турцитѣ и любовь къмъ борба за свобода. Поетъ съ извънредна дарба бѣ огнений революционенъ духъ *Христо Ботьовъ* изъ Калоферъ. Стихотворения-та му, отъ които „Молитва“ и „Борба“ иматъ огромна популярность, както и ония на негова приятель, сегашния Министъръ Президентъ *Стамболова,* сж пò-вече досудъ революционни пѣсни. Стамболовъ шеговито въспѣ и първото Министерство отъ 1879 година, въ една баллада, написана въ духа на народна-та поезия: *Долабанъ войвода* (Балабановъ), съ подписъ: „Незлобивъ поетъ.“

Основатель-тъ на българския театъръ е учитель-тъ *Д. П. Войниковъ* изъ Шуменъ, чиито исторически трагедии и комедии отъ 1868 сж имали голѣмо влияние върху голѣми класове изъ народа. За най-добра драма се счита „Иванку, убиецътъ на Асѣня I“ (Браила, 1872) отъ В. Друмевъ, сегашния владика *Климентъ,* който отъ 1860 пише и повѣсти.

Къмъ пò-старото поколение, израсло още подъ турско-то господство, принадлежжтъ и поетитѣ *Д. Великсинъ,* веселъ Анакреонъ изъ браилска-та емиграция, *В. Поповичъ,* сега учитель въ военно-то училище въ София, *Цаню Гинчовъ,* събирачъ на народни пѣсни и прикаски, и двама-та *Блъсковци,* баща и синъ, автори на многобройни расказн изъ селския животъ съ морална тенденция.

(*Слѣдва*).

В. ДРЕПЕРЪ.

История на умствено-то развитие.

на

ЕВРОПА.

Прѣв. отъ русски. т. I, часть I стр. 160, Ц. 80 ст.

Увѣрени сме, никой нѣма да помисли, че всички тия расжждения, че това оборванье на Дреперовия — той въ сжщность и не е Дреперовъ — принципъ, става съ цѣль да се отмахне мисъль-та, да се умъртви бесмъртний фактъ, че никой народъ не е и не може да бжде бъсмъртенъ; безумна е и всяка мисъль и надежда за избѣгванье отъ всесилна-та и всемирна сждбина — смърть-та. Нищо въ универзума не е бесмъртно, нищо — ни животъ-тъ, ни смърть та — и нищо въ него не умира. Всичко, щото знаемъ за живота на човѣчество-то и на вселенна-та ни дава право за една само абсолютна мисъль: *нищо не е вѣчно, нищо, освѣнь онова,* което *„тъмний Хераклитъ“* прѣди двѣ хиляди и по-вече години τροπαι*) нарече. Спокойно можемъ да наречемъ *ефемеренъ* ние живота на всичко живо, на всяка тварь, *ефемеренъ* — въ сравнение съ прѣдвѣчность-та на битие-то, бесмъртие-то на идея-та и на движение-то.

Не бива обаче да се смѣсва тоя най-високъ, послѣденъ законъ на природа-та съ *хипотеза-та,* че всякой народъ изживѣва възрасти тѣ на индивидуума, че той узрѣва и остарѣва, и отъ немощи-тѣ, неджзи-тѣ на своя-та старость — умира. Не бива и да се прави исторический животъ зависимъ отъ историческа-та, социялна та смърть, нито пъкъ да се мисли, че смърть-та на единъ народъ е необходимо условие за живота на други, или пъкъ за непрѣкжснжто-то и правилно развитие на човѣчество-то. И въ човѣшкия животъ нѣма никаква необходимость да завѣхне едно „величие“ за да зацъвти друго. Напротивъ, много по-често тъкмо обратно-то се забѣлѣжва: единъ великъ духъ пробужда и събира наоколо си, като врагове и привърженци, много др. велики духове. Много по-често, нъ, уви, не всякога. Нъ ако въ нашия частенъ и общественъ животъ има безбройно много борби на животъ или смърть, между народи и личности, борби, въ които едни гинжтъ, за да цъвне на тѣхни-

*) Вѣчний процесъ на измѣнения-та, промѣнявания-та.

тѣ гробове величие-то на други-тѣ, то не трѣбва да забравяме, че това сѫ само *частни* факти, причини-тѣ на които не трѣбва да се търсѭтъ другѫдѣ, освѣнь въ *една,* наистина много силна и много важна, нъ и много гибелна особеность на човѣшкия духъ: въ злоба-та, зависть-та и егоизъма. Нъ тая *една* особеность не е *едничка-та*, освѣнь за духове отъ пасмина-та на *Джонатана Свифта*, духове, „лишени отъ щастлива-та ограниченость на тълпа-та и отъ висота-та на мисли-тѣ, свойствена на висши-тѣ гении“ (Тенъ), духове създадени за да пишѫтъ сатири на човѣчество-то. Историкъ-тъ не пише ни сатири, ни [illegible]; той изучва и обяснява дѣла-та на единъ народъ съ помощь-та на всички-тѣ сили на човѣшкия духъ и затова истинский историкъ не може да бѫде ни пессимистъ, ни оптимистъ, [illegible] само революционистъ и пò-вече нищо; за наука-та нѣма ни зло, ни добро. . .

Нъ на въпроса. — Народи-тѣ гинѭтъ отъ безбройни и разнообразни причини, а не само отъ изгниванье, отъ вѫтрѣшно разлаганье, което отъ своя страна може да сполѣти единъ старъ, дълговѣченъ народъ сѫщо тъй, както и единъ младъ и не зрѣлъ народъ, какъвто е българский, напукъ на свое-то хилядогодишно историческо битие. . . А и досущъ независимо отъ вѫтрѣшно-то разлаганье, народи-тѣ гинѭтъ и ще гинѭтъ... И можемъ ли да прѣдположимъ за минута понѣ, че никой народъ нѣма да загине, да исчезне отъ лице-то на земя-та прѣди да се искачи на най-голѣма-та висота — и да слѣзе отъ неѭ? Че всякой народъ ще исчезне, щомъ ѭ остави задъ себе си?*) Могли бихме, ако ни бѣ даденъ единъ принципъ, който да установява една каузална връзка между живота и смърть-та, между издиганье-то и паданье-то на единъ народъ. Нищо подобно нѣма, а напротивъ сѫществува единъ логически постулатъ, който става толкова пò-неизбѣженъ, колкото наши-тѣ знания пò-вече се разширяватъ. Това е постулатъ-тъ за бескрайно-то развитие на единъ народъ, на цѣло-то человѣчество. Нѣмский химикъ

---

*) Самъ Дреперъ много ясно вижда и съзнава тая „непослѣдователность“ на природа-та. На едно мѣсто, все тука, въ I-та глава, той казва: „Нѣкои нации едвамъ прѣживѣватъ дѣтския периодъ, други ненадѣйно се разрушаватъ, и най-сетнѣ трети — умиратъ отъ старость.“ Негова-та грѣшка се крие главно въ това, че той игнорира единъ тъй очевиденъ и неоспоримъ фактъ, като възраждание-то, подмлаждаванье-то на народи-тѣ, и мисли, че всякой дълговѣченъ народъ, щомъ узрѣе, остарѣва, а щомъ остарѣе — неминуемо умира. Остарѣлий индивидуумъ неминуемо умира, да, нъ остарѣлий народъ може отъ ново и пò-прѣкрасно да захване да живѣе.

Бунге много силно и много нагледно изразява тая истина, като казва, че онова человѣчество, което слѣдъ хиляди години ще населява земя-та, ще стои толкова по̀-високо отъ насъ, колкото ние днесь стоимъ по̀-високо отъ най-ниски-тѣ животни. За гордия съ своя-та пара и свое-то електричество XIX вѣкъ то е и оскърбително; за насъ, които по една простима самоизмама, се мислимъ на върха на културата, това може да е невъобразимо и чудато, нъ да не забравяме, че за Галилееви-тѣ съврѣменници въртѣнье-то на земя-та бѣше не само невъобразимо, а и невъзможно, бесмислено и безумно. . .

По сѫща-та причина въ история-та по право не може да бѫде дума за зрѣли и незрѣли народи. Гърци-тѣ гледахѫ на азиятски-тѣ народи сѫщо тъй отъ високо и прѣзрително, както срѣдневѣкови-тѣ схоластици — на гърци-тѣ; Аристотель, най-гениялний и най-всеобемлющий синъ на Елада, е вѣрвалъ и доказвалъ необходимость-та на такива нѣща, за които днесь и дѣца-та се смѣѭтъ и за които въ срѣдни-тѣ вѣкове до едно врѣме сѫ го анатемосвали, а отсетнѣ, отъ XIII вѣкъ, сѫ го прогласили за свѣтецъ, за равноапостоленъ, за черковенъ отецъ, за непогрѣшимъ in rebus naturae, какъвто папа-та е билъ — въ религиозни-тѣ въпроси. Коя отъ двѣ-тѣ половини на срѣдни-тѣ вѣкове е по̀-зрѣла, когато и двѣ-тѣ сѫ еднакво невѣжествени въ естествени-тѣ науки и се различаватъ само по това, че невѣжество-то на една-та се изразява въ прѣслѣдванье, а на друга-та — въ обожаванье? . . А какъ гледаме ние днесь не само на класическия животъ, нъ и на срѣдневѣковния, и на XVIII в. дори? Лесно ли ни е, да се въздържимъ отъ усмихванье при много и много отъ тѣхни-тѣ сериозни расправии и научни теории? А смѣемъ ли да се надѣваме, че потомство-то слѣдъ 50 години нѣма още по̀-вече и по̀-сърдечно насъ да осмива, и така нататъкъ — до бескрайность? Не сѫ ли въ такъвъ случай всички-тѣ народи за себе си — еднакво зрѣли, а за други-тѣ, послѣдующи-тѣ, еднакво не зрѣли? — Индивидуалний животъ, билъ той физически или психически, е лишенъ отъ тая бескрайность въ напрѣдъка, която ние обаче нѣмаме никаква причина да сматряме за вѣчна.

Много по̀-близу е до истина-та Дреперъ въ онова, щото казва на 19 стр. за човѣшкия духъ. Тамъ той самъ внася въ историческия процессъ елементи, които очевидно не могѫтъ да принадлежѫтъ на органическия, нито на индивидуалния духовенъ животъ.

Ето тия думи: „За това, ние не трѣбва да считаме нации-тѣ или групи-тѣ на хора-та за нѣщо постоянно. Човѣшки-тѣ работи ние трѣбва да си прѣдставимъ въ постоянно движение, не като скитающи произволно тукъ-тамѣ, нъ като вървящи по съвсѣмъ опрѣдѣленъ пжть. Каквото и да е сегашно-то състояние на една нация, то е съвсѣмъ прѣходно. За това всички-тѣ системи на гражданския животъ сж необходимо ефемерни. Течение-то на врѣме-то докарва нови вънкашни условия; образъ-тъ на мисли-тѣ се измѣнява, а наедно съ него — и дѣйствия-та. За това въобще всички-тѣ учреждения трѣбва да иматъ тоя врѣмененъ характеръ, и макаръ тѣ да могжтъ да добиватъ политическа сила и да се задържатъ неизмѣнни посрѣдствомъ насилствени срѣдства, нъ тая неизмѣнность се продължава не много врѣме; население-то, на което тѣ сж били натрапени рано или кжсно, като върви слѣдъ измѣнения-та на вънкашни-тѣ условия, отхвърля ги самопроизволно и тѣхно-то паданье, макаръ и отложено, е все пакъ сигурно. За да може каква да е система да бжде трайна, необходимо е да съдържа въ собствена-та си организация законъ за измѣнение и не само за измѣнение, нъ измѣнение въ извѣстно направление, а то въ такова, въ каквото заинтересувано-то общество е расположено да отиде“*).

Този вѣченъ вървежъ напрѣдъ въ органическия животъ не само че е немислимъ, нъ е и абсурденъ, та никой днесь не приима дори да му се отдаде едно подобно мнение.

*
* *

Краснорѣчиво говори Дреперъ въ защита на *понятие-то за причинность-та* въ историческа-та наука. — Понеже съ идея-та за причиность-та пада и история-та, като наука, то никой по-виденъ историкъ не е въставалъ противъ нея освѣнь по недоразумение. Че всяко явление има своя причина и всяка причина — свое слѣдствие, това е единъ постулатъ, безъ който наука-та и научни-тѣ стремления на човѣчество-то сж неми-

---

*) И тия хубави думи, исказани на слѣд. страница, читатель-тъ да не занемари: Нации-тѣ, както и индивидууми-тѣ, умиратъ. Тѣхно-то происхождение е единъ етнически елементъ; тѣхна-та смърть — най-тържествено-то явление, което можемъ да наблюдаваме — може да произлиза отъ външни или вжтрѣшни причини. Държава-та — туй е пѣсъкъ-тъ въ пѣсъчния часовникъ на врѣме-то; той се разрушава самъ отъ себе си. И нация-та, както и човѣкъ-тъ, отпжжда отъ себе мисъль-та за своя послѣденъ день. Тя трѣси срѣдство да продължи сегашно-то си положение. Тя създава закони и учреждения и се ласкае съ измамлива надежда за тѣхна-та всякогашна трайность, защото забравя, че промѣна-та е едно условие за животъ. Много способни нови политици смятрятъ за една голѣма цѣль на свое-то искусство да задържатъ вещи-тѣ така, както сж си, или по-право, така както сж били.

Нъ човѣчество-то не може да бжде спрѣно. Вериги-тѣ, които на минута го задържатъ, се расквсватъ и се расквсватъ съ толкова по-голѣма сила, колкото по-много врѣме ги е носило то. Никой не е въ състояние да спре вървежа на сждбина-та.“

слими; това е единъ аксиомъ, като математически-тѣ, лишенъ отъ доказъ и отъ нужда-та за доказъ. Всички-тѣ наши други, частни закони, всички-тѣ наши знания могжтъ да паднжтъ, да исчезнжтъ, да излѣзжтъ криви; понѣ можемъ си помисли за минута, че всичко друго е криво, може да бжде криво, нъ никакъ не можемъ си помисли, че въ свѣта става нѣщо безъ причина, каквато и да е тя — била законна или прок[illegible] била естествена или свръхестествена. Въ вселенна-та им[illegible] бройно много явления, причини-тѣ на които намъ сж н[illegible] стни. Напрѣдъкътъ на науки-тѣ състои именно въ открив[illegible] то на непознати-тѣ още причини — или слѣдствия. Раз[illegible] науки по различни начини и методи търсжтъ едно-то или др[illegible]о-то, нъ онова, което никоя отъ тѣхъ не търси, въ истинно-тъ-та на което никоя не се и сжмнява – то е, че всичко си има причина-та, независимо не само отъ това, да ли ни е извѣстна тя вече или не, нъ и отъ това, да ли по своя-та сжщность тя може нѣкога да ни стане извѣстна. Защото им[illegible] такива *първи и послѣдни* причини, които никога не могжтъ д[illegible] бжджтъ проникнжти и изучени отъ човѣшкия умъ. Не е мѣсто то тука да се спираме върху посочванье-то на послѣдни-тѣ принципи на философия-та, нъ ще забѣлѣжимъ само това, че *Кантъ,* този Коперникъ на философия-та, затова е най-великий философски реформаторъ, защото прьвъ позна граници-тѣ на човѣшкия умъ, първъ отдѣли постижимо-то отъ непостижимо-то, или, както се изразява той, *ноумена* отъ *фенδмена.*

Не само обаче съ нееднакви методи, нъ и съ нееднакви трудности разни-тѣ науки намиратъ въ свои-тѣ области причини-тѣ на дадени-тѣ явления: едни много лесно, други много мжчно. Физика-та е отъ първи-тѣ, история-та — отъ втори-тѣ. Сложность-та и заплетеность-та на исторически-тѣ явления; бескрайно-то множество и разнообразие на условия-та, въ които се намира живот-тъ на единъ кой да е народъ въ една коя да е епоха; единичность-та, неповторяемость-та нито на едно историческо събитие — всичко това прави задача-та на история-та най-трудна, а въ много случаи и неиспълнима. Това, и само това, е накарало мнозина да мислжтъ, че въ история-та причинность нѣма, че тамъ не царува законъ, а произволъ, и да се отчаяжтъ въ сполука-та на всички усилия. Човѣчество-то не се е отчаяло и нѣма да се отчае. Много прѣгради, считани за *несъкрушими,* сж прѣмахнжти, много идеи, сматряни за несъеди-

ними съ идея-та за причинность-та и законность-та, сж послужули най-много на тая идея. Една отъ много-то идеи, които сж отсичали крила-та на човѣшка-та мисъль, е била идея-та за свобода-та на воля-та. Наистина, мнозина сж отричали и сега отричатъ свобода-та на индивидуална-та воля и сж приимали, че и въ свои-тѣ постжпки, въ свои-тѣ съзнателни дѣла, както и въ своя огранически животъ, човѣкъ се управява отъ една друга, независима отъ него сила — била тя свръхестествена, божествена *(Всемогжщъ и всезнажщъ Богъ)*, или естествена, механическа *(неизмѣняемъ законъ)*. За тия мислители, въ човѣшкия животъ и общество сж царували сжщи-тѣ закони, които царуватъ и въ природата. Нъ ония, които сж градѣли свои-тѣ исторически теории върху вѣра-та въ свободна-та воля, сж били раздѣлени, а именно пò-голѣма-та часть отъ тѣхъ сж ж считали несъединима съ идея-та за причинность-та. Днешнята наука обаче, която твърдѣ хубаво знае, че свобода-та на воля-та не е произволъ, а сжщо така законъ, не вижда въ това никакви прѣчки*), Дреперъ въ този въпросъ стои на здрава почва; той е избѣгнжлъ оная опасностъ, на която сж изложени привърженци тѣ на атомизма; той припознава свободна-та воля като психологически фактъ, ако и да би било послѣдователно отъ негова-та гледна точка да ж отрече. Послѣдователно би било, казваме, защото механическо-то (материялистическо то) мировързрѣние по принципъ искючва всяки принципъ за свобода, за изборъ и го замѣства съ принципа за „слѣпота“ и вѣчно движение на материя-та. Нъ като припознава Дреперъ свободната воля, той се издига на една по висока точка, за която свобода-та се явява просто като единъ фактъ, каквито сж други-тѣ. Нъ нека оставимъ да говори самъ Днеперъ:

„Като се издигаме по тоя начинъ до първоначални-тѣ закони и и като утвърдяваме тѣхна-та неизмѣнность, всеобщность и върховно

*) Виждъ: Джонъ Ст. Миллъ „Свобода и необходимость,“ въ гл II отъ IV кн. на „Система на дидуктивна и индуктивна логика“ (Нѣмский прѣводъ отъ Gomperz томъ III, стр. 234). За каузалния принципъ гледай пакъ у Милла кн. III, гл. V [т. II, стр, 10—66] и у W. Wundt'a: Logik und Erkenntnisslehre, т. I, стр. 525

И за свобода-та на воля-та, този инакъ тъй популяренъ въпросъ, въ наша-та литература, до колкото ние знаемъ, нѣма нищо писано. Още може би не е ударилъ въ България часъ-тъ за научни-тѣ интереси и научни занятия И за тия студии съ отвлѣчено, чисто историческо философско съдържание, може би, още не е било врѣме. Ние мислимъ обаче за пò-добро, научни-тѣ въпроси пò-рано да се явяватъ, отъ колкото пò-късно.

господарство въ управление-то на свѣта — ние не виждаме въ това нищо несъгласно съ свободни-тѣ дѣйствия на човѣка. Наше-то прѣдставление за нѣща-та зависи напълно отъ гледна-та точка, на която ние стоимъ. Тоя, който се е задълбочилъ въ водовъртежа на нѣкой голѣмъ градъ, вижда само лични-тѣ дѣйствия на хора-та, и ако сѫди по своя само опитъ, трѣбва да заключи, че вървежъ-тъ на човѣшки-тѣ работи зависи напълно отъ произвола на човѣшки-тѣ желания. Нъ оня, който се издигне на достатъчна височина, изгубва изъ-прѣдъ видъ прѣходящи-тѣ сблъсквания и шумъ-тъ на прѣпирни-тѣ не достига до уши-тѣ му. Той открива, че значение-то на човѣшка-та воля се умалява споредъ постепенно-то разширяванье на панорама-та подъ него. И ако той може да достигне до истинско философска-та, обща-та глецна точка, като се освободи отъ всички-тѣ земни влияния и прицки, като се възвиси толкова, щото да може съ единъ погледъ да обгърне цѣлия свѣтъ тогава най-остро-то му гледанье никждѣ не ще срещне нито *най-малки слѣди отъ човѣка, отъ негова-та свободна воля, отъ негови-тѣ дѣйствия.* Прѣдъ видъ на това невъздържимо стремление напрѣдъ, на това правилно като часовникъ смѣняванье на дни-тѣ и нощи-тѣ; прѣдъ видъ на тия ясно очертани форми на суша-та и море-то, вече не тъмни и не ясни, а издаващи планетна-та свѣтлина, — може би той ще попита, *какво е станѫло съ всички-тѣ стремления и беспокойства, радости и агонии на човѣшкия животъ? И като види, че се изгубва изъ прѣдъ очи-тѣ му всичко произволно и остава непрѣодолимо-то, той може би ще се усѫмни въ собствения си опитъ и ще се попита, нима това вмѣстилище отъ бесмъртна слава може да бѫде арена на човѣшкия произволъ, нима подъ величие-то, енергия-та и неизмѣнно-то течение на движущий се свѣтъ може да се скрива човѣшка-та слабость и бесмислица?* Обаче не пô-малко вѣрно е, че тия противоположни условия сѫществуватъ съвмѣстно: свободна-та воля и фаталность-та, произволъ-тъ и сѫдбина-та. Промѣнила се е само гледната точка, нъ колко много зависи отъ това!"

Както въ този пасажъ, така и въ други нѣкои, у Дрепера все се забѣлѣжва едно малко колебание въ теория-та за воля-та.*) Той като да приима по принципъ свобода-та на воля-та, нъ сѫщеврѣмено като да мисли, че тя въ история-та се губи, че вмѣсто неѭ тамъ царува нѣкакъвъ особенъ *фатумъ,* нѣкакъвъ безличенъ законъ подобенъ на закони-тѣ, които вла-

---

*] Така напр. на стр. 20 се казва: „Ний твърдѣ лесно вѣрваме, че човѣшки-тѣ дѣла напълно се опрѣдѣлятъ отъ *произвола* на свободна-та воля; ний оставяме на заденъ планъ това прѣобладающе влияние, което ги управлява въ реалния животъ. Относително индивидуалния животъ ние сѫщо така падаме въ тая грѣшка, и вѣрваме, че всички-тѣ, че всички-тѣ наши дѣйствия се опрѣдѣлятъ отъ наше-то собствено желание или желание-т на околни-тѣ ни. И дори до послѣдне врѣме ние не забѣлѣзвахме, че туй е голѣмо заблуждение, и че сме плавали, ту пълни съ насаждение, ту като борци, въ единъ по токъ, който напукъ *на всички-тѣ ни* желания, тихо ни е занасялъ къмъ прѣдопрѣдѣления брѣгъ!

дѣйжтъ въ физическа-та природа. Впрочемъ Дреперова-та книга е твърдѣ стара — I-то ѝ издание на английски е отъ 1863 г. — самъ Дреперъ по специялность не е ни философъ, ни психологъ и на-да-ли може съ своя-та човѣшка сила да стои въ течение-то на днешня-та психология, която върви така бържѣ, щото много нѣща отъ 50-та или дори и 70-та година днесь сж прѣдадени вече на история-та.

Съгласно съ свое-то учение за възрасти-тѣ на народа въ историческия му животъ, Дреперъ дѣли история-та на всякой народъ на 5 периода: 1) периодъ на суевѣрие; 2) периодъ на ислѣдвание; 3) вѣкъ на вѣра-та; 4) вѣкъ на разума; 5) вѣкъ на разрушение-то. Както противъ терминология-та, така и противъ само-то раздѣление би могло много да се възрази. Ние оставяме четеца, като изучва автора, самъ да възразява и да се съгласява съ него, и туряме край на наши-тѣ бѣлѣжки за първа-та глава. За други-тѣ три глави ще говоримъ пò-нататъкъ.

1891, 9-ий Апр. *Д-ръ К. Кръстевъ.*

ФИЛОСОФИЯ НА ИСКУССТВО-ТО.

Отъ И. Тена.

Прѣвелъ отъ французски А. Б-ровъ.

ГЛАВА II.

За пораждане-то на художествено-то произведение.

Слѣдъ като изучихме природа-та на художествено-то произведение, остава да изучимъ сега закона за негово-то произвожданье. Тоя законъ може най-напрѣдъ така да се изрази: *художествено-то произведение се опрѣдѣля отъ общо-то състояние на духа и нрави-тѣ на общество-то.* Азъ и прѣди пòменжхъ тоя законъ, а сега трѣбва да му намѣримъ основа-та.

Тоя законъ почива на два вида докази: първий е изъ область-та на опита, вторий изъ область-та силлогизъма. Първий състои въ изброяванье на многобройни случаи, въ които законъ-тъ е билъ потвърденъ; азъ цитирахъ нѣкои, сега щж ви посочж и други. А освѣнь това, може и да се твърди, че нѣма случаи, въ които той не може да се приложи. Въ всички-тѣ, които до сега сж били изучени, той се е показалъ

вѣренъ не само *исцѣло,* а и за частности, не само за появяванье-то на велики-тѣ школи, а и за всички-тѣ движения и „осцилации“ въ искусство-то. — Вторий доказъ състои въ това, да се покаже, че тая строга зависимость не само сѫществува, а и *трѣбва* да сѫществува. За тая цѣль се анализира онова, което ние нарекохме общо състояние на духове-тѣ и на нрави-тѣ; търси се, по обикновени-тѣ закони на човѣшка-та природа, какъ трѣбва да повлияе то върху общество-то и художника, най-вече върху негово-то художествено произведение. Отъ всичко това се заключва за една тѣсна връзка и всякогашно съгласие и така се открива една необходима хармония въ онова, което най-напрѣдъ сме сматряли като едно случайно съвпаданье. Вторий доказъ *демокстрира, доказва* онова което първий е *констатиралъ,* показалъ.

Общий законъ за пораждаиье-то на художествено-то произведение.—Първа дефиниция.—Два рода доказн: априоренъ или умозрителенъ и експериментален или опитенъ.

За да стане нагледна, за да испѫкне тая хармония, нека се повърнемъ пакъ къмъ едно сравнение, съ което си служихме вече единъ пѫть: сравнение-то на едно художествено произведение съ едно растение, и нека видимъ, въ какви условия едно растение или единъ видъ растения, напр. портокалово-то дърво, може да се развие и да се расплоди на една извѣстна почва. Да прѣдположимъ, че всички видове зърна и сѣмена сѫ били донесени отъ вѣтера и отъ случая посѣни. При какви условия портокалови-тѣ сѣмена би могли да хванѫтъ корень, да станѫтъ дървета, да цьвнѫтъ, да дадѫтъ плодъ, да отрастѫтъ фиданки—цѣло население отъ дръвчета и да покриѭтъ земя-та?

За това ще трѣбватъ много и благоприятни условия, нъ прѣди всичко, почва-та не трѣбва да бѫде ни много клисава, ни много пръхка; инакъ корене-тѣ нѣма да бѫдѫтъ нито дълбоки, нито яки и дърво-то би паднѫло отъ първия напьнъ на вѣтера. Сетнѣ ще трѣбва още и почва-та да не бѫде твърдѣ суха; инакъ, лишено отъ прѣсни нъ текущи води, дърво-то ще исъхне. И климатъ-тъ трѣбва да е топълъ; инакъ дърво-то, което е много нѣжно, ще замръзне, или ще завѣхне и не ще може да искара фиданки. Още, лѣто-то трѣбва да е дльго, за да има врѣме плодъ-тъ, който късно зрѣе, да узрѣе. Зима-та *трѣбва да е* мека, за да не унищожѫтъ енуарски-тѣ студове

закъснѣли-тѣ по клончета-та протокали. Трѣбва най-сетнѣ почва-та да не бѫде много благоприятна за други растения; инакъ дърво-то, оставено само на себе, ще бѫде затиснѫто отъ нахлувванье-то на друга по-силна растителность. Ако се посрещнѫтъ тия всички условия, мьничкий лимонь ще порастне, ще стане голѣмо дърво и ще роди други дървета и т. н. Нъ, безъ сѫмнение, може да се явѭтъ бури; може камене да се случи да паднѫтъ, кози да изгризѫтъ нѣкои растения, нъ все пакъ въпрѣки пагубни-тѣ, за отдѣлни растения, случайности, видъ-тъ ще се распространява, ще покрие земя-та, и слѣдъ много години ще видимъ, че се издига една дѫбрава отъ цвѣтущи портокали. Така става въ планински-тѣ долини на *южна Италия,* въ околности-тѣ на *Соренто* и *Амалфи,* по брѣгове-тѣ на заливи-тѣ, въ малки-тѣ топли долинки, напоявани отъ води-тѣ, които слизатъ отъ планински върхове и галени отъ сладкия зефиръ на море-то. Потрѣбно е било това стичанье на условия-та за да се съберѫтъ тия хубави крѫгли главички, тия златисти сводове отъ най-силна и най-раскошна зеленина, тия безбройни златни ябълки, тая благоуханна, драгоцѣнна растителность, която и врѣдъ зима-та прави отъ тоя брѣгъ най-богата-та и най-блѣскава-та градина.

Да размислимъ сега по кой начинъ е станѫло това въ тоя примѣръ. Вие видѣхте резултата на условия-та и на физическа-та температура. Ако искаме да бѫдемъ точни, трѣбва да кажемъ, че той не е билъ произведенъ отъ тѣхъ. Зърна-та бѣхѫ дадени, и всичка-та жизнена сила бѣше само въ тѣхъ. Нъ описани-тѣ условия бѣхѫ необходими, за да може растение-то да порастне и да се распростре, и ако липсувахѫ тѣ, липсувало би и растение-то.

Отъ това излиза че, ако температура-та се промѣни, то и растителность-та ще стане друга. Да прѣдположимъ условия досущь противоположни на ония, които описахъ: планински връхъ, свърталище на буйни вѣтрове; почва тьнка и бѣдна отъ вегетабилна пръсть; студенъ климатъ; кѫсо лѣто и снѣгъ, който цѣла зима покрива земя-та. — При такива условия не само портокалъ-тъ нѣма да се пръсне, а и по-вечето отъ други-тѣ дървета ще исчезнѫтъ. Отъ всички сѣмена, които случая е донесълъ, само едно ще видите да трае и да се распростира едничко-то, което може да се аккомодира въ тия сурови условия: боръ-тъ и елха-та, които съ свои-тѣ бездвижни колоннади

и съ голѣми-тѣ си мантии отъ тъмна зеленина ще покрижтъ и пустинния връхъ, и длъги-тѣ плещи на скали-тѣ, и стръмнини-тѣ. И тамъ, както у *Вогези-тѣ*, *Шотландия* и *Норвегия*, по нѣколко мили ще пжтувате подъ тия нѣми сводове, връхъ единъ килимъ отъ исъхнжли игли, между коренаци, яко врасли въ скали-тѣ, въ царство-то на енергично-то търпеливо растение, което само истърпѣва подъ непрѣстанния напоръ на бури-тѣ и ледния студъ на длъги-тѣ зими.

И така, можемъ си прѣдстави, като че температура-та и физически-тѣ условия *избиратъ* между разни видове растения и не оставятъ да вирѣе и да се плоди другъ никой, освѣнь единъ извѣстенъ видъ, като че напълно или отчасти отстраняватъ всички-тѣ други. Физическа-та природа дѣйствува съ елиминация*), унищожаванье и естественъ *изборъ*. Този е великий законъ, чрѣзъ който днесь се обяснява происхода и направата на разни-тѣ организми. Той се прилага и въ духовна-та, както и въ физическа-та природа, въ история-та, както и въ ботаника-та и зоология-та, върху таланти-тѣ и характери-тѣ, както и върху растения-та и животни-тѣ.

II.

Общо изложение на влияние-то на срѣда-та. — Сравнение на физическа-та и духовна-та температура. — И двѣ-тѣ работжтъ чрѣзъ елиминация и естественъ изборъ.

И наистина, има една духовна, психическа температура, която влияе по сжщия начинъ, както и физическа-та — тя е общо-то състояние на нрави-тѣ и духове-тѣ. Точно казано, тя не ражда художници-тѣ; гении-тѣ и таланти-тѣ сж дадени, както и зърна-та. Искамъ да кажж, че въ едно и сжщо мѣсто въ двѣ различни епохи, твърдѣ е вѣроятно да има едно и сжщо число талантливи и посрѣдствени лица. Отъ статистиката знаемъ, че въ двѣ поколения, които живѣжтъ едно слѣдъ друго, се намиратъ комай едно и сжщо число, както такива хора, които иматъ искани-тѣ отъ законя за военна-та повинность качества, така и такива, които, по малкия си растъ, не могжтъ да бждатъ войници По всяка вѣроятность, съ духовни-тѣ качества ще бжде сжщо така, както и съ тѣлесни-тѣ. И природа-та е една сѣятелка на хора, която като черпи всякога съ една и

*) Отдѣляванье.

сѫща рѫка изъ единъ и сѫщи изворъ, пръска все сѫщо-то количество, сѫщо-то качество, сѫща-та смѣсь отъ зърна въ разни землища, които тя по тоя начинъ правилно и периодично засѣва. Нъ отъ тия шепи зърна, които хвърга тя на около си въ извѣстно врѣме и пространство, всички-тѣ не покарватъ. Една извѣстна духовна температура е потрѣбна, за да се развиѭтъ извѣстни таланти; когато липсува тя, и тѣ гинѭтъ. Затова, като се измѣнява температура-та, измѣнява се и порода-та на таланти-тѣ; ако тя стане съвсѣмъ противоположна, то и порода-та на таланти-тѣ ще стане противоположна. На кратко и тука би могли да повторимъ горне-то: духовна-та температура *прави изборъ* между разни-тѣ родове таланти, като не оставя да се развиватъ други освѣнь тоя или оня родъ и като исключва, напълно или отчасти, други-тѣ. Единъ механизъмъ отъ тоя родъ е причина-та на онова, което вие навредъ забѣлѣжвате, че *въ извѣстни епохи и извѣстни страни, въ различни-тѣ школи се развива ту чувство-то къмъ идеала, ту стремление-то къмъ реализъмъ, ту рисунка-та, ту колоритъ-тъ.* Всяко столѣтие си има една господствуѭща посока; таланти-тѣ, които би желали да се пустнѫтъ по друга посока, намиратъ исхода затворенъ, а натискъ-тъ на обществено-то мнѣние и на околни-тѣ нрави ги погубва или ги прѣклонява, като имъ натрапва едно опрѣдѣлено развитие, процьвтяванье.

(*Слѣдва*).

БЪЛГАРСКИ НАРОДЕНЪ КАЛЕНДАРЬ
за
1891 година.

Годишна книга за свѣтовни работи; напрѣдъкъ и развитие въ народния животъ; домашни и статистически бѣлѣжки; забавление. отъ Г. Котевъ. Втора годишнина. София, книгопечатница на Я. С. Ковачовъ. 1890. стр. XXXXII + 158, ц. 1 л. и 50 ст.

Съдържание: Иосифъ I, български екзархъ. България. Сърбия. Романия. Гърция. Разни. Хигиенически бѣлѣжки (зѫби, трески, тифуси, охтика, бани и др.). Ученически градини. Число на жители-тѣ въ нѣкои градове. Височини на нѣкои върхове. Дължина на нѣкои рѣки. Домакинство. Иисусъ Христосъ на сцена-та. Народно прѣдание въ софийско за царь Ясена. Мисли. Славчо (изъ живота на единъ разбойникъ) расказъ отъ Ив. Вазовъ. Статистическа часть. Наши-тѣ земледѣлчески каси. Единъ липиръ. Разни. Едно покровителство Князъ Бисмаркъ. Каприви. Графъ Молтке. Князъ Амедей. Дюкъ д'Аоста, бивши Испански Краль. Графъ Юлиусъ Андраши. Коломанъ Тиса. Станлей. Тома Алва Едисонъ.

Когато прѣди една година рецензирахме първа-та годишнина на тоя календарь, ние казахме, че би било желателно да има книга-та единъ прѣгледъ на съдържание-то, „за да може четецъ-тъ, безъ много да обръща, да види, какво се съдържа въ нея и да си избере за четенье онова, което въ извѣстна минута му вдъхва най-вече интересъ“*). Днесь се виждаме принудени да повторимъ сѫщо-то желание, като прибавимъ само съжаление-то, че наши-тѣ издатели и съставители, които естествено не четѫтъ онова, което други-тѣ и за други-тѣ пишѫтъ, още не сѫ се приучили понѣ да четѫтъ, щото се пише за тѣхъ. Впрочемъ, обичай-тъ да се придружаватъ книги-тѣ съ „съдържание“ е тъй старъ и толкова практиченъ и полезенъ, щото наше-то желание бѣше съвършено излишно, па и съвсѣмъ излишно бѣше да се извѣсти редакция-та на календаря за него, за да украси II-та годишнина съ едно „съдържание.“

По обемъ втора-та годишнина много надминува първа-та; нъ по качество—малко го надминува. Ние чакахме много пò-голѣмо богатство отъ това, което намираме, особено за економическо-то състояние на България, на което въ I-та година бѣше обърнѫто сериозно внимание.

Слѣдъ календарски-тѣ дреболии слѣдва единъ хубавъ очеркъ за *екзарха Иосифъ I* и единъ прѣкрасно изработенъ портретъ на Негово Блаженство. Толкова пò-радостно е това за насъ, защото знаемъ колко неблагоприятно е днешно-то врѣме за духовно-религиозни-тѣ интереси. Въ пламеня на партизански-тѣ и политически борби, въ увлѣчение-то къмъ нови-тѣ задачи и нови кръгозори. твърдѣ бържѣ забрави наша-та публика и нейни-тѣ водаче — журналисти-тѣ, че роля-та на българско-то духовенство още никакъ не е свършена, че има кѫсове отъ сърдце-то на българско-то отечество, въ което само то днесь може да бѫде полезно, въ което само то може да сѣе духовна-та свѣтлина.

Политически-тѣ прѣгледи — на България, Сърбия, Ромѫния и Гърция, сѫ пакъ хубави и съдържателни. Три пѫти пò-голѣми да бѫдѫтъ въ III год., е наше-то искрено желание, особено оня, който се касае за България. Тоя пѫть въ статия-та за България не е казано нищо особено, а могло е всичко да се каже. Критика-та на дѣла-та на правителство-то у насъ е тъй свободна, както въ малко други страни — само ако не смѣсваме правителство-то съ разни-тѣ негови прѣусърдни приятели . . . и лични-тѣ партизански чопления съ критика.

Бѣлѣжка-та, която намираме на стр. 12 не е нѣщо ново, нъ тая истина рѣдко е била съзнавана отъ политически-тѣ вѣстници. Ето я: „Велики-тѣ сили не правѭтъ нищо безъ интересъ; ние трѣбва да бѫдемъ силно убѣдени въ това. Тия интереси обаче обикновенно биватъ разнородни. На едни интересъ-тъ е да усвоѭтъ една извѣстна страна, а на други-тѣ интереса е да турѭтъ спѫнки на усвоенье-то тая страна отъ съсѣда имъ и прочее. Искуство-то на малки-тѣ и слаби-тѣ народи се състои именно въ това, да се ползватъ отъ тия разнородни интереси, за да заячѫтъ и оздравѭтъ сѫществуванье-то си и напрѣдъка си.“

---

*) В. Литературно-научно списание на Казанлѫшко-то учителско дружество, кн. III, стр. 100.

На Сърбия сѫ посвѣтени нѣколко рѐда пò-вече; тамъ се говори и за търговия-та. Справедливо съжалява автора дѣто бълг. вѣстници „сѫ се унизили до тамъ, щото започнѫли да отговарятъ на бѣлградския печатъ по единъ най-неприличенъ начинъ; нъ самъ той пада въ тая грѣшка на стр. 16. „Това *безобразие* (мастилъчната война среща Австрия) обаче имъ стори нѣколко милиона. Австрия затвори границитѣ си прѣдъ сръбски-тѣ свинье, *като ще си е въобразила по всяка вѣроясность, че псуваче и свинье ще сѫ отъ една порода*, и че за да накажешъ едного, доволно е да ударишъ другия:“ и на стр. 17 . . . . „понеже знаемъ, че *сърби-тѣ сѫ пòсертъ отъ арнаути-тѣ.*“ Наврѣдъ расѫждаваме съ съжаление за сръбски-тѣ увлѣчения, а сами твърдѣ нарѣдко се въздържаме да не лавнемъ и ухапемъ. Обвиняваме тѣхъ въ недостолѣпие, а съвършено спокойно говоримъ по между си, че не сме виждали ни единъ свѣстенъ сърбинъ. И подирь туй продължаваме да считаме себе си за „спокойни“ и да се чудимъ, защо тѣ за насъ сѫщо-то казватъ. А отговоръ-тъ е съвсѣмъ простъ — защото и ние сме толкова разумни, колкото и тѣ, защото и ние ги цѣнимъ толкова беспристрастно колкото и тѣ насъ. А между това, намъ е тъй лесно да бѫдемъ великодушни, да бѫдемъ разумни и благородни. Ние не сме прѣдизвиквали, ние не сме давали поводъ, ние не сме озлобени-тѣ — ние само по нѣкога сме забравяли длъжность-та на спокойния — особено вѣстници-тѣ ни.*) Признаваме, че тѣ не сѫ били толкова зли и неблагоразумни, а шовинисти едва ли би могли да бѫдѫтъ наречени.

Нъ не вѣрваме да бѫдѫтъ всички прѣдставители на сръбския печатъ еднакво шовинисти, само че ние трѣбва да имъ отворимъ пѫть. Нека се погрижи наший периодически печатъ за това, нека се образува едно литературно общенье между двѣ-тѣ братски страни. Отъ политически-тѣ вѣстници това не може да се чака; то е една задача, една длъжность за тѣхни-тѣ и наши-тѣ литературни журнали. Тѣ могѫтъ и тѣ трѣбва лека по лека да приготвѫтъ пѫтя за едно уталожванье на страсти-тѣ. За два пигмея на Балканския полуостровъ има голѣмъ просторъ, а за два наежени вълка най-ближня-та и най-заслужена-та награда е — *единъ* трапъ.

За Ромѫния и Гърция нѣма да забѣлѣжимъ нищо особено. Къмъ Ромѫния наший печатъ винѫги се е отнасялъ най-добрѣ; всички единодушно сѫ припознавали, че тя трѣбва да ни служи за образецъ.

Подиръ политически-тѣ прѣгледи идѫтъ „разни“ и „хигиенически бѣлѣжки“ (за зѫби-тѣ, трески-тѣ и тифусти-тѣ, охтика-та, бани и гимнастика), пò-вечето отъ които иматъ за цѣль да научѫтъ българина на едно искусство, което той никога не може да научи: чистота-та.

Така на стр. 30 се казва: „България е една *трескава* земя и това се длъжи на *блатища-та, на мочури-тѣ, които загрозяватъ тая хубава страна*

---

*) И „Свобода“ не е бивала всякога корректна; виждь особено уводна-та статия на брой 492, отъ 29 Мартъ. Отъ послѣдния сръбски митингъ тя съвсѣмъ забрави спокойния си тонъ. „Балк. Зора“ е много пò-умѣрена.

и на нечиста-та вода, която насилъние-то пие. Ако наши-тѣ кметове и тѣхни-тѣ съвѣтници да знаѭхѫ, че причина-та на поболѣванье-то и на умиранье-то на дѣца-та имъ е пò-вечето пѫти малка-та оная локвичка край село-то, която чушмяна-та вода прави и въ която биволи-тѣ се търкалятъ, тѣ бихѫ я скоро прѣмахнѫли, като поправѭтъ вадичка-та и упѫтѭтъ вода-та да отива по на далеко въ полета-та, дѣто тя би била полезна. Нъ като не знаѭтъ зло-то което прави тая локвичка, тѣхъ ги е ядъ даже, че е само една, че нѣмà 20, 30 да се търкалятъ биволи-тѣ имъ пò-нашироко."

„Сѫщо-то зло докарватъ и купища-та отъ торъ които гниѭтъ по улици-тѣ и въ дворове-тѣ имъ и които, ако да се хвърлѣхѫ пониви-тѣ и ливади-тѣ, щѣхѫ да дадѫтъ злато, вмѣсто да докарватъ смърть, както когато сѫ въ село-то."

Въ отдѣла „домакинство" [на стр. 39] намираме тия бѣлѣжки. „Прѣзъ година-та 1887, въ область-та Ню-Жерзе въ Съединени-тѣ Американски Щати, се набрали 2,757,000 крини *стриди* отъ искусственни гьолове, устроени за развъждание на тоя родъ морски скойки. Крина-та стрида се продава въ Америка по 5 лева една-та, тъй щото годишния доходъ отъ тия гьолове се възкачва на 13,760,000 лева. Крайбрѣжия-та на Черно Море стоѭтъ пусти и ние не спираме оплаквания-та си, че нѣмало търговия."

На страница 53 до 83 намираме Вазовий расказъ „*Славчо.*" Тоя расказъ е много на мѣсто въ „народния календарь;" той се чете леко и приятно и е съвсѣмъ достѫпенъ за оная публика, между която би било желателно най-много да се распространи календарь-тъ. Особено хубаво е описание-то въ начало-то на расказа, а нататъкъ расказъ-тъ е много интересенъ — расказъ, и пò-вече нищо. Той едва ли е и искалъ да бѫде нѣщо пò-вече. Другъ пѫть Вазовъ не е писалъ подобно нѣщо. Другъ пѫть не е излизалъ той така безгрижно изъ область-та на искусство-то. Не искаме да кажемъ, че расказъ-тъ е написанъ *безъ искусство*, че той не е хубавъ; напротивъ, съ голѣмо искусство е написанъ, нъ прилича досущь на хубава прикаска за истинско събитие, записана отъ уста-та на народа, а никакъ не на художественъ расказъ. Да ли събитие-то е истинско, не знаемъ, нъ то е така описано, щото за насъ не остава никакво съмнение. Ако бѣше тука умѣстно да се правѭтъ подробни паралели, ний щѣхме да посочимъ сѫщото нѣщо въ расказы-тѣ на М. Георгиева, *сѫщото искусство безъ художество,* сѫщото хубаво, виртуозно описванье и расказванье — *безъ художествено прѣтопяванье на сюжета въ една идея,* въ една цѣль на поета, безъ така наречено-то *идеализиранье,* оттърсванье отъ проза-та и тежесть-та на материя-та . . . Нъ другъ пѫть пò-вече за това.

Почти едничка-та статия, посвѣтена на економическия ни битъ, е статия-та: *„наши-тѣ земледѣлчески касси"* (стр. 97 до 102). Поради важность-та на исказани-тѣ въ неѭ истини, ние даваме едно кратко изложение. — Като бѣлѣжи, че наши-тѣ землед. касси сѫ създадени отъ Мидхатъ Паша „върху една основа, която и днесь сѫществува," авторъ-тъ прибавя, че тѣ и днесь се управлятъ отъ наши-тѣ чиновници съ малка разлика така, както сѫ били управлявани отъ турски-тѣ ефендета. „Че турский принципъ е глупавъ, врѣдителенъ, за него и прикаска не ще; нъ това убѣждение още не се е възкачило тамъ, дѣто трѣбва."—За писмени-тѣ отчети, които управители-тѣ „по длъжность" прѣдставятъ на окрѫжни-тѣ съвѣти, се *казва, че пò-*вечето отъ тѣхъ били глупави, други — безграмотни.

За най-добъръ отчетъ (за коя година?) авторъ-тъ смятря оня на Търновския окр. управитель и цитира изъ него:

„Голѣма часть отъ капитала на касси-тѣ *се намира на лице въ тия касси и стои мъртъвъ.* Отъ това обстоятелство не трѣбва обаче да се прави заключение, че селско то население нѣма нужда отъ пари, защото се знае, че много общини и частни лица дължатъ на отдѣлни лихвари доста значителни суми съ много пò-тежки лихви . . . Тѣзи пари сѫ взети съ лихва, нъ не отъ земледѣлчески-тѣ касси; има много, които сѫ зимали пари отъ тия касси, нъ сѫ ги повърнали на послѣдни-тѣ, като сѫ ги заели отъ частни лица съ много пò тежки лихви. Причината на всичко това е, че *земаньето пари отъ касси-тѣ е сързано съ доста сложни формалности, отъ които население-то* отбѣгва и не всякога е въ положение да направи."

Изъ отчета на Т. Пазарджиския управитель се цитира пакъ нѣщо, съ цѣль да се докаже чрѣзъ официяленъ документъ, че наши-тѣ селяне плащатъ *„на безбожни лихвари* несносни лихви: 25, 30, 50 и пò-вече на 100-тѣ, или едно киле пшеница на лира за 4—5 мѣсеца." Нъ и тия проценти сѫ далечъ отъ максимума, защото в. „Пловдивъ," обнародвалъ, че власть-та била уловила лихвари, които зимали по 200, по 300 на 100 лихва!! А въ „касси-тѣ" стоѭтъ мрътви пò-вече отъ 1,200,000 лева, въсклицава авторъ-тъ; а българский народъ се готви да стане живъ економически трупъ, ще добавимъ ние.— Неодавна и *„Балканска зора"* обнародва (в. брой 346) едно писмо, въ което се обажда за единъ чиновникъ, че давалъ на заемъ съ годишна-та лихва 120 на сто. Нека прибавимъ тука, че бѣлѣжки-тѣ на редакция-та къмъ това писмо не бѣхѫ така благоразумни, както можеше да се чака. Виновни се наричатъ ония, които се оставятъ да бѫдѫтъ експлоатирани по такъвъ „безобразенъ начинъ." Много хубаво и духовито казано, само че не е вѣрно. Въ слѣд. цитатъ читатель-тъ ще се убѣди, че тѣ не сѫ виновни; въ словаря на нужда-та и на отчаянье-то дума-та експлоатация не сѫществува. Нъ има и друго нѣщо — то е, че авторъ-тъ на бѣлѣжка-та, види се, не знае задкулисни-тѣ тайни на Пловдивския, а особено на Софийския чиновнишки свѣтъ. Тамъ се вършѭтъ възмутителни, въпиющи нѣща, и то не само по вина-та на банка-та, а и на епоха-та, сир. на хора-та: защото не се е свършило нито царство-то на *рушвета,* нито царство-то на *„аркй-тѣ."* Въ много канцеларии има хора, които се занимаватъ съ това, да плашѭтъ писарчета-та et consortes съ нѣкакви си арки и да имъ даватъ, *щѣли не щѣли,* „пари на заемъ." Който ще, може да нарече глупави тия нещастници, ние ги съжаляваме само, защото знаемъ на каква паяжина виси сѫдба-та на единъ дребенъ, а понѣкога и едъръ български чиновникъ. Расказватъ ни дори, че въ Дирекция-та на общ. сгради отъ години царувалъ единъ, който чака само да се роди българский Гоголь, за да влѣзе въ пантеона на безсмъртни-тѣ, който и рушветчета зималъ, нъ за тѣхъ трѣбва да го похвалимъ: тѣ сѫ досущь миниятюрни, български: по грошъ, по 20 пари. Ако и сега върлува господство му, то наший съвѣтъ къмъ негови-тѣ и всички-тѣ други жертви, е: да бѫдѫтъ бестрашни, да турѭтъ край на произвола и да бѫдѫтъ увѣрени, че ние ще ги защитимъ съ перо-то си, а ако стане нужда и съ една пò-силна арка отъ тѣхна-та. . . .

Врѣме е да се върнемъ пакъ на старня си прѣдмѣтъ. — Слѣдующи-тѣ подирь това мисли сѫ така вѣрни и толкова малко съзнавани въ България, щото ние не се двоумимъ да прѣпишемъ тука цѣла-та стр.

„Полиция-та гони и наказва лихоимци-тѣ, когато на дѣло тѣ сѫ въ днешни-тѣ обстоятелства истински благодѣтели на бѣдно-то население. Това може да изглѣдва като парадоксално, нъ то е вѣрно. Волъ-тъ на земледѣлеца умрѣлъ, безъ волъ сиръть за цѣло-то семейство! Земледѣлческа-та каса далеко, въ нея се отива съ формалности които всяки неможе да испълни. Лихоимецъ-тъ е па близо. Истина е че той иска на лира по едно кило храна, нъ добъръ е Господь! той си има ѣнята за сиромаси-тѣ! Богъ ще даде берекетъ и ще има и за лихоимеца и за селянина! Какво друго да мисли, съ какво друго да се утѣшава бѣдния селянинъ като е падналъ въ нужда? И понеже нѣма кой да му помогне съ малка лихва, той дава съ благодарение 200—300 на сто, дава ги и благославя лихоимеца, като благодѣтель. И на дѣло, той е избавитель въ тия обстоятелства. *Лесно е на чиновника или на редактора да вика и да кряска противъ лихоимци-тѣ; нему волъ никога не е умиралъ и негово-то семейство не е било никога въ опасность да измре отъ гладъ*, *както онова на селянина*, когато не е въ състояние да изоре и посѣе нивота си; и тия викове и крясъци не сѫ нахранили нито напоили нѣкой сиромахъ, нито пакъ сѫ спрѣли лихоимци-тѣ да раздаватъ пари и да получаватъ министерски доходи съ 5 - 6 хиляди лева капиталъ.

Днесь въ България най-цвѣтѫщия занаятъ е лихоимство-то. Въ всякой градъ, въ всяко село оня който сполучи да тури хиляда лева на страна става лихоимецъ. *Въ тая секта има не само сарафи и търговци, нъ и депутати, чиновници, учители, свещеници и прочее.* Ония които не могѫтъ да спестѭтъ хиляда лева се сдружаватъ съ други и основаватъ лихварски дружества. Въ Габрово има нѣколко и ние споменаваме само за тѣхъ, защото видѣхме, че и Севлиевския Управитель говори за тия дружества въ послѣдния си отчетъ до Окрѫжния съвѣтъ. Извѣстно е, обаче че всяко явление си има причина-та. Размножавание-то на лихоимство-то иде отъ уголѣмение нужди-тѣ на население-то. И лихварство-то ще расте и ще се распространява до дѣто растѫтъ и се уголѣмяватъ тия нужди; никоя сила не ще е въ състояние да го спре, нито викове-тѣ на вѣстникари-тѣ, нито дознания-та на полиция-та. За единъ лихоимецъ, който ще се открие и накаже, ще се родѭтъ десеть, които ще събличатъ население-то скритомъ."

Слѣдъ това се казва, съ колко пари располагатъ касси-тѣ и се прѣсмѣта, че на единъ земледѣлецъ се падатъ тъкмо по — 8 лева, „когато за едно цвѣтѭще земледѣлие и 80 лева не стигатъ!"

Вина-та на всичко това сѫ днешни-тѣ основи на тия касси; само коренно-то прѣобразуванье на основи-тѣ може да поправи зло-то. Авторъ-тъ прави слѣд. прѣдложение:

„*Да се основе една поземелна банка съ 60 милиона л., като се издадѫтъ 120000 акции по 500 лева. Сегашни-тѣ земл. касси да влѣзѫтъ въ тая банка съ всичкия си капиталъ, около 20 милиона, като земѫтъ до 40000 отъ тия акции.* Управление-то на тая банка да бѫде не чиновническо, а чисто търговско и да се избира отъ акционери-тѣ. Законъ-тъ да опрѣдѣли какъ ще се прѣдставяватъ въ общи-тѣ събрания на акционери-тѣ сегашни-тѣ землед. касси. Тая поземелна банка да е хипотечна, да дава сир. заеми-тѣ си съ 20 или 30 годишна амортизация. Като се приемѫтъ тия начала, други-тѣ подробности ще се уредѫтъ лесно."

Прѣпорѫчваме този въпросъ на просвѣтено-то внимание на министерство-то на финанси-тѣ и бихме се зарадвали много да го ви-

димъ подигнжтъ и развитъ отъ дневния печатъ. При множко-то бесполезни работи, съ които той често се занимава, има-ще мѣсто и за тая — полезна. Отъ своя страна прѣдлагаме прѣди всичко да се замѣни и тѣхно-то бесмислено варварско име: *земледѣлчиски касси*, съ едно разбрано за ухо-то и ума на селянина название: напр. **селски касси**.

Още една дума за края на статия-та. Между бѣлѣжки-тѣ и разясненния-та ние намѣрихме тамъ да се поменува за страхъ отъ „народни негодувания." Той е лишенъ. Въ страна като България, дѣто обществено мнѣние нѣма, дѣго вънъ отъ държавния механизъмъ стояще-то колело още никакво влияние нѣма, не може и негодования да има, не само противъ добри-тѣ и полезни-тѣ реформи, нъ и противъ лоши-тѣ и врѣдителни-тѣ, произволни-тѣ и противозаконни распореждания на едно правителство. 12 години ще станжтъ, наше-то правителство е било винжги всесилно среща „воля-та на народа," нъ, уви, колко рѣдко се е употрѣбявало то за полза, за добро на това всемогжщие! . . .

С. М-овъ.

Пловдивъ.

НАЧАЛНА НЕОРГАНИЧЕСКА ХИМИЯ,

по нова-та химическа теория за българскя-тѣ реални училища.

Нарѣдилъ Василъ Атанасовъ. Второ изд. Прага 1882 г.

(Въ кн. III и IV).

Подъ думи-тѣ еквивалентно тегло или еквивалентъ на единъ елементъ се разбира число-то, което показва колко части по тегло отъ дадения елементъ се съединяватъ съ една часть по тегло водородъ, или пакъ испждатъ една часть по тегло водородъ отъ нѣкое съединение. 1 гр. водородъ се съединява само съ $^{14}/_{3}$ гр. азотъ, слѣдователно еквивалентно-то тегло на азота не може да бжде 14, както е показано въ горня-та таблица, а $^{14}/_{3}$. Още единъ примѣръ: ако разложимъ 100 гр. метанъ получаваме 75 гр. вжглеродъ и 25 гр. водородъ. Ако това количество на водорода земемъ за единица, то за горне-то количество на вжглерода получваме число-то 3, което е именно еквивалентно-то тегло на вжглерода, а не 6, както е показано въ таблица-та.

Прѣди да прѣминж камъ пб-нататъшно-то разглежданье на учебника, ще споменж още, че еквивалентно-то тегло на двувалентния елементъ индий е показано въ таблица-та равно на атомно-то му тегло, което не се съгласява съ начина, по който сж намѣрени въ учебника еквив. тегла на други-тѣ двувалентни елементи. А елементи-тѣ торий и цирконий, които сж вмѣстени въ таблица-та на стр. 24, сж пропустнжти въ таблица-та на стр. 45.

Не е ясно, защо г-нъ авторъ-тъ пише, че „имаме *три главни вида* химически съединения: киселини, основи и соли" (стр. 25).

Какъ трѣбва да се разбиратъ думи-тѣ „главни вида?“ Да ли че тия три класса сѫ най-многочислени, или че съединения-та, които принадлежѫтъ къмъ тѣхъ, се отличаватъ съ нѣкоя особена важность въ химия-та? Група-та на окиси-тѣ е не пó-малочислена и пó-маловажна отъ групи-тѣ на киселини тѣ и основи-тѣ, понеже „е доказано, че киселини-тѣ и основи-тѣ се произвождатъ отъ окиси-тѣ . . . .“

На страница 30 се направя, какъ се образуватъ названия-та на соли-тѣ споредъ номенклатура-та на г-на Атанасова. За сама-та номенклатура щѫ поговорѭ другъ пѫть, а сега щѫ посочѫ само нѣколко грѣшчици и недостатъци, които се срѣщатъ въ тоя §.—Название-то „сѣрѣста киселина“ е несъгласно съ номенклатура-та на г-нъ Атанасова, а трѣбвало да се каже „дихидросѣрѣста киселина“

Споредъ равенство-то на сѫща-та страница излива, че при дѣйствие-то на „дихидросѣрѣста-та киселина“ върху „димѣдкъвъ окисъ“ се образува „сѣрѣстодимѣдена соль“ и вода. Нъ реакция-та между „дихидро-сѣрѣста-та киселина“ и „димѣдкъвия окисъ“ никога не става тъй, както е показано въ равенство-то, понеже вмѣсто „сѣрѣсто-димѣдяна соль“ се получва всякога „сѣрѣсто-мѣдяна соль,“ а половина-та отъ мѣдь-та на „димѣдкъвия окисъ“ се освобождава. Слѣдов. този примѣръ е не вѣренъ и не сполучливъ.

—Съединение-то K_2S_4 (стр. 26) е наречено „дикаликъвъ сулфидъ,“ когато споредъ правила-та, показани на сѫща-та страница, това съединение трѣбва да се нарича „дикаликъвъ сулфидъ“ или „дикалъвъ сулфидъ.“

Съединение-то CH_2 е неизвѣстно въ химия-та, а споредъ сегашни-тѣ възгледи е и невъзможно, нъ то е приведено (стр. 27) за примѣръ отъ водородни съединения, на които образувание-то на названия-та отстѫпа отъ общи-тѣ правила. Разбира се че никой нѣма право да ограничва автора въ избора на примѣри-тѣ, нъ въ всякой случай нуждно е да се зематъ за примѣри не съединения хипотетични,“ нъ такива, които сѫ вече извѣстни, или които понѣ е възможно да се добиѭтъ. Това трѣбва строго да се пази особено въ химически-тѣ съчинения, понеже химия-та е наука експериментална и читатель-тъ може да пожелае самъ да се увѣри съ опитъ въ истинность-та на това, което ще трѣбва да счита за истина. Нъ какво ще си помисли той, ако дѣйствува съ „дихидросѣрѣста киселина“ върху „димѣдкъвия окисъ“ и получи „сѣрѣсто мѣдяна соль,“ а не „сѣрѣсто-димѣдяна соль,“ както е показано въ учебника? Или пъкъ ако пожелае да добие „вѫглеводородъ,“ и узнае че подобно съединение несѫществува? Най-послѣ нали „начална-та неорганическа химия“ е назначена за рѫководство и на учители-тѣ, какъ тогава учитель-тъ ще доказва правило-то съ опитъ, ако показаний примѣръ е невъзможенъ?

Несполучливий изборъ на примѣри-тѣ поставя г-нъ автора често въ противорѣчие, или пó-вѣрно, тѣ не само не потвърдяватъ това, което авторъ-тъ желае, нъ напротивъ, съ тѣхъ се доказва понѣкога *тъкмо противно*-то на онова, което той пише. За потвърдение

на уми-тѣ си щѫ приведѫ нѣколко такива примѣри. На страница 31 четемъ: „Тия (неутрални-тѣ) соли не дѣйствуватъ никакъ на лакмуса, сир. не му измѣняватъ цвѣта, *затова се наричатъ неутрални.*" За потвърждение на това сѫ избрани като примѣри слѣдующи-тѣ неутрални соли: „азотяно калияна соль" (KNO_3), „сѣрностомѣдяна соль" ($CuSO_4$) и „фосфоряно три калияна соль" (K_3PO_4). Да видимъ сега до колко тѣ потвърлявать горне-то правило. Първа-та отъ тѣхъ дѣйствително не дѣйствува върху лакмусова-та краска; втора-та соль дѣйствува върху лакмусова-та краска като киселина, сир. прѣвръща синя-та лакмусова краска въ червена; третя-та соль пъкъ дѣйствува върху лакмусова-та краска като *силна основа,* сир. прѣвръща червена-та лакмусова краска въ синя. Ние виждаме слѣд. че тѣзи примѣри не само не потвърдяватъ правило-то, а напротивъ съвършенно го унищожаватъ.

Горни-тѣ три соли би могли да ни послужѫтъ като твърдѣ сполучливи примѣри за да докажемъ тъкмо противно-то на това, което се казва въ цетирано-то по-горѣ правило, а именно, че споредъ това, до колко металъ-тъ и киселина-та, отъ които е добита сольта, сѫ могли взаимно да изравнѭтъ противоположни-тѣ си свойства, въ неутрални-тѣ соли могѫтъ да не дѣйствуватъ, или да дѣйствуватъ върху лакмусова-та краска и то въ втория случай или като киселина, или като основа.

Сѫщо е погрѣшно дѣто г-нъ Атанасовъ пише, че „ако не се замѣни всичкий водородъ на нѣкоя киселина съ металъ, нъ 1 или 2 атоми останѫтъ въ соль-та, тогава тоя видъ соль *се нарича кисела, защото дѣйствува на лакмуса като киселина, сир. измѣнява синия му цвѣтъ на червено*" (ст. 31) „Фосфоряно-хидродикалияна-та соль," K_2HPO_4, която той привежда като примѣръ за доказванье това правило учи тъкмо противно-то, понеже тая „кисела соль," не само не реагира кисело, нъ напротивъ, тя реагира било слабо основно, сир. посинва червена-та лакмусова краска.

Отъ казано-то до тука се вижда ясно, че г-нъ авторъ-тъ е сгрѣшилъ, дѣто е поставилъ разлика-та на два-та вида соли (неутрални-тѣ и кисели-тѣ) въ зависимость отъ тѣхно-то дѣйствие върху лакмусова-та краска.

На стр. 38 четеме слѣдни-тѣ редове: „Ние казахме, че киселини-тѣ и основи-тѣ сѫ съединения на водорода съ нѣкой простъ или сложенъ радикалъ; още другояче можеме да ги опрѣдѣляваме: тѣ сѫ съединения на нѣкой простъ или сложенъ радикалъ съ сложния радикалъ нарѣченъ хидрокеилъ ОН" Тия два вида опрѣдѣления на киселини-тѣ и основитѣ сѫ поставени въ цитирани-тѣ редове, като равносилни помежду си, сир. като че второто опрѣдѣление може напълно да замѣни първо-то. Въ сѫщность обаче не е така, понеже подъ първо-то опрѣдѣление спада всяка киселина и основа безъ исключение, а подъ второ-то спадатъ само кислородни-тѣ киселини и основи, нъ не и халоиднитѣ киселини, а тъй сѫщо сѣрнитѣ киселини и основи. Отъ това се вижда, че ще бѫде погрѣшно, ако замѣнимъ първо-то—*общо-то* опрѣдѣление съ второ-то—*частно-то.*

При разглежданье-то разни-тѣ видове химически формули, не се прави разлика между „рационални-тѣ“ и „структурни-тѣ“ формули, нъ тая грѣшка не е особено важна. Пô-важна е грѣшка-та, която е сторена при разяснение-то начина, по който се намиратъ структурни-тѣ формули на химически-тѣ съединения. Тъй напр. на стр. 40 четемъ: „Емпирически-тѣ формули на съединения-та сж намѣрени чрѣзъ разлаганье или анализа на тѣла-та, затова можеме да ги наричаме опитни или формули по опитъ. Структурни-тѣ обаче *сж намѣрени само по расжждения*, затова се наричатъ още формули по расждение или рационални.“ Мнѣние-то на г-нъ Атанасова, че структурни-тѣ формули се намиратъ „само по расжждение“ е съвършенно погрѣшно и противорѣчи на истина-та; то е сжщеврѣменно и не ясно. Неясность-та се състои именно въ това, че читатель-тъ, който прьвъ пжть захваща да изучва химия-та по „Начална-та Неорганическа химия,“ неще знае, да ли за опрѣдѣление структурна-та формула на извѣстно химическо съединение се изисква, да се опрѣдѣли прѣдварително негова-та емпирическа формула, или пъкъ е достатъчно само да ни даджтъ съединение-то, а ние да седнемъ спокойно и да расжждаваме за негова-та структурна формула. Послѣдне то мнѣние е въ сжщность пô-съобразно съ духа на цитирани-тѣ пô-горѣ редове. Не „расжждения,“ а опити-тѣ, опити-тѣ сж, които могжтъ да ни откриjжтъ тайна-та, какъ сж скачени единъ съ други атоми-тѣ въ молекули-тѣ на химически-тѣ съединения. Ако за опрѣдѣление емпирическа-та формула на нѣкое химическо съединение е достатъчно само едно анализиранье на съединение-то и опрѣдѣление плътность-та на пари-тѣ му, то за опрѣдѣление структурна-та му формула се изисква освѣнь анализиранье, още да се направjжтъ цѣлъ редъ разнообразни опити, чрѣзъ които да се опрѣдѣли зависимость-та между зето-то съединение и съединения-та, отъ които то е получено, или които могжтъ да се получжтъ отъ него. А като главно условие за намиранье структурна-та формула на едно химическо съединение се изисква още да добиемъ това съединение и синтетически.

Не вѣрвамъ да се намира между химици-тѣ нѣкой, който да вѣрва, че ще може да се намѣри структурна-та формула на нѣкое съединение, напр. на скорбѣла-та, „само по разсжждения;“ напротивъ всякой знае и вѣрва, че това ще се постигне *само чрѣзъ многочисленни и разнообразни опити,* както това е бивало при намиранье-то на всякоя отъ до сега извѣстни-тѣ структурни-тѣ формули. *Необходимость-та* отъ многочисленни и рознообразни опити е именно причина-та, дѣто не ни сж извѣстни още структурни формули на твърдѣ много, и при това важни, химически съединения, напр на скорбѣла-та, на бѣлтъчни-тѣ вещества и мн. др.

Понеже „начална-та неорганическа химия“ е назначена не само за учебникъ, нъ и за ржководство, то добрѣ е сторено дѣто е показано правило-то, какъ да се прѣвръщатъ стари-тѣ химически формули въ нови и нови-тѣ въ стари. Нъ за жалость, и тукъ сж се вмъкнжли неясность и невѣрность. За да се види това пô-добрѣ, азъ щж

прѣпишѫ цѣло-то правило, както се срѣща на страница 41. То гласи слѣдне-то: „старитѣ формули можемъ да измѣняваме на нови по слѣдния начинъ: най първо ще ги прѣобръщаме въ емпирически формули (като съберемe еднакви-тѣ еквиваленти), слѣдъ туй ще раздѣляме число-то на еквиваленти-тѣ на ешови-тѣ елементи на двѣ или ще умножаваме число-то на еквиваленти-тѣ на лѣхи-тѣ елементи съ двѣ; наопъкъ новитѣ формули ще прѣобръщаме на стари, като раздѣляме числото на атоми-тѣ на лѣхи-тѣ елементи на двѣ, или, като умножяваме число-то на атоми-тѣ на ешовитѣ елементи съ двѣ."

Да разгледаме най-напрѣдъ първа-та часть отъ цитирани-тѣ редове, именно правило-то за прѣвръщанье стари-тѣ химически формули въ нови. Недостатъци-тѣ на това правило могѫтъ да се видѭтъ лесно, ако прѣвърнемъ споредъ него нѣкоя стара формула въ нова. Да вземемъ за примѣръ стара-та формула на „дифосфорѣстия окисъ" (PO_3). Понеже кислорода е отъ втора валенция, то единъ атомъ кислородъ е равенъ на два еквивалента кислородъ, и така, въ горня-та формула се намиратъ 6 еквиваленти кислородъ. Ако, споредъ правило-то, „раздѣлимъ число-то на еквивалинти-тѣ на кислорода на двѣ," получваме, че нова-та формула на „дифосфорѣстия окисъ" се състои отъ единъ атомъ фосфоръ и три еквивалента кислородъ. Понеже не сѫществуватъ особени химически знакове за *единица еквивалентъ* отъ двy — и многовалентни-тѣ елементи, а при това въ правило-то не е казано, какво да се прави съ новополучено-то число за еквиваленти-тѣ на ешови-тѣ елементи, то читатель-тъ ще *спре тука* и не ще знае, какъ да постѫпи по-нататъкъ. Ако ли пъкъ прѣскочи тоя недостатъкъ, ще трѣбва да напише нова-та формула за „дифосфорѣстия окисъ" по слѣдния начинъ $PO^3/_2$. Тая формула е невъзможна понеже тя противорѣчи на понятие-то за атоми-тѣ. Освѣнь това тя противорѣчи на истинска-та нова формула (P_2O_3) за това съединение, показана въ примѣри-тѣ на слѣдня-та страница. Ако ли пъкъ търсимъ нова-та формула за горне-то съединение по втора-та часть отъ правило-то, то ще ѭ намѣримъ лесно, само ако необръщаме внимание на грѣшки-тѣ за еквивалентни-тѣ тегла на лѣхи-тѣ елементи, които посочихме по-горѣ, а работимъ *тъкмо споредъ учебника*. Нъ ако обърнемъ внимание на тия грѣшки, то ще паднемъ пакъ въ недоумѣние, какво да правимъ съ новополучено-то число за еквиваленти-тѣ на фосфора (именно съ число-то 6) и какъ да напишемъ нова-та формула.

Отъ правило-то за прѣвръщанье нови-тѣ формули въ стари е вѣрна само първа-та часть, нъ втора-та е не вѣрна. Това се вижда отъ слѣдния примѣръ. Ако прѣвърнемъ нова-та формула за "дифосфорѣстия окисъ" P_2O_3 въ стара, получваме, споредъ първа-та часть на правило-то, слѣдня-та формула PO_3, нъ споредъ втора-та часть на правило-то се получва слѣд. формула P_2O_6. Понеже г-нъ авторъ-тъ не опрѣдѣля въ какъвъ случай да се употрѣбява първа-та часть отъ правило-то и въ какъвъ втора-та часть, то излиза, че е безразлично, която отъ двѣ-тѣ части и да употрѣбимъ.

Нъ въ такъвъ случай, какво ще си помисли читатель-тъ, когато за едно и сѫщо съединение въ първия случай получва една формула, а въ втория друга? И какъ ще може да узнае, коя отъ двѣ-тѣ формули е вѣрна-та, сир. истинска-та?

Отъ горне-то разяснение се вижда ясно непълнота-та и противорѣчие-то на цитирани-тѣ правила.

На страница 44 четемъ: „тѣлата въ природа-та сѫ два вида: неорганически и органически, затова и химия-та, която се занимава съ тѣхъ се дѣли на: неорганическа или минерална и органическа."

Въ тия редове авторъ-тъ е направилъ важна грѣшка, понеже признаци-тѣ, по които тѣла-та въ природа-та се раздѣлятъ на органически и неорганически, сѫ съвършенно различни отъ признаци-тѣ, по които химически-тѣ съединения се раздѣлятъ на органически и неорганически.

Относително материялъ-тъ, който влиза въ область-та на неорганическа-та и органическа-та химия, е казано слѣдне-то: „Неорганическа-та или минерална-та химия се занима съ минерали тѣ, както и съ съставни-тѣ имъ части. Въ нейния кржгъ влизатъ всички-тѣ прости тѣла, защото отъ тѣхъ сж съставени всички-тѣ минерали. Органическа-та химия се занимава съ ония тѣла, които се намиратъ въ животни-тѣ и растения-та, или които тѣ произвождатъ чрѣзъ органи-тѣ или ордия-та си. Въ нейния кржгъ влизатъ твърдѣ малко елементи, именно: вжглеродъ, водородъ, кислородъ, азотъ и сѣра, отъ които сж съставени всички-тѣ органически тѣла" (стр. 44).

Тия двѣ опрѣдѣления сж несполучливи. Въ първо-то отъ тѣхъ се говори, че всички-тѣ прости тѣла влизатъ въ кржга на неорганическа-та химия, *защото отъ тѣхъ сж съставени всички минерали*, а въ второ-то пъкъ е казано, че въ кржга на органическа-та химия влизатъ споменжти-тѣ петь елементи, *защото отъ тѣхъ сж съставени всички органически тѣла.* Читатель-тъ не може да узнае, дѣ се изучватъ свойства та на тия петь елемента, да ли въ неорганическа-та, или органическа-та химия, или пакъ и въ двѣ-тѣ.

Въ цитирани-тѣ редове е казано, че „неорганическа-та химия се занимава съ минерали-тѣ, както и съ съставни-тѣ имъ части. При прочитание-то на тия редове се появява въпросъ, съ какво се занимава въ такъвъ случай минералогия-та? и каква е разлика-та между неорганическа та химия и минералогия-та? Споредъ горне-то опрѣдѣление неорганическа-та химия се идентифицира съ минералогия-та, слѣдователно послѣдня-та става съвършенно излишна. Отъ тука се вижда несъстоятелность-та на горне то опрѣдѣление.

Опрѣдѣление-то на органическа-та химия е още пò-несполучливо. Прѣди всичко не е ясно, какъ трѣбва да се разбиратъ думи-тѣ: „ония тѣла, които животни-тѣ произвождатъ чрѣзъ органи-тѣ или ордия-та си?" Да ли тѣла-та, които тѣ произвождатъ въ свои-тѣ органи, или пакъ посрѣдствомъ свои-тѣ органи? Впрочемъ и едно-то и друго-то прѣдположение не отговарятъ на истина-та. Нимà всички-тѣ „тѣла," които се произвождатъ въ органи-тѣ или посрѣдствомъ органи-тѣ на животни-тѣ и растения-та, впадатъ въ

область-та на органическа та химия? Известно е, че голѣма часть отъ тѣла-та на животни-тѣ и растения-та се състои отъ неорганически съединения, които по никой начинъ не влизатъ въ область-та на органическа-та химия. — Твърдѣ важна е грѣшка-та въ горнето опрѣдѣление на органическа-та химия, дѣто нейна-та область е ограничена само съ органически-тѣ съединения, които се намиратъ готови въ животни-тѣ и растения-та. Наистина, до 1828 год., когато Woehler прьвъ пѫть приготви органическо съединение по искусственъ начинъ, органическа-та химия се занимаваше исключително съ ония органически съединения, които се намирахѫ само въ организми-тѣ, но отъ тогава насамъ нейна-та область толкова много се ращироча, щото безъ прѣувеличение може да се каже, че естествени-тѣ органически съединения съставляватъ само незначителна часть отъ органическа-та химия. Пӧ-голѣма-та часть отъ съединения-та, които се изучватъ въ органическа-та химия, не се намиратъ готови въ организми-тѣ, нъ се добиватъ само по искусственъ начинъ въ химически-тѣ лаборатории.

Д-ръ *П. Н. Райковъ.*

(Слѣдва).

ЛИТЕРАТУРНИ ПИСМА

За 1890 година.

Писмо III.

„Was ihr den Geist der Zeiten nennt.
Das ist im Grund der Herren eigner Geist
Jn dem die Zeiten sich bespiegeln.“

Ноемврий 29-ий.

Колко простъ и колко силенъ аргументъ за свърхестествена-та мощь на гения! за оная свѣтлина и оня блѣсъкъ, които пръска той въ мрака на тежка-та бескрилна мисъль! Ако азъ, за да си улеснѫ задача-та, се мѫчѣхъ и си кривѣхъ уста-та да обвинявамъ, да чернѭ съврѣменици-тѣ си пӧ-вече отъ колкото тѣ сѫ заслужили съ своитѣ смъртни грѣхове, сега нѣмамъ ни най-малко нужда отъ всичко това. Не духътъ на врѣме-то трѣбва да се мѫчѫ сега да търсѭ; Фаустови тѣ думи, които ти ми науми — въ отговора си, съ магическа сила обръщатъ задача-та и уравняватъ трънливия и опасния до сега пѫть. Ако духъ-тъ на врѣме-то, както казва Гете, не е друго, а духъ-тъ на автори-тѣ, въ които врѣмена-та се „огледватъ.“ тогава азъ нѣма вече и какво да търсѭ: всичко е намѣрено, всичко е въ рѫцѣ-тѣ ми. Автори-тѣ у насъ се не крижтъ: тѣ нѣматъ ни скромность-та и отвръщение-то отъ всяка слава, присѫщи на всички новаци, ни тайния трепетъ, свойственъ на таланта. Бескраенъ е просторъ-тъ въ дѣвствено-то поле и азъ могѫ да си изберѫ, която искамъ сѣнка — или сухо дръвче; само Плюшкиновска-та бѣдность и цинцарско-то богатство на литература-та ни прави избора ми

тежекъ. За това не могж да се рѣшж съ какво да захванж. Да захванж съ прѣводни-тѣ съчинители, ще се сърдиѫтъ българскитѣ оригинали; да захванж съ наши-тѣ оригинални плодове, ще ме обвиниѫтъ въ такова нѣщо, въ което до сега никой българинъ, отъ какъ свѣтъ сѫществува и бръмбари въ глави-тѣ се роѭтъ, не е обвиняванъ — въ шовинизъмъ; да захванж съ периодическия печатъ, ще се сърди непериодический, ще се сърдиѫтъ ония книги, които излизатъ всякой часъ на деня и на нощь-та, които слѣдователно сж много пд-редовни и пд-периодични отъ него; да уважж претенции-тѣ на този, другий ще се провикне съ плачъ и ридание, че е онеправданъ по вина-та на свои-тѣ ненаредени редактори и неиздадени издатели, а особено на свои-тѣ исписани, прѣди да наченжтъ да пишжтъ, списатели, които поради своя-та безсъвѣстна добросъвѣстность „по отношение къмъ стила и съдържание-то на съчинения-та си," не могжтъ „сколаса" да ги напишжтъ за година. а камо ли пъкъ за мѣсецъ да ги напечататъ . . . Да захванж съ „*Денница*" ще се сърди „*Зора*," да начена съ „*Права та*" на народа, ще се сърди негова-та „*Свобода*;" да прѣклонж глава прѣдъ „*Труда*," ще се сърди „*Искра-та*" и ще каже, че безъ Прометеевата искра нищо не извършва и Сизифовий трудъ, а за всички тѣ ще се сърди „*Дума*" и ще рече: безъ дума-та и безъ енергичната попрѫжня въ България нищо не става. Да тръгнж отъ „Литературно-Научно списание на Казанлжшко-то учит. дружество" ще гракнжтъ всички книги и списания и ще кажжтъ, че то може за най-подирь да остане, защото то одавна е мрътво, та нѣма да остарѣе, защото то вече не цьвти, та нѣма и да прѣцьвти и да увѣхне. Да захванж съ най-старо-то — „Периодическо-то списание на непериодическо-то бъл. книжовно Дружество," ще ме обвиниѫтъ въ ретроградство и привързанность къмъ вече изгнило-то, къмъ антика-та, узрѣла отколѣ за шкафа на музея, нъ по една фатална грѣшка въ адреса, пратена на врата-та — за стража, споредъ едни, за да може пд-лесно да се изрита, споредъ други; да направиѫ най-голѣма честь на онова което и по свои-тѣ километрически растояния ѭ заслужава — Сборникъ-тъ на Министерство-то на Нар. Просвѣщение — ще рекжтъ, че хлопамъ на златна-та капия, изъ която никой не излиза съ расксано сръдце, че увѣрявамъ въ вѣрноподанство и патриотическо-народна прѣданость, което ще бжде и твърдѣ вѣрно, защото днесь владѣѭща-та планета е пълна съ тия миазми и бактерии, та и въздухъ-тъ е такъвъ. Нали и „Levant Herald" съобщи минжла-та година за единъ разговоръ съ една голѣма българска политическа птица, не знамъ орелъ ли билъ или киркинезъ, въ който горско-то пиле казало, че му били опротивѣли вече нископоклонства-та на единъ бесхарактеренъ народъ и че било досадно и гнусно да се гледа какъ пълзиѫтъ въ каль-та и такива, съ които той нѣкога е живѣлъ въ задоблачни-тѣ висоти на идеализъма, съ които само до алпийски-тѣ височини е слизалъ . . . Нъ какво съмъ седнжлъ да философствувамъ, а не виждамъ, че говорѭ много, нъ само говорѭ, *а нищо не излиза* и все не могж да изберж такова „начало" което-

да хареса на всички. Ама който иска на всички да хареса, всякому да угоди, той никому нѣма да угоди. Така и азъ сега, защото не съмъ и забѣлѣжилъ, че говоря нѣща съвсѣмъ невѣрни, че говоря нѣща, които живѣятъ на другия полюсъ, сир. на опако-то на сѫща-та истина. Виждамъ сега, че въ тоя страненъ поетически екстазъ съмъ прѣдставилъ наши-тѣ литературни сили — не ми се сърди, моля ти се, че бесилие-то наричамъ сила *) — въ такова състояние на положение-то, щото може да помисли нѣкой, че се намиратъ въ вѣчна борба по между си, че тѣзи гиганти сѫ осѫдени да живѣятъ въ царство-то на Хоббесоова-та „всемирна-та война,“ когато въ сѫщность нѣма ни диря отъ подобно нѣщо. Ето какво ще рече да се намира човѣкъ въ поетически екстазъ: тогава дремлива-та локва му се струва страшенъ водовъртежъ, глупавия татулъ — могѫщественъ дѫбъ, тиха-та бара — бурно море. Ахъ, да можѣхъ да убѣдя въ туй всички ония прозаични натури, които никога не сѫ били посѣщавани отъ божествено-то вдъхновение и никога небесна свѣтлина не е огрѣвала тѣхни-тѣ мѫтни земни очи . . . . да можѣхъ да ги вразумя, та да не гледатъ съ прѣзрителна усмивка на ония, които въ свое-то вѣчно поетическо упоение единъ пѫть се увличатъ да нарисуватъ единъ поетически асланъ . . .

И така, нека си дойдемъ на въпроса, на въпроса за скромна-та прозаична-та истина. Тази истина е че, *наша-та литература* се намира въ *абсолютенъ покой*, при всичко, че физика-та не дава на никое тѣло да се намира въ абсолютенъ покой — наша-та литература *асля* не е никакво тѣло — и при всичко, че днешна-та психология се е съединила съ обанкротирани-тѣ грѫцко-еллински софисти, за да проповѣдва, че нѣмало нищо абсолютно въ свѣта, че всичко било относително: и пари-тѣ, и насищанье-то, и подлость-та и интриги-тѣ, па и сами-тѣ хора. Чудно-то е тука само това, че въ този абсолютенъ покой най-противоположни-тѣ натури и най-разнообразни-тѣ „литературни течения“ — всичко мирува и кротува, всичко се дружи и нѣжно обича . . . Оня, който подражава на Волтера, работи заедно съ оногова, който обожава варварина и канадския дивакъ Шекспира; оня, който копира Виктора Хюго, се цѣлува съ негови-тѣ врагове; оня, който плами въсхитенъ отъ небесния Емилъ Золà и съ всичко-то си гърло крѣщи, че за блаженство-то на свѣта не е потрѣбна никаква Рафаеловска, нито Мурилловска Мадона, никаква Милоска Венера, ни Скопасъ-Праксителова Ниобея — горещо стиска рѫка-та на идеалиста, който живѣе само въ царство-то на Гетеви-тѣ героини: на Клерхенъ, Ифигения, Отилия, Гретхенъ и Миньона и който диша въздуха на Шилерови-тѣ Макса и Текла. О какъвъ идеаленъ миръ! Каква чудна идиллия! Само едно ме мѫчи, само едно любопитство ме яде: какво ли би сторилъ у насъ *Хераклитъ* съ негова-та формула παντα ρει (всичко

*] И не мисли, че то не е сила, пò-голѣма дори и отъ сила-та на пословичния мързелъ на българска-та интелигенция.

тече, всичко се намира въ движение), и още *Анаксимандръ*, съ нетова-та теория за вѣчна-та борба, за омраза-та съединена всякога съ любовь, за крамола-та по между имъ, отъ която произтича индивидуалний животъ. У насъ тѣ би видѣли флегматиченъ животъ при най-трескава смърть, най-голѣма дѣятелность при най-страшенъ покой, най-висока омраза при най-дълбока сир. най-ниска любовь и най-плитка любовь при най-дълбока омраза . . . .
. . . .

Има ли у насъ човѣкъ, комуто да тупти сърдце-то отъ негодование, когато види поругани и унизени свои-тѣ идеали? Има ли човѣкъ съ идеали и съ принципи? Има ли,човѣкъ, който съ фанатизъмъ да прѣслѣдва всичко, което противорѣчи на негови-тѣ стремления, човѣкъ съ гигантски и високи стремления? А ако има, може ли да вирѣе? Нѣма ли охолно, сладострастно да потъне и той въ всемирно-то блато, въ което отъ 10 г. потъва и е потънжло всичко благородно?... Азъ не бихъ касалъ ни мое-то ни ваше-то сърдце съ тия ядовити въпроси, ако нѣмахъ на ума си единъ приятенъ и сладъкъ споменъ. Ако литературна история даже in spe да нѣмаме, пакъ можемъ да се гордѣемъ съ прѣсно и младо литературно минало, съ „бойко" литературно движение прѣди 15 — 20 години, движение, много поучително за сегашно-то поколение. Дума-та ми е тука за дѣятелность-та на *Любена Каравелова.* Азъ никога не съмъ се плѣнявалъ ни отъ Любенова-та поезия, ни отъ Любенова-та беллетристика; и възпитателна-та сила на негова-та дѣятелность, която заедно съ *Ботьови-тѣ* „молитви" при много-то живителенъ огънь първи-тѣ капки на нравствено-то отпаданье внесе и единъ патриархаленъ народъ къмъ най-нагла-та и най-безмислена *бласфемия* поведе — за мене е съмнителна. Нравствена-та полза азъ бихъ нарекълъ дори отрицателна, нъ не толкова по тѣхна вина, колкото по вина-та на наше-то врѣме, което друго не бѣ способно да стори, освѣнъ да научи всяки извѣянъ фантастъ да намира Бога „въ сърдце-то и душа-та."

Туй за нравствена-та страна, а сега за чисто литературна-та. Тамъ Любенъ въ мои-тѣ очи стои тъй високо, щото днешни-тѣ „дѣйци" съвсѣмъ исчезватъ. Любенъ бѣше прѣди всичко човѣкъ, какъвто по онова врѣме трѣбваше, а сега още пò-вече трѣбва за България: той бѣше литературенъ диктаторъ; той се стремѣше да ѭ завладѣе и да диктува въ неѭ. Колкото и да бѣше нездрава оная почва, на която стояше, нъ той стояше здраво на неѭ; колкото и да бѣше старъ оня поетически кумиръ, на който се покланяше, нъ той се кланяше искренно . . . . той го бѣше обикнжлъ и прегърнжлъ страсно и не се спираше прѣдъ нищо, само за да направи тоя кумиръ на общо божество. Отъ тамъ извира негово-то немилостиво прѣслѣдванье на всичко бездарно и безпринципно. Краенъ, какъвто бѣше въ основа-та на своя-та натура, той не се взираше и не се питаше: да ли не онеправдава, да ли не убива жизнени сили. Зналъ е той, че жизнено-то съ нищо се не убива и затова е прѣдпочелъ да оскърби, да онеправдае 10 души, отъ колкото да пропустне 1 бездаренъ експлоататоръ. Любенъ бѣше авторитетъ за

врѣме-то си; той плашеше всички невѣжи, всички жители на мрака. Има ли сега нѣкой, който съ такъвъ жаръ да прѣслѣдва язви-тѣ на наше-то уязвено, заразено литературно тѣло? има ли авторитетъ, който да плаши безбройна-та, вѣчно пълзяща въ подножие-то на муза-та, литературна паплъчь? Уви, демократический буенъ порой балкански, който довлѣче духовно-то и политическо ососбождение, заедно съ тиня-та и врѣдителни-тѣ утайки завлѣче и розови тѣ фиданки . . . Заедно съ уважение-то къмъ чорбаджилъка и гръцко-то духовнишко веломудрие и лукавство, вѣтеръ-тъ отнесе и всяка способность да вѣрваме въ една сила, единъ авторитетъ, да се покланяме на единъ духъ, една религия—на високо-то, вѣчно-то, велико-то. Нѣма днесь ни единъ гласъ, който силно и мощно да се издига надъ други-тѣ, нѣма ни една личность, отъ чието благородство и чистота измжчений, раскжсаний умъ сладострастно упоенъ да отдъхне. Демократия-та е пълна. Аристократический датчанинъ Брандесъ мисли, че демократически-тѣ „тълпи" още не сж създали никакво искусство, може и ние затова да го нѣмаме, нъ ние понѣ друго съкровище си създадохме: анархия-та. И тя е пълна, раскошно-цвѣтуща, не само въ литература-та ни, а навредъ, и въ нея най-много. Нъ нейни-тѣ грандиозни размѣри азъ никога не бихъ се наелъ да опишж; изнемогвамъ дори само при мисъль-та за тия величини, за които само астрономия-та има езикъ и цифри.

И азъ не виждамъ за сега друго срѣдство да се тури край на това бескрайно междуцарствие, освѣнь да се тръгне въ пжтя, по който се движжтъ други-тѣ области на човѣшкия духъ: да се състави едно литературно министерство отъ хора съвсѣмъ *незаинтересувани въ литература-та*, хора, които сир. да не сж ни чели, ни писали нищо въ живота си — 7 до 8 души такива грамотни въ България може да има — което не съ духа си, а съ полиция-та си (въ която трѣбва да внимава да не се вмъкне нѣкой честенъ човѣкъ) да завладѣе духове-тѣ и най-сетнѣ, за да запечата съ печата на смъртьта това неописуемо зло—да образува отъ най-честни-тѣ и най-способни-тѣ едно третьо отдѣление, слѣдъ което може вече министерствата да се распустнжтъ и да останжтъ да функциониратъ само тия чиновници, на които ще се даде за началникъ нѣкой по-раскошенъ екземпляръ отъ българско-то издание на „Идиотство-то", на които и на пръсти-тѣ ще се прикачи, тайно и прѣдварително да изучватъ намѣрения-та на бждащи-тѣ автори, да конфискуватъ моментално и безапелационно всякой плодъ, незаконно зачнжтъ во чрева адова, въ умствена-та утроба на човѣка, на мжжа. Прѣкрасния полъ могжтъ съвсѣмъ некавалерски да игнориратъ — той е безопасенъ; заетъ съ своя перифериумъ и лишенъ отъ неперифериумъ, отъ духъ, — отъ „царя въ головѣ," той е недостжпенъ понѣ за искушения-та на литературния Азмодей . . .

Едно такова чисто литературно министерство ще има много добрини. Най-главно-то е, че то ще бжде избавено отъ всяка опозиция, отъ всяко главоболие, защото българский народъ е миролюбивъ! О, колко миролюбивъ и кротъкъ! Въ него нѣма кой дори една ре-

ценвийка да напише, една авторска и една скотско-човѣшка арроганчтность да прониже, да смири единъ *горди Никифоръ*. Нъ колко гигантски егоизъмъ трѣбва за тая микроскопична добродѣтель! И какъвъ егоизъмъ! Не скотский егоизъмъ на *Свифтови-тѣ иехуи,* не звѣрский инстинктъ на *хоббесови-тѣ „бестии,“* които се раскѫсватъ взаимно, а бесилний, недѫгавий егоизъмъ на най-сърѣменно-то кѫсогледство, което като се топи отъ завистъ къмъ ближния си, когото евангелски обича, нѣма смѣлость-та да се хвърли и да го раскѫса, отъ страхъ да не си наруши божествено-то италиянско dolce far niente. . . .

Колко е миролюбивъ литературний български народъ; колко е войнственъ българский политически народъ. Колко е кръвожедно вълчо-то тѣло на тоя овчи духъ. Сѫщий народъ, който не е направилъ и най-малко-то литературно вълненийце — за прѣврати, съединения и революции и да не помислишъ, въ политика-та си още не се е рѣшилъ да отвори врата-та на литературна-та тишина. Кой е истинский народъ? Кое е истинска-та смърть? И ако е твърдѣ естествена тая реакция, ако подирь хилядогодишния духовенъ животъ трѣбва да слѣдва сега духовна смърть, а на 1000 год. политически миръ — политически крѣсъкъ, тогава какъ да си обяснимъ това, че всички политици излѣзохѫ зрѣли, талантливи, гениялни дори за извѣстни трудни специялности, а всички, които съ шиллеровия поетъ слѣзохѫ отъ небесния концертъ, вмѣсто на небе-то да идѫтъ, въ тартара се сгрумолясахѫ. О, български народе, защо при свѣтлия ликъ на твое-то тѣло допускашъ гнусна-та Медуза? Кривъ ли си ти, ако твои-тѣ чеда носѭтъ на челото си печата на бездарность-та. Или и ти ще повторишъ съ Хамлета: *нищожество! бездарность! — твоето име е българска литература!* Нима

„България цѣла
Българья на Крума, горскиятъ юнакъ
И на Симеона и на цѣлъ роякъ
Борци вѣнценосни, и на Самуила
Левентъ македонски — отчаяна сила;
На Бенковски, Левски — нашиятъ свѣтецъ,
България — майка на толкозъ героя,
България цѣла съ исторьята своя,
Съ свойтѣ прѣданья, ядове, бѣди,
Стоманени мишци, бронзови гѫрди
И сила петь вѣка въвъ мѫки калена;

Съсъ своята вѣра, мисъль вдъхновена.“ — не може да напише една грамотна фраза? Нима тая планина, която отъ половина вѣкъ се е замѫчила, още не може и една мишка да роди?

Каква страшна картина на българско бесилие, за да не рекѫ неспособность? Какъвъ скърбенъ, какъвъ позоренъ фактъ. И кой би повѣрвалъ? Кой би повѣрвалъ, че тая България, която при Сливница „въ три дни написа цѣла епопея,“ която сама е една *кървава* и възвишена — трагедия, че тая България е неспособна *дори да прѣведе* една книга!! . . . .

Нъ далечь отъ моето миролюбиво сърдце тая кървава мисъль. Какъ ще мога да кажа, че всички сѫ бездарни и да живѣѭ, да дишамъ — да не се удавѭ самъ въ онова безбрѣжно море отъ бездарность, което въ единъ мигъ би залѣло злочеста България и не би оставил они единъ брѣгъ, отъ който да мога понѣ азъ да исплувамъ на суха земя, защото мокри-тѣ питие-та никакъ не обичамъ .... Не, има и даровити писачи, сериозни учени, шеговити поети, гениялни творци, които само като литературни крадци стоѭтъ много ниско, има всичко, само избави ме отъ труда да ги назовавамъ.

Отъ сега те виждамъ, какъ си се испъчилъ въ видъ на въпросителна и ядовито хвъргашъ писмо-то ми въ рѫцѣ-тѣ на твоя-та *Лаура*, кипнѫлъ отъ злоба-та, съ която го подслаждамъ. Както щешъ, нъ знай, че и пб-горчиви литературни истинни ще чувашъ отъ мене. А за твоя оптимизъмъ азъ незнаѫ друго срѣдство, освѣнь това: облѣчи антерия-та на пророкъ Иеремия и оплачи България. Може единъ день, когато тия писма видѭтъ свѣтъ Божи, България сама съ тебе да заплаче. Тогава азъ ще се смѣѭ, а сега те цѣлувамъ съ сълзи на очи.

ИЗЪ ЖУРНАЛИ-ТѢ.

Ценкъровий рефератъ за теория-та на движение-то на слънчова-та система. (В. кн. III и IV).

Испускаме нѣкои подробности и обяснения на Ценкъра, които съдържатъ едни самѝ по себе твърдѣ интересни факти и опити, за доказванье-то негова-та теория.

„Слънчова-та атмосфера не е чиста; тя е пълна съ димъ отъ изгорѣли материи и сгѫстени метали — и това образува фотосферическа-та мрѣжа. Когато прѣзъ слънчова-та атмосфера минува едно електрическо избухванье, то става причина на циклони и оркани, които образуватъ сгѫстяванье—облаци и петна. И ако на гравитация-та се приписва сила-та да дѣйствува до най-крайни-тѣ точки на слънчова-та система, защо електричество-то да не може да има тая сила?

Другъ доказъ за електричество-то на слънце-то давагъ *протуберанции-тѣ.* Щомъ луна-та доде между слънце-то и земя-та, така щото центъръ-тъ ѝ да лежи въ права-та линия, която ги съединява, тогава слънце-то се закрива и се виждатъ само крайща-та му; по тѣхъ се забѣлѣзватъ розови бърда — *протуберанции,* електрически избухвания, които се издигатъ надъ повръхнина-та на слънце-то до ½ милиона километра и които се причиняватъ отъ огромни сили. Тия протуберанции сѫ три вида: пламеновидни, стълповидни и облаковидни. Механически тѣ не могѫтъ да бѫдѫтъ обяснени, (както и петна-та, на които тѣ приличатъ и по свое-то дѣйствие), защото тогава би трѣбвало да се приеме, че слънце-то, което е едно растопено тѣло, се намира подъ 2 милиона атмосферни налѣгания—нѣщо невъзможно. Съ искуствени

опити Ценкъръ е добилъ явления, подобни на протуберации-тѣ. Ето единъ. Извѣстно е, че слънчова-та атмосфера съдържа много водородъ, който при електрически избухвания гори и свѣти. Ако покриемъ нѣколко стъклени плочици съ сажди и налѣпимъ по тѣхъ листчета отъ калай, то щомъ наситимъ тия листчета съ електричество, и причинимъ избухванье-то, получаватъ се криви линии, които напълно приличатъ на криви-тѣ линии на протуберанции-тѣ. — И огромни-тѣ свѣткавици въ слънце-то, наблюдавани отъ Peters'a, говорятъ въ полза на тая теория, че съ помощь-та на огромния потенциялъ на собствено-то си електричество слънце-то дѣйствува върху планети-тѣ.

Колкото се касае за медиума, чрѣзъ който се прѣнася електрическо-то дѣйствие, то днесь се вѣрва, че той се състои отъ единъ особенъ елементъ, нареченъ coronin, защото е забѣлѣженъ само въ корона-та на слънце-то. Обаче най-нови-тѣ издирвания на сѣверно-то сияние показватъ, че той и тамъ се намира и причинява както сѣверно-то сияние, така и зодиякална-та свѣтлина въ свѣтливи-тѣ пролѣтни и есенни нощи. Още е намѣрено, че този *корониnъ* състои отъ частици на твърдо тѣло, остатъци отъ най-старата система, отъ която и слѣдъ която се е образувало слънце-то и днешня-та слънчова система. Че сж въ твърдо състояние, се доказва много лесно: Въ края на наша-та атмосфера владѣе една температура отъ—273°C, при която е невъзможно да сжществува никакво течно или въздухообразно тѣло, защото всичко замръзнува. Дори въздухъ-тъ при—180° и при нѣколко стотини атмосферни налѣгания става на течно и дори на твърдо тѣло.

Нужда-та отъ единъ медиумъ за електричество-то, както и за други-тѣ явления, едно врѣме се е отричала. Нъ днесь се приима, че безъ медиумъ е невъзможно никакво дѣйствие, че за всяко явление сж необходими двѣ нѣща: медиумъ и врѣме *) и понеже Нютонъ-Лапласова-та теория се гради на хипотезата за непосрѣдствено-то влияние (безъ медиумъ), то тая теория е несъединима съ днешно то състояние на наука-та.

Нъ има и други явления, които не могжтъ да се обяснятъ съ гривитация-та. Такива сж *репулзи-тѣ*, оттласквания-та. Щомъ една комета, която се движи съ огромна скорость, се доближи до слънце-то, въ нея ставатъ разни явления, които сж просто слѣдствие отъ влияние-то между електричество-то на слънце-то и на сама-та комета. Въ 1882 год. една комета се е расксала дори. Ядка-та й, напоена съ най-много електричество, се е отдалечавала отъ слънце-то, до дѣто се пръснжла а вмѣсто нея, отлѣво и отъ дѣсно, изникнжли двѣ нови комети. — Отъ това виждаме, че въ система-та на небесни-тѣ тѣла има и оттласкателни сили, които могжтъ да бждатъ пò-голѣми и отъ притегателни-тѣ, отъ гравитационни-тѣ, и още, че електричество-то е причина-та на измѣнения-

*) Съ опитъ е доказано, че въ безвъздушно пространство електричество *се развива.*

та по повръхнини-тѣ на слънце-то и други-тѣ тѣла отъ слънчова-та система.

Електричество-то е движение, което има форма-та на *водовъртежъ**) отъ дѣсно къмъ лѣво и обратно; избухванье на електричество-то става винаги отъ сблъскванье на два срещаположни *въртежа*. Едно такова избухванье въ слънце-то е било фотографирано въ 1877; то не е траяло много, нъ е имало огромна сила: височина-та на протуберации-тѣ е била ¼ отъ слънчовия радиусъ. На 1885 въ Чехия се е забѣлѣзало раскжсванье-то на една комета отъ влияние-то на земя-та, до която тя на 27 — 29 ноемвр. най-много се е доближила. Че се е раскжсала, доказва се главно съ това, че въ Европа, въ Алжиръ, а особено въ Индия (Мадрасъ), отъ дѣто е могло най-добрѣ да се наблюдава, били забѣлѣжени безбройно много падающи звѣзди,**) кжсове отъ неж, нъ още и съ това, че сетнѣ въ опрѣдѣлено-то врѣме, вмѣсто една, явили се двѣ комети — части-тѣ на раскжсана-та.

Отъ такива електрически избухвания произлизатъ слънчови-тѣ петна. Трѣбва обаче да се помни, че днешни-тѣ влияния на слънце-то сж пò-слаби отъ колкото прѣдишни-тѣ, защото то се истудява и губи отъ сила-та си. А както слънце-то, което днесь пакъ е най-горещо-то тѣло, така и други-тѣ небесни тѣла постепено истиватъ. *Марсъ* е цѣлъ вече покритъ съ ледъ, когато *Юпитеръ* има собствена свѣтлина, а по земя-та палми-тѣ на екватора растжтъ. Нъ и земно-то кълбо бържѣ старѣе, истива и гасне и ще изгасне съвсѣмъ и ще исчезне отъ слънчова-та система. Дори и слънце-то, като истива постоянно, най-сетнѣ ще погасне, както сж погаснжли много звѣзди, които стари-тѣ астрономи сж виждали, нъ които днесь вече не се виждатъ.

Ш.

История-та наука ли е? Италиянский министръ на народно-то просвѣщение напечаталъ въ „La Nuova Antologia" една статия подъ тоя насловъ. Като дава критически прѣгледъ на всички пòвидни автори, писали по тоя въпросъ [за и противъ], *Г. Паскале Виллари* отговаря утвърдително на въпроса и свежда историческата наука къмъ тия три главни елемента: 1. Исторический фактъ трѣбва да бжде научно издиренъ и изученъ; 2. той трѣбва да бжде изложенъ съ литературна виртуозность; 3. да бжде освѣтенъ съ вжтрѣшния духъ на факти-тѣ — подъ което той разбира, беспорно, описание-то на неговия генезисъ въ даденитѣ условия. Тия принципи е държалъ той самъ въ капитални-тѣ си исторически трудове за *Маккиявели* и *Савонаролла* и въ несвършена-та още «История на Флоренция.» Голѣма е радость-та на италиянския ли-

---

*) Wirbel, tourbillon — Кржгообразно движение, вихъръ.

**) Тоя дъждъ отъ звѣзди, запомненъ въ България отъ врѣме-то на сръбска-та война, (15 ноем., пиротския бой), стоплилъ силно въздуха, та въ Германия, Италия и Чехия причинилъ страшни вихрушки. Тия вихрушки и оркани сж твърдѣ опасни, защото тѣхна-та страшна сила е въ състояние да унищожи цѣла-та повръхность на земя-та.

тературенъ свѣтъ, дѣто на чело на народно-то просвѣщение на страна-та стои единъ тъй високообразованъ, ученъ и талантливъ човѣкъ. Впрочемъ въ Италия често сѫ се повѣрявали министерски-тѣ портфейли на прѣдставители на наука-та.

Дълбини-тѣ на Черно море. Прѣзъ 1890 г. сѫ направени ислѣдвания за дълбочини-тѣ на Черно море. Въ експедиция-та сѫ зели участие: Врангелъ, като хидрографъ, Спиндлеръ, като геофизикъ, Андруссовъ, като естествоиспитатель, и капитанъ Смирновъ, като управитель. Отъ Одесса корабь-тъ е кръстосалъ Черно море въ различни посоки между казания градъ и Севастополъ, Теодосия, Батумъ и устие-то на Босфора. Освѣнь измѣрвания-та на дълбочини-тѣ, направени сѫ многобройни измѣрвания на температура-та въ различни дълбочини. Сѫщо е опрѣдѣлена гѫстота-та на морска-та вода. Резултати-тѣ иматъ важность и за ония, които се занимаватъ съ изучванье-то наша-та страна. — Ст. Г.

Климатическа колебания. Въ Deutsche Rundschau, което за Германия има сѫщо-то значение, както Revue de deux mondes за Франция, е печатана (въ книжка-та за марта) статия-та «Ueber Klimasschwankungen», отъ *Рихтера*, въ която се резюмиратъ нови-тѣ ислѣдвания на бернския професоръ *Брюкнера* за температурни-тѣ колебания въобще. Никакъвъ законъ още не е намѣренъ, който да обясни натрупани-тѣ отъ вѣкове насамъ фактове за температурни промѣнения, нъ е констатирано, че всяки 35 годиви климатъ-тъ на земно-то кълбо прѣтърпѣва едно промѣнение, че земя-та става по студена и че отъ 1880 ледове-тѣ постоянно се натрупватъ и др. п. С.

КНИЖОВНИ ВѢСТИ.

Съ радость се научаваме, че г. Д. Илковъ, учитель по география въ столична-та гимназия, отъ 4 години вече работилъ на единъ обширенъ географически рѣчникъ на България. За тая цѣль той билъ прѣдприималъ вече нѣколко специални пѫтувания по разни мѣстности. Нѣколко централни правителствени учрѣждения, които умѣѭтъ да цѣнѭтъ всичка-та важность и трудность на едно подобно прѣдприятие, му правили всички възможи улеснения, и съ най-голѣма готовность и бързина се распореждали да се събиратъ специялно за г. Илкова разни свѣдения, потрѣбни за пълнота-та на словаря. Материалъ-тъ, до колкото можѣхме да научимъ, е вече почти събранъ (на окрѫзи); остава само да се нареди по азбученъ редъ.

За приготвянье нуждни-тѣ иллюстрации, единъ столиченъ фотографъ, г. Д. Карастояновъ, ще направи фотографически-тѣ снимки.

Ние не знаемъ, какъ мисли авторъ-тъ да издава произведението си, нъ като знаемъ, какви огромни парични срѣдства сѫ потрѣбни, ***не се съмняваме,*** че е прибѣгналъ или ще прибѣгне къмъ помощь-

та на българско-то книжовно дружество или на М-во-то на Просвѣщение-то.

Съобщава ни се, че нѣколцина общински и правителствени учители изъ разни провинциялни градове, въодушевени отъ желание-то да помогнѫтъ на М-во-то на Нар. Просвѣщение въ откриванье и поправянье недостатъци-тѣ на учебно-то дѣло въ България, събирали материялъ съ цѣль да издадѫтъ една брошура, въ която подробно и съ най-голѣмо беспристрастие да изложѫтъ състояние-то на училища-та. Подробности не знаемъ, нито колко и да ли достатъчно материялъ е събранъ. Обажда ни се само, че помощници-тѣ сѫ много и отъ разни крайща и че сѫ зети мѣрки да се раскриѭтъ и оклеймѭтъ позорно всички злоупотрѣбления, че между аутентичнитѣ факти ще фигуриратъ и такива, отъ които настрѫхватъ косми-тѣ: Учитель по математика-та въ дѣвическа гимназия поставя добри бѣлѣжки само на ученички, на които е прѣдавалъ и частни уроци, а лоши — на всички други; Директоръ на една държавна гимназия е сѫщеврѣменно директоръ и на една дѣвическа общинска гимназия и позволява, въпреки министерско-то окрѫжно, да прѣдаватъ въ послѣдня-та подвѣдомствени нему неженени учители; учитель чете въ классъ протоколъ на учителския съвѣтъ; учителски съвѣтъ, който приима едно слѣдъ друго двѣ противоположни мнѣния, отъ които първо-то е на членъ, а второ-то на прѣдсѣдателя; учители, които въ кафене-то повтарятъ разисквания-та на учителския съвѣтъ; учители, които бунтуватъ ученици-тѣ противъ директора и мн. др., още по-ужасни, които ние прѣмълчаваме. Това за нравствена-та страна на училища-та. Ето и за научна-та: учитель, който казва, че кутия-та, която е въ рѫка-та му, е квадратъ; учитель, който на образцовъ урокъ въ присѫтствие-то на възрастни ученици, прѣдава „вѣрую,“ нъ понеже не знае молитва-та, ученици-тѣ го поправѭтъ; учитель, който заповѣдва на ученици-тѣ си да пишѫтъ съ червено мастило, защото въ невѣжество-то си не знае, че е врѣдително за очи-тѣ; учитель, който въ IV кл. на дѣвическа гимназия държи въ рѫка червено камъче и дума: „такива сѫ момински-тѣ сърдца;“ учитель, който 3 години прѣдава химия и държи всички-тѣ шишенца съ химически препарати още нераспечатани; учитель, който на урокъ по минералогия описва диаманта и държи въ рѫка единъ кѫсъ планински кристалъ, тежекъ тъкмо 25 драма, за да видѭтъ ученици-тѣ отъ горни-тѣ классове какво е диаманта и пр. . .

Одавна се говори въ столица-та, че М-во-то на Народно-то Просв. имало намѣрение да земе инициятива-та за основаванье-то на единъ педагогически журналъ. До колкото знаемъ ние, планътъ е близъкъ до свое-то реализиранье, и ако е имало нѣкакво колебание, то подирь „*Педагогиума*“ на г. М. Randomзвание Ирнчева трѣбва да исчезне. Наше-то лично убѣждение е това, че единъ педаг. журналъ ще бѫде най-голѣмо-то добро, което днесь Министерство-то може и трѣбва да направи на наше-то учебно дѣло, че само единъ хубавъ

педаг. журналъ ще даде възможность на селскитѣ и други нѣкои учители да не затжпяватъ още отъ първа-та година.

За *земледѣлски вѣстникъ* още нийдѣ не се говори, и пò-добрѣ да не се говори, а безъ всяко прѣдисловие да се начене. Длъжность е на финансово-то М-во да стори това. Наше-то мнѣние е да бжде седмиченъ, съ форма-та на политически-тѣ вѣстници. Ние знаемъ, че правителство-то е щедро за полезни литературни прѣдприятия, и фондъ-тъ е дълбокъ: единъ томъ отъ „Сборника" не може да костува пò-малко отъ 10,000 лева (60 коли), а въ година-та се издаватъ по три тома. За земледѣлския вѣстникъ и 2000 л. ще сж много за цѣла година.

Въ само-то М-во на финансии-тѣ има нѣколцина специялисти агрономи. Нека се даде тая работа въ ржцѣ-тѣ на най-способния за нея, именно на оня, който е доказалъ, че може най-хубово да пише, сир. най-леко, популярно и ясно. Сътрудници ще има много, нъ малцина ще умѣжтъ да пишжтъ така, както ще се изисква отъ цѣль-та на тоя листъ. Редакторъ-тъ трѣбва лека по лека да ги научи. Безбожно е, да бжде безъ земледѣлски вѣстникъ една страна, която мисли, че само сламки-тѣ отъ харманя ще могжтъ единъ день да ж спасжтъ отъ потъванье.

БИБЛИОГРАФИЯ.

Нови книги.

Книжици за прочитъ книжки VIII, IX и X. Солунъ. Издава книжарница-та на К. Г. Самерджиевъ.

Съдържание: 1. *Село Мокрени.* Расказъ отъ **В. К.** 2. *Злощастникъ.* Стих. отъ **Ст. Божовъ.** 3. *Стария звънарь,* отъ **В. Короленко.** 4. *Едно нещастие,* отъ Луй де-Латръ. Прѣв. **А. Тошевъ.** 5. *Нанизъ-тъ отъ Гюй де Мопасана.* Прѣв. **Д. Ж. К.** 6. *Отецъ Пафнутий.* Расказъ отъ **Ст. Божовъ.** 7. *Клѣвѣти,* Стих. отъ **Ст. Божовъ** 8. *Млада-та вдовица,* отъ Софронимъ Лудие. Прѣв. **Ив. Василевъ.** 9 *Рѣка Струма,* отъ **В. Кжнчовъ.** 10. *География-та на Корча и околность-та ѝ.* Прѣв. отъ гръцки **К. Г.** 11. *Нѣколко бѣлѣжки за триезична-та Солунска книга,* отъ **Д.** 12. **Слово какъ подобаєтъ стоꙗти оу црковъ со страхъ,** отъ **Н. А. Н.** 13. *Български народни умотворения,* изъ сбирка-та на **Н. А. Н.** 14. *Нѣщо за Родопи-тѣ,* отъ **С. Н. Шишкова.** 15. *Лозарство и винарство,* отъ **В. Кжнчовъ.**

Денница. Год. II. кн. V.

Съдържание: 1. *Сладкоуменъ гостъ на държавна-та трапеза,* очеркъ отъ *; 2. *Извънъ България,* пжтни записки; 3. *Пакъ чувамъ викъ, стих.* отъ **И. Вазовъ;** 4. *Съ тебеширъ и съ вжгленъ,* (край), отъ

М. Георгиевъ; 5. Изъ „Novissima Verba“ стих. отъ **Ст. Михаиловски**; 6. *Българско-то общество,* отъ **К. Иречека**; 7 *Критика и Библиография;* 8. *Вѣсти* **Ц-въ.**

„Искра“ литературно научно сп. год. III, кн. 3.

Съдържание: „Ревизоръ.“ Комедия въ 5 дѣйствия, отъ Н. В. Гоголя, прѣвелъ И. Ивановъ (продължение отъ бр. 2-й). „Калина.“ Поема изъ нашия народенъ животъ отъ М. Московъ. „Господарь и слуга.“ Расказва Иш — Рк. „Труженникъ.“ Стихотворение отъ А. Узуновъ. „На Саминъ.“ Расказъ отъ Матилда Серао, прѣвелъ Върбевъ. М. Е. Салтыковъ (Щедринъ) съ портрета му. Пошехонска старина, прѣдводителя Струнниковъ. Отъ М. Е. Салтиковъ, прѣвелъ Върбевъ. Идеали-тѣ и дѣйствителность-та. Отъ В. Голцевъ. Прѣвелъ Върбевъ. Биография-та на Иванъ Пановъ Семерджиевъ и Георги Измирлиевъ. Съ портрети-тѣ имъ (продължение отъ бр. 2). Огне-стрѣлни-тѣ топове. Отъ В. Кърджиевъ (съ двѣ фигури). Слово-то на германския императоръ, държано въ конференция-та по училищни-тѣ въпроси, и значение-то на това слово. Прѣвелъ отъ русски И. Г. Народни умотворения. Научни новини. Критика и Библиография: Моцартъ и Салйеръ и Скъперника рицарь прѣдъ маса-та на критикъ-тъ. Отговоръ г. Делиспасову отъ Т. Ц. Трифонова, „Типове изъ търново“ отговоръ г-ну Т. Кръстеву отъ Д. Петкова. Фанцъ Миклошичъ, некрологъ.

День. Мѣсечно списание год. I, кн. III. Шуменъ.

Съдържание: Историческа-та роля на буржуазия-та. *Прѣводъ отъ нѣмски.* Солдатски радости. *Прѣв. отъ нѣмски.* Ирина, расказъ. *Съврѣменница.* Сегашна-та френцуска младежъ, *Прѣв. отъ русски.* Черна неблагодарность. *Прѣв. отъ русски.* Любкина-та майка и какъ днесъ биха Любка. *Неисцѣримий.* 18-ий мартъ. *Прѣв. отъ нѣмски. Книжина:* Крейцерова-та Соната отъ Гр. Л. Толстой. Нови книги.

Свѣтлина. Журналъ за наука, искусство и индустрия. кн. IV.

Кратъкъ учебникъ по музика-та за долни-тѣ класове на гимназии-тѣ отъ Г. Байдановъ, учитель по музика-та въ Пловдивска-та Държавна Реална Гимназия **„Александръ I.“** Часть първа — теоретическа, стр. 155, ц. 2 л. и 50 ст.

Минжлия мѣсецъ сме пропустнжли да съобщимъ за излизанье-то на една дѣтска книжка: *А. С. Пушкинъ.* Прикаска за царска-та дъщеря. Прѣв. Д. Тончевъ, учитель въ Силистра. Ц. 15 ст.

Прѣводъ-тъ е хубавъ; надѣваме се, че г. Тончевъ по-често ще излиза съ подобни книжки.

Евалдъ. Есопови басни. Прѣв. отъ русски. Руссе. Ц, 30 ст.

Съ голѣма радость отбѣлѣжваме още една дѣтска книжка, която токо що получихме:

Раскази за дѣца (отъ пьстра-та книжка) по Фр. Хофмана. Книжка I отъ „дѣтска библиотека.“ Прѣвелъ отъ русски Н. И. Бѣловѣждовъ, издава книжарница-та на „Дѣтска градина“ въ София.

Съдържание: Какъ се появила въ Божия свѣтъ *„пъстра-та книжка.“* *Мазилки-тѣ по стѣни-тѣ. Врѣме-то за спанье Дрѣмка. Плѣсница. Ключъ-тъ отъ ракле-то. Тетрадка-та за рисувание. Кожани-тѣ панталони. Ново-то кожухче. — Грозде. Спасение.*

Умѣстно забѣлѣжва прѣводачъ-тъ: „училище-то само не може да развие човѣка. Училище-то дава наука, нъ тая наука ще бѫде полезна, ако се доразвива и вънъ отъ училище-то.“—Въ края на прѣдговора си той исказва надежда, че учители-тѣ „на които е мило да иматъ нравствени и развити дѣца,“ ще прѣпорѫчатъ книжки-тѣ на ученици-тѣ си и ще слѣдятъ за тѣхно-то прочитанье и разбиранье.“ Твърдѣ малко такива учители ще се намѣрятъ, мислимъ ние, па дано се лъжемъ, и дано понѣ родители-тѣ се посвѣстятъ да се погрижатъ за чеда-та си.—

Д. Стеревъ. Царь Самуилъ. Трагедия въ V дѣйствия. Ц. 1 лева.

„Гимназія.“ Въ Ревель отъ 3 год. излиза подъ това име единъ „журналъ филогогіи и педагогики,“ който не би трѣбвало да липсува понѣ въ никое ср. уч. заведение въ България, до тогава, до дѣто не се сдобиемъ сами съ единъ свѣстенъ пед. журналъ. Не би трѣбвало, нъ въ наши-тѣ училища всичко друго може да има, само педагогика-та е малко оскѫдна.

Ето съдържание-то на I-та му кн. (за мартъ; излиза на 3 мѣс.) за тая год.:

1. Гомеръ въ классѣ. Г. Янчевецкій.
2. Гимназіи и реальныя училища. W. Schrader. Пер. съ 4-го нѣм. изд.*)
3. Методика прѣподаванія прѣдметовъ. H. Schiller*).
4. Въ Англійскихъ гимназіяхъ I—III. H. Raydt.
5. Въ Испанскихъ гимназіяхъ (нѣм.).
6. Учебные планы Австрійскихъ гимназій.
7. Франц. археол. институтъ въ Афинахъ. *С. Цыбульскій.*
8. Дополненія къ Катихизису. II. Прот. *А. Ивановъ.*
9. Анализъ діалога Платона Хармидъ. *А. Солиникіо.*
10. Письма изъ Германіи. V. *С. Николаевъ.*
11. Педаг. семинаріи для учителей ср. уч. заведеній. *А. Нейфельдъ.*
12. Ломоносовъ. Державинъ. *Н. Марковъ.*

---

*) Schrader е единъ отъ малкото нѣмски педагози, напоени отъ духа на дивна-та философска система на Х. Лотце, авторъ-тъ на „Mikrokosmos“ и др., — Нѣма въ нова-та нѣмска педаг. литература книга, която по висота-та (Adel) на принципи-тѣ и въспитателна-та мѫдрость (безъ нетърпимия и seicht нѣмски педантизъмъ) би могла да се равни съ Шрадерова-та. — Шиллерова-та книга е пò-нова; нейна-та сила не е толкова въ оригиналность-та на принципи-тѣ, колкото въ подробно-то посочванье на практически-тѣ конкретни прилагания. Изобщо Шрадеръ е пò-вече теоретикъ, Шиллеръ — практикъ нъ и двама еднакво прѣкрасни. Да не се срамувахме да подканяме да се прѣведе и на български една пò-обща педагогическа книга, ние би помолили въ име-то на бълг. младежь М-вото на Просвѣщение-то да земе то грижа-та за прѣвожданье-то на Шрадерова-та кн. на български.

13. Янковичъ де Миріево. *И. Кипріановичъ.*
14. Сравненіе персидскаго сказанія о Рустемѣ. *М. Дроздовъ.*
15. Образованіе и наука у др. грековъ и римлянъ. *А. Тиховъ.*

Ж. Бартелеми. Путешествіе молодого Анахарсиса. Пер. А. Миллера и П. Первова, подъ ред. Д. Янчевецкого (л, 6 и 7).

В. Межовъ. Русская педаг. библіографія съ 1873 по 1888 г. (№ 669 — 1228).

Забравени книги.

А. Журданъ. За роля-та на държава-та въ економическия битъ или политическа економия и социялизъмъ. Съчинение увѣнчано отъ института. Прѣвелъ отъ френски Хр. Самсаровъ. (За продань у прѣводача, учитель въ София). Т. I. Ц. 2 л. 50 ст. Стр. 260. 1883.

Д-ръ Гартенбахъ. Искусство за сдобиванье на най-добра паметь. Пр. П. Атанасовъ. 1884.

Дж. Свифтъ. Пѫтешествие-то на *Гѫливера* въ страна-та на Хоуайхнхнми-тѣ. *Сатира върху човѣчество-то.* Прѣв. Ив. Пѣевъ. Ц. 80 ст. 1886 г. (За продань у прѣводача, въ Пловдивъ, и въ книжарница-та на Касѫрова, София).

Д-ръ Василевъ. Любовь и здравие; общедостѫпно игиеническо четение за въспитание-то на млади-тѣ. Прѣв. Н. Стойковъ. Цѣна 1 л. и 50 ст. (За продань у прѣводача, въ Казанлѫкъ).

КОРРЕСПОНДЕНЦИЯ *).

Г-ну Т. Ц. Трифонову. (В. Искра, кн. 3). Азъ не считамъ за нуждно да ви отговарямъ. Вие не само че не сте разбрали Пушкинова Моцартъ и Салиери, а и не можете, или не искате да го разберете. Такива хора азъ не могѫ да убѣждавамъ.—Нъ Вие ужь не защищавате себе си, а псевдонима рецензеитъ въ Денница, Георги. Негова длъжность е, да каже, приима ли Ваша-та защита или е съгласенъ съ мои-тѣ бѣлѣжки. С. Делиспасовъ.

Г-ну Ц-ву (в. Денница, кн. V). Намѣсто да давате такива въпроси, трѣбвало грозно да запитате: Сѫществува ли още българско Книжовно Дружество, или крѣе само на корици-тѣ на едно периодическо — щѣхъ насмалко да кажѫ метеорическо — списание? Подирь тоя въпросъ слѣдва другий: ако сѫществува, негови-тѣ членове живи ли сѫ и способни ли сѫ, ако не интереси-тѣ да си

---

*] Тоя отдѣлъ редакция-та отваря, по образеца на английски-тѣ журнали, за такива въпроси, които иматъ отъ части личенъ характеръ, нъ не сѫ лишени и отъ общъ интересъ. Желаящи-тѣ да се ползуватъ съ тоя отдѣлъ могѫтъ да го сторѭтъ както съ подписъ, така и безъ подписъ, анонимно. В. Р.

завардѭтъ, то понѣ уста-та да си отворѭтъ? Ако има „Управителенъ съвѣтъ", той какъ мисли да се оправдае за своя-та немарливость, ако единъ день — въ XX вѣкъ — се разоблачѫтъ разни-тѣ интриги и се събере едно общо събрание? „Периодическо списание" на бълг. кн. др. сѫществува ли и на два мѣсеца ли излиза или на осемь (кн. 35 въ септ. 1890, а кн. 36 въ апр. 1891)? *)

Автору на „Изъ вънъ България." Георгъ Брандесъ не е писалъ никакво съчинение за „Литературна-та Критика въ XIX вѣкъ." Другъ въпросъ, ако сте искали да кажете, че е писалъ „главни-тѣ литературни течения въ XIX вѣкъ," едно капитално шесть томно съчинения, захванѫто отъ него прѣди нѣколко десетилѣтия и свършено прѣди една година. Отдѣлни етюдчета за литературна-та критика има отъ него нѣколко; едно отъ тѣхъ читатель-тъ ще намѣри въ „Критика." **)

Автору на „Наша-та литература и М-во-то на Народ. Просвѣщение" („Балк. Зора" брой 349). Не е само М-во-то виновно за страшна-та бавность на рецензиранье-то, ако и да е и то много грѣшно. Пò-виновни сѫ ония г-да, на които се пращатъ книги-тѣ. Тука има двама трима такива, които *години* държѫтъ хорски книги неразгледани и които иматъ великодушие-то да приимать съ благодарность всяка нова порѫчка и да ѭ турятъ при други-тѣ годинясали. Може да ви се вижда невѣроятно, нъ азъ съмъ готовъ, чрѣзъ ред. на „Б. З." да ви съобщѫ имена-та имъ, ако не земѫтъ найбързи мѣрки да си расчистѭтъ смѣтки-тѣ. Врѣме е да се тури край на тия наистина бесъвѣстни експлоатации съ хорския трудъ и довѣрие-то на М-во-то и на публика-та.

Отговори на редакция-та. Г-ну П., Разградъ. Статия-та ще бѫде напечатана цѣла въ VII кн. Ще се надѣваме и за други.— Исказани-тѣ отъ Васъ мисли сѫ твърдѣ вѣрни; тѣ сѫ и наши-тѣ. „Критика" ще се сили да ги реализира, полека лека.

Г-ну Г. Б. София. Готови сме да напечатаме възражения-та Ви, стига да ни ги испратите въ подобаѭща-та форма. Наше-то врѣме не ни позволява да правимъ изводи изъ писма.

---

*] По поводъ на това Р. ще си позволи да попита, какъ се плаща за редактиранье-то на „Периодическо-то списание": за мѣсецъ ли или за книжка?

***) Печатанье-то е отложено за пò-нататъкъ. В. Р.*

КРИТИКА.

—

ФИЛОСОФИЯ НА ИСКУССТВО-ТО.

Отъ И. Тена.

Прѣв. отъ французски А. Б-ровъ.

III.

1. Подробно изложение на влияние-то на срѣда-та.

2. Упростенъ случай, състояние на злощастие и на обща скръбь. Художникъ-тъ е наскърбенъ прѣди всичко отъ своето лично уча е въ общо-то бѣдствие. — Отъ скръбни-тѣ мисли на съврѣмен и-тѣ си. — Отъ своя-та способность да открива главния харак ъ на прѣдмѣти-тѣ, който въ тоя случай е скръбь.—Той прима ици и упжтванье само отъ скърбни явления. — Публика-та не бира друго освѣнь мрачни-тѣ и скърбни-тѣ произведения.

3. Противоположенъ случай, състояние на щастие и обща ость.

4. Срѣдни-тѣ случаи.

Това сравнение може да ви послужи за общо насочванье. а влѣземъ сега въ подробности-тѣ и нека видимъ, какъ ду а-та температура влияе върху художествени-тѣ произведения.

За по-голѣма ясность ние ще земемъ единъ много простъ, и нарочно упростенъ случай: едно такова състояние на а, въ което прѣодолява скръбь та. Това прѣдположение не роизволно; такива състояния се срѣщатъ въ история-та по э отъ единъ пжть и, за да се породжтъ, доста сж ь-шесть столѣтия упадъкъ, намаляванье на население то, ди нахлувания, гладъ, епидемии и растяща нѣмотия. Така ило въ Азия въ VI в. прѣди Р. Хр., въ Европа въ I и з. подиръ Р. Хр. Въ такива врѣмена се случва, та хора-та жтъ куражъ и надежда и гледатъ на живота като на едно зло.

Да разгледаме сега, какъ влияе върху съврѣменни-тѣ художници едно такова състояние на духа и ония условия, които го пораждатъ. Да прѣдположимъ, че и въ една такава епоха има почти толкова меланхолически темпераменти, толкова весели и толкова посрѣдъ — между меланхолия та и радость-та, колкото и въ други-тѣ епохи. Какъ и въ каква посока ще бѫдѫтъ тѣ прѣобразени отъ господствуѭще-то душевно състояние?

Най-напрѣдъ трѣбва да се забѣлѣжи, че злочестини-тѣ, които опечалватъ общество-то, пълнѭтъ съ скърбь и душа-та на художника. Понеже той е една глава въ стадо-то, то и той е изложенъ на негова-та сѫдбина. Напр., ако се случватъ варварски нахлуввания, епидемии, гладъ, всякакви теглила въ продължение на столѣтия и по всичко-то пространство на страна-та, то би трѣбвало да станѫтъ не едно, а нѣколко чудеса, за да минѫтъ тия вълнѝ край него и да не го закачѫтъ. Напротивъ, вѣроятно и дори несѫмнено вѣрно е, че той ще си земе дѣла отъ общи-тѣ злини, че и той ще бѫде съсипанъ, битъ, раненъ, заробенъ, както и други-тѣ, че жена му, дѣцата му, роднини-тѣ и приятели-тѣ му ще постигне обща-та сѫдбина, че той ще тегли и ще се страхува за тѣхъ, както и за себе си. - Подъ тоя непрѣкѫснѫтъ порой отъ лични злочестини, той ще стане пò-нерадостенъ, ако е билъ радостенъ, пò-грижовенъ, ако е билъ грижовенъ. Ето първо-то влияние на срѣда-та.

Отъ друга страна, художникъ-тъ е порастнѫлъ между меланхолични съврѣменници: мисли тѣ, които е въсприималъ въ дѣтска-та си възрасть и които и сега всякой день въсприима, сѫ печални. Религия-та, която се е аккомодирала на мрачния вървежъ на живота, му казва, че земя та е едно заточение, свѣтъ-тъ тъмница, животъ-тъ зло, и че всичка-та ни работа е да заслужимъ, щото да излѣземъ отъ всичко това. Философия-та, която гради свои-тѣ морални теории спорелъ плачевно-то зрѣлище на човѣшка-та мизерия, го убѣждава, че е пò-хубаво за човѣка да не се е раждалъ. Дневни-тѣ разговори му носѭтъ само вѣсти за скръбни, мрачни събития — за нахлувванье въ нѣкоя провинция, съсипванье на нѣкой паметникъ, притѣснение на слаби-тѣ, граждански войни между силни-тѣ. Наблюдение то всякой день му открива само картини на униние и скръбь, просяци, гладници, рухнѫлъ мостъ, необработени поля, черни стѣни отъ изгорѣли кѫщи. Всички тия впечатления се натрупватъ въ неговия духъ *отъ първа-та до* послѣдня-та година на живота му и непрѣстанно

усилватъ оная меланхолия, която проистича отъ собствени-тѣ му злочестини.

Тѣ толкова пò-вече тегнѫтъ на душа-та му, колкото той е пò-великъ художникъ, защото онова, което го прави художникъ, е навикъ-тъ да открива въ прѣдмѣти-тѣ истинския характеръ и видни-тѣ имъ особености. Други-тѣ хора виждатъ части-тѣ, той прониква въ цѣло-то и въ душа-та на прѣдмѣта. И понеже тука сѫществений характеръ е скръбь-та то той неѭ вижда наврѣдъ. И пò-вече дори: отъ свойствени-тѣ нему буйность на фантазия-та и инстинктъ за прѣувеличаванье, той ѭ раширява и завежда до крайность, напоява съ неѭ себе си и произведения-та си, та обикновено вижда и рисува явления-та съ пò-черни краски, отъ колкото съврѣменници-тѣ му.

Но трѣбва и да кажемъ, че при тая работа той намира помощь въ тѣхъ. И вие знаете, че единъ човѣкъ, който рисува или пише, не остава самъ среща мастилница-та или картина-та си. Не, той излиза, говори, гледа, приима упѫтвания-та на приятели-тѣ и съперници-тѣ си, търси потици въ книги-тѣ и въ художествени-тѣ произведения, които го заобикалятъ. Идея-та е като едно сѣме; ако сѣме-то, за да поникне, да се развие и да цъвне, има нужда отъ храна, която му доставятъ: вода-та, въздухъ-тъ, почва-та, слънце-то, то идея-та, за да узрѣе и да намѣри въплъщение-то си, има нужда отъ допълнюванье и прирастванье, които ѝ даватъ съсѣдни-тѣ духове. А какви потици могѫтъ да дадѫтъ съсѣдни-тѣ духове въ такива епохи? Скърбни потици, защото хора-та тогава работѭтъ само въ тая посока. Понеже тѣ сѫ пълни само съ скръбни мисли и чувства, тѣ забѣлѣжватъ нюанси-тѣ и правѭтъ открития само въ царство-то на теглила-та. Човѣкъ всякога наблюдава сърдце-то си и ако то е пълно само съ скръбь, човѣкъ само скръбь-та изучва. За това и тѣ сѫ вѣщи въ дѣло-то на болка-та, скръбь-та, отчаяние-то, разбити-тѣ надежди — и само въ него. Ако художникъ-тъ поиска отъ тѣхъ упѫтванье, тѣ ще му дадѫтъ само това. Да търсишъ изъ между тѣхъ каква да е идея или нагатванье за разни-тѣ родове или различни-тѣ изрази на радость-та, ще бѫде изгубенъ трудъ; тѣ не могѫтъ дà друго освѣнь онова, което иматъ. Ето защо когато той би поискалъ да прѣдстави щастие-то, веселость-та или радость-та, той ще бѫде самъ, лишенъ отъ всяка помощь, оставенъ само на свои-тѣ сили; а сила-та на *единъ* човѣкъ е всякога малка, затова и произведение-то му ще

бжде посрѣдствено. Напротивъ, когато поиска да прѣдстави скърбни-тѣ чувства, той ще има помощь-та на цѣло то столѣтие, ще намѣри материяли-тѣ, приготвени отъ пò-прѣдни тѣ школи, искусство-то съвършено, процеси-тѣ познати, пжтя проправенъ. Една религиозна церемония, една мобилирана стая, единъ разговоръ ще му внушжтъ оная форма, краска, фраза или личность, която още му е липсувала, и негово-то произведение, за което ще принасятъ тайно милиони непознати сътрудници, ще бжде толкова пò хубаво, колкото пò-вече съдържа, освѣнь негови трудъ и гений, гения и труда на народа, който го заобикаля и на поколения-та, които сж живѣли прѣди него.

Има още една, пò-силна отъ всички-тѣ причини, която му натрапя скръбни сюжети: произведение-то му, изложено единъ пжть прѣдъ очи-тѣ на публика-та, нѣма да направи никакво впечатление, ако не бжде меланхолично. Хора-та могжтъ да разбиратъ само чувства-та, които сж прилични на прѣживѣни-тѣ отъ тѣхъ. Други-тѣ чувства, колкото и хубаво да бждятъ изразени, не ги трогнуватъ: очи-тѣ гледатъ, нъ сръце-то не чувствува и очи-тѣ скоро се обрѫщатъ на друга страна. Прѣдставете си единъ човѣкъ, който си е загубилъ имота, дѣца-та, отечество-то, здравье-то, свобода-та, който е билъ държанъ въ желѣза, въ тъмница, както Селвио Пелико, или Андриянъ, характеръ-тъ на когото постепенно да се е развалилъ и прѣчупилъ, който е станжлъ меланхоликъ и мистикъ, отчаянье-то на когото е станжло неисцѣримо: той ще падне въ ужасъ отъ една танцовална мелодия; той нѣма да чете Рабеле. Ако го заведете прѣдъ весели-тѣ и брутални лица на Рубенса, той ще се отвърне отъ тѣхъ, а охотно ще гледа само Рембрандтови-тѣ картини; той ще обича само мелодии-тѣ на Шопена, той ще слуша само стихотворения-та на Ламартина или Хайне. Сжщо-то се случва и въ общество-то; вкусъ-тъ му зависи отъ състояние-то; неговата скръбь му дава скръбни произведения. Прочее, той ще отхвръли всички ония, които сж весели; той ще бламира или ще занемари художника. А вие знаете, че всякой художникъ твори прѣди всичко за да бжде разбранъ и похваленъ; туй е първа-та му страсть. Ето прочее, между много-то други, неговата господствующа страсть, която, прибавена къмъ тежесть-та на обществено-то мнѣние, го упжтва и беспрѣстанно води къмъ изражение-то на меланхолия-та, като му прѣгражда пжтища-та, които би го завели къмъ описванье

безгрижность-та и щастие-то.

Тая върволица отъ спънки ще затвори пѫтя за всички ония художествени произведения, които би поискали да изразѭтъ радость та. Ако художникъ-тъ се освободи отъ първа-та, той ще бѫде спрѣнъ отъ втора-та и така нататъкъ. Ако се явѭтъ и весели натури, тѣ ще станѫтъ мрачни отъ тѣхни-тѣ лични злочестини. Въспитание-то и текущи-тѣ разговори ще ги испълнѭтъ съ печални идеи. Опитъ-тъ и работа-та на други-тѣ нѣма да му помогнѫтъ въ друго освѣнь въ скръбни-тѣ сюжети. Най-сетнѣ, рѣшаѭщо-то и шумно-то желание на общество-то нѣма да му позволи да обработва други сюжети освѣнь пакъ скръбни. Слѣдователно художници-тѣ и художествени-тѣ произведения, способни да прѣдставѭтъ добро-то расположение и радость-та, ще исчезнѫтъ или ще станѫтъ нищожни.

Разгледайте сега противоположния случай: една епоха, въ която общо-то настроение на духове-тѣ е радость-та. Това се случва въ епохи на възражданье, когато безопасность-та, богатство-то, население-то, благоденствие-то, щастието, хубави-тѣ и полезни изобрѣтения се увеличаватъ. Като обърнемъ изражения-та, то направений анализъ ще може да бѫде приложенъ дума въ дума и сѫщо-то сѫждение ще установи, че всички-тѣ художествени произведения ще изразяватъ, въ пò-голѣма или пò-малка степень, радость-та.

Сега разгледайте едно срѣдне състояние, една такава смѣсь отъ радость и скърбь, както бива обикновено. И тука ще се приложи съ равна точность горний анализъ, сѫщо-то сѫждение ще установи, че художествени-тѣ произведения ще изразяватъ една съотвѣтствена смѣсь отъ радость и скърбь.

Да заключимъ прочее, че въ всякой, сложенъ или простъ, случай срѣда-та сир общо-то състояние на нрави-тѣ и на духа, опрѣдѣля вида на художествени-тѣ произведения, като оставя да вирѣѭтъ само сродни-тѣ нему и като исключва всички-тѣ други видове — чрѣзъ една върволица отъ спънки и атаки, подновявани на всяка стѫпка отъ негово-то развитие.

DAS FÜRSTENTHUM BULGARIEN

отъ

Д-ръ К. Иречекъ.

„Слѣдъ освобождение-то, продължава Иречекъ, поезия-та се издигнѫ високо надъ тия първоначални опити, диктувани отъ жажда-та за свобода и изникнѫли подъ влияние-то на народна-та поезия, като най-блиския образецъ. Най-видний поетъ на българи-тѣ сега е *Иванъ Вазовъ* отъ Сопотъ, вече 20 годишенъ литературенъ дѣецъ (отъ 1870). Ученикъ само на мѣстни учебни заведения, той живѣлъ между емигранти-тѣ въ Ромѫния, а подирь освобождение-то станѫлъ прѣдсѣдатель на окрѫжния сѫдъ въ Берковица, сетнѣ депутатъ и членъ на постоянния комитетъ въ Румелия; сега е журналистъ въ София. Въ своята поезия той скоро се отдалечава отъ голо-то подражаванье на народни-тѣ пѣсни въ область-та на нова-та художествена поезия, която въплътява пò-високи мислии и идеали *). Вазовъ има неоспорима-та заслуга да бѫде създатель на езика на българска-та поезия. Единъ грижливо угладенъ стилъ, ясность на израза и спокоенъ епически тонъ, отличаватъ произведения-та му, които сѫ излѣзли въ многобройни томчета: „Избавление," (Букурещъ, 1878) „Видулъ, една тракийска идилия" (София, 1879), „Громада," поема изъ народния животъ на западни-тѣ българи, сетнѣ сбирки-тѣ отъ пѣсни: „Гусла" (1881), „Поля и Гори" (1884), „Италия," въспоминания отъ едно пѫтуванье (1885), „Сливница," стихотворения изъ сръбско-българска-та война (1886). Къмъ туй се прибавятъ прѣводи на разни поетически произведения отъ всички-тѣ врѣмена, отъ Илияда до В. Хюго. Многобройни и пò-вечето сполучени сѫ и негови тѣ повѣствователни нѣща, които нагледно рисуватъ живота на емигранти-тѣ, както и градския и селския животъ. Но тѣ за жалость сѫ пръснѫти въ разни списания. Неодавна излѣзе отъ него и единъ голѣмъ романъ „Подъ иго-то," изъ послѣдня-та година на турско-то господаруванье и въстание-то прѣзъ 1876.

Други поети сѫ: *К. Величковъ* (Т.-Пазарджикъ), послѣдний директоръ на Просвѣщение-то въ И. Румелия, уче-

---

*) Може читатель-тъ да намѣри пò-вече смисъль и умѣстность въ оригинала на тая фраза: „In seiner Dichtung entfernte er sich bald von der blossen *Nachahmung* des heimischen Volksliedes auf das Feld der höheren Gedanken *und Idealen nachstrebenden* modernen Kunstpoesie."

никъ на французи-тѣ, сетнѣ мистичний, пакъ въ Франция образованъ, *Ст. Михаиловски*, отъ Елена, познатъ въ България подъ псевдонима „De Profundis", младий D-r phil. *И. Д. Шишмановъ* (Свищовъ), фолклористъ и прѣводачъ на нѣмски-тѣ поети (Шиллеръ, Лессингъ, Гете, Рюккертъ, Бюргеръ), *Ив. Даневъ* (Русчукъ), *Славейковъ*, синъ на старият, *Д. Мишевъ*, македонци-тѣ *Китанчевъ* (Охридъ) и *Карановъ* (Кратово) и др. Расказии изъ народния животъ пише нѣкогашний президентъ на румелийско-то Обл. Нар. Събрание *И. Е. Гешовъ*, ученикъ на англичани-тѣ. За изучванье на народния животъ и живия езикъ привлѣкателни сѫ селски-тѣ расказии на *Ввселина*, по говора на Пирдопско."

Съ туй свръшва история на бълг. поезия. Въ послѣдния кѫсъ незнание-то или повръхностно-то изучванье на литература-та ни е доведено до върха си. Нъ кой може да се сърди Иречеку? Единъ човѣкъ не може всичко да знае, да види, да изучи; да земе на готово не е могълъ, защото не сме го още приготвили. . . .

Като говори за развитие-то на езика, за прѣводна-та българска литература, Иречекъ бѣлѣжи, че сѫ нищожни (ganz geringfügig) прѣводи-тѣ изъ староклассически-тѣ литератури, които у други-тѣ народи служѫтъ, като училище на стила. Поменува се и липсванье-то на постоянъ театръ, на прѣведени и оригинални драми. „Плодовитъ фабрикантъ на комедии е печатарь-тъ и журналистъ-тъ Т. Станчевъ, който изважда на сцена-та стари български царье, турски паши, новобългарски възстанници, лорда Биконсфилда, дори и краля Милана."

„Въ научна-та литература има малко капитални оригинални произведения, нъ едно живо стремление, придружено съ оплаквания противъ неблагоприятни тѣ и неспокойни врѣмена.

Въ область-та на философия-та липсуватъ дори и прѣводи. Подирь двѣ окаянни логики отъ 1861 г. едвамъ въ 1884 год. се прѣведе една английска логика отъ г-жа Е. Каравелова, която въобще искусно прѣвожда. Инакъ нѣма нито една кратка история на философия-та. Ако може да става дума за нѣкакво философско влияние, то трѣбва да кажемъ, че то принадлежи на емпирическа-та философия на Дж. Ст. Милля. Пò-рано е имала силно влияние французска-та философия на енциклопедисти-тѣ — и то чрѣзъ гръцки-тѣ школи. Азъ останѫхъ очуденъ, като слушахъ отъ стари хора цитати изъ Волтера и Руссо,

който тѣ нѣкога сѫ научили отъ гръцки-тѣ си учители. Това течение се забѣлѣжва въ цѣла-та гръцка и българска педагогическа литература.

Отъ естествени-тѣ науки до сега само по геология-та сѫ правени пò-голѣми оригинални щудии отъ *Г. Златарски,* слѣдвалъ въ Загребъ, Вѣна и Англия. Чувство за природа-та често се забѣлѣзва да липсува на интелигенция-та, нъ причина-та на това не е характера на народа, а въспитание-то. Училища-та, копирани отъ гръцки-тѣ, сѫ се занимавали пò-вече съ риторика и граматика, а не съ природа-та.

Изучванье-то народния езикъ, въпреки градъ-тъ отъ учебници — граматики, стои на ниска степень. Още нѣма пъленъ и достовѣренъ рѣчникъ, нито научна граматика, нито история на езика. При словени-тѣ, сърби-тѣ и хървати-тѣ, които благодарение на трудове-тѣ на единъ *Копитаръ, Миклошичъ, Даничичъ, Ягичъ* и *Новаковичъ* иматъ една прѣкрасна филологическа литература, въ България още изглежда твърдѣ пусто; а силни-тѣ успѣхи по славянска-та филология, капитални-тѣ трудове на югославянски-тѣ, чешки-тѣ и русски-тѣ изслѣдователи, многото прѣкрасни издания на старославянски, особено на старобългарски паметници, сѫ познати въ страна-та само по име. Въ разговора съ образовани хора човѣкъ изненаданъ чува странни етимологии, които принадлежѫтъ на одавна изминѫли епохи. Не липсуватъ и такива заблуждения, дѣто хора, като старий Д-ръ Богоровъ, намѣсто да се вдълбочаватъ въ жива-та рѣчь и да събиратъ нейни-тѣ богатства, правѭтъ излишенъ трудъ да ковѫтъ нови думи. Но и българи-тѣ иматъ единъ виденъ славистъ, *Маринъ Дринова*, изъ Панагюрище, който отъ 30 години живѣе въ Руссия, но често пописва български. Едвамъ въ послѣдни-тѣ години зехѫ да се връщатъ отъ З. Европа млади филолози съ научно образувание и да се посвѣтяватъ най-вече на диалектология-та и фолклора. Послѣдньe-то обаче не е нѣщо ново въ страна-та; пò-вечето отъ стари-тѣ писатели сѫ ревностни събирачи на фолклорни материяли: Раковски, Славейковъ, Каравеловъ и др.“

***

Съ туй свършваме извадки-тѣ изъ отдѣла „литература и наука.“ Останѫли-тѣ двѣ страници не съдържатъ нищо, което *да би заслужвало* да се прѣведе.

Прѣскачаме V-та книга (Законодателство и управление, стр. 264 — 301), въ която влиза и „политическый животъ.“ Часть отъ него, подъ заглавие *„българско-то общество,“* читатель-тъ ще намѣри въ *„Денница“* (кн. IV), прѣведено за жалость така злѣ, щото става мѫчно да се чете. За тая книга трѣбва изобщо да забѣлѣжимъ, че е много кратка; тоя широкъ и прѣкрасенъ прѣдмѣтъ, за който единъ наблюдатель е могълъ толкова много да обади, Иречекъ изучва по-вече статистически. Той като че е искалъ да се задоволи по-вече съ сурови материяли. „Държавна форма и висши учрѣждения“, „Финансии“, „Политическо управление“, „Правосѫдие“, „Войска“ — ето въпроси-тѣ, на които Иречекъ посвѣтява само 20 страници отъ своя-та книга, когато нейна-та цѣль и нейна-та сѫщность е изисквала тука да бѫде единъ отъ фокуси-тѣ на картина-та.

VI-та книга е посвѣтена на нова-та ни история, като начената отъ първи-тѣ въстанически движения и свършите съ послѣдни-тѣ събития отъ 1890 година. Тука Иречекъ пакъ е въ елемента си и ние крайно съжаляваме, че не можемъ да запознаемъ читатели-тѣ съ цѣла-та книга (56 страници), а трѣбва да се задоволимъ само съ третя-та глава — *първи-тѣ години отъ князуванье-то на Княза* Александра I, като най-хубава и най-поучителна. Нейна-та хубость, нейна-та прѣлесть извира отъ сѫщность-та на прѣдмѣта ѝ: една държава, която, като отъ нищо, се създава, единъ народъ, който стѫпя моментално на крака-та си, единъ дѣвствено младъ и чистъ организъмъ, който захваща да се развива и да страдае отъ всички-тѣ фатални и сѫдбоносни болѣсти, които хиляди пѫти го довеждатъ до края на гроба. . . .

„Князь Александъръ I (1879 — 1886) бѣше 22 годишенъ юноша, когато пое управление-то. Баща му, принцъ Александъръ Фонъ Хессенъ-Дармщадтъ († 1888), братъ на руска-та императрица Мария Александровна, сѫпруга-та на императора Александра II, живѣеше въ послѣдне врѣме уединено въ замъка Юнгенхайнъ въ Хессенъ. Майка му, хубава-та принцеса Юлия, дъщеря на единъ генералъ-Лайтенантъ, бѣ въспитана при двора на императора Николая и слѣдъ брака получи титла-та *принцеса фонъ Батембергъ*, по име-то на единъ замъкъ въ Висбаденъ. Българский князь бѣше вторий тѣхънъ синъ. — Прѣзъ руско-турска-та война той фунгара въ генералния щабъ, зима участие при минуванье-то на Дунава при *Свищовъ,* първо то минуванье

на ген. *Гурка* прѣзъ Балкана, битка-та при Нова Загора, обсада-та на Плѣвенъ и Санъ Стефанъ. Още тогава вѣстници тѣ го бѣлѣжехѫ като бѫдѫщъ князь. Слѣдъ свършванье-то на война-та той се бѣ върнѫлъ въ Германия и първо-то извѣстие за избора получи въ Берлинъ.

Неговий високъ ръстъ и хубави черти на лице-то, негова-та воинствена вънкашность (българи-тѣ не сѫ го виждали никога въ цивилни дрѣхи) и негова-та лична вѣжливость му спечелихѫ твърдѣ много симпатии. – Български той лесно изучи, нъ много врѣме имаше нужда отъ прѣводачи дори и въ разговора съ свои-тѣ министри; въ 1881 год. още не бѣше въ състояние да чете пò-дълги рѫкописи. Произношение-то му винѫги останѫ тежко и акцентъ-тъ чуждъ. — Придворний животъ бѣше простъ. Князь-тъ имаше само четирма нѣмци при себе си; русски-тѣ и български тѣ си адютанти бѣше зелъ отъ Дондукова, а канцелария-та му, подъ рѫка-та на *Д-ра Стоилова*, скоро станѫ чисто българска. Въ София той се общеше съ много хора; сутрина-та посвѣтяваше на работа: приимаше чиновници, офицери, дипломати и депутации; слѣдъ обѣдъ излизаше. Не липсувахѫ балове, военни тържества и блѣскави обѣди. – Лѣто-то се прѣкарваше въ Варна, Руссе или Рилския мънастиръ, а често се прибавяхѫ и голѣми пѫтувания по вънъ. Въ четенье-то си князь-тъ се ограничаваше пò-вечето само съ вѣстници. За частния му животъ блиский наблюдатель не може нищо лошо да каже; той се отнасяше всѣкога съ достойнство и бѣше честенъ човѣкъ. Главна-та му грѣшка бѣше негова-та непрѣдпазлива говорливость, въ пълния съ интриги ориентъ толкова пò-опасна, защото тамъ всяка дума бържѣ се прѣнася, прѣтълкувва и обръща.

Многобройни бѣхѫ перипетии-тѣ на *вѫтрѣшна-та политика*. Въ петь години князь Александъръ прѣминѫ цѣла-та стълба — отъ най свободна конституция до абсолютизъмъ и обратно — и управлявà страна-та съ всички-тѣ партии едно слѣдъ друго. Български-тѣ политици твърдѣ скоро познахѫ, че князь-тъ малко разбира отъ вѫтрѣшна-та политика, че въ трудни въпроси върви по мнѣния-та на свои-тѣ дипломатически и български съвѣтници и че не може да стои срещу зли-тѣ интриги съ спокойствие и съ търпѣливо очакванье. Скоро забѣлѣжихѫ тѣ и негово-то нерасположение противъ търновска-та конституция. *Бържѣ бѣхѫ* издирили, че има малко състояние и че трѣбва да

се облѣга на цивилна-та си листа. Скоро мнозина българи загледахѫ и него на криво — както всички-тѣ чужденци. Негова-та популярность бѣше изложена на най-силни колебания и паднѫ, особено слѣдъ прѣврата отъ 1881, твърдѣ ниско. Князь тъ отъ начало ясно виждаше, че за да закрѣпи положение-то си, трѣбва да рѣши една велика национална задача и затова (отъ деня на приема въ Ливадия) при всякой случай говореше за необходимость-та на съединение-то съ Румелия.

Разгледана отъ близу, вѫтрѣшна-та история на 7 годишно-то управление на князя Александра прави впечатление то на *едно тревожно вълнение,**) *една постояна революция, произвеждана ту отъ горѣ, ту отъ долу, и врѣмено прѣкѫсвана отъ по̂-спокойни периоди.* Домашни-тѣ сили трѣбваше най-напрѣдъ да се попрѣмѣрѭтъ една съ друга на ново-то поприще. А ни единъ отъ български-тѣ водачи нѣмаше припознатъ авторитетъ въ страна-та. Политически-тѣ новаци на чело на управление-то се клатѣхѫ на самъ на татъкъ — отъ оптимистична „заносчивость“ дори до прибързано и беспричинно слисванье**), прѣслѣдвани отъ грамадния контрастъ между сегашно-то и неотдавнашно то минѫло и отъ несъгласие-то между теоретическо то експериментиранье и неумолима-та сериозность на факти-тѣ. Но въпреки общо-то вълнение, нийдѣ нѣмаше граждански войни, само сбивания по избори-тѣ. Страна та правеше грамадни крачки напрѣдъ, безъ да могѫтъ това да съзнаѭтъ и участници-тѣ, въ водовъртежа на свои-тѣ партизански страсти.

Мѫчнотии-тѣ захванѫхѫ още при образуванье-то на първо-то министерство. Привремено-то коалиционо министерство станѫ, поради лична-та вражда между *Грекова* и *Цанкова*, невъзможно. Едвамъ на петия день слѣдъ пристиганье-то на Княза, на 5-и юлия 1879, се образува единъ чисто консервативенъ кабинетъ, зетъ изъ меншенство-то на Търновско-то Велико Нар. Събрание. За съставанье-то на това министерство много се бѣше потрудилъ русский дипломатически агентъ *Давидовъ*, единъ тънъкъ дипломатъ отъ стара-та школа, неголѣмъ приятель на новобългарския радикализъмъ. Президентъ и министеръ на Вѫтрѣшни-тѣ Дѣла станѫ софийский губернаторъ *Тодоръ С. Бурмовъ*, единъ габровецъ, въспитаникъ на Киевска-та духовна академия,

---

*) Gährungsprocess, русски — броженье.

**) Kopflosigkeit отговаря на русско-то „опрометчивость.“ Ние имаме хубаво народно изречение: „изгубилъ и ума и дума.“

сетнѣ учитель и журналистъ, а пò-подирь чиновникъ въ русско-то агенство въ Цариградъ, единъ педантиченъ старецъ; Външни-тѣ Дѣла пое *Балабановъ,* финанси-тѣ *Начовичъ,* правосѫдие-то *Грековъ,* просвѣщение-то прѣстарѣлий лѣкарь *Д-ръ Атанасовичъ* отъ Свищовъ (напослѣдъкъ професоръ въ Букурещъ), а Война-та—русский генералъ-майоръ Г. Д. *Парензовъ.* Това ново-ново домашно правителство скоро се видѣ въ хиляди мѫки врѣдъ единъ хаосъ отъ неразбории. Нѣколко турски отреди войска причинихѫ прокламиранье на военно положение въ источни-тѣ окрѫзи, което злѣ се отрази върху отношения-та на княжество-то къмъ порта-та. Партии-тѣ бържѣ се формирахѫ; конституция-та имъ бѣше спорний прѣдмѣтъ, княжеска-та титла — лозунгътъ, защото въ конституция-та се прѣдписваше „свѣтлость,“ а консервативни-тѣ защищавахѫ искана-га и отъ князя титла: „височество.“ Отъ августа имаше вече и вѣстникарски нападения, нъ всичко още бѣ кротко, почти идиллично.

Въ октомврия станѫхѫ избори-тѣ на 168 депутати за I народно събрание. Чие бѣше болшинство—туй бѣше тъмно; отъ избрани-тѣ, пò-вечето селени, още мнозина сами не знаехѫ, на коя страна сѫ. При събиранье-то обаче опозиция-та спечели селени-тѣ; *Каравеловъ* станѫ прѣдсѣдатель, *Славейковъ* и младий революционеръ *Стамбуловъ,* прѣзъ врѣме-то на окупация-та чиновници въ търновска-та полиция, а сетнѣ въ дирекция та на вѫтрѣшни-тѣ работи, станѫхѫ водители на болшинство-то. При тържествено то отваряние на събрание то въ едно дъсчено здание, първоначално за театрални прѣдставления съградено, прочете князь-тъ на 21 окт., сѣднѫлъ въ едно дървено тѣсно тронче тамошна направа, първо-то си тронно слово на български, съ твърдъ сигуренъ тонъ; то извѣстяваше за 17 законопроекта и съвѣтваше бързо ползуванье отъ врѣме то. Едвамъ бѣ излѣзълъ князь-тъ и викове-тѣ „урра!“ бѣхѫ прѣстанѫли, когато се наченѫ бурно-то засѣдание, въ което малко останѫ да дойде до бой – за избора на бюро-то. Сѫщия характеръ имахѫ и други-тѣ засѣдания, които се протакахѫ 5 седмици *). Слѣдъ бурни дебати върху отговора на

*) Иречекъ тукъ забѣлѣжва, че Драндаръ, който е билъ тогава въ София, отъ 5 седмици направилъ „6 дни“ (в. Cinq ans de règne. Le prince A. de Battemberg en Bulgarie. 1884). Изобщо Иречекъ неблагоприятно се произнася за тая книга и ѭ нарича партизанска и пълна съ грѣшки дори въ дати-тѣ.

тронно-то слово се прие оставка-та на министерство-то, но *Каравеловъ* не бѣше въ състояние самъ да образува едно ново министерство, особено защото трѣбваше да бжде смѣсено. Найсетнѣ, въ XX засѣдание на 24 ноемврия се покачи *Бурмовъ* на трибуна-та съ своя фракъ съ златни петелки, за да прочете единъ таинственъ декретъ. Той съдържаше растурянье-то на камара-та, защото е причинила оставка-та на министерство-то, безъ да бжде въ състояние сама да образува ново министерство. Депутати-тѣ оставихж сала-та въ единъ беспорядъкъ, който приличаше на бѣгъ.

Слѣдъ тая енергична постжпка можеше да си управлява старо-то министерство, но то не биде възобновено. Ето това е начало-то на онова голѣмо *„прахосванье на хора“* (Menschenverbrauch), което характеризира първи-тѣ години на българско-то управление. Единъ день слѣдъ растурянье-то на събрание-то се яви нова-та министерска листа: президентъ и м-ръ на просвѣщение-то *Климентъ,* м-ръ на вжтрѣшни-тѣ работи *Икономовъ,* който до тогава бѣше префектъ въ Сливенъ и сега искаше да основе една срѣдня партия; отъ стари-тѣ останжхж *Начовичъ*, *Грековъ* и *Парензовъ*. Въ края на януария 1880 станжхж нови избори; между новоизбрани-тѣ имаше пó-вече „учили“ хора,. нъ консерватори-тѣ пакъ имахж едвамъ 20 прѣдставители. Подирь това князь-тъ замин въ Петербургъ за 25 годишния юбилеумъ на императора, дѣто и станж очевидецъ на атентата въ зимния дворецъ. Князь-тъ е искалъ тамъ повторно-то растурянье на народно-то събрание и суспендиранье на свобода-та на печата и на събрания-та, обаче императоръ-тъ и русски-тѣ министри сж го съвѣтвали да почака и да гледа да се расправя съ бълг. партии по миренъ начинъ.

На 23-и марта 1880 се отвори второ-то обикн. народно събрание. Опозиция-та се пригатвоваше за силна атака противъ *Грекова* и *Начовича*; други-тѣ министри искахж да задържжтъ. Слѣдъ една дълга распалена прѣпирня между *Цанкова* и *Каравелова* за избора на прѣдсѣдателя, министеръ президента даде още въ първо-то засѣдание лаконическо-то, съвсѣмъ ненадѣйно съобщение, че министерство-то е било приврѣмено и затова още вчера си е дало оставка-та. Подиръ една тежка криза, когато Климентъ и Икономовъ отказвахж да вземжтъ какво-годѣ участие, а *Цанковъ* и *Каравеловъ* не можехж да

се съгласѭтъ, състави се най-сетнѣ едно либерално министерство, на 26-и марта: тържествено спокойния *Цанковъ* пое президиюма и външни-тѣ работи, пъргавий *Каравеловъ* — финанси-тѣ, а други-тѣ три портфейла се дадоха на трима русски въспитаници безъ всяко политическо значение: правосѫдие-то на софиянеца *Христо Стоянова*, прѣди журналистъ въ Цариградъ, вѫтршни-тѣ работи — на свищовеца *Тишева*, пò-прѣди секретаръ въ екзархия-та, просвещение-то — на габровския учитель *Гюзелева*, авторъ на учебници по физика-та. Отъ Руссия дойде новъ военень министръ, Еренроотъ, единъ финландецъ, строгъ къмъ себе си и къмъ други-тѣ, който чрѣзъ своя-та енергия бърже спечели българи-тѣ, нъ като човѣкъ изъ една уредена автономна и конституциона страна, никакъ не се въсхищаваше отъ назначаванье-то на чиновници-тѣ безъ никакви испити и тѣхно-то мѣняванье само по произвола на министера.

Подирь това въ 75 засѣдания се вотирахѫ първи-тѣ закони и първия бюджетъ. Не липсувахѫ избухвания на партизански страсти. При провѣрянанье-то на избори-тѣ броя на консерватори-тѣ слѣзе до 12, а на омразния *Грековъ* се отказа даже, че е български поданикъ. Водачъ на болшинство-то бѣше младий *Стамбуловъ*, врагъ на князя, който тогава въ своя радикализъмъ напираше да се замѣстѭтъ назначавани-тѣ административни чиновници съ изборни, а войска-та — чрѣзъ народна гвардия съ избрани офицери.

(Слѣдва).

ЗАГЛЪХНѪЛИ ТАЛАНТИ
и
Забравени имена.
(Литературни ескизи).

I.

Д. Великсинъ.

Гарванъ съ гълѫбица
Адъ ужасенъ съ рай
Свѣтлость съ тъмница
Ягне съ лисица
Декемврия съ май. . . .

Бѣше въ една отъ прѣкрасни-тѣ лунни нощи на мѣсеца на любовь-та и на мечти-тѣ — май —, въ една отъ ония нощи, съ които сурова-та и бесхарактерна, като хора-та си, българска столица се гордѣе и щедро награждава любителя на красота-та за свои-тѣ несносни дни. Мѣсечина-та упорно пъплеше къмъ запада по свѣтло-то небе, чисто като душа-та на 15 годишна дѣвица. Единъ дъхъ отъ неописуема сладость пълнеше въздуха, напоенъ още отъ влага-та на дневния дъждъ. Тишина-та бѣше пълна — защото въ България романтизъмъ още нѣма, нощи-тѣ никого не привличатъ и животъ-тъ подъ небе-то гасне заедно съ слънце-то; хладъ-тъ бѣше упоителенъ и Витоша очарователна въ свое-то свѣтло сега величие. Азъ не можихъ да утърпѭ тѣснота-та и прова-та на стая-та си при тая чудна и раскошна поезия на небеса-та и исхвръкнѫхъ на вънъ. Пѫть-тъ ми бѣше къмъ градска-та градина, отвратителна денемъ, като всяки пазаръ на човѣшка-та суета, нъ прѣлестна нощемъ. Тамъ намѣрихъ, все тъй поворно дезертиралъ изъ четире-тѣ стѣни, едничкия другарь на мои-тѣ расходки, едничкия, съ когото говоримъ за онова, което ни пълни души-тѣ. Сѣднѫхме на първа-та скамейка срещу мѣсечина-та, и вѣчний литературенъ разговоръ бържѣ се завърза. Трете-то лице, което бѣше съ насъ, сѣдеше мълчаливо и безучастно въ прѣпирни-тѣ ни и само внимателно слушаше. Сами-тѣ прѣпирни за никого нѣма да бѫдѫтъ интересни; азъ по̀-добрѣ ще раскажѫ за единъ епизодъ, който роди у мене мисъль-та да поговорѭ съ читателя за заглъхнѫли-тѣ и ония, които по какви и да е причини мислѭтъ да заглъхнѫтъ, за забравени-тѣ и за ония, които крачѫтъ да заслужѫтъ забравванье-то.

Безъ да усѣтимъ, бѣхме се спрѣли за минута и двама, за да апелираме къмъ чувства-та си за чудна-та игра на мѣсечина-та и „прѣливи-тѣ“ на нейна-та кротка, сладка, като първа-та любовь, свѣтлина. До дѣто се упивахъ отъ нея, другарь-тъ ми стиснѫ рѫка-та и каза: *Великсинъ!* Азъ обърнѫхъ погледа си и видѣхъ единъ побѣлѣлъ вече човѣкъ, който нѣкакъ мѣрно, замислено и „упорито“ вървѣше, самичекъ. Навѣрно и той бѣше излѣзълъ като насъ, плѣненъ отъ чаровность-та на нощь-та. „Тоя човѣкъ се изгуби и

забрави,“ казахъ азъ, щомъ отмина фигура-та, „а колко леко, колко особено, и при всичко това увѣрено и самобитно е онова, което той нѣкога е написалъ.“ — „Той сега нищо не прави, нищо не чете и отъ нищо се не интересува.“ Менѣ ми мина прѣзъ глава-та дръската мисъль, да го събудя, да го въскръся и я казахъ на другаря си. Той се поусмихни и прибави, че Великсинъ е жертва на неблагоприятни условия, които сѫ убили толкова таланти у насъ. И други и други. . . .

Първа-та ми работа, щомъ се върнахъ на поста си, бѣше, да разровя христоматии-тѣ и да прочетѫ двѣ-тѣ извѣстни Великсинови произведения; *„Мисли върху женидба-та“* *) и „Sutor non ultra crepidam“ **). Ето мои-тѣ впечатления и мисли.

Първо-то, *„Мисли върху женидба-та“*, съдържа наистина мисли, а главно съвѣти, язвителни нападки и негодования противъ ония бащи, които женятъ дъщери-тѣ си противъ воля-та имъ. Въ тия „мисли“ има обаче и много чувство. И Великсинъ твърдѣ сполучливо захваща именно съ ударъ по струни-тѣ на чувства-та. Нему инстинктъ-тъ трѣбва да му е казалъ, че, който иска да го придружимъ съ мисли-тѣ си въ царство-то на любовь-та, той не може да замине *покрай* чувства-та ни, а трѣбва да ги пробуди, съживи. Прѣди да почувствуваме дъха на любовь-та, ние не можемъ и да мислимъ за нея. Диямантъ-тъ само съ диямантъ се рѣже, чувство-то само съ чувство се буди и любовь-та само съ любовь живѣе. —

Ти жена невинна,
Ангелска жена,
Ти, красна върбина,
Цвѣте отъ градина
Пълна съ миризма!

Ето начало-то, което ни въвожда, което въ единъ мигъ ни прѣнася въ центъра. А знаете ли на какво прилича това начало? На патоса на ония оратори, които, за да пробудятъ всичка-та умраза къмъ единъ тиранинъ, ни сочатъ негови-тѣ жертви. Прилича, защото е съвсѣмъ противоположно: Великсинъ ни показва всичката прѣлесть на цвѣта, прѣди да ни даде червея, който го е изялъ. На, ето и червея:

При какъвъ трънъ гнусенъ
Гниешъ сега ти!

Ти, душа прѣкрасна,
Всѣкога си въ плачъ;
И, звѣздичка ясна,
По зла честь ужасна
Ти тъмнѣешъ въ мрачъ!

Въ сърдцето ти грѣе,
Огънь и животъ, —
Ала то чернѣе,
Черни сълзи лѣе
При умразенъ скотъ.

---

*) Христоматия, съставена отъ Ив. Вазова и К. Величкова. (Издание Манчовъ, год. 1882, Пловдивъ) т. II, стр. 275 и 276.

**) Христоматия, съст. Ст. Костовъ и Д. Мишевъ. (Издание Дановъ, 1889 *год. Пловдивъ)* т. II, стр. 193 — 6.

И каква лекость, каква „занашность,“ какво суверенно въртѣнье, кълченье, увиванье на езика! О, тия стихове носжтъ явенъ печатъ, че сж се излѣли направо изъ душа-та, че сж се родили такива, каквито ги виждаме. И какъ хубаво се играе съ съдържание-то, не само съ форма-та! Какъ се контрастира, какъ се усилва, какъ се сблъсква прѣзъ всяки два реда чувство-то ни за хубость-та, наивность-та и прѣлести-тѣ на жена-та съ черна-та картина на нейния прозаиченъ животъ.

Втора-та часть (7 строфички) обвинява бащи-тѣ за всичко това, бащи-тѣ, за които „душа-та е безъ интересъ,“ за които само „бурса-та царува,“ а чувство-то, щение-то на човѣка „нито капка лой“ не струва. Пари-тѣ обаче сж корень-тъ на зло-то; тѣмъ бащи-тѣ служжтъ и тѣ ги каратъ —

Да губжтъ вседневно
Красни дъщери,
Да женжтъ момитѣ
Съ голѣмъ уменъ иракъ....

Тая часть е сравнително блѣдна, въ нея нѣма раскошна-та живопись на третя-та:

Не пита душа имъ
Чувства и наклонъ,
Стига дъщеря имъ
Да достигне въ заимъ
Madame Milion.
Гарвань съ гължбица
Адъ ужасенъ съ рай
Свѣтлость съсъ тъмница
Ягне съсъ лисица
Декемврия съ май —
Всичко спогодяватъ
Добри-тѣ бащи,
На всичко склоняватъ
И всичко рѣшаватъ
За пусти пари.

Какъ блѣдни ще се видятъ всякиму ония оди и елегии на „парà-та“, които се писахж подирь тия Великсинови стихчета.

IV-та часть съдържа само нѣкои съвѣти къмъ бащи-тѣ:

„Питай си дѣтето
Баща Арпаганъ
Питай му сръдцето
Па го дай кждѣто
Има то наклонъ
Онова що дава
Блаженство въ тозъ свѣтъ
То не се продава,
Съсъ злато не става
Душевниятъ цвѣтъ.

И най-сетнѣ петя-та:

Азъ ако живѣя,
И имамъ мома:
Безъ да пожалѣя,
Ще си я вѣнчѣя
Съ когото ще тя!“

Признавамъ, че въ всичко това нѣма нѣкоя голѣма мждрость, и не затова се харесва то — менѣ и на други, — а защото е така вѣрно, така игриво и като кристално-прозрачно.

Не е така ясенъ и прозраченъ Великсинъ въ своя-та юмористическа прикаска „Sutor non ultra crepidam.“ *)

*) Отговаря на наше-то: „Простирай се споредъ черга-та си“. Значи още: „Не излизай вънъ отъ свои-тѣ граници.“

„На мишкитѣ царьтъ, славниятъ Гризанъ,
Царь хитъръ и уменъ, и гризачъ избранъ.
Единъ день съсъ свойта любима царица, —
Мишка гордѣлива и сѫща лисица, —
Слѣдъ като направя семейственъ съвѣтъ,
— „Ти, царице, каза, знаешъ, че въ товъ свѣтъ
Мишкитѣ ще иматъ бѫдѫщность голѣма;
За товa навѣрно сѫмнѣние нѣма,
Защото е явно, че нашия родъ
Е най многочисленъ на товъ свѣтъ народъ:
Но ти знаешъ още, царице любима,
Каква борба вѣчна и омраза има
Между насъ, горкитѣ, и клетитѣ котки,
Зли за насъ кръвници, нъ съ хората кротки“ . . . .

Царица-та като чува това, съ плачъ въ хубави-тѣ си миши очички, признава, че е „страшна бѣда“, единъ царь и една царица, като тѣхъ, да бѫдѫтъ принудени да живѣѭтъ въ тъмница, като роби.

Царь-тъ радостно повѣрява на своя-та прѣкрасна половинка плана, който ще ги избави отъ всякой страхъ. И може ли мѫжско сръдце, ако ще да живѣе то и въ мише тѣло, да търпи, когато чуе тия чисто женски, човѣшки почти думи:

«Кажи ми пӧ-скоро, любезна душа,
Защото съмъ, знаешъ, катъ всяка жена
Съвсѣмъ любопитна.»

Планъ-тъ на славния царя Гризана е една модификация на извѣстна-та басня за недоволния, и идея-та на Великсина не е много далече отъ идея-та на тая басня, ако и дѣйствуѭщи-тѣ лица у него да сѫ съвсѣмъ други, ако и у него да се проявява двояка тенденция. Понеже нѣматъ мѫжски наслѣдникъ за славния тронъ, то царь Гризанъ «измислюва» съ каква да е жертва отъ своя страна, да направи една отъ красни-тѣ си дъщери „законна съпруга на ясния синъ на ясно-то слънце.“ И затова

„Безъ да губи врѣме, царьтъ *биръ-бирденъ*,
Провожда званично, на втория день,
Най-важнитѣ трима негови министри
Хитри дипломати, съ умъ и глави бистри,—
Три избрани мишки хранени съсъ лой; —
При ясното слънце проважда ги той,
За да го придуматъ съ сладка хитра рѣчь,
И правѭтъ що правѭтъ, да го склонѭтъ вечь
Да вѣнчѣй сина си, да го задоми
Съ една отъ добритѣ негови моми.“

Отиватъ вѣрни-тѣ посолци при ясно-то слънце, расправятъ му работа-та, описватъ му качества-та на прѣлестни-тѣ госпожици, прѣлестни като всички годеници не само *на*, а и *подъ* слънце-то:

„Красни като цвѣтъ
Умни като змии, кротки като птици“ . . .

„Учени сж много, пъкъ и даровити
Скачатъ като зайци, пѣжтъ катъ щурцитѣ.“

И питатъ, «склонявашъ ли слънце, казвашъ ли аминъ?» На слънце-то се струва малко смѣшно; то не иска навѣрно да бжде „за келнера гений“, та ги праща при *облака*, който може, щомъ поиска, да го затули. Облакъ-тъ, отъ своя страна, ги праща при *вѣтъра*, който по воля-та си распелѣва облаци-тѣ, а вѣтъръ-тъ — при *кале-то* (въ басня-та е канара). Като знаятъ че цѣль-та на господаря имъ е да се намѣри най-силна-та сила, та ако ще тя да е пб-прѣзрена и отъ мишки-тѣ, тѣ не се двоумжтъ да отиватъ, безъ допитванье, тамъ, дѣто имъ прѣпоржчватъ пб-силна-та сила и да ѝ правжтъ сжщи-тѣ комплименти, както и на ясно-то слънце. Най-сетнѣ ония похвални думи за сила-та и слава-та на своя народъ, които тѣ чуватъ отъ най-голѣма-та сила, *кале-то*, сж способни да завъртжтъ глава-та не само на умни-тѣ министри на мишки-тѣ. Тѣ сж и ай-важни-тѣ за идея-та и цѣль-та на автора и тѣ сж ония, които и се струва, че внасятъ малко противорѣчивость между име-то и жщность-та, или пб-право, подробности-тѣ на произведение-то.

«Нъ вий сте отъ мене много пб-голѣма
Сила, прѣдъ васъ, мишки, силата ми нѣма
Най-малката важность. Зжбитѣ ви, ахъ!
Какво не съсипватъ? Отъ вашия страхъ
Като листъ треперж. . . . Вий сте вредомъ вечъ
За тѣла бездушни смъртоносенъ мечъ;
Остритѣ ви зжби прѣдъ нищо не спиратъ:
Дърво, кокалъ, камъкъ, въ всичко се завиратъ;
Желѣзото даже, толковъ ягкъ металъ,
Гризжтъ го, кат' нѣкой прѣсенъ кашкавалъ;
Тѣзи ваши зжби гроба ми копаятъ,
Като ме нападнжтъ, тий вечъ се не маятъ,
И малко по-малко, нъ все постоянно,
Като ми загризжтъ темеля отрано,
Отъ край до край рани наврѣдъ ми отварятъ,
Догдѣто най-послѣ съвсѣмъ ме събарятъ!
Моитъ синъ, обаче, (за да съмъ спокоенъ
Съ съвѣсть-та го казвамъ) *хичъ* не е достоенъ
За зеть и наслѣдникъ на вашъ царь Гризана“.

Намѣсто да се покаже нищожество-то на мишки-тѣ, намѣсто да се вразумжтъ тѣ за тѣхна-та надменность, както би трѣбвало да се чака слѣдъ мото-то «Sutor non ultra crepidam», показва се нищожество-то на свѣтски-тѣ величия и величества, и ирония-та, насочена най-напрѣдъ противъ мишки-тѣ, внезапно се обръща противъ силни-тѣ мiра сего. Намѣсто да видимъ осмѣни мишки-тѣ, защото лакомжтъ за нѣща, които далече надминуватъ тѣхни-тѣ „способности“, ние ги виждаме богато наградени за скромность-та имъ. Не е впрочемъ невъзможно да е искалъ авторъ-тъ да направи ирония-та двойна, което много пжти усилва нейно-то жало, но въ

тоя случай—не, защото се отнима острота-та на първа-та. А първа-та и главна-та ирония беспорно е насочена противъ мишки-тѣ, тия злочести жертви на котка-та, мжчени отъ справедливо съзнание на своето бесилие прѣдъ нея. Но каква пд-голѣма утѣха за тѣхъ отъ онова, което научватъ по свѣта — че надъ всяка сила виси фатална-та сждба—да бжде жертва на една—*котка,* животно, лишено и отъ прѣлести-тѣ и поезия-та на таинствения животъ на мишки-тѣ. — Не би имало нищо погрѣшно, разбира се, въ всичко това, ако послѣдователно и завършено бѣше вплътена тая „релативность" на силни-тѣ міра сего*) и тѣхно-то жалко бесилие, но тогава не трѣбваше мишки-тѣ да се лишжтъ отъ послѣдне-то и най-важно откритие и утѣшение — че не сж котки-тѣ най-силни-тѣ, че и надъ тѣхъ има една котка надъ котки-тѣ. . . .

Но както и да е, а прикаска-та се свръшва съ това, че бащата, щомъ изслушва пратеници-тѣ си, избира самичекъ пд-първенци-тѣ отъ свое-то плѣме и задомява съ тѣхъ дъщери-тѣ си.

„Зло за да не става трѣбва мишка съ мишка да се задомява," казватъ пратеници-тѣ, но читатель-тъ не вижда, въ какво може да състои това зло, толкова пд-вече, защото пд-долу се вижда, че зло-то проистича отъ това, дѣто Гризанъ *забравилъ* да калеса котка-та.

Тоя обратъ пакъ внася ново нѣщо; той казва едно отъ три-тѣ: или Гризанъ се е възгордѣлъ и вече не е трѣсилъ никаква подкрѣпа въ свѣта, или авторъ-тъ иронизира щастие-то на бабалъка и блаженство-то на младоженци-тѣ, или пъкъ и двѣ-тѣ.

Азъ казахъ пд-горѣ, че идея-та на Великсина не е много далече отъ идея-та на извѣстна-та народна басня, която трѣбва да му е послужила за основа. Не е много далече, но пакъ има видна разлика. Въ басня-та се касае да се убѣди единъ недоволенъ отъ сждба-та си човѣкъ, че никога и отъ никоя сждба нѣма да бжде доволенъ, защото всяка добрина води подирѣ си и една злина. У Великсина има и малко отъ тая мисъль: всяка сила има надъ себе друга, но мишка-та, комично-то лице въ произведение-то и центъръ на юмора, получава единъ такъвъ панагирикъ, който може да не е лишенъ отъ ирония, но който я издига много високо. При тия непримирими едно съ друго противорѣчия, при тая дисхармония между отдѣлни-тѣ части, всякой може да се попита, каква роля играе тука изречение-то „Sutor non ultra crepidam." Както е поставена тая сентенция, тоя моралъ, какъвто край зима, той става много истръканъ, понеже прѣдставява единъ некултуренъ, рутиненъ принципъ, понеже се явява като подкрѣпа на българска-та ограниченость, скромность, отвръщение отъ смѣло-то, дръзко-то и широки-тѣ кржгозори. Тогава, когато Великсинъ е писалъ това, българия не е имала голѣма нужда да слуша уроци за скромность. Но тогава падатъ първи-тѣ сѣмена за оня плѣвелъ, отъ който днесь заглъхва пшеница-та. Великсинъ е уловилъ ново-то движение въ първо-то му прък-

*] На подобие на Хаджи Ахилово-то: желждъ-тъ храни свине-тѣ, свине-*тѣ хранжтъ насъ;* ние хранимъ турци-тѣ; турци-тѣ хранжтъ султана; сул-*танъ-тъ храни бълхи-тѣ;* бълхи-тѣ може и тѣ да хранжтъ други бълхи. . . .

нуванье. Ако бѣше се развивалъ той до сега, то ние можемъ си прѣдстави какъ би се видѣли опозорени днешни-тѣ му съврѣменици, днешна-та гороломовщина. Наистина, Великсинъ има вече единъ наслѣдникъ отъ втори или трети поясъ, нъ той още не си е намѣрилъ пѫтя. Дума-та ми е за Ст. Михаиловски, тоя вълкъ, който обича да си стѣга сръдце-то съ овча кожа, тоя сатирикъ, който, както и много други, си губи врѣме-то, дѣца да учи и нѣжни лирически стихчета да пише, стихчета, на които съ тежка-та си рѫка прѣчупва кръста въ деня на зачатие-то.

За да бѫде пълень спасъкъ-тъ не само на мои-тѣ въсхищения, а и на мои-тѣ недоумения, ще прибавѭ, че хомеровско-то повтаряньe на едни и сѫщи думи (слънце-то, облакъ-тъ, вѣтъръ-тъ, кале-то говорѭтъ почти еднакво) прави малко еднообразна тая одиссея на мишки-тѣ. Великсинъ е забравилъ, че това повтаряньe за насъ днесь е уморително дори у Хомера и че ако тая уморителность не е голѣма, то Хомеръ това го дължи на своята *наивность*. У „Sutor non ultra crepidam" вмѣсто наивность намираме юморъ, а юморъ-тъ става и уморителенъ и бесиленъ, когато се повтаря, защото става наивенъ и съ това — мъртъвъ.

Впрочемъ, азъ не мислѣхъ да се взирамъ толкова въ техника-та и въ подробности-тѣ на единъ анализъ. Тия дребни нѣща нѣматъ и нужда отъ анализъ — въ тѣхъ всичко лежи на повръхность-та и малки-тѣ противорѣчия въ композиция-та не сѫ отъ рода на ония, които правѭтъ четенье-то и наслада-та отъ него невъзможни. Само острий ножъ на естетическия анализъ, съ който въ живота рѣдко си служимъ, а и въ литература-та твърдѣ рѣдко, изравя всички-тѣ дреболии, за да ги *съчете,* да ги синтезира въ едно цѣло. Но въ това ново цѣло частности-тѣ вече малко важѫтъ и присѫда-та се гради върху комплекса, а стойность-та на тоя комплексъ не се намалява отъ колебания-та и трудни-тѣ стѫпки на таланта, понеже тия стѫпки сѫ найсилний доказъ, че талантъ-тъ крачи. Въ „Мисли за женитбата" тоя талантъ се движи въ едно неоградено отъ нищо поле; тамъ той е напълно свободенъ; тука задача-та става пò-сложна, искания-та пò-строги и недисциплинираний още духъ вѣщо подхваща плуванье-то, но не може безврѣдно да исплува, защото рѫка-та още нѣма лекость-та на виртуоза.

Интересно е отношение-то на басня-та къмъ „мислитѣ"; прилика-та въ основа-та и на двѣ-тѣ е поразителна: не само у хора-та, а и у мишки-тѣ жена-та е жертва на хладния интересъ. Едва ли Великсинъ е съзналъ тая прилика, едва ли е искалъ той съзнателно да ѭ прояви, нъ тя за насъ е важна, като всяки психически документъ: тя ни доказва, каква вѫтрѣшна послѣдователность има въ трудове-тѣ на една рѫка, какви подземни нишки съединяватъ и найдалечни-тѣ на гледъ фиданки. Тоя документъ отъ своя страна растваря прѣдъ насъ една перспектива, която ако можеше да стане пò-широка и пò-дълбока, щѣше да ни освѣти единъ отъ пулсове-тѣ на едно цѣло битие, или, както казва Хайне, на единъ свѣтъ.

К. Стоянтовъ.

ИЗЪ ЕТЮДИ-ТѢ

за стихотворна-та поезия

на

Ивана Вазова.

IV *).

Зефире приятний, ти вѣчно кръстосвашъ
Простори-тѣ морски бескрайни,
Отъ дѣка товъ хладъ благовонни доносвашъ?
Тѣзъ стонове, пѣсни омайни?
— Хладъ-тъ упоителни взехъ отъ море-то
Отъ страстний въстокъ — аромата,
Ефирна-та пѣсень приехъ отъ небето,
Въздишки-тѣ вехъ отъ земя-та.

Италия Стр. 9.

*
* *

. . . *Ти кога ще хвръкнешъ,*
Скръбь, гостенко зла?
Хвръкни, защо не хвръкнешъ? —
— *„Азъ нѣмамъ крила.“*

Италия, стр. 7.

Въ сбирка-та отъ лирически стихотворения, която носи име-то „Италия,“ Вазовъ послѣденъ пжть раскри сръдце-то си: петь години има отъ тогава, а той освѣнь „Сливница,“ която излѣзе слѣдующа-та година (1886) и въ която трептжтъ съвсѣмъ други струни, не е издалъ нищо чисто лирическо. Лирически-тѣ звуци въ „Италия“ сякашъ, че сж били опрѣдѣлени да завършжтъ „лирическа-та“ епоха на неговото творчество. И тѣ заслужватъ тая честь: тѣ сж въсхитителни, като една италиянка, тѣ сж мили, като нейни-тѣ черни пламенни очи, страстни, умилни и тжжовни, като нейни-тѣ любовни „пориви.“ „Италия“ е майска-та китка, тя е трындафилъ-тъ въ оня вѣнецъ, съ който потомство-то ще увѣнчѣе чело-то на *първия,* на най-честития български поетъ . . .

Но българска-та публика, казваше моя приятель И . . . , не разбра „Италия,“ тя не видѣ онова море отъ поезия, не се упи отъ ония благоухания, които пълнжтъ тая чудна, ако и малка градинка . . . Едно убийствено убѣдително доказателство, че българска-та публика наистина не бѣше готова да разбере „Италия“ и да се наслади отъ нея, ни дава българска-та критика отъ 1885 Критика-та, както казватъ мнозина авторитетни списатели . . . , трѣбва всякждѣ и всякога да изразява само възгледи-тѣ на по̀-просвѣтена-та часть отъ публика-та — и друго нищо. Най-добрий

---

*) Глава I, II и III отъ тия етюди сж печатани въ „Трудъ,“ 1888 г., *втора годишнина,* кн. V стр. 623 и кн. VI 757.

критикъ е оня, който не прави друго нищо освѣнь това; който не се въсхитява отъ хубости, които не би били въ състояние да въспламеніѫтъ, да трогнѫтъ съврѣменници-тѣ му; който никога не негодува противъ онова, което ги привежда въ свещенъ въсторгъ...., който, съ една дума, служи само като единъ тълкуватель, като едно ехо на обществени-тѣ чувства. Въ това отношение критика-та на „Италия" отъ г. П. П-ева*) е образцова. Тя навѣрно ще съдържа всичко, което нѣйдѣ или нѣкога се е говорило и разсѫждавало за Вазовата „Италия" и за лошавина-та на нейни-тѣ стихове.

Прѣди да влѣземъ въ подробности и да направимъ нѣкои бѣлѣжки за отдѣлни пасажи и стихотворения, нека ни бѫде позволено да прѣпишемъ и да придружимъ съ нѣкои коментарии най-важни-тѣ мѣста на тая критика.

„Въ пò-вечето отъ свои-тѣ италиянски (?) стихотворения г. Вазовъ описва хубости-тѣ на море-то, вълни-тѣ, *исказва своя въсторгъ*, свои-тѣ чувства и мисли, *които е породила въ него италиянска-та природа.* Много отъ стихотворения-та сѫ исторически спомени за миналото на Италия, спомени, които сѫ пробудени у автора отъ исторически-тѣ развалини, статуи, музеи, паметници и други. *Всякой който прочете съ внимание цѣла-та сбирка, ще забѣлѣжи, че въ неѭ се описватъ само хубави-тѣ картини, само сладки-тѣ чувства на автора (?), само негови-тѣ въсторги отъ природни-тѣ и исторически хубости на Италия.* За съврѣменна Италия автора почти не пише нищо; за съврѣменни-тѣ италиянци той не споменува, като че тѣхъ той не е виждалъ, като че той се е отвръщалъ отъ съврѣменния животъ съ негови-тѣ пороци, мърсотии (!), негови-тѣ идеали, надѣжди, стремления и мечти. Съ малки исключения поезия-та на г. Вазова е *усладителна* (!?); тя е пѣсень на любовникъ, който *не вижда друго, освѣнь рози; авторъ-тъ не се коснува до шипове-тѣ, до бодилье-тѣ на живота, до всичко онова, което би възбудило тѫга, жалость, скръбь и укоръ.* Като описва Помпея, авторъ-тъ говори за себе си, че (?!)

„Въ моитѣ грѫди тай се
Цѣлъ свѣтъ, що вдъхва страхъ,
Олтари запустѣли
И идоли въ прахъ."

Но тѣзи свои тайни той не ще искаже прѣдъ хора-та:

„Но тѣ подъ ключъ сѫ вѣчно
Въ дълбока тъмнина
И никой чичероне
Не може ги узна.

Въ стихотворение-то „на единъ нещастенъ поетъ," Вазовъ съвѣтва послѣдния така:

Не казвай *ранитѣ си на душата;*
Свѣтътъ на чужди гробъ сълзи не лѣе.
Но, ако можешъ, смѣй се прѣдъ тълпата,
За да не може тя да ти се смѣе."

---

*) В. Период. спис. на бълг. книж. др. въ Срѣдецъ, год. II, кн. XII, стр. 125.

Всичко това показва, че авторъ-тъ *не намѣрва за нуждно да разваля настроение-то си съ тжжовни мисли.* Заради това, увѣрени сме, че сбирка-та ще услади мнозина, но нѣма да ги накара да се замислжтъ, *нѣма да възбуди у тѣхъ житейски въпроси, които да ги беспокоіжтъ и смущаватъ, които да засѣднжтъ въ душа-та имъ. Струва ни се, че животъ-тъ на Италия не е тъй безъ тръне и бодиле,* както е нарисуванъ отъ г. Вазова въ негови-тѣ лирически стихове."

Половина-та, ако не двѣ-тѣ трети отъ исказани-тѣ въ тоя пасажъ думи, прѣдизвикватъ противорѣчие, но подчертани-тѣ сж не само невѣрни и погрѣшни, а и нагло противорѣчжтъ на очевидни и необорими факти. Да се каже за „Италия," че описвала само хубави-тѣ картини, само сладки-тѣ чувства, значи да се констатира най-убѣдително, че тая нещастна „Италия" не е разбрана, за да не кажемъ, че не и прочетена. Който не вижда „шиповетѣ и бодили-тѣ и всичко-онова, което възбужда тжга, жалость, скръбь и укоръ" — който не вижда туй въ „Италия," той трѣбва да не може или да не иска да гледа и да вижда. А най-чудно-то е, че г. П. П-евъ прави тия заключения, при всичко, че ония стихове, които му служжтъ за доказателство, говорятъ друго и доказватъ тъкмо опако-то на исказано-то отъ него.

Ако чувство-то, исказано въ тоя куплетъ:

„И въ мои-тѣ гжрди тай се | Олтари запустѣли
Цѣлъ свѣтъ, що вдъхва страхъ: | И идоли във прахъ" —

— ако това чувство е *сладко,* то ние не знаемъ, кое чувство може да се нарече *горчиво*).* Г. П. П-евъ казва, че Вазовъ бѣгалъ отъ тжжовни-тѣ мисли, за да не си разваля настроение-то. Истината е, че той *дири* тжжовни-тѣ мисли, че той *рови и чопли изъ най-весели-тѣ картини* и чувства, за да намѣри въ тѣхъ нѣкоя точка, о която да се закачи острий шипъ на негова-та *страшна* сърдечна болка. Скърбь-та му е такава, щото би трѣбвало да се каже, че колкото го гони тя, толкова по-вече ж гони той самъ и

---

*) Четецъ-тъ трѣбва да има прѣдъ видъ, че тѣзи редове сж взети изъ едно стихотворение („Въ Помпея," стр. 44—45), въ което поетъ-тъ сравнява развалини-тѣ на злочеста-та Помпея съ счупени-тѣ кумири и рухнжли идеали на сърдце-то си. На думи-тѣ:

Палати-тѣ сж глухи, | Комири-тѣ сломени
Форумътъ не гърми | Прѣглупаво стърчжтъ
Във мраморнитѣ бани | Изъ улицитѣ пусти
Струята не шуми. | Столѣтия-та спжтъ."

— На тия думи за Помпея, сж противопоставени думи-тѣ:

Тукъ нищо ме не чуди | Първъ пжть ли виждамъ азъ?
Не си задавай трудъ | И въ менъ една Помпея
Развалини гробове | Се крие тоя часъ".

Ние мислимъ, че онзи, чието сърце се намира въ такова ужасно положение, чието сърце е било покрусено отъ такива вжтрѣшни вихри и пламъци, които искатъ да се равнжтъ съ помпейски-тѣ,—той трѣбва никакъ да не е билъ расположенъ за весели прикаски и за *сладки* стихове, а слѣдователно и никакъ *да не е* писалъ такива.

не се отдѣля отъ неѭ. Той като че намира едно сладострастно упоение да тъне, да плува въ скръбь-та си, той като че се е слѣлъ съ неѭ, защото е прѣстанѫла да го души, *защото се е обърнѫла на поезия* и *неволно се излива въ звучни стихове.* Пð-нататъкъ ние ще имаме случай още единъ пѫть да поговоримъ върху това чувство, което владѣе въ сбирка-та и да посочимъ пð-подробно, въ какво се състои негова-та психологическа природа, а за сега ще стига само толкова, ако кажемъ, че то е до нѣйдѣ исключително чувство, че то е „моментъ" въ развитие-то на много хора, които сѫ вървѣли по извънредни, опасни и неправилни пѫтища, че то и всички-тѣ тия стихове ще бѫдѫтъ напълно понятни само на ония нещастни щастливци, които сѫ го люлѣяли въ сърдце-то си. Както всяко чувство, и то е неопрѣдѣлимо съ думи, но то много прилича на оная чудна и божествено-сладка меланхолия, която прониква въ наша-та душа заедно съ искра-та на първа-та любовь . . .

Г. П. П-евъ се лъже и въ това дѣто мисли, че въ „Италия" нѣмало житейски въпроси, които да *беспокоѭтъ и смущаватъ, които да засѣдѫтъ, въ душа-та.* О, въ „Италия" има много житейски въпроси, но тѣ не сѫ отъ оня родъ, който може би търси г. П. П-евъ; тѣ не сѫ ежедневни въпроси, тѣ не сѫ въпроси за прѣхрана, нито пъкъ сѫ въпроси отъ социялно естество. — Тѣ сѫ много пð-скрити, пð-трудни, пð-дълбоки и мѫчителни — тѣ сѫ отъ ония вѣчни въпроси на метежно-то човѣшко сърдце, които човѣшкий духъ е бисиленъ да рѣши и жалка-та човѣшка наука е бесилна да смири.

Колкото за оная часть отъ приведена-та пð-горѣ тирада, именно за бѣлѣжка-та, че Вазовъ въ сбирка-та си „Италия" не поменувалъ за съврѣмена Италия и съврѣменни-тѣ италианци, ние не смѣемъ да си вѣрваме очи-тѣ и никакъ не можемъ да си ѭ обяснимъ другояче, освѣнь като прѣдположимъ, че въ 1884, а особено 1885 година, въ която се извършихѫ велики прѣврати, въ България е царувала и съвършено оригинална — българска — естетика. Какво общо има Вазова-та „Италия" съ Италия-та на Криспи и на краля Умберто? — Име-то и друго нищо! Защо да се очудваме тогазъ, че поетъ-тъ не говорилъ за днешна Италия и не описвалъ обществено-то положение и мизерия-та на италиянско-то население? На основание на кой естетически принципъ, на основание на кои правила за поезия-та, за лирика-та, можемъ да искаме отъ поета всичко това? Той е толкова длъженъ да ни даде всички тия „свѣдения," колкото единъ економистъ, или социологъ въ свое-то съчинение за Италия би билъ дълженъ да ни прѣдложи Вазови-тѣ стихове. Ние не отричаме на поезия-та право-то да се занимава и съ социални въпроси, ние не искаме да доведемъ до крайность принципа на „чиста-та поезия"*), нито пакъ желаемъ, при всичка-та си любовь

*) Всичкий споръ между социялно и чисто искусство е плодъ само на едно недоразумение. Истинский поетъ не може да не бѫде „социяленъ," въ найширока-та, а не въ тѣсна-та, искълчена-та смисъль на тая дума. И най-великий идеалистъ *Шиллеръ* е огледало на общество, и най-социялний отъ русски-тѣ поети, Некрасовъ, иска отъ поезия-та прѣди всичко да бѫде прѣкрасна, да бѫде художествена. Право казва Lemaître, французский съврѣмененъ критикъ, че никой не е искалъ искусство за искусство, а искусство за — красота.

къмъ задоблачния, Шиллеровския поетиченъ миръ, щото всяка поезия да бжде небесна; но пакъ настояваме на това, да не се иска отъ никого онова, което не е длъженъ или не е искалъ да извърши.

Противъ отдѣлни-тѣ бѣлѣжки на г. П. П-ева-та критика ние нѣма много да кажемъ; ще стига само да отстранимъ двѣ-три недоразумения. За стихчета-та:

Рало;	*Лодка*:
Родни-тѣ полени	Мойта скорость гони
Мили сж за мене.	Други небосклони.

Г. П. П-евъ казва, че рало-то думало „доброутро,“ а лодката отговаряла „купихъ си калпакъ,“ съ други думи казано, той не намира никаква свръзка между думи-тѣ на рало-то и на лодка-та. Не може да се откаже, че въ тия редове има единъ малъкъ скокъ, че външна-та връска липсва, нъ отъ туй липсва ли и вжтрѣшна-та, логическа-та?—Понеже лодка та има работа все съ небосклони, то твърдѣ е естественно, че говори и съ рало-то *„въ свои термини,“* на своя езикъ, съ думи, взети изъ нейния крмгъ,—че на поляни-тѣ противопоставя небосклони-тѣ и дори като че нарича сами-тѣ поляни „небосклони.“ Ако рало-то кажеше: „Менѣ ми сж мили родни-тѣ поляни, моя небосклонъ“, — тогава думи-тѣ на лодка-та щѣхж да иматъ и външна свръска съ негови-тѣ думи; но онова, което рало-то не казва и не може да каже, лодка-та го подразбира и казва. Онова, което на езика на рало-то се нарича „родни поляни,“ сжщото нѣщо на языка на лодка-та носи име то „небосклони.“ Цѣлий разговоръ е написанъ въ този ironически тонъ; външна-та свръзка липсва на нѣколко мѣста. И не можеше да бжде другояче; рало-то и лодка-та принадлежжтъ на два различни свѣта и тѣ, поради това, само на половина се разбиратъ. Вазовъ е въспроизвелъ въ този разговоръ едно толкова познато и обикновено явление, щото не можемъ да не се чудимъ, какъ г. П. П-евъ не е угадилъ това и не е разгледалъ стихотворение-то отъ тая гледна точка. Тогава той не само, че не би поискалъ да сравни тънка-та ирония, на поета съ банално-то „добро-утро“ и „купихъ си калпакъ,“ но и цѣло-то стихотворение би призналъ за единъ искренъ, отривистъ и логически беспороченъ диалогъ. Но г. П. П-евъ нийдѣ не се е взиралъ въ тайни-тѣ на поета, нийдѣ не ги е раскривалъ.

Още по релефно се отразява несъстоятелность-та и повръхность-та на наша-та публика въ г. П. П-евото обяснение на единъ другъ куплетъ, зетъ изъ стихотворение-то „Байронъ“:

Ти много идоли вдигà, ломй!	Заспа, а твойто име все гърми
Послѣдний викахж свобода!	На Омира подъ небесвода.

За тия стихове г. П. П-евъ казва, че били съвсѣмъ безсмислени и нелогични и пита „кои сж тия послѣдни, които сж викали свобода?“ Тука г. П-евъ дори не се е взрѣлъ да види, че Вазовъ не казва *послѣдни,* а *послѣдний* и да бѣ се взрѣлъ, едва ли можеше *да открие* тая бесмислица, защото ж нѣма. Тука ние виждаме само

едно испусканье на подлога и то малко извънредно испусканье, защото той не се повтаря въ сѫщо-то число — въ множественно-то, а въ единствено-то:

„Ти много идоли вдига ломи. Послѣдний твой идолъ викахж свобода.“ Ние не виждаме никаква трудность да се намѣри подлога въ втория стихъ, и поетъ-тъ едвали може да се укори за тая „волность.“ Такива и много пò-голѣми волности могжтъ се намѣри безъ брой въ много европейски поети съ всемирна извѣстность.

Но най-важний недостатъкъ на г. П. П-ева-та критика е, може би, тоя, че нито за едно стихотворение не е показано подробно, въ какво състои негова-та хубость или лошавина, че нийдѣ не е зададенъ въпросъ-тъ: „защо“ и не е отговорено на него, че съ една дума критика-та нито за единъ случай не е дала мотиви-тѣ на своята присжда. А критика-та, безъ сжмнение, само тогава просвѣтява и развива вкуса, само тогава е критика, когато не работи само *съ естетическо чувство,* а съ *естетическо сжждение,* когато не само *исказва,* а и *доказва.* Естествено е, че на много мѣста критика-та може да се задоволи съ отбѣлѣжванье непосрѣдствено-то чувство на самия писатель, защото довѣрява и на непосрѣдствено-то чувство на своя развитъ четецъ; но тамъ, дѣто четци-тѣ съ развито и тънко естетическо чувство сж *малко,* тамъ тия мѣста трѣбва да бждатъ колкото е възможно по малобройни. И не само не е анализирано нито едно стихотворение, но трѣбва да прибавимъ, че и не сж посвѣтени нито по двѣ три думи за опрѣдѣлянье душевно-то състояние на поета, на онова душевно състояние, което ражда такива лирически творения. А беспорно е, че тия лирически стихове сж отъ такъвъ родъ, щото ако иматъ нѣкакво значение, то може да бжде само това: тѣ въплътяватъ едно прѣкрасно, всеобщо чувство и сж проникнжти отъ една лека, обаятелно-хармонична, „ефирна“ форма. При това форма-та и съдържание-то сж тъй хармонично слѣни, тъй сполучено избрани, щото ти се струва, че образуватъ една дивна мелодия*). Но най-главний въпросъ е: заслужва ли това чувство да бжде кристализирано въ тия стихове, заслужва ли то наше-то внимание? Не е ли то съвършено частно, мимолетно, модно? Не е ли отъ рода на ония, които прѣживѣва само поетъ-тъ или само негови-тѣ съврѣменници? Ето кое може и трѣбва да бжде критериумъ-тъ за величие-то или нищожество-то на Вазова-та лирика и цѣла-та Вазова поезия, ето отъ какво ще зависи: да ли вѣкове или години ще живѣе име-то на Вазова.

Въ Розова-та долина. 1890, май, юний.

Д-ръ К. Кръстевъ.

---

*) Нѣма да бжде прѣувеличено, ако кажемъ, че понѣйдѣ форма-та и думи-тѣ съвсѣмъ се заличаватъ и четецъ-тъ *непосрѣдствено* става зритель на душевни-тѣ вълнения на поета.

ШЕИКСПИРЪ И ПАКЪ ШЕЙКСПИРЪ.

От В. Гете.

Толкова е говорено за Шейкспира, щото ни се струва, че нѣма какво по-вече да се каже върху него; но отличителна черта на гения е, да възбужда вѣчно ума. Азъ ще разледамъ тоя пжть Шейкспира, испърво като поетъ, послѣ ще го сравнж съ древни-тѣ и съврѣменни поети, и най-сетнѣ ще го разгледамъ като драматически поетъ. Ще се помжчж да отбѣлѣжж резултати-тѣ, до които негово-то подражание е довело и може да доведе. Ще одобрж ония идеи, исказани прѣди мене, които повторж; ще отхвърлж съ една дума тия, които не одобрявамъ, безъ да влизамъ въ прѣпирни.

I. Шейкспиръ, разгледанъ като поетъ.

Най-висша-та точка, до която единъ човѣкъ може да достигне, е да съзнае свои-тѣ мисли и чувства; това е самопознание-то, което му помага, за да проникне и въ душа-та на други-тѣ. Има хора, които се раждатъ прѣдрасположени къмъ това наблюдение и които знаѭтъ малко по малко да го насочѭтъ къмъ една практическа цѣль. Свѣтъ-тъ и негови-тѣ дѣла, разгледани отъ една възвишена гледна точка, ни даватъ тая опитность; поетъ-тъ така сжщо се ражда съ тия прѣдрасположения, но той не си служи съ тѣхъ за достиганье нѣкоя прѣка и земна цѣль; цѣль-та, която той прѣслѣдва, е възвишена, идеална, обща. Като наричаме Шейкспира единъ отъ най-велики-тѣ *поети,* съ това ние казваме, че никой не е проникваль свѣта, като него, че почти никой не е знаялъ да даде на читателя си едно по-високо самопознанье. И наистина, благодарение на него, свѣтъ-тъ става за насъ напълно проницаемъ; ние достигаме изведнажъ да станемъ довѣреници на добродѣтель-та и порока, на величие-то и нищожество-то, на благородство-то, прѣстжпление-то и пр., и това чрѣзъ най-прости срѣдства. Ако потърсимъ, кои сж тия залѣганье, най-напрѣдъ ще ни се испрѣчи несжмнѣно-то му старание да ни *извади всичко прѣдъ очи;* нъ това е само една илюзия. Творения-та на Шейкспира не сж създадени за физически-тѣ ни очи. Да се обяснж. Око-то може право да се нарече едно отъ наши-тѣ най-чисти чувства; то е, което ни прѣдава най-лесно видими-тѣ нѣща по най-възвишенъ начинъ и най-бързъ. Шейкспиръ се отправя винжги къмъ наши-тѣ вжтрѣшни чувства, и по такъвъ начинъ, щото въображение-то въ насъ се одушевява и събужда тутакси. По тоя начинъ се произвожда твърдѣ голѣмъ ефектъ, който ние не можемъ да си изяснимъ; така се обяснява оная илюзия, която ни кара да вѣрваме, че всичко прѣдъ очи-тѣ ни се върши въ дѣйствителность. Изучвани внимателно, пиеси-тѣ на Шейкспира ни се виждатъ много по-богати съ дълбоки думи, отъ колкото съ дѣйствия. Той изважда наявѣ онова, което лесно може да се въобрази и което, съзърцавано съ въображение-то, е още по-хубаво, отъ колкото видено съ очи-тѣ. Духъ-тъ въ Хамлета, магйосници-тѣ въ

Магбета и много ужасни сцени добиватъ смисълъ само чрѣзъ прѣработванье-то на въображение-то. Шейкспиръ само за въображение-то е писалъ толкова малко испомежду поставени сцени, защото въ четенье-то тѣ прѣминуватъ прѣдъ насъ бързо и произвождатъ добъръ ефектъ; при прѣдставление, напротивъ, тѣ смущаватъ, дори уморяватъ и дотегватъ. Слѣдователно, *сила-та на Шейкспира се крие въ живи-тѣ думи, които той е расхвърлялъ навредъ.* Това лесно се забѣлѣжва, когато пиеси-тѣ му се четжтъ съ високъ гласъ; слушатель-тъ не е отвлѣченъ ни отъ точность-та, ни отъ фалшивость-та на актьорско-то игранье. Нѣма пò-високо и пò-чисто наслаждение отъ това, да земешъ, съ затворени очи, да повтаряшъ, не да декламирашъ, една Шейкспирова пиеса съ естественъ, вѣренъ гласъ. Така се прослѣдва нишка-та, около която се върти течение-то на събития-та. Ние си прѣдставяваме твърдѣ добрѣ извѣстни-тѣ образи на дѣйствуващи-тѣ лица, споредъ обрисовката на поета. Въ сжщность това е серия отъ думи и разговори, въ които ни се показва наявѣ онова, що се върши въ души-тѣ. Всички-тѣ актьори като че ли сж се съгласили върху тая точка, да не ни оставятъ нищо, което да бжде тъмно или сжмнително; герои и прости солдати, господари и роби, царье и пратенници, дѣйствуватъ да доведжтъ до тоя резултатъ. Онова, което една душа концентрира и пази съ беспокойство въ свои-тѣ дълбочини, се проявлява тука неудържимо на пълна и свободна дневна свѣтлина. Ние виждаме живота въ цѣла-та негова истина, и не знайме какъ го виждаме.

Шейкспиръ се слива съ душа-та на свѣта; той ѭ прониква, както тя сама себе си; и за двама-та нѣма нищо скрито, но душа-та на свѣта пази тайна-та на събития-та, тя не ги издава, прѣди тѣхно-то завършванье, и дори когато тѣ сж прѣминжли, тя често пакъ ги пази сама за себе си. Напротивъ, въ духа на поета е да ни издава всички-тѣ тайни. Негови-тѣ думи ни ги откриватъ, ако не винжги прѣди събития-та, то непрѣменно тогава, когато тѣ сж вече свършени. Могжществений и порочний человѣкъ, мрачний и честний, увлѣченний отъ страсти-тѣ си, мирний съзърцатель — всички носжтъ свое-то сърце въ ржцѣ-тѣ си; често, противъ всяка вѣроятность, всички поети сж празни бъбрици. Трѣбва тайна-та да бжде издадена, тъй като и сами-тѣ камене би ѭ извадили наявѣ; и неодушевени-тѣ прѣдмѣти игражтъ свой-та роля и тъй сжщо говорятъ. Стихии-тѣ, феномени-тѣ на небе-то и земя-та, море-то, гръмотевица-та свѣткавица-та, диви-тѣ звѣрове, издигатъ своя гласъ. Тѣ се явяватъ често, но само подъ форма-та на образи и спомагатъ винжги за освѣтление на ситуации-тѣ и за разяснение на нѣкой извѣстенъ фактъ. Съкровища-та на образования свѣтъ трѣбва тъй сжщо да се появжтъ; искусства, науки, занаяти, различни индустрии — всички ще принесжтъ своя-та дань. Поеми-тѣ на Шейкспира сж единъ голѣмъ пазарь, пъленъ съ животъ. На родна-та си земя длъжи той това богатство; Англия, заобиколена отъ всички-тѣ страни съ море, покрита съ мъгли и облаци, распростираше вече своя-та дѣятелность вънъ отъ прѣдѣли-тѣ си, надъ вселенна-та. Поетъ-тъ е живѣлъ въ

една велика и благородна епоха; той ни е показалъ съ една голѣма ясность възвишенность-та на ума си; тая възвишенность го е тласкала често въ крайность, но той не би дѣйствувалъ така силно върху насъ, да не бѣ се турнилъ наравно съ своя вѣкъ, тъй богатъ съ дѣятелность. Никой не е прѣзиралъ пò-вече видима-та външность на облѣкла-та; въ замѣна на това той е знаялъ прѣвъсходно различни-тѣ маски, които има човѣшка-та душа; отъ тая гледна точка, нрави-тѣ на всички народи, прѣзъ всички врѣмена, сж сжщи-тѣ. Казватъ, че той е изобразилъ много добрѣ римяни-тѣ; споредъ мене, едва ли; негови-тѣ римяни сж отъ глава до пети сжщински англичани; но това сж человѣци, истински человѣци, и слѣдователно римска-та тога, която той мѣта отгорѣ имъ, до нѣмай кждѣ имъ прилича. Ако ние единъ пжть за винаги се туримъ на тая гледна точка, ще намѣримъ, че негови-тѣ анахронизми заслужватъ похвала, че тъкмо тия грѣшки даватъ толкова животъ на негови-тѣ творения.

(Слѣдва.)

ДВѢ ДУМИ ЗА БЪЛГАРСКА-ТА ЛИТЕРАТУРНА ЧЕСТНОСТЬ.

(Списания-та и тѣхни-тѣ абонати).

Единодушни вопли пълнжтъ редове-тѣ на наши-тѣ периодически списания отъ първия день на тѣхно-то сжществуванье: вопли за пари, за абонати, за честни платци. Азъ най-напрѣдъ мислѣхъ, че само днесь, само въ свободна България свирѣпствува тая конституционна слободия да се не плаща за книги, но какво бѣше моето очудванье, когато видѣхъ, че и Раковски пѣе тая жална пѣсень. Прочетѣте негови-тѣ писма въ книга-та на Чернева и кажете: нѣматъ ли право днешни-тѣ абонати?

Може нѣкой да помисли, че то проистича отъ друга една пò-голѣма и пò-широка черта въ българския народенъ характеръ, *нехайство-то.* Може, но много се различава отъ него, защото съдържа въ себе си и голѣма доза *нечестие*, страшно лишение отъ *чувство за честь* и за *нравствена чистота. . . .*

Има нѣколко вида нечестни абонати въ България. Най-лоши-тѣ сж ония, които пишжтъ писма съ слѣд. съдържание: „. . . Моля да ми испратите излѣзли-тѣ до сега книжки на издаваемо-то отъ васъ списание. Пари-тѣ ще получите съ първа поща слѣдъ получванье-то на книжки-тѣ Ви (или въ начало-то на слѣд. мѣсецъ).“ Поласканъ отъ внимание-то, издатель-тъ праща. Минуватъ първи-тѣ и втори-тѣ пощи, минуватъ начала-та на нѣколко мѣсеца, а неговий обожатель не дава бѣлѣгъ за животъ. Най-добро-то срѣдство е, щомъ мине срокъ тъ, да се похарчи малко трудъ и 5 ст. за 1 отв. писмо: „Умолявате се да повърнете книжки-тѣ съ първа поща. Въ противенъ случай ще Ви бжде публикувано име-то.“ Но колцина сж тия груби издатели въ вѣжлива България, които ще поискатъ *да бждатъ толкова* неделикатни? Кой ще бжде въ България тол-

кова Дѣятеленъ акуратенъ? Това не е Германия, а ориентъ. „Трудъ“ отъ двѣ-три години плаши свои-тѣ абонати, но азъ съмъ увѣренъ, че той не е накаралъ и на 100 десеть отъ тѣхъ да си пратѭтъ пари-тѣ, защото не е публикувалъ още ни едно име.

Вторий видъ абонати сѫ ония, които приниматъ единъ журналъ, защото имъ се праща, не защото го искатъ. Това натрапянье, това комай насилствено абониранье не е толкова похвално търгуванье; бесчестно не е, но и достолѣпно не е. Единъ тежъкъ търговецъ нѣма да ходи по кѫщя-та да моли хора-та да купуватъ. Но никой честенъ човѣкъ нѣма да си ушие дрѣхи отъ испратения платъ и кога му поискатъ пари, да каже: „да не си ми пращалъ; искалъ ли съмъ ти?“ А за списания-та хиляди до сега сѫ казали това.

Най-малко нечестие има въ ония абонати, които не плащатъ абонамента си, защото никой не имъ го е искалъ. А такива сѫ 99% отъ всички-тѣ частни платци. 1% сѫ ония, които сѫ оттръсили отъ душа-та си и послѣдни-тѣ дири отъ чорбаджилъка и които не се срамуватъ да си пратѭтъ пари-тѣ или да отидѭтъ „саморѫчно“ въ администрация-та на единъ журналъ и да се абониратъ. Затова, който би поискалъ у насъ да събере 1000 л. абонаменти, трѣбва да плати 700 на единъ събирачъ и да се благодари, ако събирачъ-тъ излѣзе толкова честенъ, щото да открадне само ½ отъ събрано-то.

Но кои сѫ непосрѣдствени-тѣ причини на всичко туй?

Всички-тѣ нѣмамъ охота да търсѭ и ще се задоволѭ съ една отъ най-главни-тѣ: нечестие-то на издатели-тѣ на български-тѣ списания и вѣстници. Колко журнали изникнахѫ въ България отъ 1880 година на самъ и колко отъ тѣхъ умрѣхѫ прѣди да навършѭтъ и първа-та си година? Тѣ сѫ толкова много, щото би трѣбвало обратно да запитамъ: колко отъ тѣхъ не умрѣхѫ, колко живѣхѫ по една или пò-вече *цѣли* години? Не вѣрвамъ да сѫ пò-вече отъ 5 или най-много 10 на 100! Значи, единъ български читатель на вѣстници е излъгванъ най-малко по 9 пѫти, а неизлъгванъ — по 1 пѫть. А никой стопанинъ на банкротиранъ вѣстникъ не се е чуло да повърне пари-тѣ на свои-тѣ волни или неволни „мющерии.“

Както щете, но единъ животъ, пъленъ съ толкова „разбити надежди“ и — „иллюзии“ е способенъ да отучи отъ честность и акуратность не само единъ потомъкъ на турски-тѣ паши, но и единъ лайпцигски книжарь. А азъ не искамъ съ това да кажѫ, че издатели-тѣ отъ туй сѫ забогатѣвали. Пази Боже! Тѣ сѫ изядали пари-тѣ на 100 души,—но това е било за тѣхъ компензация за *300* други, които сѫ занасяли дори въ гроба тѣхния потъ.

Всичко това ми минѫ прѣзъ ума, когато прочетохъ въ реклама-та на г. Г. Кѫрджиева*) за в. „Дѣятель,“ че имало още хора, които му длъжали за в. „Напрѣдъ!“ Боже мой, наша-та интеллигенция е пò-бесъвѣстна и отъ еничерска-та! Тя крие въ себе и такива двуноги сѫщества, за които негодование-то още не е измислило име.

---

*) До колкото знаѭ, г. Кѫрджиевъ е първий, който заявява, че ще се отплати на прѣдплатили-тѣ — за

Друго. Въ 1885, прѣзъ марта захванж въ Пловдивъ да излиза литер. сп. *„Зора.“* То имаше много абонати и много прѣдплатили. Слѣдъ V-та кн. то умрѣ, дали по „зависящи или независящи причини“, това нищо не значи. А онова, което много значи, то е, че его 6 год. отъ тогава, а никой зѫбъ не е обѣлилъ да повърне ½ отъ абонаменти-тѣ на ония, които сѫ заплатили за цѣла година и да събере за ½ год. абонаменти-тѣ на ония, които никакъ не сѫ прѣдплащали. Знаѭ, какво ще ми се отговори. „Старъ хесапъ достлукъ развяля.“ Пò-добрѣ е да си развалимъ души-тѣ, отъ колкото „достлуци-тѣ,“ пò добрѣ е да подкопаваме по всяки начинъ честния литературенъ трудъ и цѣла-та литература. Като че тя не е подкопана, не е покрусена одавна и тѣлесно и душевно: високо и ниско поставени личности, „значителни“ и незначителни лица за българска книга пара не даватъ и между тѣхъ най-високо стоѭтъ ония, които благородно питатъ: „Имате ли тая книжка? Получавате ли еди кой вѣстникъ — че жена-та искаше да прочете нѣщо“ . .

София, 12-и Юний. **В. Благомировъ.**

БИБЛИОГРАФИЯ.

Нови книги.

Н. В. Гоголь. Ревизоръ. Комедия въ петь дѣйствия. Прѣвелъ Ив. Ивановъ. Стр. 206. Ц. 80 ст.

Филиппъ Шаффъ, Докторъ и професоръ на богословие-то. Иисусъ Христосъ чудо на история-та. Прѣвелъ отъ русски Ив. Ст. Визиревъ. (За продань у издателя въ Трънъ). Стр. 192. Ц. 2 л.

Кореспонденция.

Г-ну Г. П. въ *Търново.* Ще бѫде напечатана въ книжка-та за септемврия.

Г-ну Визиреву, въ *Трънъ.* Отговоръ-тъ Ви остава за VII кн.

Г-ну С. Делиспасову. Приятно ми бѣ да прочетѫ (въ сѫщия отдѣлъ, книжка V на това спис.) бѣлѣжца-та Ви, но още по приятно ми е да Ви отговорѭ, че Ви съжелявамъ, отъ дънь-душа, за критическа-та Ви горещина, първо, защото е твърдѣ прѣждеврѣменна и второ, защото азъ пъкъ можехъ Ви каза, че не сте родени да расчепквате трудове отъ поетическа важность. Прочее, бѫдѣте милостиви, снишете величавия си погледъ, зернѣте въ неизлѣзлия още отъ печать 4-ий брой „Искра,“ кѫдѣто противустоѭ съ факти и ми кажете задъ-послѣдни-тѣ си verba. Тамъ мое-то нищожество забуля съ сѣнка-та си Ваше-то надмѣнно виличие!

Т. Ц. Трифоновъ.

ГОДИНА I. АВГУСТЪ 1891. КНИЖКА VII и VIII.

КРИТИКА.

ФИЛОСОФИЯ НА ИСКУССТВО-ТО.

Отъ И. Тена.

Прѣв. отъ французски А. Б-ровъ.

IV.

Истински и исторически случаи. — Четире епохи и четире главни искусства.

Да излѣземъ сега вънъ отъ область-та на хипотетически-тѣ и упростени, за пò-голѣма ясность на изложение-то, случаи и да земемъ реални случаи. Вие ще се увѣрите въ истинность-та на тоя законъ, щомъ прѣкарате прѣзъ ума си главни-тѣ исторически епохи. Азъ ще изберж четире отъ тѣхъ, ония, които ни прѣдставяватъ четире-тѣ главни момента въ развитие-то на европейска-та цивилизация: *гръкоримска-та античность, феодални тѣ и християнски срѣдни вѣкове, дворянски-тѣ и етикетни монархии въ XVII в. и индустриялна-та демократия,* управявана отъ наука-та — каквато е тая, въ която днесь живѣемъ. Всякой единъ отъ тия периоди си има свое-то особено, нему свойствено искусство: скулптура, архитектура, театъръ, музика, или понѣ нѣкой опрѣдѣленъ видъ отъ всяко едно отъ тия искусства, а въ всяки случаи една своеобразна „растителность," необикновено обилна и пълна, която въ главни-тѣ си черти отразява главни-тѣ черти на искусство-то и народа. Да разгледаме едно подирь друго разни-тѣ почви и ще видимъ какъ едно подирь друго растжтъ различни цвѣтя.

V.

1. Грьцка-та цивилизация и антична-та скулптура.

2. Грьцки-тѣ нрави въ сравнение съ нрави-тѣ на други-тѣ съврѣменни народи. — Градъ-тъ. — Човѣкъ живѣе празенъ животъ, като гражданинъ или войникъ. Военно-то врѣме и военно-то право. — Нужда-та отъ атлети. — Спартанска-та система: *човѣшки заводи* и *дѣтски дружини.*— Гимнастика-та въ останала Грьция.

3. Съгласие между идеи-тѣ и нрави-тѣ. — Голота-та не се счита за неприлична. — Олимпийски-тѣ игри. — Оркестика-та. — Съвършено-то божество е едно съвършено тѣло.

4. Пораждание на статуя-та. — Статуи на атлети; статуи на богове. — Какъ откриватъ и прѣдставятъ съвършено-то тѣло. — Защо статуя-та, въобще скулптура-та ги задоволява. — Тѣло-то не е подчинено на глава-та. — Безбройность-та на статуи-тѣ.

Има около 3000 години, отъ когато по брѣгове-тѣ и острови-тѣ на Егейско-то море се яви една много красива и много интеллигентна раса, която схващаше живота по единъ досущъ новъ начинъ. Тя не се оставя да бѫде погълнѫта отъ една велика религиозна идея, както направихѫ Индуси-тѣ и Египтене-тѣ, нито отъ една голѣма социялна организация, както Асирийци-тѣ и Перси-тѣ, нито отъ индустриялни и търговски задачи, както Финикийци-тѣ и Картагенци-тѣ. Вмѣсто теократия-та и иерархия-та на касти-тѣ, вмѣсто монархия-та и иерархия-та на чиновници-тѣ, вмѣсто голѣми-тѣ търговски учрѣждения, тая раса измислюва свое нѣщо — *града* (община-та); всякой градъ отъ своя страна произвожда нови и т. н. Единъ отъ тия градове, *Милетъ*, създалъ 300 такива и населилъ всичкия брѣгъ на Черно море. Други-тѣ направватъ сѫщо-то и така отъ *Кирена* до *Марсилия*, нàдлъжь по заливи-тѣ и носове-тѣ на Испания, Италия, Грьция, Мала Азия и Африка, около Срѣдиземно море, се образува една корона отъ цвѣтѫщи градове.

Какъ сѫ живѣли въ тия градски общини? Гражданинъ-тъ малко е работилъ съ рѫцѣ-тѣ си; обикновено е билъ храненъ отъ покорени-тѣ и данъкоплатци-тѣ; робъ-тъ му е слугувалъ. И най-бѣдний гражданинъ е ималъ по единъ робъ, който се е грижилъ за кѫща-та му. Въ Атина се падали по четирма роба на гражданинъ, а обикновени-тѣ градове, Егина, Коринтъ, сѫ притежавали отъ 400 до 500 хиляди. Съ една дума, служители имало обилно. А пакъ гражданинъ-тъ не е ималъ голѣма нужда отъ прислуга. Той е билъ умѣренъ, както всички-*тѣ деликатни* и южни раси, живѣялъ е съ три оливки, една

главичка чесънь и една глава отъ сардела (Аристофанъ). Всичко-то му облѣкло състояло отъ сандали, полу-риза и голѣма аба, като овчарска-та. За кѫща му е служила една тѣсна, злѣ и нездраво съградена сграда; крадци-тѣ събаряли стѣни-тѣ и влизали въ неѭ. Главна-та цѣль на кѫща-та е била да служи за спанье; едно легло, двѣ три амфори (голѣми сѫдове за вино) — ето главна-та покѫщнина. Гражданинъ-тъ не е ималъ нужди и е прѣкарвалъ деня навънъ.

Съ какво е пълнилъ той празно-то си врѣме? — Като не е ималъ да угажда ни на царь, ни на жрецъ, той е билъ свободенъ и господарь въ града си. Той си е избиралъ жрьци-тѣ и началници-тѣ, и той самъ е могълъ да бѫде избранъ за такъвъ. Билъ той кожарь или ковачъ, но и той е обсѫждалъ въ сѫдилища-та най-важни-тѣ политически въпроси и е рѣшавалъ въ събрания-та най-велики-тѣ държавни дѣла. Военни-тѣ и политически-тѣ работи сѫ били занятие-то му. Той е длъженъ да бѫде политикъ и войникъ, а всичко друго въ негови-тѣ очи има малка важность; всичко-то внимание на единъ свободенъ човѣкъ трѣбва, споредъ него, да бѫде насочено къмъ тия двѣ нѣща. И той има право, защото въ онова врѣме човѣшкий животъ не е билъ тъй заварденъ, както днесь и човѣшки-тѣ общества не сѫ имали тая трайность, която днесь иматъ. Пò-голѣмата часть отъ тия градове, основани и пръснѫти по брѣгове-тѣ на Срѣдиземно море, сѫ заобиколени отъ варваре, които на драго сърце би ги разграбили. Гражданинъ-тъ е трѣбвало да бѫде въорѫженъ, както днесь европеецъ-тъ въ Нова Зеландия или Япония; инакъ Гали, Ливийци, Самнити, Битинци бързѣ би расположили лагеря си върху развалини-тѣ на съборени-тѣ стѣни и изгорѣлия храмъ. Освѣнь това сами-тѣ градове враждуватъ помежду си, а военно-то право е жестоко: *побѣденъ градъ* почти винѫги означава *съсипанъ градъ*. Всякой богатъ и пòчетенъ гражданинъ може утрѣ да види кѫща-та си изгорена, имотъ-тъ разграбенъ, жена-та и дъщери-тѣ продадени — за да напълнѭтъ домове-тѣ на разврата; той самъ, заедно съ синове-тѣ си, ще стане робъ и ще отиде въ рудници-тѣ, или подъ удари-тѣ на камшика ще върти воденичния камень. Когато опасности-тѣ сѫ толкова голѣми, естествено е, че всякой ще се занимава съ държавни-тѣ работи и ще умѣе да се сражава; страхъ-тъ отъ смърть-та го прави политикъ. Но не само отъ това, а и отъ честолюбие и жажда за слава. Всякой градъ гледа

да подчини или да унизи други-тѣ, да спечели васали, да покори или да експлоатира други-тѣ. Гражданинъ-тъ прѣкарва живота си на пазаря, въ разговори за най-добри-тѣ срѣдства за упазванье и усилванье на града, за съюзи-тѣ и договори-тѣ, конституция-та и закони-тѣ; той слуша оратори-тѣ, говори и самъ — до дѣто се качи на корабя си, за да иде да се сражава въ Тракия или въ Египетъ, противъ Гръци-тѣ, Варваре-тѣ или противъ „голѣмия царь."

За да постигнѫтъ тая цѣль, тѣ измислюватъ особена дисциплина. По онова врѣме когато не е имало индустрия, хората не сѫ имали военни машини и сѫ се сражавали човѣкъ съ човѣкъ. Затова главно-то нѣщо за побѣда-та не е било да се обърне войникъ-тъ въ точенъ автоматъ, както е днесь, а да се направи отъ всякой войникъ най-силенъ, най-подвиженъ, най-коравъ борецъ, съ една дума — тогавашенъ гладиаторъ, способенъ най-много да търпи. Поради това и Спарта, която около XVIII ст. даде примѣръ и расклати цѣла Гърция, има твърдѣ сложенъ и не пò-малко цѣлесеобразенъ режимъ. Тя самà бѣше единъ съвършенъ лагеръ безъ стѣни, расположенъ всрѣдъ побѣдени-тѣ ѝ врагове-тѣ, приспособенъ напълно за защита и сражаванье. За да има добри войници, най-напрѣдъ трѣбвало да се произведѫтъ хубави породи. Тѣ постѫпвали, както постѫпватъ съ коне-тѣ. Болнави-тѣ дѣца били убивани. Освѣнь това законъ-тъ регулиралъ брака, избиралъ моменти и най-благоприятни-тѣ условия за добри потомци. Единъ старецъ, който има млада жена, е билъ длъженъ да ѭ даде на единъ юноша, за да се родѭтъ отъ нея здрави дѣца. Единъ човѣкъ съ срѣдня възрасть, ако е ималъ приятель съ удивителенъ характеръ и голѣма хубость, е могълъ да му заеме жена си. Слѣдъ като фабрицирали по тоя начинъ раса-та, тѣ дресирали индивидуума. Юноши-тѣ сѫ били дѣлени на отреди, обучавани и приучвани да живѣѭтъ заедно, като войнишки дѣца. Тѣ били раздѣлени на двѣ дружини съперници, които взаимно сѫ се наблюдавали и сѫ се били съ юмруци и съ крака. Тѣ сѫ спѣли навънъ, кѫпали сѫ се въ студени-тѣ вълни на Еврота, правили сѫ дребни кражби, яли сѫ малко, нàбързѣ и лошо, спѣли сѫ на рогозини, пили сѫ само вода и сѫ прѣнасяли всички-тѣ несгодности.—Момичета-та сѫ приучвали на сѫщи-тѣ упражнения, а и възрастни-тѣ сѫ били задлъжени, ако и не *напълно,* да ги правѭтъ. Разбира се, че въ други-тѣ градища

строгость-та на стара-та цивилизация е била посмекчена. Но при все това, тѣ, ако и съ различни уклонения, сѫ се стремили къмъ една и сѫща цѣль и сѫ вървѣли тако-речи по единъ и сѫщи пѫть. Младежи-тѣ прѣкарвали пò-голѣма-та часть отъ деня въ гимназии-тѣ, дѣто се борили, тичали, били се съ юмруци, скачали, хвъргали дискъ, укрѣпявали и развивали свои-тѣ оголени мишци. Касаяло се да се даде на тѣло-то най-голѣма якость, лекость, сгодность и хубость, и никое възпитание не е сполучило въ това пò-вече отъ спартанско-то.

Отъ тия, свойствени на Гръци-тѣ нрави се породихѫ особени понятия. *Идеална личность* за тѣхъ не е мислящий духъ или дълбоко чувствителна-та душа, а *голо-то тѣло отъ добра и едра раса.* Тоя начинъ на схващанье се проявява въ много нѣща. — На първо мѣсто тѣ сѫ обичали често да снимать одежди-тѣ, за да се борѭтъ, тичатъ; напротивъ съсѣдни-тѣ тѣмъ карийци, лидийци и др. варваре сѫ се срамували да се покажѫтъ голи. Дори дѣвици-тѣ въ Спарта сѫ се упражнявали почти голи. Вие виждате, че гимнастически-тѣ обичаи сѫ унищожили или видоизмѣнили срама. — Второ тѣхни-тѣ велики национални празници, олимпийски-тѣ, питийски-тѣ и немейски-тѣ игри сѫ били изложение и *тържество на голо-то тѣло.* Млади момци отъ най-първи фамилии сѫ дохождали отъ всички-тѣ части на Гръция и отъ най-далечни-тѣ гръцки колони; тѣ се приготвятъ за това отъ одавна и съ постоянна работа. И ето прѣдъ очи-тѣ и рѫкоплескания-та на цѣлъ народъ, тѣ сѫ се борили, хвъргали сѫ дискъ, били сѫ се съ юмруци или тичали въ колесници. Тия борби, побѣди, които ние днесь оставяме да вършѫтъ улични хора, тогава сѫ се считали за най-първо-то нѣщо. Побѣдитель-тъ въ тичанье е давалъ име-то си на олимпияда-та; най-велики-тѣ поети сѫ го прославяли; най-знаменитий лирикъ, *Пиндаръ,* не е правилъ почти друго освѣнь да въспѣва припусканье-то на колесници-тѣ. Когато побѣдитель-тъ се завръщалъ въ града си, приимали сѫ го триумфално; негова-та сила и искусство сѫ правили честь на града му. Единъ отъ тѣхъ, *Милонъ Кротонски,* непобѣдимъ въ борба-та, е билъ избранъ за пълководецъ и е прѣдвождалъ съграждане-тѣ си въ сражение-то, облѣченъ въ левска кожа, вържженъ съ една тояга, като Херкулеса, съ когото сѫ го сравнявали. Расказватъ, че на нѣкой си *Диагоръ,* който видѣлъ, какъ въ единъ день били увѣнчани двама-та му синове и който

билъ тържествено пронесенъ отъ тѣхъ прѣдъ очи-тѣ на събрание-то, народъ-тъ едногласно викалъ: „умри, Диагоре, защото най-сетнѣ нѣма пъкъ и Богъ да станешъ.“ И наистина, прибавя прѣдание-то, той умрѣлъ отъ радость въ ржцѣ-тѣ на свои-тѣ синове. Да види, че синове-тѣ му иматъ най-силни юмруци и най-бързи крака — туй въ негови-тѣ очи и въ очи-тѣ на гръци-тѣ е било върхъ-тъ на земно-то щастие. — Било това истинно или измислено, но то доказва, какво голѣмо удивление е възбуждало съвършенство-то на тѣло-то.

Ето защо не сж се свѣнили тѣ да го излагатъ прѣдъ богове-тѣ на тържествени празници. Имало е цѣла наука за пози-тѣ и движения-та, наречена *оркестика,* която е опрѣдѣляла и учила за хубави-тѣ пози въ свещени-тѣ танцове. Подирь Саламинска-та битка трагический поетъ Софокълъ, тогава 15 годишенъ юноша, прочутъ по хубость-та си, снема дрѣхи-тѣ си, за да играе и да испѣе *пеана* прѣдъ трофея. 500 години слѣдъ това Александъръ В., като пжтувалъ прѣзъ Мала Азия, се съблича голъ заедно съ другаре-тѣ си, за да почете съ припусканье гроба на Ахилла. Отивало се е и много по-далече: *съвършенство-то на тѣло-то е било сматряно като признакъ на божество-то.* Въ единъ сицилийски градъ единъ извънредно красивъ юноша е билъ обожаванъ за красота-та си; слѣдъ смърть-та му били издигнжти жртвеници (Херодотъ). У *Хомера,* библия-та на Еллини-тѣ, навредъ ще намѣрите, че богове-тѣ иматъ човѣшка снага, месо, което копие-то може да нарани, червена кръвь, влѣчения, ядове и удоволствия, досущъ подобни на наши-тѣ, че герои-тѣ спечелватъ любовь-та на богини-тѣ, а богове-тѣ иматъ дѣца отъ смъртни жени. Олимпъ не е отдѣленъ отъ земя-та съ никаква пропасть; богове-тѣ слизатъ, а ние се качваме при тѣхъ; ако стоятъ по-горѣ отъ насъ, то само защото сж бесмъртни, защото тѣхни-тѣ наранени меса скоро оздравяватъ, защото сж по-силни, по-красиви и по-блажени отъ насъ. Инакъ тѣ ядатъ, пиятъ, биятъ се, ползуватъ се отъ всички-тѣ си чувства и всички-тѣ си тѣлесни способности, сжщо като насъ. Еллада умѣ така искусно да създаде идеала си отъ изящно човѣшко тѣло, щото тоя идеалъ станж нейнъ идолъ, който тя слави и обожава на земя-та, като го поселява на небе-то и го боготвори.

Отъ това схващанье се роди *статуя-та,* развитие-то на която можемъ прослѣди стжпка по стжпка. — Единъ пжть

увѣнчаний атлетъ има право на статуя, а три пѫти - има право за *иконическа статуя,* сир. такава, която прѣдставява самаго него. Отъ друга страна богове-тѣ не сѫ друго нищо, освѣнь пò-свѣтли и пò-съвършени човѣшки тѣла; естествено е, че ще бѫдѫтъ прѣдставявани съ статуи; съ това и догми-тѣ никакъ не се насилватъ. Мраморна-та или бронзова статуя не е аллегория, а точно изображение; тя не дава на божество-то мускули, кости, тежка обвивка, безъ то да ги има; тя ни рисува и месеста-та покривка и жива-та форма, които сѫ негова-та сѫщность. За да бѫде тя истински портретъ, стига да бѫде най-хубава и да въплъщава безсмъртно-то спокойствие, съ което божество-то се издига надъ насъ.

Ето статуя-та е зададена, скулпторъ-тъ ще умѣе ли да ѭ направи? Разгледайте приготовление-то му. Хора-та по онова врѣме сѫ наблюдавали тѣло-то голо, въ разни движения, по бани-тѣ, гимназии-тѣ, религиозни-тѣ танцове и обществени-тѣ игри. Тѣ сѫ забѣлѣжили и сѫ си избрали ония отъ форми-тѣ и пози-тѣ, които изразяватъ сила, здравье и пъргавина. Тѣ сѫ работили усилно за да отпечататъ въ нея тия форми и положения. Въ 300 или 400 години тѣ сѫ поправяли, облагородявали и развивали свои-тѣ понятия за тѣлесна-та хубость. Нѣма нищо чудно, ако достигатъ най-подирь до тамъ, щото да откриѭтъ идеалния образецъ на човѣшко-то тѣло. Ние познаваме днесь тоя идеалъ, защото сме го въсприели отъ тѣхъ. Когато въ края на „готическия вѣкъ“ *Никола Пизански* и други-тѣ първи скулптори оставихѫ длъги-тѣ, грозни-тѣ и мършави-тѣ форми на хиеритическа-та традиция, тогава тѣ зехѫ за образецъ гръцки баральефи; и ако днесь ние, като забравимъ като оставимъ на страна наши-тѣ развалени плебейски или мислителски тѣла, поискаме да намѣримъ каква да е и диря отъ съвършена форма, то трѣбва да отидемъ да го търсимъ въ тия статуи, паметници отъ единъ гимнастически, празенъ и благороденъ животъ.

И не само форма-та у тѣхъ е съвършена, но още — и това се срѣща само у тѣхъ — тя напълно конгруира съ мисъль-та на художника. Гърци-тѣ, които сѫ приписали на тѣло-то едно самостоятелно достойнство, не се стремѭтъ, като нови-тѣ, да го подчинѭтъ на глава-та. Едни силно дишущи грѫди, единъ яко прикрѣпенъ възъ кълки-тѣ търбухъ, бързо движущи тѣло-то бедра — ето какво ги интересува; тѣ не сѫ заети като

насъ исключително съ широта-та на мислящо-то чело, съ гнѣвно-то събиранье на вѣжди-тѣ съ, иронически-тѣ гънки на уста-та. Тѣ могѫтъ да стоѭтъ въ область-та на съвършена-та, истинска скулптура, която оставя очи-тѣ безъ гледецъ и главата безъ изразъ, която прѣдпочита спокойни-тѣ или заети съ едно незначително дѣйствие лица, която обикновено употрѣбява монотонния цвѣтъ — на бронза-та или на мрамора, която оставя на живописство-то всичко пъстро, а на литература-та — драматизъма, която, окована, но облагородена отъ природа-та на свои-тѣ материяли и тѣсния крѫгъ на своя-та областъ, избѣгва случайно-то, физиономия-та, частности-тѣ и човѣшки-тѣ колебания, за да испъкне чиста-та абстрактна форма и въ свѣтилища-та да блесне бездвижна-та бѣлина на мирни-тѣ и величествени статуи, въ които човѣшкий родъ вижда свои-тѣ герои и богове. Затова скулптура-та е централно-то искусство на Еллада; всички-тѣ други се отнасятъ къмъ него, придружаватъ го или му подражаватъ; никое друго не е изразило толкова пълно народния животъ; никое не е било така култивирано и така популярно. Около *Делфи*, въ ония 100 малки храма, които криехѫ съкровища-та на отдѣлни-тѣ държавици, блестѣше „цѣлъ свѣтъ отъ мраморъ, злато, сребро, мѣдь и бронза, — хиляди славни мъртъвци въ пъстри групи, истински поданици на бога на свѣтлина-та (Мишле).“ Когато пò-късно Римъ ограби гръцкия миръ, славний градъ е ималъ единъ народъ отъ статуи на брой равенъ на живота му население. Днесь, подирь толкова съсипвания и вѣкове, наброяватъ, че отъ Римъ и околность-та му сѫ извлѣчени пò-вече отъ 60,000 статуи. Не е видено никога вече такъво расцъвтяванье на скулптура-та, едно подобно чудно обилие отъ цвѣтя, така съвършени, една така лесна, трайна и разнообразна плодовитость. Вие видѣхте причина-та на това, като изучвахте почва-та слой по слой и забѣлѣжихте, че всички-тѣ утайки на човѣшка-та почва — наредби-тѣ, нрави-тѣ и идеи-тѣ — сѫ помогнѫли за да го отхранѭтъ.

VI.

1. Срѣдневѣкова-та цивилизация и готическа-та архитектура.

2. Паданье-то на античния миръ; унищожаванье на градове-тѣ; римска-та империя.—Повторителни нахлувания на варваре-тѣ.—Феодални грабителства, гладувания и епидемии.— Всемирно бѣдствие.

3. Влияние-то на това върху духове-тѣ. — Скърби-тѣ и прѣзрѣние-то къмъ живота.— Екзалтирана-та чувствителность и рицарска-та любовь. — Могѫщие-то на християнска-та религия.

4. Пораждание на готическа-та архитектура.—Грамадность-та на тогавашни-тѣ сдания. — Вѫтрѣшна полутеннина и свѣтлина, измѣнена отъ стекла-та на прозорци-тѣ. — Символизъмъ на форми-тѣ. Стрѣловидни сводове.—Търсенье на гигантско-то и фантастично-то. Универсалность-та на тая архитектура.

Тая военна организация, своиствена на всички-тѣ антични градове, съ врѣме имà свое-то слѣдствие — слѣдствие печално. Понеже война-та е естествено-то състояние, то пò-силни-тѣ покоряватъ пò-слаби-тѣ. Не единъ пѫть виждаме да се образуватъ видни държави подъ управление-то или тирания-та на нѣкой пò-силенъ или побѣдоносенъ градъ. Най-сетпѣ се намѣри единъ — *Римъ;* пò-енергиченъ, пò-търпеливъ и пò-вѣщъ, пò-способенъ да се покорява и да управява, и да води практически смѣтки, той слѣдъ 700 год. усилия сполучва да покори подъ власть-та си всичкия басеинъ на Срѣдиземно море и много други околни мѣста. За да постигне това, той се подчинява на военъ режимъ и, както плодъ-тъ се ражда отъ сѣме-то, тъй тука се родилъ деспотизъмъ. Така се формира *империя-та* и къмъ първо-то столѣтие отъ наша-та ера свѣтъ-тъ, организиранъ подъ власть-та на една правилна монархия, най-сетнѣ като да намира покой и миръ. Но той намѣри само паданье-то. Въ страшния погромъ на побѣда-та градове-тѣ гинѫтъ по стотини, а хора-та — по милиони. Сами-тѣ побѣдители се истрѣбватъ въ единъ вѣкъ и цивилизована-та вселенна, лишена отъ свободни хора, се лишава почти и отъ жители. Граждане-тѣ — поданици, които нѣматъ никакви велики цѣли, се прѣдаватъ на лѣность или на раскошность, не искатъ да се женѭтъ и нѣматъ дѣца. Понеже машини-тѣ не сѫ били познати и всичко се е вършило съ рѫка, то роби-тѣ, натоварени съ рѫцѣ-тѣ си да се грижѫтъ за най-истънчени-тѣ удоволствия и раскошество-то на цѣло-то общество, чезнехѫ обесилени подъ тежкия товаръ. Подиръ четире вѣка империя-та, ослабена и обезлюдена, нѣма вече достатъчно хора, ни енергия, за да отблъсне варваре-тѣ. Тѣхний порой нахлувва бурно и непрѣкѫснѫто, цѣли 500 години. Зло-то, което тѣ сѫ причинили, не може се описа; истрѣбени народи, срутени паметници, опустошени поля, запалени градища; занаяти, искуства и науки — всичко е било унизено, развалено, забравено, а невѣжество-то и грубость-та навредъ прѣнесени;

диваци, като *хурони-тѣ* и *ирокези-тѣ*, издигнѫхѫ лагеря си въ единъ мигъ всрѣдъ единъ образованъ и мислящъ свѣтъ, като насъ. Прѣдставѣте си стадо бикове, пуснѫто между мобили-тѣ и украшения-та на единъ палатъ, слѣдъ първо-то стадо второ, така щото кѫсове-тѣ, останѫли отъ първо-то, да исчезнѫтъ подъ копита-та му. Всяка орда отъ диви-тѣ звѣрове трѣбва пакъ, щомъ се понастани, да скача и да се брани противъ нови пришелци. А когато най-сетнѣ, въ X в. послѣдня-та орда се загнѣзди, то положение-то на хора-та не залича да е станѫло по-добро. Варварски-тѣ главатаре, станѫли феодални владалци, се сражаватъ помежду, разорявать селяни-тѣ, съсипватъ търговци-тѣ, обиратъ и мѫчѫтъ по угода-та си бѣдни-тѣ роби. Земи-тѣ оставатъ необработени и храна-та не стига. Въ XI в. наброяватъ въ 60 години по 40 гладни години. Единъ монахъ, *Раулъ Глоберъ,* расказва, че влѣзло въ обичай да се яде човѣшко месо; единъ месопродавецъ билъ изгоренъ живъ, защото го продавалъ. Прибавѣте, че при всеобща-та нечистота и бѣдствие, отъ незачитанье на най-обикновени-тѣ хигиенически правила, холера-та и разни-тѣ епидемии върлували постоянно. Хора-та достигватъ до нрави-тѣ на человѣкоядци-тѣ въ Нова Зеландия, до страшно-то подивяванье на каледонци-тѣ и папуанци-тѣ, до върха на човѣшка-та мръсотия; спомени-тѣ отъ минѫло-то усилватъ още по-вече настоящи-тѣ бѣдствия; само малко-то мислящи глави, които знаѭтъ стария езикъ, чувствуватъ неясно страшно-то паданье и всичка-та глѫбина на пропасть-та, въ която е потънѫлъ човѣшкий родъ отъ хиляда години.

Вие угаждате чувства-та, които е посадило въ души-тѣ едно подобно състояние, толкова продължително и силно. То е прѣди всичко едно отвращение къмъ живота една мрачна меланхолия. „Свѣтъ-тъ, казва единъ тогавашенъ писатель, не е вече друго, освѣнь бездна, пълна съ злоба и безсрамие.“ Животъ-тъ имъ се струва адъ. Мнозина се избаввали отъ него, и то не само бѣдни-тѣ, слаби-тѣ и жени-тѣ, а господаре-тѣ и царье-тѣ. За малко по-благородни-тѣ и по-деликатни-тѣ души монотония-та и миръ-тъ на монастиря имали по-голѣма цѣна. — Съ дохажданье-то на хилядна-та година подирь Р. Х. вѣрвали, че ще се свърши свѣтъ-тъ, и мнозина, проникнѫти отъ ужасъ, даватъ имота си на черкви и манастири. — Отъ *друга страна,* заедно съ страха и малодушие-то, се ражда и

нервозна та екзалтация. Когато хора-та сѫ нещастни, тѣ ставатъ раздразителни, както болни-тѣ и затворници-тѣ; тѣхна-та чувствителность расте и става на женска изнѣженость. Сърдце-то имъ е пълно съ капризи, буйства, униния, крайности и пламвания. Тѣ напускатъ „срѣдни-тѣ“ чувства, еднички-тѣ, които могѫтъ да поддържатъ постояна и мѫжествена дѣятелность; тѣ бълнуватъ, плачѫтъ, падатъ на колѣнѣ, ставатъ неспособни да се задоволѭтъ отъ себеси, въображаватъ си блаженства, трепети, нѣжности бескрайни, искатъ да излѣѭтъ всички-тѣ нѣжности и ентузиязми на свое-то необуздано въображение. Съ една дума, тѣ сѫ настроени да обичатъ. И наистина, тогава безмѣрно се развива една страсть, непозната на сурова-та и мѫжествена древность. Дума-та ми е за рицарска-та и мистическа-та любовь. Спокойна-та и разумна сѫпрѫжеска любовь се поставя много пѝ-долу отъ екзалтирана-та и буйна любовь вънъ отъ брака и се опрѣдѣлятъ всички-тѣ ѝ тънкости, които се поставятъ въ единъ законникъ, подъ прѣдсѣдателство-то на дами тѣ. Тамъ се казва, че любовь-та не може да сѫществува между сѫпрѫзи, че любовь-та нищо не може да откаже на любовь-та. *Жена-та прѣставатъ да считатъ вече като създание отъ плъть и кръвь,* подобно на мѫжа. *Правѭтъ ѭ на божество. Право-то на мѫжа да ѭ боготвори и да ѝ служи, намиратъ за найголѣма негова награда. Човѣшка-та любовь се счита като небесно чувство, което води къмъ божествена-та любовь и се слива съ неѭ.* Поети-тѣ прѣобразяватъ любовници-тѣ си на свърхестествена добродѣтель и ѭ молѭтъ да ги води въ емпирея и прѣдъ божествения тронъ. — Лесно ще си въобразите, каква храна даватъ подобни-тѣ чувства на християнска-та религия. Омраза-та къмъ свѣта и склоность-та къмъ екстазъ, станѫло-то на навикъ отчаяние и бескрайно-то ламтѣнье къмъ нѣжность естествено тласкатъ човѣка къмъ едно учение, което прѣдставява земя-та като юдоль на плача, сегашния животъ - като врѣме на испитня, религиозни-тѣ унасяния—като висшо блаженство, любовь-та къмъ Богъ—като първа длъжность. Трепетна-та и страдална чувствителность намира храна въ бескрайность-та на ужаса и бескрайность-та на надежда-та, въ картина-та на вихрушки отъ пламъци и вѣчни адски мѫки, въ съзерцание-то на райски-тѣ лѫчи и неисказани-тѣ блаженства. При такава почва християнство-то завладѣва души-тѣ, вдъхно-

вява искусства-та и управява художници-тѣ. „Свѣтъ-тъ, казва единъ съврѣменникъ, оттръсва стари-тѣ си дрипи, за да облѣче свои-тѣ черковни бѣли одѣжди“ — и готическа-та архитектура се явява.

(Слѣдва).

DAS FÜRSTENTHUM BULGARIEN.

отъ

Д-ръ К. Иречекъ.

Доста подробно продължава Иречекъ да рисува своя-та картина на първи-тѣ години на българско-то княжество. Но, като казваме подробно, ние никакъ не искаме съ това да кажемъ, че тая картана е пълна. Подробно и пълно е само посочванье-то на всички-тѣ министерски кризи, на пò-важни-тѣ вжтрѣшни събития (прѣвратъ-тъ, брѣговский въпросъ, конфликтъ-тъ съ Турция) и др. Исцѣло зето, тая картина е почти безъ краски, но тя е скицирана съ масторска ржка, така щото читатель-тъ ясно вижда скелета на единъ организъмъ, на който авторъ-тъ не е далъ за сега никакви мускули, — освѣнь въ нѣколко пункта, дѣто не е искалъ искуствено да съедини части-тѣ. Ала ние можемъ отъ Иречека увѣрено да чакаме една прагматическа история, едно продължение на негова-та „*История на българе-тѣ,*“ само много пò-живо и много пò-пълно, защото тука той ще располага съ огроменъ материялъ и съ безбройно много отъ ония драгоцѣнни документи, стойность-та на които грубий погледъ на съврѣменния зритель не вижда, но които служжтъ на историка да даде езикъ и на мъртво-то. . . Затова и ние още не губимъ надежда, че скоро, прѣди да измре сегашно-то, именно старо-то поколѣние, ще върнжтъ очи-тѣ ни едно огледало, въ което една твърда, художествена и вѣща ржка ще е нарисувала, кристализирала всичкото величие на епоха-та, на отвлѣчено-то врѣме, всички-тѣ бесъвѣстни, подли и мръсни дѣла плодъ на това врѣме, на българска-та простотия и на българска-та способность да прѣзира закона и право-то, бесрамно да се говори съ правда-та и прѣстжпно да тъпче подъ крака-та си най-свещени-тѣ длъжности. Да кристализира, казваме, и искаме съ това да означимъ, че нѣмаме на умъ ни осжждания, ни похвали — тѣ не *падатъ въ обл*асть-та на наука-та, а само една блѣскава, раскош-

на картина . . , която да говори сама за себеси съ пламенния езикъ на Валтазарови-тѣ рѣчи.

Подирь Цанкова, съобщава нататъкъ Иречекъ, поема (на 28 ноемв.) Каравеловъ президиума въ министерство-то; бюджета, както и до день днешенъ става понѣкога, билъ гласуванъ и приетъ въ два дни. Политически-тѣ партии озлобено враждуватъ; правителство-то прѣслѣдва политически-тѣ си врагове; мѣстенье и отчисляванье на чиновници нѣма край; най-сетнѣ се прибавятъ и конфликти съ князa, който не иска всичко слѣпешка-та да подписва и одобрява.

На 27 апр. 1881 г., 11 дни слѣдъ връщанье-то на князa отъ погребение-то на царя Освободителя, вече се говори навредъ изъ столица-та за *прѣвратъ* и за паданье на министерство-то. По 1 ч. подирь пладнѣ една княжеска прокламация извѣстява за негово-то намѣрение да прѣдаде „корона-та и сѫдбини-тѣ на България“ на едно велико народно събрание. „Всички въ София останѫхѫ поразени. Глави-тѣ на разни-тѣ партии можѣхѫ лесно да се споразумѣѭтъ — да отидѫтъ при князa и бързѣ и патриотически да изравнѭтъ работа-та. Но хора-та не бѣхѫ още узрѣли за това и едно такова споразумѣние се постигнѫ едвамъ слѣдъ двегодишни горчиви опити.“ Прологъ-тъ, история-та на происхождение-то на тоя прѣвратъ, споредъ Иречека, е тъмна. Той съобщава само, че князъ-тъ още отъ деня на избора смятрялъ конституция-та за изворъ на всички-тѣ злини, въ което мнѣние билъ и подкрѣпянъ отъ разни дипломати, консерватори-тѣ и „московски-тѣ политици,“ Аксакова и Каткова. „Само че князъ-тъ не виждаше, че много злини, особено лишение-то отъ постоянство (стабилность), не проистичатъ отъ конституция-та, а отъ темпераменти-тѣ на партийни-тѣ главатаре и цѣлия строй на това политическо общество и че много отъ тѣхъ сѫ досущъ естествени при младость-та на цѣлия държавенъ организъмъ.“ Главно-то е обаче това, че идея-та за прѣврата принадлежи само на князa и че той е извършенъ безъ външни влияния. Че князъ-тъ ималъ само добро на умъ при тоя прѣвратъ, днесь нѝ да ли може да се сѫмнѣваме.

Събира се Свищовско-то Вел. Нар. Събрание, приима *извънредни-тѣ пълномощия за седемь* години и други-тѣ условия на князa, образува се, ако и съ мѫки, министерство, но безъ президентъ, защото князъ-тъ искалъ самъ да си бѫде президентъ. Въ това министерство влизатъ между други-тѣ: Д-ръ

Вълковичъ, Теохаровъ, Ремлингенъ (отъ януария 1882 год. вмѣсто него Начовичъ), генералъ Владим. Криловъ.

„Сега нѣмаше нищо пò-лесно, продължава Иречекъ, отъ това, да се създаде съ една силна ржка една разбрана и солидна администрация. Интеллигентни-тѣ класове бидохж спечелени чрѣзъ повишаванье на заплати-тѣ; съвършена-та амнистия допълни манифеста; опозиция-та се распаднж и млъкнж; Каравеловъ и други отидохж въ Румелия, дори и вѣстници-тѣ почти всички исчезнжхж. Но спокойно-то развитие и сега не настжпи: хора-та бѣхж останжли сжщи, каквито си бѣхж, а партизанство-то не можеше да се прѣмахне чрѣзъ никакви промѣни въ управление-то. — Князъ-тъ скоро захванж да се води отъ политици извънъ министерство-то; на власти-тѣ липсуваше дисциплина. Малко останж да демисионира министерство-то, поради въпроса за желѣзници-тѣ, три недѣли подирь свищовско-то събрание. То останж, но се раскжса на партии: привърженци на манифеста и на абсолютизъма; всякой правеше каквото си искаше. Положение-то бѣше много забъркано; пò-добрѣ щѣше да бжде, ако се суспендирахж извѣстни членове отъ конституция-та, а други-тѣ се вардѣхж строго. Консерватори-тѣ считахж свищовска-та побѣда за своя, та искахж и плѣчка-та — служби-тѣ.

Държавний съвѣтъ се състави съ голѣми трудове отъ 12 сенатора, между тѣхъ и единъ турчинъ, и захванж да засѣдава въ януария 1882 г. Между членове-тѣ най-напрѣдъ имаше единъ юристъ, а пò-сетнѣ ни единъ; но петима нѣкогашни турски чиновници, стари даскали, лѣкаре, нѣкогашни теолози и търговци прѣвѣждахж и компилирахж прилежно закони, но често си давахж много лишенъ трудъ да изнамиратъ нѣща, които стоjжтъ готови писани въ учебници-тѣ. Слѣдъ двѣ години учрѣждение-то исчезнж, като да не е било.

Цанковъ, учитель въ общинско-то училище въ София, искаше да се въсползова отъ очевидна-та раскжсаность и захванж агитации за образуванье комитети и митинги. Ала на 6-и февруария Цанковъ въ зори биде интерниранъ въ Враца. Това насилие стана безъ знание-то на министерския съвѣтъ и има само това слѣдствие, че изведнжжь и навредъ заговорихж за полузабравения Цанковъ и го запрѣвъзнасяхж за мжченикъ, а консерватори-тѣ въ Враца отъ любовь къмъ неволния *гостянинъ* станжхж либерали.“

Нататъкъ се расправя, че по него врѣме „брожение-то“ било пакъ силно и подобно на онова прѣзъ послѣдня-та зима. Князъ-тъ и Хитрово, който пристига нѣколко дни слѣдъ прокламиранье то на прѣврата, не били добрѣ и първий ималъ „фатална-та мисъль“, да земе единъ руссинъ за президентъ-министеръ. Тогава именно князъ-тъ отпѫтува, ужь за-въ Хессенъ, а въ сѫщность – направо за Петербургъ, дѣто спечелва това, че слѣдъ дълго тръсенье му се намиратъ двама министри „между азиятски-тѣ специялисти“ на Руссия: *Соболевъ,* авторъ на една книга за *Авганистанъ* и *Каулбарсъ* — авторъ на една книга за *Аралско-то езеро.* Но и въ ново-то министерство — отъ 23 юния 1882 год. скоро захващатъ конфликти-тѣ.

За ново-то нар. събрание, съставено отъ 50 души прѣдставители, избрани по скърпения отъ Държавния Съвѣтъ избирателенъ законъ, Иречекъ поменува единъ, не толкова познатъ куриозъ: всички-тѣ депутати живѣѭтъ въ два хотела, на държавни разноски, „за да се отклонѭтъ отъ влияние-то на политически-тѣ партии“. но пакъ се расцѣпватъ и се отдѣлятъ 14 души „независими.“—Скоро си пробива пѫть съзнание-то, че трѣбва отново да се свика едно Велико Нар. Събрание, което да расправи нескончаеми-тѣ бъркотии.

Прѣзъ апр. 1883 князъ-тъ пакъ излиза да пѫтува — въ Цариградъ, Иерусалимъ, Черна Гора, Атина, Дармщадъ и Москва, за коронация-та, дѣто става негова-та послѣдня среща съ императора Александра III.

„На 12 юлия князъ-тъ се върнѫ, прѣди Соболева. Тогава захванѫ една криза, която съвсѣмъ измѣни ситуация-та. Това не бѣше вече ентузиязъмъ за партизански въпроси; хората бѣхѫ отръзвени и умислени. Едвамъ сега се сближихѫ партии-тѣ. Князъ-тъ позволи на Цанкова да напусне Враца и прѣслѣдваний до сега шефъ на либерали-тѣ се върнѫ триумфално въ София. На 3-и августъ пристигнѫ Соболевъ и биде посрещнѫтъ отъ либерали-тѣ съ ентузиязъмъ, защото тѣ се надѣвахѫ, че отъ неговия конфликтъ съ князя ще произлѣзе нѣщо за подновяванье на търновска-та конституция. И примирителний договоръ между либерали-тѣ и консерватори-тѣ говори изрично за това и за едно смѣсено Министерство, съ участие-то на „генерали-тѣ.“ На 11-и авг. пристигнѫ *А. Ионинъ*, като до-

вѣреникъ на императора. Допълнителни-тѣ избори на 21 авг. дадохѫ болшинство-то на либерали-тѣ.

Велико-то народно събрание на 6 септ. единогласно поиска съ единъ актъ да влѣзе пакъ въ сила търновска-та конституция, поднесе на князя тоя актъ въ палата in corpore и исказа желание, щото велико-то народно събрание да се прѣвърне на обикновено. Единъ манифестъ сѫщий день испълни всичко това; но въ него се приканва събрание-то да направи необходими-тѣ промѣнения. Генерали-тѣ си подаватъ оставка-та на другия день, която се и приима и немедлено се съставя едно коалиционно министерство отъ Цанкова (президентъ), Балабанова, Д-ръ Моллова, Начовича, Стоилова, Икономова."

Слѣдъ тоя компромисъ и поради него Цанковъ изгубва довѣрие-то на мнозина отъ либерална-та партия. Каравеловъ, който пакъ се връща въ София, Стамбуловъ, Сукнаровъ и др. „образуватъ една радикална група, която отхвърля компромиса, противи се на всяко прѣглежданье на конституция-та и агитира за растуряньe-то на камара-та, съставена по закони-тѣ прѣзъ врѣме-то на пълномощия-та. Тая нова опозиция е много русофила и съ овации испраща генерали-тѣ."

Слѣдъ връщанье-то на генерали-тѣ въ Руссия избухва първий конфликтъ съ руския императоръ, който обаче лесно се прѣмахва.

За по-нататъшни-тѣ събития въ княжество-то до 1885 година Иречекъ говори по на кратко и минува върху *Румелия*, за творци-тѣ на която казва, че сѫ ѭ начертали на карта-та, безъ да сѫ имали нѣкакво понятие за нейна-та етнография и за българския елементъ въ неѭ. Органический уставъ е билъ, споредъ Иречека, една благодать за развитие-то на съсипана-та отъ руски-тѣ свѣрства и вандализъмъ страна. И наистина, той нарича анналитѣ на Румелия мнотонии — въ сравнение съ бурни-тѣ и крайно врѣдителни скокове, увлѣчения и безрасѫдства въ княжество-то. Областно-то събрание, подъ прѣдсѣдателство-та на единъ човѣкъ, като *Ив. Ев. Гешова*, му прави „найдоброто впечатление" и др.

„Слѣдъ голѣми-тѣ бури и загуби послѣдва дълбокъ миръ съ невидима до тогава сигурность. Страна-та, една отъ найбогати-тѣ на полуострова, бързѣ се съвзе. Политически бъркотии, като ония въ княжество-то, нѣмаше. „Уставътъ" бѣше установилъ всичко неизмѣнно, контролъ-тъ бѣше многостраненъ:

порта-та, консули-тѣ, събрание-то, три-тѣ народности и свободний печатъ. Чиновници-тѣ не се мѣнявахѫ често, защото споредъ устава уволняванье-то е свързано съ сѫдебна присѫда. На чело на управление-то не стояхѫ емигранти, както въ княжество-то, а тамошни постоянни жители, особено бегликчийски-тѣ фамилии отъ Копривщица и происходящи-тѣ отъ тѣхъ „пловдивски патриции.“

Обаче въ 1885 и въ Румелия захваща да кипи. Главна-та причина на недоволството, споредъ Иречека, се крие, както въ съзнанието на пълно-то единство и братство съ жители-тѣ отъ княжество-то, така и въ нѣкои тогавашни събития. Прѣди всичко порта-та безмѣрно се ползувала отъ право-то на veto, което ѝ дава органический уставъ; отъ шесть-тѣ бюджета само единъ се удостоилъ да бѫде утвърденъ, а отъ закони-тѣ само нѣкои. Администрация-та прибѣгва къмъ безбройно много приврѣменни закони. Сетнѣ, порта-та се намиса постояно въ всяки колко-годѣ самостоятеленъ актъ, напр. митнишкия договоръ съ княжество-то, противъ който протестира, и заплашва да земе сама митническо-то управление. По едно врѣме се очаквала дори една ревизия на орг. уставъ — съ цѣль да се натовари пòвече автономна-та провинция и др. такива.

Отъ разглежданье на втора-та, географическа-та часть на Иречекова-та книга, която съдържа много отъ печатани-тѣ въ „Период. Списание“ студии, но и много нови за насъ нѣща, сме принудени да се откажемъ, за да не земе статия-та ни огромни размѣри. ***

ИСКУССТВО

ЗА

Сдобиванье на най-добра-та паметь. Рѫководство съставено по опитъ и което помага да се задържа въ паметь-та всичко чуено, видено и прочетено, съ прибавление на разни способи за запомняние.

За всяка възрасть и положение.

Съчин. Д-ра Гартенбаха. Прѣв. отъ русски *П. Анастасовъ.*

Между много-то други чудни и необясними свойства, човѣшка-та душа има и това свойство, да помни онова, което е въсприимала, което е научвала. Но нѣкои учени, като нѣмский философъ Хербартъ и негови-тѣ безбройни послѣдователи

въ Австрия и Германия, искатъ да ни убѣдѭтъ, че никакъ не било чудно, дѣто душа-та ни може да помни онова, което веднѭжъ е научила, а, напротивъ, трѣбвало да се чудимъ и да се мѭчимъ да обясняваме, какъ е възможно тя да забрави нѣщо, което е знаяла, какъ е възможно да исчезне изъ неѭ нѣщо, което *е било* въ неѭ. Но философи-тѣ, които си прѣдставятъ душа-та като единъ атомъ, като една монада, и ѝ приписватъ вѣченъ, бесмъртенъ животъ, нека се чудѭтъ, какъ може да умре, да исчезне нѣщо изъ душа-та, напр. едно прѣдставленне, една мисъль, една любовь или омраза, единъ споменъ за онова, което нѣкога е пълнило душа-та ни и ни е мѭчило и радвало бескрайно. А ние, прости-тѣ смъртни, които гледаме какъ всесилно-то врѣме занася всичко, какъ „разрушава царства и народи,“ нѣма да се чудимъ че въ тоя буренъ океанъ потъватъ и наши-тѣ мисли, желания, ламтения и идеали, а ще благодаримъ на Създателя, че ни е надарилъ съ способность-та да забравяме минѫло-то: какво би станѫло съ наше-то сърце, ако всесилно-то врѣме не охлаждаваше и не заличваше ужасни-тѣ му скърби и печали. . . .

Паметь ние наричаме способность-та на душа-та да въспроизвожда, да събужда въсприети-тѣ веднѭжъ впечатления и то въ сѫщия редъ, въ който ги е въсприела. Една отъ разлики-тѣ между паметь-та и фантазия та е тая, че послѣдня-та въспроизвожда наши-тѣ впечатления въ промѣненъ редъ, не въ сѫщия, въ който ги е въсприела душа та; когато отъ паметь-та се изисква да запазва сѫщия редъ, по който сѫ влѣзли впечатления-та въ душа та ни*).

---

*) Да не се очудва четецъ-тъ, като сближаваме така паметь-та и фантазия-та. Наистина, въ обикновения животъ, въ философия-та на наша-та ежедневна практика, паметь-та и фантазия-та се считатъ за двѣ съвършенно различни способности, и се мисли, че паметь-та помага на разума, а фантазия-та — му вреди. Днешна-та психологическа наука съвършенно друго казва. Ако народна-та философия проповѣдва още, че разумъ-тъ и фантазия-та сѫ двѣ една на друга дияметрално противоположни душевни способности или сили — то научна-та философия смятря за истина тъкмо противно-то на това. Основний законъ на днешна-та психология е положение-то, че *въ основи-тѣ си всички-тѣ наши душевни способности сѫ еднакви.* (B. Höffding. Psychologie in Umrissen. Einleitung). Най-сложни-тѣ и най-чудесни-тѣ ни душевни явления сѫ просто по нататъшно развитие на наши-тѣ елементарни душевни способности, сѫщо така, както най-сложни-тѣ физически и химически явления сѫ резултать на дѣйствие-то на елементарни-тѣ природни сили — атоми-тѣ и тѣхни-тѣ основни качества. Удивителенъ параллелизъмъ сѫществува между външния (физическия) и вѫтрѣшния (психическия) свѣтъ; и душевний животъ си има свои-тѣ „елементи“ и „атоми,“ *само* че тѣ пò-трудно се откриватъ, нежели физически-тѣ. Обаче най-мѫчно-то е *прѣодолѣно:* начало-то е дадено и днесь неуморими труженици градѭтъ нататъкъ.

Ние виждаме всякой день, че паметь-та на хора-та не е еднаква, но най-добра-та или идеална-та паметь трѣбва да има петь извѣстни качества. Затова всякой, който си желае добра паметь — а кой е оня, който бѣга отъ неѭ? — иска щото паметь-та му 1) да се отличава съ *лекость,* сир. бързѣ да схваща и да запомнюва, безъ да има нужда отъ много повтарянье; 2) да бѫде *вѣрна,* сир. да подновява точно прѣдставления-та, да не испуска нищо и да не смѣсва двѣ различни нѣща, да не считā напр. мнение-то на Ивана за мнение на Драгана, и да не излъгва дори въ най-дребни-тѣ, най-незначителни-тѣ тънкости; 3) да бѫде *трайна, дълговрѣменна,* или съ други думи да можемъ и слѣдъ мѣсеци и години да повторимъ, да си спомнимъ заучено-то, или пъкъ, ако го видимъ, или чуемъ нѣйдѣ, на часа да познаемъ, че е сѫщо-то, което нѣкога сме чували или виждали; 4) да бѫде *услужлива,* или съ други думи, да можемъ всяки мигъ, когато поискаме, да си спомнимъ имено онова отъ всички-тѣ ни знания, което ни трѣбва, сир. да не ровимъ изъ глава-та си, да не се бавимъ, „да не си триемъ чело-то; 5) да бѫде *обширна, многостранна.* Наша-та паметь е многостранна, когато притежава горни-тѣ качества не само въ единъ тѣсенъ крѫгъ отъ знания или занятия, не само въ една область отъ човѣшкия животъ, а въ пò-вече; когато обгръща всичко; когато ние запомняме бързѣ, леко, точно не само обикновени-тѣ за насъ нѣща, ония, съ които всякой день се занимаваме, а всичко, щото ни потрѣбва, отъ кой да е клонъ на наука-та, отъ коя да е область на живота.

Безъ сѫмнение, всякой желае, щото паметь-та му да има и петь-тѣ тия качества, но кой може да се похвали, че наистина ги има? Съединение-то на всички-тѣ горѣспоменѫти качества е единъ *идеалъ,* а идеалъ-тъ, като такъвъ, или никакъ не се достига, или пъкъ се въплътява нѣйдѣ само и фрагмантарно въ малцина избранници. А обикновени-тѣ хора, както обикновений ни животъ, страдаѭтъ отъ недостатъци, лишения, несъвършенства. Така напр. често се случва, че оня, който бързѣ и лесно запомнюва, сѫщо така бързѣ забравя; или пъкъ се случва — и то е най-убийствено-то — че оня, който бавно и съ мѫки запомнюва, бързѣ и лесно забравя. Малцина сѫ ония, които лесно заучватъ, а бавно и трудно забравятъ; пò-често се срѣщатъ такива които бавно заучватъ, но и не забра-

вятъ скоро. Мнозина има, които общото запомнюватъ и задържатъ, но въ подробности-тѣ постоянно се лъжжтъ и, наопаки, други хора има, че запомнюватъ бържѣ отдѣлни-тѣ факти, а общото забравятъ. Впрочемъ и едно-то и друго-то много пжти може да бжде плодъ само на невнимание, на повръхно заучванье. Пò-важни сж тия случаи, дѣто единъ има напр. трайна и вѣрна паметь, но не може да се ползува отъ неѭ, не може да *репродуцира* бържѣ онова, отъ което има нужда въ единъ даденъ моментъ. Такива сж много отъ ония скромни личности, които иматъ дълбоки знания, но не блѣскатъ съ тѣхъ, като че тѣхна-та душа има дълбочина-та на море-то и като че всички-тѣ съкровища на душа-та имъ падатъ, като коралли-тѣ, на дъно-то му и зарадъ това дребни-тѣ бури, що постояно движжтъ гладка-та повръхность, не ги достигатъ въ тѣхни-тѣ глжбини и не ги откжсватъ отъ тамъ, за да ги извадѭтъ на дневна-та свѣтлина. Такива хора не сж способни и не могжтъ да играѭтъ роли на жизнена-та сцена, тѣхний елементъ е тишина-та на кабинета и царство-то на мисъль-та, не на блѣсъка — „мишурния“ — и на лесни-тѣ успѣхи; тѣмъ сж непознати и свѣткавици-тѣ на ума и, слѣдователно недостжпни моментални-тѣ блѣснувания, полети и пламвания.

Пò често се срѣщатъ обаче такива, въ душа-та на които всичко се държи на повръхность-та, които нѣматъ основни, пустнжли корень знания, но каквото знаѭтъ, всякой часъ го знаѭтъ, всякой часъ му събиратъ плодове-тѣ. Ако тоя недостатъкъ обикновено не се чувствува отъ ония, които го иматъ, то причина-та на това е именно тѣхна-та повърхностна натура, която въ нищо не се задълбочава, най-малко въ себе си.

Прѣди да продължимъ пò-нататъшно-то изучванье на паметь-та, необходимо е да се спремъ за минута и да се попитаме, дѣ е изворъ-тъ на тия различия между хора-та или пò-точно казано, между тѣхна-та паметь. Да ли тоя изворъ трѣбва да се тръси въ нееднакви способности, диспозиции (Anlagen), „сѣмена“, които донасяме на свѣта изъ майчина-та утроба, или въ онова, което става съ наша-та душа подирь ражданье-то? Въпросъ-тъ е принципияленъ и единъ отъ най-важни-тѣ и най-широки-тѣ. Да се отговори на него, значи да се отговори на стария многоспоренъ въпросъ за *вроденность-та* на идеи-тѣ. Многоспоренъ и мжченъ е билъ впрочемъ този въпросъ въ *стара-та,* срѣдневѣкова-та и нова-та философия до *Канта,* ней-

ния реформаторъ, а днесь негово-то принципиялно рѣшение е тъй лесно, щото никой не би помислилъ да повтори нито навѣстна-та формула на *Локке*, [1]) нито пъкъ грѣшка-та на *Декарта*, [2]) че всички тѣ наши нравствении понятия и положителни, точни знания сж готови въ наша-та душа, защото сж и били дадени непосрѣдствено отъ висше-то Сжщество, което ги притежава.

Ако и да не сме обожатель на тия теории, които считать хора-та прилични единъ на другъ като „двѣ ягоди", ако и да признаваме голѣма-та разлика между гениялна-та память на единъ Лайбницъ или Аристотель и память-та на ония нещастници, които не могжтъ нищо да запомнжтъ, но това ни най-малко не ни прѣчи да признаемъ за фактъ, че *обикновени-тѣ* хора иматъ сжщо така обикновена, *почти еднаква память*, както иматъ и въобще *почти еднакви способности*. Ако практика-та, животъ-тъ наврѣдъ ни сочжтъ индивидуални разлики, то това може да проистича само отъ разлики-тѣ между наслѣдени отъ насъ диспозиции и отъ нееднакви-тѣ условия на наше-то развитие. Никой не се ражда съ готова математическа, или историческа, или зоологическа и химическо-формулна память, но почти всяки може да ж спечели — то ще зависи само отъ негови-тѣ интереси и занятия. Онова, което най много ни интересува [3]), е за насъ най-приятно и най-лесно занятие. А

---

[1]) Локке, английски философъ [1632—1704], нарича душа-та tubula rasa — чиста, неписана книга и означава съ туй, че човѣкъ се ражда безъ никакви душевни качества.

[2]) Декартъ е французски философъ [1596—1650], родоначалникъ на французска-та философия и баща на тъй нарѣчена-та *спиритуалистическа* философия, сир. оная, която казва, че душа-та е нѣкакъвъ духъ (spiritus). Противъ тая философска школа стои *материялистическа-та*, която пъкъ твърди, че тя била нѣкаква *материя*.

Днешна-та философия, която стои на плещи-тѣ на *Канта,* счита за еднакво прави и еднакво криви и двѣ-тѣ *мнѣния* Човѣкъ не може да знае нищо, което не може нито съ очи да види, нито съ уши да чуе, нито пъкъ съ ума си, възъ основа на дадени факти и премисси, да прѣдугади. Тука спада въпросъ-тъ за душа-та, за Бога и за мн др. Ние знаемъ за тѣхъ сега тъкмо толкова, колкото би могли да знаемъ за електрическа-та машина, ако искахме по нейни-тѣ електрически дѣйствия да заключимъ за състава. Задача-та на наука-та захваща и свършва тамъ, дѣто начева и свършва царство-то на явления-та, на наблюдения-та, а въ психология-та, въ нашия душевенъ животъ тя толкова много има още да наблюдава, да изучва, щото би било прѣстжпно да продължава да философствува и да фантазира, както е правила толкова вѣкове.

[3]) „Щомъ нѣмаме *склоность* къмъ едно занятие, то колкото и да ни се иска по кои да е причини да се запознаемъ съ него, да го изучимъ, трудно ще го сполучимъ", казва *Карпентеръ*, Физиологія ума, т. II, стр 41. Впрочемъ не бива да се забравя, че човѣшко-то щѣние, че воля-та е въ състояние много да направи; тя въ много случаи може искуственно да създаде, да въспитае и усили

какво наричаме ние най-лесно? — Онова, което безъ трудъ се запечатва въ ума ни и запомнюва, онова, което напълно и пакъ безъ трудъ разбираме.

[Слѣдва]

СЪВРЪМЕННИ НАПѢВИ.

Стихотворения отъ М. Московъ. Руссе 1889 г.

Нѣма да открия Америка, ако кажа, че ние нѣмаме литература, каквато иматъ напр. Руси-тѣ, Французи-тѣ или даже Сърби-тѣ. Това е таквазъ истина, щото бихѫ сѫ исмѣли всички на оногова, който се заловѣше да доказва противно-то. Между наше-то общество не сѫществува умственъ интересъ; интелигенция-та ни прѣкарва врѣме-то си въ умствена лѣность. Сегисъ-тогисъ, погледнешъ — явява се нѣкое книжле съ десетина стихчета или нѣкоя поемичка, и пакъ утихне всичко. А глупость-та на наши-тѣ критици льсва тутакси, слѣдъ залавянието имъ да критикуватъ нѣщо. Погледнешъ— испѫчилъ си нѣкои си Иванъ или Стоянъ въ колони-тѣ на нѣкое списание — и пише ли, пише . . . А какво пише? „Появилъ се е блѣстящъ гений! Голѣмъ талантъ! Долу на колѣнѣ!" И новия „гений," който до тогава досущъ не се е сѫмнявалъ въ гениалность-та си, токо-вижь станѫлъ голѣмъ поетъ, ново слънце . . Иди, и не казвай, че българе-тѣ не сѫ най-честитий народъ на земно-то кълбо.

Нѣскоро ние бѣхме зрители на една смѣшна и прѣсмѣшна комедия, която, за жалость, се продължава още *). Което г. Михаиловски издаде *„Поемата на злото"*, всички-тѣ наши вѣстници и списания се надпрѣварвахѫ въ похвали-тѣ си. И който останеше за по насетнѣ, сякашъ че му бѣше криво и сякашъ, че бѣше недоволенъ оттова, дѣто не се е осѣтилъ по напрѣдъ да хвали. Но ако би пожелалъ нѣкои да знае, защо става всичко това, защо се сипѭтъ тия безотчетни похвали, безъ да се разгледа и оцѣни добрѣ вѫтрѣшно-то съдържание на поема-та, безъ да сѫ посочени поетически-тѣ страници, които украшаватъ книжка-та, ако такива има; ако нѣкой би искалъ да пита „защо?" — Защото ей-тъй-е, щѣше да му се отговори.

Това показва, че ние сме още дѣца, че се въсхищаваме дѣтински, хвалимъ така сѫщо дѣтински. А дѣца-та всякога се плѣ-

---

склонность-та и интереса. Задача-та на самовъспитание-то, на истинско-то самонаблюдание състои прѣди всичко въ наше-то приучванье да заповѣдваме на склоности-тѣ си.

*] *Тая статия* е писана още прѣзъ 1889 година.

няватъ отъ това, което блѣщи. Не се питатъ, да ли това е стъкло, което блѣщи отъ слънце-то и слѣдователно, като заседне слънце-то — ще угасне, или е истински бисеръ, истинска поезия . , . Стига това, че то бие въ очи.

Наша-та сврѣменна литература (ако допуснемъ, че таквазъ имаме) е бесъдържателна и пуста. Отъ страна на съдържание-то — тя нѣма никаква мисъль, никаква идея, ни направление. Въ наша-та поезия днесь нѣма друго — освѣнь бесмислици и фразьорство. Другядѣ, дѣто хора-та иматъ истински „блѣстящи гении и таланти", тамъ се подсмиватъ на таквизъ поети и на подобна поезия и забравятъ за нея, щомъ прочетжтъ книжка-та, но у насъ, дѣто всичко върви наопаки — не е така. Съ една книжчица, въ която има вмѣстени нѣколко стихотворения, испъстрени съ гръмливи и надути думи, лесно можешъ да се провъзгласишъ отъ почитаеми-тѣ критици за поетъ, защото тѣ знаятъ, че поезия-та не е друго, освѣнь думи, а думи-тѣ — поезия.

Не щѣше да бжде така, ако цѣнители-тѣ на което и да е поетическо произведение бихж били съ познания, съ критически талантъ, съ естетически вкусъ (който обаче се добива слѣдъ дълго и изборно четенье, а не слиза на готово отъ небо-то), ако знаехж найсетнѣ, какво критикуватъ и защо. И наистина — защо? Да ли за да се покажжтъ прѣдъ свѣта, че разбиратъ нѣщо, или за това, да ги разберятъ, че не знаятъ нищо?

Критика-та има и възпитателно значение. А колко сж смѣшни наши-тѣ възпитатели — критици, съ „свои-тѣ умни наставления въ *разни* „критики" или „рецензии." Ти нѣма да срещнешъ тамъ подробенъ разборъ на разгледвано-то съчинение, нѣма да намѣришъ вѣрно оцѣнение за достоинства-та или недостоинства-та му, а ще се задоволишъ да четешъ само прѣпоржки, масса поклони или наопаки, хамалски думи . . .

Поезия-та, отъ страна на съдържание-то е истина, както и философия-та. Поезия-та разсжждава и мисли, казва Бѣлински; това е право, защото нейното съдържание е така сжщо истина, както и съдържание то на мисленье-то, но поезия-та расжждава и мисли съ образи и картини, а не съ силогизми и дилеми. Всяка мисъль, всяко чувство, трѣбва да сж изразени образно, за да сж поетически (гледай Бѣлински, т. 7).

Така разбиратъ хора-та по свѣта поезия-та, а тамъ, дѣто разбиранье-то е таквозъ, неможе да има дѣтинско въсхищение прѣдъ груби ефектни сцени и чудати или бесмислени фрази. У насъ и това не е така. Колко се въсхищаваме ние отъ тия напр. куплети, случайно зети, отъ „блѣстяща-та" *поема на зло-то:*

„О вихръ отъ сѣнки, адски вопли
Бездънни пропасти, тъми.
О ревъ въ усойнитѣ вертепи.
О ненависть, часътъ настжпи
Пъкълътъ да си отмъсти . .
. . . .

Азъ съмь великий мждрователь,
Първовърховний волхвъ и врачъ,
Дълговѣковний тайновидецъ
Ясновелможний повѣлитель,
И благопобѣдний водачъ!

Азъ се зовж всепрѣсвѣтлѣйший,
Благоразсждний, съвършений,
Благообразний, благогласний,
Незамѣнимий, безконечний
Неизгладимий, неистлѣнний!

Азъ се наричамъ самородний,
Самоуправний, своеволний,
Благоизбранний, вѣнценосний,
Благоподателний, всесвѣтлий
Всевѣдущий, всенепорочний!"
. . . .

Това сж куплети или стихове, които сж напечатани въ единъ завършенъ, зрѣлъ и прѣлѣстенъ трудъ, какъвто е *„поема-та на зло-то."* Тия думи, казани отъ единъ критикъ, напълно оправдаватъ думи-тѣ, които въ начало казахъ за наши-тѣ критици въобще. А по надолу сжщий господинъ говори: „И нѣколкото думи, които пишемъ за даровития поетъ г. Михаиловски, сж продиктувани отъ въсторга, който прѣлесть-та на поема-та възбуди у насъ . . ." Колко умно казано! За менъ обаче е важно едно обстоятелство въ горно-то *самопризнание*. То е, че думи-тѣ (не смѣмъ да рекж критика-та), сж продуктъ на *въсторга*. А кой не знае, че когато ще се оцѣнява едно какво-да-е поетическо творение, въсторгъ-тъ се оставя малко на страна? Когато човѣкъ е въ въсторгъ отъ нѣщо си, той го вижда прѣкалено хубаво, той тогава е прѣдаденъ само на своето чувство, нерви-тѣ му сж въ възбудено състояние . . . А когато човѣкъ критикува, той мисли, расжждава, прѣнася се мислено въ оная епоха, когато писатель-тъ е работилъ и живѣялъ, изучва тогавашно-то състояние на общество-то и прави-тѣ и търси свръска-та, която сжществува между писателя и съвременници-тѣ му. Дѣто ще каже, въсторгъ-тъ тука е ни въ клинъ, ни въ ржкавъ. А ако има въсторгъ, той ще побърка на критика, защото той въ въсторга си ще вижда само това, отъ което се въсторгава, и критика-та тогава ще излѣзе, знаете ли каква? — Въсторжена. А въсторжено-то въ по-вечето случаи е глупаво.

Че това е така, доказва се и отъ поменжта-та рецензия, която като слѣдствие на въсторга е — въсторжена и необмислена. Въ цитирани-тѣ по-горѣ стихченца, критикъ-тъ въ въсторга си вижда „богата творческа фантазия, силенъ и енергиченъ стихъ и дълбока мисъль . . ." А ние, които гледаме съ прости очи, какво виждаме въ тоя: „О, вихръ отъ сѣнки, адски вопли? . . ." Нищо, освѣнъ думи. Отъ хиляда-та названия съ които се кичи дявола, като захванешъ отъ „Азъ съмъ великий мждрователь(!)" и свършишъ съ: „Наричамъ се . . . всенепорочний! . . ." какво разбираме? Дѣ тука дълбока-та мисъль, дѣ тукъ изображение на характера? Като прочетемъ тия многоглаголания, ще можемъ ли тогава да си прѣдставимъ оня бунтовникъ — Сатана, който се е упълчилъ среща Бога, и който и въ паднжло състояние „съ надежда нова може да се рѣши да води вѣченъ бой съ такъвъ силенъ врагъ," какъвто е Богъ и който, макаръ че страдае и тегли, макаръ че съзнава своето могжщество по слабо отъ Божие-то, пакъ се утѣшава съ това, че баремъ „по духъ е равенъ съ него?" Нито сѣнка има отъ това! *Азъ казахъ*, че въ наша-та поезия, нѣма никаква мисъль. Имаме *стихове, думи* . . ., имаме фразьорство, нищо друго. Суха-та и водна

риторика е обладала навредъ. Поети-тѣ ни пишжтъ, за да пишжтъ, а критици-тѣ критикуватъ — отъ въсторгъ . . Колко е хубаво да се расхождашъ, гологлавъ, въ таквозъ литературно поле, дѣто чувашъ да ти пѣе нѣкой:

Отъ край до конецъ
Отъ бездна до пропасть,
Отъ тьми до хаосъ,
Отъ луна до слънце,
Отъ море до суша,
Отъ сѣверъ до пладнѣ,
Отъ западъ до истокъ,
Отъ *скотъ* до човѣкъ.

Или:

Доброто е зло!
Злото е добро!
Едема е въ Ада,
Ада е въ Едема! . .

А отъ друга-та страна да слушашъ гласа на мждреце, който се наслаждава отъ тия ученически упражнения, и се провиква съ въсторгъ: „О, колко енергиченъ стихъ! каква дълбока мисъль! ..“

Вслѣдствие на една неразбравщина, у насъ за поезия се счита всичко написано въ стихове. А всички стихове, въ които изобилва риториката — се считатъ за поетически. У насъ не сж навикнали да търсжтъ още въ поезия-та мисли, защото на нея се гледа не като на нѣщо сериозно, не като на работа, а като на просто прѣкарванье на врѣме-то. Ето защо — ние виждаме да биватъ въ въсторгъ нѣкои, като прочетжтъ два три стиха, макаръ безсмислени, но риторически, испъстрени съ нови, блѣскави и празни фрази.

Поезия-та, обаче не е само думи. Поетъ-тъ не е простъ ковачъ на ритми. Поезия-та, зета сама по себеси, казано съ думи-тѣ на *Шерера,* се явява като възглѣдъ на нѣща-та, своиственъ на въображение-то. А поетическо-то изражение ще бжде въспроизвеждание-то му въ форма, по-вече отъ всичко способна да възбуди силата на въображение-то на читателя. За това, образность-та съставява нераздѣлна собственость на поезия-та както казахъ и по първомъ. Обаче, отговаря ли наша-та съврѣменна „поезия“ на тия прости и ясни искания? — Ни най-малко . . . като исключимъ Вазова, който, съ радость казваме, притежава несъмненъ талантъ, и поезия-та на когото сравнително е най-чиста отъ риторика — като исключимъ Вазова, казвамъ — всички-тѣ други не показватъ друго, освѣнь че ние нѣмаме още поезия и талантливи поети . . . А това обстоятелство, дѣто наши-тѣ вѣстникаре и quasi-критици се въсхищаватъ толкозъ много отъ тѣхъ, показва дѣтинский имъ умъ, показва, че ние сме още пеленаче дѣте, далече отъ възмжжалость-та! . .

Горни-тѣ мисли ми прѣминжхж прѣзъ ума, когато прочетохъ нова-та малка книжка „Съврѣменни напѣви,“ на г. Москова, когото въ единъ български вѣстникъ нарекохж втори поетъ, слѣдъ Вазова (!?) Колко сж евтини у насъ лаври-тѣ!

Въ настояща-та си статия азъ щж разгледамъ, до колкото позволяватъ това страници-тѣ на единъ малъкъ журналъ, поезия-та на Москова въ нова-та му книжка и ще видимъ сетнѣ, до колко може да се мисли дори за сравнение съ Вазова.

Г. Московъ почнѫ да печата стихове прѣди нѣколко години. Читатели-тѣ, навѣрно, сѫ срѣщали негови-тѣ стихчета испървомъ въ „Македония,“ вѣстникъ на Живкова, сетнѣ въ „Трудъ,“ а по сетнѣ и въ други литературни списания. Пѡ-подирь той издаде (1888 г.) „Пролѣтна Китка,“ поема „Мома Слава“ и други още, а сега прѣдъ насъ е най-нова-та му сбирка „Сърѣменни Напѣви,“ малка книжчица, отъ двѣ коли съ 26 стихотворения . . . Кое съставлява *патоса* на г. Москова-та поезия? И има ли поезия въ Москови-тѣ стихотворения? Ето какви въпроси ни се испрѣчватъ най-напрѣдъ и искатъ отговоръ.

Стихотворения-та на Москова сѫ бѣдни — въ тѣхъ нѣма ни даже проблески отъ поезия. Фантазия-та е главна-та дѣйствуѭща сила, чрѣзъ която се извършва процесъ-тъ на творчество-то, а фантазия-та на Москова е бѣдна . . . много бѣдна, и за това вие въ никое негово стихотворение нѣма да срещнете таквизъ раскошни и поетически силни картини и образи, които живо да се запечататъ въ ума на читателя. Вие може да прочетете всички-тѣ му стихотворения, да срещнете много мисли и питания, но поезия никждѣ нѣма да намѣрите. Това, което е най-важно-то — е, че негови-тѣ стихотворения сѫ еднообразни, както е еднообразна пустиня-та Сахара, отъ единия до другия край . . . Г. Московъ невижда нищо хубаво ни въ народа, ни въ себеси. Него го мѫчелъ, както самъ казва (32 стр.) „единъ демонъ,“ едно сѫмнение го гризяло — ето, това е то алфата и омегата на негова-та поезия. Но защо го мѫчи тоя демонъ, какъвъ е той, и относително какво е негото-то сѫмнение—мракъ-тъ тука е непроницаемъ. А страшни-тѣ думи, въпросителни-тѣ, клетви-тѣ? . . . О, тѣ нѣматъ край! Все „надежди разбити,“ „младость незапазена“ и „сѫмнения“, все „умрази, подлости, гнусотии, ядъ, ярость, страдания! . . .“ У, Боже пази! . . .

Наумявамъ си за блажено-то онова врѣме въ руска-та литература, когато такъвъ сортъ „романтици,“ сѫ върлували. И тѣхно-то призвание е било сѫщо-то— да страдаѭтъ, и тѣ сѫ били горди съ това си призвание. Недѣйте ги пита, пише Бѣлински, защо и отъ какво тѣ страдаѭтъ: тѣ прѣзиратъ онова страдание, което може да се обясни съ нѣкоя причина. Тѣ любѭтъ страдание-то за страдание-то . . . Тѣмъ имъ е приятно да се увѣряватъ, че въ тѣхъ кипѭтъ „неистови“ страсти, че тѣхни-тѣ млади грѫди сѫ разбити отъ нещастие, свѣтли-тѣ имъ надежди за живота отколѣ сѫ се пръснѫли, и на тѣхна-та участь е останѫло едно разочарование само. Тѣмъ непрѣменно е нужна душа, която да ги разбира, но тѣ рѣшително незнаѭтъ, какво да правѭтъ съ таквазъ душа, когато ѭ намѣрѭтъ, защото тѣхни-тѣ страсти сѫ въ глава-та, а не въ сърцето и честита-та любовь ги поставѭ „въ туникъ“ . . .

Ето какъвъ поетъ е и Московъ! Всички-тѣ му стихотворения сѫ все на единъ тонъ:

Не ти е тайно това вълпение (кое?)
Тѣзи съмнения, тѣзи борби,
Кои отдавна тлѣѭтъ въ мене,
Що се вгнѣздило въ мои-тѣ гѫрди . . .“

[Пролѣтна китка].

Или:

„Нѣма вечъ за мене радости, утѣха,
Нѣма вечъ за мене дѣтскиятъ покой“

Или:

„Нѣма другаринъ, който съмнение
Мисъль и вѣра съ менъ да дѣли“

Или:

„Ази на живота съ чашата горчива
Душата страдална вече напоихъ,
Въ сѫдбата нещастна и немилостива
Отдавна моитѣ надѣжди разбихъ“

Да ли да цитирамъ, още? Ето колко разнообразна е поезията на Москова! Все за свое-то „азъ“ говори, все за свои-тѣ *страдания* приказява. Всѐ тръси другаринъ, който да дѣли съ него „мисъль и вѣра и *съмнение*“ — и чудно чудо! — все нѣма, . . Бѣдни романтици! Тукашний свѣтъ не е за тѣхъ добъръ, тукъ нищо нѣма хубаво за тѣхъ.

„Тука царува — какво ли нѣма? (какъвъ стихъ!)
Робство, неволя, плачъ и борби,
Гдѣ всичко *ниско* участие зема. . . .
. . . .
Тука е юдолъ, гдѣто проклятие
Лѣжи надъ нащи клѣти глави“

Тука е за бѣдни-тѣ романтици, за горки-тѣ поети — все зло, все лошо . . . . Тѣ сѫ „синове на небеса-та,“ и тѣхна-та мисъль
. . . . . се възнася
Тамо нагорѣ, нейдѣ далечъ. . . .

Тѣ прѣзиратъ нищожна-та сганъ, умразна-та и проста-та тълпа, и на свои-тѣ лири дрънкатъ:

»Мечтая азъ за друга сфера
Мечтая азъ за други миръ.“ (22 стр.).

Мечтайте, господа поети, мечтайте за нѣкакъвъ други свѣтъ, мислѣте за другъ миръ, лъжете сѫ съ тая мисъль, която ви „възнася“. ! . . .

Но, господа, не забравяйте че вие сте на земя-та, дѣто не е всичко все зло, дѣто има много добрини и още пò-много длъжности.

Но г. Московъ е и много отчаянъ. Нека за това да му тегли грѣха Байронъ, който стана причина, не само у насъ, но и навредъ по Европа — и испѫдени-тѣ V-о класни ученици даже да ставатъ срадалци-поети. . . . . Въ стихотворение-то *„скитникъ“* ето какъ описва поетъ-тъ своя-та физиономия.

„Въ душа си носа *ядъ* и *проклятие*,
. . . .
Презрение носѭ въ свойто обятие . . .

Мжчи ме *демонъ* непобѣдимъ,
Демонъ, що мрази, гони свѣтото,
Който отъ злото се не бои". . . .
(Съвр. напѣви, 32.)

Какво е туй? Има ли въ туй стихотворение поетическа правда? Ако има — колко жалъкъ ще бжде като поетъ и като човѣкъ г. Московъ!

Ето какво ще каже то, да пишешъ стихове, лишени отъ всяка естественость, присторени, надути и по подражание. Истинский талантъ вижда въ хора-та и въ природа-та, както свѣтла-та страна, тъй и тъмна-та. Животъ-тъ е пъстъръ, разнообразенъ. Има и такива поети, съчинения-та на които сж били жлъчни, отчаяни, които сж изобразявали въ свои-тѣ творения най-голѣми-тѣ злочестини и бѣди — и тия писатели сж спечелвали за едно кжсо врѣме най-голѣмо уважение и слава, но то е затуй, че тѣ сами сж били истински нещастници, испитали сж сами несполуки въ живота, прѣдавали сж се на всевъзможни страсти, влизали сж въ най-голѣми борби, а тѣхни-тѣ съчинения сж биле правдиви, защото сж били истински отгласъ на тѣхни-тѣ чувства, били сж дѣла-та имъ — въ думи, носили сж въ себеси сжщия огънь и сжща-та сила, каквато и тѣхни-тѣ автори.

Но можемъ ли сжщо-то да кажемъ и за г. Москова? Не, и пакъ не!

Както казахъ и пб-напрѣдъ, фантазия-та на Москова е крайно бѣдна, а затова и сама-та му поезия е сиромашка, суха; тя прилича на пустиня безъ оазисъ. . . А постоянно-то въспѣванье на единъ и сжщъ прѣдмѣтъ се е обърнжло на общъ риторизмъ.

Московъ е присторенъ и неестественъ. Негови-тѣ чувства не сж чувства на сръце-то, а мждрувания на ума. Той никакъ не чувствува онова, което пише. Това щж докажж пб-долу, а за сега, нека ми бжде позволено да цитирамъ цѣло-то „посвѣщение" въ „Сврѣменни Напѣви," съ сжщото правописание, защото съ него ще имаме малко работа. Ето го:

Отъ разни цвѣте й кичинъ вѣнеца
Отъ цвѣте: *Обичъ, вѣра, любовь,*
На твойто чело, *майко*, пѣвеца
Да го положи *той* е готовъ.
И ти земни го. Той не желае
Нѣкой награда голѣма, не,
Това му стига, когато знае,
Че си й *испълнилъ длъгътъ* поне.
Крѣпи се бѣдна, мила Р(р)одина,
Крѣпи се бѣдний, печаленъ кжтъ,
И зарадъ тебе бждяще има
И тебъ заритѣ ще озарятъ . . . .

Испърво читатели-тѣ не могжтъ се осѣти кому е посветено това *„посвѣщение,"* защото поетъ-тъ не бѣлѣжи, но отъ по сетнѣшни-тѣ стихчета се види, че то е „Майка България," на която поетъ-тъ е готовъ да положи вѣнеца. Нѣма какво да се каже—патриотическо посвещение! Днесь врѣмена-та сж таквизъ, че човѣкъ все трѣбва да е патриотъ. Вѣнецъ тъ, който патриотическиий поетъ е готовъ да тури на майка си — разбира се, сж „Сврѣменни-тѣ *напѣви*"; а тоя вѣнецъ е *стъкменъ* (поети-тѣ стъкмяватъ!) отъ вся-

какви цвѣтя; смѣсна китка е вѣнеца... Но все пакъ тия цвѣтя сѫ три, както е и Богъ въ три лица, а именно, тѣ сѫ; *обичь, вѣра* и *любовь*. Това сѫ обаче, (личи като божия бѣлъ день) само празни думи, защото той самъ казва:

„Всичкото *мило* съ *злоба* погазихъ
Всичкото *свято* съ ярость разбихъ"

и самъ говори за сумма *„необичания," „невѣрвания," „нелюбения,"* и др. Ще каже, че още отъ най-напрѣдъ поетъ-тъ не исказва истински чувства, а измислени и се приструва, като казва, че ужь вѣнеца му билъ киченъ отъ вѣра, обичь, любовь, или пъкъ самъ не се сѣща за страшно-то противорѣчие.

Не сѫ ли това хладни мисли на ума. Московъ е, казватъ, лирикъ, но „лиризмътъ се основава на непосредственность-та на топлото сърдечно чувство и не търпи хладни-тѣ мисли на главата," съ каквито сѫ прѣпълнени Москови-тѣ стихове.

Да прѣгледаме първо-то стихотворение слѣдъ посвещение-то. То е *елегия:*

„Моята младость азъ не запазихъ,
Моитѣ сили не пощадихъ,
Всичкото мило съ злоба погазихъ
Всичкото свято съ ярость разбихъ (!)
За тазъ противна земя проклята
Бѣхъ ази страненъ, гоненъ, презрѣнъ,
Затуй не срѣщнахъ женски обятiя,
Затуй не видяхъ погледъ засмѣнъ.

Азъ не обичахъ, нито желая
Другъ да обича странникъ, катъ менъ,
Безъ съжаление бихъ видялъ края
На тозъ *печаленъ животъ презрѣнъ.* ?)

Защо да любѭ? Трудътъ не струва,
Достойно нѣма за обичь днесъ,
Кога измѣна, подлость царува,
Когато нѣма никадѣ честь . . .
Душа не срѣщнахъ, душа любезна,
Що знай да люби искренно тя,
И безъ да любѭ азъ ще исчезна.
Но моята младость свѣтъ не видя...[?!!]

Прочетохте ли съ внимание тая елегия, обичливи читатели? Да ли се основава тя на непосрѣдственность-та на топло-то сърдечно чувство или е хитруванье на глава-та? Има ли въ нея поезия, има ли нѣкакви раскошни поетически картини, съ които една силна и богата фантазия би украсила една елегия? Подѣйствува ли тя на ваше-то сърдце, запечата ли се тамъ, или още като ѭ прочетохте и ѭ забравихте? Оставямъ читатели-тѣ сами да сѫдѭтъ за естетическо-то достойнство на тая смѣшна елегия, а азъ ще разгледамъ до колкото трѣбва нейно-то съдържание.

Въ I куплетъ се казва: „Всичкото мило съ злоба погазихъ." Защо? Кои сѫ причини-тѣ, всичко мило съ *злоба* да погазишъ, всичко свято съ *ярость* да разбиешъ? Поетъ-тъ, който е синъ на небеса-та и пѣе на „небесна лира" (Прол. Китка 51 стр.) бива ли *мило-то* и *свято-то* да гази и разбива? Това ли ти е цвѣте-то отъ „обичь, вѣра и любовь?"

Въ II куплетъ: «За тъзъ противна *земя проклята* (?!) бѣхъ ази страненъ, гоненъ, презрѣнъ». Боже мой, каква елегия! . . . . Велики-тѣ хора сѫ бивали и гонени и прѣзирани и закалани и запалвани. Пакъ измислени чувства и дѣла! Авторъ-тъ сѣди на маса-та и си въображава, че е *борецъ*, че има много врагове, че. . . и съ перо въ рѫка се сражава, испуща проклятия. Гоненъ, стра-

ненъ и прѣзрѣнъ — но защо? Да ли защото мило-то погази, а свято-то разби? Ако е за това, тогава той заслужва прѣзрѣние-то. Но вижте логика и чудо! Защото билъ страненъ, гоненъ и прѣзрѣнъ, за това не срещналъ „жежки обятия“, не видѣлъ погледъ гаснѣнъ! Ако не бѣха го гонили, значи, щѣше да види едно-то и друго-то. А пò-долу казва:

Азъ не обичахъ, нито желая
Другъ да обича странникъ катъ менъ . . .

Оттука излиза, че той самъ не рачилъ да обича; защо — не се знае. Друго-то е тъмно и неразбрано. Защото, ако мислимъ, че съ думи-тѣ: „ . . . . . . нито желая другъ да обича странникъ катъ менъ“,—е искалъ да каже, че не искалъ „други да обичатъ“, ние сме въ право-то си, да се попитаме: ако той самъ не е искалъ да обича, защо забранява и на други-тѣ „странници като него (!)“ да обичатъ?

Хитрувания-та се познаватъ. Чувства-та не на сърдце-то, а на глава-та — личатъ. Може ли да каже

„Достойно нѣма за обичъ днесь,
Кога измѣна, подлость царува“.

—сжщий човѣкъ, който още въ начало-то казва, че има на тоя свѣтъ и *мили* нѣща, и *свяmu* нѣща, но той мило-то съ злоба погазилъ, а свето-то съ ярость разбилъ?

Такъвъ човѣкъ «*никога нѣма да срещне душа що знай да люби*», защото и да срещне, той или по причина на свое-то кжсогледство не ще ѭ познае, или ако ѭ познае, ще ѭ *погази* или *разбие* . . . Не е ли, слѣдов., цѣла-та елегия, построена на лъжливи чувства и вслѣдствие на туй пълна съ противорѣчия? Може нѣкой да каже, че таквозъ подробно разглежданье на думи и мисли е бесполезно и дребнаво, но нека ми бжде позволено да отговорѭ, че азъ нарочно се впуснжхъ въ такъво разглежданье, защото често пжти, като чуе нѣкой тия риторически стихове:

Моята младость азъ незапазихъ,
Всичкото мило съ злоба погазихъ
Всичкото свято съ ярость разбихъ. . .

ще си помисли, че кой знай какви мисли има въ тая купчина отъ гръмливи думи! . . . А критикъ-тъ е длъженъ да расчепка добрѣ, като вълна на даракъ, таквиато фрази, за да излѣзе на видѣло тѣхна-та бесмислица, да се разбере тѣхна-та шумотѣвица и противорѣчие. Нека се научимъ да *търсимъ въ поезия-та не гръмливи думи — но чистъ, гладъкъ стихъ и мисъль.*

Пò-нататъкъ въ „Съврѣменни Напѣви“ се срѣщатъ сжщи-тѣ недостатъци, каквито и въ горѣнаписана-та „елегия,“ сжщи-тѣ хитрувания, сжща-та присторена печаль, сжща-та мъгла на края съ въпросителни . . . На стихотворение-то „*Ще дрѣме ли народътъ?*“ което не е нищо друго освѣнъ — риторика, купъ думи събрани на едно, най-много щѣше да му прилича заглавие-то: *въпросителна (?).*

То се захваща съ *„Нима“* и се свършва съ *„Нима.“* Нищо по-вече. „Нима народъ-тъ тъй ще да дрѣме? — Нима народътъ тъй ще загини?—Нима срѣдъ него не ще да стане пророкъ съ дарби?—Нима не ще се никакъ прослави? — Нима ще мине своето врѣме?“ . . .

Виждате ли поезия! Моля читатели-тѣ да прочетжтъ това стихотворение самички, защото не искамъ да го цитирамъ исцѣло. Това стихотворение обаче за мене е важно и отъ друга страна. По-напрѣдъ азъ казахъ, че Московъ е еднообразенъ и въспѣванье-то му на едно и сжщо нѣщо се е обърнжло въ общъ риторизъмъ. Въ това стихотворение гледаме, че повторение-то е на върха си. Втория куплетъ, напр. казва това, което и първия и почти съ сжщи-тѣ думи, а третия — каквото и втория и пакъ съ сжщи-тѣ думи.

Четѣте и сравнявайте!

„Нима народътъ *тъй ще загине*
Безъ слава, почетъ и безъ *борби?*
(2-ий куплетъ)

„Нима народътъ тъй ще дрѣме
И ще загине той безъ борба?“

„*Име преславно* ще ли остави
На свойто племе, на своятъ родъ?“
(4-ий куплетъ)

„Нима ще мине своето време
Безъ да остави *славна слѣда?*“ . . .

Поклонъ на риторика-та, на фразйорство-то.

Това което всякой ще забѣлѣжи, слѣдъ като прочете стихотворения-та на Москова, е, че той има особена страсть да употрѣбява все страшни и гръмливи думи, думи, които бижтъ въ очи, които плашжтъ, стрѣскатъ. Той пише елегии, въ които расказва за своитѣ тжги, за разбити-тѣ си надежди, за дѣто го гонжтъ, за дѣто нѣма другаринъ, който да му дѣли сжмнение-то — и всичко това е облѣчено въ шумливи думи . . Напр., той не казва само, „земя,“ но безъ друго: „земя проклѣта (!), земя противна.“! (съвр. нап. 22). Той трѣбва да опъстри всяко свое стихотворение съ думи, като тия: умраза, подлость, ярость, ядъ . . . и пр. Какви сж страшни нашитѣ поети! Когато четешъ тѣхни-тѣ стихове, трѣбва да си ги прѣставяшъ расчорлавени, начумерени, сгрочени . . . като страшилища . . . Ехъ, на ли трѣбва да личи, когато ги посѣщава вдъхновение-то!

Но защото едно такова положение е неестествено затова сами-тѣ имъ дѣла въ таквизъ моменти биватъ неестествени, чорлави като бащи-тѣ си, надути; и само-то имъ пораждание не е отъ вдъхновение, то е, както казва Лермонтовъ *„плѣнной мысли раздраженье“*...

Цѣль-та на Москова-та поезия е, както сж вижда — да *стрѣска.* Риторическа-та поезия друго не прави, освѣнъ да зашемедява глави-тѣ съ гръмливи фрази, да стрѣсва. Своя-та поезия Московъ самъ характеризира. Азъ случайно обърнжхъ негова-та *„Пролѣтна китка,“* и срещнжхъ тамъ едно кжсо стихотворение, *„Поету,“* въ което ето каква мисль се намѣрва:

Лермонтовий «*Сънъ*» е слабо прѣведенъ. Тука нѣма оня мощенъ и силенъ стихъ, какъвто е въ оригинала, дори има единъ куплетъ московски; ето го:

Всички дѣвици съ лица засмѣни
Всредъ тѣхъ кахърна бѣше една,
Мислеше бѣдна тя зарадъ мене,
Който *лъжеше* въ чужда страна...

Всѣкакви коментарии сѫ излишни. . . .

Ами стихотворение-то *„Къмъ клѣветници-тѣ?“*

„Га“ чуя нѣкой да говори
Зарадъ Българйя съ укоръ и *срамъ* (!)
. . . .
Ази готовъ съмь да имъ кажѫ:
„За васъ проклятйе, ничтожна сганъ!“
Желалъ бихъ ази да ги *смажѫ*
Да идѫ срѣща имъ на *брань!* . . .

Поменѫто-то стихотворение нѣма ни една поетическа картина, ни едно поетическо обръщение. — То е сухо и, както всички други стихотворения, испъстрено съ гръмливи-тѣ думи: ядъ, злоба; злоба, ядъ . . . Думи, думи, и сѐ думи е наша-та поезия. Думи — безъ смисъль. . . .

Московъ, като поетъ, нѣма още никакво направление, самъ не знае, какво въспѣва и защо. Негова-та поезия е цѣла мъгла. Наистина, отъ всички-тѣ му стихчета въ „Сървѣменни Напѣви“ личи, че той е „веки наситенъ на живота,“ че въ сърце-то си има ядъ и злоба и прѣзрѣние, но всичко това е толкова неестествено, риторично и фразьорски исказано, щото личи, като $2+2=4$, че то не е писано подъ влияние-то на „чисто-то вдъхновение“, личи че е присторено, надуто, а често и бесмислено. А слѣдни-тѣ стихчета показватъ още, че и самъ авторъ-тъ признава, какъ до сега не е извършилъ нищо и не знае, какво има за напрѣдъ да прави:

Га ще искажѫ *идеи мили,*
Които *крийѫ* въ гѫрди си азъ? (стр. 20. въ „С. Н.“)

Какви сѫ тѣзи „мили идеи,“ които крие—кой ги знае!

Ази човѣкъ съмь. *Каква ли роля*
Въ свѣта ма *чака, предстои менъ?*

Видите ли, роли тѣ сами чакали човѣка! Много ще стои Московъ *„упоенъ съ празность“*, ако чака роля-та, която има да играе напр. въ наша-та литература, сама да дойде при него!

Скитникъ безъ цѣль съмь и *направленйе,*
Защо живѣя, дѣ моять край? . . .

За какво, *незнаѭ* съвѣстьта ма гони,
Какво ли съмь сторилъ и ази *незнамъ.*

Поетъ-тъ самъ не знае свое-то направление, своя-та цѣль, своя-та задача — молѭ ви се, господа, отървѣте и мене отъ тоя трудъ, да търсѭ направление-то и задача-та му!

Най-послѣ, искамъ да кажѫ двѣ думи и за патриотизма въ *поезия-та на* България. „Български Граници“ е стихотворение-то,

въ което поета рисува тихо и мирно граници-тѣ на България. Нѣма да говорѭ за това, че въ него нѣма ни искрица поезия, че и то не е друго освѣнь думи — празни думи — ще кажѫ само, какви граници дава на България Московъ.

Азъ Македоний още не владѣя
Албания още е чужда държава,
По всичко Черно Море не смѣя
Платно да пуснѫ да се развѣва (sis!)
За мене й чужда още *Егея,*
Добруджа, Нишко, Вардаръ, Нишава. . . .

Ето карта-та на България колко поетически е нарисувана!

Повтарямъ да кажѫ, че всички-тѣ стихотворения въ „Сърѣменни Напѣви" сѫ прозаични, въ никое нѣма ни дори проблѣски отъ поезия, стихове-тѣ имъ сѫ прѣсилени, натегнѫти, уйдурдисвани. А бесконечни-тѣ „разочарования, разбити надежди, отчаяни викове, въпросителни, „наша-та *душа* е пълна съ вълнение" сѫ се обърнѫли въ общи риторически мѣста. И ето защо, всяко ново стихотворение на Москова не е друго освѣнь повторение на стара-та тема. А това не показва друго освѣнь слаба фантазия, бѣденъ талантъ, посрѣдственъ поетъ. . . . А въ поезия-та посрѣдственость-та е нетърпима, казва Бѣлински.

1889 г. декемврий. **П. Н. Даскаловъ.**

ШЕЙКСПИРЪ И ПАКЪ ШЕЙКСПИРЪ.

От**ъ Волфгангъ Гете.**

Прѣвела **Р. Р. S.**

Въ тия нѣколко думи азъ ни най-малко не съмъ далъ да се почувствува сила-та на Шейкспировия гений; негови-тѣ приятели и обожатели ще знаѭтъ да притурѭтъ това, което азъ съмъ изоставилъ. При това още една бѣлѣжка: може ли се намѣри единъ поетъ, който да знае, като него, въ дълбочина-та на всяко едно отъ свои-тѣ творения да вложи една идея, различно дѣйствующа върху общо-то цѣло? Така, прѣзъ цѣлия Кориоланъ сѣщаме да прѣминава едно чувство на ярость, възбудено отъ упоритость-та, която проявява народъ-тъ; въ *Юлия Цезара* всичко клони къмъ една друга идея: видни-тѣ граждани на държава-та не искатъ да видѭтъ отнета върховна-та власть, защото тѣ лъжливо си въображаватъ, че ще могѫтъ да иматъ влияние върху република-та. Въ *Антоний и Клеопатра* хиляди гласове непрѣкѫснѫто ни повтарятъ, че веселие-то и дѣятелность-та сѫ несъвмѣстни. Всяка пиеса, така разгледана, ще ни даде новъ прѣдметъ за въсхищение.

II. Шейкспиръ, сравненъ съ древни-тѣ и сърѣмени-тѣ поети.

Идеи тѣ, които въодушевяватъ велика-та Шейкспирова душа, не сѫ въ граници-тѣ на тоя свѣтъ; пророчества, полуди, бълнувания,

прѣдчувствия, чудовищни явления, феи, земни духове, привидѣния, чудовища, магии, вълшебници — всичко това съставява по-вече единъ магически елементъ, който въ нѣкои добрѣ избрани моменти кръстосва драми-тѣ му; но тия лъжливи химери по никой начинъ не сж сжщность-та на негови-тѣ творения. Правда-та и солидарность-та на собствения му животъ — това е очарователна-та основа, върху която стои негово-то творчество; ето защо всичко онова въ пиеси-тѣ му, което иде направо отъ личность-та на Шейкспира, ни се прѣдставя тъй чисто, тъй богато отъ смисъль, тъй енергично. Отъ това става очевидно, че той не трѣбва да се поставя въ реда на поети-тѣ отъ ново врѣме, наречени *романтически;* той принадлежи на *наивна-та* поезия: у него на първо мѣсто стои рисуванието на дѣйствителность-та и въ негови-тѣ творения се среща въ една твърдѣ слаба степень онова, което напомня за суетни-тѣ надѣжди и лаптения къмъ вѣчность-та. При това Шейкспиръ отъ друга страна пакъ е съвсѣмъ новъ поетъ; една грамадна пропасть го раздѣля отъ древни-тѣ. Не говорж тука за външна-та форма, говорж за една дълбока вжтрѣшна разлика.

Съ прѣдпазливость ще поменж за разни-тѣ изражения, които искамъ да противопоставыж. Не претендирамъ, че тая листа ще бжде пълна и опрѣдѣлена; азъ ще се опитамъ само, като поставыж нови опрѣдѣления, да освѣтлж смисъль-та на ония, които ни сж познати, но които обикновено се противопоставятъ едно на друго. Тия противопоставления сж:

Антично	Модерно,
Наивно	Сантиментално.
Езическо	Християнско.
Херoично	Романтично.
Дѣйствителность	Идеалъ.
Необходимость	Свобода.
Длъжность	Желание.

Най-тежки-тѣ мжки, които человѣкъ може да прѣтърпи, произлѣзватъ отъ липсвание-то на сжществующа-та хармония въ душата на всякого отъ насъ; най-напрѣдъ между длъжность-та и желанието, послѣ между сама-та длъжность и желание отъ една страна и постигание-то имъ отъ друга. Това сж ония липсвания на хармония, отъ които въ течение-то на живота ни произлизатъ толкова чести прѣпятствия. Ако прѣпятствие-то, родено отъ една легка погрѣшка, може лесно да се отмахне, безъ голѣма за насъ поврѣда, отъ него произлѣзва едно *комичество* положение. Ако прапятствие-то е сериозно, та да не можемъ да надвиемъ причини-тѣ, които сж го довели, тогава ние се намираме въ едно *трагическо* положение. Въ древни-тѣ драми прѣобладава разногласие между длъжность-та и постигание-то, въ модерни-тѣ — между желание-то и постигание-то. Нека врѣмено изберемъ тоя дълбокъ контрастъ, и да видимъ съ негова-та помощь това, което анализа ще ни даде. Всяка епоха, казахъ *азъ, е била* обладавана отъ една отъ двѣ-тѣ горѣказани идеи; но

тъй като длъжность-та и желание-то не сѫ радикално раздѣлени въ человѣка, то тѣзи двѣ сили властвуватъ наврѣдъ въ едно и сѫщо врѣме; само че една отъ двѣ-тѣ е бивала въ всяка епоха подчинена на друга-та. Длъжность-та е задължителна за човѣка, и задължително-то подчинение на нейни-тѣ заповѣди е често твърдѣ мѫчно за насъ; напротивъ, человѣкъ располага, както ще, съ свое-то желание. Воля-та на човѣка е за него като една небесна лѫча. Да бѫдемъ въ подчинение на длъжность-та, ни се вижда досадно; да не бѫдемъ властни да завършимъ свои-тѣ прѣдприятия, ни плаши, но винѫги ни е приятно да желаемъ и даже съзнание-то на едно силно желание може да ни утѣши, за гдѣто не сме могли да сполучимъ въ прѣдприятие-то си.

Антична-та трагедия е поставена върху едно неизбѣжно дѣло (fait), което *трѣбва* да се случи. Воля-та, въ старание-то си да му противостои, само ѭ увеличава и ускорява пò-вече. Въ древни-тѣ трагедии се появяватъ всички-тѣ ужаси, вдъхвани отъ оракули-тѣ; тамъ ние се намираме въ область-та, гдѣто царува Едипъ. Въ *Антигона* тая *длъжность*, прѣдставяна подъ форма-та на дъщеринска милость, има единъ по нѣженъ изгледъ. Дѣйствително, тя обзема най-сложни-тѣ явления, но пакъ остава винѫги деспотическа. Тя има свои корени и свое начало въ закони-тѣ на разума, каквито сѫ морални-тѣ и граждански-тѣ, или въ закони-тѣ на природа-та, каквито сѫ закони-тѣ на раждание-то, развитие-то, и смърть-та. Всички тия закони ни вдъхватъ страхъ; ние не разсѫждаваме инакъ, освѣнь че чрѣзъ тѣхъ ни е осигуренъ щастливия ходъ на цѣлокупность-та на нѣщата. Напротивъ, воля-та е свободна и се показва свободна; тя покровителствува индивидуума; тя ни лъсти; и отъ когато человѣци-тѣ я познаватъ, тѣ ѭ обожаватъ. Тя е Господь на ново-то врѣме. Ние прѣнадлежимъ ней, ние се боимъ отъ противна-та ней сила; ето защо въ наше-то искусство, въ наша-та мисъль, ние сме вѣчно раздѣлени отъ антично-то искусство. Длъжность-та прави трагедия-та велика и силна, желание-то ѭ прави слаба и малка. Желание-то е дало рождение на драма-та, родъ, въ който нѣкой извѣстенъ актъ на воля-та служи за връска на едно положение, подчинено подъ деспотизма на необходимость-та. Това промѣнение, което се харесва на наша-та слабость, ни вълнува и ние се считаме за щастливи, ако слѣдъ като сме очаквали една ужасна катастрофа, получимъ нѣжна развръзка, която ни се два за утѣшение, и която крие печаленъ характеръ.

Да се повърнемъ сега върху Шейкспира; азъ желая щото мои-тѣ читатели да приложѫтъ всички-тѣ тия разглеждания сами. Шейкспиръ е единственъ, защото той съединява въ единъ безкраенъ талантъ *антично-то* и *модерно-то, длъжность-та* и *желание-то;* той се старае наврѣдъ въ свои-тѣ пиеси да бѫде въ равновѣсие; той се бори енергично и съ двѣ-тѣ, обаче на желание-то остава неуспѣха.

Никой, може би, не е знаялъ по очарователно отъ него да образува, въ единъ извѣстенъ характеръ, и интимно-то и първобитно единство на желание-то и длъжность-та. Дѣйствующе-то лице, раз-

гледано като характеръ, е подчинено на необходимость-та; той е ограниченъ, той е принуденъ да слѣдва единъ извѣстенъ пѫть. Но, разгледанъ само като человѣкъ чистъ и простъ, той се радва на своя-та пълна свобода, не припознава никакви ограничения и не е подчиненъ освѣнъ на общи-тѣ закони. Отъ тая противоположность произлиза въ душа-та единъ конфликтъ, който Шейкспиръ най-вече изважда на явѣ; но не е само вѫтрѣшнийтъ конфликтъ; вънкашний свѣтъ храни негови-тѣ елементи за борба и често борба-та става твърдѣ жива, защото неумолима длъжность е наложена надъ всяка безсилна воля. Азъ вече указахъ на тая пружина въ Хамлета; тя се намира и другадѣ у Шейкспира. Хамлетъ е тласканъ отъ единъ духъ; Макбетъ отъ магьосници, отъ Хеката и отъ главатаря на всички-тѣ магьосници — негова-та жена; Брутъ — отъ приятели-тѣ си; и три-тѣ тия дѣйствующи лица сѫ заплетени въ едно трагическо положение, за което не сѫ родени. Кориоланъ пада сѫщо въ това число. Съ една дума, да се прѣдстави една воля алчуща за дѣла, които надминуватъ сили-тѣ на индивидиума, това е една идеа на ново-то врѣме. Тъй като Шейкспиръ дава за причина на иступление воля-та на нѣкой вънщенъ случай, той прѣвръща тоя случай въ единъ видъ фаталность и чрѣзъ това той се доближава до древни-тѣ; защото всички-тѣ антични поетически герои сѫ желали само онова, което е възможно за човѣка. Отъ тамъ произлиза едно хубаво равновѣсие между воля-та, длъжность-та и постигание-то. При това надъ длъжность-та, която ги владѣе, има всякога много груба строгость, която ние и въ съзърцание-то обикваме твърдѣ много. Необходимость-та, която по̀ вече или по малко, а по нѣкога и съвсѣмъ устранява свобода-та, не е по̀-вече въ съгласие съ нашия начинъ за мисленье. Шейкспиръ обаче е почти прокаралъ отново тая антична картина, като е направилъ отъ необходимъ елементъ единъ елементъ моралenъ. Слѣдователно, той комбинира и съиденява античний свѣтъ съ модерний. Ако можемъ да извадимъ нѣколко урока отъ негови-тѣ творения, които той ни дава съ такава готовность, то именно въ това трѣбва да се потрудимъ да го земемъ като учитель. Наша-та романтическа поезия не трѣбва ни да се обижда, ни да отхвърля, нито пъкъ трѣбва и да се прѣвъзнася исключително; това ще бѫде повече срѣдство да развалимъ всичко енергично, силно и истинно въ неѭ. Трѣбва да потърсимъ да примиримъ тия елементи, които ни се виждатъ несъвмѣстни. Ние имаме прѣдъ себе си, за да ни окуражава, примѣръ-тъ на тоя великъ и единственъ учитель, когото ние издигаме тъй високо, често безъ да знаемъ защо, и когото ние туряме погорѣ отъ всичко; той е знаялъ да извърши това чудо. Истина, той е имелъ щастието да дойде на врѣме за жътва; той е писалъ въ една протестанска страна, въ една епоха пълна съ животъ. Отдавна врѣме вече лицемѣрие-то мълчеше, и една душа, природно и истинно набожна, като тая на Шейкспира, е имала свободата да развива религиозно чисти-тѣ чувства, които живѣяхѫ въ нейни-тѣ дълбочини, безъ да търси да ги съгласява съ *идеи-тѣ на* една извѣстна позитивна религия. (Слѣдва).

СЛУЧАЙНИ ЛИТЕРАТУРНИ БѢЛѢЖКИ.

ХРИСТОМАТИЯ,

по изучвание словесность-та въ горни-тѣ классове на гимнавии-тѣ, петокласени-тѣ, педагогически-тѣ и духовни училища.

Съставили **Ст. Костовъ** и **Д. Мишевъ.**

Въ два тома. (I: 493 + XX стр.; II: 665 стр. Ц. 5 + 8 л)· 1888, 1889 г. Издание и печатъ на Христо Г. Дановъ. Пловдивъ·

Цѣль-та на настояща-та статия за христоматии-тѣ на г-да Костовъ и Мишевъ не е нито да се напише обширна и подробна критика, нито е пъкъ да се рецензира отгорѣ отгорѣ. Подробна-та критика ще изисква толкова врѣме, колкото единъ учитель едва ли би могълъ да отдѣли отъ други-тѣ свои—задължителни и незадължителни за него занятия — , и едно толкова дълговрѣменно употрѣбяванье на книги-тѣ въ класса, каквото въ тоя случай никой не може да има, защото нѣма още 2 цѣли години откакъ сѫ въведени и два-та тома на христоматия-та. Колкото за рецензиранье-то отгорѣ отгорѣ, то ни се вижда съвсѣмъ излишно, защото е бесполезно; такова рецензиранье има смисълъ и цѣль само тогава, когато е нуждно бържѣ да се извѣсти за една нова, на публика-та още неизвѣстна книга и да се привлѣче внимание-то ѝ върху едно още незабѣлѣжено, но важно, било по свои-тѣ добри качества, или по свои-тѣ недостатъци произведение. А христоматия-та не е нова книга; тя не е наистина и много стара, но тя проникнѫ вече тамъ, за дѣто е прѣдназначена. До колкото знаемъ ние, тя е въведена почти въ всички-тѣ училища—както и словесность-та отъ сѫщи-тѣ автори; исключение правѭтъ само ония училища, въ които прѣподаватели-тѣ по български езикъ въ горни-тѣ классове иматъ нѣкое лично нерасположение спрямо съставители-тѣ. По принципъ никой не ги е отхвърлилъ, ако и мнозина да сѫ накарвали ученици-тѣ да ги купуватъ, безъ да ги каратъ да се ползуватъ отъ тѣхъ. Но тѣзи христоматии по принципъ не е възможно да се отхвърлѭтъ; не затова, защото сѫ безгрѣшни — тѣ не сѫ такива, па и не могѫтъ да бѫдѫтъ, а затова, защото тѣ сѫ съставени съ разбиранье на работа-та и доста отговарятъ на най-обикновени-тѣ, на пò-главни-тѣ, първи-тѣ искания отъ една христоматия, която ще служи като пособие при изучванье теория-та на проза-та и на поезия-та. Най-сетнѣ и затова, защото нѣма пò-хубави и пò-пълни.

И тъй ние нѣма да пишемъ нито дълга критика, нито кратка рецензийка на огромни-тѣ по обема си христоматии. Ние ще направимъ само нѣкои отдѣлни бѣлѣжки върху езикъа на прѣводни-тѣ и оригинални статии; върху избора на материяла; върху начина, по който е направенъ тоя изборъ и начина, по който сѫ изложени съдържания-та на разни произведения, върху животописи-тѣ на разни-тѣ списатели и др. Ние ще се занимаваме съ отдѣлни въ-

проси, съ отдѣлни страни на извѣстни въпроси и ще прилагаме разглеждания-та си върху споменжта-та христоматия, като имаме прѣдъ видъ и два-та тома, а най-вече втория томъ. Твърдѣ рѣдко ще имаме случай да говоримъ за отдѣлни статии.

I.

Онова, което пó-напрѣднжли-тѣ отъ насъ народи искатъ отъ езика на книги-тѣ, опрѣдѣлени да служжтъ за училищни образци, ние едва ли можемъ и смѣемъ сега да искаме отъ една българска христоматия. Даже ако се рѣшехме да го искаме, ние ще поставимъ себеси въ пó-трудно положение отъ колкото сами-тѣ съставители: ние не ще знаемъ, или пó-право казано, не ще можемъ да покажемъ на съставители-тѣ онова, което искаме отъ тѣхъ; ние не ще можемъ да имъ посочимъ оня идеалъ, който имаме прѣдъ очи и който тѣ ще трѣбва да гонжтъ и да постигнжтъ. Ако и да е несправедливо да кажемъ, че нѣмаме никакъ добри български стилисти, които да пишжтъ много пó-хубаво и пó-изящно отъ колкото други-тѣ български писачи; ако и да не сме абсолютно лишени отъ способни писатели и отъ такива, които сж достойни да ни послужжтъ понѣ съ нѣкои свои съчинения за образци; но пакъ твърдѣ справедливо ще бжде, ако ни се възрази, че нѣма нито единъ новъ български писатель, който по всичко да може да се смятря за образецъ, който да е създалъ нѣщо отъ всяка страна безукоризнено. Ние наистина нѣмаме нито единъ писатель, когото да можемъ прѣпоржчи като истински образцовъ писатель: образцовъ и по чистота-та на неговия езикъ и по българщина-та на духа, който вѣе въ негово-то мировъзрѣние, и по благородство-то и висота-та на негови-тѣ мисли, и по тѣхно-то словесно граматическо изложение, и, най-сетнѣ, по сладость-та и гладкость-та на негова-та рѣчь. Наший образцовъ български слогъ като да състои отъ полуобразцови-тѣ и полунеобразцови, да не речемъ полуосждителни и немарливи слогове на наши-тѣ писатели. Оня, който притежава твърдѣ богатъ запасъ отъ български думи и колко-годѣ богатичекъ товаръ отъ чисто народни изречения, нему липсува народний духъ, той немарливо е прѣпълнилъ рѣчь-та си било съ турски думи, или съ западноевропейски „учени“ изречения; оня, въ чия-то власть е смѣла-та, енергична и изразителна рѣчь, той или не умѣе да ж употрѣби тамъ, дѣто ѝ е мѣсто-то, или пакъ не ж запазва отъ прѣтрупванье съ страшни варваризми въ конструкция-та, въ строя и въ образи-тѣ, нѣщо, което затруднява разбиранье-то за единъ ученикъ и намалява интелектуална-та наслада при четенье-то; оня, който умѣе да улови пулса на българска-та душа и удивително вѣрно да въспроизведе мисли-тѣ и говора на извѣстенъ български слой, става сухъ и уморителенъ, когато заговори отъ свое име или пъкъ се показва небрѣженъ къмъ ония дребни хубости и украшения на слога, които би му дали последния, неописуемъ блѣсъкъ и дивна сладость (Ив. Вазовъ и Величковъ); оня който има добра-та воля да си спечели тия хубости, той *или е* лишенъ отъ богатство съ мисли и познаванье на народния духъ,

или е прѣпълненъ съ въсклицания и словесни водовъртежи . . ; оня, когото природа-та е създала да пише сатири и памфлети, той се свива и гърчи да пише чувствителна лирика и поезия, а оня, когото е родила за да не пише, той седналъ съ прѣгракнало то си гърло да изобличава и да поправя съврѣменници-тѣ си. Има и такива, на които трѣбва да завидимъ за легкость-та на слога, за негова-та голѣма естественость, „непринуденность“ и живость, но на които липсува идейно-то богатство и оня идеаленъ духъ („Hauch,“ „haleine,“) който вѣе въ истинно классически-тѣ творения (Л. Каравеловъ. З. Стояновъ, Заимовъ). А нѣма нито единъ писатель, у когото, ако и да не се съединяватъ всички тия хубости — което е и невъзможно — то понѣ да нѣма при хубости-тѣ грозотии. Други-тѣ народи иматъ въ изобилие такива классически автори и могжтъ съ доста абсолютенъ критериумъ да мѣрятъ стилистически-тѣ и други хубости на единъ писатель, когато ние сме принудени съвършено релативно и безъ никаква общеприета мѣрка да цѣнимъ наши-тѣ. Това оцѣняванье е толкова трудно, щото много често граничи съ невъзможно-то и неиспълнимо-то. Причина-та на това е очевидна: оня който би поискалъ да извърши тая работа, нѣма да има друго помагало, освѣнь свое-то непосрѣдствено индивидуално чувство и своя тактъ. Наистина, тактъ-тъ е необходимъ даже и тамъ, дѣто една пълна, и увѣковѣчена теория, или дѣто една вѣковна традиция управява наши тѣ сжждения; наистина, безъ тактъ е невъзможно не само при откриванье-то и създаванье-то на естетично-прѣкрасно-то, а нийдѣ въ живота, но все пакъ човѣкъ винаги блуждае въ тъмнина-та, ако бжде принуденъ да прибѣгва само къмъ него.

Тия расжждения могжтъ да ни обрисуватъ, до каква степень трудна е била задача-та на съставители-тѣ, когато тѣ сж били длъжни така, по тоя начинъ да прѣтеглюватъ хубости-тѣ и лошевини-тѣ на единъ писатель и сетнѣ, отъ нѣмай-кждѣ, да избиратъ и такива, за които може би и сами да сж съзнавали, че иматъ пò-вече недостатъци, отъ колкото хубости. Тѣхно-то стремление, а сжщеврѣмено и тѣхно-то утѣшение трѣбва да е било: да намѣрятъ такива оригинални български откжслеци, въ които добрини-тѣ да не бждатъ съвършено унищожени отъ лошевини-тѣ.

При тоя стой на работа-та намъ никакъ нѣма да се види чудно, ако би се намѣрили грѣшки и несполуки въ избора, било на оригинални-тѣ образци или на прѣводи-тѣ отъ чужди-тѣ автори. Ние но мислимъ специално за слога да прѣвождаме тука особени примѣри и цитати, било изъ първия, или изъ втория томъ на христоматия-та, защото се надѣваме, че ония примѣри, които ще имаме случай пò-нататъкъ да приведемъ, по съвсѣмъ друга причина, ще бждатъ достатъчни, за да може читатель-тъ да си състави едно ясно понятие и за тоя въпросъ. Но прѣди да прѣминемъ къмъ нова точка, трѣбва да се спремъ за още една бѣлѣжка, все за слога, която ни се вижда необходимо нуждна.

(Слѣдва).

КѪСЪ ОТГОВОРЪ.

Въ майска-та книга на списанието *Критика*, на страница 104 — 108, е помѣстена рецензия-та на г. Ст. Икономовъ за издадена-та отъ менъ лани книжка подъ заглавие: *Бесѣди върху земния животъ на Иисуса Христа.*

На тази рецензия считамъ за нужно да отговорѭ.

Между другото той казва: „ *дошло* му (менъ) *на ума да преведе* . . . прѣвелъ и издалъ“ безъ всѣкаква прѣдначъртана цѣль и какви-годѣ подбуждения. — се подразбира. Струва ми се, че г-нъ рецензента трѣбваше да се опита поне да налучка (понеже прѣдговора ми, въ който съмъ обяснилъ доста подробничко, защо съмъ прѣвелъ тѣзи Иннокентиеви проповѣди, по независящи отъ менъ причини, не бѣ помѣстенъ своеврѣменно въ книжка-та ми), защо съмъ прѣвелъ и издалъ тѣзи проповѣди; да ли само да се шири на корици-тѣ имъ именцето ми, както тѫрбѭтъ всички безпощадни критици днесь у насъ, или по други нѣкои съображения и цѣли? Но, тъй като той не си струва трудъ за това, то считамъ за своя обязанность да му обявѭ, че азъ съмъ прѣвелъ и издалъ тѣзи проповѣди не защото съмъ си нѣмалъ др. работа и не защо-то ми е било, просто случайно, *дошло на умъ* да сторѭ това, ами поради много по основателни причини, които сега тукъ нѣма да излагамъ, защото сѫ изложени вече еднѫжъ въ прѣдговора ми на тъзи книжка.

Г. рецензентъ послѣ съсрѣдоточава вниманието и сили-тѣ си само върху езика на прѣвода и реда, разположение-то на *Бесѣдитѣ;* но, йоще отъ края заявява, че нѣма да бута *петата бесѣда,* която —спорѣдъ него—билъ съмъ *скърпилъ* тъй: взелъ съмъ отдѣлни части отъ различни Иннокентиеви бесѣди на день *Срѣтения Господня* и съмъ ги *нанизалъ* една подирь друга — съ което съмъ билъ покварилъ много книга-та си и възбудилъ справедливо-то му съжаление.

Истина, че езика на прѣвода и рѣда на Бесѣзи-тѣ сѫ двѣ-тѣ главни нѣща, върху които трѣбва да срѣдоточи въ този случай българския критикъ вниманието си и, слѣдователно да насочи свои-тѣ боеви сили.

Колко за това, що казва относително *пета-та беседа*, азъ считамъ за нуждно да му възразѭ слѣдующе-то:

Пета-та бесѣда, както съмъ казалъ и въ прѣдговора си, отпечатанъ отъ послѣ и приложенъ къмъ тъзи ми книжка, съставихъ отъ 2—3 отдѣлни бесѣди за сѫщитѣ прѣдмѣти, за които се расправя въ нея, а не съмъ взелъ *отдѣлни части* отъ различни бесѣди *и нанизалъ*—като броеници, вѣроятно, иска да каже г. рецензентътъ, една подирь друга. Слѣдователно тукъ си нѣма никакъ мѣсто-то да ме прѣкорясва той съ дума-та *кърпачъ*. Нищо вехто и съдрано не съмъ кърпилъ азъ въ тѣзи бесѣди, но съмъ съставилъ (па нека бѫде и *сглобилъ*) отъ нѣколко бесѣди една обща и, чини ми се, доста пълна; съставилъ съмъ, до колкото ми идеше отрѫки, съ усърдие и *и прилѣжание,* а не на-двѣ-три, както ми се е попаднѫло.

Това знае дипъ добрѣ г. рецензентъ-тъ, защото имаше напрѣдѣ си не само оригинала, ами и бѣлѣжки-тѣ ми върху него относително реда, по който съмъ *низалъ* отдѣлни-тѣ части на различни-тѣ бесѣди.

Може би съ тъзи си смѣла постѫпка (гдѣто съмъ съставилъ пета-та бесѣда) и да сѫмъ покварилъ наистина твърдѣ много книга-та си; но менѣ ми се струва, че тукъ г, рецензентъ-тъ си прѣдставлява призрака на тъзи ми постѫпка въ много грозни и страшни чърти; а това показва явно, че той е силно прѣдубѣденъ и наостренъ противъ менъ, лишения (не по своя вика впрочимъ) отъ богословско-то образование, що се добива тъй евтино днесь въ аудитории-тѣ на Киевска-та и Московска духовни академии.

До колко е справедлива присѫдата на г. рецензента относително *важностьта и свещения характеръ* въ прѣвода ми, оставямъ на по безпристрастнитѣ и свѣдущи критици да кажѫтъ, към тѣхъ апелирамъ азъ за това.

По нататъкъ г. рецензентъ ми натяква за гдѣто съмъ прѣвождалъ славянски-тѣ текстове, които по умѣстно и поприлично било да се оставели непрѣведени. Може и тъй да е! Но азъ чухъ укори и за това, гдѣто съмъ оставилъ много славянски текстове непрѣведени. Кому да угодишъ по напрѣдъ и, самъ не знаешъ. Явно е, че г. рецензентъ нарочно си бие ангели-тѣ за да ме изкара виновенъ отъ къмъ всяка една страна.

Впрочемъ той се сѣща, че ще се хване и бърза да напомни, че нѣма и на ума си даже намѣрение да ме укорява съ това; но че испълнява само длъжность-та си като рецензентъ.

Благодарѭ покорно! — Безъ да се хвалѭ могѫ да кажѫ, че съмъ се старалъ, старaѭ се (макаръ и да съмъ попрѣминѫлъ вече съ възрастьта) и пакъ ще се старaѭ *да допълнѭ не*, ами *да прѣмахнѫ* този си недостатъкъ отъ богословско образование, прибѣгвайки не толкова къмъ наша-та богословска нарицало-литература, а къмъ русска-та (отъ която се е ползувалъ и самъ почетнния мой критикъ), та дано единъ день минѫ и азъ нарѣдъ *„барабаръ Петко съ мѫжье-тѣ.“*

Г. рецензентъ намира още единъ *важенъ недостатъкъ* въ езика ми. Този недостатъкъ е достатъченъ за да ме обѣсѭтъ. Състои се въ това, гдѣто съмъ прибавялъ отъ себе си думи, каквито нѣмало въ оргинала и които били до сущь излишини.

Азъ признавамъ до негдѣ вина-та си въ този случай, колкото се касае до думи-тѣ: *като безсловесна и безгласна тварь* и *живо*“, които, може би, неволно съмъ изтървалъ; но колкото за останѫли-тѣ, да ме прости г. рецензентъ-тъ че сѫ досущь излишни. Да не иска той буквален прѣводъ, дума по дума?! . . . . .

Признавамъ и това, че не съмъ запознатъ още напълно добрѣ и както трѣбва, не *съ буквата,* а *съ дълбокия смисълъ* на свещено-то писание. Мѫчѫ се, до колкото могѫ, да се запознаѭ и, съ Божья воля, надѣвамъ се да успѣѭ.

Струва ми се, че не е смъртенъ грѣхъ да се направѭтъ обще-

достѫпни по езикъ бесѣди-тѣ на такъвъ единъ даровитъ и прочутъ черковенъ проповѣдникъ, какъвто бѣ блаженно-почившлий Иннокенти.

Испуснѫти-тѣ въ прѣвода думи стоѭтъ въ ржкописа, но по случайна погрѣшка сѫ останали невмѣстени (или пд-право прѣскочени) въ печатния текстъ на прѣвода и не прибавенни отъ послѣ въ поправки-тѣ на печатни-тѣ погрѣшки.

Най сѣтнѣ г. рецензентъ-тъ казва. че расположението на бесѣди-тѣ въ книга-та ми не издържало .критика и то, защото съмъ зелъ та размѣсилъ и нанизалъ (пакъ *нанизалъ*, и досущь не на мѣсто; види се, че тази дума е любимица на г. рецензента) бесѣди-тѣ една подиръ друга безъ всякакъвъ редъ. И послѣ прибавя, че въ това отношение трѣбвало да бѫдѫ по внимателенъ.

Колко щѣше да бѫде хубаво, ако тѣзи, що натякватъ на други-тѣ поради невнимателностьта имъ (па ако ще би била тя и само въображаема) да бѫдѣхѫ сами пд-внимателни!

Менъ ми е чудно, какъ почитаемия рецензентъ, който се е взиралъ толкова много въ прѣвода ми и търсилъ сѫществующи-тѣ и несѫществующи-тѣ въ него грѣшки, не е можилъ да разбере, че прѣведени-тѣ отъ менъ бесѣди, макарь и да не сѫ расположени споредъ както стоѭтъ въ оргинала, пакъ сѫ *нанизани* (и менъ се хареса тая дума, и наистина е за харесванье) на редъ. Този редъ е хронологический редъ, по който сѫ вървели събития-та, за които се расправя въ тѣхъ. Него може да съгледа и най повърхностний наблюдатель, камо ли да го не види такъвъ единъ проницателенъ и беспристрастенъ рецензентъ, какъвто е г. Икономовъ.

Даже самото заглавие на книга-та дава, макарь и отъ части само, да се разбере въ какъвъ редъ сѫ расположени прѣведени-тѣ отъ менъ бесѣди.

На свършъкъ г. рецензентъ сочи съ пръстъ и на този *много важенъ* недостатъкъ, гдѣто не било означено, коя бесѣда кога е била казана. Поради този недостатъкъ, прибавя той, наши-тѣ свещенници и черковни проповѣдници не щѣли били да могѫтъ да се въсползуватъ отъ книга-та ми, понеже не ще знаѭтъ кога коя бесѣда могѫтъ каза въ черкова.

Пъкъ азъ мислѣхъ и мислѭ, че който се наема да каже нѣкоя отъ тѣзи бесѣди, ще знае и кога е най умѣстно да стори това. Знайно е, че отъ папагалско-то четмо нѣма полза. Чакъ когато добрѣ изучи и напълно разбере бесѣда-та този, който иска да ѭ каже въ черкова, или другадѣ; тогава само да ѭ казва, ако иска слушатели-тѣ му да го разберѫтъ и се поучѫтъ.

Такъвъ проповѣдникъ безъ друго ще знае кога най-прилѣга тая или оная бесѣда. Най сѣтнѣ азъ не съмъ прѣдназначилъ прѣвода си само за свещенници-тѣ, които, както съмъ споменѫлъ и въ прѣдговора си, малко обичатъ да прочитатъ и се ползуватъ отъ книги-тѣ въобще, и отъ чисто религиозни-тѣ, но и за всички, които питатъ сериозно: *„що е истина?“* и желаѭтъ да ѭ узнаѭтъ и намѣрѭтъ.

г. Трънъ, 30/V 91.

Визиревъ.

НЕОРГАНИЧЕСКА ХИМИЯ.

Отъ В. Атанасовъ.

До тука ние разгледахме *обща-та часть* отъ „ржководство-то" и посочихме пô-важни-тѣ грѣшки, които се срѣщатъ въ нея. Специялна-та часть е изложена въ 215 стр. и въ нея сж описани химически-тѣ елементи и тѣхни-тѣ пô-важни съединения. Тая часть е написана сравнително пô-сполучливо, затова и грѣшки-тѣ, които се срѣщатъ въ нея, сж сравнително пô-малко и пô-маловажни. Понеже грѣшки-тѣ въ „специялна-та часть" иматъ специяленъ характеръ, сир. отнасятъ се само къмъ извѣстно химическо тѣло, считамъ за излишно да посочвамъ всяка отъ тѣхъ отдѣлно, щж се огранича само съ пô-важни-тѣ. Тѣ сж слѣдни-тѣ:

При описание Деберайнерово-то огниво е казано: „главния сждъ *сс* е пъленъ съ *окислена вода.*" (50). Думи-тѣ „окислена вода" могли би да се употрѣбжтъ въ химия-та само въ смисълъ на „водороденъ двуокисъ", но никакъ не въ смисълъ на „подкиселена вода," както е сторено въ горния цитатъ, понеже „подкиселяванието" и „окисляванието" сж двѣ явления съвсѣмъ различни, както по сжщность, така и по резултатъ.

Начинъ-тъ за пълненье-то газометра съ газъ е описанъ на стр. 53 непълно, затова, ако при пълненье-то му се ржководимъ точно по описание-то въ учебника, никога не ще постигнемъ цѣль-та си. Освѣнъ това не е ясно, защо събраний въ газометра газъ можемъ да съхраняваме само „нѣколко мѣсеца безъ повреда," а не неограничено врѣме.

При разяснение факта, че сила-та (интенсивность-та) на свѣтлина-та на пламъка зависи отъ нажежавание на малки-тѣ твърди частици, които плуватъ (изъ?) въ него, авторътъ прибавя: „затова фитилитѣ на стеариновитѣ свѣщи поливатъ съ растворъ отъ нѣкое (?) твърдо тѣло (бораксъ или борѣста киселина), та свѣтжтъ пôвече" стр. 57. Наистина фитили-тѣ на стеаринови-тѣ свѣщи напояватъ съ горни-тѣ съединения, но само че не съ цѣль свѣщи-тѣ да свѣтжтъ пô-силно, а да може фитилъ-тъ да гори пô-лесно. Инакъ стеаринови-тѣ свѣщи би трѣбвало да свѣтжтъ съ зеленъ пламъкъ, понеже ако турнемъ въ пламъка на нѣкое горещо тѣло частички отъ „борѣста киселина," той става зеленъ.

Г-нъ Атанасовъ не прави разлика между думи-тѣ „топлина" и „температура." Така напр. на стр. 55 е казано: „за да гори нѣкое горително тѣло трѣбва: 1) да го нагрѣваме до тогазъ, до когато приеме *запалителна-та си топлина* (Entzündungstemperatur)" Стр. 57 „пламъкътъ на водорода издава твърдѣ *висока топлина.*" Стр. 58 „топлината на пламъка зависи отъ количеството на водорода." При всичко, че въ говоримия езикъ рѣдко се прави разлика между думи-тѣ „топлина" и „температура," но въ наука-та съ тия двѣ думи сж свързани двѣ различни понятия, строго разграничени едно отъ друго. Интересно е, че въ първия отъ горни-тѣ три ци-

тати, г-нъ Атанасовъ прѣвелъ нѣмска-та дума „Entzündungstemperatur“ на български „*запалителна топлина*,“ когато трѣбвало би да ѭ прѣведе „запалителна температура.“

Въ параграфа за дъханье-то е казано: „дѫханието у растения-та е *опачно явление*.“ Думи-тѣ „опачно явление“ сѫ употрѣбени несполучливо, вмѣсто думи-тѣ: явление противоположно на дъханье-то у живовни-тѣ. Освѣнь това трѣбва да забѣлѣжѫ, че фигура-та, която е назначена да разясни нагледно разлика-та между дъханье-то у животни-тѣ и у растения-та, е съвсѣмъ безполезна, понеже стрѣлки-тѣ, които играѭтъ главна роля въ фигура-та, сѫ поставени неправилно.

На страница 64 срѣщаме слѣдне-то: „Законитѣ за абсорбацията сѫ почти сѫщитѣ, както тия за распущанието, тѣ зависятъ най-много отъ: 1) топлината и 2) налягането, при което се върше абсорбацията,“ Въ тия редове се срѣщатъ двѣ грѣшки. Авторъ-тъ споменува за нѣкакви си *закони* за распущание-то, сир. за растварянье твърди-тѣ тѣла въ течности-тѣ; такива закони, до колкото знаемъ, не сѫществуватъ, па и самъ авторъ-тъ не ни казва, въ какво тѣ се състоѭтъ. Въ „рѫководството“ на г-нъ Атанасова срѣщаме само слѣдни-тѣ редове относително правила-та за „распущанието“ 1) „Безводнитѣ соли сѫ *обикновено* пò-мѫчно распустими въ водата“ и 2) „распущаньето зависи не малко отъ температурата.“ Тия двѣ правила за растварянье-то на твърди-тѣ тѣла сѫ твърдѣ ограничени и по никой начинъ не могѫтъ да бѫдѫтъ наречени „закони.“ Ако дори допуснемъ, че тѣ отговарятъ напълно на искания-та отъ единъ „законъ“ то тѣ ще противорѣчѫтъ на горния цитатъ, понеже топлина-та подпомага растварянье-то на твърди-тѣ тѣла въ течности-тѣ, а напротивъ намалява абсорбиранье-то на газове-тѣ. Слѣдователно „законитѣ за распущаньето“ пò-вече могѫтъ да се нарекѫтъ противоположни на закони-тѣ на абсорбация-та, а не сѫ „почти сѫщитѣ.“

Въ параграфа „атмосферний въздухъ“ четемъ: „Въздуха се намира околовръвъ земята на 10 мили височина и причинява на единъ квадратенъ сантиметръ налѣганье 1·333 кг. *Туй правилно налѣгание се нарича атмосфера.*“ Тука авторъ-тъ е употрѣбилъ дума-та „атмосфера“ вмѣсто „атмосферно налѣганье“ и съ това произволно отстѫпилъ отъ общеприето-то значение на тая дума. Да ли това е сторено умишлено или случайно, не се знае, но въ всякой случай то е недопустимо въ единъ учебникъ.

При опрѣдѣление процентния съставъ на въздуха трѣбвало да се покажѫтъ не срѣдни-тѣ проценти, а максимални-тѣ и минимални-тѣ числа. Това би имало двойна полза: 1) читатель-тъ би си съставилъ ясно понятие за процентно-то измѣнение на составни-тѣ части на въздуха и 2) избѣгнѫло би се малко-то противорѣчие, което сега се срѣща въ рѫководство-то, понеже на едно мѣсто се казва, че количества-та на CO_2 и водни-тѣ пàри на въздуха сѫ непостоянни, а въ таблица-та сѫ показани като постоянни величини.

Стр. 70: „Въздуха въ вода-та съдържа пò-вече кислородъ,

защото е потрѣбенъ на воднитѣ животни." Тука твърдѣ лесно се разяснява причина-та, защо процентний съставъ на въздуха въ вода-та се отличава отъ процентния съставъ на въздуха въ атмосфера-та. Но да ли това „разяснение" е научно, сир. да ли то отговаря на искания-та отъ едно научно разяснение, на това авторъ-тъ не е обърнжлъ внимание. Наистина, ако авторъ-тъ се бѣ отнесълъ критически къмъ въпроса, той би се увѣрилъ, че подобно „разяснение" не трѣбва да се срѣща въ единъ учебникъ по химия. Щомъ захванемъ по този начинъ да си обясняваме причинитѣ на явления-та, не ще остане вече явление неразяснено.

На стр. 71 четемъ слѣдне-то: „Да нѣмаше азотъ въ въздуха *всичко по земята* щѣше да се запали и изгори само отъ една запалена клечица!" Тука е прѣувеличено твърдѣ много значение-то на азота въ въздуха, понеже е забравено, че не „всичко по земята" може да гори и че, за да могжтъ всички горливи прѣдмѣти да изгорятъ отъ „една само запалена клечица," трѣбва или самий кислородъ да може да гори, или горливи-тѣ прѣдмѣти да сж събрани на едно мѣсто единъ до другъ, инакъ е неясно, какъ тѣ ще могжтъ да се подпалятъ единъ отъ другъ.

Сжщо е прѣувеличено свойство-то на „диазоткъвия окисъ," дѣто е казано, че „подпомага горѣньето *тъй силно, както кислорода.*" Наистина тоя газъ подпомага горѣнье-то, но само на такива тѣла, които при горѣнье-то образуватъ висока температура, напр. фосфоръ-тъ; напротивъ, тѣла, на които температура-та на горѣнье-то е ниска, напр. сѣра-та, угасватъ, ако ги турнемъ запалени въ диазоткъвъ окисъ, а въ кислорода продължаватъ да горятъ. Отъ това се вижда, че „диазоткъвия окисъ" не може да подпомага горѣнье-то „така силно, както кислорода."

При описванье свойства-та на CO е казано: „Тоя газъ причинява много пжти смърть на хора-та, когато именно се затвори вратичка-та на пещьта (къмъ куминя) безъ да се съгледа, че въ нея има още недоизгорѣли вжглища. Ако се случи туй нощя, тогазъ, ако не всички-тѣ, *то поне единъ човѣкъ въ тая кжща (?) умира.*" Нещастни случаи отъ CO ставатъ твърдѣ често, особено у насъ, дѣто е позволено още да се правятъ затвори на душници-тѣ, сир. тржби тѣ, прѣзъ които прѣминуватъ газове-тѣ отъ пещь-та съ комина. Но защо всяко не ѝврѣменно затварянье на душника трѣбва да се исплаща съ живота на понѣ единъ човѣкъ, не може да се разбере. За утѣшение на немарливци-тѣ трѣбва да признаемъ, че авторъ-тъ е прѣувеличилъ малко истина-та: грѣшки отъ тоя родъ минуватъ много пжти и безъ човѣшки жрътви.

На стр. 127 е казано погрѣшно, че при загрѣванье „тетрахидрокремливата киселина изгубва *водорода* си и се прѣвръща най послѣ въ SiO_2." Отъ тая киселина не може по никой начинъ да се отнеме само водорода, понеже останжла-та часть отъ мулекула-та не може да сжществува въ свободно състояние. Ако дори допуснемъ, че отниманье-то само на водорода би било възможно, пакъ не ще

се получи $Si O_2$, а $Si O_4$, понеже „тетрахидрокремливата киселина“ се пише: $H_4 Si O_4$.

Въ параграфа „Спектрална анализа“ се е вмъкнала малка неточность; именно авторъ-тъ пише, че разлаганье-то на обикновена-та свѣтлина при прѣминуванье-то ѝ прѣзъ призма „се нарича разединение (Dispertion) на свѣтлината или спектръ“ стр. 160. Думи-тѣ „разединение на свѣтлината“ и „спектръ“ не сѫ идентични, понеже подъ дума-та „спектръ“ въ физика-та се подразбиратъ краски-тѣ, на които се распада сложна-та свѣтлина при минуванье-то ѝ прѣзъ прозрачна призма, а съ „разединение на свѣтлината“ се обозначава само-то дѣйствие, чрѣзъ което се разлага сложна-та свѣтлина.

Радикалъ-тъ „амоний,“ NH_4, е неизвѣстенъ още въ свободно състояние, при все това г-нъ Атанасовъ не само че разяснява начина, по който той се добива въ *свободно състояние*, но дори описва и свойства-та на свободния амоний. Така напр. на стр. 163 четемъ: „Амония въ свободно състояние може да се произведе така: ще загрѣемъ амоникъвъ хлоридъ, размѣсенъ съ калиамоний, произведеното течно тѣло е NH_4, което има синкъвъ цвѣтъ и металически блясъкъ.“ Не знаемъ да ли авторъ-тъ самъ е добивалъ по тоя начинъ амоний въ свободно състояние, или е зелъ горния цитатъ отъ нѣкой учебникъ по химия. Но тъй или инакъ, описание-то е погрѣшно, понеже амоний не е добитъ още въ свободно състояние и негови-тѣ физически свойства сѫ неизвѣстни. Ако би нѣкога да се добие това съединение, то никога не ще има показана-та пô-горѣ формула, а N_2H_8 понеже амоний отъ горня-та формула е съединение съ свободна валенция, а подобно съединение не може да сѫществува въ свободно състояние. Вѣроятно авторъ-тъ е побъркалъ свойства-та на амониева-та амалгама съ свойства-та на свободния амоний, понеже амониева-та амалгама има приблизително сѫщи-тѣ свойства, които сѫ приписани на свободния амоний.

При описание свойства-та на мангана е казано: „манганътъ разлага вода-та и при обикновена топлина(?)“ стр. 193 а въ таблицата на стр. 137 мангана е поставенъ въ група-та на метали-тѣ, които „разлагатъ водата въ (?) червенъ жаръ.“ Кое отъ тия двѣ противорѣчия трѣбва да считаме за вѣрно? Ни едно-то, ни друго-то, понеже манганътъ не разлага вода-та при обикновена температура, а така сѫщо нѣма нужда да го нагорещяваме до червенъ жаръ; стига само да го възваримъ съ вода, за да захване да ѭ разлага.

Въ описание-то на свойства-та на „мангалювия окисъ“ се е вмъкнала малка неточность. Авторъ-тъ пише: „Манганливия окисъ се *намира въ природа-та* като минералъ пиролизитъ. Тоя е сиво червенъ и *мегкъ прахъ*“ стр. 194. Вѣрно е, че пиролизитъ-тъ се продава обикновено въ видъ на ситенъ прахъ, но въ природа-та той не се срѣща въ прахообразно състояние, а въ видъ на тъмносива лѫчеста маса или въ видъ на сивочерни ромбически призми.

На стр. 220: „Водорода може да откислява цинковия окисъ, *но вжглерода не*,“ а на стр. 217 се расправя, че „цинкътъ се добива отъ рудитѣ му, като ги *грѣватъ силно* въ присѫтсвието на въздуха, отъ което цинкътъ се прѣвръща

въ цинковъ окисъ. Последния размесватъ съ вжглища и изново загрѣватъ *Туй загрѣвание съ вжглищата заедно има за цѣль да редукува окиса на цинка.*"

Отъ това е ясно, че вжглеродътъ може да редуцира цинковия окисъ, а не както е казано на 220 стр. Върху това му свойство се гради дори метода-та за добиванье-то на цинка въ свободно състояние.

При описание амалгамационня способъ за добиванье срѣбро-то отъ руди-тѣ му сж направени двѣ грѣшки. Именно, авторъ-тъ пише, „получения срѣбъренъ хлоридъ *распущатъ въ вода и получения растворъ турятъ заедно съ единъ кжсъ желѣзо* въ единъ сждъ, който се върти около остьта си съ една извѣстна сила". Първа-та грѣшка се състои въ това, че авторъ-тъ забравя, че срѣбърний хлоридъ е въ вода съвсѣмъ не растворимъ и върху това му свойство се гради метода-та за квантитативно-то опрѣдѣляние на срѣбро-то. И така за воденъ растворъ на срѣбърния хлоридъ не може и дума да става. Втора-та грѣшка е сторена, дѣто е казано, че въ центробѣжния сждъ турятъ „единъ кжсъ желѣзо," вмѣсто — желѣзни стърготини. Ако авторъ-тъ обърнеше внимание върху процеса, който става между срѣбърния хлоридъ и желѣзо-то, щѣше да види, че съ желѣзенъ кжсъ цѣль-та не може да се постигне, а се изисква желѣзо-то да бжде въ раздребнено състояние. Освѣнь това дума-та „сила" трѣбва да се замѣни съ дума-та скорость или бързина.

Отъ съдържание-то на параграфа: „Метали-тѣ и кислорода" излиза, че злато-то и платина-та могжтъ направо да се окисляватъ само се изисква за това „най-висока топлина" (?!) въ сравнение съ температура-та, при която други-тѣ метали могжтъ да се окислжтъ. На стр. 274 и 277 четемъ пъкъ: злато-то „не може да се окислява и при най-голѣма температура" и платина-та „отъ въздуха при никоя температура не се измѣнява." Противорѣчие-то произлиза отъ грѣшка-та въ първия цитатъ, понеже злато-то и платина-та не се окисляватъ на въздуха и при най-висока температура.

Сжщо е противорѣчиво, дѣто авторъ-тъ пише на стр. 129 „*само златото, срѣброто и медьта се намирятъ въ свободно състояние,*" а на друго мѣсто пише: „*самородно олово се рѣдко намира* въ природата" (Стр. 223); живакъ-тъ „*се намерва самороденъ* като капчици въ нѣкои горски породи" (стр. 268); „*бисмутътъ се намира твърдѣ рѣдко въ самородно състояние*" (стр. 281). Ако показани-тѣ три метала се намиратъ въ свободно състояние само въ малки количества и за това авторъ-тъ счелъ за по-добрѣ да каже, че тѣ не се намиратъ въ свободно състояние, то не е ясно, защо сжща-та сждба е постигнжла и арсена, за който въ ржководство-то е казано, че е „единъ отъ най-добрѣ (?) распространенитѣ метали." Арсенъ-тъ, както е извѣстно, се намира въ свободно състояние въ голѣмо количество.

Освѣнъ показани-тѣ до тука по-главни грѣшки, въ ржководство-то на г-нъ Атанасова се срѣщатъ и много други грѣшки отъ второстепенна важность, които считаме за излишно да прѣброяваме тука, понеже по характера си тѣ нѣматъ голѣмо влияние върху качество-то на

ржководство-то отъ научна страна и лесно могжтъ да се забѣлѣжжтъ при първо прочитанье.

Относително гладкость-та, ясность-та и правописание-то трѣбва да забѣлѣжж, че на много мѣста сж неудовлетворителни. Тия нѣща сж за една не учебна книга може би отъ второстепенна, но за единъ учебникъ тѣ сж отъ първостепенна важность, понеже учебникъ-тъ служи на ученици-тѣ не само като изворъ на научни познания, а и като образецъ да си исказватъ мисли-тѣ правилно и ясно. До когато наши-тѣ учебници не се избавжтъ отъ разваления езикъ, или министерство-то не запрети да се прѣподава по учебници съ лошъ езикъ и съ никакво правописание, наши-тѣ училища ще иматъ постоянно нещастие-то да даватъ „зрѣлостни свидѣтелства" на никакъ „незрѣли" младежи. Колкото за ржководство-то на г-нъ Атанасова, справедливость-та го изисква да бждемъ пò-снисходителни къмъ грѣшки-тѣ му отъ тоя родъ, понеже то е печатано прѣди 9 години, а тогава е било пò-мжчно да се избѣгнжтъ тия грѣшки.

Въ заключение считаме за небесполезно да обърнемъ внимание-то на г-нъ Атанасова и върху слѣдни-тѣ недостатъци въ ржководство-то му. Описание-то на свойства-та на нѣкои отъ елементи-тѣ и тѣхни-тѣ съединения е твърдѣ непълно. Размѣръ-тъ и назначението на ржководсто-то изискватъ, описания-та на вмѣстени-тѣ въ него тѣла да бждЖтъ кратки, но колкото може пò-пълни; така напр. трѣбва да е показана точка-та на кипѣнье-то и топенье-то на всяко тѣло, послѣ критическа-та температура и критическия натискъ на газове-тѣ и т. н.

Писанье-то химически-тѣ формули и химически-тѣ равенства по два начина е не само бесполезно, но дори и врѣдно, понеже читатель-тъ отъ това не извлича никаква полза, а краткость-та и прѣгледность-та на материяла се накърнява доста много.

Въ ржководство-то сж вмѣстени доста много съединения, на които е казано само название-то. Ако всички подобни съединения се изоставжтъ съвсѣмъ, обемъ-тъ на ржководство-то ще се намали значително, а отъ това читатель-тъ нищо не ще изгуби, понеже знание-то само название-то на едно тѣло, безъ запознавание съ негови-тѣ понѣ пò-главни свойства, е бесполезно отекчаванье на паметь-та.

До тука говорихме исключително за недостатъци-тѣ на ржководство-то, но то не е лишено и отъ добри качества; размѣръ-тъ на рецензия-та обаче ни ограничава да посочимъ сжщо така подробно и добри-тѣ страни на ржководство-то, както това сторихме съ недостатъци-тѣ му. Справедливость-та изисква тукъ да посочимъ понѣ изобщо и добри-тѣ качества на ржководство-то. Тѣ сж:

1) Ржководство-то на г-на Атанасова е най-обширно-то съчинение по неорганическа-та химия на български езикъ.

2) Съ нѣкои исключения, които посочихме пò-горѣ, материялъ-тъ е избранъ доста сполучливо.

3) При изложение-то на материяла, г-на Атанасовъ е обърнжлъ особено внимание върху практическа-та страна на химия-та и съобразно съ това е описалъ нò-подробно тѣла-та, които иматъ какво-

годѣ практическо употребѣние. Това достоинство на ржководство-то възбужда интересъ у читателя, което е особено важно за насъ.

4) Образи-тѣ отъ машини и уреди сж избрани сполучливо и пò-вечето отъ тѣхъ сж изработени чисто и ясно. Нѣкои отъ тѣхъ могжтъ да служжтъ дори за образецъ на чисти и ясни изображения.

5) Къмъ добри-тѣ качества на „ржководството" трѣбва да причислимъ и подробний списъкъ на материяла, съ посочванье страници-тѣ. Тоя списъкъ улеснява твърдѣ много читателя при търсенье отдѣлни нѣща.

На основание на всичко казано до тука, ние правимъ това заключение за химия-та на г-на Атанасова като учебникъ и като ржководство: при всички добри качества, тя не може да се употрѣби въ тая си форма за учебникъ, понеже е свързана съ доста много и при това важни грѣшки и недостатъци. Освѣнь това материялъ-тъ е твърдѣ обширенъ и ще трѣбва да се изоставя голѣма часть отъ него, за да може да се вмѣсти въ рамки-тѣ на училищна-та программа; а това прѣдставлява не малко несгодности, както за учителя така и за ученици-тѣ.

Като ржководство, въпросна-та химия може да послужи твърдѣ много, особено нейна-та специялна часть, но само на тогова, който може самъ да открие грѣшки-тѣ, които се срѣщатъ въ нея. Въ ржцѣ-тѣ на неопитенъ учитель, или на учитель, който изучва тайни-тѣ на химия-та само по това ржководство, тя ще принесе, безъ съмнѣние, заедно съ полза-та и много врѣда, понеже ще го заведе на много мѣста по криви пжтища.

Прѣдъ видъ на голѣмо-то трудолюбие, съ което г-нъ Атанасовъ се отличава между работници-тѣ на наше-то литературно поле, вѣрваме, че второ-то издание на разгледано-то „ржководство" ще бжде нѣщо пò-съвършенно и пò-вече ще отговаря на искания-та отъ едно ржководство. Съ това ще се отстрани единъ отъ голѣми-тѣ недостатъци, които се чувствуватъ у насъ въ учебна-та литература по химия-та.

Д-ръ П. Н. Райковъ.

СЪВРѢМЕННА-ТА РУСКА ЛИТЕРАТУРА.

отъ Д-ръ *Е. Ж. Диллонъ.*

(Изъ „Review of Reviews," за апр. тая год.).

Католици-тѣ иматъ обичай прѣзъ извѣстно врѣме на година-та да покриватъ икони-тѣ и кръстове-тѣ и да украсяватъ стѣни-тѣ и алтари-тѣ съ виолетно тънко платно въ знакъ на скръбь и жаление; въ това врѣме тѣ не бижтъ камбани и никаква друга музика се не чуе, освѣнь оная, по която тананикатъ Исповѣдни-тѣ Псалми и Плачъ-тъ Еремиевъ. —

Руска-та литература, ако и да не можемъ съ никакви външни бѣлѣзи да констатираме факта, се вижда да е захванжла въ своя животъ отъ прѣди нѣколко години тъкмо такъвъ периодъ на себесъзерцание и жаленье. Само че Великъденъ-тъ, който трѣбва да инаугурира една нова епоха, епоха-та на здравословно-то веселие и творческа-та дѣятелность, се вижда толкова далечъ, колкото е билъ и тогава, когато *Тургеневъ* издъхнж послѣдния си дъхъ прѣзъ Септем. 1883. Руски-тѣ литератори днесъ сж пò-вечето унилчани и нажалени, като заточени-тѣ иудеи, които окачихж свои-тѣ арфи на върби-тѣ покрай рѣки-тѣ вавилонски; и, което е пò-лошо, тѣхна-та дѣсница е изгубила свое-то искусство. „Нашето голѣмо нещастие," викаше *Тургеневъ* въ 1868, „е липсванието помежду ни на даровити писатели." *Толстой* нѣма наслѣдникъ, а негово-то първо съчинение е излѣзло още на 1852. Разбира се, че не е възможно да се откаже извѣстенъ талантъ на днешни-тѣ Слѣпцовци, Решетниковци и пр и пр. писатели; но дѣ е за Бога, тѣхна-та сила, тѣхна-та фантазия? Дѣ имъ е изобрѣтение-то? И екъ-тъ отговаря „Дѣ е.?" И ако литература-та тогава даваше малки надежди, то промѣнения-та, станжли отъ тогава насамъ, не сж такива, дѣто да повдигатъ тия надежди. *Тургеневъ* се прибра при свои-тѣ праотци; *Толстой* е оставилъ литература-та за нови полета и прѣсна паша; *Гончаровъ* е мъртъвъ като авторъ, макаръ и да живѣе въ своя-та плъть; *Островский*, руский *Молиеръ*, е изигралъ пето-то дѣйствие на своя-та драма и е оставилъ сцена-та за послѣденъ пжть; и сегашно-то състояние на руска-та литература е много пò-лошо отъ прѣдишно-то. Нейна-та отекчителна монотония наумява на въображение-то една пуста русска степь въ послѣдни-тѣ дни на лѣто-то: безгранична, изсушена и опустѣла, безъ ни една могилка въ далечния хоризонтъ, която да отмори око-то.

Михаилъ *Салтиковъ*, сатирикъ познатъ пò-добрѣ съ име-то *Щедринъ*, който вѣрваше, че въспитание-то има тая чудесна сила да обрѫща зелье-то въ кедри ливански, направи редакция-та на своя мѣсеченъ журналъ „Отечественыя записки" на единъ видъ *пипиниера*, въ която се надѣваше, че ще може непрѣменно да откърмява ония литературни желжди, които инакъ, безъ помощь, бихж се распръснжли по море-то или бихж сж притиснжли между скали-тѣ. Привремѣнно, той има забѣлѣжителни резултати. Той сполучи да запали искра-та на ентузиязъма, която горѣше въ него самия, и въ множина отъ надеждни-тѣ млади писатели, що бѣ събралъ на около си; но когато тая искра да се разгори въ блѣскъвъ пламъкъ, власти-тѣ ненадѣйно уловихж разгорѣли-тѣ се главни, хвърлихж ги по четири-тѣ вѣтрове небесни и стжпкахж жарава-та въ огнище-то. Отъ тогава русска-та литература е станжла *историческо-фотографическа; намѣсто изображения* genre *съ маслени бои, ние имаме минутни фотографии съ немалко замазвания и петна на негативи-тѣ.* Въображение-то е сврързнжто и отъ оригиналность-та се боjжтъ, като отъ Nessus-ова риза.

Далечъ отъ мене да осѫждамъ една мѣрка, която, колкото и драстична на видъ, може á priori да е била толкова на мѣсто-то си, колкото е угасвание-то още въ само-то начало на пожаръ въ единъ складъ съ барутъ. Съ политическа-та страна на тия въпроси азъ никакъ не искамъ да се занимавамъ. За да спаси живота си, единъ човѣкъ може да се съгласи да му отрѣжѫтъ крака до надъ колѣно-то, и глупость ще бѫде отъ негова страна да се двоуми; нъ все пакъ операция-та, колкото и необходима, е опасна, и даже когато успѣе, тя крайно съсипва организъма. Подобни резултати даде и ампутация-та, извършена отъ власти-тѣ; тя нанесе страшенъ ударъ на цѣла-та система, като причини вълнения въ нервни-тѣ центрове, слѣдствия-та отъ което сега се усѣщатъ остро.

Значителна часть отъ умствена-та дѣятелность отъ тогава насамъ се поглъща отъ една скромна, но полезна, литературна работа: издаватъ се и прѣиздаватъ се творения-та на домашни-тѣ классични писатели, и прѣвождатъ се, обрѣзватъ се, подрѣзватъ се и се скратяватъ чуждестранни произведения. Пушкинъ, Лермонтовъ, Толстой, Тургеневъ и половина-та дузина други звѣзди, които съставятъ съзвѣздие-то на руска-та литература, сѫ станѫли вече достѫпни и на пò-бѣдни-тѣ классове, които до сега сѫ били принудени да се задоволяватъ съ „Zola“ и „Dream Oracle.“ Днесъ *Бурже, Гюи-де-Мопасанъ, Доде, Луи Стевенсонъ, Миссисъ Удъ* и *Ридеръ Хаггардъ* сѫ прѣведени на русски; въ литература-та, както и въ природа-та, пчели, що не могѫтъ да приготвѭтъ свой медъ, намиратъ срѣдство да живѣѭтъ съ меда на свои-тѣ съсѣдни общества. Руски-тѣ мѣсечни издания, които съдържатъ два, три пѫти пò-вече материялъ, отколкото „Fortnihtly Review“ или „Atlantic monthly“ сѫ прѣпълнени съ прѣводи. *Русская Мысль,* напримѣръ, (име което не всѣкога е било мисномеръ, макаръ сега да се употрѣбява по принципа lucus à non lucendo) е прѣтоваренъ съ плодове отъ френска, английска и нѣмска мисъль; а пъкъ *Сѣверенъ Вѣстникъ,* като се изхвърлѭтъ 20 — 30 страници, може умѣстно да се нарече „*Западенъ Вѣстникъ.*“

Не че нѣма и нѣкои добри оригинални произведения. И тѣ се срѣщатъ случайно, но само че рѣдко и като послѣсияние на една блистателна свѣтлина, която токо ще се е скрила задъ хоризонта. Литературна-та часть въ многобройни-тѣ периодически издания се състои, обикновено, отъ леки, тривиялни очерки, които спокойно могѫтъ се проче за половина часъ пѫть по желѣзница-та. Тѣ сѫ ефемерни и — което е пò-лошо, съзнателно се съчиняватъ такива. Нѣма слѣди и въ най-добри-тѣ отъ тѣхъ отъ художествена архитектура въ форма-та, която е груба и недовършена като нѣкой древенъ *Нижненовгородски мостъ,* а стилъ-тъ е подобенъ на оня, съ който расказва свои-тѣ прикаски единъ *сказочникъ;* едничко-то нѣщо, що възнаграждава четеца, е случайно-то блѣсвание на онова, което единъ знаменитъ английски критикъ сполучено нарича *душа,* онова що грѣе прѣзъ нѣкоя зирка между тъмни-тѣ облаци отъ силлогизми или надута реторика. Нъ литературний кри-

тикъ не трѣбва да забравя, че не всички недостатъци и пороци на руска-та литература трѣбва да се броѭтъ за доказателства, че автори-тѣ иматъ ексцентриченъ вкусъ или никакъвъ. Много отъ тия пороци трѣбва да се припишѫтъ, при окончателна-та анализа, на причини, които нѣматъ нищо общо съ обикновени-тѣ условия на чиста-та литература. „Мисли затворени искатъ въздухъ и се развалятъ въ своя затворъ“

Въ Руссия писатель-тъ, докато въплъти въ съвършена форма свои-тѣ свѣтли мисли, срѣща мѫчнотии и прѣпятствия, каквито писатели-тѣ въ наши-тѣ философски страни и насънѣ не знаѭтъ. Всякой, който е прочелъ съ внимание и любопитство новела-та отъ мадамъ *Винитски* въ „*Сѣверенъ Вѣстникъ*“ за Януария, Февруария и Марта или поема-та „*Смърть*“ отъ *Мережковски* въ послѣдни-тѣ два броя (Февруарий и Марта) на сѫщо-то списание, ще да е разбралъ, че руски-тѣ автори чуватъ единъ гласъ, който ние не можемъ да чуемъ, и виждатъ и чувствуватъ една рѫка, която ние не можемъ да видимъ; и тоя гласъ, и тая рѫка отвличатъ руски-тѣ автори отъ тѣхна-та работа, прѣди тѣ да сѫ успѣли да ѭ довършѫтъ както трѣбва.

Естествено ще е, при такива обстоятелства, ако и такъвъ ревностенъ писатель като *Графъ Толстоя* измѣни своя-та посока. *Графъ Толстой съ усърдие иска да евангелизира убѣждения-та си между свои-тѣ сънотечественници*, но послѣдни-тѣ по-мѫчно могѫтъ да се доставѭтъ „*Христовото Християнство*“ или „*Крайцеровата Сонната,*“ отколкото най-силна-та доза стрихнинъ. Естественно ще е, тогава, ако усърдний апостолъ, намѣсто да играе роля-та на слѣпия Самсонъ между Филистимляне-тѣ, рече да се съобрази съ политически-тѣ искания на врѣмена-та и влѣзе въ друга область на литература-та. Дали наистина такива съображения сѫ накарали Графа Толстой да се захване съ комедия-та, дѣто ние нѣмаме причина да прѣдполагаме, че той ще има особено блѣскавъ успѣхъ, не е извѣстно; но това е извѣстно, че негово-то послѣдне литературно произведение „*Плодоветѣ отъ Просвѣщението*“ е едничко-то негово комическо съчинение. То е единъ видъ драматизирана сатира, въ която моралний елементъ прогледва навредъ, въ срѣда-та и края на всяка малка сцена въ всяко дѣйствие, доклѣ на зрители-тѣ, дошли да удовлетворѭтъ свое-то лаитѣние камъ високо-то искуство, се доиска да видѭтъ всички сцени и дѣйствия усукани въ единъ дългъ монологъ, който да се даде на нѣкой църковенъ проповѣдникъ да го прочете тържествено отъ амвона една света недѣля. Не е нуждно да бѫде човѣкъ пророкъ, та да може да прѣдрѣче, че „*Плодоветѣ отъ Просвѣщението*“ не ще иматъ никакъвъ успѣхъ като комедия, нито трѣбва човѣкъ да бѫде неприятель на Толстоя, та да характеризира това като съвършено естествено.

Руска-та литература се отдѣля отъ западноевропейска-та съ остри демаркационни линии, за изличавание-то на които ще сѫ нуждни много поколѣния и коренни промѣни. Тя се отличава: по ***свои-тѣ теми,*** **исключително** мѣстни, породени отъ социялни, поли-

тически и религиозни условия, на които нѣма нищо да съотвѣтствува въ нинѣшна Европа; по свои-тѣ типове, чии-то вързѣния, стремления и идеали сѫ чужди, даже невъобразими, за членове-тѣ на кое да е общество па западъ отъ Вистула; по своя-та психология, която умѣстно, ако не научно, може да се нарече славянска.

Даже и нова-та комедия отъ Толстоя е напита съ подобенъ руски индивидуализъмъ. Тя е сатира върху цивилизация-та; въ нея довѣрени-тѣ прѣдставители на цивилизация-та се противопоставятъ на идеални-тѣ герои — селени, които не знаѭтъ да си запишѫтъ име-то и чии-то хоризонтъ се ограничава съ селска-та цръква, нива-та и гробища-та. Интрига-та се състои въ едно успѣшно опитвание отъ страна на едно невѣжо селачанче-момиче да убѣди единъ доброжелателенъ, но слабоуменъ, земепритежатель, че духове-тѣ. въ които той вѣрва, изискватъ отъ него да продаде съ умѣрена цѣна, часть отъ извѣстно имѣние на селени неимеющи земя. Прѣдставители-тѣ на върховни-тѣ десеть хиляди съ свои-тѣ смѣшни слабости глупави вѣрвания и искуствени нужди минуватъ въ процесия прѣдъ очи-тѣ на хитри тѣ положителни (matter-of-fact) селени, които правѭтъ свои-тѣ неучтиви бѣлѣжки, понѣкога въ едносложни въсклицания, върху безконечно-то картоиграние, върху тържествени-тѣ спиритуалистични сеанси, животинско-то ненаситство, въображаемо-то цѣрение на въображаеми болести и много други черти на нинѣшно-то образование, които графъ Толстой вижда се да брои като проклятие, свойствено на бездѣлие-то.

Моралъ-тъ на комедия-та не се оставя да озари ума на четеца или зрителя постепенно, като общо заключение на цѣло-то, а му се натрапва още отъ само-то начало и поради това прави твърдѣ слабо впечатление или такова, каквото авторъ-тъ не е искалъ никакъ да произведе. Тая реалистична бързина е станѫла причина, та сѫ се нарушили и закони-тѣ на вѣроятность-та, рѣдко нарушавани безнаказано, и това още по-вече е обезобразило комедия-та отъ всяка една страна. Поразителенъ примѣръ отъ тия нарушения е героиня-та, Таня, една селаченка-дѣвойка, обърнѫта въ слугиня, *„горничная,“* която хвърля прахъ въ очи-тѣ на учени професори и остроумни госпожи, тегли всички-тѣ жици на комплота, и все си остая проста, чистосърдечна и прямодушна селенка, каквато си е била. Такъвъ типъ, може би, не е невъобразимъ; може би да е сѫществувалъ между вѣчни-тѣ идеи, за които говори Платонъ; но той не съотвѣтствува на никое създание или класъ създания въ владѣния-та на царя. Една американка „горничная“ съ дяволито-то играние на нейни-тѣ сиви келтски очи, по-би била въ състояние да прѣдприеме роля-та, дадена отъ Толстоя на Таня, но и тя не би успѣла, ако не ѭ турѭтъ да дѣйствува между хора, които страдатъ отъ разслабление на мозъка.

(Слѣдва свършъкъ).

Прѣв. И. П. П.

ПО ПОВОДЪ НА БРОШУРА-ТА

„Рецензия на Сарановитѣ читанки, год. I — IV. Д. Кожухаровъ. Хасково. Стр. 32, ц. 30 ст.“

Тия дни ни паднѫ на рѫцѣ горня-та рецензия за Сарановитѣ читанки отъ Д. Кожухарова, първоначаленъ учитель въ Хасково. Отъ прочитанье-то на тая рецензия се вижда, че авторъ-тъ ѝ изброява много недостатъци и грѣшки въ тия читанки, но нищо не споменува за нѣкои други недостатъци, които споредъ насъ сѫ още пò важни. Г-нъ Кожухаровъ не е разгледалъ, види се, всестранно лоши-тѣ страни на тия читанки, най-много отъ педагогическа-та страна, та за това и оцѣнка-та му за тѣхъ не е съвсѣмъ вѣрна. Така напр. г. Кожухаровъ е прѣмълчалъ прѣди всичко за ония прикаски, басни, расказн и статии въ Сарановн-тѣ читанки, които се срѣщатъ и въ книга-та «*Бащинъ Езикъ*» отъ Манчова. Защо е развалялъ Сарановъ чужди-тѣ нѣща, знае само той; но види се, че се е страхувалъ да си не помисли нѣкой, че тѣ сѫ прѣписани отъ „Бащинъ езикъ“, когато въ сѫщность може да сѫ прѣводъ отъ „Родное слово“ на Ушински. Въ всякой случай съ направенитѣ измѣнения статии-тѣ сѫ обезобразени, развалени. А струва ни се, статии, които сѫ черпени изъ народния животъ, не бива да се изопачаватъ така, а колкото се може, да се упазва въ тѣхъ народна-та гладкость, както по съдържание-то така и по форма-та на езика; г-нъ Сарановъ не е упазилъ тия педагогически искания.

Ако земе човѣкъ да сравни такивато статии въ книга-та «Бащ. езикъ» и въ читанки-тѣ на Саранова, както сѫ написани тамъ, ще се увѣри напълно, че наши-тѣ скромни бѣлѣжки върху Сарановн-тѣ читанки сѫ съвсѣмъ справедливи и сѫ отъ голѣма важность за начално-то училище, дѣто читанка-та е и трѣбва да бѫде основа-та на всичко-то друго обучение. — Ние ще допълнимъ рецензия-та на г. Кожухарова и, за да бѫдемъ пò-кратки въ думи-тѣ си, ще се задоволимъ само да посочимъ нѣколко отъ развалени-тѣ статии въ тия читанки, както и ония, които никакъ не заслужватъ да фигуриратъ въ читанка-та, и най-послѣ ще покажемъ общи-тѣ грѣшки по правописание-то и провинциялизми-тѣ.

Отъ прѣправени-тѣ и чужди статии азъ щѫ обърнѫ внимание само на нѣколко. На първо мѣсто трѣбва да се постави басничката „*Сирота баба*“, която се срѣща въ III год. „Бащинъ Езикъ“ стран. 125 и въ III читанка стран. 71. Въ читанка-та на Саранова тая басня носи заглавие «*Бѣдната бабичка*», види се, за разлика отъ „*Сирота баба*“, но това ново название не е никакъ споредъ духа и истинския смисълъ на басня-та, защото между тия двѣ названия има голѣма разлика. — Подирь това вървѫтъ статии-тѣ: „Единъ дѣдо“, „За куче-то“ и много други. Въ първо-то сѫ промѣнени нѣколко названия „*калена-та паничка*“ на „*глинена*“, „*дървена-та паничка*“ на „*дървено блюдце*“ и др. Въ второ-то сѫщо

така, но то освѣнь това е изгубило оная гладкость и ясность, която трѣбва непрѣмѣнно да има едно дѣтско четиво. Колкото за картини-тѣ, както при тия статии, така и при други-тѣ, за тѣхъ трѣбва да кажемъ, че тѣ всички-тѣ въ Саранови-тѣ читанки никакъ не струватъ — нѣщо, което казва и г. Кожухаровъ въ рецензия-та си. По свои тѣ недостатъци и неясность, тѣ сѫ тaка грозни, щото прѣдставяватъ цѣли карикатури и вмѣсто полза, принасятъ пò вече врѣда на ученици-тѣ.

Въ статия-та за котка-та се срѣщатъ пакъ такива недостатъци въ съдържание-то и много грѣшки. Като описва котка-та и котарака въ тая статия, г-нъ Сарановъ нарича котарака съ двойно название: *котакъ* и *котаракъ*. Пò-нататъкъ, като говори за нѣкои свойства на котарака, казва най-послѣ, че той запѣвалъ и пѣсень. При всичко, че г нъ Сарановъ може да е казалъ това въ прѣносенъ смисълъ, но споредъ насъ това е заблуждение за дѣца-та, защото тѣ отъ никого не сѫ слушали за нѣкаква пѣсень на котарака и като чувствителни въ най-малки-тѣ нѣща, добиватъ съмнѣние въ истина-та. Пò-надолу г-нъ Сарановъ за лова на котка-та се изразява така: „Мишката му е въ стоманенитѣ лапи, между кривитѣ му зѫби или въ изаденитѣ му нокте". Тия изречения сѫ исказани твърдѣ непонятно и правѭтъ мисъль-та недостѫпна за дѣца-та, а и най-важно-то за котка-та е изоставено: вмѣсто казано-то тамъ, че котаракъ-тъ знаялъ да пѣе пѣсень, че ималъ стоманени лапи и прочее, много пò-добрѣ щѣше да бѫде, ако се кажеше нѣщо за живота на котка-та, както е казано въ други читанки: какъ тя милва, обича и брани малки-тѣ си котенца, какъ се грижи да ги отхрани, колко обича чистота-та и пр.. отъ което учитель-тъ ще може и да се въсползува, за да поучи дѣца-та относително чистота-та на хора-та, свещена-та обичь и грижа на родители-тѣ къмъ чеда-та имъ и въ замѣна на това да прикаже нѣщо за длъжность-та на дѣца-та спрямо родители-тѣ и благодѣтели-тѣ имъ, какъ трѣбва да ги почитатъ, уважаватъ и слушатъ.

Главно назначение на читанка-та въ първоначално-то училище не е да даде всестрани познания на дѣца-та, а да облагороди духа и сърце-то имъ, да имъ повлияе откъмъ въспитателна страна за поправянье-то тѣхния характеръ и поведение, и за приготвянье пò-нататъшно систематическо обучение. Има много статии въ Саранови-тѣ читанки, които по съдържание-то си никакъ не отговарятъ на цѣль-та и дори сѫ досадителни за дѣтинска-та паметь. Такива сѫ статии-тѣ вь II читанка: *единъ пѣтель, стореньта добрина скоро се забравя* и пѣсень-та „Шуми Марица." Първа-та отъ тия е почти бесцѣлна, а втора-та не е за дѣца отъ второ отдѣление. Въ III читанка стати-тѣ: *чудното гърне, дѣдо мразъ, съ потъ на лицето си ще искарвашъ хлѣба си, прикаската зи снѣжинкитѣ,* както и нѣкои пѣсни (пѣсня-та за „Данъ войвода" и пѣсня-та са „Св. Никола" и др.) сѫ пакъ почти бесполезни и излишни.

Статии-тѣ: *Минзухаръ, Теменуга, Лале, Ягодата и лалето, Съ каквито се сберешъ и ти такъвъ ще станешъ, Кукувица, Калвачъ,*

Пчела и гълъбъ, Орелъ и жаба, Свѣтулка, пѣтлю съ челядьта си, Патка, Гѫска, Гѫска и жеравъ, Гълѫби, Левъ и жаба, Жаба и волъ, Орелъ, Катеричка, Оплакванье на зайчето и *Кумица лиса* сѫ турени не на мѣсто-то си: всички тия статии трѣбвало би да се разредѭтъ въ първа-та половина на читанка-та, а не на края, дѣто сѫ натрупани безъ никакъвъ педагогически редъ. Г-нъ Сарановъ при нарежданье-то на тия статии никакъ не е зелъ прѣдъ видъ педагогическо-то начало, да се върви отъ лесно къмъ мѫчно, отъ познато къмъ непознато и пр. По леко-то си и късо съдържание много отъ тия статии сѫ достѫпни и за пô-малки дѣца, затова трѣбвало да се промѣсѭтъ въ II читанка. Така безъ редъ сѫ написани и много др. статии, прикаски, пѣсни, гатанки и пословици, нарежданье-то на които изисква коренно прѣработванье на читанки-тѣ му. Но, както ми се струва, г-нъ Сарановъ не ще може да направи това, защото за тоя деликатенъ трудъ се изисква голѣма опитность, вѣщина и занимание съ години, което впрочемъ той днесь, понеже се е посвѣтилъ на други занятия, не може да има. Това се забѣлѣжва и отъ рѣдко-то прѣработванье на читанки-тѣ му и отъ голѣми-тѣ печатни и правописни грѣшки, които се срѣщатъ въ тия читанки почти на всяка страница. Ние не щемъ да изброяваме всички тия погрѣшки, защото не си струва трудъ-тъ; само ще кажемъ, че, ако разгледа човѣкъ внимателно нѣколко статии, ще види, колко начесто вмѣсто дума-та *подъ* е писано *полъ*, вмѣсто *чете* е писано *чите*, вмѣсто *млѣко — млѣло*, вмѣсто *утрепе — утепе*, вмѣсто *само сато*, вмѣсто *постелка — постилка* и др. т. Думи-тѣ: трѣва, врѣда, поврѣждатъ, прѣдмѣти и др., сѫ написани ту съ двойно, ту съ просто *е*; вмѣсто *единий* е написано *единътъ*, вмѣсто *работѫ—работѫ*, вмѣсто *клонето—клонито*, вмѣсто *чашка—чешка* и пр. При описванье-то житни-тѣ растения въ четвърта читанка дума-та *стръкове* е написана на едно мѣсто *стръкове*, а на друго — *стрънове*; дума-та *ечменъ* е написана на едно мѣсто съ *я*, а на друго мѣсто съ *е* въ начало-то и мн. др.

Освѣнъ това въ читанки-тѣ на Сарановъ се срѣщатъ още и много чужди думи, пô-вечето турски, и провинциализми, като: *мисиръ, кундураджия, фурна, керванъ, суджуци, маме* за уста-та, *инатъ* и пр. Има други думи пъкъ, значение-то на които пô-вечето отъ учители-тѣ не могѫтъ разбра, ако нѣма особенъ рѣчникъ за тѣхъ, такива сѫ: *шилика* вмѣсто *колиба, шуби, балака* и др. мн.

Колкото за стила въ всички статии у Саранови-тѣ читанки, той е така лошъ, че и най-лесни-тѣ по съдържание-то си раскази прави недостѫпни и непонятни за дѣца-та отъ първоначално-то училище.

Р. Божановъ, учитель.

Хаджи-Елесъ 1-и августъ 1891 г.

ИЗЪ ЖУРНАЛИ-ТѢ.

Ценкърова-та теория. Казано-то до тука се отнася до слъце-то и околность-та му и доказателство-то нѣма да бжде пълно, ако не се покаже, че електрическо-то или магнетическо влияние на слънце-то е причина-та и на движения-та на планети-тѣ и комети-тѣ и че истинский изворъ на сила-та е слънце-то. Ценкъръ дѣйствително излиза главно отъ това положение, че слънце-то е изворъ на всяка сила и че само негово-то механическо или електрическо влияние движи система-та.

Ротационно-то движение на слънце-то, т. е. движение-то му около негова-та собствена ось е едно отъ първи-тѣ условия за възможность-та на Ценкърова-та теория. Той туря това движение въ основа-та на теория-та си, но, ако и да е той първий, който се ползува отъ него за обясняванье на небесни-тѣ движения, то е било прѣдполагано отъ други астрономи много по огдавна. Така напр. Кеплеръ е казвалъ, че и слънце-то трѣбва сжщо така да се движи около ось-та си, както и земя-та. Въ свръзка съ ротационно-то движение на слънце-то Ценкъръ докарва и обяснява слѣдующи-тѣ факти:

Отъ 1877 на самъ той наблюдавалъ, че всички ония явления на земя-та, които се отличаватъ съ голѣма сила и обхващатъ цѣлата земя или само нѣкои нейни части, като оркани-тѣ, магнетически-тѣ бури, землетресения-та, вулканически-тѣ избухвания и др., сж периодически и се повтарятъ въ 13 или по-точно 12.6 дни, т. е. въ единъ периодъ отъ врѣме, равенъ на половина-та отъ врѣме-то, потрѣбно за едно обрыщанье на слънце-то. Мнозина сж настоявали, че причина-та на вихрушки-тѣ и други подобни силни явления е нееднакво-то стоплюванье на атмосферни-тѣ пластове. Но ако това е така, тогава е необяснимо, защо ставатъ тия стоплювания периодически и защо съвпадатъ тъкмо съ периода, въ който слънце-то се обръща 180° около ось-та си. Но не е само това; забѣлѣзало се е, че такива явления не само хармониратъ съ периоди-тѣ на полу-обрыщания-та на слънце-то, но и даже се падатъ въ разни вѣкове все въ единъ и сжщи день. Такива дни сж особено: 1 юний, 16 юлий, 28 августъ и др. А колкото за причина-та на това, дѣто разни-тѣ вихри и оркани не се явяватъ все на едно мѣсто на земна-та повръхность, то тя е пакъ въртенье-то на слънце-то: то не е обърнжто винжги все съ една страна къмъ коя да е часть отъ земя-та.

Електрическо-то избухванье на слънце-то, казва *Ценкъръ,* а не стоплюванье-то на атмосферра-та, е причина на всичко подобни явления, той се основава между друго-то на факта, че наша-та атмосфера при оркани-тѣ всякога бива силно наелектризирана. Пита се, какъ влияе слънце-то, сир. какъ негово-то електричество минува прѣзъ небесно-то пространство?

Принципиялна-та разлика между електричество-то и магнитизъма е само тая, че послѣдне-то дѣйствува *спирално* и непрѣкжснжто, а първо-то — непрѣкжснжто. Както около земя-та има електрически токове, съ 2 противоположни полюса, сжщо така можемъ

прѣдположи електрически токове и около слънце-то. Като се помни доказана-та отъ *Фарадея* истина, че електрически-тѣ токове събуждатъ въ така наречени-тѣ магнитни материи магнитизъмъ, а дѣйствие-то на магнита — електрически токове, то щомъ прѣдположимъ, че вмѣсто *гравитация-та* дѣйствова електричество-то, ще имаме едно по-лесно и по-просто обяснение на движение-то. Гравитация-та е само притегателна сила, когато електричество-то и магнитъ-тъ дѣйствуватъ, както е извѣстно, притегателно и отласкателно. Около всяка планета циркулиратъ електромагнитни токове, както около земя-та, които се въздуждатъ отъ магнитни-тѣ токове въ слънце-то.

Въ люлка-та на лапласова-та теория, въ Парижка-та академия, Ценкъръ е държалъ по-рано една скаска по своя-та нова теория и тамъ, въ централна-та метеорологическа станция, е направилъ всички-тѣ опити, нужди за искуствено произвеждане на разни-тѣ движения на небесни-тѣ тѣла и изобщо за доказване възможность-та на движения-та чрѣзъ електромагнитически дѣйствия. Така напр. той окачилъ едно кълбо надъ електромагнита и го накаралъ да се върти около ось-та си, като вардилъ най-строго да не прави кълбо-то никакво друго движение и др. подобни опити.

Прѣв. **Владиславъ Шакъ.**

Славянски-тѣ народи на Балканский Полуостровъ. Изъ рѣчь-та на профессора на славянска-та филология, *Д-ръ А. Лескинъ,* казана въ „Търговско-то Дружество" въ Лайпцигъ).

„Къмъ велики-тѣ въпроси, които одавна ни смущаватъ и за въ бѫдѫще има да ни смущаватъ, принадлежи сѫщо и отношение-то на наша-та държава къмъ славянство-то, а особено къмъ балкански-тѣ славянски държавици. Отъ дълго врѣме, *„панславизъмъ-тъ,"* *„борби-тѣ на славяни-тѣ"* образуватъ въ наша-та дневна пресса постоянна рубрика. Извѣстно е, че тѣзи народи по нещястие сѫ свързани тѣсно съ тъй наречения *источенъ въпросъ. Но рѣшение-то на тоя въпросъ ще бѫде въ полза на оная страна, която ще умѣе да спечели най-голѣма-та симпатия за свое-то движение и свои-тѣ интереси."* „Що се касае за сѫществующе-то сега распрѣдѣление на народи-тѣ на Балканския Полуостровъ, то за *сѣверна граница на грьцкия елементъ служи линия-та, теглена напрѣки прѣзъ полуострова отъ Солунъ до Авлона Българи-тѣ обитаватъ Княжество България, Источна Румелия и една значителна часть отъ Европейска Турция;* сърби-тѣ — Кралство Сърбия, Черна-гора, Далмация, Босна и Херцеговина: Албани-тѣ — турска Албания. Кѫдѣ оставатъ сега Турци-тѣ — господари-тѣ на Балканский Полуостровъ? — *Въ национално и етнографическо отношение Турци-тѣ не играѭтъ почти никаква роля на цѣлия Балкански полуостровъ;* и едва ли има до единъ милионъ сѫщи османци. Наистина, мухамедани има твърдѣ много, но тѣ сѫ по-вече славяни, прѣминѫли къмъ Исляма: сърби, Албанци, Българи и др."

„Всички-тѣ народи се стремѭтъ сега да обеспечѫтъ своя-та *националность* свое-то, сѫществуване и да расширѭтъ почва-та

на свое-то влияние и господаруванье; но това рѣдко става безъ конфликти. Върху цѣлия Балкански Полуостровъ сѫществува едно всеобщо убѣждение, че дни-тѣ на турско-то владичество *въ Европа* сѫ прѣброени; *отъ туй* става понятно, защо всяки народъ иска да си осигури по едно парче отъ тая земя. Гърци-тѣ издигатъ свои-тѣ претенции за неговоряща-та но гръцки Македония; тѣ се стремятъ за едно силно расширение къмъ сѣверъ, на пѫтя си обаче срѣщатъ противно-то стремление на сърби-тѣ и българи-тѣ. А главна-та спорна ябълка съставява Македония."

„Както днесь, тъй сѫщо и въ старо врѣме на Балк. Полуостровъ сѫ се различавали строго двѣ части: южна-та часть сѫ обитавали гърци-тѣ, широка-та сѣверна часть — тракоилирийци-тѣ и илирийци-тѣ. Колкото и да сѫ били Гърци-тѣ жъдни за колонизации, обаче никога не сѫ проникнували съ своя-та народность въ сѣверна-та часть на Балк. Полуостровъ; колкото и наблизу да е лѣжала граница-та на високо култивирания народъ, обаче тѣхна-та култура не е могла да проникне въ широкъ размѣръ къмъ сѣверъ."

„Римско-то владичество, което е траяло до края на VI ст. п. Р Хр. раскъсва стари-тѣ етнографически народни връски. Прѣзъ туй врѣме латинский езикъ тъй широко се е распространилъ, щото цѣла-та страна станѫла почти римска. Само една малка часть отъ илирийци едва е избѣгнѫла отъ романизиранието-то. — Тѣ сѫ днешни-тѣ албанци, единствени-тѣ живущи потомци на голѣмо-то илирийско племе. — Подирь римско-то господаруванье иде прѣселение-то на народи-тѣ, вслѣдствие на което нѣкои германски племена се вмъкнѫли въ Балк. Полуостровъ. Источни и западни *готи* се настанѫли на югъ отъ Дунава, ала не хванѫли корень. Всички тия нахлувания отварятъ врати-тѣ и на славянски-тѣ племена, които се населвахѫ тъкмо тогава изъ първобитно-то тѣхно отечество — днешня западна Русия. По между распокѫсани-тѣ римляни се утвърдяватъ отдѣлни славянски племена, но окончателно-то заселванье се извършва въ VI и VII стол. Отъ VII столѣтие Балк. Полуостровъ става напълно славянска земя. Едно силно турско-финско племе се заселва тогава и дава на страна-та свое-то име „*България*." Къмъ края на VII столѣтие дохождатъ въ западна-та часть славяни и кроати, като разрушители на римска-та култура.

Национално-то различие между Българи-тѣ и Сърби-тѣ е много старо. *Отъ VII столѣтие насамъ Сърби-тѣ силно сѫ се напрѣгали да станѫтъ господари надъ Балк. Полуостровъ,* за да издигнѫтъ свои-тѣ претенции и надъ *непринадлѣжаща-та на тѣхно-то господарство днешня Македония*. Турци-тѣ обаче турятъ край на тия стремления."

Завоевание-то на Балк. Полуостровъ отъ Турци-тѣ се извършва въ по-малко отъ едно столѣтие. Слѣдствия-та отъ това събитие се виждатъ още въ всяки ѫгълъ и край на Балк. Полуостровъ. *Съ единъ ударъ Турско-то завоевание остранява всяко общение на тѣзи народи съ западна Европа:* Балк. Полуостровъ остава отъ тогава незачекнѫтъ отъ европейска-та цивилизация. И едно само-

стоятелно национално развитие сжщо така не е могла да се появи, на своя-та национална самостоятелность. Затова *българи-тѣ, сърби-тѣ и албанци-тѣ сж останяли въ това сжщо състояние, въ което ги е сварило тогава турско-то завоевание. Народъ-тъ живѣе още въ срѣдневѣковно състояние.* До като въ Рагуза работи параходъ, въ Херциговина селянинъ-тъ оре земя-та съ едно дървено първобитно орало. Лоши наслѣдства сж оставили турци-тѣ и въ икономическия животъ и въ земледѣлческо-то състояние. Въ това врѣме се загубва и национална-та църква; гръцко то духовенство я измѣства и си спечелва съ това заслужена-та ненависть на словѣни-тѣ.

Лайпцигъ. Прѣвелъ **Ив. Марковъ.**

Изваждаме изъ „Schweizerische Rundschau" *слѣд. прѣгледъ:*

Швейцария	има	6	университета,	и	то	по	единъ	на	600000	жит.
Германия.	„	21	„	„	„	„	„	„	2000000	„
Австрия.	„	8	„	„	„	„	„	„	2750000	„
Франция.	„	6	„	„	„	„	„	„	2500000	„
Италия.	„	21	„	„	„	„	„	„	1400000	„
Англия.	„	5	„	„	„	„	„	„	5000000	„
Шотландия.	„	4	„	„	„	„	„	„	1000000	„
Ирландия.	„	2	„	„	„	„	„	„	2500000	„
Белгия.	„	4	„	„	„	„	„	„	1400000	„
Холандия.	„	3	„	„	„	„	„	„	1400000	„
Норвегия.	„	1	„	„	„	„	„	„	2000000	„
Шведия.	„	2	„	„	„	„	„	„	2300000	„
Русия.	„	8	„	„	„	„	„	„	7600000	„
Финландия.	„	1	„	„	„	„	„	„	2000000	„
Испания.	„	10	„	„	„	„	„	„	1700000	„
Португалия.	„	1	„	„	„	„	„	„	2500000	„

А България има 1/4 университетъ на 3 милиона, или по единъ на 12 милиона.

Въ нѣмско-то списание „Die Gesellschaft" за м. майя R. Lothar, като говори изобщо за французска-та критика, дава една характеристика и за Ferdinand-а Brunetière, критикъ-тъ на Revue des Deux Mondes. Споредъ Брюнетиера, „задача-та на критика-та е да сжди и да классифицира." Той утвърждава, че цѣль-та на искуство-то е въплъщение-то на хубаво-то; искуство-то трѣбва да даде израже-ние на идеали-тѣ, що се таятъ въ душа-та на хора-та. Критика-та Брюнетиеръ распрѣдѣля на три вида, споредъ методи-тѣ, които тя слѣдва: — (1) Литературна критика, която разглеждва произведения-та на искуство-то споредъ тѣхна-та вънкашна форма; (2) Морална критика, която разглеждва произведения-та на искуство-то отъ тѣхна-та социялна страна, и (3) Аналитична критика, която, безъ да пропуща естетична-та страна и социялна-та, брои художествени-тѣ произведения за *слѣдствия*, които иматъ своя-та причина въ единъ творчески умъ; и цѣль-та на аналитична-та критика е да опознае тоя умъ.

Прѣв. И. П. Н.

НАЙ-НОВИ КНИГИ.

Сборникъ на М-во-то на Нар. Просвѣщение кн. V. Ц. 5 л.

Учебна граматика за руский езикъ съ Руско-Български рѣчникъ за думи-тѣ, които се срѣщатъ въ учебника. Нареди Петко Кол. Гжбювъ, бивши прѣподаватель отъ В.-Търновска-та Държавна Реална Гимназия „Св. Кирилъ."

Българский периодически печатъ отъ възраждание-то му до днесъ. Книга II. Нарѣжда и издава Ю. Ивановъ. Цѣна 1 левъ.

Цѣль въ естество-то и *нѣколко теории.* Събралъ и наредилъ А. С. Цановъ. Цѣна 3 лева, стр. 326.

Мантегацца. Искусство за да се живѣе дълго. Прѣв. отъ руски А. А. Цѣна 55 ст., стр. 70. (За продань у Касжрова, София).

Т. Влайковъ. Нѣколко мисли за народния учитель, като учитель и на общество-то. Стр. 50, цѣна 50.

Ф. Романи. Люкреция Борджа. Романтическа опера отъ Доницети. Отъ чехско либрето прѣв. Владиславъ Шакъ. Стр. 50, Ц. 1 л.

„Дѣятель" научно-книжовенъ и обществено-политически вѣстникъ. Излиза три пжти прѣзъ мѣсеца на 5, 15 и 25 число. Редакторъ и издатель Г. А. Кжрджиевъ въ София. Ц. за год. 10 л. за 6 м. 5,50 ст. за три м. 3 л.—Излѣзли сж 4 броя за юлий и августъ.

Н. В. Гоголь Ревизоръ, комедия въ 5 дѣйствия. Прѣв. И. Ивановъ. Стр. 206 Ц. 80 ст.

С. Ж. Дацовъ. Кратки бѣлѣжки и свѣдения върху земско-то чешко изложение въ Прага. Стр 14.

„Учителски другарь," научно-възпитателенъ вѣстникъ. Брой I. Излиза два пжти въ мѣсеца, на 1 и 15 число. Редакторъ Ч. Поповъ въ Русе. Излѣзълъ е I брой Цѣна за година 4 лева.

Г. Цукевъ. Ржководство по особена-та часть на наказателни-тѣ закони, книга I. Стр. 64. Годишна цѣна (12 кн.) 10 лева.

В. Я. Шулгинъ. Курсъ на срѣдневѣковна-та история. Прѣв. отъ 8-то изд. Г. Пенковъ. Стр. 288, ц. 3 л, (За продань у прѣв. въ Казанлжкъ и С. Гулабчевъ въ Русе).

Т. Н. Шишковъ. Отборъ стихотвор. I стрѫкъ, стр. 64, ц 60 ст.

Т. Н. Шишковъ. Съврѣменни мисли и расправии. Другий стрѫкъ отъ „Сама Китка". Стр. 60—120. Ц. 60 ст.

И. Ивановъ. Българ. читанка за I классъ. Стр. 160. Ц. 1 л. 40 ст.

Т. Г. Влайковъ. Читанка за IV отд. и книжка за прочитъ. Стр. 150, ц. 1 л. 30 ст. (складъ въ печатн. на либерал. клубъ въ София).

Д. П. Игнатовъ и К. Г. Петровъ. Букварь за I отделение, по Л. Модецъ. Стр. 48, цѣна 50 ст.

КОРЕСПОНДЕНЦИЯ.

Въ кн. XI на „Денница" стр. 491 г. Вазовъ се занимава съ филология и освѣщава единъ недобъръ принципъ, а именно принципа, че всичко, сир. всяка дума, що излиза изъ уста-та на простия народъ, трѣбва да се употрѣбя и въ литература-та; слѣдователно, трѣбва да пишемъ: *гучна* ливада, *поздна* вечерь, тъмна *замка* и пр., за-

щото простий народъ така говори. Г-нъ Вазовъ не мисли ли, че ще отидемъ много далече, ако се държимъ о тоя принципъ; че отъ една страна ще имаме по 20—30 различни думи за едно и сѫщо нѣщо, а отъ друга—еднакви думи съ много различни значения?! — Народни говори има много, но литературенъ езикъ трѣбва да има само единъ, и тоя единъ езикъ за едно нѣщо трѣбва да задържи по едно име, а за различни нѣща трѣбва да се стреми да си набави различни думи. Слѣдователно, отъ 26-тѣ или пò-вече названия за „охлювъ," литературний езикъ трѣбва да задържи само едно, а софийско-то „хокамъ" не трѣбва да се употрѣбява вмѣсто „викамъ", а да си остане въ смисълъ на „гълчѫ" и пр. — Въ заключение: не всички думи, що се употрѣбятъ по четире-тѣ крайща на България, трѣбва да влѣзѫтъ въ склада на литературния ни езикъ.

И. П. П.

Въ единъ брой на в. „Новини" г. Л., като рецензира първа-та книжка на „Критика." казва, че у единъ народъ прѣди да се яви понѣ единъ Пушкинъ, критика-та е излишна. Това не е до тамъ право. Отъ история-та на литература-та се вижда, че нѣкои гениялни писатели сѫ прѣдшествували критика-та, а нѣкои сѫ вървѣли слѣдъ критика-та. Есхилъ, Софоклъ и Еврипидъ сѫ прѣдшедствували всяка критика, а Гете и Шиллеръ, напримѣръ, сѫ вървѣли слѣдъ критика-та. Пò-нататъкъ история-та на литература-та ни дава да разберемъ, че критика-та е необходимо да прѣдшедствува тамъ, дѣто се подражава на чужди образци, защото подражание-то е единъ видъ продължение на сѫществующе-то. У насъ всичко е подражание, затова и критика-та, ако не прѣди талантливи литературни произведения, трѣбва да се появи заедно съ такива произведения. И. П. П.

Отговори на редакция-та.

Г-ну Г., въ Варна. Знаемъ, че за Васъ „нѣма да бѫде излишно", ако Ви съобщимъ, но Вие трѣбва да не знаете, че за насъ е съвсѣмъ излишно.

Г-ну С., въ Пловдивъ. И ние се надѣвахме да намѣримъ *„два вида стихове: въ проза и въ поезия,"* но само въ проза намѣрихме; поезия-та ѭ нѣмаше никаква.

Г-ну П., въ Варна. За жалость; обажда ни се, че било зето рѣшение да се не печата, а да се прѣдстави само въ М-во-то. Но ето Ви още нѣкои позорни факти: учитель, който зима по 5 — 10 нап. за да „прѣкарва" ученици, пò-вече еврейчета. въ I кл.; директори, които само храна-та не зиматъ отъ училище-то (други началници на заведения безъ съмнение освѣнъ слуги, дърва, зеленчукъ и пр. си докарватъ и храна-та отъ тамъ); учитель, който казва: „менъ ми даватъ пари да Ви учѫ, азъ друго не знамъ"; учители които не знаѭтъ български и колкото прѣводача на *Плутарха, Н К. Лица;* ученици, позоръ на име-то, които правѭтъ заговоръ да биѭтъ учители и др., които перо-то се отказва да пише.

Нови учебници,

ИЗДАДЕНИ ОТЪ КНИЖАРНИЦА-ТА НА Д. В. МАНЧОВЪ ВЪ ПЛОВДИВЪ

ЗА 1891/92 УЧЕБНА ГОДИНА.

1. **Методика на Аритметика-та.** Съ сборникъ за аритметически упражнения на ученици съ учителя. Ржководство за начални учителе и учителки, за учителски институти и семинарии и за педагогически класове на дѣвически гимназии. Съставилъ *С. В. Житковъ,* прѣдаватель у Новгородската учителска семинария. Прѣведе *Ив. Ат. Драгневъ.* Цѣна 2 лева и 50 ст.

2. **Сборникъ за самоупражнение по смѣтанье за отдѣления-та.** Съст. *С. В. Житковъ:*

Първа книжка. Дѣйствия съ числа отъ първа десетица. Прѣв. *Д. Веселиновъ.* Ц. 20 ст.

Втора книжка. Дѣйствие съ числа отъ първа стотица. Прѣв. *Д. Веселиновъ.* Ц. 30 ст.

Третя книжка. За дѣца отъ III-те отдѣление. По Житкова състави *Ив. Ат. Драгневъ.* Ц. 40 ст.

Четвърта книжка. За дѣца отъ IV-то отдѣление. По Житкова състави *Ив. Ат. Драгневъ.* Ц. 50 ст.

3. **Граматически упражнения.** Курсъ за третя и четвърта учебна година. Приложение на книга „Бащинъ Езикъ." Написа *Д. В. Манчовъ* по прието-то правописание и по програма-та отъ Министерство-то на Просвѣщение-то. Ц. 60 ст.

4. **Учебникъ География,** съставилъ *А. Я. Гердъ.* **I. Общъ прѣгледъ на земно-то клѫбо.** Съ изображения. Прѣв. *Сл. Кесяковъ.* Ц. 1 л.

5. **Учебникъ География,** съставилъ *А. Я. Гердъ.* **II. Азия, Полинезия, Австралия, Африка** и **Америка.** Прѣв. *И. Груевъ* и *Д. Душановъ.* Ц. 1 л. и 50 ст.

6. **Учебникъ География,** съставилъ *А. Я. Гердъ.* **III. Европа.** Прѣв. *Ст. Заимовъ.* Ц. 1 л. и 30 ст.

7. **Учебникъ География,** съст. *Ив. Хойчъ.* **Европа.** Прѣв. отъ хърватски съ измѣнение и допълнение за трикласни-тѣ народни училища *Ив. Т. Бръкаловъ,* учитель въ Педагогическо-то Казанлѫшко училище. Ц. 1 л. и 50 ст.

8. **Българска церковна история.** Съчини *Ст. К. Стефановъ,* учитель на Божи законъ у свещеническо-то ексархийско Духовно училище въ Одринъ. Одобрена отъ Духовна-та ценсура при Света-та Българска Ексархия за учебникъ въ държавни-тѣ и частни-тѣ гимназии и въ Духовни-тѣ училища Ц. 1 л. и 20 ст.

9. **Стилистика.** За IV класъ на държавни-тѣ и общински училища. Състави *Н. Станевъ.* Ц. 1 л.

Прѣработени учебници:

10. **Малка Христоматия.** Читанка за първи класъ на гимназии-тѣ и трикласни-тѣ общински училища. Стъкми *Д. В. Манчовъ.* Второ издание, поправено и обърнѫто споредъ прието-то правописание. Ц. 1 л.

11. **Бащинъ єзикъ.** I, II, III и IV година. И четире-тѣ читанки поправени и обърнѫти споредъ прието-то правописание. Цѣна на I чит. 40 ст., на II — 1 л., на III — 1 л. и 20 ст., а на IV 1 л. и 50 ст.

12. **Кратка Всеобща и Словѣнска История.** Долний курсъ. Изложена пô-вечето въ епизодически и биографически черти. Съст. *Д. Иловайски.* Прѣв. *Д. В. Манчовъ,*

съ допълнение Словѣнска-та история. Въ двѣ отдѣлни книги. Ц. на 1-та книга 1 л., а на 2-та 1 л. и 50 ст.

Бѣлѣж. Споредъ нова-та програма отъ Министерство-то на Просвѣщение-то, краткий курсъ отъ Всеобща-та история трѣбва да се изучи въ първи-тѣ два класа. На това основание е отпечатано това издание въ двѣ отдѣлни книги: една за първи класъ и друга за втори класъ. Освѣнь това, споредъ програма-та, е допълнена и история-та на народи-тѣ отъ стара Азия. При това притурена е на късо и словѣнска-та история. Прѣработенъ е и систематический прѣгледъ на най-нова-та история.

13. **Кратъкъ учебникъ Българска История.** За трети класъ. (Допълнение на Всеоб. истор. отъ *Д. Иловайски).* Седмо издан., скратено, споредъ потрѣба-та. Ц. 1 л.

14. **Аритметика.** За I-и класъ на гимназии-тѣ и трикласни-тѣ общински училища. Съст. *Н. В. Бугаевъ.* Прѣведе *Т. Странски.* Второ издание, поправено и докарано да отговаря на нова-та програма. Ц. 1 л. и 30 ст.

Прѣпечатани учебници:

15. **Божий законъ** или **начално наставление въ православна-та християнска вѣра.** Книжка за III отдѣление. Прѣведе и нареди *Д. В. Манчовъ.* Ц. 30 ст.

Одобренъ отъ Духовна-та цензура при Света-та Българска Ексархия за учебникъ въ III отдѣление.

16. **Божий законъ** или **начално наставление въ православна-та християнска вѣра.** Книжка за IV отдѣление. Прѣведе и нареди *Д. В. Манчовъ.* Ц. 30 ст.

Одобренъ отъ Духовна-та цензура при Света-та Българска Ексархия за учебникъ въ IV отдѣление.

17. **Церковно-словѣнска читанка.** Книжка за III отдѣление. Извади отъ Библия-та и Евангелие-то *Д. В. Манчовъ.* Приложение на III год. отъ „Бащинъ Езикъ“ Ц. 20 ст.

Одобрена отъ Духовна-та цензура при Света-та Българска Ексархия за учебникъ въ III отдѣление.

18. **Церковно-словѣнска читанка.** Книжка за IV отдѣление. Извади отъ Библия-та и Евангелие-то *Д. В. Манчовъ.* Приложение на IV год. отъ „Бащинъ Езикъ.“ Ц. 20 ст.

Одобрена отъ Духовна-та цензура при Света-та Българска Ексархия за учебникъ въ IV отдѣление.

19. **Свещена История на Ветхия Завѣтъ.** Съст. по учебници-тѣ на Рудакова, Попова и Соколова *Дяконъ Антимъ Кжнчовъ.* Ц. 1 л.

Одобрена отъ Дирекция-та на Народно-то Просвѣщение за учебникъ въ I класъ на долне и срѣдне училище. Така сжщо одобрена тая година и отъ Духовна-та цензура при Света-та Българска Ексархия за учебникъ въ духовни-тѣ училища, въ гимназии-тѣ и въ трикласни-тѣ общински училища.

20. **Свещена История на Новия Завѣтъ.** Съставп по учебници-тѣ на Рудакова, Попова и Соколова *Дяконъ Антимъ Кжнчовъ.* Ц. 1 л.

Одобрена отъ Дирекция-та на Народно-то Просвѣщение за учебникъ въ II класъ на долне и срѣдне училище. Така сжщо одобрена тая година и отъ духовна-та цензура при Света-та Българска Ексархия за учебникъ въ духовни-тѣ училища, въ гимназии-тѣ и въ трикласни-тѣ общински училища.

21. **Малка Христоматия** или сборникъ отъ разни творения. За II и III класъ на гимназии-тѣ и трикласни-тѣ общински училища. Въ два дѣла: *проза* и *поезия.* 2-ро изд. Цѣна $2\frac{2}{1}$ лева.

Готови учебници:

22. **Учебникъ Всеобща История.** Горний курсъ. Състав. *Д. Иловайски.* Прѣведе *Д. В. Манчовъ,* съ прибавление Русска-та История. Въ три отдѣлни части. Цѣна на първа-та часть 4 л., а на втора-та и третя-та по 3 л.

23. **Учебникъ Българска История.** Ср. к. (Допълнение на Всеобща-та История отъ Д. Иловайски). Састав. *Д. В. Манчовъ.* Седмо издание, прѣработено и допълнено отъ исторически-тѣ съчинения на Гилфердинга, Иречка и други. Цѣна 2 л.

24. **Аритметика** за дробни числа. Учебникъ за II и III класъ на гимназии-тѣ и трикласни-тѣ общински училища. Съст. *Н. Бугаевъ.* Прѣведе *Т. Странски.* Ц. 1 л. и 50 ст.

25. **Ржководство** за какъ да се прѣдава по книга „Бащинъ Езикъ“ 4-то изд., допълнено. Ц. 1 левъ.

26. **Ржководство** за какъ да се прѣдава нагледно *естествознание*-то по книга „Бащинъ Езикъ“ третя година. 1-во *ч. Ц. 1 левъ.*

27. **Стихотворения** за малки дѣца. Притурка на „Бащинъ Езикъ." Написа *Ив. Вазовъ.* 5-то изд. Ц. 20 ст.

28. **Българска граматика съ сборникъ.** За първи класъ 4-то изд. Ц. 1 л.

29. **Дѣтински свѣтъ и Сборникъ.** Читанка за ученье въ IV отдѣление. (За дѣца отъ 11 до 12 год.). 6-то изд. Ц. 1 л. и 50 ст.

30. **Дѣтински свѣтъ и Сборникъ.** Читанка за ученье въ I-и класъ. (За дѣца отъ 12 до 13 год.). 3-то изд. Ц. 1 л.

31. **Българска Христоматия.** Сборникъ отъ избрани образци по всички-тѣ родове съчинения, съ приложение кратки жизнеописания на най-знаменити-тѣ списателе. За-въ класове-тѣ на градски-тѣ училища и на реални-тѣ гимназии. Съст. отъ *И. Вазова* и *К. Величкова.* Часть I. Проза. Изд. 1-во — 3 л.

32. **Българска Христоматия.** Сборникъ отъ избрани образци по всички-тѣ родове съчинения, съ приложение кратки жизнеописания на най-знаменити-тѣ списателе. За-въ класове-тѣ на градски-тѣ училища и на реални-тѣ гимназии. Съст. отъ *И. Вазова* и *К. Величкова.* Часть II. Поезия. Изд. 1-во. — Цѣна 3 лева.

33. **Изъ часослова** первоначалное упражнение въ чтенiя свещенихъ книгъ въ употрѣбленiю въ Болгарскихъ училищахъ. Ц. 60 ст.

34. **Аритметика** по начина на Грубе. Методическо ржководство за начални учителе. Съставилъ *И. Паулсонъ.* 2-ро изд. Ц. 3 лева.

35. **Аритметически Задатки.** (По Грубе). За отдѣления-та.

Първа книжка. За цѣли числа отъ 1 до 20 Ц. 30 ст.
Втора книжка. За цѣли числа отъ 20 до 100. Ц. 30 ст.
Третя книжка. За цѣли числа отъ 100 до 1000: *а)* всестранно разгледванье просто-то число; *б)* всестранно разгледванье именовано-то число. Ц. 30 ст.

36. **Аритметика** за цѣли числа. Учебникъ за I класъ на гимназии-тѣ и трикласни-тѣ общински училища. Съставилъ *Н. В. Бугаевъ.* Прѣведе *Т. Странски.* Ц. 1 л. и 30 ст.

37. **Аритметика** за дробни числа. Учебникъ за II и III класове на гимназии-тѣ и на трикласни-тѣ общински училища. Съставилъ *Н. В. Бугаевъ.* Прѣведе *Т. Странски.* Цѣна 1 левъ и 50 ст.

38. **Аритметика.** Ръководство за систематический курсъ на теоритическа аритметика на цѣли числа и на елементарния курсъ на дробни числа. Съставена отъ *А. Н. Канаева* Ц. 2 л.

39. **Аритметика.** Учебникъ за срѣдни училища. Състави *В. Воленсъ.* Отъ 10-то русско издание прѣведе *М. П. Матеевъ.* Ц. 2 лева.

40. **Сборникъ отъ граматически задатки.** *Часть 1-ва.* Цѣли числа. Отъ *Ив. Хр. Филчова.* Ц. 1 левъ.

41. **Учебникъ география,** отъ *К. Смирнова* въ 3 части:

I часть: **Общи познания отъ математическа, физическа и политическа География.** (Курсъ за нисши учебни заведения). 4-то изд. Ц. 50 ст.

II часть: **Азия, Африка, Америка и Австралия,** въ физическо, етнографическо и политическо отношение. (Гимназически курсъ). Второ издание. — Ц. 1 левъ.

III часть: **Европа.** Въ физическо, етнографическо и политическо отношение. (Гимназически курсъ). Второ изд. — Цѣна 1 левъ.

42. **Начална химия,** за народни-тѣ училища и убоще за всички, които подкачатъ да учжтъ химия. Съст. *В. Атанасовъ.* Приложена на стопанство-то, хждожества-та и промишленность-та. Ц. 1 л. и 50 ст.

43. **Минералогия.** За III-и класъ на държавни-тѣ и общински-тѣ срѣдни училища. Отъ *Ив. Маврова* и *В. Богданова,* учителе у Сливенска-та Държавна Гимназия. Цѣна 1 л. и 50 ст.

Методическо и практическо ръководство. За начални учителе, съ изложение начина какъ да се прѣдава по букваря отъ „Бащинъ езикъ“ на Д. В. Манчова. Написа отъ практика *Р. Божановъ.* 1-во издание. Ц. 50 ст.

Други учебни книги, и за прочитъ.

44. **География и История.** Книжка за ученье въ III и IV отдѣление. Одобрена отъ Дирекция-та на Народно-то Просвѣщение за учебникъ на начални-тѣ училища 2-ро изд. Ц. 1 левъ.

45. **Поля и Гори.** Нова сбирка стихотворения отъ *Ив. Вазова.* Ц. 2 лева.

46. **Школска педагогия.** За учителе-тѣ на народни-тѣ училища. Отъ *И. А. Ковачева.* Часть I. Обща методика Ц. 2 л.

47. **За първоначално-то образование въ Швейцария** отъ *А. Михаилова.* Прѣв. *М. П. Матеевъ.* Ц. 1 левъ.

48. **Нѣколко думи** за сегашни-тѣ български букваре. Отъ *Д. Н. Матювски.* Ц. 30 ст.

49. **Учение** за физическо-то възпитание на дѣца-та. Отъ *Д-ра Ив. Драгомирова.* Ц. 3 лева.

50. **Български-тѣ ужаси** и Источний въпросъ. Отъ *Гладстона.* Прѣведе *Д. П. Минковъ.* Ц. 50 ст.

51. **Загорка.** Поема изъ живота на Българе-тѣ въ западния край на България. Отъ *Ив. Вазова.* Ц. 60 ст.

52. **Сливница.** Стихотворения по война-та ни съ Сърби-тѣ прѣзъ 1885. Отъ *Ив. Вазова.* Второ изд. Ц. 50 ст.

53. **Митрофанъ.** Повѣсть отъ *Ив. Вазова.* Второ издание. Ц. 60 ст.

54. **Руска.** Драма въ четире дѣйствия. Отъ *Ив. Вазовъ.* 2-ро изд. Ц. 50 ст.

55. **Отечество.** Драма въ V дѣйствия. Отъ *К. Величкова.* Ц. 1 л. и 50 ст.

56. **Михалаки чорбаджи.** Комедия въ двѣ дѣйствия отъ *Ив. Вазова.* Ц. 60 ст.

57. **Соколъ.** Сборникъ отъ разни списания за прочитанье. (За учебни-тѣ заведения). Съст. *Л. Каравеловъ.* Книжка I. Цѣна 2 левъ.

58. **Сбирка** отъ разни полезни знания. Книжка I. Ц. 1 л.

59. **Вѣлѣжки** върху български-тѣ работи отъ Батски Маркизъ. Прѣведе *Тодоръ К. Шипковъ.* Ц. 1 л.

60. **Агапия.** Исторически епизодъ изъ епоха-та на Български-тѣ въстания. Прѣведе *С. Ц.* 1 левъ.

61. **Жертви** на прѣдрасждъка. Романъ отъ *А. Ц. Горанова.* Ц. 3 лева.

62. **Тълкование** на отомански граждански законъ. Събра и прѣведе отъ турски *М. Поповъ.* Книжка I. Ц. 1 л.

63. **Женевска Конвенция.** Съ кратки обяснения за русска-та войска, какъ да се отнасятъ ранени-тѣ, съ санитарни-тѣ лица, съ санитарни-тѣ учреждения на неприятелски-тѣ войски. Прѣведе за Български-тѣ войници *Рада. П. Кирковичъ.* Ц. 20 ст.

64. **Свѣдѣния,** които всякой войникъ е длъженъ да знае. Прѣвелъ отъ руски *В. Василевъ.* 2-ро изд. Ц. 60 ст.

65. **Гледанье** коне-тѣ въ конница-та и въ артилерия та. Прѣведе отъ русски *В. Василевъ.* Ц. 20 ст.

66. **Пѣснопойка.** Нареди *Горанъ Войводовъ.* Ц. 50 ст.

Други-тѣ разни книги, които се намиратъ у книжарница-та, сж изложени въ другъ пъленъ расписъ.

Пловдивъ, августъ 1861 г.

ГОДИНА I. ОКТОМВРИЙ 1891. КНИЖКА IX и X.

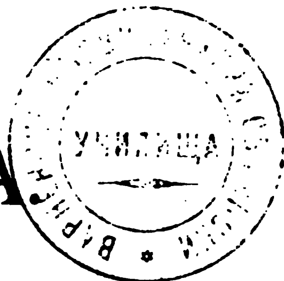

КРИТИКА.

ФИЛОСОФИЯ НА ИСКУССТВО-ТО.

Отъ И. Тена.

Прѣв. отъ французски А. В-ровъ.

Да видимъ какъ се издига новото издание. Въ противоположность на старитѣ религии, които бѣхѫ мѣстни и принадлежехѫ все на касти или на фамилии, християнството е всемирна религия, която се обръща къмъ тълпата и зове къмъ спасение всички хора. Затова новото издание трѣбва да бѫде обширно и да може да събере всичкото население на единъ окрѫгъ или градъ: жени, дѣца и слуги, занаятчии и бѣдни сѫщо тъй, както и благородни и велможи. Малката *целла,* която съдържаше статуята на гръцкото божество, портикътъ, прѣдъ който се растилаше процессията на свободнитѣ граждани, бѣше вече тѣсно за тая тълпа. Тя има нужда отъ огромно пространство, отъ широки удвоени геллереи, накръстъ прѣсичани отъ други, бескрайни сводове, колоссални стълпове; и ония поколения отъ работници, които на тълпи идѫтъ въ продължение на вѣкове да работѭтъ тука заради спасението на душитѣ си, ще издигнѫтъ цѣли планини, прѣди да свършѫтъ паметника.

Хората, които стѫпватъ тука, иматъ опечалени души и ония идеи, които тѣ идѫтъ да търсѭтъ вѫтрѣ, сѫ печални; тѣ мислѭтъ само за тоя омразенъ животъ, тъй измѫченъ и тласнѫтъ на край пропастьта, за ада и неговитѣ безмѣрни и непрѣкѫсвани мѫки, за страданията на Христа, който въ агония умира на кръста, за светитѣ мѫченици, истезявани отъ

гонителитѣ. Подъ тия религиозни внушения и подъ тежестьта на тѣхнитѣ собствени страхове, тѣ злѣ сж хармонирали съ веселието и простата хубость на деня; тѣ не оставяхж ясната и здрава свѣтлина да проникне вжтрѣ. Вжтрѣшностьта на зданието остава потънжла въ единъ студенъ полумракъ: свѣтлината прониква вжтрѣ прѣчупена отъ боядисанитѣ като кървавъ турпуръ, прозорци съ блѣсъка на аметисти и топази, при тайнственото сияние на скжпоцѣнни камъни съ странни освѣтления, които като да проникватъ изъ рая.

Деликатнитѣ и раздразнени фантазии като тая, никакъ не се задоволяватъ съ обикновени форми. Прѣди всичко, и формата сама по себе не имъ вдъхва интересъ; тя трѣбва да бжде символическа и да означава нѣщо свещено: черквата, съ своитѣ кръстосани входове, прѣдставява кръста, на който е умрѣлъ Христосъ; трендафилитѣ на прозорцитѣ съ тѣхнитѣ диамантени листа — вѣчния трендафилъ, чиито листа сж спаситѣ души. Размѣритѣ на всичкитѣ части отговарятъ на свещенитѣ числа. Отъ друга страна формитѣ, по своето богатство, страность, смѣлость, истънченость и огромность хармониратъ съ ексцентричностьта и любопитсвото на болнавата фантазия. За такива души сж потрѣбни живи впечатления, обилни, промѣнливи, екстремни и чудати. Тѣ отхвъргатъ колонната, хоризонталната прѣчка и джгата — съ една дума силната подложка, уравновѣсенитѣ пропорции и красивата голота на старата архитектура. Тѣ никакъ не симпатизиратъ на тия ягки сжщества, които, на гледъ поне, безъ мжка се раждатъ и безъ усилия траятъ, които получаватъ красотата заедно съ живота, и първобитното прѣвъсходство на които не се нуждае ни отъ добавки, ни отъ украшения.

Тѣ избиратъ за основна форма не простата окржглость на арката, ни простия квадратъ, образуванъ отъ колонната и архитрава, а сложното съединение на двѣ една отъ друга прѣсѣчени джги — острата джга или стрѣлката. Тѣ се стремятъ къмъ гигантското, покриватъ ¼ миля съ своитѣ каменни грамади, трупатъ колони въ чудовищни стълбове, издигатъ галлереитѣ на въздуха, възнасятъ сводоветѣ дори до небето и качватъ камбанария надъ камбанария доря до облацитѣ. Тѣ прѣувеличватъ нѣжностьта на формитѣ, заобикалятъ сводоветѣ на вратитѣ съ грамади отъ фигурки и т. н.

Като да искатъ въ едно и сжщо врѣме да достигнжтъ *бескрайно* малкото и бескрайно великото, да поразятъ умоветѣ

отъ двѣ страни изъ единъ пѫть — съ огромностьта на массата и удивителното обилие на дреболиитѣ. Вижда се, че сѫ си поставили за цѣль да направѭтъ едно извънредно впечатление, — да изумѭтъ и ослѣпѭтъ зрителя.

Затова пъкъ тая архитектура, колкото се развива, става по̀-вече парадоксална. Въ XIV и XV ст., въ епохата на готическия, блѣсъкъ въ *Щграсбургъ, Миланъ* и *Нюрнбергъ* черквитѣ като че се отказватъ отъ трайностьта, за да се прѣдадѫтъ напълно само на украшенията. Вий виждате ту безбройно камбанарии, натрупани една възъ друга и една до друга, ту всичката вънкашность окичена съ тантели, издѣлани отъ дърво. Външнитѣ стѣни сѫ почти цѣли заети отъ прозорци; подпоркитѣ липсуватъ; безъ контрфорситѣ, съ които сѫ подпрѣни стѣнитѣ, зданието би паднѫло; то се рони постояно и колонии отъ каменодѣлци, заселени въ подножието му, постояно ремонтиратъ неговото постояно съсипванье. Тая каменна бродерия, която се издига все по̀-тънка и прозрачна до върха на кулата, не може сама да се държи и затова е трѣбвало да се постави на солидна желѣзна подпорка, а тъй като желѣзото ръждясва, то се иска рѫката на работника, за да се поддържи нетрайностьта на това иллюзорно великолѣпие. Украсяваньето на вѫтрѣшностьта е обаче тъй сложно, щото черковата не е вече монументъ, а драгоцѣность, излѣзла отъ рѫката на ювелира. Тя е пъстро украсенъ долапъ съ реликвии, празниченъ накитъ, приготвенъ съ такава грижливость, съ каквато се приготвя накитътъ на една невѣста или царица. Но туй е накитътъ на една нервна и раздразителна жена, подобенъ на чудатитѣ костюми на онзи вѣкъ, чиято чувствителна, но болнава поезия чрѣзъ своитѣ ексцесси показва страннитѣ чувства, тъмнитѣ полети и бурнитѣ, но безсилни борби и ламтения, както е било въ една епоха на монаси и рицари.

Тая архитектура, която трая четири вѣка, не се ограничи само съ една область или само съ единъ родъ здания; тя покри цѣла Европа отъ Шотландия до Сицилия; тя създаде всичкитѣ граждански и религиозни, частни и обществени здания; тя удари своя печатъ не само на черкви и катедрали, а и на крѣпости и палати, одѣжди и кѫщя граждански, на мобилитѣ и накититѣ на хората. Съ своято универсалность тя изражава и доказва голѣмата нравствена криза, въ едно и сѫщо врѣме болнава и възвишена, която прѣзъ врѣмето на срѣднитѣ вѣкове е екзалтирала и съсипвала човѣшкия духъ.

Лермонтовий «*Сънъ*» е слабо прѣведенъ. Тука нѣма оня мощенъ и силенъ стихъ, какъвто е въ оригинала, дори има единъ куплетъ московски; ето го:

Всички дѣвици съ лица засмѣни
Всредъ тѣхъ кахърна бѣше една,
Мислеше бѣдна тя заради мене,
Който *лѫжеше* въ чужда страна...

Всѣкакви коментарии сѫ излишни. . . .

Ами стихотворение-то „*Къмъ клѣветници-тѣ?*“

„Га“ чуя нѣкой да говори
Зарадъ Българйя съ укоръ и *срамъ* (!)
. . . .
Ази готовъ сьмь да имъ кажѫ:
„За васъ проклятйе, ничтожна сганъ!“
Желалъ бихъ ази да ги *смажѫ*
Да идѫ срѣща имъ на *брань!* . . .

Поменѫто-то стихотворение нѣма ни една поетическа картина, ни едно поетическо обрѫщение. — То е сухо и, както всички други стихотворения, испъстрено съ гръмливи-тѣ думи: ядъ, злоба; злоба, ядъ . . . Думи, думи, и сѐ думи е наша-та поезия. Думи — безъ смисъль. . . .

Московъ, като поетъ, нѣма още никакво направление, самъ не знае, какво въспѣва и защо. Негова-та поезия е цѣла мъгла. Наистина, отъ всички-тѣ му стихчета въ „Сървѣменни Напѣви“ личи, че той е „веки наситенъ на живота,“ че въ сърце-то си има ядъ и злоба и прѣзрѣние, но всичко това е толкова неестествено, риторично и фразьорски исказано, щото личи, като 2 + 2 = 4, че то не е писано подъ влияние-то на „чисто-то вдъхновение“, личи че е присторено, надуто, а често и бесмислено. А слѣдни-тѣ стихчета показватъ още, че и самъ авторъ-тъ признава, какъ до сега не е извършилъ нищо и не знае, какво има за напрѣдъ да прави:

Га ще искажѫ *идеи мили*,
Които *криѭ* въ гърди си азъ? (стр. 20. въ „С. Н.“)

Какви сѫ тѣзи „мили идеи,“ които крие—кой ги знае!

Ази човѣкъ сьмь. *Каква ли роля*
Въ свѣта ма *чака, предстои мень?*

Видите ли, роли-тѣ сами чакали човѣка! Много ще стои Московъ „*упоенъ съ празность*“, ако чака роля-та, която има да играе напр. въ наша-та литература, сама да дойде при него!

Скитникъ безъ цѣль сьмь и *направленйе*,
Защо живѣя, дѣ моять край? . . .

За какво, *незнаѭ* съвѣстьта ма гони,
Какво ли сьмь сторилъ и ази *незнамъ*.

Поетъ-тъ самъ не знае свое-то направление, своя-та цѣль, своя-та задача — молѭ ви се, господа, отървѣте и мене отъ тоя трудъ, да търсѭ направление-то и задача-та му!

Най-послѣ, искамъ да кажѫ двѣ думи и за патриотизма въ *поезия-та на България*. „Български Границы“ е стихотворение-то,

въ което поета рисува тихо и мирно граници-тѣ на България. Нѣма да говорѭ за това, че въ него нѣма ни искрица поезия, че и то не е друго освѣнь думи — празни думи — ще кажѫ само, какви граници дава на България Московъ.

Азъ Македония още не владѣя
Албания още е чужда държава,
По всичко Черно Море не смѣя
Платно да пуснѫ да се развѣва (sis!)
За мене й чужда още *Егея,*
Добруджа, Нишко, Вардаръ, Нишава. . . .

Ето карта-та на България колко поетически е нарисувана!

Повтарямъ да кажѫ, че всички-тѣ стихотворения въ „Сърѣменни Напѣви" сѫ прозаични, въ никое нѣма ни дори проблѣски отъ поезия, стихове-тѣ имъ сѫ прѣсилени, натегнѫти, уйдурдисвани. А безконечни-тѣ „разочарования, разбити надежди, отчаяни викове, въпросителни, „наша-та *душа* е пълна съ вълнение" сѫ се обърнѫли въ общи риторически мѣста. И ето защо, всяко ново стихотворение на Москова не е друго освѣнь повторение на стара-та тема. А това не показва друго освѣнь слаба фантазия, бѣденъ талантъ, посрѣдственъ поетъ. . . . А въ поезия-та посрѣдственость-та е нетърпима, казва Бѣлински.

1889 г. декемврий. **П. Н. Даскаловъ.**

ШЕЙКСПИРЪ И ПАКЪ ШЕЙКСПИРЪ.

Отъ **Волфгангъ Гете.**

Прѣвела **P. P. S.**

Въ тия нѣколко думи азъ ни най-малко не съмъ далъ да се почувствува сила-та на Шейкспировия гений; негови-тѣ приятели и обожатели ще знаѭтъ да притурѭтъ това, което азъ съмъ изоставилъ. При това още една бѣлѣжка: може ли се намѣри единъ поетъ, който да знае, като него, въ дълбочина-та на всяко едно отъ свои-тѣ творения да вложи една идея, различно дѣйствуѭща върху общо-то цѣло? Така, прѣзъ цѣлия Кориоланъ сѣщаме да прѣминава едно чувство на ярость, възбудено отъ упоритость-та, която проявява народъ-тъ; въ *Юлия Цезара* всичко клони къмъ една друга идея: видни-тѣ грѫждани на държава-та не искатъ да видѭтъ отнета върховна-та власть, защото тѣ лъжливо си въобразяватъ, че ще могѫтъ да иматъ влияние върху республика-та. Въ *Антоний и Клеопатра* хиляди гласове непрѣкѫснѫто ни повтарятъ, че веселие-то и дѣятелность-та сѫ несъвмѣстни. Всяка пиеса, така разгледана, ще ни даде новъ прѣдмѣтъ за въсхищение.

II. Шейкспиръ, сравненъ съ древни-тѣ и сърѣмени-тѣ поети.

Идеи тѣ, които въодушевяватъ велика-та Шейкспирова душа, не сѫ въ граници-тѣ на тоя свѣтъ; пророчества, полуди, бълнувания,

прѣдчувствия, чудовищни явления, феи, земни духове, привидѣния, чудовища, магии, вълшебници — всичко това съставява по-вече единъ магически елементъ, който въ нѣкои добрѣ избрани моменти кръстосва драми-тѣ му; но тия лъжливи химери по никой начинъ не сж сжщность-та на негови-тѣ творения. Правда-та и солидарность-та на собствения му животъ — това е очарователна-та основа, върху която стои негово-то творчество; ето защо всичко онова въ пиеси-тѣ му, което иде направо отъ личность-та на Шейкспира, ни се прѣдставя тъй чисто, тъй богато отъ смисъль, тъй енергично. Отъ това става очевидно, че той не трѣбва да се поставя въ реда на поети-тѣ отъ ново врѣме, наречени *романтически;* той принадлежи на *наивна-та* поезия: у него на първо мѣсто стои рисуванието на дѣйствителность-та и въ негови-тѣ творения се среща въ една твърдѣ слаба степень онова, което напомня за суетни-тѣ надѣжди и ламтения къмъ вѣчность-та. При това Шейкспиръ отъ друга страна пакъ е съвсѣмъ новъ поетъ; една грамадна пропасть го раздѣля отъ древни-тѣ. Не говоря тука за външна-та форма, говоря за една дълбока вжтрѣшна разлика.

Съ прѣдпазливостъ ще поменя за разни-тѣ изражения, които искамъ да противопоставя. Не претендирамъ, че тая листа ще бжде пълна и опрѣдѣлена; азъ ще се опитамъ само, като поставя нови опрѣдѣления, да освѣтля смисъль-та на ония, които ни сж познати, но които обикновено се противопоставятъ едно на друго. Тия противопоставления сж:

Антично	Модерно,
Наивно	Сантиментално.
Езическо	Християнско.
Хероично	Романтично.
Дѣйствителность	Идеалъ.
Необходимость	Свобода.
Длъжность	Желание.

Най-тежки-тѣ мжки, които человѣкъ може да прѣтърпи, произлѣзватъ отъ липсванне-то на сжществующа-та хармония въ душата на всякого отъ насъ; най-напрѣдъ между длъжность-та и желанието, послѣ между сама-та длъжность и желание отъ една страна и постигание-то имъ отъ друга. Това сж ония липсвания на хармония, отъ които въ течение-то на живота ни произлизатъ толкова чести прѣпятствия. Ако прѣпятствие-то, родено отъ една легка погрѣшка, може лесно да се отмахне, безъ голѣма за насъ поврѣда, отъ него произлѣзва едно *комичество* положение. Ако прапятствие-то е сериозно, та да не можемъ да надвиемъ причини-тѣ, които сж го довели, тогава ние се намираме въ едно *трагическо* положение. Въ древни-тѣ драми прѣобладава разногласие между длъжность-та и постигание-то, въ модерни-тѣ — между желание-то и постигание-то. Нека врѣмено изберемъ тоя дълбокъ контрастъ, и да видимъ съ негова-та помощь това, което анализа ще ни даде. Всяка епоха, казахъ *азъ, е била облад*авана отъ една отъ двѣ-тѣ горѣказани идеи; но

тъй като длъжность-та и желание-то не сж радикално раздѣлени въ человѣка, то тѣзи двѣ сили властвуватъ наврѣдъ въ едно и сжщо врѣме; само че една отъ двѣ-тѣ е бивала въ всяка епоха подчинена на друга-та. Длъжность-та е задължителна за човѣка, и задължително-то подчинение на нейни-тѣ заповѣди е често твърдѣ мжчно за насъ; напротивъ, человѣкъ располага, както ще, съ свое-то желание. Воля-та на човѣка е за него като една небесна лжча. Да бждемъ въ подчинение на длъжность-та, ни се вижда досадно; да не бждемъ властни да завършимъ свои-тѣ прѣдприятия, ни плаши, но винжги ни е приятно да желаемъ и даже съзнание-то на едно силно желание може да ни утѣши, за гдѣто не сме могли да сполучимъ въ прѣдприятие-то си.

Антична-та трагедия е поставена върху едно неизбѣжно дѣло (fait), което *трѣбва* да се случи. Воля-та, въ старание-то си да му противостои, само ж увеличава и ускорява по-вече. Въ древни-тѣ трагедии се появяватъ всички-тѣ ужаси, вдъхвани отъ оракули-тѣ; тамъ ние се намираме въ область-та, гдѣто царува Едипъ. Въ *Антигона* тая *длъжность*, прѣдставяна подъ форма-та на дъщеринска милость, има единъ по нѣженъ изгледъ. Дѣйствително, тя обзема най-сложни-тѣ явления, но пакъ остава винжги деспотическа. Тя има свои корени и свое начало въ закони-тѣ на разума, каквито сж морални-тѣ и граждански-тѣ, или въ закони-тѣ на природа-та, каквито сж закони-тѣ на раждание-то, развитие-то, и смърть-та. Всички тия закони ни вдъхватъ страхъ; ние не разсждаваме инакъ, освѣнъ че чрѣзъ тѣхъ ни е осигуренъ щастливия ходъ на цѣлокупность-та на нѣщата. Напротивъ, воля-та е свободна и се показва свободна; тя покровителствува индивидуума; тя ни лъсти; и отъ когато человѣци-тѣ я познаватъ, тѣ ж обожаватъ. Тя е Господь на ново-то врѣме. Ние прѣнадлежимъ ней, ние се боимъ отъ противна-та ней сила; ето защо въ наше-то искусство, въ наша-та мисъль, ние сме вѣчно раздѣлени отъ антично-то искусство. Длъжность-та прави трагедия-та велика и силна, желание-то ж прави слаба и малка. Желание-то е дало рождение на драма-та, родъ, въ който нѣкой извѣстенъ актъ на воля-та служи за връска на едно положение, подчинено подъ деспотизма на необходимость-та. Това промѣнение, което се харесва на наша-та слабость, ни вълнува и ние се считаме за щастливи, ако слѣдъ като сме очаквали една ужасна катастрофа, получимъ нѣжна развръзка, която ни се два за утѣшение, и която крие печаленъ характеръ.

Да се повърнемъ сега върху Шейкспира; азъ желая щото мои-тѣ читатели да приложжтъ всички-тѣ тия разглеждания сами. Шейкспиръ е единственъ, защото той съединява въ единъ безкраенъ талантъ *антично-то* и *модерно-то, длъжность-та* и *желание-то;* той се старае наврѣдъ въ свои-тѣ пиеси да бжде въ равновѣсие; той се бори енергично и съ двѣ-тѣ, обаче на желание-то остава неуспѣха.

Никой, може би, не е знаялъ по очарователно отъ него да образува, въ единъ извѣстенъ характеръ, и интимно-то и първобитно единство на желание-то и длъжность-та. Дѣйствующе-то лице, раз-

гледано като характеръ, е подчинено на необходимость-та; той е ограниченъ, той е принуденъ да слѣдва единъ извѣстенъ пѫть. Но, разгледанъ само като человѣкъ чистъ и простъ, той се радва на своя-та пълна свобода, не припознава никакви ограничения и не е подчиненъ освѣнь на общи-тѣ закони. Отъ тая противоположность произлиза въ душа-та единъ конфликтъ, който Шейкспиръ най-вече изважда на явѣ; но не е само вѫтрѣшнийтъ конфликтъ; външний свѣтъ храни негови-тѣ елементи за борба и често борба-та става твърдѣ жива, защото неумолима длъжность е наложена надъ всяка безсилна воля. Азъ вече указахъ на тая пружина въ Хамлета; тя се намира и другадѣ у Шейкспира. Хамлетъ е тласканъ отъ единъ духъ; Макбетъ отъ магьосници, отъ Хеката и отъ главатаря на всички-тѣ магьосници — негова-та жена; Брутъ — отъ приятели-тѣ си; и три-тѣ тия дѣйствующи лица сѫ заплетени въ едно трагическо положение, за което не сѫ родени. Кориолянъ пада сѫщо въ това число. Съ една душа, да се противи една воля алчуща за дѣла, които надминуватъ сили-тѣ на индивидуума, това е една идеа на [illegible]. Той като Шейкспиръ дава за причина на изстѫпление воля-та на нѣкой външенъ случай, той превръща тоя случай въ единъ видъ фаталность и чрѣзъ това той се доближава до [illegible], защото [illegible] герои сѫ желали [illegible], което е възможно за человѣка. Отъ тамъ произлиза едно [illegible] между воля-та, длъжность-та и постигание-то. [illegible] всякога много [illegible] обиждане твърдѣ [illegible], а по нѣкога и [illegible] въ съгласие съ нашия [illegible] Шейкспиръ [illegible] прекаралъ отново [illegible] елементъ [illegible] той комбинира и съединява [illegible] Азъ [illegible] да извадимъ нѣколко [illegible] той ни дава съ такава готовность [illegible] да го земемъ [illegible] не трѣбва ни да се [illegible] и да не прѣвъзнася не[illegible] да разкажимъ всичко [illegible] да потърсимъ да при[illegible]. Ние имаме [illegible] за тия велики и един[illegible] безъ да знаемъ [illegible] е знаялъ да на[illegible] да [illegible] на врѣме за [illegible] въ една епоха [illegible] влечение, и [illegible] за Шейкспира, е [illegible], която жи[illegible] да ги съгласява съ [illegible]).

СЛУЧАЙНИ ЛИТЕРАТУРНИ БѢЛѢЖКИ.

ХРИСТОМАТИЯ,

по изучвание словесность-та въ горни-тѣ классове на гимнавии-тѣ, петокласси-тѣ, педагогически-тѣ и духовни училища.

Съставили Ст. Костовъ и Д. Мишевъ.

Въ два тома. (I: 493 + XX стр.; II: 665 стр. Ц. 5 + 8 л). 1888, 1889 г. Издание и печатъ на Христо Г. Дановъ. Пловдивъ.

Цѣль-та на настояща-та статия за христоматии-тѣ на г-да Костовъ и Мишевъ не е нито да се напише обширна и подробна критика, нито е пъкъ да се рецензира отгорѣ отгорѣ. Подробна-та критика ще изисква толкова врѣме, колкото единъ учитель едва ли би могълъ да отдѣли отъ други-тѣ свои—задължителни и незадължителни за него занятия — , и едно толкова дълговрѣменно употрѣбяванье на книги-тѣ въ класса, каквото въ тоя случай никой не може да има, защото нѣма още 2 цѣли години откакъ сѫ въведени и два-та тома на христоматия-та. Колкото за рецензиранье-то отгорѣ отгорѣ, то ни се вижда съвсѣмъ излишно, защото е безполезно; такова рецензиранье има смисълъ и цѣль само тогава, когато е нуждно бържѣ да се извѣсти за една нова, на публика-та още неизвѣстна книга и да се привлѣче внимание-то ѝ върху едно още незабѣлѣжено, но важно, било по свои-тѣ добри качества, или по свои-тѣ недостатъци произведение. А христоматия-та не е нова книга; тя не е наистина и много стара, но тя проникнѫ вече тамъ, за дѣто е прѣдназначена. До колкото знаемъ ние, тя е въведена почти въ всички-тѣ училища—както и словесность-та отъ сѫщи-тѣ автори; исключение правѭтъ само ония училища, въ които прѣподаватели-тѣ по български езикъ въ горни-тѣ классове иматъ нѣкое лично нерасположение спрямо съставители-тѣ. По принципъ никой не ги е отхвърлилъ, ако и мнозина да сѫ накарвали ученици-тѣ да ги купуватъ, безъ да ги каратъ да се ползуватъ отъ тѣхъ. Но тѣзи христоматии по принципъ не е възможно да се отхвърлѭтъ; не затова, защото сѫ безгрѣшни — тѣ не сѫ такива, па и не могѫтъ да бѫдѫтъ, а затова, защото тѣ сѫ съставени съ разбиранье на работа-та и доста отговарятъ на най-обикновени-тѣ, на пò-главни-тѣ, първи-тѣ искания отъ една христоматия, която ще служи като пособие при изучванье теория-та на проза-та и на поезия-та. Най-сетнѣ и затова, защото нѣма пò-хубави и пò-пълни.

И тъй ние нѣма да пишемъ нито дълга критика, нито кратка рецензийка на огромни-тѣ по обема си христоматии. Ние ще направимъ само нѣкои отдѣлни бѣлѣжки върху езикъа на прѣводни-тѣ и оригинални статии; върху избора на материяла; върху начина, по който е направенъ тоя изборъ и начина, по който сѫ изложени съдържания-та на разни произведения, върху животописи-тѣ на разни-тѣ списатели и др. Ние ще се занимаваме съ отдѣлни въ-

проси, съ отдѣлни страни на извѣстни въпроси и ще прилагаме разглежданията-та си върху спомѣнжта-та христоматия, като имаме прѣдъ видъ и два-та тома, а най-вече втория томъ. Твърдѣ рѣдко ще имаме случай да говоримъ за отдѣлни статии.

I.

Онова, което пó-напрѣднжли-тѣ отъ насъ народи искатъ отъ езика на книги-тѣ, опрѣдѣлени да служжтъ за училищни образци, ние едва ли можемъ и смѣемъ сега да искаме отъ една българска христоматия. Даже ако се рѣшехме да го искаме, ние ще поставимъ себеси въ пó-трудно положение отъ колкото сами-тѣ съставители: ние не ще знаемъ, или пó-право казано, не ще можемъ да покажемъ на съставители-тѣ онова, което искаме отъ тѣхъ; ние не ще можемъ да имъ посочимъ оня идеалъ, който имаме прѣдъ очи и който тѣ ще трѣбва да гонжтъ и да постигнжтъ. Ако и да е несправедливо да кажемъ, че нѣмаме никакъ добри български стилисти, които да пишжтъ много пó-хубаво и пó-изящно отъ колкото други-тѣ български писачи; ако и да не сме абсолютно лишени отъ способни писатели и отъ такива, които сж достойни да ни послужжтъ понѣ съ нѣкои свои съчинения за образци; но пакъ твърдѣ справедливо ще бжде, ако ни се възрази, че нѣма нито единъ новъ български писатель, който по всичко да може да се смятря за образецъ, който да е създалъ нѣщо отъ всяка страна безукоризнено. Ние наистина нѣмаме нито единъ писатель, когото да можемъ прѣпоржчи като истински образцовъ писатель: образцовъ и по чистота-та на неговия езикъ и по българщина-та на духа, който вѣе въ негово-то мировъзрѣние, и по благородство-то и висота-та на негови-тѣ мисли, и по тѣхно-то словесно граматическо изложение, и, най-сетнѣ, по сладость-та и гладкость-та на негова-та рѣчь. Наший образцовъ български слогъ като да състои отъ полуобразцови-тѣ и полунеобразцови, да не речемъ полуосждителни и немарливи слогове на наши-тѣ писатели. Оня, който притежава твърдѣ богатъ запасъ отъ български думи и колко-годѣ богатичекъ товаръ отъ чисто народни изречения, нему липсува народний духъ, той немарливо е прѣпълнилъ рѣчь-та си било съ турски думи, или съ западноевропейски „учени“ изречения; оня, въ чия-то власть е смѣла-та, енергична и изразителна рѣчь, той или не умѣе да ж употрѣби тамъ, дѣто ѝ е мѣсто-то, или пакъ не ж запазва отъ прѣтрупванье съ страшни варваризми въ конструкция-та, въ строя и въ образи-тѣ, нѣщо, което затруднява разбиранье-то за единъ ученикъ и намалява интеллетуална-та наслада при четенье-то; оня, който умѣе да улови пулса на българска-та душа и удивително вѣрно да въспроизведе мисли-тѣ и говора на извѣстенъ български слой, става сухъ и уморителенъ, когато заговори отъ свое име или пъкъ се показва небрѣженъ къмъ ония дребни хубости и украшения на слога, които би му дали послѣдния, неописуемъ блѣсъкъ и дивна сладость (Ив. Вазовъ и Величковъ); оня който има добра-та воля да си спечели тия хубости, той *или е лишенъ* отъ богатство съ мисли и познаванье на народния духъ,

или е прѣпълненъ съ възклицания и словесни водовъртежи . . ; оня, когото природа-та е създала да пише сатири и памфлети, той се свива и гърчи да пише чувствителна лирика и поезия, а оня, когото е родила за да не пише, той седнжлъ съ прѣгракнжло то си гърло да изобличава и да поправя съврѣменици-тѣ си. Има и такива, на които трѣбва да завидимъ за легкость-та на слога, за негова-та голѣма естественость, „непринуденность“ и живость, но на които липсува идейно-то богатство и оня идеаленъ духъ („Hauch,“ „haleine,“) който вѣе въ истинно классически-тѣ творения (Л. Каравеловъ. З. Стояновъ, Заимовъ). А нѣма нито единъ писатель, у когото, ако и да не се съединяватъ всички тия хубости — което е и невъзможно — то понѣ да нѣма при хубости-тѣ грозотии. Други-тѣ народи иматъ въ изобилие такива классически автори и могжтъ съ доста абсолютенъ критериумъ да мѣрятъ стилистически-тѣ и други хубости на единъ писатель, когато ние сме принудени съвършено релативно и безъ никаква общеприета мѣрка да цѣнимъ наши-тѣ. Това оцѣняванье е толкова трудно, щото много често граничи съ невъзможно-то и неиспълнимо-то. Причина-та на това е очевидна: оня който би поискалъ да извърши тая работа, нѣма да има друго помагало, освѣнь свое-то непосрѣдствено индивидуално чувство и своя тактъ. Наистина, тактъ-тъ е необходимъ даже и тамъ, дѣто една пълна, и увѣковѣчена теория, или дѣто една вѣковна традиция управява наши тѣ сжждения; наистина, безъ тактъ е невъзможно не само при откриванье-то и създаванье-то на естетично прѣкрасно-то, а нийдѣ въ живота, но все пакъ човѣкъ винжги блуждае въ тъмнина-та, ако бжде принуденъ да прибѣгва само къмъ него.

Тия расжждения могжтъ да ни обрисуватъ, до каква степень трудна е била задача-та на съставители-тѣ, когато тѣ сж били длъжни така, по тоя начинъ да прѣтеглюватъ хубости-тѣ и лошевини-тѣ на единъ писатель и сетнѣ, отъ нѣмай-кждѣ, да избиратъ и такива, за които може би и сами да сж съзнавали, че иматъ повече недостатъци, отъ колкото хубости. Тѣхно-то стремление, а сжщеврѣмено и тѣхно-то утѣшение трѣбва да е било: да намѣрятъ такива оригинални български откжслеци, въ които добрини-тѣ да не бждатъ съвършено унищожени отъ лошевини-тѣ.

При тоя строй на работа-та намъ никакъ нѣма да се види чудно, ако би се намѣрили грѣшки и несполуки въ избора, било на оригинални-тѣ образци или на прѣводи-тѣ отъ чужди-тѣ автори. Ние не мислимъ специално за слога да прѣвождаме тука особени примѣри и цитати, било изъ първия, или изъ втория томъ на христоматия-та, защото се надѣваме, че ония примѣри, които ще имаме случай по-нататъкъ да приведемъ, по съвсѣмъ друга причина, ще бждатъ достатъчни, за да може читатель-тъ да си състави едно ясно понятие и за тоя въпросъ. Но прѣди да прѣминемъ къмъ нова точка, трѣбва да се спремъ за още една бѣлѣжка, все за слога, която ни се вижда необходимо нуждна.

(Слѣдва).

КѪСЪ ОТГОВОРЪ.

Въ майска-та книга на списанието *Критика*, на страница 104 — 108, е помѣстена рецензия-та на г. Ст. Икономовъ за издадена-та отъ менъ лани книжка подъ заглавие: *Бесѣди върху земния животъ на Иисуса Христа.*

На тази рецензия считамъ за нужно да отговорѭ.

Между другото той казва: „*дошло* му (менъ) *на ума да преведе* . . . прѣвелъ и издалъ“ безъ всѣкаква прѣдначъртана цѣль и какви-годѣ подбуждения. — се подразбира. Струва ми се, че г-нъ рецензента трѣбваше да се опита поне да налучка (понеже прѣдговора ми, въ който съмъ обяснилъ доста подробничко, защо съмъ прѣвелъ тѣзи Иннокентиеви проповѣди, по независящи отъ менъ причини, не бѣ помѣстенъ своеврѣмено въ книжка-та ми), защо съмъ прѣвелъ и издалъ тѣзи проповѣди; да ли само да се шири на корици-тѣ имъ именцето ми, както трѫбѭтъ всички безпощадни критици днесь у насъ, или по други нѣкои съображения и цѣли? Но, тъй като той не си струва трудъ за това, то считамъ за своя обязанность да му обявѭ, че азъ съмъ прѣвелъ и издалъ тѣзи проповѣди не защото съмъ си нѣмалъ др. работа и не защо-то ми е било, просто случайно, *дошло на умъ* да сторѭ това, ами поради много по основателни причини, които сега тукъ нѣма да излагамъ, защото сѫ изложени вече еднѫжъ въ прѣдговора ми на тъзи книжка.

Г. рецензентъ послѣ съсрѣдоточава вниманието и сили-тѣ си само върху езика на прѣвода и реда, расположение-то на *Бесѣдитѣ;* но, йоще отъ края заявява, че нѣма да бута *петата бесѣда*, която —спорѣдъ него—билъ съмъ *скърпилъ* тъй: взелъ съмъ отдѣлни части отъ различни Иннокентиеви бесѣди на день *Срѣтения Господня* и съмъ ги *нанизалъ* една подирь друга — съ което съмъ билъ поквари лъ много книга-та си и възбудилъ справедливо-то му съжаление.

Истина, че езика на прѣвода и рѣда на Бесѣзи-тѣ сѫ двѣ-тѣ главни нѣща, върху които трѣбва да срѣдоточи въ този случай българския критикъ вниманието си и, слѣдователно да насочи свои-тѣ боеви сили.

Колко за това, що казва относително *пета-та беседа*, азъ считамъ за нуждно да му възразѭ слѣдующе-то:

Пета-та бесѣда, както съмъ казалъ и въ прѣдговора си, отпечатанъ отъ послѣ и приложенъ къмъ тъзи ми книжка, съставихъ отъ 2—3 отдѣлни бесѣди за сѫщитѣ прѣдмѣти, за които се расправя въ нея, а не съмъ взелъ *отдѣлни части* отъ различни бесѣди *и нанизалъ*—като броеници, вѣроятно, иска да каже г. рецензентътъ, една подирь друга. Слѣдователно тукъ си нѣма никакъ мѣсто-то да ме прѣкорясва той съ дума-та *кърпачъ.* Нищо вехто и съдрано не съмъ кърпилъ азъ въ тѣзи бесѣди, но съмъ съставилъ (па нека бѫде и *сглобилъ*) отъ нѣколко бесѣди една обща и, чини ми се, доста пълна; съставилъ съмъ, до колкото ми идеше отрѫки, съ усърдие и *и прилѣжание*, а не на-двѣ-три, както ми се е попаднѫло.

Това знае дипъ добрѣ г. рецензентъ-тъ, защото имаше напрѣдѣ си не само оригинала, ами и бѣлѣжки-тѣ ми върху него относително реда, по който съмъ *низалъ* отдѣлни-тѣ части на различни-тѣ бесѣди.

Може би съ тъзи си смѣла постжпка (гдѣто съмъ съставилъ пета-та бесѣда) и да сжмъ покварилъ наистина твърдѣ много книга-та си; но менѣ ми се струва, че тукъ г, рецензентъ-тъ си прѣдставлява призрака на тъзи ми постжпка въ много грозни и страшни чърти; а това показва явно, че той е силно прѣдубѣденъ и наостренъ противъ менъ, лишения (не по своя вика впрочимъ) отъ богословско-то образование, що се добива тъй евтино днесь въ аудитории-тѣ на Киевска-та и Московска духовни академии.

До колко е справедлива присждата на г. рецензента относително *важностьта и свещения характеръ* въ прѣвода ми, оставямъ на по безпристрастнитѣ и свѣдущи критици да кажжтъ, къмъ тѣхъ апелирамъ азъ за това.

По нататъкъ г. рецензентъ ми натяква за гдѣто съмъ прѣвождалъ славянски-тѣ текстове, които по умѣстно и поприлично било да се оставели непрѣведени. Може и тъй да е! Но азъ чухъ укори и за това, гдѣто съмъ оставилъ много славянски текстове непрѣведени. Кому да угодишъ по напрѣдъ и, самъ не знаешъ. Явно е, че г. рецензентъ нарочно си бие ангели-тѣ за да ме изкара виновенъ отъ къмъ вcяка една страна.

Впрочемъ той се сѣща, че ще се хване и бърза да напомни, че нѣма и на ума си даже намѣрение да ме укорява съ това; но че испълнява само длъжность-та си като рецензентъ.

Благодаржж покорно! — Безъ да се хвалж могж да кажж, че съмъ се старалъ, старажж се (макаръ и да съмъ попрѣминжлъ вече съ възрастьта) и пакъ ще се старажж *да допълнж не,* ами *да прѣмахнж* този си недостатъкъ отъ богословско образование, прибѣгвайки не толкова къмъ наша-та богословска нарицало-литература, а къмъ русска-та (отъ която се е ползувалъ и самъ почетния мой критикъ), та дано единъ день минж и азъ нарѣдъ *„барабаръ Петко съ мжжье-тѣ.“*

Г. рецензентъ намира още единъ *важенъ недостатъкъ* въ езика ми. Този недостатъкъ е достатъченъ за да ме обѣсжтъ. Състои се въ това, гдѣто съмъ прибавялъ отъ себе си думи, каквито нѣмало въ оргинала и които били до сущь излишни.

Азъ признавамъ до негдѣ вина-та си въ този случай, колкото се касае до думи-тѣ: *като безсловесна и безгласна тварь* и *живо“*, които, може би, неволно съмъ истървалъ; но колкото за останжли-тѣ, да ме прости г. рецензентъ-тъ че сж досущь излишни. Да не иска той букваленъ прѣводъ, дума по дума?! . . . . .

Признавамъ и това, че не съмъ запознатъ още напълно добрѣ и както трѣбва, не *съ буквата,* а *съ дълбокия смисълъ* на свещено-то писание. Мжчж се, до колкото могж, да се запознажж и, съ Божья воля, надѣвамъ се да успѣжж.

Струва ми се, че не е смъртенъ грѣхъ да се направжтъ обще-

достжпни по езикъ бесѣди-тѣ на такъвъ единъ даровитъ и прочутъ черковенъ проповѣдникъ, какъвто бѣ блаженно-починжлий Иннокенти.

Испуснжти-тѣ въ прѣвода думи стоятъ въ ржкописа, но по случайна погрѣшка сж останали невмѣстени (или пò-право прѣскочени) въ печатния текстъ на прѣвода и не прибавенни отъ послѣ въ поправки-тѣ на печатни-тѣ погрѣшки.

Най сѣтнѣ г. рецензентъ-тъ казва. че расположението на бесѣди-тѣ въ книга-та ми не издържало .критика и то, защото съмъ зелъ та размѣсилъ и нанизалъ (пакъ *нанизалъ*, и досущь не на мѣсто; види се, че тази дума е любимица на г. рецензента) бесѣди-тѣ една подиръ друга безъ всякакъвъ редъ. И послѣ прибавя, че въ това отношение трѣбвало да бжджа по внимателенъ.

Колко щѣше да бжде хубаво, ако тѣзи, що натякватъ на други-тѣ поради невнимателностьта имъ (па ако ще би била тя и само въображаема) да бждѣхж сами пò-внимателни!

Менъ ми е чудно, какъ почитаемия рецензентъ, който се е взиралъ толкова много въ прѣвода ми и търсилъ сжществующи-тѣ и несжществующи-тѣ въ него грѣшки, не е можилъ да разбере, че прѣведени-тѣ отъ менъ бесѣди, макарь и да не сж расположени споредъ както стоятъ въ оргинала, пакъ сж *нанизани* (и менъ се хареса тая дума, и наистина е за харесванье) на редъ. Този редъ е хронологический редъ, по който сж вървели събития-та, за които се расправя въ тѣхъ. Него може да съгледа и най повърхностний наблюдатель, камо ли да го не види такъвъ единъ проницателенъ и беспристрастенъ рецензентъ, какъвто е г. Икономовъ.

Даже самото заглавие на книга-та дава, макарь и отъ части само, да се разбере въ какъвъ редъ сж расположени прѣведени-тѣ отъ менъ бесѣди.

На свършъкъ г. рецензентъ сочи съ пръстъ и на този *много важенъ* недостатъкъ, гдѣто не било означено, коя бесѣда кога е била казана. Поради този недостатъкъ, прибавя той, наши-тѣ свещенници и черковни проповѣдници не щѣли били да могжтъ да се всползуватъ отъ книга-та ми, понеже не ще знаятъ кога коя бесѣда могжтъ каза въ черкова.

Пъкъ азъ мислѣхъ и мисля, че който се наема да каже нѣкоя отъ тѣзи бесѣди, ще знае и кога е най умѣстно да стори това. Знайно е, че отъ папагалско-то четмо нѣма полза. Чакъ когато добрѣ изучи и напълно разбере бесѣда-та този, който иска да я каже въ черкова, или другадѣ; тогава само да я казва, ако иска слушатели-тѣ му да го разбержтъ и се поучжтъ.

Такъвъ проповѣдникъ безъ друго ще знае кога най-прилѣга тая или оная бесѣда. Най сѣтнѣ азъ не съмъ прѣдназначилъ прѣвода си само за свещенници-тѣ, които, както съмъ споменжлъ и въ прѣдговора си, малко обичатъ да прочитатъ и се ползуватъ отъ книги-тѣ въобще, и отъ чисто религиозни-тѣ, но и за всички, които питатъ сериозно: „*що е истина?*“ и желаятъ да я узнаятъ и намѣрятъ.

г. Трънъ, 30/V 91.

Визиревъ.

НЕОРГАНИЧЕСКА ХИМИЯ.

Отъ В. Атанасовъ.

До тука ние разгледахме *обща-та часть* отъ „ржководство-то“ и посочихме пô-важни-тѣ грѣшки, които се срѣщатъ въ неж. Специялна-та часть е изложена въ 215 стр. и въ неж сж описани химически-тѣ елементи и тѣхни-тѣ пô-важни съединения. Тая часть е написана сравнително пô-сполучливо, затова и грѣшки-тѣ, които се срѣщатъ въ неж, сж сравнително пô-малко и пô-маловажни. Понеже грѣшки-тѣ въ „специялна-та часть“ иматъ специяленъ характеръ, сир. отнасятъ се само къмъ извѣстно химическо тѣло, считамъ за излишно да посочвамъ всяка отъ тѣхъ отдѣлно, щж се огранича само съ пô-важни-тѣ. Тѣ сж слѣдни-тѣ:

При описание Дебирайнерово-то огниво е казано: „главния сждъ *cc* е пъленъ съ *окислена вода.*“ (50). Думи-тѣ „окислена вода“ могли би да се употрѣбжтъ въ химия-та само въ смисълъ на „водороденъ двуокисъ“, но никакъ не въ смисълъ на „подкиселена вода,“ както е сторено въ горния цитатъ, понеже „подкиселяванието“ и „окисляванието“ сж двѣ явления съвсѣмъ различни, както по сжщность, така и по резултатъ.

Начинъ-тъ за пълненье-то газометра съ газъ е описанъ на стр. 53 непълно, затова, ако при пълненье-то му се ржководимъ точно по описание-то въ учебника, никога не ще постигнемъ цѣль-та си. Освѣнь това не е ясно, защо събраний въ газометра газъ можемъ да съхраняваме само „нѣколко мѣсеца безъ поврѣда,“ а не неограничено врѣме.

При разяснение факта, че сила-та (интенсивность-та) на свѣтлина-та на пламъка зависи отъ нажежавание на малки-тѣ твърди частици, които плуватъ (изъ?) въ него, авторътъ прибавя: „затова фитилитѣ на стеариновитѣ свѣщи поливатъ съ растворъ отъ нѣкое (?) твърдо тѣло (бораксъ или борѣста киселина), та свѣтжтъ пô-вече“ стр. 57. Наистина фитили-тѣ на стеаринови-тѣ свѣщи напояватъ съ горни-тѣ съединения, но само че не съ цѣль свѣщи-тѣ да свѣтжтъ пô-силно, а да може фитилъ-тъ да гори пô-лесно. Инакъ стеаринови-тѣ свѣщи би трѣбвало да свѣтжтъ съ зеленъ пламъкъ, понеже ако турнемъ въ пламъка на нѣкое горещо тѣло частички отъ „борѣста киселина,“ той става зеленъ.

Г-нъ Атанасовъ не прави разлика между думи-тѣ „топлина“ и „температура.“ Така напр. на стр. 55 е казано: „за да гори нѣкое горително тѣло трѣбва: 1) да го нагрѣваме до тогазъ, до когато приеме *запалителна-та си топлина* (Entzündungstemperatur)“ Стр. 57 „пламъкътъ на водорода издава твърдѣ *висока топлина.*“ Стр. 58 „топлината на пламъка зависи отъ количеството на водорода.“ При всичко, че въ говоримия езикъ рѣдко се прави разлика между думи-тѣ „топлина“ и „температура,“ но въ наука-та съ тия двѣ думи сж свързани двѣ различни понятия, строго разграничени едно отъ друго. Интересно е, че въ първия отъ горни-тѣ три ци-

тати, г-нъ Атанасовъ прѣвелъ нѣмска-та дума „Eutzündungstemperatur" на български „*запалителна топлина*," когато трѣбвало би да ѭ прѣведе „запалителна температура."

Въ параграфа за дъханье-то е казано: „дѫханието у растенията е *опачно явление*." Думи-тѣ „опачно явление" сѫ употрѣбени несполучливо, вмѣсто думи-тѣ: явление противоположно на дъханье-то у животни-тѣ. Освѣнь това трѣбва да забѣлѣжѫ, че фигура-та, която е назначена да разясни нагледно разлика-та между дъханье-то у животни-тѣ и у растения-та, е съвсѣмъ безполезна, понеже стрѣлки-тѣ, които играѭтъ главна роля въ фигура-та, сѫ поставени неправилно.

На страница 64 срѣщаме слѣдне-то: „Законитѣ за абсорбацията сѫ почти сѫщитѣ, както тия за распущанието, тѣ зависятъ най-много отъ: 1) топлината и 2) налягането, при което се върше абсорбацията," Въ тия редове се срѣщатъ двѣ грѣшки. Авторъ-тъ споменува за нѣкакви си *закони* за распущание-то, сир. за растварянье твърди-тѣ тѣла въ течности-тѣ; такива закони, до колкото знаемъ, не сѫществуватъ, па и самъ авторъ-тъ не ни казва, въ какво тѣ се състоѭтъ. Въ „рѫководството" на г-нъ Атанасова срѣщаме само слѣдни-тѣ редове относително правила-та за „распущанието" 1) „Безводнитѣ соли сѫ *обикновено* пô-мѫчно распустими въ водата" и 2) „распущаньето зависи не малко отъ температурата." Тия двѣ правила за растварянье-то на твърди-тѣ тѣла сѫ твърдѣ ограничени и по никой начинъ не могѫтъ да бѫдѫтъ наречени „закони." Ако дори допуснемъ, че тѣ отговарятъ напълно на искания-та отъ единъ „законъ" то тѣ ще противорѣчѫтъ на горния цитатъ, понеже топлина-та подпомага растварянье-то на твърди-тѣ тѣла въ течности-тѣ, а напротивъ намалява абсорбиранье-то на газове-тѣ. Слѣдователно „законитѣ за распущаньето" пô-вече могѫтъ да се нарекѫтъ противоположни на закони-тѣ на абсорбация-та, а не сѫ „почти сѫщитѣ."

Въ параграфа „атмосферний въздухъ" четемъ: „Въздуха се намира околовръзъ земята на 10 мили височина и причинява на единъ квадратенъ сантиметръ налѣганье 1·333 кг. *Туй правилно налѣгание се нарича атмосфера.*" Тука авторъ-тъ е употрѣбилъ дума-та „атмосфера" вмѣсто „атмосферно налѣганье" и съ това произволно отстѫпилъ отъ общеприето-то значение на тая дума. Да ли това е сторено умишлено или случайно, не се знае, но въ всякой случай то е недопустимо въ единъ учебникъ.

При опрѣдѣление процентния съставъ на въздуха трѣбвало да се покажѫтъ не срѣдни-тѣ проценти, а максимални-тѣ и минимални-тѣ числа. Това би имало двойна полза: 1) читатель-тъ би си съставилъ ясно понятие за процентно-то измѣнение на съставни-тѣ части на въздуха и 2) избѣгнѫло би се малко-то противорѣчие, което сега се срѣща въ рѫководство-то, понеже на едно мѣсто се казва, че количества-та на CO_2 и водни-тѣ пàри на въздуха сѫ непостоянни, а въ таблица-та сѫ показани като постоянни величини.

Стр. 70: „Въздуха въ вода-та съдържа пô-вече кислородъ,

защото е потрѣбенъ на воднитѣ животни." Тука твърдѣ лесно се разяснява причина-та, защо процентний съставъ на въздуха въ вода-та се отличава отъ процентния съставъ на въздуха въ атмосфера-та. Но да ли това „разяснение" е научно, сир. да ли то отговаря на искания-та отъ едно научно разяснение, на това авторъ-тъ не е обърнжлъ внимание. Наистина, ако авторъ-тъ се бѣ отнесълъ критически към въпроса, той би се увѣрилъ, че подобно „разяснение" не трѣбва да се срѣща въ единъ учебникъ по химия. Щомъ захванемъ по този начинъ да си обясняваме причинитѣ на явления-та, не ще остане вече явление неразяснено.

На стр. 71 четемъ слѣдне-то: „Да нѣмаше азотъ въ въздуха *всичко по земята* щѣше да се запали и изгори само отъ една запалена клечица!" Тука е прѣувеличено твърдѣ много значение-то на азота въ въздуха, понеже е забравено, че не „всичко по земята" може да гори и че, за да могжтъ всички горливи прѣдмѣти да изгорятъ отъ „една само запалена клечица," трѣбва или самий кислородъ да може да гори, или горливи-тѣ прѣдмѣти да сж събрани на едно мѣсто единъ до другъ, инакъ е неясно, какъ тѣ ще могжтъ да се подпалятъ единъ отъ другъ.

Сжщо е прѣувеличено свойство-то на „диазотквия окисъ," дѣто е казано, че „подпомага горѣньето *тъй силно, както кислорода.*" Наистина тоя газъ подпомага горѣнье-то, но само на такива тѣла, които при горѣнье-то образуватъ висока температура, напр. фосфоръ-тъ; напротивъ, тѣла, на които температура-та на горѣнье-то е ниска, напр. сѣра-та, угасватъ, ако ги турнемъ запалени въ диазотквъ окисъ, а въ кислорода продължаватъ да горятъ. Отъ това се вижда, че „диазотквия окисъ" не може да подпомага горѣнье-то „така силно, както кислорода."

При описванье свойства-та на CO е казано: „Тоя газъ причинява много пжти смърть на хора-та, когато именно се затвори вратичка-та на пещьта (къмъ куминя) безъ да се съгледа, че въ нея има още недоизгорѣли вжглища. Ако се случи туй нощя, тогазъ, ако не всички-тѣ, *то поне единъ човѣкъ въ тая кжща (?) умира.*" Нещастни случаи отъ CO ставатъ твърдѣ често, особено у насъ, дѣто е позволено още да се правятъ затвори на душници-тѣ, сир. тржби тѣ, прѣзъ които прѣминуватъ газове-тѣ отъ пещь-та съ коминя. Но защо всяко не оврѣменно затварянье на душника трѣбва да се исплаща съ живота на понѣ единъ човѣкъ, не може да се разбере. За утѣшение на немарливци-тѣ трѣбва да признаемъ, че авторъ-тъ е прѣувеличилъ малко истина-та: грѣшки отъ тоя родъ минуватъ много пжти и безъ човѣшки жрътви.

На стр. 127 е казано погрѣшно, че при загрѣванье „тетрахидрокремливата киселина изгубва *водорода* си и се прѣвръща най послѣ въ SiO_2." Отъ тая киселина не може по никой начинъ да се отнеме само водорода, понеже останжла-та часть отъ мулекула-та не може да сжществува въ свободно състояние. Ако дори допуснемъ, че отниманье-то само на водорода би било възможно, пакъ не ще

се получи SiO_2, а SiO_4, понеже „тетрахидрокремливата киселина" се пише: H_4SiO_4.

Въ параграфа „Спектрална анализа" се е вмъкнала малка неточность; именно авторъ-тъ пише, че разлаганье-то на обикновена-та свѣтлина при прѣминуванье-то ѝ прѣзъ призма „се нарича разединение (Dispertion) на свѣтлината или спектръ" стр. 160. Думи-тѣ „разединение на свѣтлината" и „спектръ" не сѫ идентични, понеже подъ дума-та „спектръ" въ физика-та се подразбиратъ краски-тѣ, на които се распада сложна-та свѣтлина при минуванье-то ѝ прѣзъ прозрачна призма, а съ „разединение на свѣтлината" се обозначава само-то дѣйствие, чрѣзъ което се разлага сложна-та свѣтлина.

Радикалъ-тъ „амоний," NH_4, е неизвѣстенъ още въ свободно състояние, при все това г-нъ Атанасовъ не само че разяснява начина, по който той се добива въ *свободно състояние*, но дори описва и свойства-та на свободния амоний. Така напр. на стр. 163 четемъ: „Амония въ свободно състояние може да се произведе така: ще загрѣемъ амоникъвъ хлоридъ, размѣсенъ съ калиамоний, произведеното течно тѣло е NH_4, което има синкъвъ цвѣтъ и металически блясъкъ." Не знаемъ да ли авторъ-тъ самъ е добивалъ по тоя начинъ амоний въ свободно състояние, или е зелъ горния цитатъ отъ нѣкой учебникъ по химия. Но тъй или инакъ, описание-то е погрѣшно, понеже амоний не е добитъ още въ свободно състояние и негови-тѣ физически свойства сѫ неизвѣстни. Ако би нѣкога да се добие това съединение, то никога не ще има показана-та по-горѣ формула, а N_2H_8 понеже амоний отъ горня-та формула е съединение съ свободна валенция, а подобно съединение не може да сѫществува въ свободно състояние. Вѣроятно авторъ-тъ е побъркалъ свойства-та на амониева-та амалгама съ свойства-та на свободния амоний, понеже амониева-та амалгама има приблизително сѫщи-тѣ свойства, които сѫ приписани на свободния амоний.

При описание свойства-та на мангана е казано: „манганътъ разлага вода-та и при обикновена топлина(?)" стр. 193 а въ таблицата на стр. 137 мангана е поставенъ въ група-та на метали-тѣ, които „разлагатъ водата въ (?) червенъ жаръ." Кое отъ тия двѣ противорѣчия трѣбва да считаме за вѣрно? Ни едно-то, ни друго-то, понеже манганътъ не разлага вода-та при обикновена температура, а така сѫщо нѣма нужда да го нагорещяваме до червенъ жаръ; стига само да го възваримъ съ вода, за да захване да ѭ разлага.

Въ описание-то на свойства-та на „манганливия окисъ" се е вмъкнала малка неточность. Авторъ тъ пише: „Манганливия окисъ се *намира въ природа-та* като минералъ пиролизитъ. Тоя е сиво червенъ и *мегкъ прахъ*" стр. 194. Вѣрно е, че пиролизитъ-тъ се продава обикновено въ видъ на ситенъ прахъ, но въ природа-та той не се срѣща въ прахообразно състояние, а въ видъ на тъмносива лъчеста маса или въ видъ на сивочерни ромбически призми.

На стр. 220: „Водорода може да откислява цинковия окисъ, *но вѫглерода не,*" а на стр. 217 се расправя, че „цинкътъ се добива отъ рудитѣ му, като ги *загрѣватъ силно* въ присѫтсвието на въздуха, отъ което цинкътъ се прѣвръща

въ цинковъ окисъ. Послѣдния размѣсватъ съ вжглища и изново загрѣватъ *Туй загрѣване съ вжлищата заедно има за цѣль да редукува окиса на цинка.*"

Отъ това е ясно, че вжглеродътъ може да редуцира цинковия окисъ, а не както е казано на 220 стр. Върху това му свойство се гради дори метода-та за добиванье-то на цинка въ свободно състояние.

При описание амалгамационния способъ за добиванье срѣбро-то отъ руди-тѣ му сж направени двѣ грѣшки. Именно, авторъ-тъ пише, „получения срѣбъренъ хлоридъ *распущатъ въ вода и получения растворъ турятъ заедно съ единъ кжсъ желѣзо* въ единъ сждъ, който се върти около остьта си съ една извѣстна сила". Първа-та грѣшка се състои въ това, че авторъ-тъ забравя, че срѣбърний хлоридъ е въ вода съвсѣмъ не разтворимъ и върху това му свойство се гради метода-та за квантитативно-то опрѣдѣляние на срѣбро-то. И така за воденъ растворъ на срѣбърния хлоридъ не може и дума да става. Втора-та грѣшка е сторена, дѣто е казано, че въ центробѣжния сждъ турятъ „единъ кжсъ желѣзо," мѣсто — желѣзни стърготини. Ако авторъ-тъ обърнеше внимание върху процеса, който става между срѣбърния хлоридъ и желѣзо-то, щѣше да види, че съ желѣзенъ кжсъ цѣль-та не може да се постигне, а се изисква желѣзото да бжде въ раздребнено състояние. Освѣнь това дума-та „сила" трѣбва да се замѣни съ дума-та скорость или бързина.

Отъ съдържание-то на параграфа: „Метали-тѣ и кислорода" излиза, че злато-то и платина-та могжтъ направо да се окисляватъ' само се изисква за това „най-висока топлина" (?!) въ сравнение съ температура-та, при която други-тѣ метали могжтъ да се окислжтъ. На стр. 274 и 277 четемъ пъкъ: злато-то „не може да се окислява и при най-голѣма температура" и платина-та „отъ въздуха при никоя температура не се измѣнява." Противорѣчие-то произлиза отъ грѣшка-та въ първия цитатъ, понеже злато-то и платина-та не се окисляватъ на въздуха и при най-висока температура.

Сжщо е противорѣчиво, дѣто авторъ-тъ пише на стр. 129 „*само златото, срѣброто и медьта се намиржтъ въ свободно състояние,*" а на друго мѣсто пише: „*самородно олово се рѣдко намира* въ природата" (Стр. 223); живакъ-тъ „*се намерва самороденъ* като капчици въ нѣкои горски породи" (стр. 268); „*бисмутътъ се намира твърдѣ рѣдко въ самородно състояние*" (стр. 281). Ако показани-тѣ три метала се намиратъ въ свободно състояние само въ малки количества и за това авторъ-тъ счелъ за пò-добрѣ да каже, че тѣ не се намиратъ въ свободно състояние, то не е ясно, защо сжща-та сждба е постигнжла и арсена, за който въ ржководството е казано, че е „единъ отъ най-добрѣ (?) распространенитѣ метали." Арсенъ-тъ, както е извѣстно, се намира въ свободно състояние въ голѣмо количество.

Освѣнъ показани-тѣ до тука пò-главни грѣшки, въ ржководството на г-нъ Атанасова се срѣщатъ и много други грѣшки отъ второстепенна важность, които считаме за излишно да прѣброяваме тука, понеже по характера си тѣ нѣматъ голѣмо влияние върху качество-то на

ржководство-то отъ научна страна и лесно могжтъ да се забѣлѣжжтъ при първо прочитанье.

Относително гладкость-та, ясность-та и правописание-то трѣбва да забѣлѣжж, че на много мѣста сж неудовлетворителни. Тия нѣща сж за една не учебна книга може би отъ второстепенна, но за единъ учебникъ тѣ сж отъ първостепенна важность, понеже учебникъ-тъ служи на ученици-тѣ не само като изворъ на научни познания, а и като образецъ да си изказватъ мисли-тѣ правилно и ясно. До когато наши-тѣ учебници не се избавжтъ отъ разваления езикъ, или министерство-то не запрети да се прѣподава по учебници съ лошъ езикъ и съ никакво правописание, наши-тѣ училища ще иматъ постоянно нещастие-то да даватъ „зрѣлостни свидѣтелства" на никакъ „незрѣли" младежи. Колкото за ржководство-то на г-нъ Атанасова, справедливость-та го изисква да бждемъ пд-снисходителни къмъ грѣшки-тѣ му отъ тоя родъ, понеже то е печатано прѣди 9 години, а тогава е било пд-мжчно да се избѣгнжтъ тия грѣшки.

Въ заключение считаме за небесполезно да обърнемъ внимание-то на г-нъ Атанасова и върху слѣдни-тѣ недостатъци въ ржководство-то му. Описание-то на свойства-та на нѣкои отъ елементи-тѣ и тѣхни-тѣ съединения е твърдѣ непълно. Размѣръ-тъ и назначение-то на ржководсто-то изискватъ, описания-та на вмѣстени-тѣ въ него тѣла да бждатъ кратки, но колкото може пд-пълни; така напр. трѣбва да е показана точка-та на кипѣнье-то и топенье-то на всяко тѣло, послѣ критическа-та температура и критическия натискъ на газове-тѣ и т. н.

Писанье-то химически-тѣ формули и химически-тѣ равенства по два начина е не само безполезно, но дори и врѣдно, понеже читатель-тъ отъ това не извлича никаква полза, а краткость-та и прѣгледность-та на материяла се накърнява доста много.

Въ ржководство-то сж вмѣстени доста много съединения, на които е казано само название-то. Ако всички подобни съединения се изоставжтъ съвсѣмъ, обемъ-тъ на ржководство-то ще се намали значително, а отъ това читатель-тъ нищо не ще изгуби, понеже знание-то само название-то на едно тѣло, безъ запознавание съ негови-тѣ понѣ пд-главни свойства, е безполезно отекчаванье на паметь-та.

До тука говорихме исключително за недостатъци-тѣ на ржководство-то, но то не е лишено и отъ добри качества; размѣръ-тъ на рецензия-та обаче ни ограничава да посочимъ сжщо така подробно и добри-тѣ страни на ржководство-то, както това сторихме съ недостатъци-тѣ му. Справедливость-та изисква тукъ да посочимъ понѣ изобщо и добри-тѣ качества на ржководство-то. Тѣ сж:

1) Ржководство-то на г-на Атанасова е най-обширно-то съчинение по неорганическа-та химия на български езикъ.

2) Съ нѣкои исключения, които посочихме пд-горѣ, материялъ-тъ е избранъ доста сполучливо.

3) При изложение-то на материяла, г-на Атанасовъ е обърнжлъ особено внимание върху практическа-та страна на химия-та и *съобразно съ* това е описалъ нд-подробно тѣла-та, които иматъ какво-

годѣ практическо употребѣние. Това достоинство на ржководство-то възбужда интересъ у читателя, което е особено важно за насъ.

4) Образи-тѣ отъ машини и уреди сж избрани сполучливо и пô-вечето отъ тѣхъ сж изработени чисто и ясно. Нѣкои отъ тѣхъ могжтъ да служжтъ дори за образецъ на чисти и ясни изображения.

5) Къмъ добри-тѣ качества на „ржководството" трѣбва да причислимъ и подробний списъкъ на материяла, съ посочванье страници-тѣ. Тоя списъкъ улеснява твърдѣ много читателя при търсенье отдѣлни нѣща.

На основание на всичко казано до тука, ние правимъ това заключение за химия-та на г-на Атанасова като учебникъ и като ржководство: при всички добри качества, тя не може да се употрѣби въ тая си форма за учебникъ, понеже е свързана съ доста много и при това важни грѣшки и недостатъци. Освѣнь това материялъ-тъ е твърдѣ обширенъ и ще трѣбва да се изоставя голѣма часть отъ него, за да може да се вмѣсти въ рамки-тѣ на училищна-та програма; а това прѣдставлява не малко несгодности, както за учителя така и за ученици-тѣ.

Като ржководство, въпросна-та химия може да послужи твърдѣ много, особено нейна-та специялна частъ, но само на тогова, който може самъ да открие грѣшки-тѣ, които се срѣщатъ въ нея. Въ ржцѣ-тѣ на неопитенъ учитель, или на учитель, който изучва тайни-тѣ на химия-та само по това ржководство, тя ще принесе, безъ съмнѣние, заедно съ полза-та и много врѣда, понеже ще го заведе на много мѣста по криви пжтища.

Прѣдъ видъ на голѣмо-то трудолюбие, съ което г-нъ Атанасовъ се отличава между работници-тѣ на наше-то литературно поле, вѣрваме, че второ-то издание на разгледано-то „ржководство" ще бжде нѣщо пô-съвършенно и пô-вече ще отговаря на искания-та отъ едно ржководство. Съ това ще се отстрани единъ отъ голѣмитѣ недостатъци, които се чувствуватъ у насъ въ учебна-та литература по химия-та.

Д-ръ П. Н. Райковъ.

СЪВРѢМЕННА-ТА РУСКА ЛИТЕРАТУРА.

отъ Д-ръ *Е. Ж. Диллонъ.*

(Изъ „Review of Reviews," за апр. тая год.).

Католици-тѣ иматъ обичай прѣзъ извѣстно врѣме на годината да покриватъ икони-тѣ и кръстове-тѣ и да украсяватъ стѣнитѣ и алтари-тѣ съ виолетно тънко платно въ знакъ на скръбь и жаление; въ това врѣме тѣ не биятъ камбани и никаква друга музика се не чуе, освѣнь оная, по която тананикатъ Исповѣдни-тѣ Псалми и Плачъ-тъ Еремиевъ. —

Руска-та литература, ако и да не можемъ съ никакви външни бѣлѣзи да констатираме факта, се вижда да е захванжла въ своя животъ отъ прѣди нѣколко години тъкмо такъвъ периодъ на себесъзерцание и жаленье. Само че Великденъ-тъ, който трѣбва да инаугурира една нова епоха, епоха-та на здравословно-то веселие и творческа-та дѣятелность, се вижда толкова далечъ, колкото е билъ и тогава, когато *Тургеневъ* издъхнж послѣдния си дъхъ прѣзъ Септем. 1883. Руски-тѣ литератори днесъ сж пô-вечето умълчани и нажалени, като заточени-тѣ иудеи, които окачихж свои-тѣ арфи на върби-тѣ покрай рѣки-тѣ вавилонски; и, което е пô-лошо, тѣхна-та дѣсница е изгубила свое-то искусство. „Нашето голѣмо нещастие," викаше *Тургеневъ* въ 1868, „е липсванието помежду ни на даровити писатели." *Толстой* нѣма наслѣдникъ, а негово-то първо сьчинение е излѣзло още на 1852. Разбира се, че не е възможно да се откаже извѣстенъ талантъ на днешни-тѣ Слѣпцовци, Решетниковци и пр и пр. писатели; но дѣ е за Бога, тѣхна-та сила, тѣхна-та фантазия? Дѣ имъ е изобрѣтение-то? И екъ-тъ отговаря „Дѣ е.?" И ако литература-та тогава даваше малки надежди, то промѣнения-та, станжли отъ тогава насамъ, не сж такива, дѣто да повдигатъ тия надежди. *Тургеневъ* се прибра при свои тѣ праотци; *Толстой* е оставилъ литература-та за нови полета и прѣсна паша; *Гончаровъ* е мъртъвъ като авторъ, макаръ и да живѣе въ своя-та плъть; *Островский*, руский *Молиеръ*, е изигралъ пето-то дѣйствие на своя-та драма и е оставилъ сцена-та за послѣденъ пжть; и сегашно-то състояние на руска-та литература е много пô-лошо отъ прѣдишно-то. Нейна-та отекчителна монотония наумява на въображение-то една пуста русска степь въ послѣдни-тѣ дни на лѣто-то: безгранична, изсушена и опустѣла, безъ ни една могилка въ далечния хоризонтъ, която да отмори око-то.

Михаилъ *Салтиковъ*, сатирикъ познатъ пô-добрѣ съ име-то *Щедринъ,* който вѣрваше, че възпитание-то има тая чудесна сила да обръща зелье-то въ кедри ливански, направи редакция-та на своя мѣсеченъ журналъ „Отечествеxыя записки" на единъ видъ *пипиниера*, въ която се надѣваше, че ще може непрѣменно да открива ония литературни желжди, които инакъ, безъ помощь, бихж се распръснжли по море-то или бихж сж притиснжли между скали-тѣ. Привременно, той има забѣлѣжителни резултати. Той сполучи да запали искра-та на ентузиязъма, която горѣше въ него самия, и въ мнозина отъ надеждни-тѣ млади писатели, що бѣ събралъ на около си; но когато тая искра да се разгори въ блѣскъвъ пламъкъ, власти-тѣ ненадѣйно уловихж разгорѣли-тѣ се главни. хвърлихж ги по четири-тѣ вѣтрове небесни и стжпкахж жарава-та въ огнище-то. Отъ тогава русска-та литература е станжла *историческо-фотографическа; намѣсто изображения* genre *съ маслени бои, ние имаме минутни фотографии съ немалко замазвания и петна на негативи-тѣ.* Въображение-то е сиръзнжто и отъ оригиналность-та се боjжтъ, като отъ Nessus-ова риза.

Далечъ отъ мене да осждамъ една мѣрка, която, колкото и драстична на видъ, може à priori да е била толкова на мѣсто-то си, колкото е угасвание-то още въ само-то начало на пожаръ въ единъ складъ съ барутъ. Съ политическа-та страна на тия въпроси азъ никакъ не искамъ да се занимавамъ. За да спаси живота си, единъ човѣкъ може да се съгласи да му отрѣжжтъ крака до надъ колѣно-то, и глупость ще бжде отъ негова страна да се двоуми; нъ все пакъ операция-та, колкото и необходима, е опасна, и даже когато успѣе, тя крайно съсипва организъма. Подобни резултати даде и ампутация-та, извършена отъ власти-тѣ; тя нанесе страшенъ ударъ на цѣла-та система, като причини вълнения въ нервни-тѣ центрове, слѣдствия-та отъ което сега се усѣщатъ остро.

Значителна часть отъ умствена-та дѣятелность отъ тогава насамъ се поглъща отъ една скромна, но полезна, литературна работа: издаватъ се и прѣиздаватъ се творения-та на домашни-тѣ классични писатели, и прѣвождатъ се, обрѣзватъ се, подрѣзватъ се и се скратяватъ чуждестранни произведения. Пушкинъ, Лермонтовъ, Толстой, Тургеневъ и половина-та дузина други звѣзди, които съставятъ съзвѣздие-то на руска-та литература, сж станжли вече достжпни и на пò-бѣдни-тѣ классове, които до сега сж били принудени да се задоволяватъ съ „Zola“ и „Dream Oracle.“ Днесъ *Бурже, Гюи-де-Мопасанъ, Доде, Луи Стевенсонъ, Миссисъ Удъ* и *Ридеръ Хаггардъ* сж прѣведени на руски; въ литература-та, както и въ природа-та, пчели, що не могжтъ да приготвжтъ свой медъ, намиратъ срѣдство да живѣжтъ съ меда на свои-тѣ съсѣдни общества. Руски-тѣ мѣсечни издания, които съдържатъ два, три пжти пò-вече материялъ, отколкото „Fortnihtly Review“ или „Atlantic monthly“ сж прѣпълнени съ прѣводи. *Русская Мысль*, напримѣръ, (име което не всѣкога е било мисномеръ, макаръ сега да се употрѣбява по принципа lucus à non lucendo) е прѣтоваренъ съ плодове отъ френска, английска и нѣмска мисъль; а пъкъ *Сѣверенъ Вѣстникъ*, като се изхвърлжтъ 20 — 30 страници, може умѣстно да се нарече „*Западенъ Вѣстникъ*.“

Не че нѣма и нѣкои добри оригинални произведения. И тѣ се срѣщатъ случайно, но само че рѣдко и като послѣсияние на една блистателна свѣтлина, която токо ще се е скрила задъ хоризонта. Литературна-та часть въ многобройни-тѣ периодически издания се състои, обикновено, отъ леки, тривиялни очерки, които спокойно могжтъ се прочe за половина часъ пжть по желѣзница-та. Тѣ сж ефемерни и — което е пò-лошо, съзнателно се съчиняватъ такива. Нѣма слѣди и въ най-добри-тѣ отъ тѣхъ отъ художествена архитектура въ форма-та, която е груба и недовършена като нѣкой древенъ *Нижненовгородски мостъ*, а стилъ-тъ е подобенъ на оня, съ който расказва свои-тѣ прикаски единъ *сказочникъ;* едничко-то нѣщо, що възнаграждава четеца, е случайно-то блѣсвание на онова, което единъ знаменитъ английски критикъ сполучено нарича *душа*, онова що грѣе прѣзъ нѣкоя зирка между тъмни-тѣ облаци отъ силлогизми или надута реторика. Нъ литературний кри-

тикъ не трѣбва да забравя, че не всички недостатъци и пороци на руска-та литература трѣбва да се броıжтъ за доказателства, че автори-тѣ иматъ ексцентриченъ вкусъ или никакъвъ. Много отъ тия пороци трѣбва да се припишжтъ, при окончателна-та анализа, на причини, които нѣматъ нищо общо съ обикновени-тѣ условия на чиста-та литература. „Мисли затворени искатъ въздухъ и се развалятъ въ своя затворъ“

Въ Руссия писатель-тъ, докато въплъти въ съвършена форма свои-тѣ свѣтли мисли, срѣща мжчнотии и прѣпятствия, каквито писатели-тѣ въ наши-тѣ философски страни и насънѣ не знаıжтъ. Всякой, който е прочелъ съ внимание и любопитство новела-та отъ мадамъ *Винитски* въ *„Сѣверенъ Вѣстникъ“* за Януария, Февруария и Марта или поема-та *„Смърть“* отъ *Мережковски* въ послѣдни-тѣ два броя (Февруарий и Марта) на сжщо-то списание, ще да е разбралъ, че руски-тѣ автори чуватъ единъ гласъ, който ние не можемъ да чуемъ, и виждатъ и чувствуватъ една ржка, която ние не можемъ да видимъ; и тоя гласъ, и тая ржка отвличатъ руски-тѣ автори отъ тѣхна-та работа, прѣди тѣ да сж успѣли да ıж довършжтъ както трѣбва.

Естествено ще е, при такива обстоятелства, ако и такъвъ ревностенъ писатель като *Графъ Толстоя* измѣни своя-та посока. *Графъ Толстой съ усърдие иска да евангелизира убѣждения-та си между свои-тѣ сънотечественници*, но послѣдни-тѣ по-мжчно могжтъ да се доставıжтъ *„Христовото Християнство“* или *„Крайцеровата Сонната,“* отколкото най-силна-та доза стрихнинъ. Естественно ще е, тогава, ако усърдний апостолъ, намѣсто да играе роля-та на слѣпия Самсонъ между Филистимляне-тѣ, рече да се съобрази съ политически-тѣ искания на врѣмена-та и влѣзе въ друга область на литература-та. Дали наистина такива съображения сж накарали Графа Толстой да се захване съ комедия-та, дѣто ние нѣмаме причина да прѣдполагаме, че той ще има особено блѣскавъ успѣхъ, не е извѣстно; но това е извѣстно, че негово-то послѣдне литературно произведение *„Плодоветѣ отъ Просвѣщението“* е едничко-то негово комическо съчинение. То е единъ видъ драматизирана сатира, въ която моралний елементъ прогледва навредъ, въ срѣда-та и края на всяка малка сцена въ всяко дѣйствие, доклѣ на зрители-тѣ, дошли да удовлетворıжтъ свое-то лактѣние камъ високо-то искуство, се доиска да видıжтъ всички сцени и дѣйствия усукани въ единъ дългъ монологъ, който да се даде на нѣкой църковенъ проповѣдникъ да го прочете тържествено отъ амвона една света недѣля. Не е нуждно да бжде човѣкъ пророкъ, та да може да прѣдрѣче, че *„Плодоветѣ отъ Просвѣщението“* не ще иматъ никакъвъ успѣхъ като комедия, нито трѣбва човѣкъ да бжде неприятель на Толстоя, та да характеризира това като съвършено естествено.

Руска-та литература се отдѣля отъ западноевропейска-та съ остри демаркационни линии, за изличавание-то на които ще сж нуждни много поколѣния и коренни промѣни. Тя се отличава: по ***свои-тѣ теми,*** исключително мѣстни, породени отъ социялни, поли-

тически и религиозни условия, на които нѣма нищо да съотвѣтствува въ нинѣшна Европа; по свои-тѣ типове, чии-то възрѣния, стремления и идеали сѫ чужди, даже невъобразими, за членове-тѣ на кое да е общество на западъ отъ Вистула; по своя-та психология, която умѣстно, ако не научно, може да се нарече славянска.

Даже и нова-та комедия отъ Толстоя е напита съ подобенъ руски индивидуализъмъ. Тя е сатира върху цивилизация-та; въ нея довѣрени-тѣ прѣдставители на цивилизация-та се противопоставятъ на идеални-тѣ герои — селени, които не знаѭтъ да си запишѫтъ име-то и чии-то хоризонтъ се ограничава съ селска-та цръква, нива-та и гробища-та. Интрига-та се състои въ едно успѣшно опитвание отъ страна на едно невѣжо селачанче-момиче да убѣди единъ доброжелателенъ, но слабоуменъ, земепритежатель, че духове-тѣ въ които той вѣрва, изискватъ отъ него да продаде съ умѣрена цѣна, часть отъ извѣстно имѣние на селени неимеющи земя. Прѣдставители-тѣ на върховни-тѣ десеть хиляди съ свои-тѣ смѣшни слабости глупави вѣрвания и искуствени нужди минуватъ въ процесия прѣдъ очи-тѣ на хитри-тѣ положителни (matt-r-of-fact) селени, които правѭтъ свои-тѣ неучтиви бѣлѣжки, понѣкога въ едносложни възклицания, върху безконечно-то картоиграние, върху тържествени-тѣ спиритуалистични сеанси, животинско-то ненаситство, въображаемо-то цѣрение на въображаеми болести и много други черти на нинѣшно-то образование, които графъ Толстой вижда се да брои като проклятие, свойствено на бездѣлие-то.

Моралъ-тъ на комедия-та не се оставя да озари ума на четеца или зрителя постепенно, като общо заключение на цѣло-то, а му се натрапва още отъ само-то начало и поради това прави твърдѣ слабо впечатление или такова, каквото авторъ-тъ не е искалъ никакъ да произведе. Тая реалистична бързина е станѫла причина, та сѫ се нарушили и закони-тѣ на вѣроятность-та, рѣдко нарушавани безнаказано, и това още по-вече е обезобразило комедия-та отъ всяка една страна. Поразителенъ примѣръ отъ тия нарушения е героиня-та, Таня, една селаченка-дѣвойка, обърнѫта въ слугиня, *„горничная,“* която хвърля прахъ въ очи-тѣ на учени професори и остроумни госпожи, тегли всички-тѣ жици на комплота, и все си остая проста, чистосърдечна и прямодушна селенка, каквато си е била. Такъвъ типъ, може би, не е невъобразимъ; може би да е сѫществувалъ между вѣчни-тѣ идеи, за които говори Платонъ; но той не съотвѣтствува на никое създание или классъ създания въ владѣния-та на царя. Една американка „горничная“ съ дяволито-то играние на нейни-тѣ сиви келтски очи, по-би била въ състояние да прѣдприеме роля-та, дадена отъ Толстоя на Таня, но и тя не би успѣла, ако не ѭ турѭтъ да дѣйствува между хора, които страдатъ отъ разслабление на мозъка.

(Слѣдва свършъкъ).

Прѣв. И. П. П.

ПО ПОВОДЪ НА БРОШУРА-ТА

„Рецензия на Сарановитѣ читанки, год. I — IV. Д. Кожухаровъ. Хасково. Стр. 32, ц. 30 ст.“

Тия дни ни паднѫ на ржцѣ горня-та рецензия за Сарановн-тѣ читанки отъ Д. Кожухарова, първоначаленъ учитель въ Хасково. Отъ прочитанье-то на тая рецензия се вижда, че авторъ-тъ ѝ изброява много недостатъци и грѣшки въ тия читанки, но нищо не споменува за нѣкои други недостатъци, които споредъ насъ сж още пò-важни. Г-нъ Кожухаровъ не е разгледалъ, види се, всестранно лоши-тѣ страни на тия читанки, най-много отъ педагогическа-та страна, та за това и оцѣнка-та му за тѣхъ не е съвсѣмъ вѣрна. Така напр. г. Кожухаровъ е прѣмълчалъ прѣди всичко за ония прикаски, басни, расказн и статии въ Саранови-тѣ читанки, които се срѣщатъ и въ книга-та «*Бащинъ Езикъ*» отъ Манчова. Защо е развалялъ Сарановъ чужди-тѣ нѣща, знае само той; но види се, че се е страхувалъ да си не помисли нѣкой, че тѣ сж прѣписани отъ „Бащинъ езикъ“, когато въ сжщность може да сж прѣводъ отъ „Родное слово“ на Ушински. Въ всякой случай съ направени-тѣ измѣнения статии-тѣ сж обезобразени, развалени. А струва ни се, статии, които сж черпени изъ народния животъ, не бива да се изопачаватъ така, а колкото се може, да се упазва въ тѣхъ народна-та гладкость, както по съдържание-то така и по форма-та на езика; г-нъ Сарановъ не е упазилъ тия педагогически искания.

Акоземе човѣкъ да сравни такивато статии въ книга-та «Бащ. езикъ» и въ читанки-тѣ на Саранова, както сж написани тамъ, ще се увѣри напълно, че наши-тѣ скромни бѣлѣжки върху Саранови-тѣ читанки сж съвсѣмъ справедливи и сж отъ голѣма важность за начално-то училище, дѣто читанка-та е и трѣбва да бжде основа-та на всичко-то друго обучение. — Ние ще допълнимъ рецензия-та на г. Кожухарова и, за да бждемъ пò-кратки въ думи-тѣ си, ще се задоволимъ само да посочимъ нѣколко отъ развалени-тѣ статии въ тия читанки, както и ония, които никакъ не заслужватъ да фигуриратъ въ читанка-та, и най-послѣ ще покажемъ общи-тѣ грѣшки по правописание-то и провинциялизми-тѣ.

Отъ прѣправени-тѣ и чужди статии азъ щж обърнж внимание само на нѣколко. На първо мѣсто трѣбва да се постави басничката „*Сирота баба*“, която се срѣща въ III год. „Бащинъ Езикъ“ стран. 125 и въ III читанка стран. 71. Въ читанка-та на Саранова тая басня носи заглавие «*Бѣдната бабичка*», види се, за разлика отъ „*Сирота баба*“, но това ново название не е никакъ споредъ духа и истинския смисълъ на басня-та, защото между тия двѣ названия има голѣма разлика. — Подирь това вървжтъ статии-тѣ: „Единъ дѣдо“, „За куче-то“ и много други. Въ първо-то сж промѣнени нѣколко названия „*калена-та паничка*“ на „*глинена*“, „*дървена-та паничка*“ на „*дървено блюдце*“ и др. Въ второ-то сжщо

така, но то освѣнь това е изгубило оная гладкость и ясность, която трѣбва непрѣмѣнно да има едно дѣтско четиво. Колкото за картини-тѣ, както при тия статии, така и при други-тѣ, за тѣхъ трѣбва да кажемъ, че тѣ всички-тѣ въ Саранови-тѣ читанки никакъ не струватъ — нѣщо, което казва и г. Кожухаровъ въ рецензия-та си. По свои тѣ недостатъци и неясность, тѣ сѫ така грозни, щото прѣдставяватъ цѣли карикатури и вмѣсто полза, принасятъ пò вече врѣда на ученици-тѣ.

Въ статия-та за котка-та се срѣщатъ пакъ такива недостатъци въ съдържание-то и много грѣшки. Като описва котка-та и которака въ тая статия, г-нъ Сарановъ нарича которака съ двойно название: *котакъ* и *котаракъ*. Пò-нататъкъ, като говори за нѣкои свойства на которака, казва най-послѣ, че той запѣвалъ и пѣсень. При всичко, че г нъ Сарановъ може да е казалъ това въ прѣносенъ смисълъ, но споредъ насъ това е заблуждение за дѣца-та, защото тѣ отъ никого не сѫ слушали за нѣкаква пѣсень на которака и като чувствителни въ най-малки-тѣ нѣща, добиватъ съмнѣние въ истина-та. Пò-надолу г-нъ Сарановъ за лова на котка-та се изразява така: „Мишката му е въ стоманенитѣ лапи, между кривитѣ му зѫби или въ издаденитѣ му нокте“. Тия изречения сѫ исказани твърдѣ непонятно и правятъ мисъль-та недостѫпна за дѣца-та, а и най-важно-то за котка-та е изоставено: вмѣсто казано-то тамъ, че котаракъ-тъ зналъ да пѣе пѣсень, че ималъ стоманени лапи и прочее, много пò-добрѣ щѣше да бѫде, ако се кажеше нѣщо за живота на котка-та, както е казано въ други читанки: какъ тя милва, обича и брани малки-тѣ си котенца, какъ се грижи да ги отхрани, колко обича чистота-та и пр.. отъ което учитель-тъ ще може и да се въсползува, за да поучи дѣца-та относително чистота-та на хора-та, свещена-та обичь и грижа на родители-тѣ къмъ чеда-та имъ и въ замѣна на това да прикаже нѣщо за длъжность-та на дѣца-та спрямо родители-тѣ и благодѣтели-тѣ имъ, какъ трѣбва да ги почитатъ, уважаватъ и слушатъ.

Главно назначение на читанка-та въ първоначално-то училище не е да даде всестрани познания на дѣца-та, а да облагороди духа и сърце-то имъ, да имъ повлияе откъмъ възпитателна страна за поправянье-то тѣхния характеръ и поведение, и за приготвянье пò-нататъшно систематическо обучение. Има много статии въ Саранови-тѣ читанки, които по съдържание-то си никакъ не отговарятъ на цѣль-та и дори сѫ досадителни за дѣтинска-та паметь. Такива сѫ статии-тѣ вь II читанка: *единъ пѣтель, сторената добрина скоро се забравя* и пѣсень-та „Шуми Марица.“ Първа-та отъ тия е почти бесцѣлна, а втора-та не е за дѣца отъ второ отдѣление. Въ III читанка стати-тѣ: *чудното гърне, дѣдо мразъ, съ потъ на лицето си ще искарвашъ хлѣба си, прикаската зи снѣжинкитѣ,* както и нѣкои пѣсни (пѣсня-та за „Данъ войвода“ и пѣсня-та са „Св. Никола“ и др.) сѫ пакъ почти бесполезни и излишни.

Статии-тѣ: *Минзухаръ, Теменуга, Лале, Ягодата и лалето, Съ каквито се сберешъ и ти такъвъ ще станешъ, Кукувица, Калвачъ,*

Пчела и гължбъ, Орелъ и жаба, Свѣтулка, пѣтлю съ челядьта си, Патка, Гжска, Гжска и жеравъ, Гължби, Левъ и жаба, Жаба и волъ, Орелъ, Катеричка, Оплакванье на зайчето и *Кумица леса* сж турени не на мѣсто-то си: всички тия статии трѣбвало би да се разредмтъ въ първа та половина на читанка та, а не на края, дѣто сж натрупани безъ никакъвъ педагогически редъ. Г-нъ Сарановъ при нарежданье-то на тия статии никакъ не е зелъ прѣдъ видъ педагогическо-то начало, да се върви отъ лесно къмъ мжчно, отъ познато къмъ непознато и пр. По леко-то си и кжсо съдържание много отъ тия статии сж достжпни и за пô-малки дѣца, затова трѣбвало да се промѣсмтъ въ II читанка. Така безъ редъ сж написани и много др. статии, прикаски, пѣсни, гатанки и пословици, нарежданье-то на които изисква коренно прѣработванье на читанки-тѣ му. Но, както ми се струва, г-нъ Сарановъ не ще може да направи това, защото за тоя деликатенъ трудъ се изисква голѣма опитность, вѣщина и занимание съ години, което впрочемъ той днесь, понеже се е посвѣтилъ на други занятия, не може да има. Това се забѣлѣжва и отъ рѣдко-то прѣработванье на читанки-тѣ му и отъ голѣми-тѣ печатни и правописни грѣшки, които се срѣщатъ въ тия читанки почти на всяка страница. Ние не щемъ да изброяваме всички тия погрѣшки, защото не си струва трудъ-тъ; само ще кажемъ, че, ако разгледа човѣкъ внимателно нѣколко статии, ще види, колко начесто вмѣсто дума-та *подъ* е писано *полъ*, вмѣсто *чете* е писано *чите*, вмѣсто *млѣко — млѣло*, вмѣсто *утрепе — утепе*, вмѣсто *само сато*, вмѣсто *постелка — постилка* и др. т. Думи-тѣ: трѣва, врѣда, поврѣждатъ, прѣдмѣти и др., сж написани ту съ двойно, ту съ просто *е;* вмѣсто *единий* е написано *единътъ*, вмѣсто *работъж—работж*, вмѣсто *клонето—клонито*, вмѣсто *чашка—чешка* и пр. При описванье-то житни-тѣ растения въ четвърта читанка дума-та *стръкове* е написана на едно мѣсто *стръкове*, а на друго — *стрънове;* дума-та *ечмень* е написана на едно мѣсто съ *я*, а на друго мѣсто съ *е* въ начало-то и мн. др.

Освѣнъ това въ читанки-тѣ на Сарановъ се срѣщатъ още и много чужди думи, пô-вечето турски, и провинциализми, като: *мисиръ, кундураджия, фурна, керванъ, суджуци, маме* за уста-та, *инатъ* и пр. Има други думи пъкъ, значение-то на които пô-вечето отъ учители-тѣ не могжтъ разбра, ако нѣма особенъ рѣчникъ за тѣхъ, такива сж: *шилика* вмѣсто *колиба, шуби, балака* и др. мн.

Колкото за стила въ всички статии у Саранови-тѣ читанки, той е така лошъ, че и най-лесни-тѣ по съдържание-то си раскази прави недостжпни и непонятни за дѣца-та отъ първоначално-то училище.

Р. Божановъ, учитель.

Хаджи-Елесъ 1-и августъ 1891 г.

ИЗЪ ЖУРНАЛИ-ТѢ.

Ценкърова-та теория. Казано-то до тука се отнася до слъцето и околность-та му и доказателство-то нѣма да бѫде пълно, ако не се покаже, че електрическо-то или магнетическо влияние на слънце-то е причина-та и на движения-та на планети-тѣ и комети-тѣ и че истинский изворъ на сила-та е слънце-то. Ценкъръ дѣйствително излиза главно отъ това положение, че слънце-то е изворъ на всяка сила и че само негово-то механическо или електрическо влияние движи система-та.

Ротационно-то движение на слънце-то, т. е. движение-то му около негова-та собствена ось е едно отъ първи-тѣ условия за възможность-та на Ценкърова-та теория. Той туря това движение въ основа-та на теория-та си, но, ако и да е той първий, който се ползува отъ него са обясняванье на небесни-тѣ движения, то е било прѣдполагано отъ други астрономи много пò отдавна. Така напр. Кеплеръ е казвалъ, че и слънце-то трѣбва сѫщо така да се движи около ось-та си, както и земя-та. Въ свръска съ ротационно-то движение на слънце-то Ценкъръ докарва и обяснява слѣдующи-тѣ факти:

Отъ 1877 на самъ той наблюдавалъ, че всички ония явления на земя-та, които се отличаватъ съ голѣма сила и обхващатъ цѣла-та земя или само нѣкои нейни части, като оркани-тѣ, магнетически-тѣ бури, землетресения-та, вулканически-тѣ избухвания и др., сѫ периодически и се повтарятъ въ 13 или пò-точно 12.6 дни, т. е. въ единъ периодъ отъ врѣме, равенъ на половина-та отъ врѣме-то, потрѣбно за едно обръщанье на слънце-то. Мнозина сѫ настоявали, че причина-та на вихрушки-тѣ и други подобни силни явления е нееднакво-то стоплюванье на атмосферни-тѣ пластове. Но ако това е така, тогава е необяснимо, защо ставатъ тия стоплювания периодически и защо съвпадатъ тъкмо съ периода, въ който слънце-то се обръща 180° около ось-та си. Но не е само това; забѣлѣзало се е, че такива явления не само хармониратъ съ периоди-тѣ на полу-обръщания-та на слънце-то, но и даже се падатъ въ разни вѣкове все въ единъ и сѫщи день. Такива дни сѫ особено: 1 юний, 16 юлий, 28 августъ и др. А колкото за причина-та на това, дѣто разни-тѣ вихри и оркани не се явяватъ все на едно мѣсто на земна-та повръхность, то тя е пакъ въртенье-то на слънце-то: то не е обърнѫто винѫги все съ една страна къмъ коя да е часть отъ земя-та.

Електрическо-то избухванье на слънце-то, казва *Ценкъръ,* а не стоплюванье-то на атмосферра-та, е причина на всичко подобни явления, той се основава между друго-то на факта, че наша-та атмосфера при оркани-тѣ всякога бива силно наелектризирана. Пита се, какъ влияе слънце-то, сир. какъ негово-то електричество минува прѣзъ небесно-то пространство?

Принципиялна-та разлика между електричество-то и магнитизъма е само тая, че послѣдне-то дѣйствува *спирално* и непрѣкѫснѫто, а първо-то — непрѣкѫснѫто. Както около земя-та има електрически токове, съ 2 противоположни полюса, сѫщо така можемъ

прѣдположи електрически токове и около слънце-то. Като се помни доказана-та отъ *Фарадея* истина, че електрически-тѣ токове събуждатъ въ така нарѣчени-тѣ магнитни материи магнитизъмъ, а дѣйствие-то на магнита — електрически токове, то щомъ прѣдположимъ, че вмѣсто *гравитация-та* дѣйствова електричество-то, ще имаме едно пò-лесно и пò-просто обяснение на движение-то. Гравитация-та е само притегателна сила, когато електричество-то и магнитъ-тъ дѣйствуватъ, както е извѣстно, притегателно и отласкателно. Около всяка планета циркулиратъ електромагнитни токове, както около земя-та, които се въздуждатъ отъ магнитни-тѣ токове въ слънце-то.

Въ люлка-та на лапласова-та теория, въ Парижка-та академия, Ценкъръ е държалъ пò-рано една скаска по своя-та нова теория и тамъ, въ централна-та метеорологическа станция, е направилъ всички-тѣ опити, нуждни за искусствено произвеждание на разни-тѣ движения на небесни-тѣ тѣла и изобщо за доказванье възможность-та на движения-та чрѣзъ електромагнитически дѣйствия. Така напр. той окачилъ едно кльбо надъ електромагнита и го накаралъ да се върти около ось-та си, като вардилъ най-строго да не прави кльбо-то никакво друго движение и др. подобни опити.

Прѣв. Владиславъ Шакъ.

Славянски-тѣ народи на Балканский Полуостровъ. Изъ рѣчь-та на професора на славянска-та филология, *Д-ръ А. Лескинъ,* казана въ „Търговско-то Дружество" въ Лайпцигъ).

„Къмъ велики-тѣ въпроси, които одавна ни смущаватъ и за въ бѫдѫще има да ни смущаватъ, принадлежи сѫщо и отношение-то на наша-та държава къмъ славянство-то, а особено къмъ балкански-тѣ славянски държавици. Отъ цѣлго врѣме, *„панславизъмъ-тъ," „борби-тѣ на славяни-тѣ"* образуватъ въ наша-та дневна пресса постоянна рубрика. Извѣстно е, че тѣзи народи по нещастие сѫ свързани тѣсно съ тъй наречения *источенъ въпросъ. Но рѣшение-то на тоя въпросъ ще бѫде въ полза на оная страна, която ще умѣе да спечели най-голѣма-та симпатия за свое-то движение и свои-тѣ интереси."* „Що се касае за сѫществуѭще-то сега распрѣдѣление на народи-тѣ на Балканския Полуостровъ, то за *сѣверна граница на гръцкия елементъ служи линия-та, теглена напрѣки прѣзъ полуострова отъ Солунъ до Авлона Българи-тѣ обитаватъ Княжество България, Источна Румелия и една значителна часть отъ Европейска Турция;* сърби-тѣ — Кралство Сърбия, Черна-гора, Далмация, Босна и Херцеговина: Албани-тѣ — турска Албания. Кѫдѣ оставатъ сега Турци-тѣ — господари-тѣ на Балканский Полуостровъ? — *Въ национално и етнографическо отношение Турци-тѣ не играѭтъ почти никаква роля на цѣлия Балкански полуостровъ;* и едва ли има до единъ милионъ сѫщи османци. Наистина, мухамедани има твърдѣ много, но тѣ сѫ пò-вече славяни, прѣминѫли къмъ Исляма: сърби, Албанци, Българи и др."

„Всички-тѣ народи се стремѭтъ сега да обеспечѫтъ своя-та *národналность* свое-то, сѫществуванье и да расширѭтъ почва-та

на свое-то влияние и господаруванье; но това рѣдко става безъ конфликти. Върху цѣлия Балкански Полуостровъ сѫществува едно всеобщо убѣждение, че дни-тѣ на турско-то владичество *въ Европа* сѫ прѣброени; *отъ туй* става понятно, защо всяки народъ иска да си осигури по едно парче отъ тая земя. Гърци-тѣ издигатъ своитѣ претенции за неговоряща-та по гръцки Македония; тѣ се стремѭтъ за едно силно расширение къмъ сѣверъ, на пѫтя си обаче срѣщатъ противно-то стремление на сърби-тѣ и българи-тѣ. А главна-та спорна ябълка съставява Македония."

„Както днесь, тъй сѫщо и въ старо врѣме на Балк. Полуостровъ сѫ се различавали строго двѣ части: южна-та часть сѫ обитавали гърци-тѣ, широка-та сѣверна часть — тракоилирийци-тѣ и илирийци-тѣ. Колкото и да сѫ били Гърци-тѣ жъдни за колонизации, обаче никога не сѫ проникнували съ своя-та народность въ сѣверна-та часть на Балк. Полуостровъ; колкото и наблизу да е лѣжала граница-та на високо култивирания народъ, обаче тѣхна-та култура не е могла да проникне въ широкъ размѣръ къмъ сѣверъ."

„Римско-то владичество, което е траяло до края на VI ст. п. Р Хр. раскъсва стари-тѣ етнографически народни връски. Прѣзъ туй врѣме латинский езикъ тъй широко се е распространилъ, щото цѣла-та страна станѫла почти римска. Само една малка часть отъ илирийци едва е избѣгнѫла отъ романизиранie-то. — Тѣ сѫ днешни-тѣ албанци, единствени-тѣ живущи потомци на голѣмо-то илирийско племе. — Подирь римско-то господаруванье иде прѣселение-то на народи-тѣ, вслѣдствие на което нѣкои германски племена се вмъкнѫли въ Балк. Полуостровъ. Источни и западни *готи* се настанѫли на югъ отъ Дунава, ала не хванѫли корень. Всички тия нахлувания отварятъ врати-тѣ и на славянски-тѣ племена, които се изселвахѫ тъкмо тогава изъ първобитно-то тѣхно отечество — днешния западна Русия. По между распокѫсани-тѣ римляни се утвърдяватъ отдѣлни славянски племена, но окончателно-то заселванье се извършва въ VI и VII стол. Отъ VII столѣтие Балк. Полуостровъ става напълно славянска земя. Едно силно турско-финско племе се заселва тогава и дава на страна-та свое-то име *„България."* Кѫмъ края на VII столѣтие дохождатъ въ западна-та часть славяни и кроати, като разрушители на римска-та култура.

Национално-то различие между Българи-тѣ и Сърби-тѣ е много старо. *Отъ VII столѣтие насамъ Сърби-тѣ силно сѫ се напрѣгали да станѫтъ господари надъ Балк. Полуостровъ*, за да издигнѫтъ свои-тѣ претенции и надъ *непринадлѣжаща-та на тѣхно-то господарство днешня Македония*. Турци-тѣ обаче турятъ край на тия стремления."

Завоевание-то на Балк. Полуостровъ отъ Турци-тѣ се извършва въ по-малко отъ едно столѣтие. Слѣдствия-та отъ това събитие се виждатъ още въ всяки ѫгълъ и край на Балк. Полуостровъ. *Съ единъ ударъ Турско-то завоевание остранява всяко общение на тѣзи народи съ западна Европа:* Балк. Полуостровъ остава отъ тогава незачекнѫтъ отъ европейска-та цивилизация. И едно само-

стоятелно национално развитие сжщо така не е могла да се появи, на своя-та национална самостоятелность. Затова *българи-тѣ, сърби-тѣ и албанци-тѣ сж останжли въ това сжщо състояние, въ което ги е сварило тогава турско-то завоевание. Народъ-тъ живѣе още въ срѣдневѣковно състояние.* До като въ Рагуза работи параходъ, въ Херциговина селянинъ-тъ оре земя-та съ едно дървено първобитно орало. Лоши наслѣдства сж оставили турци-тѣ и въ икономическия животъ и въ земледѣлческо-то състояние. Въ това врѣме се загубва и национална-та църква; гръцко то духовенство ж измѣства и си спечелва съ това заслужена-та ненависть на словѣни-тѣ.

Лайпцигъ. Прѣвелъ **Ив. Марковъ.**

Изваждаме изъ „Schweizerische Rundschau“ *слѣд. прѣгледъ:*

Швейцария	има	6	университета,	и	то	по	единъ	на	600000	жит.
Германия.	„	21	„	„	„	„	„	„	2000000	„
Австрия.	„	8	„	„	„	„	„	„	2750000	„
Франция.	„	6	„	„	„	„	„	„	2500000	„
Италия.	„	21	„	„	„	„	„	„	1400000	„
Англия.	„	5	„	„	„	„	„	„	5000000	„
Шотландия.	„	4	„	„	„	„	„	„	1000000	„
Ирландия.	„	2	„	„	„	„	„	„	2500000	„
Белгия.	„	4	„	„	„	„	„	„	1400000	„
Холандия.	„	3	„	„	„	„	„	„	1400000	„
Норвегия.	„	1	„	„	„	„	„	„	2000000	„
Шведия.	„	2	„	„	„	„	„	„	2300000	„
Русия.	„	8	„	„	„	„	„	„	7600000	„
Финландия.	„	1	„	„	„	„	„	„	2000000	„
Испания.	„	10	„	„	„	„	„	„	1700000	„
Португалия.	„	1	„	„	„	„	„	„	2500000	„

А България има ¼ университетъ на 3 милиона, или по единъ на 12 милиона.

Въ нѣмско-то списание „Die Gesellschaft“ за м. майя R. Lothar, като говори изобщо за французска-та критика, дава една характеристика и за Ferdinand-a Brunetière, критикъ-тъ на Revue des Deux Mondes. Според Брюнетиера, „задача-та на критика-та е да сжди и да классифицира.“ Той утвърждава, че цѣль-та на искуство-то е въплъщение-то на хубаво-то; искусство-то трѣбва да даде изражение на идеали-тѣ, що се таихтъ въ душа-та на хора-та. Критика-та Брюнетиеръ распрѣдѣля на три вида, спорeдъ методи-тѣ, които тя слѣдва: — (1) Литературна критика, която разглeдва произведения-та на искуство-то според тѣхна-та външна форма; (2) Морална критика, която разглeдва произведения-та на искуство-то отъ тѣхна-та социялна страна, и (3) Аналитична критика, която, безъ да пропуща естетична-та страна и социялна-та, брои художествени-тѣ произведения за *слѣдствия*, които иматъ своя-та причина въ единъ творчески умъ; и цѣль-та на аналитична-та критика е да опознае тоя умъ.

Прѣв. И. П. II.

НАЙ-НОВИ КНИГИ.

Сборникъ на М-во-то на Нар. Просвѣщение кн. V. Ц. 5 л.

Учебна граматика за руский езикъ съ Руско-Български рѣчникъ за думи-тѣ, които се срѣщатъ въ учебника. Нареди Петко Кол. Гѫбювъ, бивши прѣподаватель отъ В.-Търновска-та Държавна Реална Гимназия „Св. Кирилъ."

Българский периодически печатъ отъ възраждание-то му до днесъ. Книга II. Нарѣжда и издава Ю. Ивановъ. Цѣна 1 левъ.

Цѣль въ естество-то и *нѣколко теории.* Събралъ и наредилъ А. С. Цановъ. Цѣна 3 лева, стр. 326.

Мантегацца. Искусство за да се живѣе дълго. Прѣв. отъ руски А. А. Цѣна 55 ст., стр. 70. (За продань у Касѫрова, София).

Т. Влайковъ. Нѣколко мисли за народния учитель, като учитель и на общество-то. Стр. 50, цѣна 50.

Ф. Романи. Люкреция Борджа. Романтическа опера отъ Доницети. Отъ чехско либрето прѣв. Владиславъ Шакъ. Стр. 50, Ц. 1 л.

„Дѣятель" научно-книжовенъ и обществнно-политически вѣстникъ. Излиза три пѫти прѣзъ мѣсеца на 5, 15 и 25 число. Редакторъ и издатель Г. А. Кѫрджиевъ въ София. Ц. за год. 10 л. за 6 м. 5,50 ст. за три м. 3 л.—Излѣзли сѫ 4 броя за юлий и августъ.

Н. В. Гоголь Ревизоръ, комедия въ 5 дѣйствия. Прѣв. И. Ивановъ. Стр. 206 Ц. 80 ст.

С. Ж. Дацовъ. Кратки бѣлѣжки и свѣдения върху земско-то чешко изложение въ Прага. Стр. 14.

„Учителски другарь," научно-въспитателенъ вѣстникъ. Брой I. Излиза два пѫти въ мѣсеца, на 1 и 15 число. Редакторъ Ч. Поповъ въ Русе. Излѣзълъ е I брой Цѣна за година 4 лева.

Г. Цукевъ. Рѫководство по особена-та часть на наказателни-тѣ закони, книга I. Стр. 64. Годишна цѣна (12 кн.) 10 лева.

В. Я. Шулгинъ. Курсъ на срѣдневѣковна-та история. Прѣв. отъ 8-то изд. Г. Пенковъ. Стр. 288, ц. 3 л, (За продань у прѣв. въ Казанлѫкъ и С. Гулабчевъ въ Русе).

Т. Н. Шишковъ. Отборъ стихотвор. I стрѫкъ, стр. 64, ц 60 ст.

Т. Н. Шишковъ. Съврѣменни мисли и расправии. Другий стрѫкъ отъ „Сама Китка". Стр. 60—120. Ц. 60 ст.

И. Ивановъ. Българ. читанка за I классъ. Стр. 160. Ц. 1 л. 40 ст.

Т. Г. Влайковъ. Читанка за IV отд. и книжка за прочитъ. Стр. 150, ц. 1 л. 30 ст. (складъ въ печатн. на либерал. клубъ въ София).

Д. П. Игнатовъ и К. Г. Петровъ. Букваръ за I отделение, по Л. Модецъ. Стр. 48, цѣна 50 ст.

КОРЕСПОНДЕНЦИЯ.

Въ кн. XI на „Денница" стр. 491 г. Вазовъ се занимава съ филология и освѣщава единъ недобъръ принципъ, а именно принципа, че всичко, сир. всяка дума, що излиза изъ уста-та на простия народъ, трѣбва да се употрѣбя и въ литература-та; слѣдователно, трѣбва да пишемъ: *гучна* ливада, *поздна* вечерь, тъмна *замка* и пр., за-

щото простий народъ така говори. Г-нъ Вазовъ не мисли ли, че ще отидемъ много далече, ако се държимъ о тоя принципъ; че отъ една страна ще имаме по 20—30 различни думи за едно и сѫщо нѣщо, а отъ друга—еднакви думи съ много различни значения?! — Народни говори има много, но литературенъ езикъ трѣбва да има само единъ, и тоя единъ езикъ за едно нѣщо трѣбва да задържи по едно име, а за различни нѣща трѣбва да се стреми да си набави различни думи. Слѣдователно, отъ 26-тѣ или пò-вече названия за „охлювъ,“ литературний езикъ трѣбва да задържи само едно, а софийшко-то „хокамъ“ не трѣбва да се употрѣбява вмѣсто „викамъ“, а да си остане въ смисълъ на „гълчѫ“ и пр. — Въ заключение: не всички думи, що се употрѣбятъ по четире-тѣ крайща на България, трѣбва да влѣзѫтъ въ склада на литературния ни езикъ.

И. П. П.

Въ единъ брой на в. „Новини“ г. Л., като рецензира първа-та книжка на „Критика.“ казва, че у единъ народъ прѣди да се яви понѣ единъ Пушкинъ, критика-та е излишна. Това не е до тамъ право. Отъ история-та на литература-та се вижда, че нѣкои гениялни писатели сѫ прѣдшествували критика-та, а нѣкои сѫ вървѣли слѣдъ критика-та. Есхилъ, Софоклъ и Еврипидъ сѫ прѣдшедствували всяка критика, а Гете и Шиллеръ, напримѣръ, сѫ вървѣли слѣдъ критика-та. Пò-нататъкъ история-та на литература-та ни дава да разберемъ, че критика-та е необходимо да прѣдшедствува тамъ, дѣто се подражава на чужди образци, защото подражание-то е единъ видъ продължение на сѫществуѭще-то. У насъ всичко е подражание, затова и критика-та, ако не прѣди талантливи литературни произведения, трѣбва да се появи заедно съ такива произведения. И. П. П.

Отговори на редакция-та.

Г-ну Г., въ *Варна*. Знаемъ, че за Васъ „нѣма да бѫде излишно“, ако Ви съобщимъ, но Вие трѣбва да не знаете, че за насъ е съвсѣмъ излишно.

Г-ну С., въ *Пловдивъ*. И ние се надѣвахме да намѣримъ *„два вида стихове: въ проза и въ поезия,“* но само въ проза намѣрихме; поезия-та ѭ нѣмаше никаква.

Г-ну П., въ *Варна*. За жалость; обажда ни се, че било зето рѣшение да се не печата, а да се прѣдстави само въ М-во-то. Но ето Ви още нѣкои позорни факти: учитель, който зима по 5 — 10 нап. за да „прѣкарва“ ученици, пò-вече еврейчета. въ I кл.; директори, които само храна-та не зиматъ отъ училище-то (други началници на заведения безъ съмнение освѣнь слуги, дърва, зеленчукъ и пр. си докарватъ и храна-та отъ тамъ); учитель, който казва: „менъ ми даватъ пари да Ви учѫ, азъ друго не знамъ“; учители които не знаѭтъ български и колкото прѣводача на *Плутарха, Н К. Лица;* ученици, позоръ на име-то, които правѭтъ заговоръ да биѭтъ учители и др., които перо-то се отказва да пише.

Нови учебници,

ИЗДАДЕНИ ОТЪ КНИЖАРНИЦА-ТА НА Д. В. МАНЧОВЪ ВЪ ПЛОВДИВЪ

ЗА 1891/92 УЧЕБНА ГОДИНА.

1. **Методика на Аритметика-та.** Съ сборникъ за аритметически упражнения на ученици съ учителя. Ржководство за начални учителе и учителки, за учителски институти и семинарии и за педагогически класове на дѣвически гимназии. Съставилъ *С. В. Житковъ,* прѣдаватель у Новгородската учителска семинария. Прѣведе *Ив. Ат. Драгневъ.* Цѣна 2 лева и 50 ст.

2. **Сборникъ за самоупражнение по смѣтанье за отдѣления-та.** Съст. *С, В. Житковъ:*

Първа книжка. Дѣйствия съ числа отъ първа десетица. Прѣв. *Д. Веселиновъ.* Ц. 20 ст.

Втора книжка. Дѣйствие съ числа отъ първа стотица. Прѣв. *Д. Весслиновъ.* Ц. 30 ст.

Третя книжка. За дѣца отъ III-те отдѣление. По Житкова състави *Ив. Ат. Драгневъ.* Ц. 40 ст.

Четвърта книжка. За дѣца отъ IV-то отдѣление. По Житкова състави *Ив. Ат. Драгневъ.* Ц. 50 ст.

3. **Граматически упражнения.** Курсъ за третя и четвърта учебна година. Приложение на книга „Бащинъ Езикъ.“ Написа *Д. В. Манчовъ* по прието-то правописание и по програма-та отъ Министерство-то на Просвѣщение-то. Ц. 60 ст.

4. **Учебникъ География,** съставилъ *А. Я. Гердъ.* **I. Общъ прѣгледъ на земно-то кльбо.** Съ изображения. Прѣв. *Сл. Кесяковъ.* Ц. 1 л.

5. **Учебникъ География,** съставилъ *А. Я. Гердъ.* **II. Азия, Полинезия, Австралия, Африка** и **Америка.** Прѣв. *И. Груевъ* и *Д. Душановъ.* Ц. 1 л. и 50 ст.

6. **Учебникъ География,** съставилъ *А. Я. Гердъ.* **III. Европа.** Прѣв. *Ст. Заимовъ.* Ц. 1 л. и 30 ст.

7. **Учебникъ География,** съст. *Ив. Хойчъ.* **Европа.** Прѣв. отъ хърватски съ измѣнение и допълнение за трикласни-тѣ народни училища *Ив. Т. Бръкаловъ,* учитель въ Педагогическо-то Казанлъшко училище. Ц. 1 л. и 50 ст.

8. **Българска церковна история.** Съчини *Ст. К. Стефановъ,* учитель на Божи законъ у свещеническо-то ексархийско Духовно училище въ Одринъ. Одобрена отъ Духовна-та цензура при Света-та Българска Ексархия за учебникъ въ държавни-тѣ и частни-тѣ гимназии и въ Духовни-тѣ училища Ц. 1 л. и 20 ст.

9. **Стилистика.** За IV класъ на държавни-тѣ и общински училища. Състави *Н. Станевъ.* Ц. 1 л.

Прѣработени учебници:

10. **Малка Христоматия.** Читанка за първи класъ на гимназии-тѣ и трикласни-тѣ общински училища. Стъкми *Д. В. Манчовъ.* Второ издание, поправено и обърнжто споредъ приeто-то правописание. Ц. 1 л.

11. **Бащинъ езикъ.** I, II, III и IV година. И четире-тѣ читанки поправени и обърнжти споредъ приeто-то правописание. Цѣна на I чит. 40 ст., на II — 1 л., на III — 1 л. и 20 ст., а на IV 1 л. и 50 ст.

12. **Кратка Всеобща и Словѣнска История.** Долний курсъ. Изложена по-вечето въ епизодически и биографически черти. Съст. *Д. Иловайски.* Прѣв. *Д. В. Манчовъ,*

съ допълнение Словѣнска-та история. Въ двѣ отдѣлни книги. Ц. на 1-та книга 1 л., а на 2-та 1 л. и 50 ст.

Бѣлѣж. Споредъ нова-та програма отъ Министерство-то на Просвѣщението, краткий курсъ отъ Всеобща-та история трѣбва да се изучи въ първи-тѣ два класа. На това основание е отпечатано това издание въ двѣ отдѣлни книги: една за първи класъ и друга за втори класъ. Освѣнь това, споредъ програмата, е допълнена и история-та на народи-тѣ отъ стара Азия. При това притурена е на късо и словѣнска-та история. Прѣработенъ е и систематическій прѣгледъ на най-нова-та история.

13. **Кратъкъ учебникъ Българска История.** За трети класъ. (Допълнение на Всеоб. истор. отъ *Д. Иловайски).* Седмо издан., скратено, споредъ потрѣба-та. Ц. 1 л.

14. **Аритметика.** За I-и класъ на гимназии-тѣ и трикласни-тѣ общински училища. Съст. *Н. В. Бугаевъ.* Прѣведе *Т. Странски.* Второ издание, поправено и докарано да отговаря на нова-та програма. Ц. 1 л. и 30 ст.

Прѣпечатани учебници:

15. **Божий законъ** или **начално наставление въ православна-та християнска вѣра.** Книжка за III отдѣление. Прѣведе и нареди *Д. В. Манчовъ.* Ц. 30 ст.

Одобренъ отъ Духовна-та цензура при Свѣта-та Българска Ексархия за учебникъ въ III отдѣление.

16. **Божий законъ** или **начално наставление въ православна-та християнска вѣра.** Книжка за IV отдѣление. Прѣведе и нареди *Д. В. Манчовъ.* Ц. 30 ст.

Одобренъ отъ Духовна-та цензура при Свѣта-та Българска Ексархия за учебникъ въ IV отдѣление.

17. **Церковно-словѣнска читанка.** Книжка за III отдѣление. Извади отъ Библия-та и Евангелие-то *Д. В. Манчовъ.* Приложение на III год. отъ „Бащинъ Езикъ“ Ц. 20 ст.

Одобрена отъ Духовна-та цензура при Свѣта-та Българска Ексархия за учебникъ въ III отдѣление.

18. **Церковно-словѣнска читанка.** Книжка за IV отдѣление. Извади отъ Библия-та и Евангелие-то *Д. В. Манчовъ.* Приложение на IV год. отъ „Бащинъ Езикъ.“ Ц. 20 ст.

Одобрена отъ Духовна-та цензура при Свѣта-та Българска Ексархия за учебникъ въ IV отдѣление.

19. **Свещена История на Ветхия Завѣтъ.** Сфст. по учебници-тѣ на Рудакова, Попова и Соколова *Дяконъ Антимъ Кжнчовъ.* Ц. 1 л.

Одобрена отъ Дирекция-та на Народно-то Просвѣщение за учебникъ въ I класъ на долне и срѣдне училище. Така сжщо одобрена тая година и отъ Духовна-та цензура при Света-та Българска Ексархия за учебникъ въ духовни-тѣ училища, въ гимназии-тѣ и въ трикласни-тѣ общински училища.

20. **Свещена История на Новия Завѣтъ.** Съставп по учебници-тѣ на Рудакова, Попова и Соколова *Дяконъ Антимъ Кжнчовъ.* Ц. 1 л.

Одобрена отъ Дирекция-та на Народно-то Просвѣщение за учебникъ въ II класъ на долне и срѣдне училище. Така сжщо одобрена тая година и отъ духовна-та цензура при Света-та Българска Ексархия за учебникъ въ духовни-тѣ училища, въ гимназии-тѣ и въ трикласни-тѣ общински училища.

21. **Малка Христоматия** или сборникъ отъ разни творения. За II и III класъ на гимназии-тѣ и трикласни-тѣ общински училища. Въ два дѣла: *проза* и *поезия.* 2-ро изд. Цѣна $2\frac{2}{1}$ лева.

Готови учебници:

22. **Учебникъ Всеобща История.** Горний курсъ. Състав. *Д. Иловайски.* Прѣведе *Д. В. Манчовъ,* съ прибавление Русска-та История. Въ три отдѣлни части. Цѣна на първа-та часть 4 л., а на втора-та и третя-та по 3 л.

23. **Учебникъ Българска История.** Ср. к. (Допълнение на Всеобща-та История отъ Д. Иловайски). Състав. *Д. В. Манчовъ.* Седмо издание, прѣработено и допълнено отъ исторически-тѣ съчинения на Гилфердинга, Иречка и други. Цѣна 2 л.

24. **Аритметика** за дробни числа. Учебникъ за II и III класъ на гимназии-тѣ и трикласни-тѣ общински училища. Съст. *Н. Бугаевъ.* Прѣведе *Т. Странски.* Ц. 1 л. и 50 ст.

25. **Ржководство** за какъ да се прѣдава по книга „Бащинъ Езикъ“ 4-то изд., допълнено. Ц. 1 левъ.

26. **Ржководство** за какъ да се прѣдава нагледно естествознание-то по книга „Бащинъ Езикъ“ третя година. 1-во *Ц. 1 левъ.*

27. **Стихотворения** за малки дѣца. Притурка на „Бащинъ Езикъ.“ Написа *Ив. Вазовъ.* 5-то изд. Ц. 20 ст.

28. **Българска граматика съ сборникъ.** За първи класъ 4-то изд. Ц. 1 л.

29. **Дѣтински свѣтъ и Сборникъ.** Читанка за ученье въ IV отдѣление. (За дѣца отъ 11 до 12 год.). 6-то изд. Ц. 1 л. и 50 ст.

30. **Дѣтински свѣтъ и Сборникъ.** Читанка за ученье въ I-и класъ. (За дѣца отъ 12 до 13 год.). 3-то изд. Ц. 1 л.

31. **Българска Христоматия.** Сборникъ отъ избрани образци по всички-тѣ родове съчинения, съ приложение кратки жизнеописания на най-знаменити-тѣ списателе. За-въ класове-тѣ на градски-тѣ училища и на реални-тѣ гимназии. Съст. отъ *И. Вазова* и *К. Величкова.* Часть I. Проза. Изд. 1-во — 3 л.

32. **Българска Христоматия.** Сборникъ отъ избрани образци по всички-тѣ родове съчинения, съ приложение кратки жизнеописания на най-знаменити-тѣ списателе. За-въ класове-тѣ на градски-тѣ училища и на реални-тѣ гимназии. Съст. отъ *И. Вазова* и *К. Величкова.* Часть II. Поезия. Изд. 1-во. — Цѣна 3 лева.

33. **Изъ часослова** первоначалное упражнение въ чтенія священихъ книгъ въ употрѣбленію въ Болгарскихъ училищахъ. Ц. 60 ст.

34. **Аритметика** по начина на Грубе. Методическо ръководство за начални учителе. Съставилъ *И. Паулсонъ.* 2-ро изд. Ц. 3 лева.

35. **Аритметически Задатки.** (По Грубе). За отдѣления-та.

Първа книжка. За цѣли числа отъ 1 до 20 Ц. 30 ст.
Втора книжка. За цѣли числа отъ 20 до 100. Ц. 30 ст.
Третя книжка. За цѣли числа отъ 100 до 1000: *а)* всестранно разглеждванье просто-то число; *б)* всестранно разглеждванье именовано-то число. Ц. 30 ст.

36. **Аритметика** за цѣли числа. Учебникъ за I класъ на гимназии-тѣ и трикласни-тѣ общински училища. Съставилъ *Н. В. Бугаевъ*. Прѣведе *Т. Странски*. Ц. 1 л. и 30 ст.

37. **Аритметика** за дробни числа. Учебникъ за II и III класове на гимназии-тѣ и на трикласни-тѣ общински училища. Съставилъ *Н. В. Бугаевъ*. Прѣведе *Т. Странски*. Цѣна 1 левъ и 50 ст.

38. **Аритметика.** Ржководство за систематический курсъ на теоритическа аритметика на цѣли числа и на елементарния курсъ на дробни числа. Съставена отъ *А. Н. Канаева* Ц. 2 л.

39. **Аритметика.** Учебникъ за срѣдни училища. Състави *В. Воленсъ*. Отъ 10-то русско издание прѣведе *М. П. Матеевъ*. Ц. 2 лева.

40. **Сборникъ отъ граматически задатки.** *Часть 1-ва*. Цѣли числа. Отъ *Ив. Хр. Филчова*. Ц. 1 левъ.

41. **Учебникъ география,** отъ *К. Смирнова* въ 3 части:

I часть: **Общи познания отъ математическа, физическа и политическа География.** (Курсъ за нисши учебни заведения). 4-то изд. Ц. 50 ст.

II часть: **Азия, Африка, Америка и Австралия,** въ физическо, етнографическо и политическо отношение. (Гимназически курсъ). Второ издание. — Ц. 1 левъ.

III часть: **Европа.** Въ физическо, етнографическо и политическо отношение. (Гимназически курсъ). Второ изд. — Цѣна 1 левъ.

42. **Начална химия,** за народни-тѣ училища и убоще за всички, които подкачатъ да учжтъ химия. Съст. *В. Атанасовъ*. Приложена на стопанство-то, хждожества-та и промишленность-та. Ц. 1 л. и 50 ст.

43. **Минералогия**. За III-и класъ на държавни-тѣ и общински-тѣ срѣдни училища. Отъ *Ив. Маврова* и *В. Богданова,* учителе у Сливенска-та Държавна Гимназия. Цѣна 1 л. и 50 ст.

Методическо и практическо ръководство. За начални учителе, съ изложение начина какъ да се прѣдава по букваря отъ „Бащинъ езикъ“ на Д. В. Манчова. Написа отъ практика *Р. Божановъ*. 1-во издание. Ц. 50 ст.

Други учебни книги, и за прочитъ.

44. **География и История**. Книжка за ученье въ III и IV отдѣление. Одобрена отъ Дирекция-та на Народно-то Просвѣщение за учебникъ на начални-тѣ училища 2-ро изд. Ц. 1 левъ.

45. **Поля и Гори**. Нова сбирка стихотворения отъ *Ив. Вазова*. Ц. 2 лева.

46. **Школска педагогия**. За учителе-тѣ на народни-тѣ училища. Отъ *И. А. Ковачева*. Часть I. Обща методика Ц. 2 л.

47. **За първоначално-то образование въ Швейцария** отъ *А. Михаилова*. Прѣв. *М. П. Матеевъ*. Ц. 1 левъ.

48. **Нѣколко думи** за сегашни-тѣ български букваре. Отъ *Д. Н. Матювски*. Ц. 30 ст.

49. **Учение** за физическо-то въспитание на дѣца-та. Отъ *Д-ра Ив. Драгомирова*. Ц. 3 лева.

50. **Български-тѣ ужаси** и Источний въпросъ. Отъ *Гладстона*. Прѣведе *Д. П. Минковъ*. Ц. 50 ст.

51. **Загорка**. Поема изъ живота на Българе-тѣ въ западния край на България. Отъ *Ив. Вазова*. Ц. 60 ст.

52. **Сливница**. Стихотворения по война-та ни съ Сърби-тѣ прѣзъ 1885. Отъ *Ив. Вазова*. Второ изд. Ц. 50 ст.

53. **Митрофанъ**. Повѣсть отъ *Ив. Вазова*. Второ издание. Ц. 60 ст.

54. **Руска.** Драма въ четире дѣйствия. Отъ *Ив. Вазовъ.* 2-ро изд. Ц. 50 ст.

55. **Отечество.** Драма въ V дѣйствия. Отъ *К. Величкова.* Ц. 1 л. и 50 ст.

56. **Михалаки чорбаджи.** Комедия въ двѣ дѣйствия отъ *Ив. Вазова.* Ц. 60 ст.

57. **Соколъ.** Сборникъ отъ разни списания за прочитанье. (За учебни-тѣ заведения). Съст. *Л. Каравеловъ.* Книжка I. Цѣна 2 левъ.

58. **Сбирка** отъ разни полезни знания. Книжка I. Ц. 1 л.

59. **Вѣлѣжки** върху български-тѣ работи отъ Батски Маркизъ. Прѣведе *Тодоръ К. Шипковъ.* Ц. 1 л.

60. **Агапия.** Исторически епизодъ изъ епоха-та на Български-тѣ въстания. Прѣведе *С. Ц.* 1 левъ.

61. **Жертви** на прѣдрасѫдъка. Романъ отъ *А. Ц. Горанова.* Ц. 3 лева.

62. **Тълкование** на отомански граждански законъ. Събра и прѣведе отъ турски *М. Поповъ.* Книжка I. Ц. 1 л.

63. **Женевска Конвенция.** Съ кратки обяснения за русска-та войска, какъ да се отнасятъ ранени-тѣ, съ санитарни-тѣ лица, съ санитарни-тѣ учреждения на неприятелски-тѣ войски. Прѣведе за Български-тѣ войници *Рада. П. Кирковичъ.* Ц. 20 ст.

64. **Свѣдѣния,** които всякой войникъ е длъженъ да знае. Прѣвелъ отъ руски *В. Василевъ.* 2-ро изд. Ц. 60 ст.

65. **Гледанье** коне-тѣ въ конница-та и въ артилерия та. Прѣведе отъ русски *В. Василевъ.* Ц. 20 ст.

66. **Пѣснопойка.** Нареди *Горанъ Войводовъ.* Ц. 50 ст.

Други-тѣ разни книги, които се намиратъ у книжарница-та, сѫ изложени въ другъ пъленъ расписъ.

Пловдивъ, августъ 1861 г.

ГОДИНА I. ОКТОМРИЙ 1891. КНИЖКА IX и X.

КРИТИКА

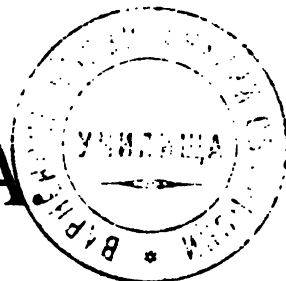

ФИЛОСОФИЯ НА ИСКУССТВО-ТО.

Отъ И. Тена.

Прѣв. отъ французски А. В-ровъ.

Да видимъ какъ се издига новото издание. Въ противоположность на старитѣ религии, които бѣхѫ мѣстни и принадлежехѫ все на касти или на фамилии, християнството е всемирна религия, която се обръща къмъ тълпата и зове къмъ спасение всички хора. Затова новото издание трѣбва да бѫде обширно и да може да събере всичкото население на единъ окрѫгъ или градъ: жени, дѣца и слуги, занаятчии и бѣдни сѫщо тъй, както и благородни и велможи. Малката *целла,* която съдържаше статуята на грьцкото божество, портикътъ, прѣдъ който се растилаше процессията на свободнитѣ граждани, бѣше вече тѣсно за тая тълпа. Тя има нужда отъ огромно пространство, отъ широки удвоени геллереи, накръстъ прѣсичани отъ други, бескрайни сводове, колоссални стълпове; и ония поколения отъ работници, които на тълпи идѫтъ въ продължение на вѣкове да работѭтъ тука заради спасението на душитѣ си, ще издигнѭтъ цѣли планини, прѣди да свършѭтъ паметника.

Хората, които стѫпватъ тука, иматъ опечалени души и ония идеи, които тѣ идѫтъ да търсѭтъ вѫтрѣ, сѫ печални; тѣ мислѭтъ само за тоя омразенъ животъ, тъй измѫченъ и тласнѭтъ на край пропастьта, за ада и неговитѣ безмѣрни и непрѣкѫсвани мѫки, за страданията на Христа, който въ агония умира на кръста, за светитѣ мѫченици, истезявани отъ

гонителитѣ. Подъ тия религиозни внушения и подъ тежестьта на тѣхнитѣ собствени страхове, тѣ злѣ сж хармонирали съ веселието и простата хубость на деня; тѣ не оставяхж ясната и здрава свѣтлина да проникне вжтрѣ. Вжтрѣшностьта на зданието остава потънжла въ единъ студенъ полумракъ: свѣтлината прониква вжтрѣ прѣчупена отъ боядисанитѣ като кървавъ турпуръ, прозорци съ блѣсъка на аметисти и топази, при таинственото сияние на скжпоцѣнни камъни съ странни освѣтления, които като да проникватъ изъ рая.

Деликатнитѣ и раздразнени фантазии като тая, никакъ не се задоволяватъ съ обикновени форми. Прѣди всичко, и формата сама по себе не имъ вдъхва интересъ; тя трѣбва да бжде символическа и да означава нѣщо свещено: черквата, съ своитѣ кръстосани входове, прѣдставява кръста, на който е умрѣлъ Христосъ; трендафилитѣ на прозорцитѣ съ тѣхнитѣ диямантени листа — вѣчния трендафилъ, чиито листа сж спаснитѣ души. Размѣритѣ на всичкитѣ части отговарятъ на свещенитѣ числа. Отъ друга страна формитѣ, по своето богатство, страность, смѣлость, истънченость и огромность хармониратъ съ ексцентричностьта и любопитсвото на болнавата фантазия. За такива души сж потрѣбни живи впечатления, обилни, промѣнливи, екстремни и чудати. Тѣ отхвъргатъ колонната, хоризонталната прѣчка и джгата — съ една дума силната подложка, уравновѣсенитѣ пропорции и красивата голота на старата архитектура. Тѣ никакъ не симпатизиратъ на тия ягки сжщества, които, на гледъ поне, безъ мжка се раждатъ и безъ усилия траятъ, които получаватъ красотата заедно съ живота, и първобитното прѣвъсходство на които не се нуждае ни отъ добавки, ни отъ украшения.

Тѣ избиратъ за основна форма не простата окржглость на арката, ни простия квадратъ, образуванъ отъ колонната и архитрава, а сложното съединение на двѣ една отъ друга прѣсѣчени джги — острата джга или стрѣлката. Тѣ се стремятъ къмъ гигантското, покриватъ 1/4 миля съ своитѣ каменни грамади, трупатъ колони въ чудовищни стълбове, издигатъ галлереитѣ на въздуха, възнасятъ сводоветѣ дори до небето и качватъ камбанария надъ камбанария дори до облацитѣ. Тѣ прѣувеличватъ нѣжностьта на формитѣ, заобикалятъ сводоветѣ на вратитѣ съ грамади отъ фигурки и т. н.

Като да искатъ въ едно и сжщо врѣме да достигнятъ *бескрайно* малкото и бескрайно великото, да поразятъ умоветѣ

отъ двѣ страни изъ единъ пѫть — съ огромностьта на массата и удивителното обилие на дреболиитѣ. Вижда се, че сѫ си поставили за цѣль да направѭтъ едно извънредно впечатление, — да изумѭтъ и ослѣпѭтъ зрителя.

Затова пъкъ тая архитектура, колкото се развива, става пò-вече парадоксална. Въ XIV и XV ст., въ епохата на готическия, блѣсъкъ въ *Щтрасбургъ, Миланъ* и *Нюрнбергъ* черквитѣ като че се отказватъ отъ трайностьта, за да се прѣдадѫтъ напълно само на украшенията. Вий виждате ту безбройно камбанарии, натрупани една възъ друга и една до друга, ту всичката вънкашность окичена съ тантели, издѣлани отъ дърво. Външнитѣ стѣни сѫ почти цѣли заети отъ прозорци; подпоркитѣ липсуватъ; безъ контрфорситѣ, съ които сѫ подпрѣни стѣнитѣ, зданието би паднѫло; то се рони постоянно и колонии отъ каменодѣлци, заселени въ подножието му, постоянно ремонтиратъ неговото постоянно съсипванье. Тая каменна бродерия, която се издига все пò-тънка и прозрачна до върха на кулата, не може сама да се държи и затова е трѣбвало да се постави на солидна желѣзна подпорка, а тъй като желѣзото ръждясва, то се иска рѫката на работника, за да се поддържи нетрайностьта на това иллюзорно великолѣпие. Украсяваньето на вѫтрѣшностьта е обаче тъй сложно, щото черковата не е вече монументъ, а драгоцѣность, излѣзла отъ рѫката на ювелира. Тя е пъстро украсенъ долапъ съ реликвии, праздниченъ накитъ, приготвенъ съ такава грижливость, съ каквато се приготвя накитътъ на една невѣста или царица. Но туй е накитътъ на една нервна и раздразнителна жена, подобенъ на чудатитѣ костюми на онзи вѣкъ, чиято чувствителна, но болнава поезия чрѣзъ своитѣ ексцесси показва страннитѣ чувства, тъмнитѣ полети и бурнитѣ, но безсилни борби и ламтения, както е било въ една епоха на монаси и рицари.

Тая архитектура, която трая четири вѣка, не се ограничи само съ една область или само съ единъ родъ здания; тя покри цѣла Европа отъ Шотландия до Сицилия; тя създаде всичкитѣ граждански и религиозни, частни и обществени здания; тя удари своя печатъ не само на черкви и катедрали, а и на крѣпости и палати, одежди и кѫщя граждански, на мобилитѣ и накититѣ на хората. Съ своята универсалность тя изражава и доказва голѣмата нравствена криза, въ едно и сѫщо врѣме болнава и възвишена, която прѣзъ врѣмето на срѣднитѣ вѣкове е екзалтирала и съсипвала човѣшкия духъ.

VII.

1. Французската цивилизация въ XVII вѣкъ и класическата трагедия.

2. Образование на правилни монархии. — Феодалнитѣ барони ставатъ придворни. — Придворний слуга се почита. — Центърътъ на придворния животъ се намира въ Франция при Лудовика XIV.

3. Образцова личность е придворний велможа. — Неговий характеръ. — Гордость, храбрость, прѣданность. — Вѣжливость, свѣтски обичаи, сръчность.

4. Съгласие между господствующия характеръ и вкусъ. — Всеобщо лаетенье къмъ правилность и благородство. — Рисувателни искусства. — Трагедията. — Похубавяванье на грубата истина. — Правилность на композицията. — Краснорѣчие на слога. — Всички лица сѫ придворни.—Аристократически чувства и уважение на благоприличието.—Прѣсажданьето на французската трагедия въ цѣла Европа.

Човѣшкитѣ учрѣждения, както и живитѣ тѣла, се раждатъ и умиратъ отъ тѣхната собствена сила, и тѣхното здравье исчезва или тѣхното цѣренье сполучва само чрѣзъ дѣйствието на тѣхната природа и положение. Между тия феодални господари, които управлявахѫ и експлоатирахѫ хората въ срѣднитѣ вѣкове, се намираше въ всѣка страна единъ пò-силенъ, пò-добрѣ поставенъ, пò-голѣмъ политикъ отъ другитѣ — и ставаше защитникъ на обществения миръ. Поддържанъ отъ едно всеобщо съчувствие, той ослабява, съединява, покорява или подчинява постъпенно всичкитѣ други, устроява една правилна и послушна администрация, и подъ името царь, става господарь на народа.—Къмъ XV в. баронитѣ, нѣкого нему равни сѫ вече негови офицери; къмъ XVII в. тѣ му сѫ едни прости придворни.

Прѣтеглете хубаво тежестьта на тая дума. Единъ придворенъ е човѣкъ, който има една домашна длъжность въ палата, който е пръвъ конярь или камерхеръ, който за тая титла зема пари и говори на господаря съ най-почтително уважение, съ всичкитѣ прилични на длъжностьта му нископоклонства. Но той не е простъ слуга, както въ источнитѣ монархии. Прадѣдътъ на неговия прадѣдъ е билъ равенъ другарь, *перъ* на царя, затова той самъ е привилегированъ — благороденъ, дворянинъ. Той не служи само за пари на царя, а счита за честь да му бѫде прѣданъ. Царетѣ отъ своя страна никога не забравятъ да се отнасятъ къмъ него съ уважение. Луковикъ XIV хвърга бастуна си изъ прозореца, за да не се прѣлъсти да удари съ него виновния *Лозенъ*. Придворний се почита отъ господаритѣ

си и се третира като свой човѣкъ; той живѣе съ тѣхъ фамилиярно, танцува на тѣхнитѣ балове, обѣдва съ тѣхъ, ходи съ тѣхна каруца, сѣда на тѣхнитѣ кресла и зема участие въ тѣхнитѣ салони. Възъ тая основа виждате придворния животъ най-напрѣдъ въ Италия и Испания, сетнѣ Франция, пò-сетнѣ Англия, Германия и цѣла сѣверна Европа. Франция му е центърътъ нейния Лудовикъ XIV му дава всичкия блѣсъкъ.

Да видимъ какъ влияе това ново съсгояние на нѣщата върху характеритѣ и духоветѣ. Салонътъ на царя е първъ въ страната; той събира най-избраното общество: при това най-уважаваното лице, съвършения човѣкъ, когото всички вематъ за образецъ, е допустнжтий въ царския дворъ благородникъ. Той е голѣмъ велможа, има великодушни чувства. Той вѣрва, че произлиза отъ едно висшо поколение. Той е пò-чувствителенъ отъ всички въ въпроса за честьта и рискува безъ замислюване живота си за най-малко оскърбление; при Лудовика XIII наброяватъ до 4000 дворяни, убити на дуелъ. Въ очитѣ на единъ дворянинъ прѣзрението на опасностьта е първий дългъ на една благородна душа. Този елегантенъ, този свѣтски господинъ, тъй заетъ съ връскитѣ на чорапитѣ си и съ перюката си, съ радость отива по блатиститѣ поля на Фландрия въ военния лагеръ и стои десеть часа наредъ неподвижно подъ куршумитѣ. Когато моршалъ *Люксембургъ* извѣстява, че отива на бой, Версаль се изпразнува и всичкитѣ галантони тичатъ на оржжие като на балъ. Най-сетнѣ, и като по една останка отъ стария феодаленъ духъ, наший велможа гледа монарха като свой естественъ и законенъ господарь; той знае, че има къмъ него онзи дългъ, който нѣкога е ималъ васалътъ къмъ своя господарь. Въ нужда той ще му даде имота, кръвьта и живота си. При Лудовика XVI дворянитѣ охотно ставахж доброволци и мнозина отъ тѣхъ си дадохж живота на 10 Августъ.

Но отъ друга страна тѣ сж придворни, сир. свѣтски хора и като такива — съвършенно вѣжливи. Самий царь имъ дава примѣръ. Лудовичъ XIV си сваляше шапката и прѣдъ своята стайна слугиня, и *мемоаритѣ* на *Сенъ-Симона* говоржтъ за единъ херцогъ, който понеже всички поздравявалъ, можалъ да минува версалскитѣ дворове само съ шапка въ ржката. По сжщата причина наший придворенъ е опитенъ въ законитѣ за приличието, наученъ да намира думи и въ трудни минути, диплотатъ, господарь на себе си и масторъ въ искусството да

гали и да притуля истината, да не омръзва никога и всѣкога да харесва. — Всички тия таланти и чувства сѫ произведение на аристократическия духъ, истъниченъ отъ свѣтскитѣ обичаи; тѣ сѫ достигнѫли съвършенство въ тоя дворъ и тоя вѣкъ, и когато ние днесь поискаме да се порадваме на тия растения съ толкова прѣкрасна миризма и забравена, изгубена днесь форма, ний трѣбва да оставимъ нашето грубо и смѣсено общество, което всичко приравнява, за да се подивимъ на тѣхъ въ момументалната градина, дѣто сѫ цъвтѣли.

Вий угаждате, че тъй създадени хора е трѣбвало да си избиратъ удоволствие споредъ характера. Въ сѫщность тѣхний вкусъ прилича на тѣхна-та личность; той е благороденъ защото сѫ и тѣ, и то не само по рождение, а и по чувство; той е правиленъ, защото тѣ сами сѫ въспитани да упражняватъ и да зачитатъ приличието. Тоя вкусъ управяваше въ XVII в. всичкитѣ художествени произведения: възвишената чистота и строгата живопись на *Пуссена* и *Лесюера,* пълния съ достоинство, искусственъ и прѣкаленъ архитектуренъ стилъ на *Мансара* и *Перо,* и царственитѣ градини на *Ленотра*. Вий би намѣрили този печатъ въ мобелитѣ, кустюмитѣ, декорациитѣ на жилищата, екипажитѣ — у *Уперела, Себастияна, Леклерка* и др. Версалъ съ своитѣ групи отъ прѣкрасни богове, симметрични аллеи, митологически водоскоци, искусствени басеини, подрѣзани, подострени и въ форма на архитектурни украшения изкривени дървета, — ето истинския връхъ на всичко това; здания и градини, всичко е нагласено за хора, заети съ своето достоинство и приличието. — Въ литературата обаче тоя печатъ е пò-виденъ; никога нито въ Европа, нито въ Франция не е отивало тъй далечъ писателското искусство. Вий знаете, че най-великитѣ французски писатели сѫ отъ тая епоха: *Басюе, Паскалъ, Лафонтенъ, Молиеръ, Корнейлъ, Расинъ, Ларошфуко, Мадамъ де Севинье, Буало, Лабриеръ, Бурдалу*. Не само великитѣ хора пишехѫ тогава хубаво, а всички; *Куриє* казва, че една тогавашна слугиня по е разбирала отъ писаньето, нежели една днешна академия. И наистина, добрий стилъ като да е билъ тогава изъ въздуха, хората го дишали безъ да мислѭтъ за него; разговорътъ, писмата сѫ го распръскали; дворътъ приучвалъ на него и тъй е влѣзълъ въ обичаитѣ на свѣтскитѣ хора. Човѣкъ, който търси благородство и правилность въ всички външни нѣща, постига цѣльта си въ онуй

външно нѣщо, което се нарича *писменъ и говоримъ стилъ*. Между толкова литературни родове единъ само, трагедията, се е развилъ до най-високо съвършенство, и въ този родъ, първия между всички, се намира най-бляскавий примѣръ за съгласието, което свързва въ едно хората и худож. произведения, нравитѣ и искусството.

Да забѣлѣжимъ най-напрѣдъ главнитѣ черти на трагедията: тѣ всички сѫ прѣсмѣтнѫти, за да харесатъ на велможитѣ и придворнитѣ. Поетътъ не забрава да смекчи истината, която сама по себе често е груба; той не изважда мѫченици на сцената, той отстранява жестокоститѣ, избѣгва буйства, биения, викове и прѣдсмъртни писъци — и всичко онова, което би оскърбило ухото на единъ зритель, привикнѫлъ на умѣреностьта и изяществото на салона. По сѫщата причина исключва и безредицата; той не се прѣдава на каприциитѣ на фантазията, като Шекспира; не допуска никакъ непрѣдвидени, рамантични случаи. Комбинира само сценитѣ, обяснява явяванията, градуира интереса, приготвя перипетиитѣ и сочи отъ рано и отъ далечъ развръската. Най-сетнѣ той всичкия диялогъ облича, като съ еднообразенъ, блѣскавъ лакъ, съ единъ крайно грижливъ стихъ, състоящъ отъ избрани думи и хармонични рими. Ако потърсимъ въ тогавашнитѣ гравюри театралнитѣ костюми, ще намѣримъ героитѣ и принцесситѣ въ гръцки по име, но французски по вкусъ и край одежди, въ каквито сѫ се обличали и царьетѣ, и дофинътъ и принцесситѣ въ придворнитѣ балове.

Забѣлѣжете при това, че всичкитѣ лица на трагедията сѫ: придворни, царе, царици, принцове и принцесси, посланици, министри, гвардейски капитани, пажове и довѣренници. Блискитѣ на принцоветѣ не сѫ, както въ гръцката трагедия, доилкитѣ и робитѣ, родени подъ една стрѣха съ господаря, а почетни дами, дворяни и др., които иматъ разни служби въ палата; то се вижда по тѣхната способность да говорѭтъ, и да ласкаѭтъ, по тѣхното въспитание и масторски обноски, по тѣхнитѣ монархически чувства, като подданници и вассали. Тѣхнитѣ господари, както сами тѣ, сѫ французски велможи отъ XVII ст., крайно горди и вѣжливи, героични у *Корнейла,* благородни у *Расина,* учтиви съ дамитѣ, прѣдадени на рода и на името си, способни да жъртвуватъ за достоинството си най-силнитѣ си интереси и най-скѫпитѣ си връзки, неспособни да си позволѭтъ ни една дума, ни единъ жестъ, противъ най-

строгото благоприличие. Ифигения у *Расина,* прѣдадена на жрѫцитѣ, не плаче за живота съ сълзитѣ на една дѣвица, както у *Еврипида;* тя се счита длъжна да се покорява безропотно на баща си и на царя си и да умрѣ, безъ да плаче, защото е принцесса. *Ахилъ,* който у *Хомера* тъпче тѣлото на умирающия *Хекторъ* и не се чувствува задоволенъ, а като единъ лъвъ или вълкъ би желалъ „да погълне кървавото месо на побѣдения,“ — у *Расина* става на единъ принцъ *де Конде,* блѣскавъ и плѣнителенъ, страстенъ къмъ честьта си, дамски поклоникъ, наистина буенъ и пламенъ, но съ живостьта на единъ младъ офицеръ, който и въ гнѣва си умѣе да живѣе и никога нѣма да бѫде като звѣрь. Всички тия лица говорятъ съ една съвършена вѣжливость и съвършено свѣтско искусство. Прочетете у *Расина* първия разговоръ между *Ореса* и *Пирра,* цѣлата роля на *Акомата* и *Улиса;* нийдѣ не се е видѣло по-вече тактъ и ораторска срѫчность, нийдѣ тъй духовити комплименти и ласки, тъй избрани пристѫпи, тъй бърза изобрѣтателность и вѣщо посочванье на умѣстни мотиви. Найстрастнитѣ или най-дивитѣ любовници — *Хипполитъ, Британникъ, Пирръ, Орестъ, Кситаресъ* — сѫ сѫщи рицари, които правятъ мадригали и реверанси. Колкото и да е буйна страстьта на *Хермиона, Андромаха, Роксана, Вереника,* но тѣ пазятъ тона на най-благородното общество. *Митридатъ, Федра, Аталия* издъхватъ и произнасятъ правилни периоди; единъ царь трѣбва да бѫде достолѣпенъ до край и да умре съ всичкитѣ церемонии. . . Този театръ би могълъ да се нарече живописно изображение на висшото общество. Той прѣдставява, както и горическата архитектура, една ограничена и съвършена фаза на човѣшкия духъ; ето защо и той станѫ, като нея, всеобщъ. Той биде прѣнесенъ или подражаванъ въ литературата, заедно съ вкуса и нравитѣ, въ всичкитѣ европейски дворове: въ Англия подиръ връщаньето на Стюартитѣ, въ Испания слѣдъ въцаряваньето на Бурбонитѣ, въ Италия и Германия, въ Руссия въ XVIII в. Можемъ каза, че въ този моментъ Франция е била възпитателка на Европа; тя е била изворъ на изяществото, удоволствията, прѣкрасния стилъ истънченитѣ понятия и живота; и когато единъ дивъ московецъ, тежъкъ англичанинъ, вързанъ и свитъ нѣмецъ, единъ сѣверенъ варваринъ или полуварваринъ оставяше своята ракия, чубука, *своя феодаленъ* ловчийски животъ, той дохождаше отъ нашитѣ

салони и отъ нашитѣ книги да се учи на искусството да поздравя, да се усмихва и разговаря.

VIII.

I. Съврѣменната цивилизация и музиката.

II. Французската революция. — Плебея получва най-подиръ гражданско ревенство. — Машинитѣ, добрата полиция, кроткитѣ нрави уголѣмяватъ благоденствието. — Порастванье на нуждитѣ и потрѣбноститѣ човѣшки. — Ослабванье на традицията. — Освобождението и труднитѣ лутания на духоветѣ.

III. Влиянието на това състояние върху духоветѣ. — Владѣюща личность е мечтателний и меланхоличний честолюбецъ.

IV. Влиянието на това състояние на духа върху художественното произведение. — Новитѣ литературни форми. — Лирическата и философска поезия. — Промѣни и подновявания въ рисувателнитѣ искусства. — Развитие на музиката.

V. Пораждането на музиката въ Германия и Италия. Процъвтяванието ѝ стои въ тѣсна свръзка съ великото възобновяванье на новитѣ идеи. — Защо тя е най-удобна да изрази модерното чувство? — Причини, извлѣчени отъ нейната способность за подражава викà. — Тя не прѣдставява никакви форми. — Всемирно распространение на музиката.

Това блѣскаво общество не трая много, и самото му развитие причини распадванието му. Управлението, станжло абсолютно, свърши съ тирания и немарливость; при туй царя даваше най-добритѣ длъжности на ония придворни велможи, които присжтствувахж въ палата му. Туй се показва несправедливо на буржуазията и народа, които, забогатѣли и просвѣтени, ставахж толкова пò могжщи, колкото пò-недоволни бѣхж. Тѣ произведохж французската революция и подиръ 10 размирни години учредихж единъ димократически и равноправенъ режимъ, въ който всичкитѣ длъжности бѣхж достжпни всѣкиму, но обикновено слѣдъ испити и споредъ прѣдварително наредени правила. Малко по малко войнитѣ на империята и заразата на примѣра, прѣнесохж този режимъ и вънъ отъ границитѣ на Франция, и днесь можемъ каза, че цѣла Европа се стреми къмъ сжщето — само съ нѣкои мѣстни и врѣменни разлики. Този новъ редъ на обществото, заедно съ изнамиранието на индустриялнитѣ машини и голѣмото смекчавание на нравитѣ, измѣни условията и характера на хората. Тѣ сж днесь свободни отъ произволъ и сж защитени отъ една дарба полиция. Колкото

ниско и да сѫ родени, тѣмъ сѫ отворени всички кариери; огромното умножавание на всички полезни нѣща прави удобствата и приятноститѣ достѫпни и за най-бѣднитѣ. Отъ друга страна въ обществото и фамилията се е умекчила строгостьта въ управлението; бащата е другарь на дѣцата си въ сѫщото врѣме, когато всѣки буржуа е станѫлъ равенъ на дворянина; съ една дума на вредъ въ човѣшкия животъ се е намалила тежестьта на нещастието и притѣснението.

Но честолюбието и алчностьта расперихѫ пакъ крилата си. Човѣкъ, който вижда щастие и вкусява благоденствие привиква да ги счита за дължими нему. Той става пò-взискателенъ, колкото пò-много зема, и неговитѣ искания надминуватъ спечеленото отъ него. Въ сѫщото врѣме позитивнитѣ науки порасватъ огромно, просвѣщението се распространява а свободната мисъль се прѣдава на всички рискове; затова хората, като сѫ оставили ония традиции, които нѣкога сѫ рѫководили тѣхнитѣ вѣрвания, сѫ се помислили способни да постигнѫтъ всичкитѣ истини само чрѣзъ силата на своя духъ. Нравственость, религия, политика — всичко оспоряватъ; опипомъ затърсихѫ по всички посоки, и отъ 50 години насамъ ние сме зрители на странни борби и секти, които една друга се испѫждатъ, за да създадѫтъ едно ново учение и да ни растворѭтъ вратата на едно ново щастие.

Едно такова състояние на нѣщата има велики влияния върху понятията и умоветѣ. Владѣющата личность — искамъ да кажѫ, оная, която занимава сцената и къмъ която зрителитѣ иматъ най-голѣмъ интересъ и симпатия, е мечтателний и мрачний честолюбецъ — *Рене, Фаустъ, Вертеръ, Манфредъ* — съ ненаситно сърце, безпокойно и неизцѣримо нещастие. — Героя на деня е по двѣ причини нещастенъ. Прѣди всичко той е твърдѣ чувствителенъ, твърдѣ живо наранимъ отъ малкитѣ злини; има голѣма нужда отъ сладки и приятни чувства и е приученъ къмъ благоденствие. Той не е ималъ полуфеодалното и полу-селско въспитание на нашитѣ прадѣди, той не е бивалъ хоканъ отъ баща си, не е търпѣлъ бой въ училището, не е приученъ къмъ мълчеливо почитание прѣдъ възрастнитѣ, нито е билъ задържанъ въ своето развитие отъ домашната дисциплина; не е бивалъ задълженъ да си служи, както въ старо врѣме, съ рѫцѣтѣ и меча си, да пѫтува на конь и въ лоши кръчми да нощува. Въ влажния въздухъ на *модерното* благоденствие и сѣдящия животъ, той е станѫлъ де-

ликатенъ, нервозенъ, раздразителенъ, по̀-малко способенъ да се поравнява съ вървежа на живота, който всѣкога носи трудове и всѣкога иска напрѣгание. — Отъ друга страна той е скептикъ въ това расклащание на религията и обществото, въ тая смѣсь отъ учения и това нахлувание на нови работи. Ранната зрѣлость на разсѫдъка го кара младъ да се впустне въ приключения вънъ отъ широкия равенъ пѫть, по който сѫ вървели по навикъ бащитѣ му, подъ рѫководството на традицията и опѫтванието на авторитета. Всичкитѣ прѣгради, които служехѫ на духоветѣ, като пазачи, падатъ, и човѣкъ бърза въ широкото безгранично поле, което се отваря прѣдъ неговитѣ очи. Неговата любознателность и амбиции ставатъ свръхчовѣшки и той се стреми къмъ абсолютната истина и безкрайното щастие. Ни любовьта, ни славата, ни знанието, ни властьта, такива, каквито ги намираме въ тоя свѣтъ, немогѫтъ го задържа, и ненаситностьта, раздразнена отъ недостатъчностьта на побѣдитѣ, нищожеството на радоститѣ му го хвъргатъ обезсиленъ въ неговитѣ собственни развалини, безъ неговата безсилна и истъщена фантазия да може да му прѣдстави вѣчното *„тамъ,“* къмъ което се стреми нито безименото *„нѣщо,“* което му липсува. Това зло биде нарѣчено *болѣсть на врѣмето*; има 40 години отъ тогава, отъ когато то бѣше въ всичката си сила, и подъ външната студенина и мрачната чувствителность на позитивния духъ, то и днесь трае още.

Азъ нѣмамъ врѣме да ви посочѫ безбройнитѣ резултати на това състояние на духа въ всичкитѣ художественни произведения. Вие ще видите бѣлѣзитѣ му въ великото развитие на лирическата, философска и меланхолична поезия въ Англия, Франция и Германия. Измѣнението и обогатяваньето на езика, създаванието на нови родове и нови характери въ стила на всичкитѣ велики нови писатели, отъ *Шатабриана* до *Балзака*, отъ *Гете* до *Хайне*, отъ *Купера* до *Байрона*, отъ *Алфиери* до *Леопарда*. Вие ще намѣрите подобни симптоми въ рисувателнитѣ искуства, ако наблюдавате тѣхния трескавъ стилъ, мѫчителенъ или тревоженъ-археологически, тѣхното дирение на драматични ефекти, на психологическа изразителность и локална точность; ако забѣлѣжите смущението, което расклати школитѣ и развали тѣхническитѣ процеси; ако обърнете внимание на обилието отъ таланти, които, обзети отъ нови чувства, отворихѫ нови пѫтища; ако откриете дълбокото природно чувство,

което пробуди една оригинална и съвършена пейзажна живопись. Но има и друго едно искусство, *музиката*, което изъ единъ пжть получи извънредно развитие; това развитие е една отъ най-характернитѣ черти на нашата епоха, и азъ бързамъ да ви посочж оная зависимость, която го съединява съновия духъ.

Това искусство се роди, както и трѣбваше да бжде, въ двѣтѣ страни, въ които хората по природа пѣжтъ: въ *Италия и Германия*. Въ Италия то цъвтѣ скрито единъ вѣкъ и половина отъ *Палестрина* до *Перголезъ*, както пò-прѣди живопиството отъ *Джиотто* до *Масачио*, като откриваше технически нохвати и опипомъ печелеше извори. Сетнѣ изъ единъ пжть, въ началото на XVIII вѣкъ, то развива голѣма сила въ *Скарлати, Марчело* и *Хендела*. Този моментъ е извънмѣрно характеренъ, защото имено тогава изгасва живопиството въ Италия и, въ обятията на развитата до висша степень политическа безжизненность, цъвнуватъ ония мекушави и сладострастни нрави, които даватъ на сантименталнитѣ нѣжности и руладитѣ на операта една публика отъ чичизбеи, линдори и красиви любовници. — Тогава тежката и мисляща Германия, която много пò-кжсно отъ другитѣ дохажда до самосъзнание, проявява величието и строгостьта на своето религиозно чувство, въ глжбината на своята наука, безграничната мрачность на своитѣ инстинкти — въ черковната музика на *Себастияна Баха*, прѣди да достигне до евангелската епопея на своя *Клопщокъ*. Въ старата и въ новата нация захваща да царува чувството, Австрия, тая полугерманска и полуиталиянска страна, поставена между двѣтѣ, примирява двата духа и ражда *Хайдна, Глука*, *Моцарта* и навечерието, на онова велико разтърсванье на душитѣ, което се нарича *французска революция*. Музиката става космополитическа и всеобща, както прѣди живопиството, подъ расклащанието на онова велико подновявание на умоветѣ, което се нарича *възражданье*. Нѣма нищо чудно въ появата на това ново искусство, защото отговаря на появата на новия гений, владѣющата личность на онзи безпокоенъ и пламенъ войникъ, когото ви описахъ. *Бетховенъ*, *Менделсонъ*, *Веберъ* говорятъ на тазъ душа; за неж се опитватъ да пишжтъ и днесь: *Майерберъ Берлиокъ* и *Верди*, както изобщо музиката се обрѫща къмъ нейната *развалена* и прѣфинена чувствителность, спр. неговитѣ неограничени и безмѣрни стремления. Тя като да е създадена цѣла само за тая *длъжность* и нѣма друго искуство, което да сполучва тъй добрѣ да

ѭ испълнява. Отъ една страна тя състои отъ много или малко далечно подражание на вика, този непосрѣдственъ, пъленъ и естественъ изразъ на страстьта, който, като дѣйствува върху насъ чрѣзъ едно тѣлесно раздразвание, събужда на момента нашата неволна симпатия, така щото трепетната чувствителность на цѣлото нервно сѫщество намира въ неѭ своето възбуждание, ехо и случай да се излѣе. Отъ друга страна понеже е съградена върху отношенията на тоноветѣ, които не подражаватъ никаква жива форма и които, въ инструменталната музика особенно, приличатъ на мечтитѣ на една безтѣлесна душа, тя пò-вече отъ всѣко друго искусство е способна да изрази бѣгливитѣ мисли, безформенитѣ сънища, безпрѣдмѣтнитѣ и безгранични желания, страдалнитѣ и грандиозни чувства на едно смутено сърце, което се стреми къмъ всичко, но нищо недостига. — Ето защо заедно съ агитациитѣ, недоволствата и надѣждитѣ на новата демокрация, тя излѣзе изъ родното си мѣсто, за да се разнесе по цѣла Европа; и вие виждате днесь най сложнитѣ симфонии да привличатъ тълпата въ оная Франция, въ която националната музика до тогава бѣше се съсрѣдоточила въ водевила и пѣснитѣ.

IX.

Законъ за възникванието на художественното произведение. — Втора формула. — Четиртѣ члена въ реда. — Ситуацията; способноститѣ и нуждитѣ, които тя развива; господствующата личность; искусството, което я проявява, или се обръща къмъ неѭ.— Свръската между четиртѣ члена. — Практическо приложение на закона въ историческитѣ издирвания.

Туй сѫ велики примѣри, господа, които споредъ мене стигатъ, за да оздравѭтъ закона, който управлява проявянието и бѣлѣзитѣ на художественитѣ произведения. Но тѣ не само го оздравятъ, но и точно го опрѣдѣлятъ. Въ началото на тия уроци азъ ви казахъ, че художеств. произведение е опрѣдѣлено отъ единъ ensemble — общото състояние на духа и на нравитѣ. Ние можемъ сега да направимъ една стѫпка пò-вече и точно да отбѣлѣжимъ всичкитѣ колелца въ оная верига, която съединява първата причина съ послѣдния резултатъ.

Въ различнитѣ случаи, които изучихме, вие забѣлѣзахте най-напрѣдъ една обща ситуация, спр. присѫтствие на извѣстни блага и извѣстни злини, едно състояние на робство или на свобода, на бѣдность или богатство, една извѣстна социална

форма, единъ извѣстенъ видъ религия; свободенъ, войнственъ и пъленъ съ роби градъ въ Еллада; притѣснения, нахлувания и феодаленъ грабежъ, екзалтирано християнство въ срѣднитѣ вѣкове; дворетѣ въ XVII-ия вѣкъ; индустриалната и образована демокрация на XIX вѣкъ; съ една дума една съвкупность отъ условия, въ които хората се намиратъ замѣсени и подчинени.

Това състояние развива въ тѣхъ извѣстни нужди, наклоности, особни чувства, напр. физическа дѣятелность или склонность къмъ мечти; тука грубость, тамъ кротость; тука воененъ инстинктъ, тамъ ораторски талантъ; тука жажда за веселие и стотина други безкрайно разнообразни и сложни диспозиции. Въ Гърция съвръшенство на тѣлото и равновѣсие на способноститѣ, които не се разватятъ отъ нѣкой много умственъ или ръкодѣленъ животъ; въ срѣднитѣ вѣкове — распалено, необуздано въображение и женствена деликатность на чувствата; въ XVII вѣкъ свѣтски животъ и достолѣпие на аристократическитѣ салони; въ ново врѣме грамадностьта на честолюбия, съ нищо неоковани и злото отъ ненаситни желания.

Ето тая група чувства, потрѣбности и диспозиции произвежда всѣкога, когато се проявява напълно и блѣскаво въ една душа, господствующата личность, сир. онзи типъ, на който съврѣменницитѣ се удивяватъ и симпатизиратъ: въ Гърция единъ герой отъ хубава порода, искусенъ въ всичкитѣ тѣлесни упражнения; въ срѣднитѣ вѣкове екзалтиранъ монахъ и влюбенъ рицарь; въ XVII в. съвършения дворянинъ; днесь Фауста или Вертера, ненаситни и печални.

Понеже това лице е най-интересното, най-важното и най-видното, то художницитѣ него прѣдставятъ на публиката, ту концентриранъ въ една жива фигура — когато тѣхното искусство, (като живописството, скултурата, романътъ, епопеята, драмата) е подражателно; ту разложено въ своитѣ елементи, когато тѣхното искусство, като (архитектурата и музиката) събужда чувства, безъ да създава лица. Прочее може да се изрази всичката имъ работа, като се каже, че тѣ ту го рисуватъ, ту се обръщатъ къмъ него: първото става въ *Малеагра* и старитѣ ниобиди, въ *Агамемнона* и *Ахила* отъ *Расина*, второто — въ синфониитѣ на *Бетховена*. По този начинъ всичкото искусство зависи отъ него и затова то се стреми само нему да харесва или него да изобразява.

Едно общо положение, което прѣдизвиква разни наклоности и способности; едно господствующе лице, образувано отъ прѣобладаванието на тия стремления и на тия способности; тонове, форми, бои или думи, които въплътяватъ това лице, или хармониратъ съ неговитѣ стрѣмления и способности, — ето четиртѣ члена въ тая върволица. Първия води съ себе си втория, който води третия, а третия четвъртия; тъй щото най-малка промѣна въ едина членъ промѣнява съотвѣтствено и прѣдидущия, позволява само чрѣзъ разсѫждения да се върви нагорѣ и надолу отъ единъ къмъ други. До колкото могѫ да сѫдѭ, тая формула не остава нищо вънъ отъ границитѣ си. Ако се турѭтъ между различнитѣ ѝ членове второстъпеннитѣ причини, които модифициратъ явленията; ако за да обяснимъ чувствата на една епоха, прибавимъ къмъ изучване на расата, още и изучванието на срѣдата; ако, за да обяснимъ художеств. произведения на единъ вѣкъ, разгледаме не само господствующитѣ наклонности на вѣка и особенния моментъ на искусствата, а и особенитѣ чувства на всѣки художникъ, тогава отъ тоя законъ ще можемъ да извлѣчемъ заключения не само за великитѣ прѣврати и общитѣ форми на човѣшката фантазия, но още и за разликитѣ между националнитѣ школи, непрѣстанитѣ вариации на разнитѣ слогове и дори оригиналнитѣ особености въ произведението на всѣки великъ художникъ. Тъй прокарано, разяснението ще бѫде пълно, защото изъ единъ пѫть ще даде смѣтка за общитѣ чърти, които образуватъ школитѣ и за различнитѣ бѣлѣзи, които характеризуватъ индивидуумитѣ. Ние ще прѣдприемемъ тая работа за Италиянското живопиство, тя е длъга и трудна и азъ имамъ нужда отъ вашето внимание, за да ѭ доведѫ до края.

X.

Приложение върху днешното врѣме. — Като се обновява срѣдата, обновява се и искуството. — Обновление на сѫврѣменната срѣда, Заключения и надѣжди за бѫдѫщето.

Но по-напрѣдъ можемъ, господа, да извлѣчемъ отъ нашитѣ издирвания едно практическо и лично заключение. Вие видѣхте, че всѣка ситуация поражда едно умственно състояние и една коррелативна нему группа отъ художеств. произведения. Ето защо всѣка нова ситуация, трѣбва да произвежда ново духовно състояние и группа нови произведения. *Ето защо*

най-сетнѣ срѣдата, която днесь е на пжть да се формира, трѣбва да произведе своитѣ, както досегашнитѣ срѣди.
Туй никакъ не е просто прѣдположение, основано на едно мимолетно желание и надѣжда; то е резултатъ на едно правило, което се опира върху авторитета на опита и свидѣтелството на историята; щомъ се установи единъ законъ той важи за днесь, както и за утрѣ, и свръзкитѣ между нѣщата ги придружаватъ въ бждащето, както и въ миналото. *Не трѣбва прочее да се казва, че днесь искусството е истъщено. Истината, е че извѣстни школи сж мъртви и не могжтъ да се възродятъ, че извѣстни искусства чезнжтъ, и че бждащето, въ което влизаме, не имъ дава оная храна, която имъ е потрѣбна. Но самото искусство, способностьта да се въсприема и изразява господствующия характеръ на нѣщата, е сжщо тъй трайно, както цивилизацията, на която искусството е най-добрий и първородний плодъ* Какви ще бждатъ неговитѣ форми, и кое отъ 5-тѣ велики искусства ще въплъти бждащитѣ чувства въ съответственна форма—днесь никакъ не сме длъжни да се залавяме за това uслѣдване. Но онуй, което имаме право да кажимъ, то е, че *нови форми ще се явжтъ и ще се намѣри тѣхния типъ.* Стига да си отворимъ очитѣ, за да констатираме въ условията и въ човѣшкия духъ едно тъй дълбоко всемирно и бързо промѣнение, подобно на което никой вѣкъ не е видѣлъ. Тритѣ причини, които образувахж новия духъ, продължаватъ да работжтъ съ растяща сила. Всѣки отъ васъ знае, че откритията на положителнитѣ науки се множжтъ всѣки день, че геологията, органическата химия, историята, всичкитѣ клонове на зоологията и физиката сж съврѣменни продукти; че прогресътъ на опита е безкраенъ; че приложенията на откритията сж неограничени; че прѣнасанията, съобщенията, културата, занаетитѣ, индустриитѣ, всичкитѣ части на човѣшката сила се укрѣпяватъ и расширяватъ всѣка година и надминуватъ всички очаквания. Всѣкиму отъ васъ е извѣстно, че и политический механизмъ се подобрява, че обществата сж станжли пò-разсждителни и пòхуманни, грижливо пазжтъ вжтрѣшния миръ, закрилятъ талантитѣ, помагатъ на слабитѣ и на бѣднитѣ, че съ една дума човѣкъ изострюва ума си и подобрява живота си отъ всѣка страна. Явно е че неможе да се отрича промѣната въ бита, правитѣ и понятията на хората, както и неизбѣжното заклю-

вива постъпенно отъ слабото и несъвършенното. Ние имаме вече толкова много слаби и безграмотни учебници, щото би трѣбвало човѣкъ да прѣдположи, че е настанало вече отъ само себе врѣме да се създаватъ и хубави. Беспорно е, че и такива се създаватъ, но често се изгубватъ между паплъчь отъ лоши. — Виновницитѣ сѫ двама: нашето Министерство на Просвѣщението и нашата критика. Тъй като грижата за учебници е една отъ първитѣ и най-прѣки длъжности на висшата учебна инстанция, то ний би трѣбвало много силно да се произнесемъ противъ всѣко занемарванье на тая грижа, ако вината на М-вото не се намаляваше, отчасти поне, отъ невъзможностьта да ѭ испълни при тия сили и срѣдства, съ които располага. А вината на критиката е твърдѣ странна, защото критики на учебницитѣ правѭтъ всички ония, които колко годѣ сѫ се интересували и занимавали съ тѣхъ. Да, правѭтъ ги, но, за жалость, устно: въ учителската и дори класната стая, на пѫтя, въ кафенето и на всѣкждѣ, само въ книгитѣ, въ журналитѣ никой не си казва възгледитѣ. Не казваме, че нѣма исключения, ала тѣ сѫ 1 на 10. Ако причината на това не се крие въ страха и политиката, проникнѫли тъй силно въ мозъка и коститѣ на днешнята плаха и пълна съ ужасъ интеллигенция, то трѣбва да се търси въ умствения мързелъ, въ неподвижностьта и отвръщението отъ всѣка главоболна инициятива . . . .

Но така или инѫкъ, а учебницитѣ се пишѫтъ, печататъ и прѣпечатватъ, безъ да излиза на явѣ, кои сѫ добритѣ и кои не. Горѣозначеното учебниче само има щастието да бѫде отбѣлѣжено благоприятно отъ политическитѣ вѣстници, щомъ се появи. Ний напълно сподѣляме хвалбитѣ за добритѣ страни на книжката: грижлива работа, добрѣ избранъ материялъ, евтина цѣна, прѣвъсходенъ печатъ и др. Само че ние не можемъ прѣмълча и немаловажнитѣ ѝ педагогически недостатъцп, които биѭтъ въ очи и при най-повръхно прѣглежданье. Тѣ сѫ:

Съвѣти къмъ учителитѣ. Нищо по нетактично отъ тия съвѣти вѫтрѣ въ самия учебникъ, който ще се даде въ рѫцѣтѣ на ученицитѣ. Ето нѣколко отъ тѣхъ: „До г-да учителитѣ и г-жи учителкитѣ на първитѣ кл. — Вдѫхнете на дѣцата желание да учѫтъ езика, който имъ прѣподавате, укажете моралнитѣ и материалнитѣ ползи, които можѫтъ да извлѣчатъ отъ изучването му." „Прѣподавайте по малко, нъ добрѣ." — „Често вий сами четете упражненията, за да иматъ дѣцата образецъ за тонътъ" и т. н. Това е въ прѣдговора. Изъ книгата пъкъ на 10 — 15 мѣста има бѣлѣжки които пакъ учѫтъ учителя, дѣ по-вече да обрѫща внимание, дѣ да не бѫде взискателенъ и др. Единъ съвѣтъ се повтаря дори два пѫти: на 18 и 43 стр. Тъзи е най-капиталната и непростима грѣшка и за да се освободи отъ неѭ, книгата трѣбва по-скоро да се прѣпечата и то въ двѣ части — ако тия съвѣти сѫ, споредъ автора толкова нуждни. Сега както е, само съставительтъ ѝ може безъ врѣда за авторитета си да ѭ употрѣби, други никой.

Друго. 23 стр. сѫ испълнени съ нищо не значущи частици

вишний е възложилъ мѫченическия кръстъ на новото и свѣтлото, на свободата и безстрашието.

Да, защото въ всичкитѣ вѣкове и народи новитѣ идеи, смѣлитѣ полети сѫ намирали вдъхновени жрьци. А ако отъ вдъхновенитѣ жрьци сѫ се раждали вдъхновени — жрътви, то това не е друго нищо, освѣнъ едно, колкото естествено, толкова и свѣтло — радостно явление. Въ това метафизическо свойство на нашия духъ се крие за насъ най-вѣрний залогъ, че никога нѣма да исчезне човѣшкий идеализъмъ, че никога нѣма навѣкн да хвъркне и отлѣти духътъ на високото, свѣтлото и нетлѣнното отъ лицето на тая злочеста земя, попръскана съ каль.

Но, уви, България най-малко може да се гордѣе съ вдъхновени жъртви на свѣтли, нови идеи и съ герои-мѫченици на велики духовни подвизи: нейната история прѣдставлява една бескрайна и монотонна върволица отъ битки и кръвь, кръвь и битки — за врѣменото, за земното, рожбата на мгновението. . . И при свѣтлитѣ ореоли на мѫченицитѣ за нейната политическа свобода не сяе ни единъ ликъ, мѫченикъ на дързкото, нечутото слово и неговата свобода, ни една жрътва, низвергнѫта въ дъното на ада за своитѣ безбоязнени устреми въ царството на мисъльта, ни една ангелска душа, осквернена отъ свѣтотатскитѣ рѫцѣ на единъ български *Калигула*. . .

Да, защото България не е била причастна въ кървопролитията на човѣшкия духъ за висшитѣ духовни блага и нѣма въ неѭ нищо отъ онова, което само тѣ сѫ могли да ѝ завѣщаѭтъ. Не можешъ станѫ въ неѭ „жъртва свята“ на една свещена идея, понеже въ неѭ идеята нѣма реалната мощь на една духовна сила, понеже въ неѭ само грубата материя е сила и байонетитѣ — право.

Не смърть, не отрова, не кръстъ, не пламъци — ни единъ отъ тия грозни и славни пѫтища къмъ вѣчность-та, ни едно отъ тия орѫдия на злобата човѣшка, въ България нѣма да намѣришъ. Да, защото по единъ вѣченъ законъ на всемирната история само великий народъ има велики мѫченици. Вижте днешния руски народъ, вижте необятното, като фантазията на поета, руско царство, въ което като въ единъ фокусъ се е събралъ всичкий героизъмъ и всичкий блѣсъкъ на пълния съ позоренъ мракъ XIX вѣкъ — вижте и въззблагоговѣйте! Напразно ще търсите това въ дребния и нищоженъ народъ — *Вмѣсто автократа* и екзалтиранитѣ негови жъртви, останѫли

сѣкашъ отъ една измрѣла порода, ще съзрете само живи трупове, отровени души; разбити идеали, унизени и омаломощени гиганти. Вмѣсто мракътъ на тъмницитѣ и мѫченията на затворитѣ, които издигатъ духа въ задоблачнитѣ сфери на личната гордость, вий ще съзрете страхливия погледъ на вѣстникарскитѣ клюки и медузиния ликъ на всесилната интрига, които потопяватъ душата въ безсилни и беспомощни себеистезания; вмѣсто пъкленитѣ клѣвети и адския писъкъ, истръгнѫти изъ грубитѣ души само чрѣзъ острия шишъ на неговото мощно слово; вмѣсто лъвската злоба на ужасния въ гнѣва си тиранъ — ще съзрете жалкото прѣхапано ръмженье на единъ ефемеренъ импотентенъ магнатъ, неспособенъ да струполи жрътвата съ единъ махъ въ бездната на отчаянието и на мѫкитѣ, за да вкуси тя поне отъ сладострастието на героизъма.

. . . .

Да, вмѣсто възвишени и възвишающи духа зрѣлища въ България има само гласове вѫпиющи въ пустинѣ. А дѣто тия гласове сѫ излѣзли изъ пустинята, за да влѣзѫтъ въ сърцата, тамъ ни се испрѣчва убийствената картина на подлости и низости само. . . И нийдѣ борби на животъ и на смърть, които да напрѣгнѫтъ всичкитѣ жили и сили, които да освѣтѭтъ и укрилѭтъ страхливитѣ полети! . . Само зализи, боричкания и оглушителенъ писъкъ за хлѣбъ! Само бескрило пълзенье — и унижавания, които кѫсатъ душата!

. . . .

Стрѣсни се, душе мой, и хвъркни изъ тая ниска атмосфера, въ която нищо духа не възвишава, въ която пигмеитѣ сѫ гиганти, а гигантитѣ — пигмеи. Хвърли се въ океана на борбата, за да вкусишъ сладкитѣ горчевини на живота. И ти, мой добри гению, издигни се надмено и гордо надъ злобата, която се стреми да те унизи, за да те удуши. Безстрашно и високо дръжъ знамето на правото и на свободата, и ликувай, ако единъ день тритѣ бухала на мрака станѫтъ на три легиона. Сатирата, подигравката и сарказмитѣ нека бѫдѫтъ послѣдното ти орѫжие, за да умъртвишъ онова, което не можешъ възвиси на своитѣ орлови крила.

Philalethes.

София, 30 септ. 1891 г.

ИСКУССТВО ЗА СДОБИВАНЬЕ НАЙ-ДОБРА ПАМЕТЬ.

отъ

Д-ръ Гартенбахъ *].

Прѣвелъ отъ русски П. Анастасовъ.

Рецензура X.

Ако и паметьта да прѣдставлява единъ нераздѣленъ психически процесъ, напълно приличенъ на кой да е други, напр. гледаньето или слушаньето но това ни най-малко не може да ни попрѣчи да ѭ раздѣлимъ на видове, да ѭ раздробимъ на части—за пò-лесно и пò подробно изучванье на всичкитѣ нейни проявления, свойства и качества. — Обикновено дѣлятъ паметьта на *механическа* и *логическа;* но и тукъ трѣбва да се помни, че туй не сѫ нѣкакви отдѣлни части паметь, нито пъкъ самостоятелни и несвързани едно съ друго процеси, а неразделни свойства на едно и сѫщо нѣщо. Всѣки човѣкъ има не само механическа и не само логическа паметь, а и едната и другата, но въ различна стѫпень и споредъ това, да ли механическата или логическата прѣобладава, наричаме ний една паметь механическа или логическа.

Механическа се нарича нашата паметь тогава, когатò тя има способностьта да запомнюва двѣ, три или пò-вече прѣдставления въ сѫщия редъ, въ който ги е възприела — само за това, защото ги е възприела *едновръменно* (на едно мѣсто, коекзистивно) или *послѣдователно* (сукцессивно).

Едно нѣщо се запомнюва механически само затова, защото впечатлението се е повторило много пѫти или защото силно се е *ассоциирало* (сдружило, свързало) съ друго близко намъ въ живота нѣщо. Само по тоя механически начинъ учимъ ний както своя езикъ, така и чуждитѣ: думитѣ отъ нашия езикъ се свързватъ неразривно съ нашитѣ прѣдставления, или (както вѣрва наивното, ненаучно съзнание на единъ лишенъ отъ психологически знания индивидуумъ) съ образитѣ на самитѣ прѣдмѣти; колкото за думитѣ на чуждия езикъ, то тѣ най-напрѣдъ се ассоцииратъ съ думитѣ отъ нашия езикъ, които имъ служатъ като единъ видъ мостъ или съединителенъ каналъ. Отъ сетнѣ тоя мостъ, тая искуствена врѫзка става излишна, защото чуждата дума съ врѣме се ассоциира непосрѣдствено съ прѣдставлението и ние вече нѣмаме нужда да си припомняме оная наша дума, която съотвѣтствува на една чужда дума, нѣмаме нужда да си ѭ прѣвеждаме, за да ѭ разберемъ **).

---

*] Продължение отъ кн. VII и VIII.

**) Само едно такова изучванье на кой да е чуждъ езикъ е истинско изучванье, усвояванье на езика. Никаква цѣль нѣматъ ония недоучени езици, въ които ний, за да разберемъ една дума и фраза, прибѣгваме къмъ прѣводъ. Извѣстний софийски гражданинъ, чисто гоголевский типъ Т. М., между многото други смѣшни и безсмислени навици има и този : да чете направо на български книги *писани на* французски или русски езикъ, като си прѣвежда самъ. Наистина без*крайни* сѫ човѣшкитѣ заблуждения и тѣхнитѣ вариации.

Ако и хората въ обикновения си животъ на всѣка стжпка да работжтъ съ механическата память, ако и постоянно и неволно нея да развиватъ, но тя пакъ стои низско въ тѣхното мнѣние, пакъ се прѣзира отъ тѣхъ—на теория поне. Това настроение спрямо механическата память е колкото естествено, толкова и полезно, защото механическата память нѣма никакво прѣко отношение съ развитието на нашия разумъ. Даже нѣщо пò-вече; силната механическа память не само че не развива разума, нито пъкъ разработва виснитѣ ни душевни способности, но и прѣчи на тѣхното развитие и заглушава тѣхното изострюванье [1]). Впрочемъ това е вѣрно пò-вече за обикновенитѣ смъртни, отколкото за гениитѣ и талантитѣ, защото, както казва и *Дюгалдъ Стюартъ* [2]) „нѣма ни единъ генияленъ поетъ, който да не е притежавалъ и много силна—логическа и механическа—память," и защото, по общеприетото, ала несправедливо убѣждение, тѣмъ се позволява и запрѣтеното [3]), защото за тѣхъ често е полезно и онова, което за ежедневната посрѣдственность е смъртоносно. —Историята ни е запазила много такива примѣри на велики хора съ силна механическа память. Отъ тѣхъ нека ни бжде позволено да споменемъ само нѣкои. 1. *Лайбницъ*, който помнялъ всичко прочетено; 2. *Темистоклъ*, който знаялъ имената на всичкитѣ атински граждани и искалъ само едно нѣщо: да го научжтъ на искусството да забравя; 3. *Сенека*, който се хвали, че въ дѣтинството си могълъ да повтори 2—3000 думи въ сжщия редъ, въ който му бждатъ казани; 4. *Митридатъ*, който знаялъ всичкитѣ 22 езика на подданницитѣ си; 5. *Киръ* и *Цезарь*, както и *Петъръ Велики* и др., които знаяли имената на всичкитѣ солдати отъ огромната си войска; 6. *Хортензий*, единъ знаменитъ римски ораторъ, който могълъ да повтори съ сжщитѣ думи всички свои и чужди мисли, най-сѣтнѣ 7. Пико Мирандола, Скалигеръ, Маколей, Петрарка, Виргилий, Паскалъ и др[4]).

Казахме, че механическата память се прѣзира, че тя нѣма никакво прѣко отношение съ развитието на висшитѣ ни интеллектуални способности, че даже може да бжде врѣдителна, гибелна за тѣхното развитие, ако бжде силно развита. Така исказана, тая

---

[1]) Разсждъкътъ и фантазията по извѣстни причини най-много страдатъ тогава.

[2]] В. Дж. Селли. Основаныя начала психологія и ея приложеніе въ психологіи, стр. 156.

[3]) Quod licet Jovis non licet bovis.

[4]] Удивително е, че и нѣкои нещастници идиоти иматъ силна механическа память, фактъ, който на единъ новъ *Ломброзо* би могълъ да послужи за доказъ че единъ идиотъ и единъ гений си приличатъ.—*Дробишъ* расказва за единъ идиотъ, който могълъ да повтори цѣла страница — латински текстъ и то само слѣдъ еднократно чуванье. [Empirische Psychologie, стр. 95]. А Каптеревъ привожда (*Педагогическая психологія*, т. I, стр. 369) изъ „Болѣзни души и мозга" на *Вислава* единъ напълно завѣренъ фактъ за единъ идиотъ, който живѣялъ въ гробищата и помнилъ имената на всички отъ 35 години на самъ погребени хора и даже имената на ония, които сж присжтствували на всѣко погребение; но друго нищо не билъ способенъ да запомни.

мисъль е вѣрна и нѣма нужда отъ никаква поправка, но тя не е пълна. Прѣко отношение между механическата паметь и интелекта нѣма; косвено обаче има. Механическата паметь е съкровищницата на ума; тя събира и запазва онзи суровъ материялъ, безъ който мисленьето е невъзможно, тя образува оная каменна основа, върху която гордо се издига зданието на човѣшката мисъль. Както ще видимъ по-долу, логическата паметь може да замѣства често механическата, но не винаги, защото логически съединенитѣ или съединимитѣ прѣдставления сѫ една малка часть въ областьта на ума: колко отъ всичкитѣ безбройни дреболии, които днесь животътъ, длъжностьта, положението, занятието ни налагатъ да знаемъ — колко отѣ тѣхъ могѫтъ логически да бѫдѫтъ свързани съ нашето битие! Ето защо и механическото помненье трѣбва систематически да се развива и упражнява, безъ, разумѣва се, да му се дава такова надмощие и просторъ, щото да заглушава логическитѣ процеси или свободната игра на фантазията. Трѣбва и това да се помни, че не всичкитѣ области на човѣшкитѣ знания могѫтъ да бѫдѫтъ еднакво сгодни за нейното упражняванье. Въ математиката — алгебрата, геометрията и др.— да се прибѣгва къмъ механическо заучванье, ще значи да се затѫпява ума. Да се заучватъ папагалски химически формули и физически закони и цѣли обяснения — сѫщо. Но въ историята, дѣто човѣкъ на всѣка стѫпка може и трѣбва да упражнява ту логическата ту механическата паметь, послѣдната прѣвъсходно се дисциплинира. Сѫщото става и при заучваньето на хубави — но и само хубави, по форма и съдържание — лирически стихотворения, защото така паметьта ни се упражнява заедно съ най-деликатнитѣ ни и висши — естетически чувства и заедно съ най-обилната и най-свободна игра на въображението ни.

Въ противоположность на механическата, *логическата паметь* почива на вѫтрѣшната връска и прилика на прѣдставленията, на тѣхната смисъль. Ако нуждитѣ на живота искатъ отъ насъ по-вече механически навици, то науката, както въобще всѣка умствена работа, напротивъ, изисква логически способности и навици. Една не особено силна механическа паметь не исключва нито дълбокитѣ научни знания, нито високата умствена култура, нито видни, ако и не първокласни писателски таланти и творения. Единъ Нютонъ, Нибуръ, Спенсеръ, Аристотелъ, Дарвинъ, Кантъ, Шекспиръ, Гете, Лессингъ и др. и др. безъ тая извънредна паметь, която сѫ имали, не би били сѫщитѣ и не би оставили толко тия дири въ историята, но велики на да ли би прѣстанѫли да бѫдѫтъ. Но въ всѣки случай, нашето заключение трѣбва да бѫде това: много по нещастенъ е онзи, който бѫде принуденъ чрѣзъ механическа паметь да върши службитѣ на логическата, отъ колкото онзи, който е принуденъ всѣкога да открива тайнитѣ нишки, които свързватъ нашитѣ прѣдставления, за да ги запомни.

Прѣди да пристѫпимъ къмъ специялната часть на нашата задача, която ни се налага отъ съчинението, поставено на чело на

тая психологическа статия, умѣстно ще бѫде да направимъ поне нѣкои кратки бѣлѣжки върху разнитѣ, на гледъ чудни и непонятни явления, които ставатъ съ паметьта ни. Съ това ние стѫпваме въ областьта на така наречения отъ нѣкои психолози [1]) *фактически анализъ* на паметьта.

Колкото и голѣми знания да има човѣкъ, но въ даденъ моментъ въ неговото съзнание има крайно малко, а всичко друго е въ *несъзнателно състояние*, въ дъното на неговата душа и може съ врѣме да бѫде припомнено, но може и да не бѫде. Естествено е, че извѣстни прѣдставления иматъ пó вече шансъ да бѫдѫтъ въспроизведени, нежели други, но все пакъ ние *за никое прѣдставление не можемъ прѣдсказа, да ли ще го помнимъ всѣкога, за никое, да ли на вѣки е исчезнѫло* . . . Мѣстности и сгради, въ които сме прѣкарали дѣтскитѣ си години, въскръсватъ сами и съ всичкитѣ си нѣкогашни атрибури, щомъ подиръ много години ги посѣтимъ отъ ново: като живи стоѭтъ прѣдъ очитѣ ми въ бащиния ми домъ всичкитѣ нѣкогашни радости, веселби, лутания и наивни дѣтски мечти, и моето замислено и меланхолично спиранье на ония прагове, на които безбройно число пѫти съмъ падалъ и плакалъ, въ единъ мигъ развива прѣдъ моя умственъ взоръ една калеидоскопическа картина [2]), въ която виждамъ нѣща, никога не припомнювани.—Болести, извънредни и внезапни сутуации, силни падания или наранявания и въобще разни случайности, могѫтъ чудесно да влияѭтъ върху съзнанието ни, да го растръсватъ, прѣобръщатъ. Една болна слугиня повтаряла, дълги откѫслеци на латински, гръцки и староеврейски, които, както се издирило подиръ, била слушала, безъ ни най-малко да ги разбира, у чича си прѣди години. Хубаво казва Тенъ [3]) (той расказва подробно, че запомнилъ първото си ходенье въ театъра на 7 годишнавъзрасть), че „всѣко прѣдставление има безгранична способность, да се възражда дори и подиръ бескрайни пространства отъ врѣме, *като осцилациитѣ на етера, които излазатъ изъ слънцето* и подиръ милиони мили се прѣдаватъ на нашитѣ оптически апарати такива, каквито сѫ излезли изъ своя изворъ.“ Така се помнѭтъ всички явления, които сѫ ни направили извъредно впечетление. И колкото една душа е по неначета, по бѣдна отъ опитъ, толкова тя е по впечатлителна: дѣтската сравнително много повече отъ старешката.

У Карпентера читательтъ ще намѣри една голѣма коллекция отъ примѣри за всичкитѣ видове сѫдбини, на които е изложена нашата память. Ний привеждаме тука само пó-важнитѣ. Една дама,

---

[1]) Така напр. отъ Кантерева, въ неговата Педагогическа психология.

[2]) Въсторгътъ, умилението и трагателното потъвание въ спомепитѣ на минѫлото ни при такива случаи може да бѫде извънредно силно. Не е unicum онова, което *Шатобриань* расказва въ своя „*Рене*:“ паданьето въ несвѣсть на сестра му *Амалия*

[3]) Тенъ говори за паметьта въ кн. II, гл. II на L'intelligence,“ т. I, изд. V.

подиръ едно внезапно изгубванье на голѣмо количество кръвь, забравила дѣ живѣе, кой е мъжъ й, колко врѣме е боледувала, имената на дѣцата си и дори своето собствене име. Още прѣди болѣстьта си тя имала обичай, вмѣсто на английски, да говори на французски езикъ, а тогава не разбирала ни дума французски. Но подиръ нѣколко мѣсеци, като оздравѣла, паметьта й пакъ се повърнила.—Холлендъ расказва за себе си, че прѣзъ единъ день слизалъ въ двѣ извънредно дълбоки мини въ *Харцъ*, но въ третята вече се почувствувалъ много уморенъ и истъщенъ, и билъ съвършено неспособенъ да говори нѣмски; забравилъ го моментално. Това забравянье траяло до тогава, до дѣто му се повърнали физическитѣ сили. — За единъ французски ученъ се расказва, че като отивалъ въ Гърция паднялъ отъ колата и се ранилъ въ главата отъ една кошница. Не усѣтилъ ни болка, ни нѣкаква физическа поврѣда, но въ сѫщия мигъ забравилъ страната, изъ която тръгнялъ, цѣльта на своето пѫтуванье, деня на седмицата и всичкитѣ си познания. Найсетнѣ забравилъ и имената на роднинитѣ и приятелитѣ си, и помнилъ само своето име, имената на дѣцата си и символа на Св. Троица. Сѣднялъ въ талигата, но намѣсто да върви напрѣдъ. той тръгнялъ назадъ по единъ още по каменливъ пѫть, който страшно го раздрусалъ, та слѣдъ половина часъ друсканье съвършено оздравѣлъ. Но може би най-удивителний и най-поучителний е слѣдни расказъ който ние привеждаме цѣлъ, съ нѣкои само испускания на излишнитѣ подробности.

(Край въ XI кн.).

РОЛЯТА НА ШЕКСПИРА ВЪ БЪЛГАРИЯ!

Безсъдържателната и бездушна епоха, която държи затворенъ простора на истинското творчество, която е оковала — не мисъльта (защото я нѣмаме), а мозъцитѣ, прѣдназначени ужъ да станѫтъ нѣкога на умове, е породила нѣколко поети, за които никой се не грижи, които никой на сѫдъ не зове. Само вѣстницитѣ, и то по-вече политическитѣ, регистриратъ кръщелнитѣ свидѣтелства на новитѣ всемирни граждани и съ туй начева и свършва историята на тѣхното битие. А „Искра" понѣкога, освѣнь името и прѣзимето на сбирката, ще прибави и своитѣ вѣчни типически фразички: „Може би да поговоримъ за . . .;" „Въ една отъ слѣдующитѣ книжки на „Искра" ние . . ." — фразички, повторени до сега едва ли не 20 пѫти, а не испълнени ни единъ пѫть. И слѣдъ като си искаже „Искра" урока, пакъ настане тишина. Не отъ това досегашно правило има едно малко исключение: въ VI книжка на *„Денница"* едно ново литературно лице, г. *Занетовъ* дава една рецензия на г. Узуновитѣ *„Источни цвѣтя"* — рецензия, за която се надѣваме, че нѣма да бѫде първата и послѣдната му лепта. За по-вечето нѣща отъ тая критика ний не сме

съгласни съ автора ѝ, но то е другъ въпросъ. А тука ще се спремъ на единъ много интересенъ цитатъ въ нея, зетъ изъ Узуновитѣ „*Източни цвѣтя*" и ще се позанимаемъ съ него и около него.

Ето този цитатъ:

„Напрасно азъ се лутамъ въ моя кътъ
И на Шекспира минавамъ сетнитѣ страници
Униненето ме гризе до смърть
И *скуката* ми *нѣма вечъ граници*

А по-долу:

„Напрасно азъ се ровя въ тоя миръ духовенъ,
Живота ми испитва нѣкой сънъ гробовенъ
И въ *непоносна скука падамъ азъ.*"

Тия невинни, може би, думи раскриватъ за мене бескрайни перспективи и ми даватъ единъ ключъ, съ който може да се проникне въ всичкитѣ—съществующи и несъществующи тайни на поезията му.

Прѣди всичко за мене е по-вече отъ вѣроятно — несъмнено е, че тия редове сѫ писани *изусть*: Поетътъ не е мислилъ*), а и не си е „въображавалъ" какво пише.

И има ли нѣкаква смисълъ въ това „*неволно лутанье въ кѫта*" и въ това „*испитванье на живота му нѣкой сънъ гробовенъ*" и тая „*непоносна скука*", въ която пада? И редомъ съ тия измислени дѣйствия стои — кой ще кажете? — Никой, нѣкой си *Вилли, Шекспиръ. Шекспиръ* и *скука* непоносна и безъ граница! Право казваше старий римски учитель на поетитѣ, приснопамятний езичникъ *Хораций*: . . . . Mediocribus esse poëtis Non homines non Di, nonconcessere Columnae. Да, никой, ни Шекспиръ даже.

Но колко блаженъ е онзи творчески духъ, и колко по-блажени сѫ ония поетически таланти, които „скучаѭтъ" съ Шекспира въ рѫка! Каква завидна гледка за очитѣ на ония, които треперѭтъ отъ въсторгъ, които изнемогватъ прѣдъ величието на неговата душа и страшната правда на неговата поезия. — Едно врѣме *Лессингъ* казваше на нѣмскитѣ поети да се топлѭтъ на Шекспировия огънь и да подпалѭтъ съ него искрата на нѣмския народенъ гений. Ако у насъ нѣкой помислеше да подпалва съ Шекспира народния духъ, той би станѫлъ причина да изгорѭтъ живи нѣколцина заспали отъ непоносна скука, съ Шекспира въ рѫцѣ, български поети . . . И жалното е, че не е само г. Узуновъ, който дреме надъ Шекспира. — Той има много во христѣ братя, само по-малко искрени и по-вече пълни съ онова страхопочитание, което замръзява на устата ни всичко пошло и дребнаво и срамно прѣдъ лицето на гения. Разнитѣ Люляковци, Мирчовци, Миранзовци, Живковци, Лобошки-

---

*) Г. Занетовъ впрочемъ казва, че поезията не искала мисленье. Ние се сѣщаме, че той го казва cum grano salis, и го разбира въ една извѣстна и ограничена смисълъ, но все пакъ едно такова противопоставянье между мисленье и дълбоко чувство може да заблуди и да бѫде врѣдително за нашитѣ и безъ туй ненаклонни, а често и неспособни за мисленье поети.

евци*), Голчевци и пр. и пр. Тѣ сѫ все поети на празни, често и безмислени думи, понѣкога на ритми, но поети, които, като палачитѣ на Исуса Христа, не знаѭтъ какво правѭтъ — и дращѭтъ само защото виждатъ, че и други, често по умни хора, правѭтъ сѫщото.

А не е далечъ врѣмето, когато Узуновъ, Московъ и др. не бѣхѫ се исписали и давахѫ надѣжди, че съ съзнателенъ трудъ и голѣми усилия ще успѣѭтъ да станѫтъ поне безврѣдни. Но днитѣ минувахѫ итѣхнитѣ думи ставахѫ по истрѣти, тѣхнитѣ фрази по безсмислени и днесь тая цѣла паплъчъ нови поети е неспособна за друго освѣнь да подига смѣхъ и жлъчка. Право, ако и бесцеремонно бѣше казалъ единъ нещастенъ, но духовитъ момъкъ за стиховетѣ на единъ нищи духомъ, [redacted]-поетъ Шоповъ: „Поетътъ да се удави въ арнеята."

Изражението, както виждате, никакъ не е литературно и азъ едвамъ смѣѭ да го повторѭ печатно, колкото и да ми харесва то по своята непринудена слободия. Но всѣки пѫть, когато ме налитатъ поетически часове, азъ си го припомнямъ самодоволно и съ усмивка на устата. Да, само такъва критика заслужватъ поети, които скучаѭтъ непоносно съ Шекспира въ рѫцѣ, които съ Отелло, царь Лиръ и Хамлетъ въспитаватъ въ поетическа дрѣмка и въ напрасно лутанье изъ ѫтоветѣ. Боже, мой, за какво ли не направихѫ способенъ този Шекспиръ? Каква ли роля не го карахѫ да играе!? И днесь той вече станѫлъ способенъ да приспива България. Завидна поезия.

С. С.

---

*) Б. Р. Авторътъ прави голѣма честь на г. Лобошки като го помѣнува. Той стои по-долу отъ подобнитѣ си и съ своитѣ „Ползи" (стара и нова) може би само на себеси „ползица" принася. За да се убѣди човѣкъ, въ какви рѫцѣ пада у нась „божественото" искусство и до дѣ може да достигне висшето му унизяванье и профанация, ще стига да прочете отъ съчиненията му: 10—15 реда.

„Гдѣ днесь д' живѣѭ
Пакъ щѣмъ, татковино
Тебъ да милѣѭ." (Стр. 1).

„Малк' ли бѣх' теглила
Нов' ж'лѣза самъ с' ковешъ" (Стр. 6).
„Какъ ще днеска м' рѣчешъ" (Стр. 7).

„Една лисица видѣла,
Че 'дна кошница висѣла,
Пълна съ грозде н' една кука,
А тя м'чил' с' отъ самъ отъ
Да може нѣкакъ да с' качи
И гроздето д' си докачи
Нъ кога видѣла, че туй,
Не и с' удало—хван'ла д' плюй;
Понеж' грозд'то кис'ло с' виждало.
Има хора, кога виждатъ,
Че нѣкой—не могѫтъ д' стигнѫтъ:
Тѣ хващатъ да имъ завиждатъ,
Кать разни нѣща имъ приписватъ.

Flora Bulgarica.

Descriptio et enumeratio systematica plantarum vascularium im principatu Bulgariae sponte nascentium.

Auctore J. Velenovsky.

Pragae 1891 (страници 676).

(Книгата е била издадена съ пособието на Министерството на Народното Просвѣщение въ Виена и на ческата Академия въ Прага).

Чехитѣ усърдно сѫ се завзели съ научното изслѣдвание на отечеството ни. Прѣди малко врѣме излѣзе капиталното съчинение „*Княжество България*“ отъ извѣстния Д-ръ Иречекъ и днесь вече имаме да отбѣлѣжимъ появлението на друго капитално съчинение за *Българската флора* отъ Д-ра Веленовски. Този почтенъ трудъ е написанъ на латински язикъ съ уводна статия на чески.

„Flora Bulgarica“ съдържа изброение на всичкитѣ до сега извѣстни растения изъ Българско (на брой около *4000)*, тѣхното систематично распрѣдѣление съ подробното описание на по-рѣдкитѣ и по-характристичнитѣ отъ тѣхъ. Трудътъ е важенъ не само за науката, но и за нашитѣ учители по естественната история, които ще намѣрѭтъ въ него първото основно рѫководство, съ помощьта на което тѣ ще могѫтъ да се завземѫтъ съ подробното изучение на отечествената ни флора.

За да можемъ да разберемъ значението на флористическитѣ изслѣдвания на България, прѣвождаме нѣколко общи забѣлѣжки, които се касаѭтъ до отношението на българската флора към флората на съсѣднитѣ страни.

Общий характеръ и съставътъ на българската флора се отличава почти съвсѣмъ отъ срѣдньe-европейската и отъ срѣдиземноморската (медитеранската) флора. Въ България флората е размѣсена съ растителнитѣ елементи на близката Мала-Азия, на крайчерноморскитѣ (понтическитѣ) страни и на съсѣдната Ромѫния.

Високий планинский гребенъ—Стара Планина (Балканътъ) раздѣля българската флора въ два отдѣла, а именно на сѣверний (задбалканский) и южний (подбалкански). Задбалканския отдѣлъ може да се счита като южното продължение на степната южноруссийска флора и на добруджeнската, а подбалканския, напротивъ, като сѣверното продължение на Малоазийската флора, която се простира до южнитѣ поли на Стара Планина.

Край Черно море се съсрѣдоточава най-буйния растителенъ животъ, който съставлява особения характеръ на така нарѣчената „понтическа“ флора.

Софийското поле може да се причисли къмъ подпланинската флора, въ която се срѣщатъ, освѣнъ нѣкои по рѣдки растения, и такива, които растѫтъ на всѣкѫдѣ изъ Европа.

Малоазийския елементъ прѣобладава въ българската флора и ний нѣма да сгрѣшимъ много, ако кажемъ, че централнитѣ планини на балканския полуостровъ прѣкъсватъ распространението на малоазийската флора къмъ сѣверозападъ

Въ Гърция се мѣси малоазийската флора съ медитеранската, която е развита покрай Срѣдиземното море; подобни отношения се срѣщатъ и въ крайбрѣжнитѣ страни на Македония. Въ Далмация, Босна и Херцеговина исчезва азийския елементъ почти съвсѣмъ; флората на тия страни се състои отъ медитеранския елементъ, отъ нѣкои характеристични балкански растения и още отъ голѣма часть на южноалпийския и средньо-европейския елементъ. Западната граница на Сърбия образува прѣдѣлна черта между флората на прѣдмѣтнитѣ страни и европейско-азийската флора.

Ориенталний характерь на българската флора се доказва отъ списъка на слѣднитѣ растения, които растѫтъ не само въ Мала Азия, но и въ Гърция, България, Македония; една малка часть отъ тѣхъ расте още въ Сърбия, по долното течение на Дунава и въ Кримъ. Къмъ тия азийски растения, между многото други, принадлежѫтъ особено: Tamarix Pallasii (расте до с. Садово въ Пловдивско), Pl tanus orient lis (въ Родопитѣ до Станимака и Дермендере), Prunus Cerassus („дива вишня" на върха на Любаша въ Брѣзнишко), Palonia decora (единъ видъ божуръ, до Варна и Пещера), Colutea melanocalyx (до Сливенъ и Варна), Muscari pulchellum (до Сливенъ).

Още нѐ-любопитна е слѣдната група на растения, които отчасти сѫ извѣстни досега само отъ Мала Азия, а отчасти сѫ много сродни (подобни) съ тѣхъ. Къмъ тия прѣлюбопитни растения принадлежѫтъ: „Prunus laurocerassus, Glaucium leiocarpum (отъ устието на р. Камчия), Achillea thracica, Ornithogalum Skorpilii*) (минзухаря) и много други.

Като втори важенъ съставъ на българската флора е *степний елементъ,* който прѣобладава въ степитѣ на Южна Русия, отдѣто се распростира прѣзъ Бессарабия и Румѫния чакъ въ крайдунавската равнина въ България. Като особено отличителни растения се прѣдставлявать: Tilia alba W K (бѣла липа) и Amygdalus nana S. (дивъ миндалъ). *Бѣлата липа* е распространена въ Битиния (Мала Азия), Гърция, Тессалия, Македония, Тракия, южна Русия, България, Сърбия, Румѫния, Банатъ, Трансилвания, Хърватско и Маджарско, а *дивия миндалъ* во Дахурия (Азия), Уралска Сибирия, Алтайска Сибирия, Кавказъ, Подкавказскитѣ страни, южна Руссия, Румѫния, Сърбия, Трансилвания, Маджарско и Долна Австрия. Въ България *бѣлата липа* расте въ Добруджа, Русее, Разградъ, Варна, Дели-Орманъ, Врѫшка Чука, до р. Камчия, въ Родопитѣ до Т. Пазарджикъ, Дермендере и Станимака, а *Дивия мин-*

---

*] В. Р. Това растение е било наименувано въ честь на Братия Шкорпилови, които сѫ го открили най-напрѣдъ въ България и които сѫ спомогнѫли *най-много* на Д-ра Веленовски въ изслѣдванието на българскитѣ растения. *Освѣнъ горното растение,* сѫ били наименувани по името имъ още 12 други растения.

далъ расте до Бѣла, Драгоманъ, Орхание, Костинбродъ, Сливница, Каваклий и Странджа.

Край Черно море се среща буйна вегетация съ тия отличителни растения: Juniperus macrocarpa (до Галата въ Варненско), Cistus creticus (до Варна) и др. Най-забѣлежителното явление на край черноморската (понтическа) флора е *„дивата лозина“* (Vitis) заедно съ павита (Smilax excelsa) и Periploca graeca (до Варна).

Третий типъ на българската флора сѫ мѣстни типични растения къмъ които принадлежи прочутата „Haberlea,“ която расте до Калоферъ, до Станимака и може би и по други нѣкой мѣста изъ Българско.

Планинската флора въ България е любопитна съ нѣкои отличителни растения, като: Dianthus Pancicii, Geum coccineum, Primula deorum (отъ Рила), Pinus Peme („мура“ въ Рила) и др.

Планинитѣ въ България, освѣнъ оная планински растения, които растѫтъ на всѣкѫдѣ изъ Европейскитѣ планини, нѣматъ почти нищо общо съ Алпитѣ; напротивъ се забѣлѣзва едно флористическо сходство съ Карпатскитѣ планини. Тъй напр. Стара планина има много еднакви растения съ Трансилванскитѣ карпати, като напр. красивата: Lilium Jankae, Viola declinata и др.

Най-сетнѣ, като отличително явление на българската флора, трѣбва да отбѣлѣжимъ и нѣколко растения, които се срещатъ въ Стара планина и въ Кавказскитѣ планини; къмъ тѣхъ, освѣнъ Juncus alpigenus. Arabis mollis и други, принадлежи любопитний храсталакъ: Celtis caucasica*), който расте до с. Ченге (до Айтосъ).

Шк.

ДВѢ ДУМИ ЗА *„ТРУДЪ,“ „ДЕНЬ,“ „ДУМА,“* И *„СВѢТЛИНА.“*

Наврѣдъ се чуватъ оплаквания отъ нѣманье добри списания, а лошитѣ все растѫтъ, все по-нови се явяватъ.

„Трудъ,“ не е новъ, той е прѣстарѣлъ въ 5 години врѣме и сега му остава само честно да умре. Неговата третя годишнина бѣше една мѫчителна агония безъ конвулсии; както човѣкъ въ тая болесть не прилича на себе си, така и *„Трудъ“* не приличаше на списание. Ако влѣзе въ IV годишнина, то ще бѫде насилствено и противозаконно, защото тикъвъ животъ нѣма raison d'être. Само 1—2 годишна почивка може да даде на *„Трудъ“* нужнитѣ жизнени сили и ний сме наклонни да вѣрваме, че редакторитѣ му ще бѫдѫтъ толкова благоразумни, да не го подновяватъ, до дѣто не бѫдѫтъ въ състояние и да го възобновятъ.

---

*) Това растение е намѣрилъ въ изобилие нашия ботаникъ Д-ръ Ст. Георгиевъ по Бакаджици до Ямболъ.

„День“ е едничкото тъзгодишно списание, което заслужва да се подкрѣпи, за да се попрѣроди. Той се реди внимателно и вѣщо и има ясно опрѣдѣлена посока: *социялистическа* или *либерална*, въ по-широката, не въ ограничената политическа смисъль на думата. Такива стремления у насъ не могжтъ да се наслаждаватъ всѣкога нито съ бездѣйствието на властьта и полицията, нито съ „благоволението“ на публиката. Навѣрно и *„День“* затова тъй бавно и мжчно крачи. — Туй за пжтя, а за вървежа му не можемъ само добро да говоримъ. Двѣ трети прѣводъ—толкова прѣводни статии съдържа всѣка негова книжка—е голѣма остжпка на чуждото въ ущърбъ на животрептящи домашни въпроси. — Прѣкалени възхищавания отъ буйни, крайни и не всѣкога послѣдователни увличания на единъ незрѣлъ момъкъ, който като партизанинъ може да е билъ твърдъ, а като човѣкъ несносенъ, не сж на мѣсто, особено като се помни, колцина дохождахж отъ зап. Европа идеални въ идеитѣ си, но бърже се прѣтопявахж въ мрьсната варилка . . . .

За обществената хроника на посл. кн. не можемъ да не похвалимъ редакцията, най-вече защото е и спокойна — поне въ първата си половина, по въпроса за чуждия социялизмъ въ България, за който по насъ пишжтъ съ огънь и пламъкъ, то излиза — димъ*) както и по въпроса за пролетарията, който оскандали единъ цѣлъ политически вѣстникъ. За жалость бѣлѣжкитѣ за женското образование не сж тъй спокойни и умѣстни.

„Дума“ е вече едногодишина, но тя върви безъ пжть, та затова нѣма и физиономия. А думата не е желателно да бжде бесхарактерна.... При многото слаби страни „Дума“ има тая добрина, че се отнася по нѣкога отрицателно къмъ днешна политическа и литературна България, а туй е голѣма заслуга за една страна, въ която всѣки е превилъ вратъ и се е скрилъ въ миша дупка. И ползата може да бжде голѣма, само тогава, когато опозицията е систематическа.

„Свѣтлина“ показва много писателска безграмотность и редакторско неумение. Първата ѝ корица ж прѣпоржчва като *„журналъ“* за всичко — (защото „наука, искуство и индустрия“ е дори по-вече отъ всичко), а първия листъ — само като *мѣсечно иллюстровано „списание“*. Науката ѝ бѣше ту електро-телеграфо-терапическа, сир. крайно специална, ту пъкъ обземаше всичко, изложено крайно популярна и малко потрѣбно за България (напр. въ послѣдната книжка се пише за „развитието на телеграфа въ Дания“ когато за българския телеграфъ нищо нѣма). Най-много прилича *„Свѣтлина“* на телеграфически вѣстникъ, и ако има за цѣль да бжде такъвъ, да се даде на телеграфиститѣ, заедно съ разсилнитѣ по телеграфнитѣ станции, явно или тайно, да разбержтъ, че трѣбва да ж иматъ,

---

*) Благородно ще бжде да се групиратъ социялистическитѣ автори, за да не се говори за тѣхъ, като за мечки, за да се убѣди обществото, че наистина *има у насъ* разлика между принципиялния, научния социялизъмъ и нѣколцина *безсъвѣстни агитатори* и развратители на дѣца, както и да се прѣкрати послѣдньото.

но да не се хлопа на всички капии и да се мѣнява боята почти въ всѣка книжка. — Хубави и полезни статии не липсуватъ съвсѣмъ но, както съобщи едно врѣме и „Балк. Зора“, тѣ често сѫ прѣмълчанъ прѣводъ изъ нѣкой учебникъ. А всѣки малко-много разбранъ писачъ знае, че и най-добрий учебникъ, прѣнесенъ въ журналъ, нищо не струва. — Колкото за искуството и индустрията, ний не можемъ да ги намѣримъ*), само технология сегизъ-тогизъ съзираме. Вмѣсто тѣхъ има разни претенциозни заглавия: „*Ботаника. За кѫщнитѣ цвѣтя*“. „*Художество*“ придружено отъ посрѣдствена картина „щастливи дни“ и др. т. И въ иллюстрациитѣ има малко система; ний прѣпорѫчваме да се турятъ по-вече образи на бълг. мѫже, особенно на по-стари дѣйци, учители и писатели, само да не се придружаватъ съ такива биографии, каквато бѣше онъзи на Е. Георгиева въ VIII кн. С. С.

СѪДЕНИЕ-ТО НА ИИСУСА ХРИСТА.

Разгледвано отъ юридическа страна.

Прѣвелъ отъ русский Ив. Ст. Визиревъ. (първо собствено негово издание). София, книгопечатница на Янко С. Ковачевъ. 1890 год. Страници 87+4 страници „нѫ-важни печатни погрѣшки. Ц. 80 ст.

Прѣведеното отъ Ив. Ст. Визиревъ съчинение, „Сѫдение-то на Иисуса Христа,“ най-напрѣдъ е било написано на английски отъ английския ученъ Gaylus Juues. На руски то е било прѣработено и издадено за пръвъ пѫть отъ заслуженния професоръ на С. Петербургската Духовна Академия А. И. Предтеченский, съ съгласието на когото русския ученъ богословъ А. П. Лопухимъ го прѣпечаталъ като приложение къмъ своето съчинение: „Законодательство Моисея. Г-нъ Визиревъ е направилъ своя прѣводъ отъ това послѣдното издание.

Ний нѣма да разглеждаме сгрупанието на това съчинение, понеже то, споредъ руското издание, въ нищо не противорѣчи на духа на четиретѣхъ евангелия и възгледитѣ на Източната Православна цръква, а ще разгледаме само прѣвода и стила.

I. Въ прѣвода на г-нъ Визиревъ се срѣщатъ:

1. Невѣрно прѣведени мѣста.

Ето нѣколко примѣра:

1) „Нищо друго въ Мисина не е исказано тъй лесно, както противоположностьта, която се признавала „*въ това* (но

---

*] Впрочемъ 3—4 стр. могѫтъ да претендиратъ за индустриаленъ характеръ.

русски: *въ то)* древно врѣме. Стр. 8. — Не само тука, а наврѣдъ въ разгледания прѣводъ, дѣто се срѣщатъ мѣстоименията *„тотъ,“ „та,“ „то“* прѣвода е неправиленъ. Г-нъ Визиревъ, не извѣстно защо не прави никакво различие между двѣтѣ русски мѣстоимения „тотъ“ (онзи) и „этотъ“ (този) и както едното, тъй и другото прѣвожда на български съ мѣстоимението „този,“ (Гл. още стр. 17, 18, 22, 23, 24, и пр. и пр. до края на книгата).

2) „Що *дума* Богъ“ стр. 9. По русски: „Что *думаетъ* Богъ.“ — Русския глаголъ думать значи по български „мисли,“ а не „думамъ“, „говоржъ.“

3) „Двѣ прѣвъсходни глави *на углавнитѣ* закони на пòподирнитѣ евреи“ Стр. 9. — Въ русския текстъ се казва че истинския евреинъ Санвадоръ, въ съчинението си „Histoire des institutions des Moise“ номѣстилъ, двѣ глави за углавнитѣ закони на евреитѣ отъ пò-новитѣ врѣмена; и отъ прѣвода излиза, че Санвадоръ взѣлъ двѣ глави отъ углавнитѣ закони и ги вмѣстилъ въ съчинението си.

4) Изречение-то „кажется нѣтъ,“ което по български значи: „чини ми се, че не,“ е прѣведено у г-на Визирева тъй: „Вижда се, че не е било „стр. 10. Между „чини ми се“ и „вижда се“ има голѣма разлика.

5) Макарь *побѣлѣлата глава на този домъ* и пр. Стр. 12. — На много мѣста г-нъ Визиревъ прѣвожда дума въ дума, като често пжти оставя съвсѣмъ безъ прѣводъ чисто русски думи. Въ привѣденото мѣсто той отстжпилъ отъ правилото си; но вмѣсто да испиши вѣжди, той изболъ очи. По русски привѣденото мѣсто се чете така: „хотя *престарѣлий* глава дома.“ — „Побѣлѣлата глава на този домъ“ е двусмисленно, за да не можемъ безсмисленно изрѣчение.

6) Думата „Синагога“ г-нъ Визиревъ прѣвожда „съборище,“ макарь че въ прѣвода на едно учено съчинение, каквото е трактата „Сждението на Иисуса Христа,“ такъва знатна е непростителна.

7) „Свидѣтелитѣ сж вземали върху си всичката тяжесть на отговорностьта и самий *поводъ* (въ русския текстъ: *починъ)* на всѣко едно обвинение.“ Стр. 18.

Тука русската дума *„починъ,“* която не се употрѣбява въ българския езикъ, е замѣнена съ русската дума „поводъ,“ *която се употрѣбява* и въ българския езикъ. Между туй тѣзи

двѣ русски думи толкова много се отличаватъ една отъ друга по значението си, щото никога, нигдѣ и при никои условия не могжтъ да бждлтъ употрѣбени една на мѣсто друга. Думата *поводъ* по тълкуванието на Даль, означава *„причина,“ „прѣдлогъ“:* „по какому *поводу,* онъ это думаетъ?“ „Я не давалъ ему никакого *повода* къ ссорѣ.“ Само по себе си се разбира, че думитѣ *поводъ, причина,* и *прѣдлогъ* не сж напълно тожественни, но че всѣка отъ тѣхъ има своето специално значение. „*Причина,* казва Даль, раждаетъ всегда одно и тоже слѣдствіе, но одинъ и тотже *поводъ* можетъ породить разныя послѣдствія.“ — Думата *„починъ,“* пакъ по тълкуваньето на Даля, значи: „начало,“ „зачало,“ „начинъ,“ „зачинъ.“ По този начинъ думата „починъ“ би трѣбвало да се прѣведе на български *„зачинъ,“* „захвашание,“ „наченвание,“ а въ зададеното мѣсто „повдигание,“ „почвание.“ — *Поводъ* за обвинение може да бжде само едно извършено прѣстжпление. Ако по еврейския законъ свидѣтелитѣ трѣбвало да вземжтъ върху си „и самий поводъ на всѣко едно обвинение,“ то тѣ съ това сж освобождавали обвиняемия отъ всѣка отговорность и сами отъ *свидѣтели* сж ставали *обвиняеми.* Обвиняемия, противъ когото тѣ сж дошли да свидѣтелствуватъ, се оневинява. — Ний нарочно се спрѣхме пò-вечко на това мѣсто отъ прѣвода на г-нъ Визирева понеже то е доста важно въ разгледваното съчинение. Това мѣсто е ключъ за разбирание на една доста голѣма часть отъ послѣдующето съдържание на съчинението „Сждението на Иисуса Христа“. Съ съвършено неправилното прѣвождание на това мѣсто г-нъ Визиревъ отнема на читателя рѣшително всѣка възможность за разбирание на послѣдующитѣ мѣста.

7) „Но въ европейскитѣ държави, *които сж се управлявали (по руски: „управлающихся)“ едноврѣмено и по гражданскитѣ и по каноническитѣ закони,* думата хула *получи* вторично и производно значение.“ Стр. 28 — 29. — Въ оригинала се говори за онези европейски страни, *„които се управляватъ“* сега, а въ прѣвода — за неизвѣстни европейски държави, *„които сж се управлявали“* нѣкога си, а сега вече не се управляватъ едноврѣмено и отъ граждански и отъ канонически закони. — Нека забѣлѣжимъ тука и неправилното употрѣбление на члена и на минжлото врѣме.

8) *„Като се облягаме „(оставаясь)“* на строго историчиската почва.“ Стр. 29. — Върху почвата българинътъ,

както и руссинътъ, или стои, или сѣди, или лѣжи; но никога върху почвата не се облѣга.

9) „Т. е. *въ срѣда* слѣдъ Лазаревото въскресение, а може би и по-рано.“ Стр. 29—30. По русски: „Т. е. *сряду* по воскресеніи Лазаря, а можетъ быть и раньше.

10) „Нека си припомнимъ тука *това* засѣдание, което първосвѣщенницитѣ и фарисеитѣ събрахѫ *въ срѣда* слѣдъ Лазаровото възкресение.“ Стр. 34. По русски: „Припомнимъ здѣсь *то* засѣданіе, которое первосвященники и фарисеи собрали *сряду* по воскресеніи Лазаря.“ — И въ двата тѣзи цитати думата *сряду*, която е нарѣчие за врѣме и на български значи: „въ слѣдъ за,“ „едно подиръ друго“ (de suite, consecutivement), е прѣведена: „въ срѣда.“ Ний се отказваме отъ всѣкакви коментарии. Ще забѣлѣжимъ само, че подобни груби погрѣшки съвършено обезцѣняватъ прѣводитѣ на г-на Визирева.

11) „Съвѣта вече не можеше да бѫде отклоненъ отъ своята цѣль, *чрѣзъ повторното Иисусово искание* отъ него (съвѣта) сѫдейска честность и рѣдъ въ сѫдението.“ Стр. 36. По русски: „Совѣтъ уже не могъ быть отклоненъ отъ своей цѣли *чрезъ вторичное трѣбованіе отъ него* Иисусомъ судейской честности и порядка на судѣ.“ — Смисълътъ на русския текстъ е: „Не е било възможно да се отклони съвѣта отъ цѣльта си, даже ако Иисусъ Христосъ втори пѫть поискаше отъ него сѫдейска честность и рѣдъ въ сѫдението.“ А пъкъ прѣвоца гласи, че Иисусъ Христосъ повторно поискалъ отъ съвѣта сѫдейска честность, но че и пр. . . Нека забѣлѣжимъ, че неточностьта на прѣвода, между другото, произлиза и отъ неправилното употрѣбление на члена.

12) „А пъкъ когато *нѣкой-си.*“ Стр. 37. По русски: „Когда-же *кто нибудь.*“ — Нека забѣлѣжимъ, че думитѣ „*кто нибудь*“ Г-нъ Визиревъ прѣвожда на български: „нѣкой-си“ не само на стр. 37, но още и на много други прѣдшествующи и послѣдующи страници.

13) „Но на този свѣтъ *имаше*, сѫщо тъй както има и сега, такива племена, *които бѣхѫ надарени*, въ висша степень, *съ това* дълбоко чувство на правотата, което се намѣрва въ основата на всѣкой единъ законъ.“ Стр. 42. По русски: „Но въ мірѣ были, равно какъ сѫществуютъ и теперь племена, *одаренныя* въ превосходной степени *тѣмъ* глубокимъ *чувствомъ* правды, которое лежитъ въ основаніи всякаго зако-

на.“ — Ясно е, че исказаната въ руския текстъ мисъль доста много се отличава отъ мисъльта, исказана отъ Г-на Визирева въ прѣвода. Авторътъ на трактата констатира, *че сж сжществували и сжществуватъ* племена *надарени* въ прѣвъсходна степень съ онова дълбоко чувство и пр.; а пъкъ Г-нъ Визиревъ казва, че сж сжществували и сжществуватъ племена *които бѣхж надарени* (но, които, слѣдователно, сега вече не сж надарени).

14) „Ако го оставимъ тъй, то всички ще повѣрватъ въ него и ще дойдхтъ Римлянитѣ и ще *истрѣбятъ земята ни* и народа ни“ („и овладѣютъ и мѣстомъ нашимъ и народомъ“). Стр. 34. — Между *завладѣватъ* и *истрѣбватъ* има голѣма разлика. При това земята не може да бхде истрѣбена.

15) „Но което *въ пò-подирнитѣ вѣкове* стана чуждо за римския слухъ.“ Стр. 62. По русски: „Но что *въ послѣдніе вѣка* сдѣлалось чуждымъ для римскаго слуха.“ — Въ русския текстъ се говори за врѣмето, въ което се извършвали описванитѣ събития, и за онова, което непосрѣдственно прѣдшествувало на тѣзи събития; а въ прѣвода се говори за врѣмето послѣ тѣзи събития.

16) „*Може би това напълно вѣрно на историята обстоятелство,* гдѣто сждията като се докопалъ случайно о споменуванието за Галилея, и като се удостовѣрилъ, че обвиняемия е галилеянинъ (принадлежи къмъ Иродовата областъ) го е пратилъ на Ирода, — *е отбѣлѣжено само току тъй пжтемъ.*“ Стр. 63 – 64. По русски: „*То вполнѣ вѣрное исторіи обстоятелство,* что судья, схвативъ на лету упоминаніе о Галилеѣ, и удостовѣрившись, что обвиняемый былъ Галилеяниномъ (значитъ принадлежалъ къ области Иродовой) послалъ его къ Ироду, *можетъ быть отмѣчено лишь мимоходимъ.*“

Въ русския текстъ думитѣ „*можетъ бытъ отмѣчено*“ сж сказуемо въ главното прѣдложение: „то обстоятельство можетъ быть отмѣчено.“ Мисъльта е такава; „Нѣма нужда да се спираме *на дълго* върху нѣкои отъ пунктоветѣ на този евангелски расказъ. Тъй напр., за пращанието на Иисуса Христа при Ирода ний можемь да се ограничимъ само съ нѣколко думи, макарь че това обстоятелство е напълно вѣрно исторически.“ — Г-нъ Визиревъ въ прѣвода си кара автора да прави не нужно и съвършенно безмисленно прѣдположение; а именно: „да ли това напълно вѣрно на историята обстоятелство не е отбѣлѣжено въ Евангелието току-тъй пжтемъ?“

„Може би, казва Г-нъ Визиревъ, това напълно вѣрно на историята обстоятелство е отбѣлѣжено само току-тъй пѫтемъ.“ — Г-нъ Визиревъ, който се занимава съ прѣвождание и издавание на богословски съчинения, трѣба твърдо да помни, че въ Евангелието нѣма нито една йота отбѣлѣжена току-тъй пѫтемъ.

17) „Никой не ще се прѣпира за това, *че сѫдията* (дори той ако не бѣше воененъ управитель), *който е пратенъ отъ Римъ съ неограничена власть,* можеше и длъженъ бѣше да умъртви *този* человѣкъ, който открито, явно и умишленно възбужда мятежъ.“ Стр. 73. По русски „Что судья *даже если бы онъ не былъ военнымъ правителемъ, посланнымъ изъ Рима съ неогриниченною властью*, могъ и долженъ былъ предать смерти человѣка, который открыто и намѣренно възбуждалъ мятежъ, объ этомъ никто не будетъ спорить.“ — Въ русския текстъ се казва, че *даже онзи сѫдия, който не е ималъ неограничена власть* (който не е билъ воененъ управитель, пратенъ отъ Римъ съ неограничена власть) е ималъ право и е билъ длъженъ да осѫди на смърть и пр., а Г-нъ Визиревъ говори за сѫдия, *който е пратенъ отъ Римъ съ неограничена влсть.* Грѣшката произлиза отъ нетвърдото знание на русскитѣ падежи.

18) „Гърцитѣ замѣсти сега едно племе много пò-велико, нàй-велико що е *раждала („знала“)* нѣкога земята.“ Стр. 78. — Хората се раждатъ на земята, но земята никога не е раждала хора.

2. Пропуски.

Всичкитѣ пропуски, които ний забѣлѣжихме при четението прѣвода на Г-на Визирева, могѫтъ да бѫдѫтъ раздѣлени на 3 категории. *Къмъ първата категория* ний отнасяме пропускитѣ на отдѣлни думи. Всичкитѣ тѣзи пропуски сѫ такива че съвършенно изопачватъ смисъла на онѣзи мѣста, гдѣто се срѣщатъ.

Ето примѣри:

1) „Поради това и Адамъ бѣ създаденъ самичакъ, за да се научишъ ти, че ако нѣкой свидѣтель погуби една само душа изъ между Израиля, *признава се,* че е погубилъ цѣлия свѣтъ.“ Стр. 23. Тука прѣдъ думитѣ „признава се“ сѫ пропуснѫти думитѣ: „то Писанието го“ (признава). Въ слѣдствие *на тая про*пуска даденото мѣсто въ прѣвода е съвършенно не-

ясно. „Признава се“ отъ кого? неизвѣстно. „То писанието го признава“ е казано въ русския текстъ.

2) „Съ откровението на когото се опрѣдѣляхѫ устройството и закона на израиля.“ Стр. 29. Отъ прѣвода не се вижда кое устройство на Израиля се опрѣдѣляло въ Откровението; а пъкъ отъ оригинала се вижда, че думата е за *държавното* устройство. Думата „държавно“ въ прѣвода е испуснѫта.

3) „Сѫдението се свърши вѫтрѣ въ една нощь.“ Стр. 40. Тука е пропуснѫта думата „почти,“ въ слѣдствие на което прѣвода дава невѣрно понятие за врѣмето, което е употрѣбено за сѫдението на Иисуса Христа.

4) „Той стана pontifex Maximus“. вмѣсто „Несмѣняемъ pontifex Maximus“. Стр. 44.

5) „Защото само единъ отговоръ може да му се даде — отрицателенъ“. Стр. 70. По русски: „Потому что на него возстанетъ *повидимому* одинъ только отвѣтъ — отрѣцательный.“ Думата „повидимому“ не е прѣведена и заради това въ прѣвода смисълътъ на даденото мѣсто е изопѫченъ.

Къмъ вторѫта категория ний отнасяме пропускитѣ на цѣли прѣдложения. Такива пропуски има само 5. Допущаме, че нѣкои отъ тия пропуски сѫ печатни погрѣшки. Ето тия пропуски.

1) Стр. 6, Заб. 2: „Въперифразѣ новѣйшаго переводчика — Энтузіаста.

2) Стр. 7, Заб. 3: Capita patrum“.

3) Стр. 45, Заб. 2: тѣмъ болѣе, что между Пилатомъ и тетрархомъ существовали соперничество и враждебность“.

4) Стр. 47: „По одному инстинкту и преданію правосудія, не оставлявшимъ ихъ и среди вѣроломныхъ племенъ“.

5) Стр. 20, Заб. 27. „См. 8 примѣчаніе у Кокцея“.

Къмъ третята категория ний отнасяме пропускитѣ на технически фрази и думи. Въ оригинала всички подобни фрази и думи сѫ прѣведени или по латински или по еврейски и сѫ придружени съ прѣводъ, а въ прѣвода на Г-на Визиревъ латинския и еврейския текстъ е пропуснѫтъ, като е задържанъ само прѣвода. Такива пропуски има само въ първата половина на прѣвода (до Стр. 48), а въ втората половина нѣма. Оттука ний правимъ заключение, че Г-нъ Везиревъ се сѣтилъ, но твърдѣ късно, че е сгрѣшилъ, като е правилъ тѣзи пропуски.

Ето нѣколко примѣра:

1) На Стр. 19, въ Заб. 26 е пропуснѫто изречението: „Beatus judex qui fermentat judicum suum“.

2) На Стр. 20, въ Заб. 27 е пропуснѫто изрѣчението; „Preferre diem mortes damnati nefas est“.

3) На Стр. 38 е пропуснѫто: „Ita tenent magistri, neminem et proprio confessione aut prophetae vaticinio esse neci dandum“. и пр.

3. Прибавки.

Не пò-малко важенъ недостатъкъ въ прѣвода на Г-на Визирева сѫ и прибавенитѣ отъ него думи. Току-рѣчи всички прибавени отъ Г-на Везирева думи сѫ излишни, и нѣкои даже и неприлични. — Ето нѣколко примѣра:

1) Марко прѣдава едното и другото свидѣтелство въ едно и сѫщо прѣдложение, *въ единъ и сѫщий смисълъ,* безъ да ги различава едно отъ друго“ Стр. 24.

2) „И на неудържимитѣ, *почти бѣсни,* крясъци на сѫдейската тълпа“. Стр. 36.

3) „Тъй стана *и се извърши* това велико осѫждание.“ Стр. 37.

4) Неудържимо *(като бѣсни)* рукнѫхѫ и *избликнѫхѫ* на явѣ“ Стр. 40 и пр.

Въ всичкитѣ тѣзи цитати подчеркнѫтитѣ думи сѫ прибавени отъ Г-на Визирева и, както е ясно, сѫ излишни, а нѣкои и неприлични.

4. Грѣшки въ писанието името на Иисуса Христа.

Общеприето и отъ никого неоспоримо правило е, щото всичкитѣ думи, които се употрѣбяватъ за означение името на Бога, да се пишѫтъ съ главна буква. Г-нъ Визиревъ, който си поставилъ достопохвална цѣль — да снабдява нашата читающа публика съ прѣводи на богословски съчинения, въ които на всѣка страница се говори за Бога, длъженъ е твърдо да помни това правило.

Между туй въ разгледвания неговъ прѣводъ току-рѣчи на всѣка страница се срѣщатъ грѣшки противъ това правило. Тия грѣшки сѫ толкова пò-вече непростителни, понеже е било лесно да се избѣгнѫтъ стига само Г-нъ прѣводачътъ да е билъ малко пò-внимателенъ. Той прѣвожда отъ русски, т. е. отъ езикъ,

въ който горѣпоказаното правило има сила на законъ. Достаточно е било да внимава коя дума е написана по русски съ главна буква, за да избѣгне направенитѣ грѣшки. Като вземаме прѣдъ видъ, че на едни мѣста думитѣ, които означаватъ името на Христа Спасителя, сѫ написани съ главни букви, а на други не, ний идваме до заключение, че именно крайната небрѣжность на Г-на Везирева е причина на всички подобни грѣшки. — Ний мислимъ, че е достатъчно само въ общи думи да посочимъ тѣзи грѣшки и че е съвършенно излишно да привождаме примѣри.

5 Печатни грѣшки.

Прѣведения отъ Г-на Везирева трактатъ има всичко 87 страници. На тѣзи 87 страници има не повече и не по-малко, а тъкмо 109 „по-важни печатни погрѣшки“, къмъ които трѣба да се прибавѭтъ още около 80, които ний забѣлѣжихме. Ако забѣлѣжимъ, че между 109 печатни погрѣшки, има и такива, които въ списъка завзематъ *по 12 печатни реда,* ний напълно ще се убѣдимъ, че прѣвода на Г-на Визирева е изданъ, както казватъ русситѣ, *неопрятно.* Г-нъ Визиревъ моли да се поправятъ погрѣшкитѣ прѣди да се чете книгата. Но ний сме увѣрени, че едвамъ ли двама-трима души отъ читателитѣ ще испълнѭтъ просбата му. Ний съвѣтваме Г-на Визирева да бѫде въ това отношение по-исправенъ. Той е длъженъ да се старае да докаже, че се отнася съ почитание къмъ читателитѣ си, а не да имъ дава поводъ да мислѭтъ, че той се подиграва съ тѣхъ, като имъ взема паритѣ за книгата си и послѣ ги кара да работѭтъ по нѣколко часа зарадъ него и едвамъ тогава да почнѫтъ да четѫтъ. Увѣрени сме, че, ако Г-нъ Визиревъ би държалъ още една корректура, половината, ако не и повече, отъ грѣшкитѣ щѣше да изчезне.

II. Езикътъ.

Забѣлѣжително нѣщо! Въ туй врѣме, когато нашитѣ филолози се стремѭтъ да схванѫтъ народния говоръ и да прѣустроѭтъ писменния ни езикъ (развалѣнъ отъ тѣхъ до толкова, до колкото само нашитѣ филолози могѫтъ да развалятъ всичко онова, което имъ попадне въ рѫцѣтѣ) съгласно съ този говоръ, нашитѣ *историци* въ появившитѣ се на послѣднѣ на български тѣхни *произведения* по историята се стремѭтъ да се от-

далечжтъ отъ народния говоръ. Вижда се, че по примѣра именно на нашитѣ историци Г-нъ Визиревъ употрѣбява прѣминжлото несвършено и прѣминжлото свършено врѣме на мѣсто минжлото неопрѣдѣлено (минжлото историческо) врѣме. Той забравилъ, че българинътъ, когато говори за работи които не е видѣлъ, или които не е самъ вършилъ, обязателно употрѣбява минжлото историческо (неопрѣдѣлено) и заради това въ прѣвода си нигдѣ не употрѣбява това врѣме. Той расправя за събитията, които сж извършени тъкмо прѣди 19 вѣка, като за такива работи, на които самъ е билъ очевидецъ и даже дѣецъ. Това произвежда твърдѣ неприятно впачатление и заради това трѣбва да се избѣгва.

Другъ единъ недостатъкъ въ езика на Г-на Визирева е неправилното употрѣбление на члена. Ний мислимъ, че е съвършенно достатъчно само да посочимъ тука тия недостатъци. — Изобщо за езика на Г-на Визирева *въ разгледвания прѣводъ* ще забѣлѣжимъ, че той на много мѣста е просто невъзможенъ. Като сравняваме езика на разгледвания прѣводъ съ оня на другитѣ Г-нъ Визиреви прѣводи, ний правимъ заключение, че Г-нъ Визиревъ извънредно прѣбързалъ съ напечатванието на тоя свой прѣводъ. Вѣрваме, че той не го е прѣгледалъ нито даже единъ пжтъ. Надѣваме се, че за напрѣдъ Г-нъ Визиревъ ще бжде по-внимателенъ.

Ст. Икономовъ.

София Априлий 1891 година.

ОТГОВОРЪ

НА

г. Т. Ц. Трифоновата статия: „Моцартъ и Салиери и скжперника рицарь на масата на критика“ („Искра“, год. III, кн. 3 и 4).

Тенденцията на г. Трифонова въ горѣпоменжтата негова статия, озаглавена тъй претенциозно, е твърдѣ скромна. Той иска, първо, да докаже хубостьта на своя прѣводъ и неговата „сполученость“ *) второ, да извади на явѣ своето прѣвъсходство надъ другитѣ трима прѣводачи, между които има честь-

*) *Само* тъй си обясняваме ний тая неделикатна защита на неговия *прибързалъ панагирикъ*.

та да бжде и г. Вазовъ и най-сетнѣ, като вѣнецъ на всичко това, да хвърли и малко прахъ въ очитѣ на оногова, който намѣсто да го хвали, зелъ да го критикува. Туй сж стремленията на статията му, а нейнитѣ резултати сж още по-скромни. Тия резултати сж: първо, г. Трифоновъ не може да прѣвежда по-хубаво, даже и да иска — защото неговий духъ остава чуждъ на духа на произведенията, които прѣвожда; второ, той е надаренъ съ голѣмо поетическо безвкусие и прозаическа нескромность; третьо, има допотопни понятия за разни литературни въпроси и четвърто, г. Трифоновъ е лишенъ отъ всѣка логическа точность и острота на ума. Искра отъ духовитость има само на едно мѣсто — на сжщото, дѣто има и една циническа лична нападка.

Прѣди всичко да расчистимъ смѣткитѣ съ първия рецензентъ на „Моцарта и Салиери", г. Георги, когото г. Трифоновъ зема подъ своята закрила. *Три* доказателства имаме ний, че г. Трифоновъ натрапя своята закрила. Първо, мълчанието на г. Георги. Обаче на това доказателство ний даваме най-малката важность, защото мълчанието у насъ е станжло на всемирна и всеобща добродѣтель . . . . Второ, рецензията на сжщия господинъ върху г. Трифоновия прѣводъ на послѣдната сцена на Гетевия Фаустъ — върху това въпиющо светотатство и литературно прѣстжпление. Третьо, устното частно съобщение на самия г. Георги, когото ний твърдѣ хубаво познаваме. Той призна прѣдъ насъ, че неговитѣ бѣлѣжки сж плодъ само на едно негово бързо първо впечатление, че не е правилъ точни сравнения съ оригинала и че е напълно съгласенъ съ нашитѣ поправки и допълнения. Че г. Трифоновъ нѣма г. Георги на своя страна, туй още не значи, че и истината не е на негова страна и ний никакъ нѣмаме на умъ да повѣрваме въ своята правота, защото единъ или сто души сж ни ѭ признали. Само доказаната, извоюваната правота има цѣна въ нашитѣ очи и нея пристжпваме да потърсимъ.

Г. Трифоновъ казва, че Делиспасовъ билъ хвъргалъ пѣсъкъ въ очитѣ му, защото, прѣди всичко, билъ пристрастенъ къмъ грѣшкитѣ, виждалъ само тѣхъ и прѣувеличавалъ намѣсти тѣхното достойнство, като правѣлъ и доста грѣшки — „да не кажемъ, че се заблуждава" довършва антикритикътъ. — Не е истина, че виждаме само грѣшкитѣ. Истина би било, ако кажеше г. Трифоновъ, че само тѣхъ сме се спирали да разглеждаме

по-подробно. А ний това го правимъ всѣкога и по принципъ, защото никога не пишемъ съ цѣль да възхваляваме, а да оцѣняваме, да ползуваме — автора и себе си. Отъ хвалбитѣ не знаемъ да има истинска полза и ги избѣгваме, безъ обаче да избѣгваме да посочимъ и доброто. И въ рецензията на г. Трифонова не сме избѣгнжли и не сме забравили това, защото въ заключението си казваме: „Трифоновий прѣводъ е добъръ, много по-добъръ, и, ако щете, много по-сполучливъ отъ безбройното множество български прѣводи“. За какво повече може да претендира г. Трифоновъ, като помни и това, че рецензията е писана съ цѣль да се отблъснжтъ незаслуженитѣ похвали за нѣкаква си особена сполученость? Впрочемъ всѣкиму другиму би било простено да бжде недоволенъ отъ такава присжда, освѣнь на оногова, за когото се касае и комуто, види се, че се е видѣлъ пò-приятенъ тамянътъ на „Денница“. Ето защо ний всѣкога сме казвали: или строга критика, или никаква; пушенье тамянъ и въсхваляванье безъ особено голѣми и важни „дѣла“, може да бжде само врѣдително, и то би било най-лошото, което би могло да се пожелае на единъ такъвъ трудолюбивъ, но далеко не укрѣпнжлъ прѣводачъ.

Но нека си признаемъ, че една фалшива деликатность станж причината, щото и ний да паднемъ, въ рецензията на „Моцарта и Салиера“, въ сжщата грѣшка, въ сжщата слабость, която осжждаме. Само тая фалшива деликатность и снисходителность е дала г-ну Трифонову възможность да излиза прѣдъ българската публика съ такава слаба и лишена отъ всѣка подпорка защита. Ето напр. още въ самото начало намираме тая фраза: „*За Хамлета* е написано *десетина пжти повече отъ оргинала* (?!), и при това всичкото е важно и за прочитанье; а на Донъ-Жуана прѣдисловието е само една страничка“. Тая фраза, която е написана въ отговоръ на бѣлѣжкитѣ ни за прѣдговоритѣ на г. Трифонова, свидѣтелствува за едно тъй остро схващанье и различаванье, при което прѣспокойно се смѣсватъ коментариитѣ и обясненията на *Хамлета* (които за Хамлета, въ скобки казано, не сж десетина, а нѣколко стотини пжти по-много отъ самата трагедия) — съ прѣдисловията на самитѣ автори, които *могжтъ* да иматъ обяснителни цѣли, но *могжтъ* и да нѣматъ обсолютно нищо общо съ сжщностьта на съчинението имъ. Трифоновитѣ прѣдговори ний отнасяме къмъ *първата категория* и затова искаме отъ тѣхъ или хубаво достатъч-

но да обясняватъ (а не заблудително — съ казванье на половина истини), или пъкъ никакъ да ги нѣма. — При това количеството на редоветѣ или на листата малко значи; вѣщината е всичко. Но г. Трифоновъ като че си има особена теория по тоя въпросъ; ако още не е мѣнилъ теорията си, ако още мисли, че добритѣ обяснения трѣбва да бѫдѫтъ дълги, дългитѣ „всѣкоге бивали досатителни", и ако той самъ може да пише само досадителни, то хубаво ще бѫде и за напрѣдъ да не пише не дълги, а никакви.

Още по чудни понятия има г. Трифоновъ за думата *критериумъ*. Слѣдъ като апелира и къмъ „Музата на най-талантливия критикъ", той казва: „... Защото ако не днесъ, то утрѣ ще се яви нѣщо по-хубаво и критериума за днешното, не ще бѫде вече критериума за утрешното". На простонароденъ български езикъ изречено, това нѣщо значи: „Аршинътъ за абата не е аршинъ и за платното". Г. Трифоновъ трѣбва много тъмно да е съзнавалъ значението на думата критериумъ, като казва, че мѣрката, съ която се мѣри днешното, за утрѣшното нѣма да важи. И само тая простима случайность може да обясни и извини едно такова нелѣпо твърдѣние отъ негова страна. Но може би г. Трифоновъ да е искалъ да каже, че онова което днесь е хубаво, утрѣ нѣма да бѫде хубаво, защото ще се явѭтъ много по-хубави отъ него нѣща. Тая мисъль ще бѫде съвършено вѣрна, но отъ неѭ до Трифоновитѣ думи има една пропасть.

Г. Трифоновъ не разбира какво искаме да кажемъ съ думитѣ „мѫчнотиитѣ не е побѣдилъ, но и не е оставилъ тѣ да го побѣдѭтъ" — и по тоя поводъ философствува половина страница. Ний трѣбва да признаемъ, че съ нищо не можемъ му помогнѫ. Ний пишемъ български и съ една нескромна претенция: да бѫдемъ разбирани не само отъ прѣводачитѣ на Пушкина и Шекспира, а и отъ тѣхнитѣ читатели. — Ако ли неразбирането на г. Трифонова е прѣсторено, ако той иска съ него само да се присмѣе на слога ни, тогава можемъ само да го съжалимъ. Слогътъ на писателя е неговата мисъль; ний пишемъ тъй, както мислимъ, ако писанието ни не е неправилно — логически и граматически, а само оригинално, смѣло, игриво или необикновено, то затова ний можемъ отъ г. Трифонова само похвала да чакаме. Безжизнений и сухъ лапида-

ренъ слогъ си има мѣстото само въ безграмматнитѣ канцеларски бумаги, а не и въ критиката.

За „Я повѣрилъ алгеброй гармонію“ г. Трифоновъ настоява на своего и даже претендира, че туй мѣсто не можело да бжде спорно. Подиръ това достолѣпно прибавя, че не е „достолѣпно за единъ критикъ да разсжждава за мѣста, които той не може да разбере,“ а още пó-нататъкъ съ пó-благообразенъ тонъ казва: „Ако г. Делиспасовъ притежава какви годѣ познания отъ музиката и т. н. . . .“ Както виждате, г. Трифоновъ се изразява все остро и авторитетно: едно свободно и добросъвѣстно признаванье на трудноститѣ на една работа за него е „недостолѣпна“ критика и др. т. Иди та кажи подиръ това, че не е пó-щастлива оная кжсогледа ограниченость, която вредъ може да говори абсолютно, която нийдѣ нищо не е способна да види. . . . Но дългитѣ расправии въ тоя случай нѣматъ цѣль и ний ще се задоволимъ само да дадемъ г-ну Трифонову буквалния прѣводъ на стиха: повѣрилъ я алгеброй (творит. пад. ед. ч.) гармонію (вин. п. ед. ч.). Ето го: Азъ провѣрихъ съ алгебрата сир. (музикалната) хармония.

Разликата между „дерзнулъ“ и „рѣшилъ,“ „творчески“ и „авторски“ за г. Трифонова е толкова маловажна, щото не си струвала труда да се расчепква. Това отсжтствие на вкусъ за неуловимитѣ поетически нюанси между думитѣ ни убѣждава и сега, че г. Трифоновъ нѣма една отъ най-елементарнитѣ способности да прѣвежда поетически произведения.

„Хиляди Делиспасовци да дойджтъ да ни увѣрлтъ (г. Тр. иска да каже: да ни увѣряватъ), че въ „сторону иную“ не означава „крива посока,“ не могжтъ ни увѣри.“ Браво! Туй наричаме ний чистосърдечно признание! Наистина не могжтъ, но тѣ ще бждатъ смѣшни, ако поискатъ да „увѣрлтъ“ г. Трифонова, който е способенъ да гледа и да не вижда, който прѣспокойно прѣвежда — въ единъ букваленъ прозаиченъ прѣводъ — единсвеното число съ множествено и нѣма скромностьта да се взре, да се поусъмни въ истиностьта на думитѣ си, да се позамисли, за да се поправи. И само тая граматическа грѣшка на г. Трифонова е виновницата на това, че хиляди Делиспасовци не могжтъ го извади изъ смѣшното заблуждение. — Ето доказателството: Пушкинъ казва: „*встрѣчнымъ* посланъ въ сторону иную,“ а г. Трифоновъ прѣвежда: „*И отъ срѣщнжтитѣ* е билъ пращанъ въ друга страна.“ Сега

г. Трифоновъ пакъ нека повтори, че нѣма нужда отъ никакво двоумение, само да бѫде толкова любезенъ, щото вмѣсто „отъ срѣщнѫтитѣ“ да постави „отъ срѣщнѫтия“ — а срѣщнѫтий може да бѫде въ тоя случай само Глукъ — и тогава да каже самъ, има ли нѣкаква възможность да мине върху насъ грѣшката за да оттървемъ него.

„Парченцето“ ще простимъ великодушно г-ну Трифонову, а за „търпѭ дълбоко“ ще повторимъ, че е безсмислица, произлѣзла отъ една грѣшка, която е испила кръвьта на прѣводитѣ на г. Трифонова — толкова е обикновена тя. За да угоди на капризната муза, той често промѣнява една дума, (напр. въ този случай „чувствую“ на „търпѭ“ и прѣспокойно оставя непокѫтнѫти всичкитѣ други думи*). Той го прави това, защото нѣма достатъчно вкусъ да угади на часа, че по този начинъ се обезобразява една классическа хубость. Че прави такива грѣшки, туй е простима човѣшка слабость, но че не може да ги разбере и тогава, когато му ги сочѫтъ, туй е много жално и му отнема всѣка възможность да стане пѫ-добъръ прѣводачъ.

Ний до тука сме разгледали само 1 стр. отъ отговора на г. Трифонова, а той състои отъ 6 стр... Слѣдователно ако поискаме да отбѣлѣжимъ всичкитѣ нелѣпости и грѣшки на г. Трифонова, ний ще трѣбва да напишемъ още 5 пѫти по 5 стр., а туй би било едно жестоко наказание не само за насъ, а и за ония, които ще четѫтъ.

Прочее нека ни бѫде позволено да отбѣлѣжимъ само най-классическитѣ наивности.

На стр. 254 г. Трифоновъ ни угощава съ тая бесподобна наивность: „Той (сир. ний) нарича *досущъ исскуственни* слѣднитѣ редове.

Защо *тогазъ* азъ шлема му не взехъ?
Азъ непрѣменно бихъ го взелъ *тогазъ*,
Да ме не бѣше срамъ отъ Херцога?...

---

*) Самъ той на нѣколко мѣста се спира върху това въ отговора си и казва, че го прави затова, защото прѣдпочита тъждественитѣ понятия отъ еднаквитѣ думи. Да ни упази „музата на най-великия критикъ“ отъ желанието да осѫдимъ г. Трифонова за неговото промѣняванье, замѣстванье на едни дума съ други. Напротивъ, ний щѣхме да му бѫдемъ 10 пѫти по-благодарни, ако замѣстваше и цѣли фрази, но както трѣбва. Не знаемъ, какво недоразумение му е дало поводъ, да помисли, че ний искаме да прѣвежда буквално и всѣка дума, но знаемъ, че е билъ много наивенъ, като е прѣдположилъ, че ний не можемъ пѫ-хубаво отъ него да отличаваме думитѣ отъ понятията и фразитѣ отъ мислитѣ, но и прозата отъ поезията — за което той много малка способность показва,

Отъ това, като че ли пó-искусственно нѣщо не може да бѫде.“ — Прѣкрасна защита, която не може да се нарече непостижима и неподражаема само затова, защото г. Трифоновъ малко пó-долу е надминѫлъ и себе си. Не е успѣлъ читательтъ да прочете и два реда, нито пъкъ е могълъ да си почине отъ първия смѣхъ, когото изъ единъ пѫть ще се види хвърленъ въ друго хомерическо кикотенье: „А колкото за тия, *ако исхвърлите отъ тѣхъ повторението на думата „тогазъ,“* не ще намѣрите вѣрвамъ никакво искусство и условие. *Тя е поставена само да допълни редътъ,* а пакъ сме на мнение, че не е грѣшка, която да му вади очитѣ.“

Бѣлѣжкитѣ на г. Трифонова за прѣводитѣ на г. Славейкова и г. Вазова почиватъ върху една вѣрна мисъль. Тая мисъль е, че законитѣ на прозодията трѣбва да се пазѭтъ, че стихътъ, за да бѫде истински стихъ, трѣбва да испълнява извѣстни условия. — Внимателностьта на самия г. Триф. въ това отношение е похвална, жално е само че грижата за формата у него не е съединена съ грижата за поезията и че отива до игнориранье на съдържанието. А споредъ насъ, много пó-вече е за прѣдпочитанье единъ неправиленъ стихъ отъ колкото една безсмислица, една мъртва и непоетична мисъль. Впрочемъ за въпросния случай г. Трифоновъ е забравилъ едно нѣщо: да земе прѣдъ видъ, че пó-вечето отъ стиховетѣ на двамата други прѣводачи сѫ развалени отъ своеобразното правописание на христоматията.

Но освѣнь слогове, освѣнь скелетъ, стихътъ има и душа, а г. Трифоновъ именно нея не подозрява, та затова нито той ѭ има, нито у другитѣ ѭ съзира. Поезията е тая душа, която изобилува у Вазовия прѣводъ на монолога и която г. Трифоновъ не е способенъ да види, затова съ най-трогателно простърдечие и нескромность противопоставя своя прѣводъ на Вазовия. O sancta simplcitas! И не стига това, не стига че не може да оцѣни, колко долу стои неговия прѣводъ на монолога отъ Вазовия, но сѣднѫлъ съвършено сериозно да расправя Вазову, че „гидия“ е руска дума, а „повѣса“ на български означавало „обѣсникъ“. И това буквоѣдство има дързостьта да претендира за способность да прѣвожда най-великитѣ поетически произведения — това буквоѣдство, което нѣма понятие за духа на езика, безъ който прѣвежданьето е — тарджоманство. . . .

Пети пѫть се връща г. Трифоновъ къмъ края на отго-

вора си да зададе своето любимо, сѣкашъ заучено въпросче: „Нима иска той, щото единъ стихотворенъ прѣводъ да му бжде изложенъ дума въ дума?“ А между това, ако г. Трифоновъ бѣше поне малко остроуменъ и досѣтливъ, той щѣше да разбере, че да имахме такова нѣщо на умъ, ний щѣхме неговия прѣводъ на монолога да поставимъ на една недосѣгаема висота надъ Вазовия, дѣто даже една такава проста дума, като „обѣсникъ“ липсува. Ний сторихме тъкмо противното, и наймного затова, защото Вазовъ е умѣялъ да пропуска, защото всѣки редъ на тоя далеко непрѣкрасенъ неговъ трудъ носи печата на вѣщата ржка, тънкия естетиченъ вкусъ и схващанье духа на поета. Трифоновъ съ гордость ни показва, че стихътъ „Или измамената си глупачка“ липсува у Вазова, защото може би е мжченъ; но той е далечъ отъ съзнанието, че отсжтствие на тая варварска фраза би правило честь на неговия вкусъ, би украсило труда му и би ни доказало, че за него духътъ и красотата стоятъ по-горѣ отъ буквата.

Но щѣхме да забравимъ още едно красноречиво мѣсто, което иллюстрира неговитѣ „прѣводни“ понятия. *„Ако сме испустнжли думата „царски“ и сме употрѣбили само „елей“, направили сме това само за гладкостьта на стиха и сме имали прѣдъ видъ обрабощанието на тоя стихъ“*. Коментариитѣ сж излишни, а поученията бесполезни.

И най-сетнѣ циничната духовитость — единствената. „Струва ни се, когато бодятъ критическото чувство на г. Делиспасова съ игли, той издава конски ревъ, а когато го мушкатъ съ колища, той не издава никакъвъ знакъ отъ страдание!....“

Ако всичкий отговоръ на г. Трифонова състоеше само отъ тия 4 реда, той щѣше, като писатель, да стои много пò-високо въ нашето мнение, защото дѣйствително тѣ сж единственото пжтно и сполучено нѣщо въ 6-тѣ страници. Прочее нашия съвѣтъ г-ну Трифонову ще бжде: да се остави отъ своитѣ прѣводи и тѣхнитѣ защити и да посвети живота си на писанье улични епиграмми. Въ тѣхъ ще бжде не само художникъ, но и недостжпенъ за критика, защото ще стои, както и въ тоя случай, пò-долу отъ нея.

Августъ. **С. Делиспасовъ.**

ДНЕШНАТА РУССКА ЛИТЕРАТУРА.

отъ

Д-ра Е. Ж. Диллонъ.

Навѣрно това сжщо прѣ-усърдие да нашиба пороцитѣ на цивилизацията е накарало автора да прѣдпочете ударитѣ на тежкия кнутъ вмѣсто смъртоноснитѣ бодили на една отровна игла. Ала трѣбва да признаемъ, че грубата вулгарность на селянитѣ, които се подсмиватъ и подигравать съ сжщата наслада, съ която бихж осмѣли изящния вкусъ на *Каилуса* или *Лоренца де Медичи,* е толкова правдива и естествена, колкото сж и картинитѣ на грѫцкия артистъ Pauson, и на мнозина тя ще се види не по-малко отвратителна Като говори за храната, готвачката забѣлѣжва на селянитѣ: —

„И тѣ знаятъ да ядятъ да ви кажж". *Първи селянинъ:* „Тѣ иматъ страшенъ ищахъ тогава?" *Готвачка:* „Тъй зеръ, и не е за чудо, като ги гледа човѣкъ колко пиѭтъ. Сладки вина и ракии и пѣнливо пиво — особно питие за всѣки сждъ — както тѣ трѣбва да иматъ; и тогава ядятъ и пиѭтъ, ядятъ и пиѭтъ, салтъ ядятъ и пиѭтъ. . . . *Първи селянинъ:* „И тъй погълщатъ повече храна". *Готвачка:* „А, тѣ сж майстори на яденьето. Боже мой, то е страхъ да те съземе! Тѣ не могжтъ да седнжтъ като васъ и мене, да ядятъ и да пиѭтъ, и като свършжтъ, да се прѣкръстиѭтъ, като Господь далъ. Тѣхъ нищо не насища, освѣнъ ако лежжтъ цѣлъ день въ ястие и питие". *Втори селянинъ:* „Като свине, кога налѣгатъ въ корито" (Селянитѣ се смѣѭтъ) *Готвачка:* „Господь да ви поживи, първото нѣщо, кога си отриѭтъ очитѣ заранъ, е *самоваръ,* чай, кахве и чоколато. Като испразнжтъ два самовара, тѣ викатъ за трети. Прѣди той да се испразни, слагатъ закуска и, още не изяли закуската, — обѣдъ, обѣдътъ пакъ трѣбва да се измие съ кахве. И щомъ се натъркалятъ като напити пиявици, ето ти пакъ чай. И послѣ дохождатъ сладка и Богъ знае още какво; нѣма край на ядението и пиението. Тѣ ядятъ и кога сж на лѣглото си." *Трети селянинъ:* „Такъвъ имъ е адетътъ!" *Втори селянинъ:* „Добрѣ, ами кога си вършжтъ работата?" *Готвачка:* „Работа ли? Добра и тя! Каква ли имъ е работата? Да играѭтъ на карти и да свириѭтъ пияно, това е всичката имъ работа. Младата госпожица, още си не отворила очитѣ отъ сънъ, ще да седне на пияното и дрънъ, дрънъ, захваща да свири. И една учителка, дѣто живѣе тукъ, ще се въсправи и чака, чака да види дали пияното ще се оправи, и като свърши единъ, другъ пакъ сѣда И нѣкога тѣ турятъ двѣ пияна едно до друго, па четворица захващатъ да ги дрънкатъ, та и азъ отъ тука могж да ги чуѭ." *Трети селянинъ:* „О, Господи!" *Готвачка:* „Както ви казахъ това е всичката имъ работа: пияно и картоиграние. Когато се сберхтъ наедно, все сжщото повтарятъ: карти, вино и пушение прѣзъ цѣлата нощь; и когато станжтъ заранъ, отново ядение и пиение."

Графъ Толстой има множество послѣдователи и още по-вече противници. За безпристрастния четецъ комедията отъ Толстоя има двойна цѣна: тя е поучителна като студия за двата полюса, положителенъ и отрицателенъ, на днешното русско общество; тя е още интересна и назидателна като смѣлъ протестъ противъ образование, богатство, материяленъ прогрессъ и всички други фактори на днешната цивилизация, направенъ отъ една отъ ония ревностни, усърдни и симпатични души, които се явяватъ въ края на всички голѣми епохи въ свѣтската история и които, подъ влиянието на пламенното лаитѣние къмъ новъ животъ, основанъ на истината и правдата, сѫ готови да хвърлѭтъ, заедно съ старата кожа, месо и мишци, кръвь и кости.

„Единъ човѣкъ въ полето не е войникъ,“ казва една русска пословица. Ала графъ Толстой има право да се брои за войникъ, защото въ войната срѣщу цивилизацията той води слѣдъ себе си цѣла една армия. Има единъ голѣмъ кружокъ отъ русски мислители, които, макаръ и да не споделятъ неговитѣ възрѣния за брака и принципътъ му, че въ живота никога не трѣбва да употрѣбяваме сила, напълно сѫ съгласни съ него въ неговото горещо желание да види, чрѣзъ свободно възвръщание къмъ природата и земледѣлието, картитѣ отново разбъркани, социялнитѣ отношения прѣуредени и слабото човѣшко племе възродено. Най-распространений русски журналъ *„Руская мысль“* се вдъхновява отъ тия писатели, които се наричатъ *Народници*. Освѣнъ „Руская мысль“ и други периодични издания отварятъ гостоприемнитѣ си страници на случайни статии въ защита на сѫщитѣ възрѣния.

Златовратски, една отъ най-свѣтлитѣ звѣзди въ тоя млѣченъ пѫть, тако що е обнародвалъ и друга часть отъ своитѣ опити върху лѣка противъ Welt-schmerz, работническитѣ бунтове, революцитѣ и размирицитѣ. Той тръга отъ постулата, че добродѣтель, истина и хубость сѫ синоними съ — или понѣ слѣдствие отъ — трудния животъ на русския земледѣлецъ — селянинъ; а пакъ порокъ, болесть и окаянство сѫ цѣната плащана за искуствения животъ въ градоветѣ. Съгласно съ Юнга, той мисли, че „християнинътъ е най-високий човѣшки типъ“, а отъ своя страна е убѣденъ, че най-добрий християнинъ е русский селянинъ. Естествено е, по-нататъкъ, дѣто той вади очевидното заключение, че общественото и духовно спасение зависи отъ разрушението на европейскитѣ идоли и идеали и въсправянието на тѣхно мѣсто за образецъ русския селянинъ. Човѣчеството, а особно русското човѣчество, е създадено споредъ образа на Антеуса и ще може се избави отъ свирѣпа смърть, само ако се върне при Майка Земля и, веднѫжъ подъ нейното крило, да остане, по причина на благоразумие и признателность, вѣчно тамъ.

Тия сѫ нѣкои отъ езотерическитѣ учения на Златовратски. Нъ единъ отъ послѣднитѣ, му расказа, „Моитѣ видѣния“, дава много по-добра идея за писателя за неговитѣ цѣли и идеали отколкото и най-дългитѣ изслѣдвания. Въ тоя расказъ той дава едно мечтателно, но приятно, описание на душевнитѣ мѫчения, що испитва

въсприело и реформацията и възражданьето, но по своему ги бѣше направило национални. Туй е далечната обиколка, която направи нѣмский духъ въ своя вървежъ, за да прѣмине отъ реформацията на черквата къмъ реформацията на поезията: прѣзъ школата на старитѣ гърци и римляни, прѣзъ романскитѣ литератури, прѣзъ английската се върнѫхме ний пакъ къмъ себе си. Новолатинското възраждание бѣше първиятъ стадиумъ, образцитѣ на италиянската, испанската, а особенно французската поезия—вториятъ, влиянието на английската литература—третиятъ. Тогава настѫпи рѣшителното дѣло: проломътъ къмъ оригиналность. На тая точка стои *Лессингъ*.

IV. Поетически школи. Поетика и поезия.

То е пѫтьтъ на традицията, на образцитѣ и на школата, по който постѫпено прѣминѫхме отъ Лутера къмъ Лессинга; двѣ столѣтия се изминѫхѫ, до дѣто да се извърви тоя пѫть. Въ прѣхода отъ XVI къмъ XVII ст. има една епоха, въ която нѣмский езикъ почти не сѫществува въ поезията. Моментътъ, когато той се явява пакъ и когато мѣстото на латинскитѣ стихове зиматъ нѣмскитѣ, е началото на *новата* ни литература: то не е поезия, а „поетарство“ — едно ново, нагласено по метриката на старитѣ, стихотворство, съ което *Опицъ* открива тая епоха — въ началото на 30 годишната война.

Тъй нареченитѣ *шлезийски поетически школи* характерезиратъ развитието и характера на нѣмската литература въ XVII в.; тя никога не е била пò-окаяна, пò-ученическа и пòбѣдна, отъ колкото въ това плачевно врѣме, когато нѣмский народъ страдаеше отъ най-ужасната война, изъ която и излѣзе съ сломена сила. Нашата литература стоеше тогава найниско между европейскитѣ; тя мислише че като има стихотворство, има и поезия, и „нюренбергска хуния“ учеше, какъ може тя да се „налѣе“ тя въ нѣколко часа*). Безъ собствено съдържание, безъ душевно богатство и глѫбина, а чисто по ученически, тия поети въплътяватъ въ себе си и въ произведенията си всички ония лошевини и окаяности, които въ всѣко врѣме могѫтъ да се забѣлѣжѫтъ въ такива ученици, които още

*) „Nürnberger Trichter“ нарича единъ тогавашенъ поетъ (Harsdörfer) своето рѫководство „да се изучи въ 6 часа нѣмското исскуство за ритми и поезия“. Б. Пр.

вжтрѣшно недоразвити и непълни, искатъ да правжтъ стихове, и вѣрватъ, че съ искусственитѣ изражения, цвѣтистата дикция, надутия стихъ и открадняжта фраза сж уловили и поезията. — Неестественото натрупванье на думи въ втората шлезийска школа е станжло пословично. Отъ такива сили можеше само такава рожба да се роди. Нали счетохж тогава за благодатно противодѣйствие, щомъ противъ тѣхъ изстжпихж тъй нареченитѣ водни поети (Wasserpoeten), които ритмувахж само най-пошлата проза. Ний хубаво знаемъ, че и въ това врѣме на окаяность поетическата сила не бѣше съвсѣмъ умъртвена въ народа, че тя още се проявяваше въ религиозна и черковна, сатирическа и епиграматическа поезия, а особено въ романа „Simplicissimus,“ но тия отдѣлни явления не сж били достатъчни за да се мѣни вървежа на литературата.

Когато начена XVIII ст., нѣмската литература още не бѣше достигнжла оная зрѣлость, съ която се свършва ученическото врѣме; тя останж все на ученическата скамейка, но минж отъ една лоша школа въ друга пò-добра; тя направи, за тогавашното си състояние, единъ истински прогресъ, когато лайнцигский професоръ, *Готшедъ* ѝ станж учитель. Този мжжъ бѣше учительтъ, отъ който тя имаше нужда и който съ неуспоримъ авторитетъ управява десетолѣтието отъ 1730 — 1740 г. Но колкото да сж явни заслугитѣ му, кагато го сравняваме съ прѣдшественицитѣ, толкова е ясно и неговото нищожество — прѣдъ Лессинга и Гете. Ако и една национална литература можеше да се фабрицира и да се реди и нагласява, като едно добро домакинство: като се махватъ бесполезнитѣ вече покжщнини, а отъ друга страна се събира потрѣбенъ и полезенъ запасъ, то Готшедъ би си спечелилъ въ Германия тая заслуга, особено относително драмата, защото въ тая смисълъ работеше. Той прие тогавашната нѣмска философия, сир. Волфовата, за свое мѣрило, а въ нея учението на Лайбница бѣше заговорило чистъ, корректенъ нѣмски езикъ и всѣка мисъль, дори и най-очевидната, се расправяше и доказваше съ безмилостна ясность. Въ тая фабрика за мисли всичко вървеше по правила; слѣд. и въ поезията трѣбваше всичко да става пò-научени и прѣдаваеми правила, съставянието на които Готшедъ бѣше направилъ на свой занаятъ. Въ туй състоеше неговото „Критическо искусство да се пише поезия.“ Да мислишъ правилно, значи да мислишъ по правила. Земи едно морално изречение, измис-

ли една басня (сюжетъ), намѣри въ историята знаменити хора, на които да се е случвало сѫщото, вмѣсти цѣлото въ едно дѣйствие, раздѣли го на 5 части, които да сѫ еднакво голѣми: ето ти рецептъ за правилна трагедия! Най-правилната драма е най-образцовата. Подиръ старитѣ това искусство е било най-добрѣ разбрано отъ французитѣ, особенно отъ великия Корнейлъ; тѣ сѫ нашитѣ най-близки и най-поучителни образци и споредъ тѣхъ трѣбва да се прѣобрази нѣмский театръ. Като достойни за подражание образци по трагедията авторътъ на критическото поетическо искусство прѣпорѫчва Софокла и себе си.

Тъй Готшедъ тури основа на реформата на нѣмската литература и сцена, подъ влиянието на правилата и на чуждитѣ, особено французски образци. Неговото гледище и неговата грѣшка бѣше: *поетиката трѣбва да управява и да произвежда поезията.* Неговата заслуга е, че постави задачата на реформата на дневенъ редъ въ нѣмската литература.

По правила и прѣдписания може да се фабрицира и домакинствува, но не може да се създава поезия, както не може и да се чувствува, да се либи и мрази, да се осѣща радость и скръбь. Нашитѣ душевни вълнения си иматъ правилата и законитѣ, които се познаватъ, когато се проникне въ тѣхното происхождение, но тѣ не се пораждатъ отъ правила. Сѫщото важи и за искусството. Затова и опитътъ на Готшеда да реформира нѣмската литература е погрѣшенъ въ основата си. Расказватъ за единъ въспитатель на единъ принцъ, който далъ на въспитанника си разни прѣдписания, а между другото го задължилъ и да се весели по нѣкога. Единъ день, когато граялъ и се веселилъ съ другаритѣ си, принцътъ попиталъ учителя: „Сега веселѭ ли се?“ — Такъвъ въспитанникъ бѣше Готшедъ, такъвъ принцъ — нѣмската литература, която го слушаше. Да бѣ вървѣло по лайпцигския професоръ, то поетитѣ трѣбваше скоро да захванѫтъ да се допитватъ до него и неговата поетика, не само да ли бива да иматъ това или онова чувство, а и да ли наистина го иматъ.

Трѣбваше да дойде врѣмето, когато Готшедовата грѣшка да стане ясна за свѣта и нѣмската поезия да прѣстане да иде на училище при него; това врѣме трѣбваше много скоро да доде, защото чрѣзъ неговата диктатура грѣшката му бѣ излѣзла на явѣ и биеше въ очи. И тъй е една заслуга, ако и

нежеланна отъ него — защото нѣщата въ природата трѣбва да излѣзжтъ на явѣ, за да бждатъ осждени. Трѣбваше да се покаже, че отъ гледището и чрѣзъ срѣдствата на Готшедовото учение поезията нито можеше да бжде създадена, нито разбрана.

Началото на едно пд-добро разбиранье турихж *швейцарцитѣ*. Въ годината, когато Фридрихъ Велики възлѣзе на прѣстола пламнж извѣстний споръ между лайпцигския академикъ и цюрихскитѣ профессори: Бадмеръ и Брайтингеръ. Фантазията не се управява, казватъ тѣ, отъ правилата, които ѝ се прѣдписватъ, а отъ потрѣбитѣ, които чувствува, отъ онова, което прѣживява и което іж освѣжава: тя иска да бжде завладана и испълнена. Поезията не трѣбва да дѣйствува според правилата, а споредъ фантазията, поетитѣ трѣбва тъй да ни очароватъ, както живописцитѣ; туй бѣ новото учение, което Бодмеръ възвѣсти въ своето съчинение за чудесното, а Брайтингеръ въ своето критическо поетическо искусство, и което прѣдизвика борбата съ Готшеда, чиято присжда върху Милтона бѣше показала, колко малко е билъ въ състояние да оцѣни своеобразното величие на този английски религиозенъ поетъ.

(Слѣдва).

УЧЕБНИКЪ ГЕОГРАФИЯ. IV. ЕВРОПА.

За трикласнитѣ народни училища. Съставилъ Ив. Хоичъ. Прѣведе отъ хърватски съ измѣнения и допълнения Ив. Т. Бръкаловъ. Първо издание. Цѣна 1 лев. и 50 ст. Издание и печатъ на Д. В. Манчовъ. 1890 г. Пловдивъ.

Ако единъ день бждемъ щастливи да видимъ историята на възражданието ни написана както трѣбва, увѣрени сме, че тамъ нѣма да липсва и историята на географията у насъ, т. е. какъ и кждѣ е била въведена прѣвъ пжть като учебенъ прѣдмѣтъ въ българскитѣ училища и пд-сетнѣ постепенно въвеждана въ всичкитѣ наши училища. Ако този въпросъ бжде разрѣшенъ съ успѣхъ и ако се открие, кой е първия на български напечатанъ учебникъ по географията (защото това нѣщо и днесъ още не е извѣстно добрѣ), тогава лесно ще се прослѣди и постепенното развитие на тази обще-образователна наука. Тогава, именно, ний ще бждемъ пд въ състояние да си съставилъ едно пд-вѣрно понятие за географ. познания на българитѣ изобщо. Днесъ, обаче, съ най-голѣма сигурность мо-

жемъ каза само това, че географията и подъ турското владичество се е изучавала въ училищата ни, но хоризонтътъ на тогавашнитѣ географ. познания у насъ не е билъ твърдѣ широкъ, защото познанията на самитѣ прѣподаватели на прѣдмѣта не сж излизали извънъ корицитѣ на учебника. Ученицитѣ сж зубрили, както и днесъ по-нейдѣ правжтъ, географията наизусъ и сж се въсхищавали, че умѣжтъ съ такава лекость и бързина да изговарятъ толкова много и мжчни географич. термини. Тогава и географич. карта не е служила за спомагателно срѣдство при изучваньето на географията, а само за луксъ е била окачвана на училищната стѣна — като мебелъ.

Но тъй като географията днесъ се изучва навредъ въ училищата на отечеството ни и се смятря за доста сериозенъ прѣдмѣтъ, както е това и въ училищата на пò-напрѣднжлитѣ отъ насъ държави, то и потрѣбностьта за учебници по този прѣдмѣтъ, разбира се, трѣбваше отъ само-себе си да испъкне на чело.

И дѣйствително, ако и да не можемъ се похвали още съ многото си учебници по географията, но не можемъ и каза, че таквизи учебници нѣмаме. Появява се питание само — какви сж учебницитѣ ни по този прѣдмѣтъ? За да се отговори на тоя въпросъ поне удовлетворително, нуждно е да се прѣгледатъ всички учебници по тази наука, излѣзли на езика ни до днесъ и да имъ се даде една оцѣнка.

Ний обаче ще разгледаме за сега само горѣозначения учебникъ, който смятряме за единъ отъ най-добритѣ.

Авторътъ, *Ив. Хоичъ,* не е написалъ никакъвъ прѣдговоръ. Прѣводачътъ обаче неиспустнжлъ случаятъ, а написалъ дългъ и обширенъ прѣдговоръ на български. Прѣдговора на г. Бракалова (стр. I, II, III) е много интересантенъ и ний го прѣпоржчваме на читателитѣ да го прочетжтъ и да се посмѣжтъ. Ний хубаво си прѣдставляваме читателя какъ чете този, отистина, веселъ прѣдговоръ и какъ, колкото го дочита и приближава края му, смѣхътъ му се увеличава. Въ въображението на читателя, вѣроятно г. прѣводача изведнжжъ испъква и то въ оня новозавѣтенъ свещенъ образъ, който въ небрѣжния прѣводъ на една Св. История е озаглавенъ: „Митаря и Фарисея"...

Съ прочитанието на „Бѣлѣжка" подъ прѣдговора, дѣто г. прѣводача самъ си исповѣдва, че прѣдъ „Гердовата география" се бои да прѣвожда другитѣ части отъ географията на

сѫщия авторъ, ний свършваме четението на цѣлия прѣдговоръ. Обаче, намъ никакъ ни се неще да прѣмълчимъ онова мѣсто въ прѣдговора дѣто г. прѣводача, като се чуди какъ вече да нахвали учебника на г. Ив. Хоича, казва най сетнѣ така: „Че книгата на г. Ив. Хоича е припозната за добъръ учебникъ, вижда се отъ това, че тя е напечатана на правителственни разноски и е въведена токо-речи у всичкитѣ училища въ Хърватство“.—Ний незнаемъ какъ стои учебното дѣто въ Хърватско, но г-ну Бръкалову можемъ посочи на много учебници, възнаграждавани отъ правителствата, печатани на правителственни разноски и въведени почти въ всички държавни и народни училища, безъ да бѫдѫтъ тѣ даже сѣнка на добри учебници. Освѣнь това, ако туй, което г. прѣводача говори, се взема за чиста монета, тогава учебника на г. Ив. Хоича, прѣведенъ на български, трѣбва да е още пò-добъръ, защото г. Бъркаловъ казва, че окастрилъ всички недостатъци съ измѣненията и допълненията си. Но да ли това е тъй, ще се увѣримъ при по-нататъшното разглежданье на учебникътъ.

На стр. 1 въ учебника пространството на Европа е отбѣлѣжено: „99,000 мириаметра“. Ний не вѣрваме г. Бъркаловъ да не знае, че пространството въ географията се измѣрва всѣкога съ четвъртити килом.; за вѣрванье е, че грѣшката е неволно направена при бързото прѣвождание или пъкъ принадлежи на оригинала.—Ако г. прѣводача стистина се бѣ ползувалъ „отъ найвѣрнитѣ француски и нѣмски статистики“, споредъ както пише въ прѣдговорътъ си, той трѣбваше за Европа да напише така: пространство 9,919,770 четв. килом., народонаселение 339,293,000.

Стр. 3. „По това море (Срѣдиземното) човѣкътъ прьвъ пѫть се е осмѣлилъ да плува съ малки незначителни шайки.“ Ний не сме чували на български до сега шайки да плуватъ по морето. Шайки у насъ се бѣха появили пò-минѫлитѣ години по Балкана, но контрашайкитѣ ги усмириха.

На стр. 5 е написано: „Источната половина на Европа се състои отъ голѣмата *словѣнска ниска страна.*“ Нашето мнение пъкъ е, ча тази половина се състои отъ „голѣмата Российска ниска поляна“ — тъй както е приете въ географията въобще, а не тъй, както си позволяватъ прѣкаленитѣ славянофили да изопачаватъ.

„*Вратата на народитѣ*“ на сѫщата стр. е погрѣшно *написана*: „великата врата“.

„Спицбергъ“ (стр. 4) е написано по хановерански, а вѣрното е „Щпицбергъ“ или, както е прието — „Шпицбергенъ“.

„Дѣйствующи волкани“ на български е много пò-добрѣ казано, нежели „живи волкани“ (стр. 6), както е въ учебникътъ. На сѫщ. стр.: „Въ Бѣло море се влива Двина; въ Балтийско — Западна Двина и Нѣмань.“ Ако едната Двина е опрѣдѣлена съ „западна,“ то другата трѣбваше да се опрѣдѣли пакъ съ „сѣверна“, защото, ако единъ учебникъ не говори на езикътъ си, той прѣстава да бѫде учебникъ.

„Лозовата пръчка“ не трѣбваше да става на „винова лоза“ (стр. 9), защото послѣдното не се употрѣбява твърдѣ на български.

На стр. 13 се захваща Балканский п-овъ. Пространството и народонаселението на този п-овъ е много погрѣшено въ учебникътъ. По всѣка вѣроятность, грѣшката е направена само затова, защото на г. прѣводачътъ не е била извѣстна официалната статистика за Балканский п-овъ отъ 1889 год. Споредъ тази статистика Балканский п-овъ има 17½ милиона народонаселение и 578,628 четв. килом. пространство а въ учебникътъ (стр. 13) е написано: народонасел. 14 милиона, пространство 476,000 четв. килом.

Споредъ официалната статистика за цѣлия п-овъ, която миналата година английски вице-консулъ въ София бѣ съобщилъ на правителството си, много ясно се вижда, че числото на населението на п-ова, отъ русско-турската война насамъ, всѣка година значително нараства, а никакъ не намалява. Този очевиденъ фактъ, освѣнъ това, е и най-убѣдителния, че на Балканский п-овъ сѫ настанѫли вече врѣмена пò-благоприятни за живѣенье, което, нѣколко години прѣди освободителната война неможеше да се каже. Съ този много важенъ фактъ, именно, и прѣводачътъ трѣбваше да си послужи и да допълни празднототата на г. Хойчова учебникъ, дѣто е забравено да се спомене за причинитѣ по които Балканский п-овъ, при такъво голѣмо пространство (сравнително съ Апенинский п-овъ), има толкосъ малко население.

За тѣзи страници въ учебника, които сѫ заети отъ географията на братия Шкорпилови, ще оставимъ да говоримъ пò-на сетнѣ, когато разглеждаме на обширно тѣхния учебникъ.

За останѫлитѣ държави на Балканский п-овъ — Сърбия, Гърция, Черна Гора, Ромѫния и Турция, които отъ всички други европ. държави би трѣбвало най-много да ни интересуватъ

и които най-добрѣ трѣбва да познаваме, въ учебника на г. Бракалова нѣма написано почти нищо.

На стр. 59 захваща Апенинский п-овъ. Въ пространството на този п-овъ е станжла една малка грѣшка: вмѣсто 286,588 четв. кил. въ учебникътъ е написано 296,000 четв. килом., — една разлика отъ 9412 четв. килом.

Градътъ Флоренция, който италиянцитѣ наричатъ la bella, е много тѣсно свързанъ съ името на провинцията, на която е центръ. Дѣто е Флоренция (стр. 66), не трѣбва да липсва и Тоскана за да не изгубимъ случая да споменемъ, че наречието на тази провинция е писмения езикъ на Италия. Не трѣбваше да липсва и г. Сиена, всрѣдъ Тоскана, като единственъ градецъ, който дава най-много печатна глина на Европа.

И пространството на република Санъ-Марто (стр. 68) е написано 62 четв. килом. вмѣсто 59 четв. килом. За самата република ний неможемъ нищо друго да научимъ отъ учебника, освѣнъ че тя е „покрай Адриатическото море и е една отъ най-староитѣ държави на Европа.“

Островъ Сицилия, на сжщата стр. е описанъ много непълно. За градоветѣ: Катания, Сиракуза и Гиргенти (Джиргенти, старо грък. Акрагасъ, лат. Agrigentum) нищо не е споменжто. Първия отъ споменжтитѣ градове е много забѣл. итал. градъ, защото само въ неговата околность въ Италия най-много расте палмата и захарната тръстъ. Градоветѣ Джиргенти и Сиракуза сж важни историч. градове Сиракуза е билъ на врѣмето си пръвъ на цѣлия о-въ — по голѣмина и могжщество, а само до г. Джиргенти въ юж. Европа има калнотипеста лава, която италиянскитѣ медици се стремжтъ да употрѣбжтъ за лѣковито срѣдство, като тинята на астраханскитѣ кални бани.

Градовцетѣ: Кремона, Карара и малкия винарски, фабриченъ и даченъ градецъ Конеглиано — не сж споменати въ учебника.

Пиринейский п-овъ (стр. 68 —75) е описанъ изобщо добрѣ, по-прѣкалено поетически на мѣстѣ. Най-лоше и най-неясно е описанието на Пиринейскитѣ планини. На стр. 69 е казано: „Пиринейскитѣ планини сж високи, студени, каменисти и на нѣкои мѣста съ вѣченъ снѣгъ покрити.“ Още по-нататъкъ тѣзи планини сж описани много поетически. Обаче, поезията нѣма за насъ никакво значение тамъ, дѣто не ѝ е мѣстото. Въ единъ *учебникъ* по този прѣдмѣтъ, поезията се изоставя всѣкога на-

дире. По-добрѣ щѣше да бжде, ако вмѣсто: „планинитѣ сж покрити на нѣкои мѣста съ вѣченъ снѣгъ“, бѣше казано, че само по сѣв. страна на Пиринеитѣ, дѣто слънцето не грѣе, нѣколко мѣста сж покрити съ вѣченъ снѣгъ и даватъ началата на нѣколко пълноводни рѣки.

Не е никакъ достатъчно, дѣто е казано: „Пиринейскитѣ планини сж високи“, ако най-високия имъ върхъ липсва, защото на свѣта има много високи планини. Но, за да се прави разлика между високи и високи, най-високия връхъ всѣкога стои на чело. Освѣнъ това, въ учебника нѣма опредѣление ни за посоката на Пиринеитѣ, ни за началото имъ, ни за краятъ имъ, нито пъкъ е споменжта ниската страна, която е прѣдѣлъ между тѣхъ и Алпитѣ!

При политическото описание на Испания поезията играе тоже доста важна роль: „Севиля е духовна срѣда, има Академия и многолюденъ университетъ“ (стр. 72).

На стр. 73 е писано: „Фабричната промишленость на Валенция цъвти, защото жителитѣ сж трудолюбиви и иматъ веселъ нравъ.

Республика Андора (стр. 72), както и республика Санъ-Марино, е споменжта само, безъ да има нѣщо повече казано и за самото население, както и за главния му поминъкъ.

Балеарскитѣ о-ви, въ най-ново врѣме, обърнжхж върху си вниманието на цѣлия южно-европ. флотиленъ свѣтъ, поради своята стратегичность въ Срѣдиз. море, която очевидно, слѣдъ прокопаванието на Бискайския каналъ, ще затъмни стратегич. важность и на г. Гибралтаръ и на Малтийскитѣ о-ви. Но за Балгарскитѣ о-ви въ учебника нѣма почти нищо: тамъ само името имъ е поменжто.

На стр. 72: „Аранжуецъ, на р. Тахо, кралевски палатъ съ прѣхубави градини“. А най-голѣмото испанско военно пристанище, Коруня, свещенния градецъ Санти-Яго, Валладолидъ, дѣто умрѣлъ Колумбъ, ягкитѣ крѣпости Ирунъ и Бадажозъ, историч. пристанище Палосъ, гр. Аликанте и др., липсватъ въ учебникътъ.

„Опорто (106,000 ж.) на Дуро, (стр. 74), забѣлѣж. индустрияленъ градъ. Отъ тамъ се изнася добро вино, Портвейнъ „вмѣсто портвайнъ“. Тука бѣ нуждно да фигуриратъ и двѣтѣ имена на поменжтия градъ — и Опорто и Порто, за да ни бжде пò-лесно да произведемъ името на самото кралство и да обяс-

нимъ на ученицитѣ, защо това кралство се именува Португалия. Крѣпостьта Браганса липсва въ учебникътъ.

Отъ стр. 75 — стр. 91 въ учебникътъ се говори за планинитѣ на централна Европа: за тѣхното сложение, за величественната имъ природа, за фауната, флората и за рѣкитѣ, които истичатъ изъ тѣзи планини.

Споредъ насъ, г. прѣводачътъ щѣше да стори много пò-добрѣ, ако бѣше се усѣтилъ да помѣсти срѣдньо-евр. планини на мѣстата имъ — отдѣлно при всѣка една Срѣдньо-евр. държава и слѣдъ като свършеше за държавитѣ, когато вече и ученицитѣ ще иматъ и подготовка и знание и една обща пò-сигурна прѣгледность отъ изучения материалъ, да скопчеше тогава всички отдѣлни централно-европ. планински вериги по между имъ — тогава цѣлата срѣдньо-евр. планинска група щѣше по-ясно да испъкне прѣдъ очитѣ ни. Тъй както поменатитѣ планини стоѭтъ въ учебникътъ, освѣнь че не сѫ на мѣстото си, но и изучванието имъ, по този редъ, нѣма да ни доведе до никакъвъ благоприятенъ резултатъ.

Съ австрийската държава българското княжество стои въ много тѣсни търговски отношения и едно пò-подробно описание на тази държава, както е въ учебникътъ, не само че не е излишно, но то е даже полезно. Само тамъ, дѣто се говори за градоветѣ на кралство Бохемия (стр. 98), би трѣбвало да се споменѫтъ още два много важни градове: г. Таборъ, основанъ отъ Ив. Жижка съ прочуто земледѣлческо училище и г. Будѣйовицъ (Budweis), най-голѣмъ градъ въ южна Чехия и съ най-голѣми фабрики за карандаши (Hardtmuth) въ цѣла Австрия.

Останѫлитѣ Европейски държави, съ твърдѣ малки исключения, сѫ описани хубаво и пълно. Но пакъ единъ още пò-пъленъ и пò-подробенъ учебникъ по географията на Европа би билъ много желателенъ.

Ний се надѣваме, че г. Бракаловъ при второто издание ще поправи и допълни учебникътъ си, дѣто е нуждно, за да можемъ тогава съ още пò-голѣмо право да го наречемъ единъ отъ най-добритѣ.

Д. Заира.

София, 22-й Септемврий 1891 год.

ПОЛИТИЧЕСКА ИКОНОМИЯ.

Отъ Е. Левассйоръ

Прѣвелъ Л. Паяковъ (В. „Промишленость)".

Страстьта за прѣвождание е станжла у насъ една болесть. Особенно се забѣлѣзва това нѣщо у младитѣ, у жаднитѣ за слава. Вчера още отриваше чиноветѣ въ гимназията и днесь го виждашъ, че излѣзълъ прѣдъ свѣтътъ съ нѣкое прѣводче отъ руски: езикътъ простъ и неграмотенъ, прѣводътъ смѣшенъ, но не важи! то е все книга и името на прѣводачътъ блѣщи върху корицата. Това е ласкателно, но прѣди да се осмѣлимъ да прѣстжпимъ прагътъ на научното поле, тамъ гдѣто способностьта и достоинството не оставатъ не открити и не възнаградени, гдѣто неспособностьта и незнанието биватъ всѣкога наказвани съ горчиви испитания, трѣбва пò-напрѣдъ да опиташъ силитѣ си, трѣбва да видишъ готовъ ли си да излѣзешъ прѣдъ хората, защото не забравяй никога, че

„Първата стжпка, която направишъ въ свѣтътъ,
Е тая, отъ която на днитѣ ти зависи остатъкътъ.
Глупавъ веднжжъ, мислжтъ те всѣкога за такъвъ."

Да излагашъ собственнитѣ си мисли е много по лесно, отъ колкото да прѣвождашъ мислитѣ на другиго. Не е нужно само да знаешъ значението на много думи, а трѣбва да познавашъ коренно, както езикътъ, отъ който прѣвождашъ, така и този, на който прѣвождашъ. Трѣбва пò-напрѣдъ самъ да разбирашъ мисъльта на чуждия авторъ, за да можешъ точно и вѣрно да ж прѣведешъ на матерния си езикъ, защото другояче ти ще бждешъ смѣшенъ.

Тия мисли ни минахж прѣзъ умътъ, когато напослѣдъкъ случайно ни попаднж въ ржцѣтѣ книжка VIII и IX, год. 1890, отъ Свищовското Промишленно списание.

Въ началото на съдържанието стои: **Полит. Економия,** *отъ Е. Левассйоръ, прѣв. Л. Паяковъ.* Съчинението на парижкия професоръ е прѣкрасно и автора му ни е твърдѣ добрѣ познатъ, понеже сме имали честьта да слушаме лекциитѣ му прѣзъ една цѣла година. Ето защо ний съ радость погледнжхме на идеята, която г-нъ Паяковъ е ималъ, да запознае нашата публика съ ученитѣ идеи на прочутия французски академикъ. Уви! още отъ сега трѣбва да исповѣдаме, че съчинението е

прѣведено невѣжественно. Мислитѣ сѫ изопачени и криви, езикътъ е лошъ. Ний познаваме лично прѣводачътъ и останѫхме слисани, като сравнихме прѣводътъ му съ оригиналътъ. Нѣка уважаемия читатель бѫде доволно търпеливъ и ни позволи да сравнимъ съ него нѣколко откъслека отъ речения трудъ. за да се увѣри, че горнето ни утвърждение е право.

На стр. 479, въ 3 параграфъ се говори за машинитѣ. „Тѣ съставляватъ една важна часть отъ сѣчивата." Това първо прѣдложение е прѣведено криво и неточно. Les machines forment une subdivision très importante de l'outillage; тукъ думата subdivision не трѣбва да се прѣведе съ *часть,* понеже часть е едно отъ раздѣлѣнията на нѣкое цѣло, (на фр. partie), когато subdivsion значи *подраздѣление,* т. е. раздѣлението на една часть отъ нѣкое цѣло, което самò е вече раздѣлено на части. По послѣ très importante е прѣведено съ *важна,* безъ да се знае защо е изоставена думата très. Г-нъ Паяковъ не трѣбва да забравя, ча важна и много важна сѫ двѣ съвършенно различни по силата си понятия.

„Днеска тѣхното употрѣбление е станѫло обикновенно и чрѣзъ тѣхъ капитала дѣйствува най-енергично." Туй второ прѣдложение е прѣведено не пò-малко криво и неточно отъ първото, защото въ оригинала е казано: Elles sont de nos jours un des modes d'action les plus ordinaires et les plus énergiques du capital, което значи: „Въ наше врѣме тѣ сѫ единъ отъ най-обикновеннитѣ и най-енергичнитѣ видове дѣйствие на капиталътъ." Колко се е отдалечилъ отъ оргиналътъ Г-нъ Паяковъ!

Останѫлата часть отъ параграфътъ е прѣведена още пò-лошо отъ горнитѣ фрази. Тъй напр. нѣколко реда пò-долу е прѣведено: Une scie circulaire qu'un arbre de couche fait tourner et à laquelle le menuisier n'à qu'à présenter sa planche, est une machine, tandis que la scie que conduit la main de son voisin est un outil. „Триона, който се движи отъ нѣкоя сила, а дюлгерина туря просто дъската за разрѣзвание, е една машина; когато простата пила, която се движи отъ работника, е сѣчиво." Авторътъ е искалъ да каже: „Единъ тъкалястъ трионъ, който се върти отъ нѣкое въртенообразно дърво, и подъ който дърводѣлецътъ нѣма освѣнъ да постави дъската си, е една машина; когато трионътъ (не простата пила), който се движи отъ рѫката на неговия съсѣдъ, е едно орѫдие".

Въ заглавието на 34 параграфъ L'ètat intellectuel des ouvriérs е прѣведено съ „умственното положение на работницитѣ.“ Прѣводачътъ трѣбва или да е забравилъ българ. дума състояние, или пъкъ е мислилъ, че състояние и положение сѫ едно и сѫщото нѣщо. Положение на френски се казва position и означава расположението, въ което се намира нѣкое физическо тѣло, когато etat значи „състояние,“ т. е. расположението, въ което се намира нѣкое отвлѣчено нѣщо, като: умъ, богатство и пр. Слѣдователно горнитѣ думи на авторътъ трѣбваше да се прѣведѫтъ: „умственното състояние на работницитѣ,“ защото отъ „умств. положение“ не се разбира положително нищо...

Пò-надолу Г-нъ Паяковъ продължава: „Ний казахме, че машинитѣ (que la machine), дисциплиниратъ (formait et disciplinait) работника. Нѣкои обаче, имъ приписватъ противното (On lui a pourtant reproché le contraire).“ Послѣдующето прѣдложение е съвсѣмъ криво, понеже френския текстъ значи: „Нѣкои си сѫ ѭ обвинявали въ противното.“ Прѣводачътъ не трѣбва да забравя, че présent и passé indéfini сѫ двѣ различни врѣмена, които не могѫтъ никога да се прѣвождатъ едно съ друго.

Пò-нататъкъ слѣдватъ други прѣдложения, едно отъ друго пò-смѣшно прѣведени. Така г-нъ Паяковъ прѣвожда ne sont plus aussi nécessaires, съ „ставатъ вече излишни.“ Думитѣ на авторътъ значѫтъ чисто и просто: „не сѫ вече тъй нужни.“ Нимà за прѣводачътъ „излишни“ и „нужни“ е все едно? — Думата diversité не значи разнообразности, а разнообразность, и a amené се прѣвожда съ „е докарало,“ защото „е ввело“ (както стои въ прѣводътъ) отговаря на a introdui.

Mais tous les ouvriers, qui......, ont besoin de plus d'activité, е прѣведено: „Обаче работницитѣ, които....., иматъ нужда отъ пò-голѣма дѣятелность.“ — Pour s'en servir значило споредъ прѣводачътъ „да ѝ служи.“ Да казвашь „обаче работницитѣ, които .., иматъ нужда отъ пò-голѣма дѣятелность,“ когато авторътъ съ най проститѣ думи пише! „но всичкитѣ работници, които...., иматъ нужда отъ повече дѣятелность,“ и да прѣвождашъ pour s' en servir съ „за да ѝ служи,“ когато то значи „за да си служи съ нея,“ ще рече да не разбирашъ нито прѣдмѣтътъ, който прѣвождашъ, нито езикътъ, отъ който прѣвождашъ.

Въ § 35 думата reproche е прѣведана съ „възражение,“ когато пò-горѣ бѣше съ „упрѣкавание;“ acusation (обвинение) е прѣведено съ „възражение,“ а въ цифра 2, отъ сѫщия параграфъ, Le capital nait de l'épargne, е прѣведено така: „Капиталътъ поражда спестовностьта.“ Какъвъ скандалъ! Ако Г-нъ прѣводачътъ не разбираше езикътъ, то поне здравия разумъ трѣбваше да му каже, че прѣводътъ му е безсмисленъ, понеже майката не се ражда отъ ягнето, а това послѣднето отъ първата, т. е. че капигалътъ се ражда отъ пестовностьта, а не тая послѣдната отъ първия, както е казапо въ прѣводътъ.

Ний злоупотрѣбихме съ търпението на уважаемия читатель, но ще попросимъ снисхождението му още за минута и ще свършимъ.

Нѣка обърнемъ „резюмето“ на стр. 491. Ний се облагаме че Г-нъ Паяковъ не е разбиралъ хубаво какво значѫтъ думитѣ: „le travail et l'épargne, que l'on peut nommer le principe créateur et le principe conservateur de la richesse“, защото въ прѣводътъ му стои така: „труда и спестовностьта, които могѫтъ да се нарѣчѫтъ творчески принципъ и консервативенъ принципъ на богатството.“ Тукъ автора е искалъ просто да каже, че работата (а не трудътъ) е творческия принципъ т. е. тоя, който създава, а спестяването е съхранителния принципъ, т. е. онзи, който запазва, натрупва богатството. Думата consommation е прѣведена съ „обдѫржание,“ а ний знаемъ много добрѣ, че на тая дума отговаря френското entretien, когато consommation значи потрѣбение, похарчвание на часть отъ произведеното за поддържание на работника.

Въ края на резюмето, изрѣчението matières premières знаете ли какъ е прѣведено? — Съ първи материяли,“ когато то значи „сурови вещества.“ Иди слѣдъ това, че разбирай Икономията на Г-нъ Левассьора, ако можешъ!

Думата Nature е прѣведена на 493 ст. съ „естество,“ а автора говори за „природа“; étendu (пространство) е прѣведено съ „размѣръ.“ На стр. 505 прѣводачътъ още веднѫжъ доказва колкото знае французския езикъ. Ний го молимъ да разгѫрне своя рѣчникъ и да види, че faire valoir la ferre не значи „да създавашъ стойностьта на земята,“ а да разработишъ, да направишъ земята да дава богата жетва.

Ний мислимъ, прочее, че горнитѣ сравнения, които сме *извлѣкли* само отъ нѣколко рѣда на Икономията, сѫ достатъчни

неговото реформаторско призвание. Всичко, що разбираньето и най-високата ясность на духа би могли да дадѫтъ на едно поетическо произведение — всичко това украшава поезията му; всичко, въ творческата фантазия на поета не търпи ясното като слънце съзнание и рефлексията, всичко туй трѣбваше да ѝ липсува. Ако творческия напънъ е тъй силенъ щото овладѣва всичкитѣ други духовни сили; ако тъй затъмнява собственото съзнание, щото го лишава отъ свободното съзърцаванье; ако състоянието на поета трѣбва да бѫде онова вдъхновение, което наричатъ божественно безумие: тогава Лессинговий поетически талантъ нѣма такава сила. Ако е въ характера на гения, щото неговата натура да е пò-могѫща отъ неговата рефлексия и ако неговитѣ произведения проникватъ пò-дълбоко отъ колкото неговото съзнание: то Лессингъ не е билъ такъвъ поетически гений, а за да рѣши *тая* задача, не е трѣбвало и да бѫде. Магический мракъ, който, по думитѣ на Гете, придружава всѣко гениялно произведение, липсува въ натурата и произведенията на Лессинга. Никой не е съзнавалъ това пò-добрѣ отъ него; нему е била извѣстна силата на гения; той е знаялъ, че образецътъ и правилото излизатъ отъ него; че никакво правило не създава гения, нито го замѣства, но че истинското правило и вѣрното схващанье на искусството освѣтляватъ пѫтищата на гения и могѫтъ да го запазѭтъ да не се огрѣши противъ природната истина; че въ този смисълъ даже единъ пò-малко генияленъ поетъ може да бѫде пò-добъръ.

Затова: да се прѣдписватъ на поета правила е тъй глупаво, както и въ името на гения да се обявява война на всичкитѣ правила. Когато наченѫ, Лессингъ имаше Готшеда на прѣди си; когато, 20 г. пò-кѫсно, писа драматургията до неговото ухо вече се донасяше крѣсъкътъ на бѫдѫщитѣ герои на периода на „бурнитѣ стремления“. „Ний имаме сега, слава Богу, едно поколение отъ критици, най-добрата критика на които състои въ това, да компромитиратъ всѣка критика. Гений! Гений! викатъ тѣ; гения се издига надъ всички правила. Каквото прави гения, то е правило. Правилата убиватъ гения! Като да можеше гения да бѫде убитъ отъ нѣщо! И още отъ нѣщо, което, както сами признаватъ, излиза отъ него. Не всѣки критикъ е гений, но всѣки гений е единъ роденъ критикъ; той носи въ себе пробата на всичкитѣ правила. Той обгръща, задържа и се води само по ония, които облачатъ въ думи неговитѣ чувства.

Фиеско. Распубликанска трагедия отъ Ф. Шиллера. Прѣвелъ отъ русски Хр. Партениевъ.

Другата обаче има особено примамливо име:

Момински сънница. Повѣсть отъ И. В. Антаровъ. Прѣвелъ отъ русски К. Ванковъ.

Въ прѣдговора на Шиллера г. Партениевъ пише „Азъ съмъ готовъ да *искажж* произведението *на фантазиитѣ си*". (Гледай първата страница). Какво ще кажешъ? Много хубаво намѣрение! Да заповѣда, да ги искаже. Но прѣди да захване, трѣбвало би поне секретно да ни обади, какъ мисли да ги *искаже;* български или русски; сир. на кой отъ двата езика да се разбиратъ думитѣ му, защото българското „исказвамъ" нѣма нищо общо съ русското, което значи „развалямъ" и което г. П. не е знаялъ да прѣведе. Думата „фантѣзіи" е род. п. ед. ч., но на български, за пò-хубаво, е прѣведена въ множественно число. Види се, много фантазии има въ България — или само у нашитѣ прѣводачи.

Но азъ нѣма да отивамъ пò-далечъ отъ първата страница на г. Партениева прѣводъ, отъ която взехъ тая фраза и на която съзирамъ и друго хубаво нѣщо: скромното „вѣроятно" на Шиллера се е обърнжло на дръзко „навѣрно." Не щж да отивамъ казвамъ, защото колкото и нехайства и незнаяния да има въ него, все нѣма онова дебело невѣжество, което се е расперило въ прѣвода на г-на Ванкова.

Да послушаме и г. Ванкова малко, че пакъ ще се повърнемъ.

„Не твърдѣ голѣмо общество туристи, като *пообѣдали,* отплавали отъ брѣга, като се *направлявали* къмъ Кларана".

„Въ *прѣшевствувавшата* расходка бѣсѣдата е *поддържалъ,* наймного А. П. Р. който е *сидѣлъ противъ* Вѣра.

„Смѣшливо търчащи подстригани мустаки".

„Нагледовача на *порядока,* като се присъединилъ къмъ обществото **скороговорящъ като наученъ урокъ** (браво!!)

Като четж полиръ обѣдъ, ситъ и охоленъ, тѣзи и подобни тѣмъ прѣводи азъ се замисливамъ върху разни тъмни и отчаяни въпроси, а между другитѣ и върху тоя: Защо ли се прѣвождатъ русскитѣ книги на български? Нещо ли бжде пò-благоразумно да се правжтъ само особенни издания на русския оригиналъ, специялно за България. За тая цѣль ще стига само да се направжтъ единъ купъ невѣжественни грѣшки и книгата ще добие чисто български изгледъ.... Впрочемъ тъзи книга твърдѣ много се приближава до тъзи моя идея: въ нея малко думи сж прѣведени, а безбройно много сж безобразни, като имъ е дадено само българско окончание или български членъ или като е промѣнено само *о* на *ъ, у* на *ж* и др. т. Напр.: „До като *подръставала* (туй вѣроятно е прѣводъ на *подростала*) Вѣра, въ тѣхнитѣ възгледи съ бащата се *обнаружава* съгласие (15 стр.); *прочолъ* само двѣ книги (сжща страница); Вѣра е *напълняла* 27-та година (стр. 12) и др.— Особенно весело впечатление правжтъ печатнитѣ грѣшки: баранъ вм. баринъ; злотисти вм. златисти; гройзведения вм. произведения.

Но тия цитати сж взети само изъ първата кола на тъзи книга, защото нѣмамъ ни желѣзното търпение, ни олимпийското спокой-

ствче, нито пъкъ оная безпжтность и бесцѣлность въ живота, която да ми позволи да губж скжпитѣ си, прѣброени вече отъ орисницрта дни . . . . . за да четж позоритѣ и памфлетитѣ на България.

И когато си помисли човѣкъ, че тия невѣжества сж микроскопически капчици отъ онзи океанъ, който носи името българска прѣводна литература, то не може да не се испълни душевно съ най-възвишенитѣ чувства. . . Щастливо врѣме, блажено поколение, въ което всѣки невѣжа, всѣка бездарность, всѣки испжденъ ученикъ счита за своя свещена длъжность да заяви на литературното поприще своето бурно сжществувание, да не би окаяната епоха — „кърмачка" да остане въ невѣжество за неговото класическо невѣжество!... Прочее.

„Напрѣдъ, о ратници „избрани" (свыше)
О — самозвани труженци! . . . .
Напрѣдъ, каквото и да стане! . . .

Дерзайте, о ратници велики и славни културтрегери; напрѣдъ, о първозвани великомученици! Прѣвеждайте, надпрѣварвайте се, напрѣгайте „могжщи сили" въ тая борба „равна неравна." както казва най-поетическій поетъ на нова, „кална и мръсна" България! Но мжчно е, нещасници, мжчно е да блѣснете у насъ съ вашето невѣжество — у насъ, посредъ една ужасна паплъчъ отъ невѣжи, които историята ще запише и ще заклейми — за назидание на грядущитѣ поколения — съ печата на позорното херостратовско безсмъртие. Ванковъ, Н. К. Лица, Тинтеровъ, Вакавчиевъ, Панаиотовъ — какви горди наименования, какъвъ дивенъ пантеонъ отъ славни мжжье!! О, мили ратници! Могж ли азъ да ви мразж, могж ли да не ви обичамъ, когато само вие ми сте въплъщението на идеята на една велика бждяща България?! Могж ли — васъ, благоуханния тръ на дѣвствената нива, отъ която ще поникне единъ Шекспиръ, единъ Свифтъ?

Но азъ покрай своитѣ любовни излияния съ българската богиня — невѣжеството — щѣхъ да забравж да ти дамъ изъ г. Ванковата книга едно понятие за нравствената атмосфера, въ която обичатъ да плуватъ — да хвърчжтъ, искахъ да кажж по-многото отъ българскитѣ прѣводачи. Чети: „И какво отъ това? Тя се докачи и сама прѣкрати свижданията си, при все че имала съ мене едно дѣте. Глупачка! Кой пострада? Азъ ли? Азъ къмъ нея съмъ тъй равнодушенъ, че даже не се интересувамъ да знаж дѣ е тя сега и какво". Ето какви идеални и високоблагородни мисли пълнжтъ главата на героя на тия „момини сънища" и ето какви работи ни прѣвеждатъ нашитѣ прѣводачи.

ПИСМО VII.

Декемврий 25-и

„Jl faut aimer pour bien comprenere et jusqu'au fond."
Jules Lemaitre

Да, имашъ право, фейлетонитѣ на «Балканска Зора» сж едно ново и пълно съ животъ литературно явление. И не само тия фей-

летони, а въобще цѣлото вѣстниче образува едно отрадно обществено явление. Подиръ Съединението българската дневна преса бѣ се обърнѫла на едно море отъ тиня; тя бѣше събрала въ себе всичко мръсно, цинично, бездарно и подло въ България. «Балканска Зора» подигнѫ отново престижа на българското вѣстникарство и тая нейна заслуга е въ състояние да искупи много отъ подирнитѣ ѝ грѣхове.

Нейний спокоенъ и приличенъ тонъ, нарушаванъ само сегизъ тогизъ отъ фриволни антрефилета, научи обществото пакъ да чете политически вѣстници, безъ да търси въ тѣхъ изражение на партизански злоби. — Но ти не искашъ отъ менъ да ти говорѭ за окаяното състояние и положение на българската вѣсникарска политика, а да чуешъ, какво мислѭ азъ за литературната страна на «Б. Зора.» Нека ти признаѭ най-напрѣдъ, че литературата на «Балканска Зора» стои много по-долу отъ нейнитѣ политически статии. Прѣводнитѣ французски романчета и повѣсти, съ които се пълнеше и пълни по 1/4 часть отъ вѣстничето, може да сѫ били много потрѣбни за неговото распространение, но тѣ не му правѭтъ честь. Било че тѣхната причина се крие въ финансиялни смѣтки или въ едно недостатъчно литературно образование, но азъ нито въ единия, нито въ другия случай не бихъ могълъ да похвалѭ редакцията. Французский романъ стои, по своето влияние върху нравитѣ, по-долу отъ романа на коя да е друга европейска литература. За насъ обаче леката французска беллетристика може да бѫде само убийствена, както въ естетическо, тъй и въ морално отношение. — За фейлетонитѣ, разумѣва се, че не може да се каже сѫщото. Тѣ бѣхѫ прѣди всичко много полезни, като първи литературни фейлетони, които заинтересувахѫ една обширна публика. Тия литературно-критически фейлетони, както съмъ ималъ случай лично да се убѣдѭ, сѫ били четени „съ участие“ и съ любопитство отъ такива литературни идиоти, които никога въ живота си не сѫ помисլювали да се побратимяватъ съ музата. Но, уви, напразно ще търсишъ въ тѣхъ обективния, или поне спокойно-приличния тонъ на политическитѣ статии на „Б. З.“ Пакъ българска Немезида, помислихъ си азъ; ако се яви отъ нейдѣ нѣщо радостно, то ще бѫде придружено отъ такива и толкова нерадостни, щото не ти дава сърце да се радвашъ. Както духовити, изразителни и остри бѣхѫ тия фейлетони, ако не бѣхѫ тъй леки, безосновни, пълни съ недостойна за едно литературно произведение оскърбителна къмъ прѣдмѣта, а нейдѣ и съ непростими кривоизразбранщини, тѣ щѣхѫ да бѫдѫтъ извънредно нѣщо. Но пакъ, ти знаешъ, че въ моитѣ очи недостатъцитѣ на едно произведение не сѫ въ състояние да парализиратъ достоинствата му, нито пъкъ да ми заслѣпѭтъ очитѣ за тѣхъ. Прочее азъ могѫ спокойно да раздѣлѭ съ тебе мислитѣ си за тѣхъ, безъ да се боѭ, че ще бѫдѫ криво разбранъ, безъ да се страхувамъ, че като говорѭ само за недостатъци, ти ще мислишъ, че не виждамъ друго нищо.

„Нима пакъ за Горололова, съ *ужасъ* ще си помисли вѣроятно читательтъ. като посѣгне на днешния брой на вѣстника ни.

— „Азъ разбирамъ Вашия ужасъ, читателю, и мене *не по-*

малко отъ Васъ *) *ми е омрьзнялъ* и Горолсмовъ, и „Епоха кърмачка на велики хора," па и самъ Вазовъ. (Брой 209. год. I.).

Този пасажъ, който намирамъ въ послѣдния отъ фейлетонитѣ, посвѣтени на чутовния *Горломовъ*, е много характеристиченъ; въ него искрений фейлетонистъ признава доста чистосърдечно онова, което читательтъ на фейлетонитѣ е забѣлѣзалъ отдавна, но което той не е смѣялъ, не е могълъ да вѣрва. Тоя пасажъ обяснява онова тежко, неприятно, а по нѣкога и оттласкателно впечатление, което правятъ фейлетонитѣ на всѣки незаинтересуванъ, пò-чувствителенъ и внимателенъ читатель. Ти виждашъ сега, че не си самъ, виждашъ, че още стотина други читатели на «Балканска Зора» сѫ извикали, като тебе: „А! сега разбрахъ!" За себе си азъ трѣбва да призная, че нѣмахъ нужда да чакамъ края на всичката расправия за Горолсмова; че охканията, възклицанията и недоразуменията на автора, както въобще тонътъ на всичката негова полемика не оставихѫ въ мене и най малкото съмнение, че авторътъ не е спокоенъ. А спокойствието на духа е първото условие за всѣко писанье, и за критическото разглежданье и оцѣняванье на едно литературно или обществено явление то е първото и послѣдното условие. Развълнувания — отъ любовь или отъ умраза — духъ е като развълнуваната морска повръхность и като нея отражава той свѣта. . . Но духътъ на фейлетониста не е лишенъ само отъ нуждното спокойствие; той е често злъчен и злобенъ дори, защото никаква любовь къмъ прѣдмѣта не сгрѣва неговитѣ думи и мисли. Критикътъ, най-жестокий критикъ даже, трѣбва да има душата на *Отелло;* той трѣбва да обича бескрайно всичко онова, което умъртвява, той трѣбва, като Отелло, съ трепетъ да пристѫпва къмъ най-свещената си длъжность и съ целувка на устата да погасява прометеевата искра на живота. . .

Но до пѫтя пò-много за това.

ИНТИМНИ БѢЛѢЖКИ.

Желателно би било литературата, а особенно изящната, да бѫде съврѣменна. Истинското призвание на писателя е да бѫде съврѣмененъ, да говори и пише за съврѣменницитѣ си. Че Вазовъ може да рисува съврѣменния животъ нѣкои негови произведения доказватъ това: нѣма нужда да се изброяватъ, защото всѣки, който е челъ Вазова, а особенно „Денница", знае, кои сѫ тѣ.

Нашата заспала, снисходителна и страхлива критика не е още поставила съврѣменнитѣ и нѣкогашнитѣ писатели на съотвѣтствую-

---

*] Обърни внимание на бързото и невнимателно писанье. Фейлетонистътъ иска, безъ съмнение, да каже, че и нему много сѫ му омрьзнали всичкитѣ тия нѣща (и менѣ не пò-малко отъ колкото Вамъ или на Васъ), а то излиза, че тия нѣща не му били омрьзнали пò-малко отъ самия читатель. Фейлетонистътъ въобще малко се е взиралъ въ такива стилистически дреболии.

щитѣ имъ мѣста въ литературата, нито пъкъ е показала, какво влияние сѫ имали и иматъ тѣ връху развитието на обществото, връху неговитѣ нрави, понятия и идеи, върху неговата нравственность — неговия животъ. Надѣваме се, че тя, българската критика, безъ подсѣщание ще се заеме съ този, толкова деликатенъ, полезенъ и сериозенъ, трудъ. Тая длъжность критиката трѣбва да испълни пд-скоро, защото ни сме напълно увѣрени, че отъ вдъхновенното и умѣло разрѣшение на горнитѣ критически въпроси, въ нашата литература ще настѫпи новъ периодъ, новъ животъ, ново, пд-опрѣдѣлено, цѣлно и съзнателно направление, отъ което ще очакваме нови прѣврати и нови реформи въ живота.—Критиката трѣбва да съзнава висотата на своето положение и никой пѫть да не губи довѣрието и уважението па мислящия свѣтъ. Задачата на нашата критика не е само да покаже лошитѣ и добритѣ страни на извѣстно произведение, но да упѫти младитѣ и неокрѣпнѫли още таланти и да окастри, да срѣже невѣжитѣ и бездарни писци. Критицитѣ трѣбва да прочитатъ пд-рано отъ всички читатели литературнитѣ произведения и съ врѣме да даватъ своето мнѣние; отъ рецензирането или критикуваенето на нѣкоя книга читателя трѣбва да вижда, заслужва ли да ѭ чете или не.

Прѣди всичко България има нужда отъ писатели като Тургенева, които да ни описватъ частнитѣ тегла и рѣдкитѣ радости на селенитѣ и да ни прѣдставятъ идеалитѣ на младитѣ съврѣменни хора. Какъвъ е живота на българина въ провинцията, какви идеи го вълнуватъ въ града, какви идеали той създава и по кои причини не ги осѫществява, всичко това ний незнаемъ и неможемъ да знаемъ другояче, освѣнъ изъ литературата. У насъ, въ България, живѣе всѣки за себе си, сѫществува нѣкаква официалность въ нашитѣ обноски и срѣщи, и помежду ни нѣма никаква солидарность въ подигание, разискване и рѣшение на въпроси отъ общъ интересъ. Ний живѣемъ крадишкомъ, тихомъ, глухо, уеденено изъ България; живѣемъ безъ да се познаваме единъ другъ, срѣщаме се безъ прикаски, раздѣляме се безъ участие, безъ да се позаинтересуваме единъ за другъ.

Да, литературата трѣбва да бѫде съврѣменна; въ нея, като въ оглѣдало, трѣбва да вижда всѣки какви сме, какво ни липсува и какво ни трѣбва. Литературата трѣбва да поучи и да осмѣе; тя трѣбва да ни посочи идеала, който трѣбва да достигаме и да прѣдстави, колко ниско е паднѫлъ българина, та дано по този начинъ да пробуди съзнание у паднѫлитѣ хора и да имъ вдъхне любовь и стремление къмъ истинский идеалъ.

Криловъ извеждаше своитѣ съврѣменници на сцената подъ видъ на разни животни и бичуваше глупоститѣ, понятията и пороцитѣ имъ. Гоголь описваше глупавия, едностранчивия и смѣшния животъ на съврѣменницитѣ си и колкото имъ се смѣеше и ги подиграваше, толкова съжаляваше и плачеше, че сѫ се отклонили отъ човѣшкия идеалъ и не сѫ каквито трѣбва да бѫдѫтъ. Но Карамзинъ е онзи, който възбуди охота и интересъ къмъ четението. До него *мислѣхѫ*, че книгитѣ се пишѫтъ само за ученитѣ; слѣдъ неговото поя-

вяване на литературното поле всѣки се надварваше да прочете и се научи нѣщо. Карамзинъ създаде ново, читающе, мисляще и знающе русско общество.

Между насъ още не се е родилъ българский Карамзинъ; нашата публика още е далечъ отъ любовь къмъ своята литература и своя езикъ. Затова у насъ всички писатели трѣбва да се стремжтъ къмъ тая цѣль: поетитѣ и белетриститѣ съ изображавание на днешния българинъ съ неговитѣ недостатъци, а критиката чрѣзъ своевремѣнно разискванье на въпроси отъ всеобщъ социяленъ интересъ и слѣденье на литературното движение.

Н. Ив. М.

МИНЕРАЛОГИЯ И ПОЗНАНИЯ ПО ГЕОЛОГИЯТА.

Съставилъ и издалъ *Н. Г. Марковъ*.

Особено драго ни е да констатираме фактътъ, че сме честитъ да видимъ какъ нашитѣ учители напълно съзнавайки всичкитѣ нужди на учебното дѣло въ насъ, старателно се завзематъ за подобрението му. Единъ трудъ съ добро намѣрение ще е безъ друго и въпросната Минералогия, но да видимъ до колко е могла тя да постигне своята цѣль.

Прѣди да пристжпимъ обаче къмъ пд-подробното прѣглеждание на материялътъ въ първата часть, нека е позволено да си кажемъ, че г-нъ съставительтъ вмѣсто да ни запознава съ съзнателната си самостоятелность (поне не указва на никакви ржководства, отъ които се е ползувалъ), много пд-добрѣ би направилъ да прѣведеше ржководството на нѣкой добъръ минералогъ. Друго нѣщо щѣше да е, разумѣва се, ако тъзи книга не е опрѣдѣлена като ржководство за ученици, ами трѣбва да послужи като списание за българската читающа публика; — въ такъвъ случай дѣйствително немаше нужда отъ кжси но точни дефиници.

Обърнете внимание още на първата страница и Вий ще видите, че г-нъ съставительтъ е ималъ намѣрение да ни обясни какво нѣщо е органическо тѣло, като казва: „Когато изучаваме животнитѣ или растенията, ний най-напрѣдъ захващаме да разглеждаме направата на тѣхното тѣло и при това забѣлѣзваме, че, както въ еднитѣ, тъй и въ другитѣ, има различни части или органи, които се намиратъ въ тѣсна хармоническа свързка по между си. Тѣзи тѣла наричатъ *органически* и въ тѣхъ сѣки единъ органъ извършва своя специална служба, която се намѣрва въ хармония съ службата на другитѣ органи въ единъ и сжщи организъмъ. Въ мениралитѣ ний не виждаме таквизи разнообразни части или органи; тъй напр., ако земемъ едно парче калцитъ и го раздробимъ на части, сѣка една часть ще има сичкитѣ свойства на първото, на голѣмото парче и никакви особени части въ всичкитѣ парчета нѣма да забѣлѣжимъ,

Такива тѣла нар. *неорганически*, спр. тѣла, които нѣматъ органи."
— Че туй дѣйствително прилича на дефиниция, вѣрвамъ, не ще да има множина съгласни, а още пò вече че и слѣдъ това привидно окончателно разяснение, за смѣтка на същото нѣщо се задължаваме да прочетемъ още половина страница, което все пакъ види се има за цѣль само да умножи печатнитѣ коли, отъ колкото да даде окончателно разяснение. — И пакъ при цѣлото това обяснение ние все се съмняваме кждѣ да причислимъ захарьта, скробѣла и пр.

На 2 стр. долу четемъ друго обяснение: „Подъ думата минералъ разумѣватъ сѣко твьрдо или течно произвѣдение на природата, което е било образувано безъ участието на човѣка или на нѣкои органически процеси." Споредъ туй излиза дѣйствието, че гранитътъ е минералъ, но при все това отпрѣдѣ си имаме поне една дефиниция, която само слѣдъ прибавката „*хомогенно* (еднородно) тѣло" би била пълна.

Дадената на 5 стр. дефиниция за думата кристалъ е тоже непълна, защото за *псевдоморфоза* би се посъмнилъ даже и самия съставитель. За цѣпението се казва: „Подъ думата кристалъ се разбира всѣко твърдо минерално тѣло, което е заградено съ опрѣдѣлено число площи, правилно расположени една къмъ друга, което има способность сравнително лесно да се цѣпи по извѣстни посоки, параллелни на сжщесвующитѣ въ тая форма площи, или пъкъ да се цѣпи по посока параллелна съ плоскость, възможна въ съчетание съ тази форма." За да бжде това пълно, необходимо е било да се каже, че кристалътъ трѣбва да бжде първоначаленъ и сжщественъ, т. е. да не е промѣненъ чрѣзъ нѣкоя външна сила, и съгласенъ съ своиствата на веществото. Сега слѣдватъ дълги и широки обяснения за кристализиранието, съ което ученицитѣ напълно се запознаватъ въ химията. Но ако г-нъ съставительтъ го е считалъ за тъй нуждно, да го опоменеше поне на кжсо.

На 78 стр. четемъ че елементи имало само 65, когато туй число още отъ колѣ е надминжто.

На сжщата страница четемъ, че металитѣ имали метолически блѣсъкъ, но споредъ сегашнитѣ химически познания, които важжтъ и за минералогията, графита напр. не е металъ. — Ретортнитѣ вжглища (остатъкъ при добиванието на свѣтливия газъ) сж добри проводници на електричеството, но за туй ни най-малко не сж металъ. Мѣталътъ понеже не се кове и истегля въ жици, неможемъ го причисли помежду металоидитѣ. — На основание на сжщитѣ дани таблицата на 82 стр. споредъ която Телуръ, Арсенъ и Антимонъ се считатъ помежду металитѣ, не е права. Колкото за Висмута, който не огразува никакви съединия съ водорода, вечъ и самитѣ химици се съмнѣватъ.

Не е истина че уредътъ духалка се употрѣбява при всичкитѣ сухи реакци, както е казано на 89 стр., защото при пламъчнитѣ реакци (солитѣ на алкалическитѣ и землено-алкалическитѣ метали иматъ свойство да боядисватъ безцвѣтния пламъкъ) никой не се нуждае отъ друго освѣнъ отъ единъ безцвѣтенъ (спиртовъ или другъ)

пламъкъ и единъ платиненъ или азбестовъ телъ. Тоже и реакцитѣ чрѣзъ сплавки изискватъ само пламъкътъ на спиртовата лампа и една платинена плоча.

На 94 стр. казаното, че въ редуциряющи пламъкъ бакърната перла била потъмнявала, трѣбва да е наблюдавалъ нѣкой лаикъ, който нѣма никакво понятие що значи една перлова проба, та при малко бораксово стъклено зърно е взелъ толкосъ много руда, щото редуцирана отъ сетнѣ немогла да попие оксидулътъ, и го оставила свободенъ и тъй затъмнева хубаво червено боядисаната проба. Тъзи реакция поне не изисква никакво особено искуство; вземе ли се колкото се може пò-малко отъ прахътъ на мѣдната руда, тъй щото окисляващата перла да е ясноzелена, то при редуцирването, притуренъ и малко чистъ щатсолъ, ще даде всѣки пжтъ рубинено червената перла.

Не напрово се вэематъ кжсчета отъ минералитѣ и намокруватъ съ кобалтова солуция, както е казано на 95 стр.; неизбѣжно нуждно е прахътъ отъ минералитѣ най-напредъ да се загрѣе съ сода на въглена, а че отсетнѣ, получената основа отъ Al_2O_3 MgO и пр. се намокрува съ кобалтовата соль и повторно загрѣва чрѣзъ духалката; само въ такъвъ случай наблюдаваната проба ще има значение.

Много би останжлъ излъганъ минералогътъ отъ сухата анализа, ако се задоволи само съ нѣйнитѣ резултати както е казано на 95 стр. Тя никога неможе да ни послужи за окончателното опрѣдѣление химически съставъ на единъ минералъ, и е само предварително уведоми за присжтствието на нѣкои тѣла, само слѣдъ което би могли съвѣстно да захванемъ съ мократа анализа; или пъкъ ни послужва за потвърждение сжщността на елементитѣ, отдѣлени чрѣзъ мократа анализа.

На сжщата стр. химическата формула $Ba(CO_3)_2$ трѣбва да бжде $BaCO_3$.

Колкото за химическата формула на златний пурпуръ, указана на стр. 99, пò-добрѣ бѣше да се изостави, тъй като още никой не се е произнеселъ окончателно за същинската конструкция на това съединение.

Най-послѣ и указаната на 99 стр. реакция за познавание разтворимостьта на минералитѣ въ киселини е съвсѣмъ повърхностна. Какъ ще се произнесе на пр. г-нъ съставительтъ, ако получи счуканий прахъ отъ $NaCl$ и Гипсъ, както се намѣрва въ щрасфуртскитѣ рудници?—Понеже споредъ показанитѣ реакци, въ ясния разтворъ нито съ единъ отъ реагенситѣ (NH_3, амониевъ ахалатъ и киселъ натриевъ фосфатъ) неможе да се добие утайка, то безъ друго ще отхвърли частичната разтворимость на даденото вещество.

Като приключвамъ настоящето си трѣбвало би да си зададемъ още въпросътъ: да ли г-нъ съставительтъ, при опрѣдѣление цѣната *три лева* за книга отъ 50 листа, е мислилъ за распространението на непълното си ржководство, или ще бжде задължителна исключително само за неговитѣ ученици? —

Видинъ, 1-и октомврий, 1891 г.

П. Г. Игнатиевъ.
индж. х. техн.

НЕ Е ОТГОВОРЪ.

Читателитѣ помнятъ, че въ IX и X кн., на „Критика", въ статийката на г. С. С., подъ заглавие „Двѣ думи" за „Трудъ", „Дума" „День" и „Свѣтлина" се правятъ нѣколко критически бѣлѣжки и върху послѣдното списание. Въ *отговоръ* на тия бѣлѣжки почтений редакторъ на „Свѣтлина" отъ висотата на своето положение е счелъ за достолѣпно да исипе въ 687 брой на в. „Свобода" отъ 3 дек. лично върху мене всички клевети, лъжи, оскърбления и лични докачения, които е било възможно да се вмѣстятъ въ 20—30 реда и които е билъ способенъ да измисли въ едно полусъзнателно състояние, когато вѣроятно не е билъ господарь на онова душевно спокойствие, което му е било потрѣбно, за да почувствува всичката осѫдителность на своето поведение. Азъ съжелявамъ отъ дълбочината на сърцето си, дѣто сѫмъ станалъ неволна причина, да падне г. Михаиловъ, ако и за минута, въ едно тъй жалко и беспомощно положение и сѫмъ готовъ всичко да направя, което би могло да помогне г-ну Михаилову понѣ той самъ да си прости този непростимъ подвигъ, понѣ той самъ — ако не свѣтътъ — да забрави това незаличимо петно, съ което на вѣчни врѣмена опозори своята до вчера свѣтла, чиста и неопетнена личность.

За всичкитѣ любезни епитети, съ които е украсилъ г. Михаиловъ своя *отговоръ* (самозванъ докторъ, маниякъ, мюзевиринъ, интригантинъ, подлецъ и пр. и пр.) и които най-краснорѣчиво потвърждаватъ, че дѣйствително „съ неговата натура естественно е свързано всичко артистическо"*), ний ще поискаме отъ г. Мих. смѣтка въ сѫдилището, а тука ще му кажа само това, че ако се е надѣвалъ съ единъ такъвъ *отговоръ* и мене да вовлѣче въ блатото на личнитѣ вѣстникарски нападения, той жестоко се е лъгалъ.

Д-ръ **К. Кръстевъ.**

КОРЕСПОНДЕНЦИЯ.

Референту на „Das Fürstenthum Bulgarien." Като сте цитирали на стр. 142 отъ вашето списание нѣкои статистически данни изъ Иречековата книга, забѣлѣжили ли сте една любопитность? — Г-нъ Иречекъ дава числото на ученицитѣ за извѣстни години само за Румелия, а не и за България. Защо това? — Не може се прѣдполага, че г. Иречекъ нарочно е пропусналъ да спомене за ученицитѣ въ България, нито може се прѣдположи, че нѣкой е отка-

*) В. на 2 стр. на корицитѣ въ XI кн., дѣто г. М. обажда и това, че занапрѣдъ „Свѣтлина" ще бѫде *истински* журналъ за наука, вкусство и индустрия, който да не отстѫпя прѣдъ най-модернитѣ отъ този родъ зап.-европ. периодични списания.

валъ да даде свѣдѣния г-ну Иречеку и за числото на ученицитѣ въ България прѣзъ тая година. Тогава трѣбва ли да заключимъ, че такива свѣдѣния не могжтъ се намѣрн въ М-ството на Просвѣщението?! — Има ли въ М-ството на Просвѣщението такива свѣдѣния или не, ние не знаемъ, едно знаемъ: че никаква статистика за училищата не е била печатана до сега отъ М-ството на Просвѣщението въ България, и печатаната отъ Иречека когато той е билъ български министръ, не прилича на статистика. Не стига това, ами и хубавий обичай на румелийскитѣ училища сами да си печататъ отчети, не се позволи да се практикува.

И. П. П.

Покана до нашитѣ филолози).* Не можохъ да дойдж до убѣждението, че невъзможно е да пишж съюзътъ *нъ* тъй: *нж*. Ъ замѣнява руссизма *но*, нъ въ края на думитѣ той не издава гласъ: слѣдователно прѣнудени сме да правимъ отъ една безгласна буква цѣлъ съюзъ; *нж* се срѣща въ нѣкои стари Български ржкописи, и най-сѣтнѣ по-е възможно езикътъ ни да приеме *ж* за прѣдназначението на този съюзъ, отъ колкото—*о*. Дайте си непобѣдимоато доказателство, защото обявявамъ, че отъ днесъ нататъкъ нѣма да пишж този съюзъ тъй, както се пише до днесъ. Нѣмамъ притенциитѣ на филологъ, нъ на учитель въ първоначално училище — имамъ.

Сжббчевъ, П. Н.

БИБЛИОГРАФИЯ.

Паоло Мантегацца. Искуство да се живѣе дълго. Ц. 50 ст.

П. Н. Подлигайловъ. Националнитѣ задачи на Русия. Прѣв. Д. В. Македонски. Стр. 45, Ц. 30 ст.

Лобошки. Полза. Стихотворения. Стр. 23.

Паоло Мантегацца. Физиология на любовьта. Прѣвежда Н. Іонковъ-Владикинъ.

А. Цаневъ. Цѣль въ естеството и нѣколко теории. Стр. 325 Цѣна 3 лева.

Ю. Иваноѣъ. Българский переодически печатъ отъ възраждането му до днесь. Кн. II. Стр. 155. Ц. 1 л.

Г. Байдоновъ. Кратъкъ учебникъ по музика-та. Ч. I. Ц. 2 л. 50 ст.

Д. Стеревъ. Царь Самуилъ. Трагедия въ V дѣйствия. Ц. 1 л.

В. Хюго. Парижска-та съборна църква Св. Богородица. Прѣв. Д. Х. Ивановъ.

В. Шекспиръ. Краль Лиръ. Трагедия въ V д. Прѣв. Т. Ц. Трифоновъ. Ц. 2 л.

---

*) Б. Р. Печатаме тая „покана“ съ всичка-та ѝ първобитна оригиналность, като документъ на врѣмето.

Е. де Лавеле. Начала отъ политическа икономия. Прѣв. Г. Писановъ. Ц. 3 лева.

Ю. Ивановъ. Българский периодически печатъ. Кн. I. Ц. 1 л.

Илия М. Добревъ. Семейния животъ, неговитѣ радости и скърби. Кн. II.

Чарлсъ Ричардсонъ. По избора на книгитѣ. Прѣводъ. Стр. 207. Ц. 1 л. 20 ст.

Е. Лессингъ. Емилия Галотти, трагедия въ петь дѣйствия. Прѣв. Д-ръ К. Кръстевъ. Ц. 80 ст.

Линниченко. История на поезията. Прѣв. Д-ръ К. Кръстевъ. Ч. I. История на епоса. Ц. 1 л.

А. Вълковъ. Ржководство за френското произношение по Д-ръ Карль Плецъ. Стр. 42. Ц. 50 ст.

„Дѣтинска почивка“. Списание за дѣца. Брой 4. Редактори — издатели Д. Тончевъ и Д. Г. Анчевъ. Силистра.

Н. Станевъ. Стилистика. Учебникъ за IV к. на държавнитѣ и общински училища. Стр. 101. Ц. 1. 30 ст.

И. П. Славейковъ. Първа френска читанка съ пояснителни бѣлѣжки и рѣчникъ.

Herman und Karl Skorpil. Antike Jnschriften aus Bulgarien.

„Учителски другарь“. Научно възпитателенъ вѣстникъ. Редакторъ издатель Ч. Поповъ. Руссе. Год. I, брой 7.

„Ляча“. Научно, литературно и обществено списание. Год. I, брой, 3.

Подъ печатъ:

Д-ръ К. Кръстевъ. Курсъ на философията. Томъ I, психология, часть I. Въведение. Психология на интеллекта.

И. Вазовъ. Повѣсти и расказа. Томъ I.

Печатни погрѣшки въ IX и X кн. отъ „Критика.“

Стр.	редъ	Напечатано:	Чети:
311	23	Gaylus Juues	Taylor Jnnes
—	30	сгрупането	съдържанието
—	37	Мисина	Мишна
—	—	лесно,	ясно,
312	10	„мисли,“	„мислж,“
—	14	истинския евреинъ Санвадоръ,	Испанския евреинъ Салвадоръ,
—	30	можемъ	кажемъ
—	33	знатна	замѣна

ГОДИНА I. ДЕКЕМВРИЙ 1891. КНИЖКА XII.

КРИТИКА.

ЛЕССИНГЪ

като реформаторъ на нѣмската литература.

Отъ *Куно Фишера*. Прѣвежда М. П-ский въ Хайделбергъ.

[Продължение и край].

V. Първитѣ опити и развитието на Лессинга.

Вървежътъ на Лессинговото развитие пробуди въ него първитѣ поетически вълнения. Той е билъ още ученикъ въ Майссенъ, когато сѫ се явили Глаймовитѣ „Шеговити пѣсни“ (1744). Първитѣ му поетически опити отъ врѣмето на училището сѫ анакреонтически; неговий образецъ е билъ тогава *Хагедорнъ,* когото той още въ 1749 г. нарича — въ едно писмо до баща си — „най-великия поетъ на врѣмето“. Една важна, отбѣлѣзана отъ Данцела, неговий най-добъръ биографъ, черта, е тая, че Лессингъ още въ началото на своето развитие не иска ученически да изучва староитѣ классици, а чисто човѣшки да ги чувствува и да се наслаждава отъ тѣхъ.

Още въ мънастирското училище той тръгва по свой собственъ пѫть; за свое частно удоволствие чете римскитѣ комически поети Плавтъ и Теренций, не за да обогати своята ученость, а за да изучва въ тѣхъ свѣта и хората, и нищо не е дразнило тъй живо неговото стремление да подражава, както произведения отъ тоя родъ, които драматически рисуватъ хорскитѣ глупости. Плавтъ и Теренций бѣхѫ тогава неговата радость и неговата вселенна; първа му крачка — самъ да пише

комедии; той признава прѣдъ баща си, че ламти за славата, да бжде нѣмский Молиеръ. Какъ схваща той самъ задачата си и коя посока си избира — въ това отношение е характеристична темата на първата му комедия, която още като ученикъ билъ скициралъ, а като студентъ довършилъ: той иска да прѣдстави глупостьта, която е прѣживѣлъ самъ, едничката, която му е била тогава по опитъ позната. Комедията се нарича: „*Младий ученъ*". Ето какъ обяснява самъ той происхождението ѝ. „Вѣрвамъ, че изборътъ на прѣдмѣта много спомогнж, да не пропаднж съ неж. Младитѣ учени бѣхж едничкий родъ глупци, които и тогава не можѣхж да ми бждатъ непознати. Порасълъ между тия насѣкоми, чудно ли бѣше, че своитѣ първи сатирически оржжия обърнжхъ противъ тѣхъ."

Нека прѣгледаме, безъ всѣка биографическа точность на кратко и вървежа на Лессинговото развитие. Неговий животъ обйема само 52 години. Въ годината на раждането му се явява „Критическо искусство за поезия" отъ Готшеда, въ годината на неговата смърть (1781) „Критика на чистия разумъ" отъ Канта и първата Шиллерова трагедия.

Въ 1759 год. Лессингъ, 30 годишенъ мжжъ, стои на начинающата висота на своята реформаторска дѣятелность, която въ расцвѣта си испълня съ единъ редъ епохални творения двѣ десетилѣтия (1700 – 1780). Въ това врѣме се реформира нѣмската литература. Колко мощенъ е билъ кризисътъ, причиненъ отъ Лиссинга, показва само единъ погледъ върху характера на литературата прѣди него и подиръ него. Прѣди оня кризисъ: Готшедъ, Хагедорнъ, Клопщокъ; слѣдъ него: Хердеръ, Гете, Шиллеръ! Нека се сравнява Готшедъ съ Хердера, Хагедорнъ съ Гете, Клопщокъ съ Шиллера.

Литературнитѣ опити на Лессинга, които нѣматъ никакъ реформаторски характеръ, падатъ въ епохата отъ 1746—1752; той стои 2 год. като студентъ въ Лайпцигъ, сетнѣ като начинающъ журналистъ въ Берлинъ и свършва академическитѣ си студии въ Виттенбергъ. Въ Лайпцигъ го интересува наймного театъра, въ Виттенбергъ — библиотеката. — Между първитѣ му опити ний туряме неговитѣ първи стихотворения, комедиитѣ, пò-малкитѣ критически походи, и между тѣхъ единъ такъвъ, който е билъ достатъченъ за да накара хората да се боятъ отъ него унищожаването на окаянния прѣводачъ на Хорация (vademecum за г. С. Г. Ланге, Пасторъ въ Лаублингенъ).

Да е умрѣлъ Лессингъ тогава, това негово съчинение съ бесподобна прѣлесть и сила на полемиката би го прѣживѣло и би останжло незабравимо въ паметьта на потомството — но само това и нѣколко епиграми и обѣдни пѣсни.

Слѣдватъ годинитѣ на начинающата реформация, които Лессингъ прѣкарва въ Берлинъ, Лайпцигъ и пакъ Берлинъ. Тука спадатъ: *Мисъ Сара Сампсонъ,* първата гражданска трагедия на нѣмски езикъ, новитѣ *басни, трактатътъ за баснята, Филотасъ,* опитътъ за Фауста и литературнитѣ писма отъ 1759 и 1760 г. Ний сме въ срѣдата на седемьгодишната война, съ която Лессингъ влиза въ съприкосновение когато къмъ края на 1760 оставя Берлинъ и се прѣселва, като секретаръ на генерала Таенцинъ, въ Бреславъ.

Двѣтѣ слѣдующи десетилѣтия го виждаме на неговата висота: първото (1760 — 1770) прѣкарва въ Бреславъ, Берлинъ и Хамбургъ, второто въ Волфенбютелъ, като библиотекаръ; туй е едничката служба, която е испълнявалъ.

Въ годината на Хубертсбургерския миръ (1763) Лессингъ създава *Минна фонъ Барнхелмъ,* която въ Берлинъ довършва и въ 1768 издава; подиръ нея вървятъ *Лаокоонъ* (1766), *Хамбургската драматургия,* (1768), антикварнитѣ иисма (1768 — 9): туй сж безсмрътнитѣ произведения на прѣдпослѣднето му десетилѣтие.

Въ Волфенбютелския периодъ Лессингъ довръшва *Емилия Галотти* (1772) и *Натанъ Мждрий* (1779), прѣди който върви Anti-Goetze а подиръ — *„Възпитанието на човѣшкия родъ“* (1780). Туй е онова десетилѣтие, въ което Гете възлиза на своята класическа висота; тогава се създаватъ Гецъ, Вертеръ, Фаустъ, Клавиго, Стелла, Егмонтъ, Ифигения. Когато Лессингъ дава послѣдната форма на своя *Натанъ,* Гете създава *Ифигения* въ първата ѝ — прозаичната форма, а въ слѣдующата година захваща *Тарквато Тассо.*

IV. Реформаторский характеръ на Лессинга.

1. Лессингъ като литераторъ.

Кои бѣхж силитѣ, които Лессингъ трѣбваше да притежава и който трѣбваше да извади на бойното поле, за

да рѣши прѣдстоящата нему задача — реформираньето на литературата? — Ето въпросътъ, който ще ни занимава.

Всѣко реформаторско дѣло иска, въ областьта, въ която се проявява, съвършенно знаянье на господствующето образование, което реформаторътъ трѣбва да е наслѣдилъ, изживѣлъ и да притежава, да носи въ себе, за да може да го промѣни и замѣсти съ ново. За да можешъ да се издигнешъ *надъ* досегашнитѣ форми на живота, трѣбва да си стоялъ *подъ* тѣхната власть; за да можешъ да подмладишъ свѣта и да захвърлишъ старото, като отживѣло, трѣбва да обновишъ себе си. — Лутеръ никога не би станѫлъ *такъвъ* реформаторъ, какъвто бѣше, да не е билъ по-напрѣдъ единъ благочестивъ монахъ, проникнѫтъ отъ вѣра въ черковата. Азъ тутакси ще приложѫ туй върху Лессинга. Неговата задача бѣше реформацията на нѣмската литература, освобождаваньето отъ чуждестранно възраждание, отъ заученото, подражателно влияние, отъ книжната ученость и отъ поезията, която живѣе въ книгитѣ. Той трѣбваше да притежава тая ученость и то въ такава степень, щото да може да ѭ владѣе и да различава нейнитѣ скѫпоцѣнни съкровища отъ баласта. Твърдѣ лесно е да се прѣзира ученностьта, когато човѣкъ не ѭ притежава. Книжнитѣ знания, ученитѣ и филологическитѣ познания, усвоени до виртуозната способность бърже и вѣрно да се ориентира въ единъ „свѣтъ отъ книги“, съ една дума, всички ония качества, които образуватъ единъ великъ литераторъ, — ето орѫжията, съ които трѣбваше Лессингъ да бѫде въорѫженъ и силитѣ, които трѣбваше да поведе на бойното поле. Той е билъ единъ еминентенъ ученъ; обйемътъ на неговитѣ знания е удивителенъ; а способностьта му да ги умножава въ всѣки моментъ, когато стане нужда, още пò-удивителна. Нашитѣ гениялни поети, които дохоxѫ слѣдъ него, стоѭтъ въ това отношение много пò-долу отъ него, но тѣ и не сѫ имали вече нужда отъ тия орѫжия. Още студентъ, Лессингъ, е билъ въ състояние да рецензира единъ Gelehrtenlexicon и да посочи въ него множество грѣшки и невѣрности.

2. *Лессингъ и неговитѣ „спасявания“* (Rettungen).

Той не би билъ този великъ литераторъ, ако не бѣ се стремилъ да бѫде друго нищо, освѣнъ единъ ученъ „много-

знайникъ." Той чете, само за да изучи, за да открие и поправи коренясали грѣшки, да внесе свѣтлина, дѣто владѣе неясность и бъркотия, и на мѣстото криви мнения да издири вѣрни. Тая черга му е обща съ Pierre Bayle, чийто историко критически словарь е билъ единъ отъ първитѣ и най-богатитѣ извори на знанията му. Нищо не е било за него толкова дребно, щото да не заслужва да се знае, никое криво сѫждение — толкова незначително щото да не заслужва да бѫде поправено. Отъ тукъ неговата любовь да пише Rettungen, даже и въ такива случаи, въ които неговитѣ симпатии стоѭтъ на страна.

Въ ново врѣме мнозина се опитахѫ да подражаватъ на Лессинга въ неговитѣ „спасявания," но тѣ бѣхѫ побъркали както своитѣ обйекти, тъй и методата. Единъ мавъръ неможе да се спаси, като се измие, а Тиберий и Неронъ — когато се описватъ добродѣтелни. Тоя видъ „спасявания" наумѣватъ фалшивитѣ води за изваждание петна; изглежда като че сѫ се махнѫли, но слѣдъ петь минути пакъ се явяватъ. Спасяванията на Лессинга нѣматъ за цѣль никога да произведѫтъ нѣкакъвъ театраленъ ефектъ; тѣ спасяватъ, откриватъ само истината.

3. Лессингъ като критикъ.

Това наслаждение отъ истината, този свѣтълъ и откритъ умъ, който ламти да види и наистина вижда нѣщата въ тѣхната собственна свѣтлина, въ тѣхнитѣ естественни качества, този орловъ погледъ прави отъ литератора — една философска глава, единъ великъ, образцовъ за всичкитѣ врѣмена *критикъ*. За да бѫдемъ освободени отъ чуждестранното романско, особенно французско влияние, подъ което се намира и самъ Лессингъ въ своитѣ първи опити, трѣбваше пакъ да се повърнемъ къмъ изворитѣ на новото образование, древностьта и нейнитѣ оригинални произведения на искусството и поезията, но не както до сега, съвсѣмъ ученически, съ цѣль да блѣснемъ като „млади учени", а съ цѣль, поетически да се напоимъ съ ония произведения, да ги прѣживѣемъ въ нашето собственно чувство и фантазия и тъй да се изравнимъ съ гения на древностьта. Както прѣди, на черковната традиция и на романизираното християнство нѣмската реформация противопостави религията и библията, тъй сега при възраждането на нѣмската литература, гръкоримската древность се противопоставя, като норма и образецъ, на ново-латинския и романски ренесансъ. И тъй като

римското образование се гради върху гръцкото, то нѣмския духъ трѣбваше да проникне по единъ конгениялень начинъ въ елинскитѣ оригинални създания на искусството и поезията; само по този начинъ може той да твори съ подобни т. е. найсвойственни нему сили. Намѣсто традицията трѣбва да се гледа извора, намѣсто копието — първообраза, намѣсто подражанието — оригинала, намѣсто школата — майстора. Съ оригинала можешъ се сравни само когато бѫдешъ оригиналенъ.

Но съ срѣдствата на едно наслѣдено образование тази цѣль не може да се постигне; потрѣбни сѫ независими, свободни и своеобразни сили: единъ народъ, който по своя езикъ и образование да бѫде пò-свободенъ и пò-самостоятеленъ спрямо римския миръ, отъ колкото сѫ романскитѣ народи, наслѣдницитѣ на латинския езикъ и образование. Ето защо германскитѣ народи, а особенно нѣмския, като най-могѫщъ, биде призванъ да рѣши оная задача на възраждането; чрѣзъ едно подражение, което вече прѣстава да бѫде подражание, да усили своята собственна оригиналность. Това е подражението, което провъзгласихѫ *Лессингъ* и *Винкелманъ,* пѫтя, който тѣ проложихѫ и по който тѣ първи вървѣхѫ, неувядаемото дѣло на тѣхния духъ, което създаде тѣхната европейска слава. Онова, което нѣкои бѣхѫ се опитали да сторѭтъ съ Хорация и Анакреона — да живѣѭтъ съ тѣхъ като съ приятели, туй сега трѣбваше да се испълни спрямо цѣлия гръцки миръ, чрѣзъ едно дълбоко, живо проникванье въ неговитѣ произведения.

Цѣльта, която трѣбваше да се постигне, може съ малко думи да бѫде най-ясно освѣтлена. Твърдѣ често и справедливо е наричанъ Гете елинска натура: той е обаче такъвъ безъ всѣко филологическо изучванье на гръцкия миръ. Шекспиръ не е ни елинска натура, ни ученикъ на гърцитѣ, но съ гения и силата на своитѣ творения той е равносиленъ на старитѣ, защото родството между творческитѣ натури е винѫги пò-голѣмо отъ колкото всички чрѣзъ школата създадени прилики. Лессингъ съзира това родство, и затова посочва за образци: старитѣ и Шекспира. „Единъ гений може да бѫде „въспламененъ“ само отъ единъ гений и най-лесно отъ единъ такъвъ, който всичко благодари на природата, който не плаши съ труднодостижимото съвършенство на искусството.“ „Подиръ Едипа на Софокла никое друго произведение не може да има пò-вече сила върху *нашитѣ страсти,* отъ колкото Отелло, царь Лиръ, Хамлетъ“.

4. Лессингъ като философъ.

Различаваньето между едно оригинално и едно подражателно произведение, между истинско и неистинско произведение на искусството, между вѣрното и невѣрното схващанье на законитѣ на искусството е дѣло на единъ такъвъ критически взоръ, който не се спира врѣху изучванье само на отдѣлни произведения, а отива много пò-далечъ. Художественитѣ произведения трѣбва да бѫдѫтъ наши пѫтеводители, не защото сѫ отъ грѫцко происхождение, а защото сѫ въ висша степень истински, т. е. прости и съобразни съ природата. Този взоръ, който дири пѫтя къмъ послѣднитѣ извори и не се спира, до дѣто го не открие, придружаваше нашия Лессингъ и насочваше неговия критически духъ: той го накара да прѣмине отъ французската и римската басня къмъ грѫцката, отъ Лафонтена и Федра къмъ Езопа, отъ французската и римската трагедия къмъ грѫцката, отъ Корнейла и Сенека къмъ Софокла, отъ французската теория на искусството къмъ грѫцката, отъ криворазбраната отъ французитѣ поетика на Аристотеля къмъ неговото истинско учение и да основе това послѣднето, по отношение къмъ трагедията, върху природата на човѣшкитѣ ефекти. Той биде поставенъ прѣдъ въпроса: въ какво състои природосъобразностьта на искусството, и трѣбваше да слѣзе до дъното на въпроса и да го обясни, съ помощьта на неговитѣ най-прости и първични условия, отъ самата човѣшка природа. Въ туй състоеше провѣрката на смѣтката. Какъ произлиза баснята, епиграмата, драмата, трагедията? По какво се различава дѣйствието въ баснята отъ епическото и драматическото? Какъ се различаватъ, съгласно съ тѣхнитѣ естественни условия, пластическитѣ искусства отъ поезията, живописството отъ поезията? Ето въпроситѣ, които Лессингъ прѣдприема да рѣши въ своитѣ трактати върху баснята и епиграмата, въ своя Лаокоонъ и въ Драматургията, и то не чрѣзъ прѣдписванье на правила, а така, щото отъ происхождението на произведението, отъ неговото, съобразно съ природата, продуцированье да излѣзе правилото.

И не само областьта на искусството и естетиката подлага Лессингъ на такова изучванье; него го занимаватъ и религиозни и теологически проблеми, като наслѣдство отъ баща му, проповѣдника въ Каменцъ. И тука неговия питливъ духъ го

тласка къмъ извора на религиозния животъ. Той изучва происхождението на учението за черквата въ неговия изворъ — черковнитѣ отци, и прониква дори до първитѣ паметници на християнската черква и, чрѣзъ една проста и плодовита хипотеза, търси да обясни историческия происходъ на евангелията. Но вѣрата е по-стара отъ колкото паметницитѣ на вѣрата, религията по-стара отъ библията, която е произлѣзла отъ нея, религиозната вѣра по-стара отъ вѣрата въ книгитѣ, върху която почива лутеранската ортодоксия. Тукъ пламва борбата между Лессинга и хамбургския пасторъ Геце. Стария завѣтъ е по-старъ отъ новия, еврейската религия по-стара отъ християнската, религиозната потрѣбность на човѣшката природа и неписаната религия на сърцето по-стара отъ писанитѣ паметници на откровението и историческитѣ и позитивни форми на владѣющитѣ въ свѣта религии. Его дѣ се подига послѣдния и най-дълбокъ въпросъ: въ какво състои сѫщностьта на религията и нейната история? Какъ се отнася религията къмъ религиитѣ? — Религиитѣ не могѫтъ да бѫдѫтъ друго нищо освѣнъ едно постъпенно развитие на истинската религия, освѣнъ едно постъпенно въспитание на човѣчеството споредъ единъ божественъ планъ. За да развие тая мисъль, Лессингъ написва едно отъ най-дълбокомисленнитѣ свои съчинения. *„Въспитанието на човѣшкия родъ“*. А за да възвѣсти на свѣта въ най-потресающата и най-популярна форма, какво разбира той подъ религия и религиозно въспитание, той възлиза послѣденъ пѫть на своята стара трибуна, театъра, и създава *„Натанъ мѫдрий“*.

5. Лессингъ като поетъ.

Великия литераторъ и критикъ никога не би станѫлъ реформаторъ на нашата поезия, ако самъ не бѣше единъ такъвъ поетъ, който притежава потресающата и проницающа сила на драматическата способность: ако не бѣше драматически и театраленъ поетъ. Нека прибавимъ тука на часа, че той, безъ да бѫде такъвъ поетъ, не би могѫлъ да бѫде и великъ критикъ. Тукъ е рѣшающий моментъ въ реформаторското значение на Лессинга. Прѣди него — поетика безъ поезия, която затова и бѣше безсилна; поезията не се ражда отъ правила и не дохожда отъ книги. Прѣди него една поезия, но почти нищожна и ограничена въ единъ тѣсенъ миръ, която се задоволява съ пѣсни, *'існи и* раскази, отчасти възвишенна и съ смѣли устреми, ка-

то Клопщоковата муза, на която обаче липсува драматическата сила и разбирането на реформаторската задача на нашата литература. У Лессинга първъ пжть се сливатъ тия два фактора: поезията и критиката, творчеството и теорията, реформаторското дѣло и плодътъ. Тѣхното досегашно отношение се измѣнява съвсѣмъ: сега *поезията* създава поетики, *гения* — правила, а не наопаки. *Единъ* човѣкъ е поетъ и критикъ; той разбира що прави и испълнява що изисква. Никога взаимното влияние между творчеството и теорията не е било въ областьта на поезията пò-интимно и пò-плодовито, отъ колкото въ този единственъ Лессингъ; поне азъ не знаѭ нито едного, който при една такава дълбочина на сърцето и на духа да е прониквалъ така себе си въ своитѣ основи, както той.

Нека видимъ, какъ неговитѣ произведения, поетическитѣ и критическитѣ, се докоснуватъ едно до друго. Пò-напрѣдъ вървѭтъ баснитѣ на Лессинга, а сетнѣ трактатътъ за баснята; пò-напрѣдъ — епиграмитѣ му, сетнѣ трактатъ за епиграмата; пò-напрѣдъ мисъ Сара Сампсонъ, сетнѣ неговитѣ писма до Николаи и Менделсонъ, въ които се старае да докаже, че състраданието, което възбужда неговата трагедия, е напълно трагическо състрадание; пò-напрѣдъ Минна фонъ Барнхелмъ и Емилия Галотти въ първата си форма, сетнѣ драматурията; даже и планътъ за Натана е направенъ много години прѣди теологическитѣ борби и критическитѣ изслѣдвания върху религията и християнството. Но и критиката е влияла върху творчеството му, защото неговата поетическа задача му става съвсѣмъ ясна и опрѣдѣлена прѣди да ѭ рѣши. Така той доказва необходимостьта на гражданската трагедия, прѣди да създаде първата нѣмска трагедия отъ тоя родъ — Сара; той иска въ литературнитѣ си писма национална драма, прѣди самъ да ѭ създаде — въ Минна фонъ Барнхелмъ; второто прѣработванье на Емилия Галотти слѣдва подиръ драматургията, довършването на Натана — подиръ Анти-Геце.

6. Лессингъ като критикъ и поетъ.

Че поетическата дѣятелность на Лессинга се е извършвала съ пълно съзнание, че той е съзнавалъ напълно що прави: въ туй състои неговий характеръ като поетъ, и то е сѫщеврѣменно едно отъ най-сѫщественнитѣ условия за испълванье на

неговото реформаторско призвание. Всичко, що разбираньето и най-високата ясность на духа би могли да дадѫтъ на едно поетическо произведение — всичко това украшава поезията му; всичко, въ творческата фантазия на поета не търпи ясното като слънце съзнание и рефлексията, всичко туй трѣбваше да ѝ липсува. Ако творческия напънъ е тъй силенъ щото овладѣва всичкитѣ други духовни сили; ако тъй затъмнява собственото съзнание, щото го лишава отъ свободното съзърцаванье; ако състоянието на поета трѣбва да бѫде онова вдъхновение, което наричатъ божественно безумие: тогава Лессинговий поетически талантъ нѣма такава сила. Ако е въ характера на гения, щото неговата натура да е по-могѫща отъ неговата рефлексия и ако неговитѣ произведения проникватъ по-дълбоко отъ колкото неговото съзнание: то Лессингъ не е билъ такъвъ поетически гений, а за да рѣши *тая* задача, не е трѣбвало и да бѫде. Магический мракъ, който, по думитѣ на Гете, придружава всѣко гениялно произведение, липсува въ натурата и произведенията на Лессинга. Никой не е съзнавалъ това по-добрѣ отъ него; нему е била извѣстна силата на гения; той е знаялъ, че образецътъ и правилото излизатъ отъ него; че никакво правило не създава гения, нито го замѣства, но че истинското правило и вѣрното схващанье на искусството освѣтляватъ пѫтищата на гения и могѫтъ да го запазѭтъ да не се огрѣши противъ природната истина; че въ този смисълъ даже единъ по-малко гениялснъ поетъ може да бѫде по-добъръ.

Затова: да се прѣдписватъ на поета правила е тъй глупаво, както и въ името на гения да се обявява война на всичкитѣ правила. Когато наченѫ, Лессингъ имаше Готшеда на прѣди си; когато, 20 г. по-кѫсно, писа драматургията до неговото ухо вече се донасяше крѣсъкътъ на бѫдѫщитѣ герои на периода на „бурнитѣ стремления“. „Ний имаме сега, слава Богу, едно поколение отъ критици, най-добрата критика на които състои въ това, да компромитиратъ всѣка критика. Гений! Гений! викатъ тѣ; гения се издига надъ всички правила. Каквото прави гения, то е правило. Правилата убиватъ гения! Като да можеше гения да бѫде убитъ отъ нѣщо! И още отъ нѣщо, което, както сами признаватъ, излиза отъ него. Не всѣки критикъ е гений, но всѣки гений е единъ роденъ критикъ; той носи въ себе пробата на всичкитѣ правила. Той *обгръща*, задържа и се води само по ония, които обличатъ *въ думи неговитѣ* чувства.

Какъ сѫдеше Лессингъ за себе си и какъ иска да сѫди за него свѣта, казва той въ края на своята драматургия въ едно признание, което по своята възвишена скромность би трѣбвало да засрами тъй нареченитѣ гении, ако сравняватъ произведенията си съ неговитѣ. „Азъ не съмъ ни актьоръ ни поетъ. Макаръ често да ми оказватъ тая честь, да ме признаватъ за поетъ, но туй става само защото ме криво разбиратъ. Отъ нѣколко драматически опита, които съмъ направилъ, не би трѣбвало тъй щедро да се правѭтъ заключения. Не всѣки, който зима четката въ рѫка и боитѣ, е живописецъ. Най-старитѣ отъ ония опити сѫ написани въ годинитѣ, когато всѣки тъй лесно сматря охотата и лекостьта за гений. Каквото има сносно въ пò-новитѣ, за него азъ хубаво съзнавамъ, че го дължѫ само на критиката. Азъ нечувствувамъ въ себе живия изворъ, който клокоче отъ своя собствена сила, които чрѣзъ собствена сила пръска тъй богати, прѣсни и чисти зари: азъ трѣбва всичко да изстискамъ изъ себе си съ машини и трѫби. Азъ бихъ билъ тъй бѣденъ, тъй студенъ, тъй кѫсогледъ, ако не бѣхъ се колко-годѣ научилъ, чужди съкровища скромно да зимамъ на заемъ, на чуждъ огънь да се топлѭ и чрѣзъ стъклата на искуството да усилватъ очитѣ си. Азъ за това бивахъ винѫги засраменъ и пъленъ съ досада, когато четѣхъ или слушахъ нѣщо противъ критиката. Тя умъртвявала гения — а азъ се ласкаѣхъ да съмъ получилъ отъ неѭ нѣщо, което много се доближава до гения. Азъ съмъ единъ хромъ, когото единъ памфлетъ противъ патерицата не може да вразуми“.

Нека искажемъ на кратко, по кой начинъ въ реформатора на нашата литература се съединяватъ критикътъ и поетътъ. Лессингъ основава като да въплъщава въ своята личность поетическата, продуктивна и гениялна критика — оная критика, която не произвежда гения, но го открива и въспитава, не го прави, но прави пò добъръ и отъ кривия пѫть го води на правия.

„Ни единъ народъ не е разбралъ тъй криво правилата на старата драма, както французитѣ“. „Азъ се осмѣлявамъ да направѭ тука една бѣлѣжка, па да ѭ земѫтъ, за каквато щѫтъ. Нека ми назовѫтъ оная драма на великия Корнейлъ, която азъ не бихъ могълъ да направѭ пò-хубава. — Но не, азъ не бихъ желалъ да се счита тая бѣлѣжка за самохвалство. Затуй

внимавайте, какво прибавямъ: азъ на здраво ще ѭ направѭ пò хубава и никакъ нѣма да бѫдѫ Корнейлъ и никакъ нѣма да съмъ направилъ единъ chef d' oeuvre. Наздраво ще го направѭ пò-хубаво и безъ да си въображавамъ нѣщо отъ това, защото не ще съмъ направилъ нищо друго, освѣнъ онова, което би направилъ всѣки, който тъй твърдо вѣрва въ Аристотела, както и азъ."

Лессингъ не хлопа на вратата на вѣрата въ авторитети; ефтино би било тогава да бѫдешъ Лессингъ. За да вѣрвашь, като него, въ Аристотела, трѣбва тъй да си го разбралъ и тъй да си провѣрилъ неговото учение за трагедията, както го изисква Лессингъ; а за това е способенъ само единъ такъвъ критикъ и единъ такъвъ поетъ.

7. Лессингъ като списатель.

Когато Лессингъ писа въ драматургията тия достопаметни признания, въ които своя поетически гений постави тъй низко, а своята критика — тъй високо, той бѣ написалъ вече Минна фонъ Барнхелмъ, и пиесата бѣше направила вече своята епоха на театъра. Ако той за тая драма можеше да каже, че ѭ „дължи само на критиката", то неговата критическа проницателность дѣйствително трѣбваше да има една сила, „която е много близка до гения". Ний ще изучимъ тая сила по нейнитѣ дѣла. Но туй е безспорно, че ясностьта на духа му е била още пò-мощна отъ колкото силата на неговата поезия, която споредъ една Шиллерова дума, „отъ нивга неоткрити извори" блика. Тъй трѣбваше да бѫде създаденъ онзи мѫжъ, комуто нѣмската литература бѣше повѣрила великата миссия да ѭ поднови, прѣобразува и на далечъ да освѣтли нейнитѣ пѫтища. Въ тая своя царствена сила за продуктивна критика, за една плодовита творческа проницателность, за свѣтлина, която навредъ, дѣто прониква, намира, пробужда и развива животъ, Лессингъ е недостижимъ образецъ. Къмъ описанието на неговия реформаторски характеръ азъ прибавямъ послѣдната черта, която завършва картината и въ която задружно дѣйствуватъ всички сили, които изучихме. Онова което Гете, бѣ казалъ за Волтера, спрямо французския народъ — че той е възможний най-великъ списатель на своята нация, това сѫщото е вѣрно за нашия Лессингъ въ срѣдата на нѣмския народъ: *той е най-великий нѣмски списатель.*

Въ силата на неговия писателски маперъ, въ който всичко е природа и нѣма нищо искуствено, се съединяватъ всичкитѣ сили, съ които располага. Само който притежава всички тия срѣдства, само той е могълъ да бѫде способенъ да пише така, както той пише. Ако магический мракъ му е липсувалъ, то затова пъкъ му не сѫ били дадени всичкитѣ вълшебства на яснотата, както никому другиму. Всѣки, който е въсприимчивъ за дѣйствието на една такава яснота — а кой ли не е — трѣбва, когато чете Лессинга, да рече: *Туй е самата сила.* За да е могълъ да бѫде такъвъ списатель, Лессингъ е трѣбвало да бѫде такъвъ литераторъ, такъвъ критикъ, такъвъ философъ, такъвъ поетъ. Само отъ игривото сливанье на всички тия сили произлиза неговий неподражаемъ стилъ. Не стига, дѣто той си е спечелилъ и има една тъй обширна начетеность, едно такова богатсво отъ учени познания, едно такова обилие отъ значителни и сигурни знания; тѣ сѫ напълно въ властьта му и се покорявать на неговия знакъ, както войскитѣ – на пълководеца. Подъ властьта на неговото перо леко и непринудено се нареждатъ оння масси отъ прѣдставления, които му сѫ нуждни; всѣка идея се явява винѫги на онова мѣсто, дѣто прави най-голѣмо впечатление. Неговото изложение не зема обикновения пѫть, по който ни се прѣдаватъ готови нѣща, бавно и уморително; той ни води по пѫтя на своитѣ собствени размишления и ни кара заедно съ него да търсимъ и да намираме, така щото при всѣка стѫпка да се чувствуваме освѣжени, като отъ една прѣкрасна расходка изъ нови изгледи или въ най-живъ разговоръ чрѣзъ плодовито размѣняванье на идеи. Неговото мисленье е едно постоянно испитванье: той си поставя въпроса, търси и намира отговора, прави си възраженията, които прѣдизвикватъ нови въпроси. Неговитѣ изслѣдвания сѫ най живий монологъ; стига да раздѣли ролитѣ, и се явява най-естествений диалогъ. Затова диалогътъ е неговата сила и въ драмата; никой не е упражнявалъ диалогическото искуство тъй леко и естествено, както той, който съ една удивителна ясность е съзнавалъ всичкитѣ неволни обрати, отъ които има нужда и които намира естественото течение на единъ разговоръ.

Ясностьта на идеитѣ иска рѣски контрасти и въ епиграматическата форма получва най-силното си изражение. Епиграмата бѣше поетическата виртуозность на Лиссинга, тя образува основний характеръ на неговитѣ стихотворения. Дори и цалувкитѣ,

които си желае, както и приятелитѣ, за които сж прѣдназначени, се въспѣватъ чрѣзъ антитези. — Яснотата на мисленьето, за да дѣйствува на пълно, има нужда отъ образность, която е за нашата фантазия тъй убѣдителна, както присжтствието на прѣдмѣта за нашитѣ чувства. Да произвежда дълбоки и ясни прѣдставления е работа на философа и на критическия мислитель; образи да създава, които въплътяватъ идеитѣ, дѣло на поета. Лессингъ съединява и двѣтѣ. Затова той е единственъ, ненадминжтъ. Което е обмислилъ дълбокомислено и е доказалъ най-ясно, той умѣе сжщеврѣменно да прѣдстави образно въ найнагледна форма, съ една най-проста и най-грациозна фабула; той тъй умѣе да съживи своя расказъ, щото ний виждаме нѣщата напрѣдѣ си. Думитѣ, които Шиллеръ казва за истината:

Der Anmuth Gürtel umgewunden, wird sie sum Kind, dass Kinder sie verstehn" — тия думи никой не е испълнилъ пò-вече и пò-побѣдоносно отъ Лессинга. Въ една доказана истина човѣкъ все може да се усъмни, но кой се съмнява въ една басня?

Азъ искахъ само да нагатнж, какъ въ лессинговия начинъ на писанье се съединяватъ способноститѣ на единъ епиграматистъ, единъ баснописецъ, единъ драматургъ, единъ ученъ критически и философски мислитель, за да произведжтъ онзи несравненъ стилистъ; който остава толкова образцовъ, колкото и недостижимъ. Такива сили, всѣка една отъ които се усилва отъ съединение съ другитѣ, сж призвани да се борятъ и да дѣйствуватъ полемически: тъй като тѣ сж побѣдоносни и всѣкога стоятъ пò-горѣ отъ другитѣ, трѣбва да бждятъ охотно спорящи, тия сили ставатъ сигурни и непобѣдими оржжия чрѣзъ дѣлото, на което служжтъ; тѣ не сж театрални фокуси, които заслѣпяватъ, както казваше Геце на Лессинга. Въ отговора на послѣдния ний слушаме писателя, когото описахме: „Колко е смѣшно да се приписва дълбочината на една рана не на остротата, а на лъскавината на меча. И колко е смѣшно да се приписва прѣвъсходството, което истината дава на нашия противникъ, на блѣсъка на неговия стилъ. Азъ не познавамъ никакъвъ блѣскавъ стилъ, който да не заема много или малко своя блѣсъкъ отъ истината. Само истината дава чистъ блѣсъкъ. Инди за *нея*, за *истината* нека говоримъ, а не за стила".

РЕЦЕНЗИЯ.

В. Я. Шулгинъ. Курсъ на срѣдневѣковната история. Прѣвелъ отъ 8-то издание Г. Н. Пенковъ. Прѣдназначенъ за учебникъ въ горнитѣ классове у мѫжскитѣ и дѣвически гимназии и педагогическитѣ училища. Руссе, скоро-печатницата на Спиро Гулабчевъ. 1891 година. Цѣна 3 лева срѣбро.

Забѣлѣжено е, че ученицитѣ изобщо най-слабо знаѭтъ срѣдната история. И това не е нѣщо за чудение. По способа на излаганието, който способъ произлиза отъ самия ходъ на събитията въ срѣднитѣ вѣкове, срѣдната история наистина пô-трудно може да се усвои, отъ колкото старата или новата история. — Старата история се излага етнографически, т. е. ученикътъ постепенно и послѣдователно се запознава съ историята на всѣки отъ източнитѣ или классическитѣ народи и държави, отдѣлно изучава историята на Гърция, Римъ, Египетъ, Финикия и пр. А това не само че не затруднява, а даже до извѣстна степень улеснява ученика, като му дава възможность да съсрѣдоточи вниманието си само върху единъ прѣдметъ на разказа. Въ новата история материалътъ се запомня пô-лесно, защото въ тоя отдѣлъ на историята ученикътъ се запознава съ редъ велики явления, които досѣгатъ живота на всичкитѣ европейски държави, като напр. съ реформацията, трийсетгодишната война, вѣкътъ на Людовика XIV, французската революция, войнитѣ на Наполеона и пр. А пъкъ когато изучава срѣдната история ученикътъ е длъженъ да изучава *едновръменно* историята на всичкитѣ западноевропейски народи, историята на Византия, на западнитѣ и южнитѣ Славяни, историята на Арабитѣ; т. е. ученикътъ е длъженъ да запомни грамадно число фактове и дати отъ живота на всичкитѣ тия народи и твърдо да помни, кои отъ тия фактове сѫ едновръменни, и кои отъ разни епохи. Това крайно затруднява ученика да си състави правилно прѣдставление, както за послѣдователния ходъ на събитията въ историята на всѣки народъ отдѣлно, тъй и за общия ходъ на събитията у всичкитѣ народи за извѣстенъ периодъ врѣме. „*Средніе вѣка не безъ основанія называются хаосомъ*", казва профессоръ Трачевски въ извѣстното си съчинение по срѣдната история. Ако самото врѣме, което изучава срѣдната история, е хаосъ, то, лесно е да се разбере, колко трудно ще се усвоява и самото описание на тоя хаосъ.

Въ западноевропейската и въ русската литература има не малко съчинения, цѣльта на които е да облегчѫтъ на ученицитѣ и на всички интересующи се усвоението на срѣдневѣковната история. На български езикъ такова нѣщо нѣма. Освѣнъ учебника на Иловайски, нашитѣ ученици нѣматъ на расположение нищо друго. Самитѣ наши учители нѣматъ възможность да направѭтъ какъвто и да било изборъ на учебникъ по срѣдната история: тѣ сѫ длъжни volens nolens или да прѣподаватъ по учебника на Иловайски, който въ нѣкои отношения и особенно по способа на изложението си, не е напълно удовлетворителенъ, или пъкъ да даватъ записки (нѣкои диктуватъ

въ класса), които въ никой случай не могжтъ да бждатъ пò-удовлетворителни отъ учебника на Иловайски. — До извѣстна степень тоя недостатъкъ сега се попълва съ появяванието на български езикъ доста извѣстното въ русската учебна литература съчинение на В. Я. Шулгинъ по срѣдната история: *курсъ исторіи среднихъ вѣковъ.*

По способа на изложението си разгледвания учебникъ доста много се отличава отъ учебника на Иловайски, като при това доста прѣимущества сж на страната на разгледвания учебникъ. — Изложението на срѣдневѣковнитѣ събития е раздѣлено на два отдѣла: 1) отъ паданието на Западната Римска Империя (476) до Кръстоноснитѣ походи (1095) и 2) отъ Кръстоноснитѣ походи до откриванието на Америка. Въ всѣки отъ тия два отдѣла подробно се излага историята на главнитѣ исторически държави: Франция, Англия, Германия, Италия, Източната Римска Империя и Аравия, а пъкъ историята на второстепеннитѣ държави: скандинавскитѣ, пиринейскитѣ и славянскитѣ е изложена въ общи черти въ края на курса. При това въ първия отдѣлъ, прѣди изложението срѣдневѣковната история на всѣка отъ главнитѣ исторически държави, авторътъ на кжсо, но доста живо, излага прѣдшествующата история на страната, дѣто се образувала извѣстна държава. И въ двата отдѣла тамъ, дѣто историята на извѣстна държава се прѣплита съ историята на друга нѣкоя държава, за която вече е говорено, авторътъ на кратко повтаря онова, което е казалъ по-рано за тая държава По тоя начинъ съвкупностьта на казаното за извѣстна държава и въ двата отдѣла прѣдставлява пълната история па тая държава въ врзъка съ историята на всички други държави, съ които тя идвала въ стълкновение. По тоя начинъ ученикътъ лесно може да си състави ясно прѣдставление, както за хода на цѣлата срѣдня история, тъй и за политическото състояние на Европа въ даденъ моментъ отъ срѣднитѣ вѣкове и за хода на цѣлата история въ срѣднитѣ вѣкове на единъ, който и да било народъ. — Въ учебника на Иловайски, напротивъ, само въ прѣдисловието се указва, че срѣдната история може да се раздѣли на три периода, а пъкъ изложението върви независимо отъ това указание. Самото изложение е хронологическо, а не етнографическо, вслѣдствие на което ученикътъ може да си състави ясно прѣдставление за политическото състояние на Европа въ извѣстенъ моментъ, но извънредно трудно му е да си състави каквото и да било прѣдставление за хода на цѣлата история въ срѣднитѣ вѣкове на единъ, който и да било народъ.

Особно внимание въ учебника на Шулгина е обърнжто и на вжтрѣшния животъ на народитѣ. Въ единъ общъ очеркъ авторътъ ни прѣдставлява юридическитѣ, економическитѣ, нравственно-религиознитѣ, умственнитѣ и художественнитѣ страни на живота въ срѣднитѣ вѣкове. Това дава възможность на ученика да си състави ясно понятие изобщо за живота на народитѣ въ срѣднитѣ вѣкове. — Въ учебника на Иловайски тоя отдѣлъ е кратъкъ и съвсѣмъ малко удовлетворителенъ.

Личностьта на главнитѣ исторически дѣятели е изобразена съ особенна пълнота. Съ тая цѣль понѣкога авторътъ привожда даже легенди. На мѣста авторътъ прѣвожда статии, заимствувани отъ найдобритѣ съчинения по срѣдневѣковната история.

Всичко това дава голѣми прѣимущества на разгледвания учебникъ прѣдъ учебника по срѣдната история отъ Д. Иловайски.

Въпросъ е сега, какъ това отлично съчинение е прѣведено на български?

Първото нѣщо, което се хвърля въ очи при самото раскриване на прѣвода, е отсѫтствието на *„библиографическия указатель на най-важнитѣ съчинения по историята на срѣднитѣ вѣкове.* За да може да облегчи труда на прѣподавателитѣ на история въ срѣднитѣ учебни заведения, а тъй сѫщо и да урегулира домашнитѣ занятия на ученицитѣ по история, профессоръ В. Шулгинъ, авторътъ на разгледваното съчинение, съставилъ три образцови списъци по тритѣ отдѣла на Всеобщата История (Стара, Срѣдня и Нова) и ги приложилъ по единъ въ началото на всѣки отъ тритѣ тома на съчинението си. Тоя *библиографически указатель* е една отъ важнитѣ съставни части на учебника на В. Шулгинъ и прѣводачътъ постѫпилъ съвсѣмъ необмислено, като го изоставилъ. Ако профессоръ Шулгинъ намѣрилъ за нужно да приложи къмъ съчинението си тоя указатель, за да могѫтъ да се въсползуватъ отъ него русскитѣ ученици и русскитѣ прѣподаватели на история, които, въ всѣки случай, иматъ на расположението си несравненно по̀вече и по̀-богати библиотеки, отъ колкото българскитѣ ученици и прѣподаватели на история, то колко повече тоя указатель е важенъ и нуженъ при българския прѣводъ на това съчинение, прѣдназначенъ за употрѣбление въ България, дѣто не библиотекитѣ, а и каталозитѣ сѫ рѣдкость! Повтаряме, Г-нъ Пенковъ сгрѣшилъ, като испустнѫлъ „библиографическия указатель.“ — Това относително, тъй да кажѫ, състава на прѣвода.

Изобщо прѣвода е доста сполучливъ. Езикътъ изобщо е гладъкъ. Но всичко това *изобщо*. Недостатъци въ прѣвода и езика има и то такива, които при повече внимание г-нъ прѣводачътъ могълъ лесно да избѣгне. Ето нѣкои отъ недостатъцитѣ.

I. Въ прѣвода.

Стр. 7. „Главна роль играѭтъ въ новийтъ свѣтъ *двѣтѣ* племена на германороманскитѣ и славянскитѣ народи“. Като прочете тая тирада, ученикътъ ще разбере, че тука е дума за нѣкакви си *двѣ* германоромански племена, къмъ които се прибавятъ още и славянскитѣ племена, а пъкъ въ оригинала тука е дума за два народа: за германскитѣ народи и за славянскитѣ народи.

Стр. 7 и 8. „Признанието на *нравственното* достоинство на всичкитѣ членове на едно извѣстно общество, безъ разлика на происхождение, полъ и възрасть, и *заедно съ това* (по русски: „и слѣдователно“) унищожението на робството и повдиганието на *нрав-*